A. SERAFIMOVICI

Opere alese

A. SERAFIMOVICI

Opere alese

A. SERAFIMOVICI

Opere alese

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Bucureşti • 1963

Coperta de *Dana Marinescu*

А. С. Серафимович
по СОБРАНИЮ СОЧИНЕНИЙ
в семи томах
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
Москва 1959

A. SERAFIMOVICI

„Sînt un soldat de rînd în literatură, un simplu muncitor al literelor şi cu lucrul acesta mă mîndresc, deoarece la urma urmei muncitorii sînt aceia care construiesc viaţa cu mîinile lor", scria, cu modestia-i caracteristică, Serafimovici unor prieteni ai săi, corespondenţi-muncitori din Nijni-Novgorod.

Aproape şase decenii a stat neclintit de strajă Serafimovici la post, închinînd cauzei de făurire şi dezvoltare a literaturii proletare şi sovietice cele mai frumoase simţăminte, cunoştinţele şi măiestria sa.

De-a lungul drumului vieţii sale (1863—1949), un drum lung, bogat în victorii dătătoare de bucurii şi în amărăciunea înfrîngerilor, trecînd pragul maturităţii [1] în anul în care a fost executat A. Ulianov — fratele lui Lenin — Serafimovici, modest discipol al clasicilor literaturii ruse, cărora le era contemporan, îmbogăţit de experienţa mişcării muncitoreşti şi a luptei revoluţionare a partidului clasei muncitoare, şi-a perfecţionat neîncetat măiestria de scriitor, devenind unul dintre întemeietorii literaturii sovietice, dascăl de nădejde şi sprijin unui întreg detaşament de tineri scriitori sovietici.

Lui Serafimovici nu i-a fost dat să fie un novator, un reformator al literaturii patriei sale ; n-a stat nici în fruntea unei şcoli sau al unui curent literar şi este puţin probabil ca vreodată să se vorbească despre importanţa creaţiei lui privită pe planul literaturii universale. Dar nu ne putem închipui împrospătarea ce s-a produs la începutul veacului nostru în literatura Rusiei : apariţia unei noi metode artistice — metoda realismului socialist care a exercitat şi exercită o influenţă hotărîtoare asupra

[1] Aluzie la faptul că în 1887 Serafimovici a scris o proclamaţie revoluţionară în legătură cu atentatul săvîrşit de A. Ulianov împotriva lui Alexandru III ; ca urmare, Serafimovici a fost arestat şi deportat în nordul Rusiei.

literaturii universale — fără opera lui Serafimovici, fără contribuţia adusă de acest scriitor.

În istoria literaturii universale sînt destul de numeroase cazurile de scriitori care au atins celebritatea datorită unei singure opere, proeminente, ce intră în tezaurul artei naţionale şi mondiale. Serafimovici trebuie clasat tocmai printre scriitorii din această categorie. Epopeea lui eroică *Torentul de fier*, unul dintre primele succese de prestigiu ale tinerei literaturi sovietice, a devenit cartea de căpătîi nu numai a cîtorva generaţii de oameni sovietici (şi cîte vor mai urma încă), dar şi (în zorii Puterii Sovietice) un important document al viabilităţii noii orînduiri şi a culturii proletariatului victorios pe frontul revoluţiei şi pe cel al războiului civil.

Această epopee — operă a unui maestru albit de ani, scrisă în epoca de maturitate deplină a forţelor creatoare — este punctul culminant al drumului scriitoricesc ascendent parcurs de Serafimovici, o sinteză artistică a căutărilor sale.

Artist al revoluţiei, Serafimovici aparţine acelei categorii de scriitori care — judecători severi, scrupulos de severi ai propriei lor creaţii, în tendinţa lor de a înţelege şi a exprima procesele adînci ale vieţii, ale istoriei — caută cu îndîrjire *cuvîntul, fără seamăn*, al lor. Rezultatul unui asemenea proces este şi *Torentul de fier*, opera capitală a scriitorului, o nouă confirmare a faptului că talentul se valorifică prin muncă şi că el nu este doar o capricioasă sărutare a muzei. *Torentul de fier* nu este numai rodul unui imperativ istoric, ci şi cel al unei munci preliminare de peste treizeci de ani, rodul unor căutări creatoare, ce nu s-au isprăvit o dată cu apariţia minunatei epopei, dar care, prin forţa împrejurărilor, n-au mai fost încununate ulterior de o a doua capodoperă.

Pe Alexandr Serafimovici-Popov, fiul unui esaul cazac, student la facultatea de fizică, element „suspect", deportat „din motive politice" în gubernia Arhanghelsk (în 1887), l-au adus în literatură emoţii puternice, trezite în sufletul lui de meridional de natura sălbatică, aspră şi, în acelaşi timp, înălţător de tragică a Nordului, de impresiile înfruntării, adesea inegale, a omului asuprit, fiziceşte neputincios de a se împotrivi forţelor uriaşe ale naturii, şi care trebuie să lupte pentru existenţă.

Marea Nordului. Sezonul de vînătoare. Chinuit de gîndul că are datorii de plătit şi copilaşii îi sînt flămînzi, Soroka pleacă departe de ţărm, pe un sloi de gheaţă, în speranţa că va izbuti să dobîndească vînat bogat. Pleacă, pentru ca să nu se mai întoarcă. Iată conţinutul celei dintîi povestiri a lui Serafimovici, intitulată *Pe un sloi de gheaţă*. În linii generale, această povestire exprimă toate tendinţele caracteristice primei perioade de creaţie literară a autorului.

Avem de a face cu o investigație psihologică literară tipică. Soarta nefericitului vînător (de altfel, personaj unic al povestirii) este zugrăvită, sau, mai bine zis, sugerată, chiar prin dezlănțuirea dramei ce se petrece în sufletul lui cînd pleacă la moarte sigură. Drama aceasta însă este lipsită de orice fel de dramatism exteriorizat. Povestirea nu ne oferă un subiect construit pe ciocniri ce au loc între personaje purtătoare ale unor oarecare pasiuni și năzuințe omenești. Situația de un profund dramatism se rezolvă prin mijloace epice.

Autorul *descrie* (fac excepție monologurile scurte, interioare, ale eroului, monologuri care au în ultimă analiză și ele o țesătură epică), apoi *creează atmosfera* datorită căreia înțelegi, în cel mai impresionant chip, care sînt condițiile sociale ce-au generat tragedia eroului. În această privință un rol important îl joacă zugrăvirea peisajului (uneori chiar excesiv și inegal făcută) :

„Nori plumburii, zdrențuiți, trec jos de tot pe deasupra mării, ca un cîrd împrăștiat de păsări speriate. Vîntul tăios, pătrunzător, de pe ocean, cînd îi adună într-o masă compactă, întunecată, cînd, parcă în joacă, îi răzlețește și-i mînă, grămădindu-i în forme fantastice."

Fiind un factor real, într-un anumit sens chiar un personaj al povestirii, natura apare aici și ca un simbol al forțelor dușmănoase „omului mărunt".

Peisajul rece și alb, dezlănțuirea forțelor oarbe ale naturii (descrise cu abundență, plastic, și poate, pe-alocuri, cu un exces de epitete) constituie un decor foarte potrivit și activ pentru drama ce urmează să se desfășoare. Emoția pe care o trezește povestirea este mai puternică datorită tonului aparent liniștit, obiectiv, impasibil. În structura artistică a povestirii lipsește atît ascuțimea publicistică, cît și orice participare lirică.

Totuși, chiar de la prima pagină, cititorul simte, înțelege că toate simpatiile, toată compasiunea scriitorului se îndreaptă spre Soroka, îndobitocit de mizerie, victimă a unei vieți nedrept orînduite. Eroul lui Serafimovici este deocamdată doar o victimă (la fel ca Ivan din *Acarul* și ca Semișkura din povestirea cu același nume), un om al instinctelor primare, un individ incapabil să-și înțeleagă condiția umană.

În zugrăvirea chipului lui Soroka (acest fenomen se manifestă, de altfel, și în descrierea peisajelor) scriitorul, începător încă, bîjbîie, și se vede lesne că idealul lui estetic nu este pe deplin format. Serafimovici vede *hidosul* din viață, tot ceea ce schilodește trupul și sufletul omului — și faptul constituie, desigur, un succes al autorului — dar nu știe încă să scormonească, să ajungă (așa cum reușesc Korolenko și Gorki, contemporanii săi) pînă la frumusețea umană aflată chiar într-o stare latentă, nu izbutește să dezvăluie bogăția sufletească a oamenilor simpli. La începutul activității literare, deși apropiat de cercurile revoluționare (era

prieten cu Moiseenko[1]), datorită faptului că nu avea încă o concepţie matură asupra vieţii şi o perspicacitate artistică desăvîrşită, Serafimovici nu reuşea să înţeleagă şi să zugrăvească omul în manifestările şi sub aspectele lui multiple.

Atît prima, cît şi următoarele etape pe făgaşul artei literare sînt o dovadă a faptului că Serafimovici, după cum mărturiseşte el însuşi mai tîrziu, îşi are obîrşia în grupul de scriitori ai deceniului al VIII-lea şi că tradiţiile lor i-au netezit drumul.

Asemenea acestui grup, şi în primul rînd lui Gleb Uspenski, tînărul scriitor se interesează de modul de viaţă, de condiţiile sociale în care trăiesc oamenii obişnuiţi, şi în zugrăvirea acestora — după cum semnala Korolenko — se simte „un oarecare caracter de schiţă, de studiu". Nu numai în prima povestire, ci şi în următoarele, scrise în sudul Rusiei, unde i s-a permis să se mute în 1890, Serafimovici — rămînînd credincios eroului pe care şi-l alesese mai înainte, truditorul simplu, lipsit de aureola eroică — înfăţişează soarta acestuia respectînd cu stricteţe adevărul vieţii chiar în ceea ce priveşte procedeul de reflectare, de zugrăvire artistică. Culorile, amploarea pe care o dă autorul eroilor, situaţiilor contribuie la crearea impresiei că imaginile sînt „smulse din realitate", sînt un crîmpei din cea mai banală „proză a vieţii".

Serafimovici scria foarte încet, trăind, frămîntînd literalmente fiecare cuvînt, transformînd, prelucrînd de cîteva ori, uneori rînd după rînd, orice povestire cît de mică.

„Aşa cum mărturisea el însuşi, scrie A. Lunacearski, caracterizîndu-l pe Serafimovici ca scriitor şi, în acelaşi timp, ca om, că era nevoit să stea cîteodată ceasuri întregi ca să-şi însuşească zece rînduri din *Capitalul* lui Marx, cu aproape aceleaşi cuvinte istoriseşte despre primele sale lucrări literare : tot doar vreo zece rînduri izbutea să scrie pe zi, făcînd nesfîrşite corectări şi schimbări.

Cu acest pas greoi, încetinit, a străbătut tovarăşul Serafimovici cea mai mare parte a drumului vieţii şi al creaţiei sale. Mergea înainte, ca un tanc, tăindu-şi drumul, un drum foarte drept şi fără şovăieli."

În perioada de peste zece ani (1890—1902) petrecută pe meleagurile natale ale Donului (în staniţa Ust-Medvedskaia, la Novocerkassk, Rostov) Serafimovici a trăit din cîştiguri întîmplătoare ; din 1896 începe să se ocupe de jurnalistică, scriind în acest răstimp doar cîteva opere beletristice. Sînt anii de acumulare a cunoştinţelor, a experienţei de viaţă şi a celei politice (stabileşte noi legături cu unele cercuri politice, legate

[1] *Moiseenko P. A.* (1852—1923) — muncitor rus, revoluţionar de seamă.

de mişcarea revoluţionară şi duce o muncă de propagandă printre muncitori), de formare a deprinderilor de scriitor.

Şi în această perioadă cercul preocupărilor scriitorului rămîne în esenţă acelaşi : soarta omului obişnuit. Dar modul de a privi viaţa se adînceşte treptat şi se cristalizează. Serafimovici începe să înţeleagă necesitatea înfrîngerii pasivităţii sociale, şi acest fapt devine tot mai evident în povestirile sale ; prin descrierea unor destine, de cele mai multe ori tragice, ale unor eroi-victime, autorul îl îndeamnă pe cititor să-şi dea seama că omul nu mai poate trăi umilindu-se, fără să protesteze atunci cînd demnitatea omenească este călcată în picioare.

Iată mesajul povestirii dramatice despre micul miner Senea, care a fost lipsit de copilărie ; cititorul trage aceleaşi concluzii întorcînd ultima filă dintr-o altă istorisire asemănătoare în multe privinţe. E vorba de soarta amară a lui Semişkura care, după o viaţă de muncă grea, nu şi-a putut asigura o bătrîneţe cît de cît suportabilă.

Şi *eroul,* strivit de povara vieţii, devine fie şi pentru o clipă om :

„— N-am să-l dau în judecată ? N-am să-l dau ? (pe ajutorul şefului de gară care l-a bătut pe erou ; n.n.) Ba da, am să-l dau. Fiindcă nu-s astfel de drepturi, ca să baţi oamenii. Dar ce sînt eu ? Nu-s om ? Sînt vită ? Ce-s ? Un cîine şi încă, dacă-l loveşti cu piciorul, schelălăie. De ce eu trebuie să tac ?" *(Manevrantul)*

Iar dacă omul nu mai poate îndura, atunci îşi pune capăt zilelor şi prin acest act pasiv îşi exprimă, într-un fel, protestul împotriva stăpînirii *(Invalidul).*

Dacă urmărim construcţia povestirilor succesive ale lui Serafimovici, ni se dezvăluie tainele aşa-zisei munci „de bucătărie" a viitorului creator al *Torentului de fier,* devine vizibilă îmbogăţirea treptată a paletei, iscusinţa maestrului de a condensa artistic tonurile.

Operele scriitorului îşi lărgesc din ce în ce mai mult cadrul epic. Acţiunea povestirilor se îmbogăţeşte continuu prin introducerea unor personaje mereu noi. În felul acesta subiectul cîştigă în complexitate, fapt care duce pînă la urmă la o creştere a dramatismului său lăuntric.

Deşi tonul general al povestirilor rămîne neschimbat în esenţă, deşi, cu tot decorul nou, meridional, relaţiile sociale zugrăvite rămîn la fel de reci şi duc, de cele mai multe ori, la un deznodămînt tragic, în aceste lucrări de proză răsună, la început abia perceptibil, mai tîrziu tot mai puternic *(Plimbarea, Iepurele)* accentele unui cald lirism (în zugrăvirea eroilor) şi, ca urmare directă a activităţii gazetăreşti a lui Serafimovici, accente publicistice. Introducerea acestor elemente noi îmbogăţeşte substanţial povestirile sub aspect emoţional şi dacă mai adăugăm aici că penelul artistului devine tot mai sobru, mai zgîrcit, relieful căpătînd contururi mai precise, iar culorile devenind mai vii şi mai variate, am şi

deslușit unele tendințe însemnate ale creației lui A. Serafimovici, tendințe ce și-au precizat coordonatele în capodopera artistului, *Torentul de fier*. Dar pînă la crearea acestei opere scriitorul a trebuit să parcurgă un drum foarte lung.

Un eveniment de seamă în viața lui Serafimovici l-a constituit mutarea, în 1902, la Moscova, eveniment ce s-a răsfrînt asupra întregului său drum creator.

Deși de mai bine de zece ani „slujea muzele", înainte de a se stabili la Moscova, Serafimovici trăia, cum s-ar zice, „la periferia marii literaturi", era, într-o măsură, puțin cunoscut cercurilor de cititori și, mai cu seamă, nu se putea prevala de anumite prerogative la fel cu cei care participau direct la viața literară a capitalei.

Făcînd cunoștință cu Gorki, la recomandația acestuia și la insistențele lui Leonid Andreev, Serafimovici începe să frecventeze cercul literar „Miercurea", devenind membru permanent al acestui cerc, iar mai tîrziu colaborator al culegerii *Znanie* ce apărea sub directa îndrumare a lui Gorki.

Era o epocă de aprige frămîntări. Glasul maselor, care-și exprimau nemulțumirea, începuse să răsune în întreaga Rusie. Greviștii ies în stradă cu bolșevicii în frunte; masele populare își cer cu insistență drepturile; răscoalele țărănești se înmulțesc, totul prefigurează revoluția iminentă.

Era epoca în care Lenin fundamenta teoria revoluției proletare în Rusia, epoca de entuziasm a cîntecelor despre *Șoim* și despre *Albatros*. Sînt anii (1903—1905) maturizării cetățenești a intelectualității, înfierată nu o dată de Gorki pentru că se rupsese de popor, anii cavalerismului „de-un ceas" al barzilor decadentismului, poeții cu desăvîrșire străini de adevăratele fapte eroice săvîrșite în numele idealului de eliberare a poporului. Diferențiată, firește, după gradul conștiinței revoluționare și după caracterul speranțelor pe care le nutrea, intelectualitatea rusă era cuprinsă de avîntul revoluționar-democrat. Dovedindu-se un teren propice pentru cultivarea acestor stări de spirit revoluționare, adunîndu-i pe scriitorii cei mai diferiți în privința concepțiilor politice și estetice, diferiți ca vîrstă și talent (începînd cu Cehov, care frecventa uneori întrunirile, și sfîrșind cu Balmont, favoritul saloanelor burgheze, care le „onora" numai rareori cu prezența), cercul „Miercurea" traducea în viață programul lui Gorki de creare a unei literaturi realist-democratice viguroase, contribuia la cristalizarea talentului multor membri ai săi (Andreev, Bunin, Teleșov, Cirikov, Kuprin etc.) precum și la apariția unui lung șir de opere literare ce-au pătruns în tezaurul literaturii ruse. Serafimovici datorează mult cercului „Miercurea". El a găsit în cadrul acestui cerc critici competenți, sfătuitori cu experiență și, ceea ce a fost esențial, un

îndrumător ideologic în persoana lui Gorki. Cerînd scriitorului „o literatură cinstită", care chema la fapte eroice, Gorki, cu atenţia ce-l caracteriza, îl ajuta pe Serafimovici, făcîndu-l să *vadă* ceea ce era esenţial în activitatea literară. În această privinţă se cuvine semnalată o întîmplare, pe care, mai tîrziu, însuşi Serafimovici a relatat-o :

„I-am adus [lui Gorki ; n.n.] pentru culegerea *Znanie* povestirea mea *Micul miner*. Lui Alexei Maximovici i-a plăcut povestirea.

— Biine ! a zis el, accentuînd pe *i*. Apoi, deodată, s-a ridicat cît era de înalt, a întins mîna spre mine şi a continuat tulburat : Nu uita, minerii sînt doar muncitori. Ei creează tot ce e în jur. La dumneata ei nu sînt decît nişte oameni sărmani, îndobitociţi de mizerie, şi-ţi inspiră milă... Şi doar nu acesta e întreg adevărul. Minele, cine le-a săpat ? Cînd se înecau oamenii în apa ce se revărsa în mină, cine-o scotea de-acolo ? Uite, băieţelul ăsta al dumitale, desigur, ţi-e milă de el, nu zic ba ! Dar cînd se va face mare va fi un adevărat miner, din tată în fiu, cum s-ar zice. În faţa lui pămîntul, măruntaiele pămîntului se vor deschide. Uite, ştii dumneata, asta, tocmai asta uităm noi toţi... Şi ar trebui s-o ţinem bine minte. Şi cînd ţii minte ceva înseamnă că şi zugrăveşti, descrii acest ceva."

Poveţele pe care i le dădea Gorki i-au prins bine lui Serafimovici, mai cu seamă în anii glorioşi ai revoluţiei.

Cele dintîi lupte de clasă din Rusia, date de proletariatul înarmat al Moscovei, au devenit o înaltă şcoală pentru scriitor. În creaţia lui se produce o cotitură.

Păşind pe urmele fierbinţi ale istoriei, martor şi participant activ la evenimentele ce au avut loc la Presnia, Serafimovici a înţeles nu numai fenomenele revoluţiei, mersul ei desfăşurat de la întrunirile secrete *(În toiul nopţii)* pînă la luptele pe baricade *(În cartierul Presnia* şi *Morţi pe străzi)*, dar — şi acesta este esenţialul — a pătruns chiar caracterul purtătorului idealurilor revoluţionare ale proletariatului rus.

În loc să mai redea într-o formă poetică tot ceea ce urîţea existenţa, în cel mai fericit caz un aspect vrednic de milă şi de compasiune, în lucrările scrise între 1905 şi 1907 Serafimovici începe să poetizeze bucuria luptei pentru fericirea oamenilor, creatori puternici, de neclintit ai vieţii.

O nouă concepţie despre frumos capătă aspecte pregnante în zugrăvirea trezirii conştiinţei de clasă la o spălătoreasă obijduită de soartă, Maria *(Bombe)*, (al cărei chip te îndeamnă fără voie să faci o apropiere între ea şi *Mama* lui Gorki), în descrierea chipurilor muncitorilor ilegalişti care ard de nerăbdare să păşească pe făgaşul muncii revoluţionare *(În toiul nopţii)* şi care au drept deviză : „Dacă am răcni odată în gura mare către toţi oamenii muncii, să se audă în lumea întreagă : «Proletari din toate ţările, uniţi-vă !»"

Realist auster, Serafimovici descoperă frumusețea umană în chipul bătrînului răzvrătit, țăranul Afinoghenîci, înconjurat de o aureolă romantică. Acesta, spre a salva pe incendiatorii unor proprietăți mînăstirești, urmăriți de cazaci, nu șovăie să-și jertfească viața *(Pălălăi)*.

Scriitorul cîntă cu accente majore masa de oameni care, îmbrăcată în negru, sărbătorește, pășește sub steagul roșu să-și cucerească drepturile omenești (în schițele despre zilele de neuitat ale luptelor pe baricade), masa care va deveni mai tîrziu eroul principal al lui Serafimovici ; masa pe ale cărei buze marșul funebru *„Noi jertfă căzut-am în lupta cea grea"* se preschimbă într-un imn patetic al bucuriei de a lupta *(Marșul funebru)*, așa cum cuvintele rostite de bătrînul zugrav în fața trupului fiului său ucis — un luptător din detașamentele muncitorești : „...Nu-i nimic... nu-i nimic. Ne-om răfui noi...", cuvinte de un tragism înălțător, îți umplu sufletul de prospețime, de vigoare, îți inspiră un optimism robust *(Morți pe străzi)*. În creația lui Serafimovici din acești ani (1905—1907) irupe un puternic șuvoi liric și publicistic, investind-o cu un anume caracter tendențios, a cărui amprentă afectează chiar țesutul artistic al operelor respective.

Ultimele salve au amuțit, peste Rusia s-a lăsat iar întunericul reacțiunii. Începe stolîpinismul, încep anii represiunilor, ai pogromurilor, ai robiei morale. Începe cea mai rușinoasă perioadă din istoria intelectualității ruse, epoca deșănțatei specule ideologice și a renegării. A bătut ceasul unor grele încercări, iar „cavalerii de mascaradă" ai zilei de ieri se grăbesc să se descotorosească de zalele și de armele lor. Unii încep să se căiască în public, aducînd tronului asigurări de loialitate, calificîndu-și clipele de curaj civic drept greșeli (Minski, Sologub *et comp.*) ; alții blestemă cu glas tare revoluția și pe revoluționari, sorbind „ceai cu dulceață de caise" în cabinetele lor confortabile, și cheamă la starea „omului gol pe pămînt gol" (Andreev) ; o a treia categorie, eliminînd din creație tot ce avea o semnificație socială, se retrage în lumea lipsită de primejdii a visurilor, în domeniul unor depărtate reverii (Balmont), al unor meditații etico-abstracte (Kuprin), sau se dedă la naturalism și la „degustarea" unor fenomene patologice (Arțîbașev, Boborîkin). Rîndurile intelectualității literare rămasă credincioasă idealurilor revoluției se răriseră simțitor. De fapt, se destrămase și cercul „Miercurea".

Alături de literați ca Gorki, Bednîi, Vorovski, legați de mișcarea proletară prin fire trainice, nu și-a trădat convingerile de ieri nici Serafimovici. Dimpotrivă, creația sa, avînd un caracter realist, democratic, se dezvolta, se maturiza, în focul luptei pe care a trebuit s-o ducă împotriva acelei intelectualități ruse care renegase. În afară de o seamă

de povestiri şi de articole publicistice (printre care *Nisipuri, Împărăţia şoarecilor* etc., unde zugrăveşte drama oamenilor care au trecut alături de viaţa adevărată, împotmolindu-se în mlaştinile filistinismului, ale unei fericiri meschine de mic-burghezi) în anii reacţiunii el creează şi cea mai reprezentativă operă a sa din perioada premergătoare lui Octombrie. E vorba de *Un oraş în stepă*. Cu prilejul celei de-a şaptezecea aniversări a scriitorului, *Pravda* scria despre acest roman : «În anul 1906, literalmente a doua zi după insurecţia din decembrie de la Moscova, Serafimovici începe să scrie romanul *Un oraş în stepă*, roman care se citeşte şi astăzi cu o emoţie profundă. În această operă se afirmă cu înnoită putere inevitabilitatea şi necesitatea revoluţiei : „Revoluţia din 1905 a fost zdrobită. Trăiască revoluţia !"»

Un oraş în stepă este cel dintîi mare tablou epic al lui Serafimovici, cu un subiect construit pe mai multe planuri. Autorul a folosit cu iscusinţă tot ce acumulase mai bun în arsenalul său de artist, în cursul deceniilor de activitate scriitoricească.

Naraţiunea redă istoria întemeierii şi înfloririi unui oraş de stepă, ne introduce în atmosfera, la început amorţită, liniştită, dar care se încarcă treptat cu mari conflicte sociale a unui oraş capitalist. Sub ochii noştri, hangiul — un speculant, depravat şi ucigaş — pe nume Zaharka Kuroedov, face carieră devenind fabricant, un „respectabil" tutore-înetate ; în opoziţie cu el se află colectivul de muncitori care la început îşi exprimă nemulţumirea cu sfială, dar care, maturizîndu-se, se transformă într-o forţă organizată ce-şi desemnează din rîndurile ei drept conducător pe Reaboi (Ciupitul), care va sta în fruntea luptei revoluţionare a colectivului.

Alături de figura lui Zaharka — incontestabil succes al autorului — sînt modelate cu măiestrie chipul inginerului Polînov, un liberal notoriu, care se vinde pînă la urmă lui Kuroedov, şi chipul studentului menşevic Petka, dornic mai întîi să-şi „acumuleze un mic capital politic", cochetînd cu muncitorii, însă, pus în faţa alternativei de a participa la lupta lor, dă înapoi asemenea lui Polînov, cumnatu-său, şi se grăbeşte să vină în ajutor capitalistului, asigurîndu-şi strategic un locşor cald.

Ţinînd seama de ruşinoasa renegare a intelectualităţii burgheze, figurile lui Polînov şi Petka căpătau un sens polemic deosebit de ascuţit în anii aceia de crîncenă reacţiune.

Deşi Serafimovici n-a reuşit să înfăţişeze multilateral şi să dea chipurilor izolate de muncitori, şi îndeosebi al lui Reaboi, un colorit viu, deşi sub aspectul artistic aceştia nu sînt de talia figurilor lui Polînov şi Petka, totuşi descrierea acţiunilor acestor personaje dă romanului acea rezonanţă optimistă, revoluţionară despre care se vorbeşte în articolul amintit al ziarului *Pravda*.

Amploarea concepţiei autorului, cît şi unele soluţii artistice de tipizare din *Un oraş în stepă* au constituit o cale nemijlocită de acces spre epopeea novatoare a lui Serafimovici, *Torentul de fier*.

La vîrsta de peste cincizeci de ani, Serafimovici a trebuit să trăiască ororile războiului (al doilea din viaţa lui), pe care de la început l-a privit ca pe o calamitate pentru întregul popor şi pe care l-a condamnat cu vehemenţă. Dorind să ia parte la evenimente, să fie în inima lor, scriitorul pleacă pe frontul primului război mondial unde, într-o coloană sanitară, are prilejul să lucreze împreună cu Maria Ilinicina, sora lui Lenin, fapt ce a avut o influenţă considerabilă asupra atitudinii scriitorului faţă de război. Cu toate că în povestirile şi în reportajele ce abordau tematica războiului, Serafimovici nu avea posibilitatea să spună fără rezerve tot ceea ce gîndea, starea lui de spirit se poate judeca chiar şi după următorul citat din *Intîlnirea*: „Oricît ne-ar schilodi, ne-ar ucide şi ne-ar chinui înfiorătoarea realitate rusă, oricît s-ar agita de colo-colo cei schilodiţi, totuşi viaţa există, inimile bat, şi cine ştie cît de zguduitor se va pune capăt tăcerii apăsătoare, cu ce zgomot asurzitor se va nărui orînduirea !"

Şi orînduirea s-a năruit. În 1917, iată-l pe Serafimovici de partea bolşevicilor, fapt pentru care este izgonit din cercul „Miercurea", iar foştii colegi de grup îl înfierează. Dar ţipetele furioase n-au avut puterea să-l abată din drum pe scriitorul strîns legat de proletariat şi născut pentru a doua oară de revoluţie. Cu înflăcărarea unui publicist bolşevic (în 1918 a devenit membru de partid), Serafimovici s-a aruncat în focul încăierării, militînd pentru adevărul lui Octombrie. Schiţele sale din primii ani de după revoluţie sînt o mărturie vie a epopeii faptelor poporului, epopee plină de dramatism eroic şi înălţător.

În 1920, în mintea lui Serafimovici ia naştere ideea de a zugrăvi o vastă panoramă pe tema războiului civil şi, după o lungă perioadă de gestaţie, de concepere a planului, începe să scrie în anul următor.

În perioada aceea, tînăra literatură sovietică nu înregistrase opere care să reflecte epic, larg şi realist evenimentele revoluţiei şi ale războiului civil ce au zguduit întreaga lume. Fedin îşi aminteşte de acei ani, spunînd :

„Nici n-apucam să ne dezmeticim bine după evenimentele unui ceas, cînd ne şi trîntea la pămînt următorul".

Scriitorii şi poeţii atraşi în vîltoarea ciocnirii pasiunilor năzuiau să-şi stabilească pentru început un *credo* politic, fie în manieră lirică, fie publicistică.

E drept, au mai existat încercări de a evoca tabloul epic al revoluției (poemele *Cei doisprezece* de A. Blok, în 1919; *150.000.000* de V. Maiakovski, în 1920; *Strada principală* de D. Bednîi, în 1922, sau nuvela *Căderea Dairului* de A. Malîșkin, în 1921), dar autorii acestor opere nu se lepădaseră încă de viziunea romantică și de modul romantic de a zugrăvi evenimentele și în special eroul-masa revoluționară, prezentată fie ca un „voinic din poveste", fie ca „o mulțime" lipsită de individualitate, o întrupare a voinței revoluționare. Nervul operelor mai sus-pomenite n-a fost *decît* patosul revoluționar plin de un optimism viguros.

În timpul acesta, realitatea grandioasă cerea imperios un tablou realist în care făuritorul istoriei s-ar înțelege, s-ar afla pe sine. Despre acest lucru au vorbit numeroși scriitori care au simțit imperativul timpului. Esența acestor afirmații poate fi redată prin cuvintele lui D. Furmanov, autorul romanului *Ceapaev*: „Este absolut necesară o operă epică la *înălțimea* epocii".

În anii tinereții, peisajul aspru, tragic al Nordului a contribuit la determinarea vocației scriitoricești a lui Serafimovici. Atunci cînd se afla la apogeul activității creatoare, un rol de seamă în crearea capodoperei lui l-a jucat — după cum mărturisea el însuși mai tîrziu — peisajul Caucazului, care-i fermecase de mult închipuirea, măreț prin colorit, clocotitor de viață, chemînd la fapte eroice. „Nu avusese încă loc Revoluția din Octombrie, nici războiul civil, nu existau încă în consecință premizele pentru *Torentul de fier*, dar tot cîmpul de acțiune, tot fundalul, toată natura lui, a Caucazului, ardeau de mult înaintea mea ca o vedenie atrăgătoare, vie. Peisajul viguros al crestelor Caucazului se împlîntase în culori de foc în mintea mea de scriitor și cerea imperios să fie zugrăvit."

Drept material artistic demn de măreția naturii i-a servit la fel de măreața istorie a războiului civil. A ales o pagină de un înalt dramatism dintr-un glorios letopiseț, legendarul marș al armatei din Taman peste lanțul munților Caucaz (1918), marș înfăptuit cu scopul de a ieși din ținutul Kubanului, împînzit de rebeliuni albgardiste, și de a se uni cu forțele principale ale Armatei Roșii.

Istoria nașterii acestei epopei merită să fie cunoscută.

Încă în 1919, meditînd asupra destinelor revoluției, Serafimovici a găsit deosebit de important faptul că plugarul a pus mîna pe armă pentru a apăra cuceririle lui Octombrie și a înțeles că succesul acestei lupte depinde de gradul conștiinței, de eliberarea psihologiei țăranului de elementele spontane.

În aceeași perioadă, scriitorul s-a întîlnit cu unii dintre foștii participanți la eroicul marș al armatei din Taman și, în timp ce asculta povestirile lor, ideea viitoarei opere lua contururi tot mai precise. A urmat apoi o minuțioasă muncă de documentare. În afară de izvoarele

verbale (relatările participanților), Serafimovici a parcurs o sumedenie de „jurnale zilnice", de scrisori ale participanților și a găsit, ce-i drept, cam sărace, relatări ale presei despre acest marș. „Scriam haotic, tot fragmente, evocă autorul... Îmi amintesc, am scris întîi sfîrșitul, ultima scenă a mitingului. Mă frămînta mult; mă chinuia această scenă. O aveam înaintea ochilor pe baba Gorpina, așa cum ajunsese să fie. În scena finală, pentru mine se concentrase întregul sens al lucrării. Această scenă ardea neobișnuit de viu în mintea mea." După ce a cizelat și a fixat bine ideea de bază, oglindită în ultimul capitol, Serafimovici a scris primul capitol, scena primului miting cu care începe romanul, iar apoi, asemenea artistului care alege cu meticulozitate pietricelele unui mozaic, potrivind culorile, dimensiunile, scriitorul „a adunat" timp de doi ani și jumătate materialul pentru tabloul solicitat de cadrul pe care și-l dimensionase.

În decursul acestei munci, scriitorul a trebuit să lupte nu o dată cu el însuși, să renunțe la maniera de a scrie, proprie lui în perioada premergătoare lui Octombrie (fusese doar întotdeauna un cronicar al vieții în proza ei cotidiană), pentru a găsi un stil adecvat sarcinilor de ordin ideologic ale noii sale opere. Cu perseverență a lucrat autorul și la zugrăvirea peisajului care îi antrena deseori în chip excesiv condeiul. Așa a fost creat *Torentul de fier*, prima operă cu un larg suflu epic din tînăra literatură sovietică (a văzut lumina tiparului în anul 1924), operă ce a marcat un moment important, a devenit un jalon în literatura sovietică.

„În general, în *Torentul de fier* am foarte puține lucruri născocite de mine. Întîmplările le-am descris în mare parte așa cum s-au petrecut." Această mărturisire și altele încă pe care Serafimovici le face în articolul său *Din istoria Torentului de fier* dezvăluie problemele deosebit de importante privind specificul epopeii acesteia — am spune — în miniatură.

Fantezia creatoare a scriitorului a lucrat mai ales la selectarea din noianul de fapte, întîmplări și noi trăsături care să poată exprima precis și cu maximă conciziune (aproape cehoviană) procesul de renaștere, de transformare lăuntrică a masei țărănești-meșteșugărești, cu stare de spirit anarhică, într-un *torent de fier* al armatei revoluționare — unit, sudat, gata de luptă.

Din microuniversul evenimentelor ce se petrec în *Torentul de fier* în fața ochilor noștri se desfășoară epopeea întregii Rusii revoluționare. Gradate psihologic, aceste evenimente dezvăluie în modul cel mai convingător logica istoriei și sconteează puternica impresionare a cititorului. De la tabloul inițial al haosului, al dezorientării, al forfotei, al gălăgiei miilor de glasuri din tabăra Armatei Roșii (amintind un iarmaroc) — tablou compus cu măiestrie datorită atît inteligentei construcții a dialogului colectiv, cît și metaforelor cu ajutorul cărora autorul schițează

caracterele — şi pînă la nenumăratele scene dramatice (dintre care culminantă este aceea în care ostaşii roşii trec prin faţa muncitorilor spînzuraţi de albgardişti), scene presărate cu foarte rare momente comice (ca, de pildă, episodul în care cazacii îmbracă rufărie femeiască), Serafimovici arată cum, trecînd prin chinuri şi lacrimi, prin şcoala grea a luptei revoluţionare, masele se maturizează, se călesc, oamenii devin luptători conştienţi pentru scumpa lor Putere Sovietică.

Scriitorul înfăţişează adevărul vieţii „gol-goluţ" — de data aceasta nu în amănuntele ei particulare, ci în detalii cu putere de abstractizare — şi de aceea, ca şi în viaţă, paginile epopeii cuprind contraste numeroase, adesea paradoxale (o înaltă manifestare a umanismului, exprimată printr-o conştientă jertfire de vieţi omeneşti) : tot ce-i înălţător şi tot ce-i josnic, „animalic" se îmbină într-un maiestos imn unic închinat vieţii, luptei.

În epopeea lui Serafimovici evenimentele clocotitoare, de un ritm trepidant, *curgînd* asemenea unui torent, destinele maselor în continuă schimbare sînt perfect sugerate prin repetări continue — refrene — printr-o voită subliniere a succedării timpului în care se desfăşoară acţiunea : zi, noapte, dimineaţă, seară ; printr-o abundenţă de construcţii anaforice şi metaforice variate, legate de imaginea unui torent, prin întreruperea mişcării cu momente de imobilitate, de „tăcere grăitoare" — toate de un deosebit efect artistic, care ridică întreaga operă la nivelul unui simbol maiestos al marşului glorios revoluţionar.

La caracterul polifonic al operei contribuie şi armonioasa îmbinare a două straturi lexicale : pe de o parte un limbaj solemn, care îmbracă forma unui stil înalt, cu sintagme şi construcţii sintactice corespunzătoare (întrebări retorice, exclamaţii, începuturi de frază ritmate), elemente ce dau limbii o ritmică permanentă, un caracter solemn ; pe de altă parte, un limbaj de toate zilele, presărat cu expresii vulgare, lipsit deseori de o logică formală, realizat cu deliberare la un nivel intelectual precar.

Întreaga concepţie artistică a acestui roman-epopee, nespus de actuală, anticipînd procedeul aşa-zisei proze de notaţie, cu propoziţiuni precipitate şi ritm în sacade, din zilele noastre, datorită unor „*trouvailles*"-uri artistice ale autorului, a fost subordonată zugrăvirii activităţii istorice a maselor populare.

Din paginile *Torentului de fier,* în afară de chipul concret istoriceşte şi totuşi colectiv, luat în ansamblu, al poporului care luptă, se desprind chipurile a doi eroi, două portrete individuale : baba Gorpina şi Kojuh.

Dacă în figura Gorpinei, devenită simbolică, autorul particularizează problema generală a transformării morale a maselor, lichidarea de către acestea a instinctelor de mic proprietar, individualiste (episodul cu samovarul) şi înţelegerea idealului socialist, a adevărului revoluţiei, în schimb, prin zugrăvirea figurii lui Kojuh, Serafimovici rezolvă pentru

prima oară în mod just și realist în proza sovietică problema poporului și a eroului. Printr-o asemenea rezolvare artistică, Kojuh este în felul său un corifeu, un *primus inter pares* (primul printre egali).

„Kojuh este și nu este erou, scria mai tîrziu Serafimovici. El nu este erou, pentru că dacă masa nu l-ar fi pus în fruntea ei, dacă nu și-ar fi turnat conținutul în el, Kojuh ar fi rămas unul dintre cei mai obișnuiți oameni. În același timp însă el este și erou, erou pentru că masa nu s-a mulțumit numai să-l investească cu forța și conținutul ei, ci l-a urmat, l-a ascultat ca pe comandantul ei."

Fiu de argat, reușind să devină în anii războiului ofițer, în aparență cu nimic deosebit de restul ostașilor roșii, poate doar prin „maxilarele sale de fier" sau „hîrîitul de fier al glasului" (autorul nu dă nici un fel de detalii asupra vieții lui Kojuh, spre a nu-l separa de masă), Kojuh gîndește la fel cu poporul, are aceleași visuri și năzuințe ca și poporul, încearcă aceleași dureri ca și ceilalți. Kojuh însă înțelege cu un ceas înaintea celorlalți imperativul timpului și, prin talentul de strateg și de conducător, se poate situa în fruntea masei pentru că, în condițiile date, transpune în fapte voința proletariatului, chiar și în cazul cînd această voință „se subînțelege doar în mod tacit". În *Torentul de fier,* Serafimovici a reușit să redea cu deosebită forță de sugestie dialectica și dinamismul creșterii personalității și a masei, și chiar dacă eroul, Kojuh, este mai puțin realizat ca individualitate decît frații lui (Klîcikov din romanul *Ceapaev* de Furmanov și Levinson din nuvela *Înfrîngere* de Fadeev), prin caracterul multilateral al portretului psihologic și prin farmecul său, tot lui îi rămîne dreptul de întîietate.

În ceea ce privește calitățile romanului ele pot fi judecate după întrebarea pe care o puneau participanții la marșul descris în carte : „În ce unitate a luptat tovarășul Serafimovici ?" Confrații de condei au recunoscut că autorul *Torentului de fier* are dreptul de „pionierat" : „Noi, generația mai vîrstnică de scriitori sovietici, ne aflam încă la începutul drumului de creație cînd, în anul 1924, a apărut *monumentalul* roman al lui Serafimovici *Torentul de fier*". (A. Karavaeva).

După ce a terminat *Torentul de fier,* Serafimovici, care trecuse de 60 ani, s-a gîndit să scrie o epopee și mai grandioasă, pe care a intitulat-o provizoriu *Bătălia.* Cartea urma să abordeze tema eroicei construcții a statului sovietic și formarea noii societăți. Partea introductivă a acestei epopei trebuia să fie *Torentul de fier.* Cu toate că a mai trăit încă un sfert de veac, scriitorul, împovărat de ani, n-a izbutit să-și traducă în realitate ideea. Mărturie acestor planuri au rămas doar cîteva schițe, portrete literare, note, însemnări.

La sfîrşitul celui de-al treilea şi la începutul celui de-al patrulea deceniu, într-o serie de povestiri şi, îndeosebi, în schiţele *Prin patrie,* Serafimovici, asemenea lui Gorki, îşi punea sarcina de a arăta tinerei generaţii a lui Octombrie „trecutul" şi „prezentul". Amintindu-şi de trecut, voia să zugrăvească mlădiţele noului din viaţa Ţării Sovietelor. Păstrînd pînă la adînci bătrîneţi „sentimentul actualităţii" şi ştiinţa de a descoperi noul din viaţă, după 1930, scriitorul a început să creeze un vast tablou cu tema colectivizării pe malurile Donului, intitulîndu-l *Ogoarele colhoznice.* N-a scris însă decît cîteva capitole, romanul rămînînd, astfel, neterminat.

La vîrsta de 80 ani, acest artist al cuvîntului se duce din nou să-şi apere patria cu ajutorul condeiului. Aflîndu-se în rîndurile armatei operative pe fronturile Marelui Război pentru Apărarea Patriei, în reportajele sale despre război, reunite sub titlul *Aceasta nu e o minune,* cu tinerească înflăcărare şi convingere adîncă, de vechi comunist, Serafimovici arăta cît de legitimă este victoria popoarelor U.R.S.S. asupra „armatei fără suflet, de plumb şi de oţel" a fasciştilor.

Un merit incontestabil al lui Serafimovici este şi acela de a fi sprijinit, ajutat (prin sfaturi, prin atitudine caldă, plină de grijă), cu înţelegere şi prietenie pe tinerii scriitori, cei care abia îşi desfăceau aripile. În această privinţă sînt caracteristice cuvintele lui Şolohov, pătrunse de o adîncă stimă şi de recunoştinţă faţă de un tovarăş mai bătrîn: „Serafimovici aparţine acelei generaţii de scriitori de la care noi, tineretul, am învăţat. Personal îi datorez mult lui Serafimovici, deoarece el a fost cel dintîi care m-a susţinut chiar la începutul activităţii mele de scriitor. A fost primul care mi-a spus un cuvînt de aprobare, de recunoaştere ca scriitor."

Serafimovici a murit în ziua cînd împlinea optzeci şi şase de ani. A murit un laborios mînuitor al condeiului strîns legat de poporul său, un nobil semănător al frumosului, un aspru luptător, un om cu inimă deschisă, un om care a iubit viaţa. Cu un an înainte de moarte, a lăsat contemporanilor şi posterităţii un fel de testament moral: „Viaţa are un parfum îmbătător! Viaţa noastră este un nesfîrşit spaţiu albastru. Înfrumuseţaţi cît mai mult această viaţă, tăiaţi şi mai multe drumuri în spaţiile ei nesfîrşite!"

A. Kővari

PE UN SLOI DE GHEAȚĂ

I

Nori plumburii, zdrențuiți, trec jos de tot pe deasupra mării, ca un cîrd împrăștiat de păsări speriate. Vîntul tăios, pătrunzător, de pe ocean, cînd îi adună într-o masă compactă, întunecată, cînd, parcă în joacă, îi răzlețește și-i mînă, grămădindu-i în forme fantastice.

Marea-i din ce în ce mai albă. Vremuiește, vuind. Se ridică, greoaie, valurile de plumb și, învolburîndu-se în spumă clocotitoare, se rostogolesc cu un zgomot înăbușit pînă în negurile depărtării.

Vîntul scurmă cu mînie întinderile pletoase, împroșcînd pînă departe stropii sărați.

De-a lungul țărmului cotit se înalță masiv, ca o creastă uriașă, mormane albe, zimțate, de gheață îngrămădită pe grinduri. Parcă niște titani, încăierați într-o luptă grea, aruncaseră aceste sfărîmături gigantice.

Întrerupt doar de ieșiturile povîrnite ale înălțimilor de lîngă țărm, codrul des înaintează posomorît de-a dreptul în mare.

Vîntul vîjîie printre trunchiurile roșii ale pinilor seculari, îndoaie brazii zvelți, legănîndu-le vîrfurile subțiri și spulberînd zăpada pufoasă de pe cetinile plecate cu tristețe în jos.

O amenințare stăpînită se simte în acest vuiet surd, uniform. Singurătatea sălbatică răspîndește un urît de moarte. Veacuri cărunte trec fără urmă peste ținuturile mute. Iar codrul des stă liniștit și mohorît, cufundat parcă în gînduri, își clatină vîrfurile întunecate. Încă nici un trunchi puternic nu i-a căzut sub toporul îndrăzneț al unui lacom exploatator de păduri. Mocirlele și mlaștinile de nestrăbătut se ascund în desișu-i întunecos. Iar acolo unde pinilor seculari le fac loc

tufişurile pitice, se desfăşoară — ca o întindere moartă — tundra fără viaţă. Ea se pierde pe meleaguri nesfîrşite, în negura rece a ceţei care atîrnă jos de tot.

Cale de sute de verste — nici un fumuşor, nici o iurtă, nici o urmă de om. Numai viscolul înalţă zăpada în vîrtejuri de pulbere, ca nişte stîlpi. Numai negura moartă se tîrăşte pe pămînt deasupra pustiei de omăt.

O dată pe an vine şi pe aici omul cel fără de astîmpăr, turburînd mohorîta singurătate a sălbaticei pustietăţi. De fiecare dată, cînd se lasă gerul cumplit și peste mlaştini, şi-n tundră se așterne pod de gheaţă, iar pe mare se desluşesc, în depărtarea înnegurată, contururile neregulate ale gheţurilor polare, care se apropie ameninţător dinspre ocean, încep să şerpuiască convoaie originale, venind de pe depărtatele maluri ale Mezenei şi din satele de pe ţărm, peste tundră şi peste crîngurile pădurii bătrîne, scîrțîind cu tălpile de fier pe zăpada îngheţată pînă la fund : reni nordici, scunzi, cu coarne rămuroase, trag după dînșii luntre lungi, negre, puse pe tălpi. Merg şirag unii după alţii, călcînd cu luare-aminte pe stratul de zăpadă întărită de ger, iar alături de ei pășesc siluete albe, pletoase, cu mers greoi, legănat...

Şi codrul bătrîn priveşte cu mohorîtă mînie cum oaspeţii nepoftiți tabără cu corturile la marginea lui, cale de cîteva verste.

II

Soroka stă pe un morman de gheaţă, ţinînd în mîini o cange lungă. Are privirea aţintită în recea depărtare. Acolo, aproape de însăşi dunga zării, prin promoroaca neguroasă, se desluşesc nelămurit și cresc mormane albe cu forme neregulate.

Soroka încremeneşte într-o încordată așteptare. Toate semnele vestesc pradă bună : păsările ţipă și, duse de vînt, vin în zbor pe jos, dinspre mare. S-a pornit crivăţul.

Negura se tîrăşte chiar la faţa pămîntului, se anină de vîrfurile pinilor. Pădurea prinde a vîjîi. Da, are să cadă multă pradă. Soroka se uită atent în depărtarea rece. Se sileşte să

vadă dacă nu-i vînat. Chiar deasupra mării umblă ceţurile. Nu vezi nici în cer, nici în pămînt.

Ziua se apropie de sfîrşit. Vîntul vuieşte în pădurea de pini. Viscolul poartă în vîrtej pulberea de zăpadă. De pretutindeni se tîrăşte amurgul de iarnă, sur, fără viaţă, acoperind ţărmul pustiu.

Ici-colo, de după masivele sloiuri de gheaţă, se ivesc siluete albe, pletoase, cu căngi lungi în mînă, privind cu încordare în depărtarea neguroasă. Marea mugeşte înăbuşit. De departe, ca o grămadă albă şi hidoasă, se apropie nelămurit o masă de gheţuri.

Soroka aruncă o privire de-a lungul ţărmului şi vede : pe sloiul de gheaţă vecin stă Vorona cu o cange în mînă şi priveşte în aceeaşi parte. Se uită la dînsul Soroka, şi sufletul i se întunecă de tristeţe. Vorona-i un bărbat zdravăn, cu o şubă bună de ren, cu cizme pescăreşti noi. Stă sprijinit uşor în cange şi priveşte marea. N-are pesemne nici o grijă, dacă o să fie sau nu vînat. Vorona va da drumul pe apă la o nouă joncă. Va face vînzare multă. Dar chiar dacă n-o să-i cadă vînat, n-are să se prăpădească de necaz.

Şi apoi Vorona nici n-are de gînd să se omoare cu pescuitul : pentru dînsul s-or strădui, la vînătoarea de sălbăticiuni, oameni tocmiţi cu arvună. Şi Soroka fusese tocmit de el. Fiindcă Vorona îl înzestrase cu îmbrăcăminte de iarnă, Soroka era dator să-i dea jumătate din pradă.

Vîntul se înfiripă vîjîind, sfîşie ceaţa şi, ca pe o perdea fluturătoare, duce negura fără viaţă pînă-n capătul zării. Se uită Soroka şi tresare.

Uitînd de Vorona, de şuba din blană de ren, ca şi de ciuda împotrivă-i, fiindcă trebuie să-i dea jumătate din pradă, Soroka îşi înfige privirile agere în depărtarea care se luminează.

Iar acolo, cît cuprinzi cu ochii, se tîrăşte apropiindu-se de ţărm un şes de gheaţă, săpat parcă, tot numai brazde, care se pierd în fumuşorul cenuşiu şi rece al orizontului îndepărtat.

Uriaşe sloiuri albăstrii, ridicate drept deasupra masei albicioase de gheaţă măruntă, se înalţă cu încetul şi se prăbuşesc cu trosnet, cetluite pe dedesubt de povara apei care năvăleşte.

Cîmpiile de gheaţă înaintează greoi. Stăpîneşte deasupra lor un zvon felurit, care nu seamănă cu fluxul marin. Parcă se rostogolesc nelămurit, dumnezeu ştie de unde, bubuiturile surde ale uraganului.

Vede Soroka cum plutesc păsări, abia zărite, ca nişte puncte negre. I se aprind ochii. „Este !" Îşi învălătuceşte frînghia de piele, cearcă cangea, îşi ia bățul strîmb. Se pregăteşte. Aşteaptă ca gheţurile să vină chiar la ţărm.

Se uită împrejur. Vede că ziua-i pe sfîrşite. Nu prea ţine ea mult pe aceste meleaguri depărtate. De dincolo de orizontul ceţos, soarele de-abia se iveşte cu razele-i reci pentru un ceas două, şi iarăşi se cufundă grăbit aproape în acelaşi loc de unde a răsărit.

Prin negura sfîşiată lunecă ultimul mănunchi de raze fără viaţă, aprinzînd miriade de scîntei de culorile curcubeului în cristalele de zăpadă. Se răsfrîng pe gheaţa banchizei. Luminează palid, o clipă, şi marea de gheaţă care murmură surd, şi ţărmul neospitalier îmbrăcat într-un giulgiu trist, şi sutele de figuri omeneşti împrăştiate de-a lungul ţărmului.

Din troienele de zăpadă care scapără pe colinele din preajma ţărmului, răsar ici-colo, ca nişte pete întunecate, căsuţe sărăcăcioase, înnegrite, îmbibate de fum. Vîntul porneşte iarăşi să vîjîie, aducînd neguri şi acoperind dintr-o dată astrul care se stinge. Un colorit posomorît, fără viaţă, se întinde de jur împrejur.

III

Cele dintîi ape ale fluxului ajunseră în goană la ţărm şi spălară poalele gheţarului. Valurile, zgomotoase pînă atunci, tăcură sub apăsarea grelelor mormane de gheţuri. Cînd cîmpiile albe se lipiră de ţărm, vuietul umplu împrejurimile şi un clocot răspunse în adîncul pădurii.

Se auzeau şuierăturile, freamătele, trosnetele puternice ale sloiurilor care se sfărîmau ; parcă se apropia un monstru cu sute de labe.

Ciocnindu-se de piciorul mormanului de gheaţă, sloiurile din faţă, strînse sub greaua apăsare a masei, se tîrau, stîrnind nori de pulbere albă, spre vîrful mormanului şi se îngrămădeau unele peste altele ca nişte munţi fantastici. Zgomotele se contopeau într-un vuiet haotic.

Un uşor colb de gheaţă atîrna în văzduh. Îl lua vîntul. Mişcarea masei de gheaţă, întîlnind un zăgaz, se prefăcu într-o uriaşă forţă de distrugere : în cîteva clipe, de-a lungul ţărmului, se înălţară greoi noi grămezi cu contururi neregulate.

Cum ajunseră gheţurile la ţărm, cîteva sute de vînători se şi repeziră înainte.

Soroka se zvîrli pe gheaţă printre cei dintîi. Sărind din sloi în sloi, lunecînd, îngropîndu-se pînă la brîu în zăpadă şi-n aşchiile de gheaţă, măturate de vînt, Soroka fugea tot înainte. Sfărîmături de gheţuri se năruiau trosnind în urma lui.

Întreaga-i fiinţă era stăpînită de-o singură idee, fixă, încordată ca o strună care vibrează. Îi răsuna în piept la fiecare lovitură a inimii cu bătăi repezi : „Numai de-aş da de urme... Numai de-aş izbuti... Doamne, atotstăpînitorule !... Maică preacurată !..."

Aşchii de gheaţă zburau, împroşcînd, de sub cizmele lui. Vîntul îi şuiera în urechi şi-i biciuia faţa cu ace de gheaţă, îmbrăcîndu-i barba şi mustăţile într-o promoroacă pufoasă. Dar Soroka nu băga de seamă nimic. Fugea tot înainte.

Se lăsă noaptea. Ţărmul, cu contururi nedesluşite, se pierdea în depărtarea fumurie. Soroka se opri o clipă şi, ţinîndu-şi răsuflarea, îşi ciuli atent urechile. De jur împrejur, pustietate... Vîjîia vîntul. Şesul de gheaţă fără margini se pierdea în amurgul care se înteţea. Alergă vreo două verste şi începu să obosească. „Doamne, n-am să dau de urme... Am să umblu în zadar ! se gîndi Soroka deznădăjduit. Trebuie să mă întorc. Au să se retragă apele !"

Numai gîndul că are să se întoarcă cu mîinile goale îl făcea să se cutremure. Căsuţa sărăcăcioasă, familia, copiii îl aşteaptă... Se aruncă jos şi, cu luare-aminte, îşi lipi urechea de gheaţă : veneau de undeva din dreapta nişte zgomote, care semănau aidoma cu un plîns de copil.

Într-o clipită îi pieri oboseala. Se repezi într-acolo, dar se răsturnă pe spate : în faţa lui se căsca o prăpastie neagră. Trebuia s-o ocolească. Leoarcă de sudoare, Soroka desluşi, în sfîrşit, în întunericul care începuse să crească cu repeziciune chipul nelămurit al unor mase negricioase.

Dintr-o săritură Soroka ajunse acolo. Aici se găsea instalată o întreagă familie de foci : dihăniile uriaşe, greoaie, zăceau nemişcate pe gheaţă, ca nişte mormane întunecate, hidoase...

Simţind apropierea omului, sălbăticiunile se speriară şi, sprijinindu-se pe labele de dinainte, îşi ridicară în sus capetele hîde şi începură să-şi tîrască stîngaci trupurile grele. În faţa duşmanului, ele se simţeau pesemne foarte prost pe gheaţă, departe de elementul lor.

Ajungînd din urmă pe cea mai apropiată dintre foci, Soroka o lovi din toate puterile cu băţul între ochi. Dihania se lăsă cu capul pe gheaţă. În aer şuieră cangea. Vîrful de fier intră pînă la capăt în rădăcina nasului focii. Picături de sînge fierbinte îi împroşcară faţa. Fiara uriaşă, pe care altminteri n-o răpui cu glontele, se întinse fără mişcare pe gheaţă. Cu lovituri dibace, Soroka mai doborî cîteva sălbăticiuni.

Cu mîna-i deprinsă, care tremura uşor de emoţie şi de osteneală, Soroka se apucă să jupoaie în grabă focile ucise şi să scoată stratul gros de grăsime de pe ele. Le jupuia pielea, grăbindu-se să-şi facă socoteala cît are să cîştige. Soroka se înveseli, parcă plutea, surîzînd în barbă. Dacă are să aibă de fiecare dată aceeaşi izbîndă, o să-şi pună repede gospodăria pe picioare.

Dar vremea n-aşteaptă, aleargă... Din clipă în clipă trebuia să te aştepţi la reflux. Soroka începu să se grăbească. Apucă pieile şi grăsimea, strînse totul într-o boccea mare, o înfăşură cu o curea, pe care o trecu pe după umăr, şi începu să tragă legătura pe gheaţă. Era greu de tîrît o boccea de şase-şapte puduri pe o suprafaţă neregulată, scurmată parcă.

Noaptea — întunecoasă, adîncă — se lăsa pe marea care urla ciocnindu-şi gheţurile. Negura rece, de nepătruns, se tîra din toate părţile şi, din ce în ce mai deasă, acoperea şesul pustiu, peste care alerga crivăţul şi vuia în sloiurile de gheaţă.

Soroka mergea la întîmplare, luîndu-se după vînt şi după nişte semne care scapă omului nedeprins, semne cunoscute numai de localnicii de pe ţărmul mării. Vînătorul cercetă cu încordare întunecimea din juru-i, încercînd uneori cu cangea drumul, înaintea lui...

Sudoarea îi curgea şiroaie. Dar el nu simţea oboseala. Bine că nu se întoarce cu mîinile goale. Numai să izbutească...

Soroka ştia foarte bine că, o dată întors acasă, toată prada se duce pe datorii, fiindcă fusese echipat de alţii pentru vînătoare. Întreaga pradă urma să intre în mîna chiaburului Vorona. Totuşi Soroka tîra bucuros bocceaua cea grea. Era leoarcă de sudoare.

„Dar oare de ce nu se vede ţărmul?“ îi fulgeră prin minte.

Se uită de jur împrejur. Noaptea adîncă îl privea posomorîtă, cu ochi de mort. O presimţire ascuţită îi străpunse inima.

„Numai să nu întîrzii ! E mult de cînd am plecat de pe ţărm. Ar fi timpul !"

Îşi trecu cureaua pe celălalt umăr şi trase bocceaua încă şi mai repede. Îi sfredelea creierul un gînd sîcîitor : întîrziase, are să vină refluxul şi o să-l ducă în mare... Trage Soroka cureaua strîns întinsă, se opinteşte, simte că a pierdut prea mult timp. I se încovoaie genunchii, începe să se poticnească. Înainte, prin nestrăbătuta perdea de întuneric, clipesc două-trei luminiţe împrăştiate : ţărmul pesemne-i aproape.

Soroka aleargă cu ultimele-i puteri. De-abia răsuflă. Îi zvîcnesc tîmplele. I se usucă limba în gură. Înghite trudnic aer rece.

Vrea să se oprească măcar o clipă. Face însă o sforţare şi, apucînd din mers o gură, două de zăpadă rece, se întinde încă şi mai tare la drum...

Se aude un foşnet, un fîşîit... Înainte se vede nelămurit o masă de gheţuri, care se cutremură şi scîrţîie.

O clipă îi fulgeră prin minte : „Să lepăd bocceaua. Am să pot scăpa cu fuga."

Dar Soroka n-o părăseşte. Face o sforţare supraomenească şi, tîrînd bocceaua, o ia la goană...

IV

Se zăreşte, ca o pată neagră, o căsuţă tristă de vînătoare, năpădită de omături mari pînă la acoperiş. Rotocoale uşoare de fum izbucnesc prin deschizătura făcută în acoperămînt şi, prinse de vînt, se risipesc cu repeziciune.

În căsuţă-i întuneric. Numai un focuşor, făcut într-un colţ pe-o grămadă de pietre, luminează, cu reflexe nesigure, jucăuşe, roşiatice pereţii negri de bîrne, fără ferestre, acoperişul plat afumat, funinginea arsă care atîrnă ciucure dintr-însul şi laviţele lungi, murdare, de-a lungul pereţilor. Un fum înecăcios pluteşte în aer, în straturi uşoare. Pe laviţe stau culcate tru-

purile vînjoase ale vînătorilor. S-au strîns vreo douăzeci de oameni.

E una din cetele acelei oşti de vînători, în număr de cîteva sute de oameni, pe care nevoia neîmpăcată şi grelele împrejurări de viaţă ale Nordului îi trimit în fiecare an spre ţărmurile pustii ale Mării Albe.

Timpul trece încet, plictisitor... Marea, străbuna prietenă, le-a jucat o festă răutăcioasă : s-a făcut în cîteva ceasuri albă de gheţuri, aducînd mult vînat către ţărmuri. Dar deodată vremea s-a stricat, a sfărîmat şi a rupt acoperămîntul de gheaţă, împrăştiindu-l în mormane informe, la sute de verste.

Eşti nevoit să scurtezi lungile nopţi polare şi zilele cenuşii de iarnă. Dar singurul mijloc de a alunga urîtul — tutunul şi cîntecul — este oprit cu totul.

— Mării îi place curăţenia, rugăciunea, spun vînătorii. Iar dacă umbli cu tutun, cu cîntece şi cu vorbe scîrnave, n-o scoţi la capăt. Deodată vîntul are să prindă a bate dinspre ţărm. Va lua şi pielea de pe tine şi o să te ducă cu totul în adîncuri.

Vînătorii şed sau stau culcaţi într-un colţ, împrejurul focului roşiatic, din care se ridică rotocoale de fum cu miros de răşină. Îşi alungă urîtul, ascultînd poveşti şi fel de fel de palavre.

Afară scîrţîie zăpada sub nişte paşi grei... Uşa se deschide larg. Vîntul rece care năvăleşte în încăpere culcă flacăra roşiatică a focului învîrtejind fumul. Intră un ţăran îmbrăcat cu o şubă. Faţa-i acoperită de promoroacă, pe care parcă a crescut un muşchi alb, iese posomorîtă dintr-o glugă blănită.

— Soroka nu-i, rosteşte el cu glas scăzut. L-au luat apele.

Toţi tăcură dintr-odată. Tuturora le fulgerară prin minte întinderile reci, gheţurile şi cerul înstelat, iar pe gheaţă un om care se zbate şi înmărmureşte.

— Ce mai staţi ? rosti aspru bătrînul. Repede, la barcă !

Vreo opt oameni începură să-şi îmbrace în grabă „cămăşile“ blănite.

Bătrînul ieşi din căsuţă şi privi marea care, ca o oglindă întinsă, se pierdea în depărtarea îngheţată. Din înălţimi cerul înstelat se răsfrîngea în mare. Învăluită într-un fumuşor albăstrui dormita, nemişcată, pădurea bătrînă. De-a lungul ţărmului, ca nişte uriaşi puşi de pază, se înălţau în tăcere stîncile de gheaţă. În aerul geros al nopţii plutea o tăcere de moarte.

Peste cîteva clipe o barcă mică se desprinse de țărm și, lăsînd pînă departe după dînsa o urmă fosforescentă, tremurătoare, se pierdu în lumina gerului.

V

Vîntul se mai potoli. Valuri liniștite purtau frînturi împrăștiate din cîmpiile de gheață, ca niște epave ale unei uriașe corăbii. Norii fugeau grăbiți de pe bolta albastră, împodobită viu cu stele strălucitoare. Lunga noapte boreală, străvezie și rece ca ghețurile sinilii, se întindea peste marea cu murmur surd care, mînioasă parcă, încă nu se domolise după furtuna ce trecuse nu demult.

Încet-încet, marea se curăți de ghețuri. Numai ici-colo cîte un sloi se mai legăna molcom pe valuri. Pe unul din sloiurile acestea, care se desena învăluit în neguri pe fondul albastru al zării îndepărtate, se distingea neclar silueta întunecată a unei înalte staturi omenești.

Era Soroka.

Lucra dibaci cu cangea. Apa rece se răsucea vîrtej împrejurul prăjinii mlădioase, spumegînde. Sloiul inform luneca încet înainte. De jur împrejur întinderea netedă a apei se așternea în spațiile fără hotar.

Soroka ridică capul. Deasupra, prin aburul subțire al gerului, strălucea Ursa Mare : după dînsa trebuia să-și țină drumul. Soroka se lăsă cu toată greutatea în cange, împinse înainte sloiul greu. Gînduri negre i se îngrămădeau în cap fără nici o legătură : l-a dus marea departe, s-a lăsat un ger strașnic, n-a pus de ieri nimic în gură... Își încorda puterile asupra căngii, se străduia, asculta, începea să slăbească. Se opri cîteva clipe, apucă cu gura zăpadă. se uită împrejur. Pustiul de apă se întindea fără sfîrșit în amurgul azuriu și se pierdea în zare.

Umbrele ușoare ale celor din urmă nori se risipiră în goană. Cerul înghețat scăpăra din miriade de focuri fosforescente. Marea se întindea fără margini. Pe ea se sfărîmau stelele.

Soroka simțea că n-are să sfîrșească bine : îl încleștase marea cea rece, îl privea cu ochii țintă gerul alb, frigul se

furişa pe nesimţite şi-i străpungea cu ace ascuţite trupul care începea să se răcească.

Soroka muncea, se silea să se încălzească la lucru. Iar prin cap îi alergau, într-o înşiruire nelămurită, gînduri turburi : „Doamne ajută.... Copiii sînt mici, fără minte, nişte nevolnici, cine are să se îngrijească de dînşii, n-am femeie..." În cap îi veneau fel de fel de gînduri. N-are acasă nimic ; dacă i-ar merge vînatul, s-ar încropi cît de cît şi şi-ar plăti datoriile la Vorona. Toate le-ar face Soroka. Dar oare are să se mai întoarcă ? Îşi aduse aminte de căsuţa întunecoasă, plină de fum. Se întorcea pe vremuri de la vînat, se dezmorţea, îşi încălzea oasele păcătoase. Îşi aminti cum se ducea cu tatăl său, încă de mic, la vînătoare... De jur împrejur vuiau valurile mării, izbindu-se de stînci. Pluteau munţi de gheaţă. Îşi aminti de potecile din mlaştini, de păsări, de fiarele pădurii pe care le vîna. Îşi aduse aminte de sărăcia lui şi, cum se gîndea la toate acestea, i se întunecă inima. Se propti în cange şi măsură cu gîndul întinderea pe care trebuia s-o străbată. „Vai, n-am să ajung !" şi iarăşi i se făcu milă de dînsul. Oare i-i dat chiar să se prăpădească ?

Lui Soroka nu-i venea să creadă. Mulţi ani umblase el pe mare. I se întîmplase să rămînă pe apă săptămîni, luni întregi. De jur împrejur — numai mare, gheţuri şi cer... Uneori erau duşi departe, fără pîine, fără foc, fără nici un ajutor, la un pas de moarte... Totuşi, ieşeau la mal. Uite şi acum : au să se întoarcă cu toţii acasă — căscioara caldă, copilaşii — au să vîndă vînatul, au să-şi pună la cale gospodăria, iar el are să fie purtat pe mare ca o bucată neînsufleţită de gheaţă. Dar şi Soroka avea acasă copii, gospodărie, meşteşugul lui. El însă n-o să se mai întoarcă. Îl apăsa urîtul. Îi părea rău să moară. Ştia că are să îngheţe, îşi şi pierduse puterile. O lacrimă, un strop greu i se stoarse din ochi, lunecă pe faţa-i aspră şi rămase ca o picătură îngheţată pe mustăţile-i sloi. Ridică capul şi, nedumerit, privi cu ochi împăienjeniţi cerul depărtat, care se revărsa într-o strălucire rece : parcă aştepta răspuns. Dar tăcerea nopţii stăpînea lumea îngheţată.

Bolta scînteietoare îşi urma încet, dar neîntrerupt, drumu-i bătut în jurul steluţei mărunte din vîrful cîrligului de aur al Ursei Mari.

Pe cerul strălucitor se ivi un nouraş fumuriu : stelele scăpărau prin făptura-i firavă. Iar de după un colţ al nouraşului,

se aprindea în văpăi, sinistru, aurora boreală, încingînd cerul cu flăcări jucăușe, fantastice...

Soroka se lupta cu cele din urmă puteri. Prăjina i se îndoia din ce în ce mai slab. Îi înțepeniseră mîinile. Nu-și mai simțea picioarele. Capul îi cădea greu pe piept. Voia să se așeze măcar o clipă. Știa însă prea bine că îl urmărește aprig gerul alb: cum n-ai să mai faci o mișcare, are să te și cuprindă gerul, suflînd asupră-ți și străpungîndu-te cu răsuflarea-i rece. Soroka se lupta cu ațipirea. Nici nu se mai gîndea. Gîndurile i se încurcaseră. Erau luate și duse învălmășit, ca fîșiile neînsuflețite de ceață purtate de vînt... Soroka înțelese că nu i-i dat să trăiască. În creierul lui care se răcea, se iviră din nou icoane de demult, de-acasă. Se iveau și piereau. El înțelese că acum nimeni n-are să-l ajute, că nu va ajunge la timp, că n-o să-l audă...

— Fraților, mă prăpădesc!... Mamă, mămuliță!

Acest strigăt nebunesc sfîșie sălbatic muțenia nopții, străbătu peste întinderile de apă și, înălțîndu-se parcă din ce în ce mai sus, se pierdu în ceața subțire a gerului. Numai sloiurile depărtate răsfrînseră, ca un ecou supus, strigătu-i în deșert după ajutor. O steluță măruntă se desprinse, se prăbuși; și iarăși totul se cufundă în liniște.

Aurora boreală se aprindea din ce în ce mai tare. Pe o jumătate a cerului ardeau viu stelele. Iar pe cealaltă jumătate, toate stelele se stinseră. Negura sinistră se uita posomorît. Ca dintr-un crater uriaș, țîșnea un rotocol alb de fum și, desfăcîndu-se, se împrăștia repede pe cer. Străpungea cerul cu stele aprinse și se stingea în zenit. Ori de cîte ori izbucnea această perdea de fum, te așteptai din clipă în clipă să răsune un trăsnet asurzitor și să se cutremure marea adormită. Dar în văzduhul încremenit stăruia aceeași liniște mută. Numai din crater izbucneau într-una, fîlfîind, fîșii de foc, care se împrăștiau repede, jucîndu-și toate culorile.

Toropeala începu să pună stăpînire pe Soroka. I se urîse. Îi venea greu și-i era lene să stea în picioare. Se lăsă pe vine. O căldură plăcută începu să i se reverse prin tot trupul. „Vezi, s-a muiat gerul", îi fulgeră prin minte. O ațipeală liniștită îi împăienjeni capul. Ceva nelămurit, turbure, de mult uitat, plutea — crîmpeie fără legătură — în vîrtejul amintirii, apoi iarăși se stingea și se cufunda în imaginile fără număr ale vieții trăite.

Îi veni în minte o noapte adîncă în tundra pierdută. Se dezlănţuise în întuneric un uragan. Urletul lui turbat, ca un cîntec de înmormîntare, răsuna trist peste iurta singuratică, îngropată sub troienele de zăpadă. Renii se îngrămădeau de teamă în jurul iurtei. Iar în iurtă se afla el, Soroka, un samoed [1] şi familia lui. Soroka şedea pe un morman de piei de ren, ţinea în mînă un butoiaş şi se tocmea : cumpăra reni de la samoezi. Ei nu-ţi vînd. Fără reni însă te ia dracul în tundră. Soroka întinse samoedului un păhăruţ : acesta se înveseli. Îi mai dădu unul : samoedul ajunse mai de înţeles. La al treilea păhăruţ, samoedul începu să cînte. Cînta despre tot ce-i ieşea înaintea ochilor. Bea votcă şi cînta : „Ah, votcă, straşnică votcă !" Puseră lemne pe foc. Samoedul cînta : „Ah, focule, focule fierbinte !" Lătra un căţeluş. Samoedul cînta : „Ah, cîine, cîine alb !" Cîntecul acesta, auzit de mult, îl învăluia pe Soroka într-un urît care-i strîngea inima.

Soroka îl îmbătă cumplit pe samoed, o îmbătă şi pe samoedă, şi le cumpără toţi renii pe nimic. Furtuna se potoli a doua zi dimineaţa. Soroka mînă din urmă renii spre casă. Lăsă samoedului numai trei reni, ca să nu se prăpădească cu totul. Soroka plecă, iar samoedul rămase în tundră. Acum Soroka nu putea, în ruptul capului, să se descotorosească de acest samoed. Îl privea prin crăpăturile înguste ale ochilor înmuiaţi de votcă. Cînta parcă, ba parcă plîngea : „Renişorii mei, renişori... Ah, renişorii !..." Soroka voia să-l uite. I se turbura mintea. Gîndurile i se amestecau. Voia să se lepede de ele şi să se lase în voia aţipirii, care-i împăienjenea capul.

Tresări. Răsună o bubuitură puternică, prelungită, ca o salvă de artilerie grea. Undeva departe se sfărîma clădirea de gheaţă, strînsă de ger. Ecoul profund, răsfrînt de sloiurile depărtate, se rostogoli bubuind pînă la capătul întinderilor de apă.

Pentru o clipă, Soroka parcă se trezi. Simţi cu mirare că nu-şi poate crăpa ochii : parcă îi erau lipiţi. Şi, ca îndepărtatele scăpărări din miezul nopţii adînci, îl fulgeră vaga conştiinţă a primejdiei. În văzduh plutea iarăşi o linişte de moarte. Înţepenirea de dinainte puse stăpînire pe dînsul. I se urîse străduindu-se a-şi ridica genele de plumb. Piroteala îi înnegură

[1] Samoezi — denumirea veche a unor popoare ce locuiesc în nordul U.R.S.S.

iarăşi capul. Gînduri fără legătură, ca umbrele uşoare în nopţile cu lună, se fugăreau într-un şir confuz. I se părea că marea moartă învia. Răsufla liniştit pe întinderile fără margini. Aburul subţirel al răsuflării marine se înălţa spre stelele îndepărtate. Iar în adîncurile mării parcă se petrecea o minune. Parcă toată lumea tăcuse. Viaţa de dinainte se stinsese, furişîndu-se în pustia enigmatică, plină de vibrarea celeilalte vieţi, năzărite.

I se părea că un vînt liniştit adia în tăcere, răsuna un zvon nelămurit, de-abia prins de auz, iar ceaţa uşoară se legăna deasupra mării.

Lui Soroka i se părea că, prin ceaţa gerului, două valuri luminoase şerpuiau împrăştiind o strălucire fosforescentă. Plutea pe mare, fără să atingă apa, o luntre semistrăvezie, turbure, nedesluşită... Sloiul de gheaţă se cutremură, se clătină, trezi întinderile liniştite. Împrăştiindu-se, cercuri de argint porniră în goană. Stelele, răsfrînte de întinderile unduitoare, tremurau, începeau să joace şi, legănîndu-se, îşi revărsau aurul pe apă. Luna, de-abia răsărită, se lăţi hidos, iar reflexul ei prinse a se clătina şi, ca o dîră lungă, se întinse pînă la orizont. Iar pe mare se lăsă liniştit întunericul şi acoperi totul...

Noaptea polară, ţesută dintr-o ceaţă subţire, scînteietoare, geroasă, radiind maiestuoasa frumuseţe a Nordului, picura încet de somn deasupra mării liniştite. Iar pe cer, scăpărînd bizare reflexe într-un joc fosforescent, se desfăşura perdeaua stelelor. În genunea întunecată se clătinau stelele vii, suspendate. Din creştetul cerului curgea, visătoare, o lumină azurie. O linişte de moarte plutea, neturburată, peste marea încremenită. În frumuseţea acestor reflexe scînteietoare, stăpînea parcă frigul neînsufleţit al morţii veşnice. Licăriri moi, albăstrii, luminau întinderea fără de margini a apelor, acoperită de un subţire strat de gheaţă, ca şi silueta îmbrăcată în promoroacă albă, care în depărtarea îngheţată şedea ghemuită, nemişcată pe singuraticul sloi de gheaţă.

1889

Traducere de *M. Sevastos*

ACARUL

I

— Hei, Ivan ! Vino fuga ! Te strigă şeful.

Acarul Ivan, un ţăran cam de patruzeci de ani, cu faţa slabă, obosită, plin de funingine şi de unsoare din creştet pînă-n tălpi, lăsă repede într-un colţ mătura, cu care curăţise zăpada de pe peron, şi alergă în camera de serviciu.

— Ordonaţi ! zise acarul, rămînînd la uşă în poziţie de drepţi.

Fără să se uite la dînsul, şeful gării scria mai departe. Ivan stătea drepţi, ţinînd şapca subsuoară.

Acarul nu îndrăzni să mai întrebe o dată, deşi-i era scumpă fiecare clipă : Ivan este astăzi de serviciu de la opt dimineaţa. Are de lucru pînă peste cap. Trebuie să mături staţia pentru a doua zi, să cureţe linia, să controleze macazurile şi braţele semafoarelor, să şteargă lămpile şi sticlele lor, să le umple cu gaz, să despice şi să care lemne pentru două zile de sărbătoare în clădirile gării, să grijească sălile de aşteptare de clasa întîi şi a doua. Şi încă multe lucruri îi fulgerară prin minte, dintre cele ce trebuia să facă. Trecuse de patru. Se înserase. Trebuia să aprindă felinarele la macazuri.

Ivan îşi duse palma aspră la gură şi tuşi cu băgare de seamă, ca să atragă atenţia asupra lui.

— Încă n-ai aprins felinarele la macazuri ? îl întrebă şeful ridicînd capul.

— Încă nu ! Acuşi dau fuga să le aprind.

— După ce le aprinzi du-te şi rîneşte sub vacă. Stă în bălegar pînă la genunchi. Niciodată nu se face nimic la vreme. De asta o şi dor copitele.

— Trenul de marfă numărul cinci vine peste zece minute, adăugă Ivan cu sfială.

— Bine, atunci dai întîi drumul trenului, şi pe urmă...

— Am înţeles !

Nu era chip să-l contrazici. Ivan închise după dînsul uşa şi alergă în camera unde erau lămpile. Într-o chichineaţă, un fel de magazie, se aflau pe poliţe vreo douăzeci de lămpi de toate mărimile, cu sticlele strălucitoare, şterse curat. Ivan luă cîteva lămpi, le puse într-o lădiţă lată, de tablă groasă, şi porni la macazuri.

Era linişte. Gerul se întărise şi te pişca de urechi, de obraz, de mîini. Amurgul de iarnă se lăsa încet pe clădirile staţiei, pe linie, pe casele locuitorilor. Zăpada scîrţîia sub picior. Ici-colo treceau siluetele oamenilor care se grăbeau să se ducă pe la treburile lor, aşteptînd odihna sărbătorii de a doua zi, după munca zilnică, fără sfîrşit, şi după veşnicele griji.

Ivan alerga de la macaz la macaz şi aşeza lămpile. Pe toată linia se aprinseră ici-colo lumini verzi şi roşii. Iar în cer se aprindeau de asemeni stelele, una după alta, jucîndu-se şi scînteind prin străveziul întuneric al gerului.

II

De departe, de pe linia ferată, veni un fluierat monoton, prelung, trist... Pluti cîtva timp în văzduhul geros, apoi tăcu. Ivan ascultă o clipă, pe urmă dădu fuga la canton, apucă felinarul şi cornul ; apoi se repezi într-un suflet pe linie dincolo de gară, la macazul cel mai depărtat, unde ardea singuratică o steluţă roşie în mijlocul pînzei de zăpadă de pe cîmpul pustiu. Trebuia să alerge pînă departe. Dar iată şi macazul. Ivan puse mîna pe pîrghie, apăsă cu piciorul şi se lăsă cu toată greutatea înainte : bara scîrţîi, trase limbile acelor şi cu un scrîşnet le mută pe linia de garare. În depărtare se vedea ceva negru, nelămurit şi în acelaşi timp greoi, care începu să crească şi să se lungească din ce în ce mai mult, de parcă ar fi venit tîrîndu-se de undeva. Străluciră doi ochi de foc. Acum răsuna limpede şi tăios fluierul locomotivei. Şuieratul scos de sirena cu aburi a maşinii se răspîndea în toate părţile şi rămînea în văzduhul geros : parcă n-avea să se mai sfîrşească. Dar iată că şi trenul se văzu în întregime, şerpuind la cotituri. Şinele începură să se cutremure sub masa uriaşă care se apropia. Iar

şuieratul strident îţi străpungea într-una auzul. Dar, în sfîrşit, fluieratul se frînse. Mai răsună de trei ori întrerupt şi scurt.

Atunci Ivan duse cornul la gură. Îşi potrivi anume buzele, îşi umflă pieptul, se roşi, şi începu să sune. Drept răspuns trenului care luneca, se apropia şi duduia de departe porni glasul cornului : subţirel, trist, jalnic, care-ţi strîngea inima. Se întindea deznădăjduit, pe aceeaşi notă, prin amurgul iernii, pe cîmpia acoperită cu zăpadă, de-a lungul şinelor care se pierdeau în depărtarea fără de sfîrşit.

Acest sunet jalnic de corn parcă spunea că, oricum, tot n-ai de ce să te grăbeşti, de jur împrejur e aceeaşi monotonie, înainte sînt aceleaşi staţii ca şi cele rămase în urmă — aproape o sută — aceleaşi clădiri în gări, acelaşi clopot, peron şi şef de gară, aceiaşi slujbaşi, aceleaşi şine ale liniilor care se desfac, aceeaşi tristeţe şi plictiseală — fiecare om e ocupat cu lucrul lui, cu gîndurile sale, oricine abia aşteaptă să apuce ziua de sărbătoare în mijlocul familiei, nimănui nici nu-i pasă de cei ce îngheaţă la frîna vagoanelor sau privesc ţintă în depărtare de pe platforma locomotivelor ce lunecă duruind.

Apoi cornul parcă se răzgîndi dintr-o dată. Făcu vesel şi scurt de trei ori : tru... tu-tu... Adică : deşi-i plictiseală şi tristeţe, deşi-i veşnic acelaşi şi acelaşi lucru, totuşi poţi să tragi o raită prin staţie, poţi să bei un păhăruţ de votcă, să guşti o bucată de scrumbie veche, să te încălzeşti, să stai la palavre cu slujbaşii şi, apoi, iarăşi la drum...

Doar toată viaţa-i aşa : muncă, muncă, şi azi, şi mîine, săptămîni, luni, ani... Uiţi şi nici nu mai ştii ce-i aceea odihnă ! Iar cînd dai în sfîrşit de odihnă parcă ai sosi cu trenul într-o gară din fundul stepei, unde şi eşti trecut pe-o linie moartă.

Se auzi locomotiva. Lunecă aproape de macaz, suflînd şi gîfîind. Aburul răsuflării îi ţîşnea cu zgomot pe nări şi se aşternea de amîndouă părţile ca o pînză albă pe pămîntul mut, îngheţat...

Începuse pesemne să-şi micşoreze viteza. Vagoanele alergau, se ciocneau... Bubuiau tampoanele. Ivan se lăsă asupra manivelei. În zăngănit şi scrîşnet de fiare la macazuri trenul trecu pe-o linie de garare. Pe dinaintea acarului lunecă locomotiva, tenderul... Apoi urmară vagoanele, unul după altul. Treceseră vreo douăzeci-treizeci, dar mereu alte vagoane lunecau prin faţa lui Ivan, alergînd şi ciocnindu-se. Nu se vedea decît arareori cîte o siluetă omenească încotoşmănată, care învîrtea manivela frînei. Era un tren lung de marfă, încărcat. În sfîrşit,

trecu ultimul vagon şi se îndepărtă, luminînd cu felinarul roşu negura geroasă.

Acarul se repezi să ajungă trenul, ca să-i dea drumul, la macazul următor, pe altă linie de garare. Deşi trenul îşi micşorase mult viteza şi mergea din ce în ce mai încet, era strașnic de greu să-l ajungi din urmă. Înăbuşindu-se şi simţind că i se împleticesc picioarele, Ivan alergă după vagonul din urmă, dar nu era în stare să-l apuce. Se prinse de vreo două ori de el. Mîinile îngheţate, înţepenite, i se desprinseră de bară, cît pe ce să lunece sub roţi. În sfîrşit, acarul se agăţă de scară, se urcă pe trepte şi, nemişcat, se ţinu cîteva clipe de bara vagonului, nefiind în stare să-şi recapete răsuflarea. Trenul îşi încetini cu totul mersul şi trecu prin faţa gării. Peronul luneca încet îndărăt.

Acarul sări şi porni în goană înaintea trenului spre cabina de acari, unde se uneau cablurile de la mai multe macazuri.

„Uf, drac împieliţat!" bodogăni Ivan, ajungînd la capul trenului. Se năpusti într-o clipă în cabină. Acolo se aflau o grămadă de pîrghii de la braţele semaforului. Apăsă o pîrghie şi trenul, trecînd pe-o linie de garare, se opri în cîmp, departe de staţie. Trebuia să aştepte şi să facă loc trenului de persoane. Acarul întoarse limbile acelor pe linia principală, pe care trebuia să treacă personalul. „Ei, acum pot rîni sub vacă", hotărî Ivan şi, traversînd gara, se îndreptă spre curtea de din dos.

— Încotro ? îl întîmpină subşeful gării.

— Şeful mi-a poruncit să rînesc sub vacă...

— Dar de ce n-ai măturat peronul ?

— Şeful mi-a poruncit, sub vacă...

— Trebuie să faci totul la vreme. Mîine-i sărbătoare. În staţia noastră nu te poţi da jos : murdăria-i pînă la genunchi. Să-mi mături îndată !

— Am înţeles.

Subşeful trecu, dar se opri şi-i strigă :

— Să-mi cari lemne pe două zile : că-n zi de sărbătoare nu-i chip de pus laba pe voi, beţivanilor !

— Am înţeles !

Subşeful plecă. Ivan luă mătura şi începu să cureţe peronul. „Ei, drăcia dracului, zise acarul, aruncînd larg cu mătura la dreapta şi la stînga. Ar trebui să te rupi în bucăţi. Să ai şapte capete — şi tot n-ai dovedi..."

— Ei, Ivan !

— Ce doriţi ? întrebă acarul, alergînd spre uşa camerei de bagaje unde stătea magazinerul.

— Parcă ai intrat în pămînt, lua-te-ar dracu ! Ţi-ai sărit din minţi sau te-ai luat cu sărbătoarea, ş-ai apucat să te pileşti ? N-ai aprins pînă acum lămpile în clasa întîi. Au început să se strîngă călătorii şi-şi dau acolo cu degetele în ochi. Dacă nu vrei să-ţi faci slujba, cară-te de-aici, la mama dracului.

— Am grijă, Vasili Vasilici. Ivan Petrovici m-a pus să mătur peronul, iar domnul şef să rînesc sub vacă...

— Peronul, peronul ! Trebuie să faci totul la vreme. Şterge-o numaidecît. Aprinde lămpile !

— Am înţeles !

Ivan lăsă mătura şi alergă în sala de aşteptare de clasa întîi ca să aprindă lămpile. Acolo începuseră să se adune călătorii. Pe figurile şi-n mişcările acestora, în umbletul lor prin sală şi după cum dădeau hamalilor bani pentru bilet, Ivan vedea o tăcută aşteptare : uite vine, adică, ziua de sărbătoare, şi ai să te poţi odihni după treburi şi griji.

Acarul aprinse lămpile şi alergă să isprăvească de măturat peronul.

Sfîrşind cu peronul şi temîndu-se să nu fie iarăşi trimis undeva, sau să fie pus să facă încă ceva, Ivan se grăbi să se ducă la magazia de lemne. Nu erau lemne despicate. Trebuia să le crape.

Acarul se puse pe lucru, cu toată rîvna. Trebuia să pregătească lemne pentru toate încăperile staţiei. Dar asta nu era nimic. Trebuia să despice şi să care lemne pentru odăile şi bucătăriile şefului şi ale subşefului.

Într-adevăr, aceştia aveau servitori. Ivan, la drept vorbind, nu era dator să crape şi să care lemne. Trebuia numai să supravegheze macazurile şi liniile. Dar, dacă şefii dau poruncă, n-ai încotro !

Ivan, opintindu-se şi icnind, dădea mai departe cu toporul şi arunca lemnele despicate. Grămada lemnelor sparte creştea din ce în ce mai mult.

„Le-o ajunge !“ hotărî Ivan şi începu să lege lemnele în braţe mari, ca — ducîndu-le aşa — să scape mai repede. Dar, cînd îşi aruncă în spate cel dintîi braţ, acarul simţi că apucase prea multe lemne. Împleticindu-se, sprijinindu-se în uşori şi de pereţi, Ivan porni, încovoiat sub uriaşa greutate pusă în spinare. Nu voia totuşi să arunce nici o bucată. Ţinea să ducă lemnele dintr-o dată, cît mai repede. Cără patru braţe în încăperile staţiei. Trebuia să mai care şefului şi subşefului, la

etaj. Asta era munca cea mai grea. Genunchii i se îndoiau. Îi tremurau picioarele.

Păşind cu încordare, din răsputeri, de pe treaptă pe treaptă, Ivan se aştepta din clipă în clipă să se năruiască cu lemnele pe scară. Ajunse în sfîrşit în bucătăria subşefului şi dădu drumul lemnelor.

— De ce aşa tîrziu ? Din pricina ta am aşteptat atîta. N-am putut isprăvi curăţenia. N-am spălat duşumelele, că tot ai să le murdăreşti.

Astfel îl întîmpină pe Ivan bucătăreasa subşefului, o femeie rea, care nu se împăca cu nimeni. Avea nasul roşu. Era veşnic pusă pe pricină.

Ivan se oţărî :

— Să te fi pilit mai înainte şi să fi zbierat că-i tîrziu ! Nu cumva ai vrea să crăp pentru tine ?

— Ptiu, beţivanule ! Ptiu, nenorocitule ! Fir-ai tu afurisit să fii, de trei ori afurisit ! N-am să te mai las să-mi treci pragul cu botul tău scîrnav. Acum mă duc să spun boierului...

Bucătăreasa făcu un gest hotărît de a intra în odaia de alături.

Ivan se înfricoşă :

— Makrida Spiridonovna, daţi-mi voie... Eu vă dau, care va să zică, toată cinstea. Oricînd sînt gata... Poate vreţi să vă vărs zoile ?

Fără să aştepte răspunsul, Ivan înşfăcă hîrdăul, alergă cu dînsul şi-l răsturnă. Spiridonovna se îmblînzi.

— Hai, cară-mi şi nişte apă.

Ivan îi cără apă.

— Nişte surcele, ce zici ? nu-mi faci pentru samovar ? În zi de sărbătoare n-are să fie cine...

„Hm, obraznică muiere ! Dar ce poţi face cu dînsa ? îşi zise Ivan, spărgîndu-i surcele. Nu-i chip, doamne, să răsufli, şi ea îi dă înainte ! Nu-i însă nimic de făcut. S-ar duce să se plîngă."

După ce scăpă de dînsa, bodogănind în barbă că scot sufletul din om, Ivan se îndreptă spre grajd, unde se afla vaca şefului. Ea rumega melancolic şi se uita nepăsătoare la Ivan care intrase.

— Ho, boală ! strigă la dînsa Ivan. Întoarce-te, tigoare !

Acarul lovi mînios vaca cu lopata de fier. Ea se dădu supusă la o parte, ridicînd piciorul lovit. Ivan începu să lucreze, aruncînd bălegarul cu înverşunare.

— De unde dracu atîta bălegar ? Ştie numai să crape şi să-ţi facă necazuri. Măcar de-ar da lapte destul ! Pe cînd aşa : crapă fînul de pomană. Chiar de m-ai polei cu aur, şi n-aş ţine un astfel de dobitoc. Dar şi şeful... Ce, nu-i lapte pe piaţă ? Să se ducă şi să cumpere, numai bani să fie ! Dar să ţii asemenea murdărie ? Te mănîncă de viu ! Uite numai cît bălegar a adunat ! Uf, dihanie, de-ai crăpa odată !

Ivan lovi din răsputeri, cu lopata, vaca întru nimic vinovată, care nu-şi dădea seama de ce era atît de obidită, ci numai se îndesa în perete.

Pe Ivan îl trecură sudorile. Simţea o straşnică sfîrşeală. Nu era în stare să lucreze mai departe. Trebuia însă s-o ducă pînă la capăt.

— Cum isprăvesc, mă reped să trag un păhăruţ, ca să-mi treacă oboseala. Altfel nu dovedesc pînă îmi vine schimbul.

În sfîrşit, Ivan curăţi bălegarul. După ce dădu încă de două trei ori în vacă, acarul aşeză lopata într-un colţ şi porni spre staţie.

III

La bufet, în jurul mesei, se încălzeau cu ceai conductorii trenului de marfă care sosise. Ivan se apropie de tejghea, luă un păhăruţ de votcă, îl bău, se oţărî, gustă o bucăţică de peşte împuţit şi cumpără o sticluţă de votcă, ca să întîmpine acasă sărbătoarea cu toată cinstea.

Vîrînd sticluţa în buzunar, Ivan se îndreptă spre cabină, luă cheia şi ciocanul, ca să facă revizia liniei înaintea trenului de călători, şi se opri nedumerit : dacă duce cu dînsul votca, ar putea sparge — cine ştie cum — sticla preţioasă... Dacă o lasă în cabină, vine celălalt schimb şi i-o şterpeleşte numaidecît : are el, cînd îi vorba de rachiu, nas de cîine.

„Mă reped acasă şi o duc“, hotărî Ivan şi, trăgînd repede o fugă peste linie, se îndreptă spre o căsuţă mititică, la vreo treizeci de stînjeni departe de calea ferată, unde lumina prietenos un ochi de ferestruică.

Ivan privi în casă : chichineaţa cu o sobă cît toate zilele, totdeauna aşa de murdară, în care nu te simţi bine de loc, plină de oale, putinele şi fel de fel de troace grospodăreşti,

astăzi era dereticată, dată cu lut proaspăt pe jos, cu pereţii văruiţi, iar jumătatea odăiţei, ocupată de sobă, era zugrăvită toată cu cocoşi albaştri. În colţul din faţă, sub icoane, se afla o masă acoperită cu o faţă groasă, dar curată. La icoane ardea mucul unei lumînări de ceară, care pîlpîind lumina bagdadia joasă, cocoşii albaştri şi capetele bălane ale copilaşilor. Ivan avea opt odrasle. Una se legăna încă într-o covată, atîrnată de grindă.

Pesemne copilaşii îşi aşteptau cu nerăbdare părintele, ca să stea la masă, cu toate că moţăiau de somn. Aceşti cocoşi albaştri, pereţii văruiţi şi faţa de masă, totul făcu asupra lui Ivan o impresie de odihnă şi de linişte, care-l aşteptau.

Ivan bătu în fereastră. Ieşi gospodina.

— Care-i acolo ? întrebă ea, uitîndu-se cu luare-aminte în slaba lumină a stelelor.

— Ia-o, am adus-o, în cabină mi-o şterpelesc.

— Ai venit de la slujbă ?

— Încă nu. Mă duc să fac revizia liniei.

— Nu sta mult peste oră. Copilaşii vor să se culce.

— Pic în jumătate de ceas. Cum vine personalul îi dau drumul, şi-s acasă !

Ivan alergă iarăşi pe linie şi, luminînd cu felinarul şi lovind cu ciocanul, porni pe şine. Înşuruba ici-colo cîte o piuliţă slăbită. Se uita la macazuri, încerca cablurile semaforului. Totul era în bună rînduială. Acarul se îndreptă spre staţie.

IV

Trenul de persoane, lung, cu două locomotive, luneca greoi pe şine, duruind. Vîrtejuri de zăpadă se învolburau printre roţi. Rotocoale de aburi, ieşite din coşul celor două locomotive, se aşterneau pînă departe, ca o pînză albă. Tot trenul era ticsit de lume. Conductorii umblau prin vagoane, luînd biletele. Înainte, răsună brutal fluierul locomotivei.

Pasagerii îşi luau de pe poliţe geamantanele, boccelele. Legau pernele. Trenul începu să-şi micşoreze viteza. Saboţii frînelor se lipeau cu scrîşnet de roţi.

De îndată ce trenul trase la peron, Ivan, la un semn al şefului, dădu primul semnal. Aici trenul se oprea cu totul două

minute. Acarul se repezi la vagonul de bagaje și începu să descarce calabalîcul pasagerilor care coborau.

Ivan căra din răsputeri geamantane, lăzi, baloturi, cercetînd numerele trebuitoare. După ce încărcă lucrurile, acarul împinse căruciorul pînă în sala de bagaje.

— Ivan, ce naiba ! Dă semnalul al doilea. Ți-am spus o dată...

În clopotul nu prea mare răsunară limpede și sonor două lovituri.

— Fuga ! Du autorizația de circulație !

Acarul apucă foaia și se repezi pe peron spre locomotivă, ghiontind publicul. Trenul avea foarte multe vagoane. Trebuia să alergi de-a lungul lui. Aplecîndu-se, mecanicul luă foaia din mîna lui Ivan, care de-abia răsufla.

— Semnalul al treilea !...

Simțind cum îi bate inima, acarul se năpusti iarăși la clopot și dădu trei lovituri.

Conductorul-șef fluieră. Locomotiva răspunse mînioasă, în silă... Iar trenul, întinzîndu-se și zăngănind din fiare, se puse în mișcare.

Peronul rămase în urmă. Clătinîndu-se în ritmicul țăcănit al roților la îmbucătura șinelor, vagoanele lunecau pe linie unul după altul.

Ivan răsuflă, ușurat. O zi intra de serviciu și una nu. De fiecare dată, pe la zece noaptea, parcă se rupeau măruntaiele într-însul ; căra bagaje, trebuia să dea semnale, să înmîneze mecanicului autorizația, să alerge spre a ridica brațul semafoarelor — adică, de fiecare dată, să îndeplinească îndatoririle care se cuveneau să cadă cel puțin în sarcina a doi oameni, și asta timp de douăzeci și doi de ani în șir !

Acești douăzeci și doi de ani îl mîncaseră de viu. I se părea că numai asta știa să facă și numai asta a făcut toată viața — și anume : să alerge la macazuri, să dea semnale, să bată clopotul, să aprindă lămpile, că munca aceasta-i cea mai ușoară, cea mai plăcută... I se părea că, în afară de ea, nu-i capabil să facă nimic și nu-i bun de nimic. Avea opt copii și primea cincisprezece ruble pe lună.

De aceea cînd alerga la macazuri, cînd dădea drumul trenurilor, cînd aprindea felinarele, cînd rînea sub vacă, cînd mătura peronul, Ivan avea unul și același gînd și aceeași senzație : teama că a făcut ceva „nu așa“ cum trebuie, că a scăpat vreun lucru din vedere, că ceva a ieșit prost.

Cei douăzeci şi doi de ani şi-au îndeplinit menirea. Lui Ivan nu i-a trecut niciodată prin cap că şi-ar putea face altfel viaţa.

Nici nu se putea închipui în afara rînduielii zilnice a căilor ferate, în afară de staţie, linii, peron...

La ora zece seara, cu plecarea trenului personal, se isprăvea ziua lui de serviciu. De-abia atunci, o dată cu un adînc oftat de uşurare, i se lua de pe suflet greutatea apăsătoare : spaima şi aşteptarea ca nu cumva să se întîmple ceva.

Aşa şi azi. Cînd trenul trecu de peron, Ivan, simţind o sfîrşeală care îl apuca totdeauna la capătul zilei de slujbă, dar în acelaşi timp şi un sentiment de uşurare, îşi ridică mîna ca să-şi facă cruce şi... încremeni.

Îl săgetă un gînd înspăimîntător : *uitase să întoarcă pîrghia macazului* pe linia principală după trecerea trenului de marfă, linie pe care venea acum în goană personalul.

Îl cuprinseră spaima şi deznădejdea răspunderii. Fără şapcă, cu faţa albă ca varul, acarul începu să alerge într-acolo unde, îndepărtîndu-se, lumina felinarul roşu al trenului care plecase.

Prea tîrziu !... Din clipă în clipă trebuia să răsune un trosnet asurzitor şi să se ridice pe linie spre cer, în întunericul albicios al nopţii, o movilă neagră, neclintită, haină, şi nişte ţipete nebune, ca de fiară, au să umple noaptea geroasă de iarnă.

Ca să nu le audă, Ivan se năpusti spre o linie secundară, pe care, tocmai în clipa aceea, manevra o locomotivă. Cu răsuflarea tăiată, porni la fugă pe şinele viu luminate de reflectoarele locomotivei care se apropia.

În aceste cîteva clipe i se înfăţişă întreaga-i viaţă, luminată ca de-un reflex, şi care se încheia astăzi : slujba, peronul, lămpile, lemnele, vaca, soba cu cocoşi albaştri, căpuşoarele bălane şi macazul fatal...

În acea clipă de cumplită concentrare, acarul văzu dintr-o dată cu o uimitoare preciziune că întorsese macazul pe linia principală... Doamne, va să zică *pusese bine limbile acelor !* Se zăpăcise. Trenul de persoane trecu pe linia principală.

Ivan răcni deznădăjduit şi făcu o sforţare supraomenească să sară de pe şine. Dar în aceeaşi clipă locomotiva care venea se prăbuşi asupra lui cu toată masa-i de fier, de oţel şi de cărbuni încinşi şi îi tăie răsuflarea.

V

Mecanicul locomotivei de serviciu stătea pe platformă, privind şinele viu luminate care alergau în întîmpinarea lui. Trecu un macaz, alt macaz... Apucă mînerul fluierului şi-l trase de cîteva ori. Roţile se rostogoleau peste intersecţia liniilor ciocănind şi duduind. Fulgeră o lumină verde. Cabina ieşi din întuneric şi se mistui iarăşi. Deodată, ca nebun, mecanicul se repezi la regulator şi răcni parcă cu glas străin : „Frîna !" Dar fochistul frînă de la sine din răsputeri, lăsîndu-se cu deznădejde asupra manivelei.

— Doamne, nu cumva am tăiat un om ?

Scrîşniră saboţii frînei. Roţile dădură un ţipăt ascuţit. Aburii izbucniră prin supapele deschise. De sub maşină veni un răcnet neomenesc : „Vai, tat..." şi se frînse. Locomotiva goni încă vreun stînjen şi se opri.

Mecanicul şi fochistul săriră jos. Nu vedeau însă nimic. În întuneric, vîntul le biciuia ochii cu crupe de gheaţă.

Fochistul se repezi după un felinar. Făcu lumină. Văzură zăcînd deoparte, lîngă şine, două labe omeneşti retezate, iar îndărătul roţilor, sub locomotivă, un om.

— Maică precistă, am tăiat un om !

Fochistul alergă spre gară. Se strînse lume. Dădură locomotiva înapoi. Cineva se aplecă asupra celui ce zăcea jos.

— A murit !

Toţi tăcură, se descoperiră, îşi făcură cruce.

Ivan zăcea nemişcat între şine, cu capul sucit într-o parte, cu ochii daţi peste cap... Inelul felinarului, trecut pe mîna-i dreaptă, îi smulsese pielea de la pumn şi i-o trăsese, ca o mînecă însîngerată, pînă la umăr. Braţul era răsucit din umăr şi aruncat după cap. Iar coastele din stînga îi erau adînc vîrîte în piept.

Vorbe stăpînite, înăbuşite, se auzeau în mulţimea care se strînsese. Întrebau cum se întîmplase nenorocirea. Nu cumva fusese băut răposatul ? Strigase cînd dăduse maşina peste dînsul ? Nimeni nu putea da nici o lămurire.

— Atîta am zărit, povestea mecanicul, cu glasul schimbat de emoţie, în faţa mulţimii care-l înconjurase. Văd macazul luminat de felinare. Îmi zic : acuşi mă opresc. Tocmai voiam să întorc capul, cînd zăresc pe cineva chiar în botul maşinii...

Doamne !... Mă arunc... El dă un ţipăt... Mi s-a întunecat înaintea ochilor. Ştiu că acolo, sub locomotivă, e un om, iar eu nu pot să-l ajut cu nimic...

Glasul mecanicului se frînse.

Vîntul se năpustea, fluiera, acoperind mortul şi pe cei din jur cu o pulbere albă, măşcată... Toţi tăceau. În locomotivă clocoteau ameninţător aburii comprimaţi. Mecanicul se urcă pe platformă şi întoarse un mîner. Aburul ţîşni cu furie în jos, cuprinzîndu-i pe toţi într-o umezeală caldă.

— Mergea fără să se gîndească. Se ducea, desigur, la macaz. Acolo l-a şi prins maşina.

— Cornul i-i turtit. A fost prins pesemne de felinar şi a fost tîrît. Altfel ar fi fost tăiat în două.

Se făcu iarăşi o clipă de tăcere. Vîntul fluiera din nou pe terasament şi semăna o pulbere măşcată.

— Aţi trimis după şeful de gară ?

— Chiar acum s-au dus.

— Muierea are să se pună acuşica pe urlat. A rămas cu opt copii.

Dinspre staţie, răsăriră lumini şi întunecate siluete omeneşti. Sosi şeful gării. Mulţimea strînsă acolo îi făcu loc. Şeful luă un felinar de la un slujbaş şi-l îndreptă spre mort. Lumina jucă o clipă pe feţele celor din jur, împietrite într-o aspră încordare, pe şine, pe traverse şi căzu pe figura schimonosită de chinuri a mortului, rămas cu albul împietrit al ochilor daţi peste cap. Şeful se întoarse uşor şi dădu ordin să fie pus mortul într-un vagon gol.

Aduseră o rogojină. Ridicară cadavrul, care începea să se înţepenească. Braţul, smuls din umăr, căzu moale şi rămase atîrnînd.

— Ce să-i faci ? Aşa-i lăsat... zise stăpînit, fără să-şi sfîrşească vorba, unul dintre aceia care ridicaseră mortul.

— Uite acolo, arătă subşeful în întuneric.

Un om cu felinarul în mînă se desprinse din mulţime, făcu cîţiva paşi de-a lungul şinelor. Se văzu cum se apleacă şi ridică ceva. Întorcîndu-se, el aşeză cu grijă pe rogojină labele retezate.

Duseră mortul şi-l aşezară într-un vagon gol, care stătea singuratic pe-o linie moartă.

În procesul-verbal alcătuit la locul accidentului se semnală :

„În luna noiembrie, ziua cutare, la stația cutare de cale ferată, locomotiva de serviciu Nr. 5, mergînd la depou, a tăiat, din pricina nebăgării lui de seamă, pe acarul de serviciu Ivan Gherasimov Pelipasov din gubernia Orlov, plasa Demianovskaia, satul Ulino."

VI

Era ora zece dimineața. Publicul se plimba pe peron. Lumea aștepta trenul. Se primise telegrafic comunicarea că trenul plecase din stația cealaltă. Pasagerii ieșiseră din sala de așteptare și, cu boccele, cu coșuri și cu geamantane, se rînduiseră pe peron chiar lîngă linie, cu ochii îndreptați spre partea de unde așteptau trenul.

Jandarmii, zuruind din pinteni, se uitau împrejur prudent și bănuitor. Împrăștiind publicul, un cărucior de bagaje trecea cu zgomot pe asfalt. Un ungător alerga grăbit cu o pîlnie și cu un ciocan lung, numai într-un halat albastru, soios, fără cordon, cu tot frigul de afară.

Ieși șeful, un domn bine făcut, cu șapcă roșie și cu ochelari de aur, care-și înălță ușor capul cu aerul unui om deprins să dea ordine.

În timpul acesta o femeie își făcea loc prin public, uitîndu-se într-una în toate părțile. Căuta pesemne pe cineva. Avea fața și ochii roșii. Lacrimi izbucneau pe genele rare, prinse pe ici, pe colo de pleoapele umflate, parcă puțin întoarse. Femeia se silea să le stăpînească. Își ștergea ochii fără încetare și veșnic își sufla nasul într-un capăt al broboadei. Dar cum îl văzu pe șef, lacrimile începură să-i curgă șiroaie din ochi. Femeia se apropie de dînsul și, ținînd lipit de buzele care i se zbăteau capătul broboadei strîns în mînă, voi să-i spună ceva, dar nu se putu stăpîni și începu să bocească dintr-o dată, cît era stația de mare, încît toți își întoarseră capul fără voie. Șeful se posomorî nemulțumit și își încruntă ușor sprîncenele.

— Ce s-a întîmplat ? Ce-i cu dumneata, maică ?

— Dom... dom... dra-gă... l-a... l-a... tă-iat... l-a... tă-iat...

Lumea se strînse împrejur, unul întinzînd gîtul din spatele altuia. Căutau să-l vadă pe șef și pe femeia care se bocea.

— De ce ţipă ? se întrebau unul pe altul.
— Cică ieri a fost ucis unu aici.
Publicul „subţire“ se ţinea deoparte, uitîndu-se din depărtare la cele petrecute.
— Dar ce s-a întîmplat ?
— Nevasta acarului ucis ieri, îl lămuri pe şef un muncitor înalt cu o tinichea pe piept.
— Ce vrei, maică ?
— Dra-gă... În-co-tro s-apuc ?... Nici prin gînd... nici n-am vi-sat... Vin care de care şi-mi spun : ţi-au ucis omul tău... l-au ucis... Încă, ieri, cînd era de rînd, s-a repezit acasă... am să vin... zi-ce... am să vin...
Femeia nu se mai putu stăpîni. De îndată ce începu să povestească cum îi spusese bărbatul „am să vin“, se şi porni pe nişte bocete isterice, apucîndu-se cu amîndouă mîinile de pieptul uscat.
— Vino după mine, îi porunci şeful, îndreptîndu-se spre gară, cu gîndul de-a scoate femeia din văzul publicului.
Ea porni după dînsul, cu capul aplecat într-o parte, în zguduituri de plîns.
— Ce ? Va să zică, vrei un ajutor ?
— Tătucă, ce să mă fac cu orfanii, n-avem ce mînca... Cu îndurarea domniei-voastre, oare nu s-ar putea căpăta, cumva, vreun ajutor de la calea ferată ?
Şeful vîrî mîna în buzunar, scoase portofelul şi-i dădu femeii trei ruble.
— Asta-i de la mine, mă-nţelegi, eu îţi dau ca un particular, ca şi cum ţi-ar fi dat oricare altul. Dar administraţia căii ferate n-are să-ţi dea nimic : nu răspunde pentru astfel de cazuri. Bărbatul tău a fost ucis din nebăgarea lui de seamă. N-a băgat de seamă, mă-nţelegi ? Calea ferată nu răspunde pentru astfel de cazuri.
— Ce să ne facem ?... Cică s-ar putea căpăta pensie. Altminteri mor de foame cu copiii... Pentru numele lui dumnezeu, milostiviţi-vă de noi...
Femeia, aplecîndu-se, atinse pămîntul cu mîna.
— Dar ţi-am spus odată : calea ferată nu răspunde pentru astfel de cazuri. Ascultă, se adresă şeful unui conductor care tocmai trecea pe acolo, lămureşte-o că direcţia n-are să-i dea nimic. Fără îndoială, poate să ia calea judecăţii. N-are să iasă însă nimic de aici. Numai vreme şi bani pierduţi de pomană.

Şeful gării pleca. Femeia stătea în acelaşi loc, zguduită de bocete înăbuşite, ştergîndu-şi într-una cu capătul broboadei ochii şi faţa roşie, udă.

— Ei, uite ce, Alexeevna, umblă sănătoasă ! Dacă ţi-a spus şeful : „nu se poate", care va să zică nu se poate. Cît a fost cu putinţă te-a ajutat, îi om bun. Dar calea ferată nu răspunde. Dacă ar fi fost vina ei, te-ai fi putut judeca. Aşa, însă, n-are să iasă nimic. Hai, du-te, du-te, Alexeevna. Trebuie să sosească trenul.

Femeia plecă încet. Publicul de pe peron o văzu apucînd pe linie. Un jandarm strigă : „Treci dincolo, treci, vine trenul". Femeia se coborî atunci de pe terasament. Cîtva timp broboada-i roşie se mai zări printre copacii goi din grădiniţa gării şi, în sfîrşit, pieri după pomii cei din urmă.

1891

Traducere de M. *Sevastos*

MICUL MINER

I

— Mişcă, nătîngule, hai mai iute, că de nu, îţi sucesc gîtul... pui de năpîrcă !... răsună un glas în văzduhul îngheţat al serii.

Înfiorîndu-se din cînd în cînd de frig, minerul, murdar şi zburlit, mînjit cu praf de cărbune din cap pînă-n picioare, păşea apăsat, cu ghetele încălţate pe piciorul gol, prin zăpada înnegrită, vădind, prin toată făptura, o pornire ameninţătoare şi o grabă înciudată. În faţa lui mergea zorit un băieţandru de vreo doisprezece ani.

Băiatul era şi el negru ca un harap, zdrenţăros şi i se zăreau şi lui picioarele goale prin ghetele rupte. Îşi întorcea într-una capul, dînd din mîini agitat, şi atît faţa cît şi mişcările lui arătau o împotrivire deznădăjduită.

— Nu mă duc, taică, nu muncesc azi. Dă-mi drumul... Cum vine asta : pentru toţi e sărbătoare şi numai eu să... dă-mi drumul, n-am să muncesc... şi o ţinea aşa într-una, pe un ton plîngăreţ, grăbind totodată pasul, ţopăind cînd întors pe jumătate, cînd cu tot spatele şi avînd grija să păstreze mereu o distanţă potrivită între el şi tovarăşul său de drum.

— Mă, nătîngule ! Ian te uită, doamne iartă-mă, cum vrea cu tot dinadinsul să mă bage în păcat !

Se ciondăneau, dar mergeau înainte zorindu-se pe drumul acela negru, ocolind haldele de cărbuni prefirate cu zăpadă.

Văzduhul îngheţat îi împresura neclintit şi străveziu de limpede. Ultimele raze reci ale asfinţitului de iarnă se stingeau în clăile norilor îndepărtaţi, ici şi colo începeau să se aprindă primele stele şi luminile lor vii licăreau pe albastrul din ce în ce mai întunecat al bolţii. Gerul te pişca de obraji, de nas, de urechi, de picioarele goale. Zăpada scîrţîia sub paşi, iar în jur domnea acea linişte solemnă care însoţeşte atît de ciudat

ajunul sărbătorilor crăciunului. Ferestrele întunecate se luminau una cîte una, îmbiindu-te acasă, spre căldura prietenoasă a căminului.

De după un morman uriaş de cărbuni stivuiţi le răsări în faţă celor doi o clădire mohorîtă de cărămidă ; coşul ei înalt, nemişcat şi negru, se profila pe fundalul limpede al cerului. Pe uşa clădirii ieşeau mineri împrăştiindu-se grupuri-grupuri, în diferite direcţii ; cei mai mulţi se îndreptau grăbiţi spre baia de aburi. Băiatul urcă cel dintîi treptele de la intrare, dintr-un salt, apoi întorcîndu-se încercă o ultimă împotrivire ; toată făptura lui arăta o hotărîre îndîrjită :

— Nu mă duc... nu mă duc... Ce-nseamnă asta, fără pic de odihnă... Pentru toţi e sărbătoare...

Dar cînd tatăl începu şi el să urce treptele, puştiul o zbughi înăuntru. Minerul îl urmă.

Intrară într-o încăpere vastă, întunecoasă, în care se zăreau nedesluşit maşini uriaşe, fiecare cu cilindrii, curelele de transmisie şi lanţurile ei. Era încăperea de unde se cobora în mină. Tot acolo se afla şi biroul administraţiei. În jurul acestuia se înghesuia ultimul grup de muncitori, grăbiţi să li se facă mai repede socoteala, ca s-o pornească unii spre baia de aburi, alţii de-a dreptul la cîrciumă.

Sărbătorile, simţămîntul unei depline libertăţi, perspectiva de a se bucura de aer, de lumina soarelui, de întreg traiul de deasupra pămîntului, căruia atît de mult îi simţeau lipsa muncitorii în timpul lucrului în mină, precum şi gîndul la cele trei zile apropiate de petreceri şi chiolhanuri întipăreau pe chipurile lor pămîntii pecetea unei aşteptări deosebite, plină de însufleţire.

Minerul se apropie de birou.

— Ivan Ivanovici, trece-l şi pe flăcăiaşul ăsta al meu la pompa de apă. Decît să se zbenguie de pomană...

Omul în haină largă de nanchin, părînd după mutră administrator-şef sau supraveghetor, îşi ridică fruntea, privi cu răceală şi nepăsare spre cel care vorbise şi, aplecîndu-se din nou, reîncepu să scrie.

Băiatul stătea cu spatele la birou, cu ochii aţintiţi spre fereastră.

Aşadar, avea să petreacă toate cele trei zile de crăciun în mină. Tîrgul se încheiase ; nimic nu se mai putea schimba.

Amărăciunea şi deznădejdea îi copleşeau inima. Buzele îi tremurau ; strîngea pleoapele şi încrunta sprîncenele străduin-

du-se să-şi ţină firea, înghiţindu-şi lacrimile de copil gata-gata să izbucnească, nestăvilite. Tatăl rămăsese locului, în picioare, aşteptînd să termine de scris funcţionarul ca să poată pleca.

Minerul care aştepta şi el lîngă birou să i se facă socoteala, un om negru ca smoala, cu o claie de păr încîlcit pe creştet şi ursuz la înfăţişare, îl cercetă fără compătimire pe cel care vorbise, aruncă pe sub sprîncenele încruntate o privire fugară spre băiat, îşi scoase punga de tutun şi se apucă să-şi răsucească fără grabă o ţigară ; o lipi cu scuipat, apoi adună cu capătul rămas gol firele de tutun din palma lui lată, scorţoasă şi începu să le îndese tacticos, cu grijă.

— De ce-l chinuieşti pe ţîncul ăsta ? rosti el într-o doară, scuturînd resturile de tutun rămase pe degete.

— Nu-l chinuiesc eu, ci nevoia ; ici nu-i destul, dincolo nu s-ajunge. Tare-i greu, adicătelea îi atît de greu că nu mai ştii cum s-o scoţi la capăt.

Schiţă un gest cu mîna, apoi începu a povesti cum îl încleştase greul şi din ce pricină începuse să-i meargă totul de-andoaselea.

Tăcut, cu aceeaşi încruntare morocănoasă a feţei, fără să asculte ce-i spunea celălalt, minerul îşi aprinse ţigara. Hîrtia arse o clipă cu o flacără vie, luminînd chipurile muncitorilor mai apropiaţi. Din întuneric răsăriră trăsăturile lor împietrite, turnate parcă în tuci cenuşiu, şi albul mărit al ochilor, ca la negri.

— La pompa mică din galeria numărul doisprezece, cine merge ? întrebă funcţionarul ridicînd glasul.

Muncitorii tăcură uitîndu-se unii la alţii.

— Ei, s-aude ? Îl văd înscris aici pe Finoghenov.

— Prezent, răsună un glas răguşit şi un individ flenduros, cu care ţi-ar fi fost teamă să te întîlneşti noaptea, se arătă în semiîntunericul amurgului ce se lăsase. Chipul lui buhăit, somnoros şi posac, precum şi hîrîiala vocii mărturiseau un şir neîntrerupt de beţii.

— Păi, atunci de ce taci ? Ia-l pe puşti şi coboară, că schimbul aşteaptă.

Zdrenţărosul se uită pieziş spre băiat :

— Ce-mi băgaţi pe gît un găinaţ ca ăsta ! Ce să fac cu el ?

— Haide, haide, du-te, nu te pune în poară.

— Auzi vorbă : du-te !... Du-te tu, dacă ai poftă. Le vreţi pe toate mai ieftin...

Apoi înjură grosolan, cu vorbe urîte şi o luă spre gura puţului care ducea prin podea în măruntaiele pămîntului.

Băiatul îl urmă în tăcere, deznădăjduit. Se apropiară amîndoi de deschizătura pătrată a puţului şi intrară într-o cuşcă agăţată cu lanţuri. Mecanicul aflat dincolo de despărţitură puse ascensorul în funcţiune. Uruind şi scîrţîind ascuţit din verigi, lanţurile lunecară în jos şi colivia pieri în beznă, lăsînd căscat în urma ei un pătrat gol.

Cînd pe locul unde cu o clipă mai înainte stătuse băiatul rămase un hău întunecat, muncitorul cu ghetele rupte se scărpină la şale şi se întoarse spre minerul cel morocănos :

— De nu mi s-ar fi îmbolnăvit nevasta... Îmi pare rău de băiat. Ar fi vrut şi el să mai petreacă.

Celălalt nu răspunse, preocupat să-şi fumeze ultimele fire de tutun, apoi se întoarse spre birou ca să-şi primească plata.

II

Colivia ascensorului cobora lin şi repede ; doar lanţurile se desfăşurau jucăuşe şi gureşe de pe cilindru.

Băiatul încremenise cu ochii aţintiţi la bezna din faţă. Căzuse în acea stare de concentrare şi muţenie posomorîtă, care pune stăpînire pe orice muncitor, de îndată ce-l învăluie din toate părţile întunericul des şi liniştea nemişcată, ca de mormînt, a minei. Auzea răsuflarea greoaie, horcăită a tovarăşului său, auzea cum se foieşte, tuşeşte şi scuipă în lături, bombănind în răstimpuri înjurături, îl simţea mahmur ca după beţie şi prost dispus din pricină că trebuia să-şi petreacă sărbătorile muncind în mină.

Era într-adevăr furios minerul, şi pe el însuşi, şi pe băiatul de alături, şi pe tatăl acestuia, pe funcţionar, pe conducerea minei, pe lumea întreagă. De bună seamă că-i venea greu după două săptămîni de petrecere neîntreruptă, de beţii în atmosfera plăcută şi lipsită de griji a birtului, a hanului, a cîrciumii, să se afunde în mina rece şi umedă, în vreme ce

toţi ceilalţi se pregăteau tocmai atunci să-şi uite necazurile în zaiafeturi şi chiolhanuri deşănţate.

Dar nu era chip să scape de mină. Totul, începînd cu banii cîştigaţi prin muncă grea şi sfîrşind cu cizmele, hainele, căciula şi rufăria — totul fusese băut, amanetat şi răsamanetat. De peste tot de unde se puteau lua bani cu împrumut, luase, plătind o groază de dobînzi, şi acum nu mai avea nici ce mînca, nici ce bea, nici cu ce ieşi din casă.

Nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să se ascundă de ochii oamenilor în adîncul minei, mîngîindu-se cu gîndul că pentru zilele de sărbători i se va plăti de două ori mai mult.

Oameni ca Egorka Finoghenov, care îşi beau pînă şi cămaşa de pe ei, sînt o adevărată comoară pentru toţi exploatatorii de mine ; în mină trebuie să ai întotdeauna un număr oarecare de muncitori, altfel s-ar putea inunda galeriile. Pe un miner cumpătat, oricît l-ai plăti, este cu neputinţă să-l ţii sub pămînt în zilele de mari sărbători, ca, bunăoară, cele ale crăciunului.

Colivia zvîcni, apoi rămase locului. Muncitorul şi ajutorul lui ieşiră pe platformă. Luminile roşii ale lămpilor fumegau în întunericul atît de des, încît parcă te apăsa pe creştet. Muncitorii întîrziaţi se apropiau grăbiţi de ascensor. Ultimele vagonete veneau uruind prelung şi din beznă răsăreau, unul după altul, capetele cailor. Grăjdarul îi deshăma în grabă şi-i mîna spre grajdul lor întunecos ca un mormînt : pînă şi pe cai îi aşteptau cele trei zile de odihnă ale crăciunului.

Finoghenov îşi aprinse lampa, răsuci apoi o ţigară, îi dădu foc la un capăt şi începu să tragă din ea adînc, pe îndelete, ca să mai treacă oleacă de vreme : şi pe el îl împungea în inimă urîtul singurătăţii, simţămîntul că e rupt de ceilalţi ; îl apăsa gîndul că va trebui să-şi petreacă sărbătorile „ca neoamenii".

— Ei, Egorka, s-au dus biştarii, ai ? întrebă rînjindu-şi dinţii albi un miner scund, care le ieşise înainte cu o lampă fumegîndă lăsată pînă aproape de pămînt şi atîrnată de o sîrmă lungă.

— Pînă la unul ! Am rămas şi gol, cum mă vezi, răspunse cu nepăsare Egor, adăugînd după fiecare cuvînt o înjurătură şi dînd din mîini ca şi cum voia să spună : „Ehei, am petrecutără după pofta inimii, iar de alelalte nici că-mi pasă". În acelaşi timp însă simţea cu un fior în spate pînda galeriilor tăcute, încremenite în beznă.

— Hei, cine-a mai rămas, intră odată! strigă şeful de echipă care aştepta lîngă deschizătura puţului, gata să pornească ascensorul.

Minerul care vorbise cu Egorka alergă spre colivie şi se băgă înăuntru alături de şeful de echipă şi de ceilalţi oameni care trebuiau să fie urcaţi la suprafaţă. Lanţurile de la colţuri se urniră, cuşca începu să se ridice cu iuţeală şi într-o clipă se mistui în beznă.

Egor şi băiatul rămaseră singuri.

— Hai, mişcă, ce stai gură-cască! se răsti cu răutate Finoghenov la băiat, de parcă acesta ar fi fost vinovat de toate.

O porniră învăluiţi de linişte şi întuneric, încovoiaţi, cu capetele plecate, ca să nu se lovească de grinzile de susţinere ale straturilor de deasupra.

Tălpile le alunecau pe făgaşul ud, pietrele colţuroase răsărind din beznă aproape le atingeau obrazul. Lumina care izvora grăbită din fitilul lămpii scotea mici limbi roşii, parcă se străduia din răsputeri să ardă mai viu, să lumineze mai bine atît locurile acelea tainice, uitate de lume, cît şi chipurile celor două fiinţe care mergeau tăcute nu se ştie încotro. Dar bezna năvălea morocănoasă din toate părţile şi era atît de deasă, atît de greu de străbătut, încît flacăra pîlpîitoare, nevolnică abia izbutea să înfiripe un cerc galben, mic şi tremurător, care le lumina celor doi calea doar jos, la picioare, resfirînd volburi de fum înecăcios şi iute spre întunericul încremenit.

Pe la cotituri Finoghenov se oprea o clipă căutînd să-şi reamintească drumul, apoi, gîrbovindu-se din nou şi luminînd slab cu lampa, mergea tot înainte, fără să arunce măcar o vorbă băiatului care grăbea pasul în urma lui. De altfel nici nu aveau despre ce vorbi. Străbătuseră vreo două verste şi începeau să simtă oboseala. Galeria devenise mai scundă, mai îngustă, mai strîmtă, bolta ei se lăsa din ce în ce mai jos deasupra capetelor şi amîndoi erau nevoiţi să se aplece tot mai mult.

Mergînd în urma lui Egor, Senka se izbise cu putere, de vreo două ori, de colţurile mai ascuţite ale pietrelor bolţii şi după asta începu să se împiedice tot mai des, răsuflînd greu, sprijinindu-se de pereţii reci şi uzi ai galeriei. Nu se mai gîndea nici la sărbători, nici la seminţele bune de ronţăit, nici la vorbăria gălăgioasă şi veselă din cîrciumi şi ospătării, în asurzitorul zăngănit metalic al tacîmurilor, în clinchetul zurgălăilor,

bubuitul tobelor sau în urletele trompetelor uriaşe ale „maşinii“ [1]. Imaginile viu colorate ale petrecerilor sărbătoreşti i le ştergeau oboseala şi încordarea.

„Măcar de-am ajunge mai repede“, îşi zicea el şi trăgea atent cu urechea dacă nu cumva răsună înaintea lor glasurile muncitorilor care-i aşteptau. Însă în tăcerea de mormînt nu se auzea altceva decît sunetul înfundat al propriilor lor paşi, lovind osteniţi piatra colţuroasă, alunecoasă, şi cîte un plescăit, cînd piciorul nimerea într-o băltoacă.

Şi mergeau mai departe, înconjuraţi de frigul, umezeala şi liniştea galeriei subpămîntene.

— Parcă pompează undeva, rosti deodată Finoghenov.

Se opriră amîndoi ciulind urechile. Din beznă răzbăteau ciudate glasuri omeneşti, monotone şi triste, repetînd monoton şi trist aceleaşi vorbe. În răstimpuri, parcă sughiţînd şi înecîndu-se, ceva sorbea cu o sforţare apa cutremurîndu-se puternic, iar apa absorbită gîlgîia, ca apoi să se scurgă pe un jgheab, sub forma unui fir subţirel.

— ...Treizeci şi doi... treizeci şi trei... treizeci şi patru... se auzea de undeva, rar, monoton, cu pauze.

— Acilea e, făcu Senka şi amîndoi o porniră înainte. Pesemne că cei aflaţi *acolo* în întuneric le zăriseră luminiţa roşiatică a lămpii, deoarece număratul se curmă şi sughiţurile înecate ale pompei conteniră. Cei doi nu vedeau însă nimic — nici lumină, nici oameni. Abia cînd se apropiară şi Egor îşi ridică lampa, răsăriră nedesluşit din întuneric doi mineri, o băltoacă de apă care sclipea pe jos şi mînerul unei pompe micuţe.

În preajma oamenilor Senka şi Egor simţiră o oarecare uşurare ; se bucurau şi pentru că ajunseseră în sfîrşit la ţintă şi nu mai erau nevoiţi să se aplece şi să orbecăie prin întuneric.

Tăcuţi, fără să scoată o vorbă, minerii începură să se pregătească de plecare : îşi ridicară lămpile şi le aprinseră, scuturară cărbunele mărunt ce le intrase în bocanci şi îşi înfundară pe cap cîte o cască rotundă de piele care îi apăra cînd se loveau de colţuri.

— Ce-aţi zăbovit atîta ? glăsui posac unul din ei.

— Păi, e cam depărtişor. Apoi, pînă ne-am pregătit, pînă am ajuns, iar acolo ne-a mai întîrziat şi funcţionarul, răspunse

[1] E vorba de pianul mecanic.

potolit Egor, se aşeză nepăsător pe vine şi începu să-şi răsucească o ţigară.

După scurtă vreme însă, parcă luminat de un gînd, începu a vorbi repezit şi plin de ciudă :

— Ian auzi, am zăbovit ! Dar dacă nu veneam de loc ? Acuşa oamenii se pregătesc de sărbători, aşa cum se cuvine, iar noi, iacătă-ne acilea, de parcă ne-ar fi adus necuratul ! Voi mîine o să vă piliţi, iar noi o să stăm să ne încovoiem spinările... Dracu să vă ia, zău...

— Ce te-a apucat harţagul ? Nu te-a silit nimeni să vii, singur ai vrut... Nătărău ce eşti, mare nătărău !

— Cică a aşteptat mult dumnealui ! Da dacă nu veneam de loc ? N-aveţi alta în gînd decît să vă îmbuibaţi, iar altul poate să şi crape...

Şi turuind repede, cu vorbele cele mai grosolane, Egor încerca să-şi verse asupra lor amărăciunea şi necazul.

— Mai tacă-ţi gura, se răsti celălalt miner, îşi luă lampa şi împreună cu tovarăşul său porni, aplecîndu-se de mijloc, în partea dincotro veniseră Egor şi Senka.

Un minut încă, o luminiţă roşiatică mai licări în întuneric, tot mai mică, mai mică, pînă ce punctul luminos se pierdu în străfundul beznei. Zgomotul paşilor încetă, Egor şi Senka rămaseră singuri. Tăcerea, frigul şi urîtul îi învăluiră.

Egor îşi termină repede ţigara, trăgînd adînc în piept cîteva fumuri.

— Uite ce e, Senka, vorbi el aruncînd în apă mucul care sfîrîi scurt. Pune-te tu ăl dintîi la pompat, dar numără de cîte ori dai şi, cînd ăi ajunge la o sută, strigă-mă, că eu am să aţipesc niţeluş. Numai să nu te prind cu şmecherii, că am să trag cu urechea, şi dacă începi să sari numerele, îţi sparg capul, mă !

— Nene, numai să nu dormi prea mult, că s-ar putea să cad jos de oboseală, spuse băiatul căruia îi era urît să rămînă singur.

— N-ai grijă, trag numai un pui de somn, că-s obosit, pe urmă pompez eu şi te odihneşti tu.

Egorka stinse lampa. Luminatul galeriei se punea în socoteala muncitorilor, astfel că ei lucrau pe întuneric, pentru a face economie de combustibil. Senka auzi cum se strecoară minerul pe bîjbîite spre abatajul din apropiere, cum se mişcă şi se foieşte pe un morman de cărbuni mărunţi.

— Nu, mai bine să nu mă trezeşti, că o să aţipesc numai un pic şi, cînd ţi-oi termina tu porţia, mă scol singur. Dar să nu laşi pompa din mînă, că te bat de te zvînt, mai ajunse la urechile lui Senka din beznă, apoi totul amuţi.

Senka se aplecă, bîjbîi cu mîna, găsi mînerul pompei şi făcînd o sforţare apăsă o dată. Pistonul lunecă pe ţeavă, sughiţă scurt şi sorbind apa o trase după el, iar peste o secundă se auzi cum alerga pe jgheab, cu întreruperi, un fir de apă subţirel şi săltăreţ.

— U-nu, rosti Senka simţind cum îl pătrunde răceala apei prin găurile bocancilor, şi glasul lui răsună ciudat în întunericul încremenit din preajmă.

Apoi continuă să pompeze fără să mai deslușească nimic în jurul lui. Pistonul aluneca o dată în sus, o dată în jos, urmînd mişcarea mînerului, sughiţînd şi sorbind apa.

Munca nu i se păru prea grea — mergea uşor, nesilit. Senka fu cuprins de un simţămînt asemănător aceluia pe care-l poate avea un cal deprins cu drumuri lungi, cînd, înhămat, o porneşte scuturînd uşor din cap, ştiind că mai are multă vreme de mers cu pasul acela măsurat şi domol.

Uitase de toate cîte îl tulburaseră peste zi şi de tot ce lăsase sus, pe pămînt. Pompa ritmic, numărînd cu glas tare, ca şi cum în număratul acela se cuprindeau tot sensul şi obligaţia prezenţei lui acolo, în bezna umedă, rece, de nepătruns.

Număra astfel şi pentru a-şi birui senzaţia sinistră de singurătate şi nelămurita spaimă care creşteau treptat în el. Tăcerea plină de taine, întunericul nemişcat din jur se pregăteau parcă să-i dezvăluie fără veste ceva înspăimîntător, deocamdată ascuns.

Senka nu-şi închipuia limpede ce-ar putea fi acel *ceva*, simţea însă necontenit prezenţa *lui* stranie. Dincolo de întunericul din jur începeau galeriile care se prelungeau la nesfîrşit, pînă hăt departe. Dumnezeu ştie ce se mai petrecea acolo. Senka era singur, trebuia să-şi dea singur seama de cele din jur, şi astfel ceea ce se petrecea *acolo* căpăta în mintea lui înfăţişări ciudate, misterioase, toate în nemijlocită legătură cu el însuşi.

Cîteodată pierdea şirul număratului şi dîndu-şi îndată seama se oprea brusc la mijlocul unei cifre, apoi reîncepea să numere regulat şi monoton. Tăcerea şi întunecimea îl învăluiau

din nou, iar prin galerii se pornea iarăşi forfota. Ceva nedesluşit, care nu se putea prinde cu mîna, ceva înşelător şi orb se agita în beznă ; îşi schimba contururile, aci umplînd întreg spaţiul, aci făcîndu-se ghem şi lăsînd, ca mai înainte, un gol lipsit de viaţă şi o linişte de moarte.

Mai groaznic ca orice era însă gîndul că *acolo* se ştia foarte bine de ce număra el cu glas tare şi manevra cu atîta sîrguinţă pompa : doar ca să-şi ascundă spaima care-l încleşta din ce în ce mai puternic. Prin întuneric i se năzărea un rînjet alb batjocoritor, un rîs fără glas care nu tulbura tăcerea de moarte din jur. Şi băiatul pompa într-una. Începea să simtă o apăsare în piept, răsufla anevoie, năduşeala îi picura de pe frunte, iar mîinile şi picioarele îi înţepeniseră, gata parcă să se desprindă de trup. Trecuse de mult de sută.

Apa venea fără încetare. Cu o sforţare nemăsurată, opintindu-se, tresărind şi zvîcnind, pompa trăgea apa grea ca plumbul topit, iar în intervale se auzea o biată răsuflare întretăiată. În jur, acelaşi lucru : bezna se rărea, se sfîşia, lua forme nedefinite, mişcătoare. Senka închise ochii şi pompă cu pleoapele strînse, dar aşa era şi mai înspăimîntător totul.

„O, doamne !... De-ar veni ziua învierii de-apoi..." şi sub bolta scundă tremură trist un suspin.

Vremea se scurgea, apa adunată îi trecuse peste ghete. Încet şi rar, ca şi cum ar fi fost gata-gata să-şi dea sufletul, pompa abia ridica şi cobora pistonul.

„O să ne înecăm !..."

Făcu o ultimă sforţare deznădăjduită, lăsîndu-se cu tot trupul peste mîner. Pistonul coborî pînă jos, clefăi sorbind apa, zvîcni şi se opri : Senka nu mai putea pompa.

Şi atunci se petrecu ceva înfiorător, fantastic.

— Nene !... Nu mai pot... răsună în răstimpul dintre întreruperea lucrului şi restabilirea liniştii de mormînt ; era un glas ciudat, de nerecunoscut.

— Ah-ha-hh... u-u-u... poooot... răspunse ecoul de peste tot, înfundat şi batjocoritor.

Bezna se învolbură şi totul porni a se agita într-o sarabandă sălbatică, frenetică. Ghemuit în apă în mijlocul acestui iad, Senka plîngea cu lacrimi neputincioase de copil. Îi era frică să se ducă după Egor, care poate nici nu mai era acolo.

— Nene Egoooor...

— O-ooo... uh-uh-uh... răsuna surd și înăbușit ecoul.

Era atît de singur și de neajutorat, încît nimic mai groaznic nu i s-ar fi putut întîmpla decît ceea ce se petrecea acum în jurul lui. Nici nu mai încercă să se scuture din grozăvia aceea și se lăsă în voia soartei : „totuna e". Apa se ridica din ce în ce mai sus. Pantalonii uzi i se lipiseră de trup.

Nu mai știa cîtă vreme trecuse, cînd un glas, parcă venit de pe lumea cealaltă, rosti :

— De ce urli, scîrnăvie ? Ian te uită cîtă apă s-a adunat !

O palmă zdravănă, trasă drept peste urechea lui Senka, risipi într-o clipă toată năstrușnica harababură înfiripată în jurul lui.

Băiatul se bucură de parcă s-ar fi trezit scos la suprafață și i s-ar fi spus că acum poate petrece de sărbători. Omul de lîngă el își scuipă în palme și pompa începu să funcționeze des și puternic, sughițînd ce-i drept, dar nu ca la Senka : nu era lăsată să se înduioșeze de propria-i stare.

— Ce mai aștepți ? Du-te.

— Dă-mi un chibrit.

— Chiar că... o să stric eu chibriturile pentru tine...

— E întuneric.

— Lasă că nimerești. Ia-o pe lîngă perete, pe urmă la dreapta.

Senka se tîrî prin întuneric de-a lungul galeriei : nu-i mai părea nimic nefiresc în jur o dată scăpat de frig și de umezeală. Ecoul răsuna surd și obișnuit.

Ajunse pînă la „laviță" — abatajul unde nu te puteai mișca decît pe vine sau de-a bușilea — și începu să bîjbîie cu mîinile prin apă și prin noroiul lipicios de cărbune, pînă ce dădu peste grămada de cărbuni mărunți.

Senka se cățără pe ea și se culcă. Cărbunii se lăsau puțin cîte puțin luînd forma trupului care zăcea pe ei. Băiatul scoase apoi din sîn un codru de pîine neagră, cleioasă din pricina umezelii, și începu să mănînce. Zgrunțurii de sare și praful de cărbune scîrțîiau între dinți, iar miezul ud părea la mestecat cocă crudă. Simțea o durere surdă în brațe, în picioare și la șale, de parcă trupul încă nu înțelegea că acum se odihnește.

Isprăvind de mîncat pîinea, Senka își făcu semnul crucii. „Bună ar fi o baie", gîndi el, apoi se ghemui, își vîrî mîinile între genunchi trăgîndu-i spre bărbie, își mișcă nițeluș umerii ca să se afunde mai bine în cărbuni și așteptă să vină somnul.

III

Somnul veni, iar visul îi aduse toate cîte şi le dorise cu atîta patimă. Se visă sus, la lumină ; în jurul lui răsunau zgomotele şi larma veselă a sărbătorilor. Mergea pe stradă ; zăpada sclipea orbitor în bătaia soarelui ; prin faţa lui treceau în goană sănii cu cheflii, în zvon de zurgălăi, întrecîndu-se una pe alta. Apoi se pomeni la baia de aburi, dar nu izbutea să-şi scoată ghetele : gerul i le lipise de picioare. În vreme ce se canonea cu ghetele, văzu că nu mai e la baie, ci la cîrciumă ; deşi părea ciudat că pe duşumeaua localului erau împrăştiate ciubere şi se lăţeau băltoace, iar din tavan şi de pe pereţi picura apa, veselia şi însufleţirea generală nu erau de fel stingherite. Glasurile, larma, clinchetele, feţele vesele, roşii şi asudate ce se întrezăreau prin valurile albăstrii ale fumului de tutun, toate se amestecau într-un vălmăşag ameţitor, fără nici o potriveală cu frigul şi umezeala apei ce şiruia de peste tot. Senka se străduia să se descurce în acest haos de neînţeles, dar simţea că i se învîrteşte capul.

Cineva îl înşfăcă şi încercă să-l îndese în ţeava prin care se pompează apa. Privea îngrozit gaura aceea neagră, dădea din picioare, muşca, îşi crăcăna picioarele, apoi începu să urle ca din gură de şarpe : „Ucigaşi blestemaţi !..." Taică-său îi dădu un pumn în coaste. Senka se prăvăli ca un snop pe duşumeaua rece şi auzi cum cineva plîngea cu sughiţuri, slab, trist, întretăiat şi deznădăjduit, străduindu-se în acelaşi timp să se stăpînească.

În sfîrşit, auzi un glas :

— Hai, scoală, pui de diavol !

Şi iarăşi simţi un ghiont dureros în coaste.

Bezna de nepătruns îl înconjura posacă şi nepăsătoare : de peste tot sufla o adiere rece şi umedă, fără speranţă de mai bine. Egorka înjura pe întuneric şi-l tot înghiontea cu o bucată de cărbune.

— Nu mă bate, nene, că mă scol, spuse tărăgănat Senka şi se ridică anevoie.

Îl scuturau frigurile. Dinţii îi clănţăneau, picioarele ude îi amorţiseră, iar mai jos de genunchi îl încleştase un cîrcel dureros.

— Ia te uită ce mai trîntor ! Eu să muncesc pentru tine, şi tu să dormi ? Am să-ţi mut fălcile. De un ceas mă trudesc să te scol ! îl ocăra Egor.

Buimac, Senka făcu doi-trei paşi, fără să ştie încotro, apoi se propti în peretele rece şi ud.

— Nene, nu mai am putere.

O ploaie de înjurături se prăvăli din întuneric de pe locul unde se afla Egor.

Biruindu-se pe sine şi înghiţindu-şi lacrimile, Senka ajunse pe bîjbîite la pompă, se aplecă, apucă mînerul şi începu să pompeze.

Liniştea se lăsă din nou şi în jur rămase ca şi mai înainte doar întunericul nemişcat, morocănos, fără nădejde.

Sub bolta scundă învăluită în neguri, se auzi iarăşi gîlgîitul pompei, firicelul de apă curgînd pe jgheab şi un glas fără modulaţii, trist şi monoton ca picăturile care cad în acelaşi punct, numărînd pe întuneric : „treizeci şi do-oi... treizeci şi tre-ei... treizeci şi pa-tru..."

1895

Traducere de *A. Gabrielescu* şi *M. Roth*

SEMIŞKURA

Ca şi acum douăzeci, treizeci, patruzeci de ani, clădirile minelor se înalţă şi azi la fel de negre, mohorîte şi fumegînde. Dintr-acolo se aude neîncetat uruitul ascensoarelor, care ba coboară, ba urcă ; vin vagonetele pline cu cărbuni şi cît cuprinzi cu ochii, pe toată întinderea din jur, vezi nesfîrşite grămezi de cărbune.

Totul stă sub un strat gros de praf negru pe care nici o apă nu-l mai poate spăla : zidurile, acoperişurile, coşurile caselor, stîlpii de telegraf, pămîntul, şinele care-l brăzdează, pînă şi ciorile croncănitoare în zborul lor greoi. Pînă şi văzduhul şi cerul sînt grele şi înceţoşate, iar soarele se vede roşu-arămiu.

Dar pulberea aceasta pătrunde mai ales fiinţa omului. Aci e un fel de împărăţie a negrilor. Trăsăturile chipurilor se şterg şi rămîne curat, sclipitor doar albul ochilor şi dinţii.

Mai încolo, tot atît de negre, barăcile scunde privesc posomorît pe sub sprîncene cu ochii stinşi ai ferestrelor.

În jur nici o tufă, nici o frunzuliţă — nimic decît o pustietate neagră.

Iazul format din apa ce se pompează în mină zace mort, fără oglindiri, între malurile lui negre.

Iar jur împrejur — stepa nemărginită freamătă încinsă şi uscată sub soarele dogoritor, sau pîlpîie molcom în lumina verzuie înşelătoare a lunii, neagră cînd cernoziomul se afundă jilav în negura ploilor de toamnă, albă sub viscolele şi viforniţele iernii.

Şi prin alte colţuri de stepă vezi presărate ici şi colo aceleaşi clădiri negre din preajma minelor, cu coşurile fumegînde, cu pămîntul negru, acoperit de cărbune, şi cu iazurile moarte din jur. Trebuie să călătoreşti îndelung prin colbul cenuşiu al drumului de stepă, pînă dai de un sat sau de un cătun

unde verdeaţa copacilor sclipeşte. unde oamenii umblă cu feţele curate, unde soarele străluce puternic, neotrăvit de pîcla nelipsită a cărbunelui.

Şi în preajma minelor poţi afla mici oaze unde oamenii încearcă să iasă din blestemata împărăţie neagră. Iată, mai la o parte, casele albe, curate şi cu etaj ale inginerilor şi administratorului. Acolo vezi şi grădiniţe de flori în faţa casei, ba chiar şi mici livezi înverzite, deşi cu pomi plăpînzi.

Sirena urlă, iar deasupra minei izbucneşte învolburat aburul alb. E ora schimbului. De sub pămînt iese la lumina zilei o gloată de oameni negri, cu ochii stinşi, cu feţele supte, cenuşii, iar o altă gloată de oameni tot atît de negri, fiecare cu lampa sa roşiatică în mînă, intră şi se mistuie tot mai adînc în hăul negru al minei, purtată de cuşca ce lunecă grăbită pe lanţuri.

Cu unul din aceste schimburi se ridicase şi Ivan Semişkura — negru ca şi ceilalţi, sclipindu-i ca şi celorlalţi albul ochilor osteniţi şi stinşi.

Ieşind din clădirea minei îşi strînse puţin pleoapele din pricina luminii soarelui, prea puternică după întunericul de nepătruns, şi strănută, dar atît de straşnic, încît vrăbiile de pe un morman de cărbuni din preajmă se ridicară stol în văzduh, ciripind gălăgios.

— Se veseleşte maică-ta... Sănătate !

Mai dădu să strănute o dată, dar se răzgîndi ; ochii i se deprinseseră cu soarele. Scund de statură, bătrînul cu barbă şi păr negru îmbîcsit de cărbune era spătos şi avea pieptul lat, dar înfundat între umeri — munca din mină, ca de ocnaş, avusese vreme să i-l scobească.

Ajuns în baracă îşi sorbi ciorba de varză ca toţi ceilalţi, apoi, fără să se dezbrace sau să se spele, se prăvăli pe pătuceanul cald încă, mirosind puternic a sudoare, abia părăsit de tovarăşul care intrase în mină.

Semişkura lucra cîte şaisprezece ore pe zi, în două schimburi de cîte opt ore, astfel că timpul lui de somn era mereu altul — ba se culca dimineaţa, ba spre seară, ba noaptea ; întotdeauna însă adormea numaidecît. Dormea greu, sforăind răsunător şi cu horcăieli, ca şi cum în somn l-ar fi strivit pămîntul.

Îşi dormea cele şapte ceasuri cuvenite şi-i rămînea încă un ceas ca să mănînce, să-şi mai cîrpească pe ici, pe colo îmbrăcămintea şi să schimbe o vorbă, două cu tovarăşii săi. În ziua aceea, după ce se trezi, se aşeză turceşte pe pătucean, îşi scoase

cămaşa zdrenţuită de pe trupul uscat şi vînos, plin de punctişoare negre încrustate în piele, şi începu să caute insectele pe la cusături, privind-o în lumină.

— Păi, înainte vreme era mult mai bine, hîrîi el cu glas tot atît de rablagit ca şi străvechea mină. Nici cu bani nu puteai să faci rost de un păduche, zău aşa !

Tovarăşii lui unii îşi cîrpeau nădragii, alţii vînau şi ei păduchi, iar alţii stăteau tolăniţi pe paturi, cu mîinile sub cap.

— Oare pe atunci vă desfătaţi mereu la baia de aburi ?

— Care baie de aburi ? Pe vremea mea nu ştia nimeni de băi d-astea. Acum ne răsfaţă cu băi, dar înainte se spălau oamenii la un an o dată, ba şi mai rar, şi asta numai cînd se întorceau în sat. Curăţenia venea de la gaz. Barăci nu erau, trăiam în bordeie şi, cînd făceam focul în sobă cu cărbuni, răbufnea gazul cu pucioasă de crăpau toţi păduchii — asta curăţenie !

— Dar oamenii nu crăpau ?

— Li se suia şi lor la cap otrava, cum de nu. Dar îi tîram afară pe zăpadă şi le trecea. Ei, se întîmpla să mai dea cîte unul şi ortul popii, dar curăţenia era grozavă.

Îşi scutură cămaşa.

— Ehei ! Şi ce de întinderi neumblate aflai pe atunci ! Căprioarele se plimbau în voie prin stepă. Se spune că de dincolo de Marea Caspică veneau pînă aici antilopele, zău aşa ! Ce, parcă se potriveşte cu vremurile de azi ? Dar mina ! Era adăpost de nădejde şi o adevărată putere. Se întîmpla să fugă de la ocnă cîte unul care se îndeletnicise niţeluş cu jaful. Încotro s-o ia ? La mină ! „Ai acte de identitate ?“ — „Să ne fie cu iertare, aveţi bunătatea...“ — „Coborîţi-l.“ Drăguţii de ei erau coborîţi şi şedeau acolo ca-n sînul lui Avraam : poliţie parcă nici n-ar fi fost pe lume. Unul stătea un an, altul doi... ba unii nu ieşeau cîte cinci, zece ani, zău aşa ! Drept e că bani nu li se plăteau ; le mai aducea cîte un tovarăş oleacă de votcă, dar în schimb poliţia nu s-atingea de ei. Ce să mai vorbim, era bine, fără buclucuri, nu ca acuma — fel de fel de tribunale şi preşedinţi. Una, două, hai la judecător !... Şi cînd te duci, pierzi o rublă şi un sfert, plata pe o zi. Dar pe vremuri cum era ? Te chema la el ipistatul : „Ce făcuşi, mă ?...“ şi pleosc peste falcă ! Te umplea de sînge, dar rămîneai cu rubla şi sfîrtacul în buzunar, fără pagubă. Acuma însă un' te-ntorci, numai preşedinţi şi tribunaluri... şi iar preşedinţi şi tribunaluri. Şi de ce, mă rog, ingenerul şi administratorul le spune tuturor slujbaşilor „dum-

neata", iar nouă „tu" ? Dacă-i vorba s-avem tribunal pe cap, apoi să ne spună și nouă „dumneata", chit că ne mănîncă de vii păduchii. Hei, da mai puneți-vă pofta-n cui !

Bătrînul își scutură iar cămașa, o făcu ghem, o băgă la subsuoara păroasă și începu să se foiască de colo pînă colo printre paturi, numai în izmene, lăsînd să i se vadă trupul bătrîn, vînos, tare ca piatra, cu pielea îmbîcsită de cărbune, negreală cu neputință de spălat vreodată.

— Nu mai vrem, basta ! Să ne spună și nouă domnilor și dumneata.

— Șș... ! îl țistui un miner ofticos, slab ca o scîndură, cu picioarele noduroase bălăbănind de pe pătucean. Apoi, cu un hîrîit gros pe coșul pieptului, slobozi pe dușumea o flegmă neagră ca funinginea.

— Dacă stai să te gîndești, are dreptate ! făcu tărăgănat o namilă de flăcău, negru tuci, parcă cioplit din cărbune de pămînt, care stătea lungit pe pat cu brațele-i mușchiuloase aduse sub chica de păr încîlcit. Să ne domnească ! Acu două zile am fost la monopolul din sat, de-a dreptul prin stepă, am văzut grînele date în spic, aruncă el înciudat sprijinindu-se într-un cot, hei, și ce grîne !

— Să ne domnească ! repetă bătrînul despuiat, plimbîndu-se printre paturi. Dar iată ce-am să-ți spun eu ție, rosti el deodată așezîndu-se pe pătucean, am stat mult și am chibzuit...

Privi pe ferestruica întunecată, îmbîcsită ca și toate celelalte lucruri de pulberea de cărbune, și-și trase cu grijă pe cap cămașa, care se destrămă totuși la umeri și la coate.

— Am chibzuit așa... Îi al treizecilea an, m-auzi, de cînd muncesc la mină... Pe vremuri, dincolo de dîmbul ăsta era o cîrciumioară : cum dădeai de după dîmb, o găseai acolo, draga de ea, lîngă o vîlceluță. Și ți se ușura inima. Acum întinde-o cale de patru verste pînă la monopol, unde vînzătorul stă în dosul unei împletituri de sîrmă, ca un corb, zău așa ! Îți piere tot cheful !... De treizeci de ani n-am fost mai departe de monopol, de parcă aș fi ferecat aici. Ei, drăguțule ! Ce-o mai fi prin locurile mele de baștină ! Știu, ai mei ară, seamănă... of, de-aș putea măcar să miros o pîinișoară de secară !... Sau or fi muritără cu toții... Treizeci de ani nu-i fleac... M-a năpădit dorul, uite, pînă aici : m-aș duce într-un suflet, numai să-mi arunc ochii și să calc cu picioarele astea pămîntul meu din moși-strămoși.

— Isprăvește odată, diavol bătrîn, du-te de-ți cumpără o litră de votcă... strigă mînios flăcăul, ridicîndu-se într-un cot. Am văzut și eu, că doar am umblat prin stepă: aici se fac bucate multe; pe la noi, în Rusia de nord, nu cresc decît paie.

Bătrînul își plecă fruntea, cu gîndul la ale lui.

— Pe aici nici nu se seamănă secara, draga de ea.

Rămase posomorît și tăcut, cum numai întunericul veșnic și tăcerea de sub pămînt te pot face.

A doua zi bătrînul nu veni la lucru. Nu fu găsit nicăieri.

— Își îneacă necazul în votcă moșul, spuneau minerii punîndu-și căștile de piele și potrivindu-și lămpile înainte de coborîre. Asta o să-l țină o săptămînă încheiată.

Dar Semișkura se ivi a doua zi. Arăta curat, pe cît îi fusese cu putință să se curețe — din neagră pielea lui bătea în cenușiul oțelului — purta o cămașă nouă de stambă și brațul îi era îngreunat de o damigeană de jumătate de vadră.

Adună pe toți din baracă, le făcu o plecăciune pînă la pămînt, puse pe pat damigeana, covrigi și niște plătică afumată.

— Treizeci de anișori în cap am robotit aici, fraților... v-o spun ca în fața icoanelor. Fără să-mi trag sufletul... De cum vine vara, pleacă ai noștri care în Rusia de nord, care la ei în sat, care în stepă la munca cîmpului, iar eu, fără să-mi trag sufletul, mă opintesc din greu de parcă aș fi în ham. Dar acu s-a sfîrșit... Am trecut de șaizeci. Oare mai muncesc mulți d-ăștia ca mine?... Azi, mîine, o veni ceasul să-mi culc oasele astea bătrîne... Într-o zi, cînd ai să te uiți, n-ai să mă mai vezi urcînd cu schimbul. Și uite-așa, fraților, mă duc să-mi mai arunc ochii pe pămîntul meu strămoșesc. Ospătați-vă după pofta inimii și mai pomeniți-l uneori pe Semișkura...

— În sănătatea ta!

— Drum bun...

— Să te primească bine meleagurile tale, să-ți dea adăpost bun... îi urară într-un glas minerii, tot posomorîți, cu chipurile lor încremenite, tăiate parcă din stîncă neagră sau turnate din tuci greu.

Băură și mîncară.

Iar flăcăul — cruce de voinic — se ridică falnic, cît era de înalt, cu chipul negru, înlemnit, fără zîmbet, își turnă din damigeană un păhărel plin, îl dădu pe gît, își mai turnă fără o vorbă unul, îl bău și pe acesta și, fără să se șteargă la gură, se întoarse și-l bătu pe bătrîn cu atîta putere pe umăr, încît acesta se clătină.

— Leapădă-ţi gîndul... m-auzi... leapădă-l... nu-i de tine, hodorogule... Tu aici ai să crăpi... Să dăm votca pe gît, ş-apoi fă bine şi intră în schimb... Mofturi d-astea nu mai sînt pentru tine... acolo în sat toate îşi au rostul lor... tu bagă-te în galerie.

Şi începu să-şi mestece covrigul.

— Ba să se ducă !... De ce să nu se ducă ?

— Lasă-l... poate o să-i fie bine...

— I s-a urît aici... treizeci de ani... asta nu-i de şagă...

— Fraţilor... băieţi... zău aşa ! Mi se bucură sufletul. O, doamne !... îngăimă cu lacrimi în ochi Semişkura, abia mai ţinîndu-se pe picioare. Numai să-l mai văd o dată, pămîntul meu de baştină, pămînţelul meu uitat...

A doua zi, la birou, pe cînd îşi primea plata, şeful de echipă îl bruftui :

— Unde dracu o porneşti, hoaşcă bătrînă ? Oare tu, într-o gospodărie, mai ştii să deosebeşti un taur de un juncan... Dar cu ce se ară pămîntul mai ştii ? Sau crezi că se mărunţeşte cu tîrnăcopul şi se cară cu vagonetul... Măi, nerodule !...

— Stai, Ivan Arkadici... Ia dă-mi o coasă... auzi, dă-mi o coasă, şi cînd oi trage o dată, mamă, apăi să te ţii ! Cînd oi avînta-o o dată şi-o suna... Să nu te uiţi că-s bătrîn, am putere, ehei !... Să munceşti toată viaţa în galerie îi bine, dar de murit, să mori în sat.

Şi vreme îndelungată priviră cei din mină cum bătrînul Semişkura se pierdea în zare, cum se făcea din ce în ce mai mic, cu bocceaua pe umăr, în depărtarea stepei. Îl priviră îndelung, cu tăinuită pizmă. Apoi îşi răsuciră tăcuţi cîte o ţigară, o fumară fără să scoată o vorbă, scuipînd din cînd în cînd o flegmă neagră, şi porniră spre colivia gata să-i coboare în bezna veşnică.

Viaţa din mină se depăna zi după zi, ca şi înainte : urla sirena chemînd la lucru schimbul, lunecau gureşe lanţurile coborînd şi ridicînd oamenii. Ca şi înainte minerii munceau de zor prin galerii, înfigînd tîrnăcopul tot mai adînc în cărbunele întunecat, pe jumătate goi, negri, scăldaţi în sudoare sub tremurul luminii roşiatice a lămpilor. Iar afară, totul era ca şi înainte, acoperit cu pulbere neagră ; prin pîcla deasă soarele dogoritor abia mai răzbătea, roşu-arămiu.

Stepa se îngălbeni şi grînele fură secerate. Ici, colo, huruiră fumegînd batozele cu aburi, apoi plecară şi stepa rămase pustie.

Cerul se boltea curat pe acolo, limpede, înalt şi răcoros, cum e toamna ; fire lungi de funigei sclipeau în soare.

Şi iată că într-o zi, cînd dădu primul îngheţ, cei ce se găseau în preajma clădirii minei începură să privească stepa cu mîna streaşină la ochi. De-a latul ei înainta spre mină o făptură mică, neagră. Mersul îi era nesigur, obosit, umerii lăsaţi, aduşi înainte. Purta o boccea. Cînd fu la cîţiva paşi, minerii strigară uluiţi : „Se întoarce Semişkura !"

Acesta se apropie, îşi şterse năduşeala, lăsă jos legătura şi făcu o plecăciune :

— Bine v-am găsit, frăţiorilor !

— Bine ai venit !

Se uitau la el ca la un om întors de pe celălalt tărîm.

— Ce ţi s-a întîmplat, Semişkura, n-au avut nevoie de tine în sat ?...

Bătrînul se aşeză pe jos, îşi aduse genunchii pînă la bărbie şi începu să scormonească pămîntul. Minerii stăteau roată în jurul lui.

— Ei, cum a fost ?

— Ei, fraţilor, aici viaţa noastră-i ocnă, asta aşa-i. Nici un ceas nu eşti liber, fără stăpîn, iar galeriile parcă-s clădite din oasele noastre. Oare poţi pleca de lîngă mormîntul tău ? Ţi-ai pus viaţa în el, apăi culcă-ţi şi oasele. Şi eu, nătărău bătrîn, am pornit-o în sat... Iar la ţară, frăţiorilor !... nu e numai pămînt... e gheenă de foc... O fi la noi ocnă, fraţilor, dar acolo-i jale, mare jale. Nu mai au dumnezeu. Neguţătoresc pămînţelul nostru sfînt ! Feciorul îl rupe cu dinţii de la părinte, iar părintele de la fecior, pentru băutură şi mîncare. Obştea de pe vremea mea s-a dus, i s-a pus cruce. Înainte vreme de ne înecam, apăi ne înecam cu obşte cu tot, laolaltă, iar azi fiecare caută să-şi doboare vecinul şi să iasă la mal pe spinarea lui. O fi greu şi la noi, ca la ocnă, dar avem deasupra noastră acelaşi dumnezeu, şi în ceasul nostru din urmă vom fi toţi deopotrivă, nici unul mai sărac sau mai bogat. Pe cînd acolo... şi schiţă un gest de disperare.

Tăcuţi şi posomorîţi îl ascultară minerii şi la fel de posomorîţi se duseră la ale lor.

La biroul administraţiei fu întrebat :

— Ce-i cu tine, Semişkura ? Iar te-ai arătat ?

— Înscrie-mă la abatajul zece ; îmi ajunge... M-am adăpat cu traiul de la ţară pînă peste cap, îs sătul...

— Păi, cum să te mai înscriem, hoaşcă bătrînă? Acu, spre toamnă, vin oamenii puhoi, numai tineret sprinten care scoate cărbune de două ori cît tine.

— De treizeci de anişori... trudesc aici...

— Odată şi odată trebuia să se sfîrşească.

— Şi unde să mă duc?

— Unde ştii.

Multă vreme se văzu cum un om cu o boccea în mînă se pierdea, din ce în ce mai mic, în imensitatea stepei; judecînd după umerii lui lăsaţi şi spinarea gîrbovită, era tare bătrîn.

1897

Traducere de *A. Gabrielescu* şi *M. Roth*

MANEVRANTUL

Makar se iţi la uşa vagonului unde locuia împreună cu familia, şi vara şi iarna.

Soarele încă nu apucase să se înalţe şi era jos, deasupra vagoanelor şi a bordeielor. Umbre vinete umpleau văzduhul. Un fumuşor învăluia pămîntul care de-abia se trezea. Începea dimineaţa de primăvară, proaspătă, limpede.

De cîteva ori, Makar trase aerul adînc în piept. În vagon te trăsnea o duhoare şi mirosea a trup de om, căci era un vagon de marfă strîmt, întunecos, fără ferestre, şi într-însul mult norod. Cinci copilaşi cu trupuri murdare, înfierbîntate, dormeau împrăştiaţi pe podele, acoperiţi cu nişte zdrenţe care odinioară se numiseră plapome. Acolo dormeau nevasta lui Makar, tatăl său şi soacra.

Makar îşi trase iarăşi capul în vagon. Trecu în patru labe peste copiii care dormeau, îşi scoase de sub căpătîi cizmele şi obielele, şi începu să se încalţe. Era tocmai timpul de dus la slujbă, fiind de serviciu.

Nevasta lui Makar se ridică şi ea, cu faţa somnoroasă, boţită, plină de dungi şi de urme roşii de la perna aspră. Ieşi şi începu să-şi facă de lucru pe lîngă cotlon. Aţîţă focul.

Makar îşi improşcă faţa cu apă, se şterse cu poalele cămăşii, îşi făcu cruce, închinîndu-se grăbit către răsăritul care se împurpura. Apucă fanionul, fluierul şi, băgînd în sîn un codru de pîine, se îndreptă spre staţie...

Clădirile de cărămidă netencuită ale gării se zăreau roşii de departe. Cătunul, pitit lîngă staţie, fumega din coşurile-i văruite. La stînga se întindea stepa, puternică, măreaţă, întinsă, uşor unduioasă...

Peste două-trei săptămîni, stepa are să se prefacă într-o cîmpie tristă, mohorîtă, sfarogită, arsă de soare... Acum însă,

cît vezi cu ochii, stepa-i un şes verde, viu, proaspăt... Din loc în loc se desprindeau, roşu-aprins, straturi de lalele. Ca trase de-o aţă, porneau în depărtare şinele, stîlpii de telegraf şi, făcîndu-se tot mai mici, se pierdeau în zare. Iar în fundul fundului, chiar pe culme, linia ferată cotea, galbenă, şi stîlpii de telegraf păreau ca nişte linii subţiri.

Pe alături trecea o herghelie de cai. Departe de-abia se zăreau căruţele cu coviltir ale calmucilor. Makar se opri.

— Ce binefacere dumnezeiască !

Manevrantul îşi scoase şapca şi îşi trecu mîna aspră pe chelie. În iarbă, în văzduh, pe linie, pe sîrmele de telegraf pluteau zvonuri nelămurite, pe care orăşanul nu le prinde niciodată. De altfel, încă nu erau nici greieraşi şi nici gîndăcei, totuşi stepa răsuna. Era cîntecul primăverii, neauzit, imperceptibil...

Deasupra unei clădiri din gară, aburi albi izbucniră şi se învolburară. O sirenă brutală, tăioasă, insistentă şi încăpăţînată răsună, turburînd melodia primăverii şi pierzîndu-se departe-departe pe întinderile verzi.

Era ora şase.

Makar păşea repede spre staţie. Pe linie, ici-colo fumegau aburi albi din locomotive. La cel din urmă macaz trecea cu grohot trenul de dimineaţă. Iată şi locomotiva de manevră numărul şapte sute treisprezece, care era de serviciu : o maşină posomorîtă, neagră, grea, care se mişca anevoie, veşnic mohorîtă şi neîngrijită (dîre murdare de păcură i se prelingeau într-una pe laturi). Era în schimb neobişnuit de puternică. Makar se apropie de locomotivă, se apucă de bară şi se urcă pe platformă. Numărul şapte sute treisprezece fîsîia asurzitor. Trebuia să strigi ca să fii auzit.

— Respectele mele, Karol Ivanîci !

Mecanicul, un neamţ posomorît, răspunse, fără să-i întindă mîna neagră, îmbibată de păcură :

— Mult sanatate, Makar !

Neamţul parcă era pătruns de păcură pînă-n măduva oaselor. Makar dădu bună dimineaţa fochistului, un flăcău tinerel, fără mustăţi, de vreo optsprezece ani. De la injector venea o dogoare de nesuferit. Feţele mecanicului şi a ajutorului său erau leoarcă de sudoare.

— Îi straşnic de cald la voi !

— Cald. Mai mult decît cald ! Injectorul îşi face de cap, zise fochistul.

Ca o confirmare a acestor vorbe, din injector țîșni un snop de flăcări și gaze înecăcioase.

— Ei, Karol Ivanîci, dă-i drumul acum spre depou. Să luăm niște vagoane! Trebuie să formăm garnitura de zece.

Karol Ivanîci puse mîna pe regulator și întoarse manivela. Numărul șapte sute treisprezece amuți dintr-o dată. Făcu o stranie impresie prin tăcerea ce-o răspîndi, după fîsîitul nesuferit de mai înainte, și, lăsîndu-se pe șine cu tot trupu-i mătăhălos, porni încet de-a-ndăratelea.

Din coșul negru, clăbuci de aburi albi țîșniră cu un oftat metalic, ca o explozie. Treceau pe-alături vagoane, linii...

Makar sări repede de pe scară, trase o goană înaintea mașinii și mută macazul.

Locomotiva trecu pe altă linie și se îndreptă spre depou. Iar Makar, ca o maimuță, se agăță din mers de scară și, spînzurat într-o mînă, ținînd în cealaltă fanionul, se uita cum se apropiau vagoanele din depou.

Locomotiva se lovi în primul vagon, cu scrîșnet și cu zgomot de tampoane. Makar sări, fluieră... Locomotiva își încetini mersul. Manevrantul se strecură repede cu capul pe sub tampoane și, mergînd între vagoanele care lunecau, prinse lanțurile, cîrligul și începu să înșurubeze ghiventul cuplei, ca să stea strîns. Vagoanele lunecau încet, ciocnindu-se unul într-altul, în zgomot de tampoane.

Dacă Makar s-ar împiedica, dacă s-ar agăța cu piciorul de ceva sau dacă ar face o mișcare stîngace, trenul l-ar trînti ca fulgerul la pămînt și, cît ai clipi, l-ar tăia cu zeci de perechi de roți care, învîrtindu-se încet și amenințător, înfundă traversele în nisip.

Dar lui Makar nici nu-i treceau prin cap astfel de gînduri. Mergea între vagoane și se gîndea că, în afară de aceste zece vagoane, trebuia să mai ia încă șaptesprezece vagoane-platformă, nu trebuia să uite a duce în depou două vagoane defecte, care stăteau pe o linie de garare, că avea de primit o datorie de șapte copeici de la acarul Ivan, că cizmele îi erau de mult ferfeniță : mergea greu cu ele — erau pline de nisip...

Makar ieși apoi repede de sub vagoane și fluieră. Locomotiva se opri, pufăi... Cîrligele se întinseră. Vagoanele, scîrțîind din fiare, porniră unul după altul în sens opus. Makar se prinse din mers de ultimul vagon.

Începu obișnuita muncă a zilei : macazuri, tampoane, cîrlige, lanțuri, vuietul fierăriei vagoanelor, fluierăturile, fîsîiala

nesuferită și răsuflarea grea a locomotivelor, nisipul așternut pe linie, din care îți scoți cu greu picioarele, oboseala către sfîrșitul zilei de slujbă, o osteneală neomenească, care te îndobitocește, iată ceea ce-ți umple cele douăzeci și patru de ceasuri, cît ești de serviciu. Și asta ține de zece ani, de cînd slujește Makar la calea ferată.

Munca neîntreruptă, fără odihnă, timp de douăzeci și patru de ore în șir, apare în ochii omului hodinit din afară ca ceva monstruos, nefiresc... Doar au fost lăsate ziua și noaptea : ziua pentru lucru, noaptea pentru odihnă. Și aspru se pedepsește acel care calcă temeinica rînduială a odihnei și a muncii. Dar Makar se pune împotrivă : au trecut zece ani de cînd el calcă porunca aceasta, lucrînd cîte douăzeci și patru de ore în șir.

Într-adevăr, i se lasă următoarele douăzeci și patru de ore pentru odihnă. Dar cumplita încordare din timpul zilei și nopții de lucru nu era despăgubită prin odihna aceasta. Iar pedeapsa i se și întipărise pe chip : deși nu era încă bătrîn, Makar avea fața scofîlcită, numai zbîrcituri, se ingheboșase, îi tremurau mîinile... Cînd mijeau zorile, la sfîrșitul zilei de slujbă, Makar nu mai semăna a om : avea un mers nesigur, împleticit, ochii turburi și o față ștearsă de idiot, fără expresie, fără nici un gînd...

Dar Makar nici nu se gîndea la toate acestea. Nu-și punea astfel de probleme. Se înfățișa la slujbă exact la șase, iar aproape de sfîrșitul celor douăzeci și patru de ore de serviciu ajungea idiot. Pe urmă, de-abia tîrîndu-se pînă la vagonul său împuțit, strîmt, întunecos și rece în timpul iernii, Makar cădea lat, ca un snop, și se cufunda într-un somn de plumb ; în sfîrșit, se trezea și, dacă avea de unde, se îmbăta tun ; iar în lipsă de bani, se așeza să dreagă cizmele lui sau ghetele copilașilor și ale nevestei.

Muncea așa, fiindcă avea cinci copilași, nevastă, tată și soacră. Toți, spre marea lui mîhnire, mîncau nesmintit în fiecare zi.

Își iubea familia și copilașii în felul său. Dacă un vagon i-ar fi strivit sau i-ar fi schilodit vreun copil, Makar s-ar fi prăpădit de durere ; dar nu băga de seamă că copiii i se topeau din pricina mîncării proaste și a grelelor împrejurări ale vieții.

Makar bea, deoarece aceasta era singura-i desfătare. De jur împrejur se întindea stepa, pustie cale de multe verste...

Doar din loc în loc dacă dădeai peste cîte un cătun căzăcesc. Nu se dusese niciodată, nicăieri mai departe de drumul lui de fier. Lîngă gară se înjghebase un sătuc — nu prea mare. La capătul lui stătea într-o rînă un bordei, unde Semionîci vindea pe ascuns votcă și lua ca zălog haine de purtat... Pe acolo Makar se abătea cam desișor.

II

— Numărul trei sute douăzeci și șase, trei sute patruzeci și nouă...

— Este...

— Cinci sute optzeci și una, o sută șapte... citea manevrantul-șef cu glas obișnuit, monoton (după o hîrtie care i se dăduse de la birou) numerele vagoanelor care urmau să intre în garnitura trenului.

— Este, este, răspundea Makar, îndoindu-și degetele mîinii aspre.

— Două sute unsprezece... Ieri am tras la Emilian un chef la toartă...

— Este... La toartă ? Fără îndoială, ați dat de dușcă vreun sfert de vadră ?

— Nouăzeci și cinci, iar la carieră două platforme cu nisip... Un sfert ? După un sfert, nici n-aveam iz de votcă. Pe urmă eu am mai dat două șipuri, iar Mikolai două.

— Platformele le-am pus la coadă... Mikolka bea zdravăn. Nu poți să bei cu dînsul, parte dreaptă. Nici nu te uiți bine, și votca nu-i.

— Să desfaci vagoanele de pe linia a doua, ca să le încarce numaidecît... La plecare, s-a aprins spirtul în Mikolai. Se strînseră muieri, cît ai bate în palme. Se sfătuiră. Îi dădură să bea apă cu balegă de cal. Nu știu dacă i-a trecut, ori nu.

— Mă îndoiesc numai dacă nouăzeci și cinci n-are să se defecteze pe drum. Nu prea pun temei pe dînsul... Cît privește muierile, așa li-i feleșagul... și așa are să rămînă. I s-a aprins unuia spirtul în măruntaie, iar ele — balegă ! Minte de om îi asta ? Cel mai bun leac dacă s-a aprins spirtul în tine :

cumpără un şip şi, într-o clipă, dă-l de duşcă ; ţi-o ia parcă cu mîna.

Makar se uită cu luare-aminte la vagon, apoi la cizmele sale, bătîndu-se cu fanionul peste carîmb.

— Mai zilele trecute şi-n mine s-a aprins spirtul. N-aveam bani. Şi am alergat la Semionîci : i-am vîndut cizmele cele noi. Atunci, care va să zică, m-am liniştit. Cum am băut încă un şip, mi-a încetat arsura. Altfel puteam să dau ortul popii.

Dezamăgit, Makar îşi întoarse piciorul, ale cărui degete murdare rînjeau ca dinţii prin găurile cizmei.

— S-au rupt de tot.

— Cam des ia foc ceva în tine. Vezi să nu arzi de tot!

— Nu, fără glumă. Ăsta-i leacul cel mai bun.

— Haide, haide ! N-auzi ? Te cheamă.

Într-adevăr, locomotiva de mult fluiera insistent. Makar alergă grăbit la vagoanele cele mai îndepărtate, scoţîndu-şi cu greu picioarele din nisip. Se scurtaseră umbrele căsuţelor, vagoanelor, ale stîlpilor de telegraf... Soarele se înălţa din ce în ce mai sus. Ardea. Văzduhul parcă juca...

Împrejur, acelaşi şi acelaşi lucru : linia aşternută cu nisip, şinele, traversele, macazurile, semafoarele şi vagoanele — vagoane fără de sfîrşit...

Şi iarăşi Makar o ia la fugă pe nisip. Se vîră sub tampoane, prinde cîrligele, dă semnale cu fanionul, fluieră, mută macazurile... Ciupeşte cîte o bucăţică de pîine şi o bagă din fugă în gură. Ar vrea să mănînce, dar n-are cînd, şi pîn-deseară-i mult, iar după aceea vine noaptea lungă, lungă...

III

Slujbaşii căilor ferate se împart în două tagme. Din prima fac parte fochiştii, mecanicii, în genere muncitorii calificaţi. În tagma a doua intră acarii, manevranţii, paznicii, manevranţii-şefi.

Primii cîştigă şaizeci, optzeci şi chiar o sută de ruble pe lună. Ceilalţi primesc de la opt la douăzeci şi cinci de ruble.

Şefii de gară şi ceilalţi conducători de la căile ferate se poartă cu cei dintîi, dacă nu chiar omeneşte, cel puţin supor-

tabil. Pe cei din categoria a doua fiecare îi pălmuiește. Nu-i consideră nici cel puțin oameni.

Prin atitudinea-i în fața tuturora, Makar se simțea în genere ca toți „Makarii“ pe care cad toate năpastele. Se temea ca de foc de șefi, de la cel mai mare pînă la cel mai mic. Dar omul nu poate trăi veșnic cu frica-n sîn, socotindu-se mereu mai mic și mai prejos decît ceilalți semeni. Caută într-una pe unul și mai prejos decît dînsul, asupra căruia să-și poată exercita puterea. Căuta și Makar acest lucru, dar nu-l găsea. Se simțea stăpîn numai cînd se întorcea acasă : răcnea la nevastă, o și bătea dacă era băut... Iar copilașii și-i mîngîia cu dupaci după cap.

Makar se purta cuviincios cu mecanicii cu care urma să lucreze. Veșnic posomorîți, aceștia îl priveau de sus. Se duse chiar și acum la șapte sute treisprezece și zise cu toată cuviința :

— Karol Ivanîci, te duci curînd să iei apă ?

Totu-i că, atunci cînd locomotiva de serviciu lua apă, manevrantul se putea odihni cîteva minute. Makar de mult aștepta clipa aceasta. Dar Karol Ivanîci mormăi mînios :

— Cînd avem să ne ducem, atunci avem să luăm apă.

Și Makar începu să alerge iarăși de la vagon la vagon. Se însera. Umbre lungi, piezișe, se întinseră pe pămînt. Cu munca aceasta, trece strașnic de încet timpul. Dar cînd stai și te uiți, nici nu bagi de seamă cum a trecut ziua.

În sfîrșit Karol Ivanovici se duse să ia apă. Makar se urcă pe platforma unui vagon, scoase un codru de pîine și o *taranka* [1] ruginită, „parfumată“. Începu s-o mănînce, rozînd-o toată pînă la cel din urmă osișor.

Uită acum și de muncă, și de slujbă, și de toate cele dimprejur. Era cufundat numai în taranka lui, cu care intră melancolic în vorbă, urmărind semnele lăsate de dinți pe bucata de pește.

— Uite cine-mi ești, sărată răssărată și totuși ai iz ! Păi, ce socoteală-i asta ? Aud ? Dacă-i vorba de sare, înseamnă că asta, pe bună dreptate, înlătură orice stricăciune. Care va să zică, nu mai ai voie să miroși. Atunci ce rost mai are sărătura ? Să te fi zvîntat și așa, și s-a isprăvit !

[1] Un soi de babușcă, pește care se consumă sărat, uscat.

Makar duse din nou întrebător la nas capul peştelui, îl mirosi. Taranka avea totuşi miros.

— Nu, fără îndoială, poţi spune cu drept cuvînt că peştele-i împuţit.

Makar făcu un gest deznădăjduit cu mîna şi, fărîmîndu-i cu trosnet oasele, mîncă tot capul tarankăi.

Departe fluiera locomotiva.

— Ei, te-ai adăpat, harmăsarule !

Makar strînse fărîmiturile, îşi şterse mustăţile, se închină de cîteva ori, îşi puse şapca în cap şi o luă la fugă spre maşină. Era greu de alergat : mai avea înainte încă douăsprezece ceasuri.

IV

Începe să se întunece. Makar vede cum iese din depou o locomotivă şi, puţin după aceea, încă una. Se opresc.

Mecanicul de pe prima locomotivă îi face parcă semn lui Makar. Dar el nu-l băgă de seamă. E prins peste cap cu treburile lui.

Makar se uită. Mecanicul face iarăşi semne şi strigă :

— Da ce ? Ai asurzit ? Cît avem să aşteptăm ?

— Ce vă trebuie ?

— Ce ne trebuie ? Să cuplezi maşinile. Vrei să-ţi cădem în genunchi ?

— Da ce vă legaţi de mine ? Acarul-şef ce treabă are ? Eu să mă ţin şi de asta ? Nu-mi văd capul de ale mele. Şi încă mă încarcă şi cu treaba altora.

Makar se agaţă de locomotiva lui, care a pornit. Trebuie să desfacă vagoanele „betege" din tren.

Mecanicul înjură într-una. Îl ameninţă că are să se plîngă şefului. Se dă jos de pe locomotivă şi porneşte spre staţie. Se apropie pe peron de subşeful de serviciu şi începe să-i spună ceva. Peste cîteva minute îl strigă pe Makar, care se îndreaptă repede spre peron către subşeful gării şi-şi scoate şapca din cap.

— De ce n-ai cuplat locomotivele ?

— Am avut treburile mele : să desfac din tren vagoanele defecte. Totdeauna acarul-şef scoate locomotivele din depou. El le şi cuplează. N-aţi dat nici un ordin. N-am ştiut...

— A-a, n-ai ştiut !

Subşeful îşi face vînt şi... pleosc ! Are pumn mare, osos şi cu păr. Capul lui Makar se smuceşte puternic într-o parte. Faţa i se acoperă de o paloare de moarte. Se schimonoseşte. Sub ochi, se adună sîngele în locul lovit. Îi iese o vînătaie. Subşeful se întoarce brusc şi pleacă. Pe peron umblă jandarmi, conductori... Toţi se prefac că n-au văzut nimic.

Makar îşi frămîntă şapca în mînă, uitîndu-se zăpăcit împrejur cu o privire turbure. Stă cîteva clipe, apoi porneşte încetişor spre locomotiva lui, uitînd să-şi mai pună şapca în cap : lucrul doar nu aşteaptă.

Trebuie să alerge iarăşi pe nisip, să se bage pe sub vagoane, să le cupleze, să dea semnalul cu fluierul, cu fanionul... Makar le face toate acestea. Parcă nimic nu s-a schimbat în juru-i. Atunci de ce o amărăciune ascuţită şi o durere îi rod sufletul ? Ce lucru deosebit s-a petrecut ? Oare Makar nu mai are ca şi înainte cinci copii, nevastă, soacră şi tată, care mănîncă nesmintit în fiecare zi ? Şi dacă toate acestea au rămas ca mai înainte, înseamnă că şi restul a rămas ca şi odinioară. Va să zică, nu s-a întîmplat nimic. Va să zică, trebuie să goneşti de la vagon la vagon, cum ai alergat alaltăieri, cum alergi de zece ani bătuţi...

Makar aleargă mai departe.

Soseau şi plecau trenuri. Peronul gării se însufleţea şi se golea. Se lăsă noaptea. Pe întuneric e mai greu şi mai primejdios de lucrat. De vreo două ori Makar era cît pe ce să fie strivit între tampoanele care se apropiau. Către miezul nopţii îl toropi somnul. I se lipeau genele. Mersul nu-i mai era sigur. Numai să te poticneşti sau să te agăţi, şi s-a sfîrşit cu tine ! Makar se lupta cu sine însuşi, se lupta cu aţipeala. Doar nu-i glumă. Fiecare vrea să trăiască.

Dar cu cît se apropia revărsatul zorilor, cu atît munca era mai chinuitoare. Sfîrşitul serviciului, înainte de a se crăpa de ziuă, era vremea cea mai grea. Makar începu să se împiedice de şine, de traverse... Genunchii i se îndoiau. Se lovea de vagoane. Îi vîjia capul. Începu să deosebească cu greu vuietul şi zgomotele. Cîteodată fluiera locomotiva, dar Makar nu ştia dacă-i un fluier adevărat sau dacă numai i se năzărise.

Toate cele ce se petreceau în jur îi păreau lui Makar nelămurite, turburi, ca-ntr-un vis, parcă-l apăsa ceva, voia să se trezească şi nu putea.

Makar vedea că nu se mai poate ţine. Tot avea să cadă undeva. O să-l răstoarne vagonul şi o să-l taie. Ca să mai ţină cîteva ceasuri pînă la sfîrşitul serviciului, Makar se văzu nevoit să caute numaidecît ceva care să-l trezească din toropeală ; se tîrî într-o clipă de răgaz pînă la bufet. Votca i se prelingea din păhăruţul care-i tremura în mînă, şi Makar dădu de duşcă un păhăruţ, apoi încă unul. Atunci totul din juru-i se însenină. Lucrurile începură să iasă în relief şi să-i sară în ochi.

— Ai încasat una bună, Makar ? îi zise un conductor mestecînd.

Deodată, amărăciunea cuibărită undeva în fundul sufletului său, sentimentul de obidă şi de dispreţuire a demnităţii omeneşti care-i strîngeau inima, trezite de întrebarea imprudentă, răbufniră cu o durere neobişnuită.

— Da ce crezi ? Are el dreptul, adică, să mă bată ? Cine i-a dat asemenea drepturi ? Astfel de drepturi nu se mai află. Dar dacă eu n-am să rabd ? Hai ? Nu, răspunde-mi. Dar dacă n-am să rabd ? Hai ? Dar dacă am să cer să se încheie proces-verbal ? Dar dacă am să-l dau în judecată ? Hai ?

— N-ai să-l dai, zise conductorul, rozînd liniştit pînă la ultimul osişor coada de peşte.

Turnase gaz peste foc. Makar izbucni :

— N-am să-l dau ? N-am să-l dau ? Nu. Ba am să-l dau. Fiindcă nu-s astfel de drepturi, ca să baţi oamenii. Dar ce sînt eu ? Nu-s om ? Sînt vită ? Ce-s ? Un cîine şi încă, dacă-l loveşti cu cizma, schelălăieşte. De ce eu trebuie să tac ? Jandarm, te rog să închei un proces-verbal. Te rog să închei un proces-verbal, precum că... asta... ceea... subşeful adică m-a bătut în gară şi mi-a făcut o vînătaie sub ochi.

— Ei, lasă, Makar, zise sergentul-major de jandarmi, apropiindu-se de dînsul şi punîndu-i familiar mîna pe umăr. Ei, n-are nici un rost. Cum faci proces-verbal te şi dau afară. Dar ce ? Ţi-a căzut coroana ? Cît priveşte ochiul, e un fleac. Pune-ţi un compres cu apă de plumb de cinci copeici. Mîine la prînz n-ai să mai ai nimic. De altfel nici nu-mi trece prin cap să închei proces-verbal.

Makar se împăcase cu consideraţiile jandarmului. Ultimele sale cuvinte însă îl scoaseră din sărite.

— Cum n-ai să închei proces-verbal ? Ce rînduială-i asta ? Domnilor, fiţi martori că domnul jandarm nu vrea să încheie proces-verbal că am fost bătut.

Jandarmul se încruntă.

— Hai, du-te la serviciu. Tu ţi-o faci singur !

Se încheie procesul-verbal.

Makar alerga din nou. Sufla din fluier. Cupla cîrligele vagoanelor. Deşi îşi scotea cu greu picioarele intrate în nisip, lui Makar i se părea că picioarele i s-au lungit, i-au crescut şi că păşeşte larg, cu încredere... De jur împrejur totul parcă era mai vesel, mai în voie... Vagoanele lunecau şi sunau vesel din tampoane. Undeva departe, înainte, fluiera voios o locomotivă.

Amărăciunea, durerea chinuitoare care-l sfredelea undeva, în fundul sufletului, pieriseră ca prin farmec. Pieriseră în aceeaşi clipă cînd manevrantul, cu mîna-i aspră, înnegrită de păcură şi de noroi, care tremura de oboseală, mîzgălise sub procesul-verbal cuvintele : Makar Ciuşkin.

Cerul pălea. Din întunericul care se rărea, începură să iasă, nevăzute pînă atunci, vagoanele îndepărtate, clădirile gării, depoul, stîlpii de telegraf, pompa de apă...

— Ma-kar ! răsună în văzduhul dimineţii.

Manevrantul se opri. „Nu cumva mă strigă ?"

— Ma-kar ! veni iarăşi un glas de pe peron, pierzîndu-se printre clădirile gării şi printre vagoanele care se vedeau ca-n palmă.

Makar se îndreptă în fugă spre staţie.

— Du-te ! Te cheamă şeful.

Ţinînd şapca în mîini, manevrantul intră sfios în camera şefului. Acolo era şi subşeful gării.

— Tu ai pus să se încheie un proces-verbal ?

— Eu, să tră... eu, adică, aşa... numai ca pildă... dar pot să-l rup numaidecît, să trăiţi... răspunse Makar, alb ca pînza, bîlbîind.

— Ieşi afară ! Mîine ai să fii dat afară.

Makar stătea ca trăsnit.

— N-ai auzit ? Ieşi afară. Acum !

Şeful îl apucă de umeri, îl întoarse şi îl îmbrînci pe uşă.

Manevrantul nu vedea şi nu auzea nimic. Nici nu-şi dădea seama. Trecu mecanic linia şi se uită în urmă cu o privire turbure.

Soarele răsărise. Dar nu era încă sus, deasupra pămîntului. Umbrele dimineții se întindeau de la vagoane, stîlpi, bordeie, de la clădirile gării.

Ca și ieri, se desfășurau verzi întinderile mărețe ale stepei. Albăstrea zarea. Răsuna, plin de bucurie, cîntecul nemaiauzit al primăverii. Departe se zăreau căruțele cu coviltir ale calmucilor. O herghelie de cai era gonită prin stepă. Ici-colo pe linie fumega abur alb din locomotive.

Toate erau ca și odinioară. Lui Makar însă i se părea că merge printre ruine. De jur împrejur zăceau numai mormane de sfărîmături.

Deasupra depoului țîșni abur, ca o șuviță albă. Sirena răsună departe în stepă. Manevrantul acum și-ar fi sfîrșit slujba și s-ar fi îndreptat spre casă.

Dar oare acum nu se duce acasă ?

Makar stătu cîteva clipe în loc, apoi porni... la Semionîci.

V

După jumătate de oră, Makar ieși de-acolo pe două cărări, clătinîndu-se, ca pe coverta vaporului pe vreme de furtună. Nu mai avea în picioare cizmele rupte. Se îndreptă spre vagonul lui și, cu glas de om beat, discuta cu sine însuși :

— De ce ? Ce socoteală-i aici ? Mutra asta, adică... o ai ca să fii bătut ? Da ce ești tu ? Un răpciugos, ptiu ! Ți-a tras o săpuneală, ei și ? Adevărat ! De aceea-i șef. Tu ascultă-l, vezi ce porunci ai de la dînsul și la tine nu te prea gîndi mult. Da ce ? Ei, ce dacă ți-a șters una ? Asta s-o iei chiar ca o cinste, fiindcă ei, șefii, îți țin loc de tată, care va să zică... Te trăsnește peste bot ; tu închină-te pînă la pămînt, mulțumește-i, că asta-i pentru tine, dobitocule, pentru binele tău...

Gospodina îl văzu de departe pe Makar.

— S-a îmbătat ! Vai de capul meu, sărăcuța de mine ! Copilașilor, fugiți de-aici. Uite, dă din mîini... Numai să nu sară la bătaie.

Clătinîndu-se cînd într-o parte, cînd în alta, de parcă l-ar fi împins cineva ba încoace, ba încolo, Makar se apropie de

vagon desculț și, vlăguit, se lăsă pe o ladă cu cărbuni care se afla alături.

Gospodina se uită la picioarele lui și, uimită, plesni din palme :

— Ți-ai băut și cizmele ! Blestematule ! Ți-ai sărit din minți ? Ce-i cu tine ? Mi-ai mîncat zilele, căpcăunule ! Ne-ai nenorocit, lepădătură ce ești ! Dumnezeu m-a osîndit la ocnă. Au și altele bărbați și, de ! ca bărbații, fără asta nu se poate, mai beau cîteodată, da nu duc din casă... Ăsta, însă, ce-i cade sub mînă totul la cîrciumă !

Dar ciudat lucru ! Makar nu numai că nu se aruncă asupră-i ca s-o bată, ci, cu limba ca o cîrpă care i se împleticea în gură, își chemă copilașii speriați. Duhnind a rachiu, manevrantul începu să-i mîngîie pe căpșoarele bălane cu mîna-i aspră, murdară de păcură.

— Șoimișorii mei, purcelușii mei ! Nu-i n-nimic, aveți să vă deprindeți... Ați fost rîzgîiați, ați mîncat în fiecare zi, învățați-vă acum, va să zică, cu întreruperile, căci noi n-avem voie să mîncăm în fiecare zi... Nu se cade, nu-i de rîtul nostru... Nu-i n-nimic, postiți... Aveți să vă obișnuiți... Poți ajunge orice, va să zică, cu capul tău... Un om dacă-i deștept poate mînca, să zicem, o zi da și una nu, sau o dată la trei zile, că omu-i zidirea lui dumnezeu : el a întrecut toate cele... Șoimișorii mei dragi ! Își holbează ochișorii, nu pricep nimic...

Makar vărsă lacrimi de om beat pe fața copilașilor potoliți.

Gospodina stătea, încremenită. Nu știa ce se întîmplase. Era însă în cuvintele bărbatului ei ceva amenințător și neînduplecat. Un singur lucru știa : că n-avea cui să se plîngă, că nu era cine s-o apere...

1898

Traducere de *M. Sevastos*

CĂLĂTORUL CLANDESTIN

I

Antip Kakliughin, care slujea la antreprenorul de vidanje Pudovov, primi o scrisoare de la țară.

După nenumăratele închinăciuni din partea fraților, surorilor, nepoților, unchilor, cumetrelor și vecinilor, se spunea :

„...Și încă îți trimite cu dragoste plecăciuni și adînc se ploconește pînă-n pămînt nevasta dumitale Vasilisa Ivanovna și de la Sîn-Petru zace și și-a făcut maslu ceea ce-ți dorește și dumitale și te roagă foarte mult să vii într-o învoire că are să moară în scurt timp a scris Ivan Kokin".

Antip se rugă de trei ori să i se citească scrisoarea și se scărpină multă vreme la șale.

— Da, uite așa-i, rosti Antip, păturind grijuliu și stîngaci scrisoarea cu degetele-i înțepenite ; și seara se duse la stăpînul său.

— Ce-i cu tine ?

— Am venit la dumneavoastră.

— Dar știu că puți, lua-te-ar dracu... Treci în curte.

Antip coborî supus scara și rămase alături, ținînd șapca cu mîinile.

— Bani nu-ți dau. Nici să nu-mi ceri... Ai luat totul. După ce ai să mai muncești...

— Da nu-i vorba de asta... Îmi moare nevasta. Dacă v-ați milostivi, să-mi văd femeia, măcar o săptămînă.

— Ce zici ? Mama ta ! Dar ce ? Îți bați joc ? Abia acum începe căratul adevărat...

— Totu-i că moare, se plînge muierea...

— Și ce ? Fără tine nu poate muri ? Hai ?... Dar poate-s numai mofturi. Nu i-i bine. Are să se scoale din pat, cu ajutorul lui dumnezeu.

— I-au făcut și maslu... Îndurați-vă !

Stăpînul se uită la cerul înstelat. Se gîndi.

— Hm ! Ştii ce ? Mîine ce zi-i ? Marţi ? Bun ! Ne-am înţeles. Mîine pleci, la prînz eşti acasă ; iar a doua zi te sui iarăşi în tren şi pe sub seară eşti aici. Va să zică, miercuri noaptea să fii la lucru. N-ai să fii, pun alt om în loc. Am contract. N-am să te aştept. Din pricina voastră, afurisiţilor, am să plătesc şi despăgubiri.

— Vă mulţumesc cu respect.

II

A doua zi, dis-de-dimineaţă, cînd o ceaţă albă plutea asupra rîului, iar apa rece lingea stîlpii uzi, Antip şedea pe chei.

La mal erau îngrămădite şlepuri, corăbii, bărci... Pe apă, lăsînd o urmă îndărătul lor, alergau şalupe, pufăiau vapoare... Încovoiaţi, hamalii — punînd repede şi cu încordare un picior înaintea celuilalt — cărau unii de pe mal, alţii descărcau pe uscat : colete, baloturi, putinele, lădiţe, bare de fier... Pe rîu şi pe mal se auzeau glasuri, lovituri... Deasupra apei netezi, care de-abia clipocea în zori cînd încă nu se încălzise, zvonurile ajungeau pînă pe celălalt mal, întins, galben, nisipos...

Într-o căniţă de tablă cu apă, Antip muia pesmeţi şi-i ronţăia în dinţi. O blăniţă peticită, ruptă, prin găurile căreia ieşeau laţe murdare, stătea pe dînsul crohmolită, ca o cutie. În înfăţişarea lui era ceva naiv.

— Ptiu, diavole, ce-i asta ?... rosti un marinar care se oprise pentru a doua oară lîngă dînsul. De la tine vine... Hai, cară-te ! Pe aici trec boieri...

— Ei, şi ?

Antip se ridică şi, ţinînd în mînă torba murdară şi căniţa, trecu de cealaltă parte a debarcaderului şi se aşeză acolo. Picioarele îi spînzurau deasupra apei care, jos, se legăna vesel şi fără de prihană.

Vaporul care mergea împotriva apei, părînd mic şi burduhănos, mugi cu glas gros. Deasupra lui o dîră albă de aburi se legăna şi se topea în văzduhul proaspăt. De pe malul nisi-

pos îi răspunse întocmai acelaşi muget de vapor, deşi — ciudat lucru — malul era pustiu : nimeni nu se afla acolo...

Vasul se făcea din ce în ce mai burduhănos şi, gonind valul sticlos, bătea cu zbaturile. Zgomotul care se apropia se împrăştia pe tot rîul. Roţile se opriră din mers. Iar vaporul, greu şi uriaş, se apropie în tăcere pe apa liniştită care, de-abia legănîndu-se, îl răsfrîngea în adînc. Vasul se ciocni de debarcader. Se întinseră otgoanele. Lăsară pasarela. Călătorii coborîră.

Începură apoi să se care bagaje, marfă... Iar coşul negru prinse să fîsîie asurzitor, cu o vibrare groasă ; amintea că în pîntecele vaporului, neavînd ce face, se răzvrătesc aburii comprimaţi, clocotiţi...

După descărcatul vaporului, hamalii începură să tăbîrcească colete şi lădiţe de pe mal pe covertă. Antip, nebăgat în seamă, se strecură pe vapor printre hamali. Îşi alese un colţişor şi se piti între baloturile de lînă rînduite. Era înăbuşeală. Avea capul leoarcă de sudoare. Nu vedea nimic. Răsunau numai tropăituri de cizme grele pe covertă. Se auzea cum cădeau baloturile aruncate în cala vasului, cum fîsîia coşul cu un zbîrnîit, şi zgomotul acesta făcea să treacă un uşor tremur prin tot ce era pe vapor.

Antip şedea culcat şi se gîndea că uitase să-i roage să nu mai înhame calul chior, jugănit — începuse să şchiopăteze. Îşi aduse aminte unde pusese căpăstrul cel vechi. Se gîndea că muierea are să-l aştepte fără îndoială, n-are să moară pînă la sosirea lui. Iar cînd se gîndea la muierea sa, i se părea că se găseşte la o strîmtoare şi la o înăbuşeală încă şi mai mare. Se sucea şi se temea să nu fie descoperit.

Acoperind tropotul picioarelor, zvonul de glasuri, fîsîitul nesuferit, asurzitor, al coşului, un glas zgomotos începu să răsune sus. Ţinu mult, persistent, — un glas gros, brutal, încăpăţînat, chemînd pe cineva de departe, care nu auzea sau nu voia să audă. Se frînse apoi întrerupt şi scurt, ca şi cum ar fi spus : „Bine, am să aştept !"

Paşi tropăiau iarăşi. Se auzeau ici-colo glasuri. Coşul fîsîia vibrînd. Strîmtoare şi înăbuşeală ! Stînd printre baloturi, timpul îi trecea încet şi trudnic. Parcă n-avea să se mai sfîrşească niciodată. Dar semnalul vaporului răsună din nou, lung, insistent, încăpăţînat. Se auziră două chemări ; adică, am să aştept !

„M-am copt“, își zise Antip. Și-i veni în minte cum pun femeile cașa în cuptor, în oală, cu fundul în sus ca să se coacă mai bine.

Antip stătu așa mult timp.

În sfîrșit, pentru a treia oară, semnalul brutal și încăpățînat răsună tărăgănat. Se frînse de trei ori, cu întreruperi : adică — am așteptat destul ; acuma, nu te supăra !

Deodată fîsîitul plictisitor tăcu. În liniștea care se întinse, se trezi ca o așteptare. Un tremur puternic, regulat, trecu prin tot vaporul și nu se mai întrerupse. Deși se afla ca și mai înainte în strîmtoare, înăbușeală și întuneric, Antip răsuflă ușurat, simțind că vaporul pornise : și, nemaiputînd de atîta zăpușeală, prinse a respira cu gura deschisă.

III

Pe vapor, aceeași situație, ca totdeauna. La pupă și pe puntea de sus, „lumea bună“. Iar la provă, norodul simplu, anonim. Unii luau ceai, alții gustau cîte ceva și, întorcîndu-și fața în altă parte, beau din sticlă. Unii ședeau și vorbeau ; alții erau culcați pe bănci, pe dușumele.

Se aflau printre dînșii pelerini, opincari, negustori, femei cu copii, mici burghezi, oameni cu o profesie nelămurită și suspectă...

Un marinar măsura cu o prăjină adîncimea apei și ridica leneș în sus, pentru o clipă, degetele mîinii, uitîndu-se în silă la puntea comandantului.

— Curios ! ziceau cei ce ședeau lîngă baloturile de lînă. Vine de la lînă un miros greu.

— Ce miros greu ? Pute a hoit.

— Hm ! cîrni din nas un marinar, care trecu pe acolo. Vine pesemne de la mal.

— De la mal. De unde ar putea veni din altă parte ? Pe mal se aruncă toate cele...

Sosi controlul.

Publicul se sculă în picioare. Din buzunare, din sîn, lumea scotea portofele, pungulițe și, scociorîndu-se, își pregătea biletele. Marinarii se uitau pe sub bănci, printre saci, pe după

lăzi... cercetau toate ungherele ; și, luîndu-se după putoarea care venea de la baloturile de lînă, dădură peste Antip.

Sosi căpitanul. Se strînseră curioși. Dintre baloturi căutau cu supunere spre public un dos peticit și două tălpi roase, scorojite. Antip ședea jos, nemișcat, cu nasul vîrît în lînă.

Izbucniră rîsete printre cei din jur.

— Ieși, diavole puturos ! Bine te-ai mai furișat... Bravo ție !

Un marinar îi ridică blănița la spate și îi dădu un picior : Antip se poticni cu nasul în lînă, apoi ieși de-a-ndaratelea și se sculă în picioare. Avea fața roșie și asudată. Îi atîrnau lațe ude.

— Biletul !...

— Aud ?

— Ei, ei ! Nu te preface, că acuși te prefac eu... Biletul ! Ți-am spus o dată...

— Biletul ?

Uimit, Antip se uită la toți, zîmbind :

— N-am nici un bilet.

— Cum ai îndrăznit să te urci fără bilet ?

— Fără bilet ? Se vede că l-am pierdut...

Cu surîsul pe buze, Antip se uită din nou cu uimire la toți cei din jur, întrebîndu-i parcă : de ce mă siliți să mint ? Doar lucru-i limpede și așa.

— Dar tu de ce rînjești ?... Hai ?... Fără bilet și încă rînjești ?...

Fața căpitanului, roșie din pricina arșiței și a votcăi, se făcut stacojie. I se împurpurară gîtul, fruntea. I se umflară vinele. Antip stătea înaintea lui, zîmbind cu buzele, cu fața, cu sprîncenele. Iar pe spate i se umfla comic blănița ruptă, scorțoasă.

Publicul rîdea pe sub mustață.

— Ce poți să-i iei ?... Cotul...

— De la cel gol n-ai ce lua, ca de la un sfînt...

— Vrednic băietan ! Gol-goluț, cum l-a făcut mă-sa. Numai pielea, și încă și aceea-i a lui dumnezeu.

— Poți să te pui în genunchi în fața lui. Poți să tragi cu dinții. Nu iese nimic...

— Zău, halal să-i fie !

— Dar ce ? Ei puțin îi jupuiesc pe-ai noștri ? Se îmbogățesc de pe spinarea noastră... Și boierul cine mi-i ? Dă-i o cabină întreagă, totul să fie curat, frumos, împodobit, și banii

tot nu-i ajung. Iar la o adică, ei — chipurile ! — plătesc mai mult...

— Da omul sărac de unde să facă rost de bani ? Mult loc îi trebuie lui ? zise cu strîngere de inimă o femeie şi — din sînul desfăcut — vîrî ţîţa în gura unui copil care începuse să ţipe.

— Hă, hă, hă ! Bravo lui !...

Antip zîmbea.

— Unde te duci ? îl întrebă căpitanul cu voce răguşită.

— La Lîsogorie.

— Da, da, da... Tocmai bine, mai ai o staţie, cobori şi te duci sănătos...

— Hă, hă, hă !...

— Am să-ţi arăt eu ţie !

Un pumn mare, păros, numai pistrui, ţîşni într-o clipă drept sub nasul lui Antip : parcă i l-ar fi dat să-l miroasă.

Căpitanul trecu mai departe. Nu se auzea ce spunea din pricina zgomotului roţilor. Mult timp i se văzură încă gîtul stacojiu şi ceafa groasă, pe care era trasă, cu furie, şapca.

IV

Antip cînd stătea la provă, cînd se tolănea pe baloturile de lînă. De o parte plutea malul, iar de cealaltă alergau în zare biserici, sate, mori...

Călătorii umblau, şedeau sau se întindeau pe covertă. Iar vaporul mergea şi mergea, independent de dorinţele şi de ţelurile acestor oameni. Parcă vaporul nu-şi învîrtea repede roţile ca să-i ducă pe pasageri în diferitele aşezări de pe rîu, ci ai fi zis că îndeplineşte o acţiune aparte, necesară şi importantă, dar numai pentru dînsul.

De pe cerul rece, albastru, se uita nepăsător soarele de septembrie, care nu mai încălzea. Îi era urît. Vremea trecea monoton, ca şi malurile...

— Dă-te mai încoace... Zău, bravo ţie ! Fă numai o socoteală, de pildă, cît cîştig au ei de la de-alde noi. Cît ne jupuiesc ! Stai, te rog, în vîntuleţ. Eşti foarte mirositor. Pe diavolii ăştia trebuie să-i învăţăm minte... Nu vrei votcă ?...

Cu fața bărbierită, toată numai puncte negre, un om care purta pe ceafă o șapcă ruptă, și care ședea pe covertă, se îndeletnicea cu o gustare și cu niște cărți de joc, slinoase.

Împrejurul unei gazete întinse, pe care se aflau felii de pîine și mezelicuri, ședeau doi amici. Unul, mic negustor, cu plete... Celălalt, drept și deșirat, avea nasul lung, fața lungăreață și sprîncenele ridicate în unghi. Mînios și privindu-și sever vîrful nasului, el rumega un cîrnat care rezista, ca guma.

— Vă foarte mulțumesc, zise Antip și își șterse mustățile, mestecînd pîine și simțind ce plăcut și fierbinte i se revarsă votca prin vine.

— Cum am mai spus, n-au ce să-ți ia...

— Chiar așa, n-au de luat nimic : tot ce am e pe mine.

— Dacă ar încheia proces-verbal, tu nu faci nici cît hîrtia.

— Așa-i !

— Au să-ți tragă cîteva peste ceafă, și atîta tot.

— Doar n-au să mă omoare.

— Dar iată, este o împărăție străină, începu deodată cu glas subțirel lunganul, ridicîndu-și ochii. Iar ochii îi erau rotunzi și nu se potriveau de loc cu impresia de lungime, care era întipărită pe întreaga-i figură. Acolo toată lumea călătorește gratis, fie că iei tramvaiul cu cai, trenul sau vaporul. Cum ai venit, spui : „Vreau să mă duc în cutare loc“. „Poftim“, și mergi înainte. Uite așa...

Începu să rîdă. Fața parcă i se descompuse din nou. Alergau pe ea zbîrcituri, nemaipărînd lungă și deșirată.

Antip, care se simțea erou, zîmbi cu ochii la puntea căpitanului. Acolo stăteau numai doi timonieri ; nepăsători și parcă fără nici un rost întorceau cîrma.

— Știi să joci cărți ?

— Să joc cărți ? Fără bani, joc de cărți ?...

Antip se îndepărtă și se prăvăli iarăși pe baloturi. Asculta cum vîjîiau roțile fără odihnă, cum răsufla coșul negru și cum fugea în urmă malul nisipos.

Călătorea fără chef. Înstrăinat de sat, înstrăinat de nevastă și de familie, Antip avea în oraș o ibovnică. Nu fusese acasă, în timp de cincisprezece ani, decît de două-trei ori, cîte o săptămînă jumătate sau două. De fiecare dată, el se întorcea la oraș cu plăcere. I se părea că țăranii trăiesc strîmtorați în murdărie și în neliniște. Deși el însuși n-avea o ocupație curată, ci scîrnavă, Antip se simțea mai independent. Avea siguranță în ziua de mîine. În juru-i era mai multă ordine și frumusețe. El tri-

mitea regulat acasă jumătate din cîştigul lui. Nu se întreba : de ce ? Făcea însă asta, lună cu lună, an cu an, fiindcă acasă arau, semănau, mai ţineau cîte o vită...

Faţă de nevastă era cu totul nepăsător. Dar îi părea rău că moare. Trebuia să pună rînduială în gospodăria lui.

Aceleaşi zgomote, aceeaşi mişcare, aceleaşi maluri care zburau, aceeaşi apă curgătoare... Genele i se lipeau. Cu greu se lămurea unde-i şi ce-i cu dînsul. Satele îndepărtate fugeau înainte, grindurile umede alergau în urmă sub strălucirea soarelui... Omul cel cu faţa plină de puncte negre şi cu şapca pe ceafă, deşiratul cu figura lungăreaţă, femeia cu copilul care ţipa, mormanele de marfă de pe covertă, totul se amesteca într-un tablou dublu, nelămurit, mişcător...

Nu-şi dădu seama cît dormise. Dar cînd deschise ochii, tabloul era acelaşi : soarele rece, rîul luminos, malul fugar, zarea albastră care alerga înainte...

Antip se sculă în picioare, se scărpină, căscă, îşi făcu o cruce în dreptul gurii şi se aşeză din nou.

Departe, pe malul povîrnit, se zări ceva negru. La început nu se putea lămuri nimic. Apoi se desluşiră cu greu oameni, căruţe, cai, iar la mal — bărci... Pe drum se vedea cum cineva grăbea, gonind caii care alergau. Praful uscat şi desigur rece se ridica de sub roţi.

Satul Lîsogorie nu se vedea. Era la vreo şapte verste dincolo de-un dîmb. Dar pretutindeni numai locuri cunoscute : cotitura drumului, lunca, iezuşoarele cu rogoz, crîngurile, drumurile colbăite şi gîştele albe, singuratice, pe luncă...

Antip îşi aruncă sacul pe umăr şi trecu spre bordul lîngă care se înghesuiau marinarii. Se adunaseră în picioare pasagerii cu saci, torbe, traiste, lădiţe...

— Maşina înapoi ! răsună comanda.

Zbaturile bătură cu zgomot apa spumoasă. Vaporul se alătură de debarcader. Întinseră otgoanele, lăsară pasarela...

Înghesuiţi, pasagerii care cărau lădiţe şi torbe se îndesau spre ieşire. Antip, îndesîndu-se şi el, porni împreună cu ceilalţi. Dar un marinar îl îmbrînci cu grosolănie :

— Încotro ? Înapoi !

Antip se opri, foarte mirat. Pe urmă faţa i se destinse într-un zîmbet blînd, larg de tot.

— Dar eu aici trebuie să cobor.

Marinarul îl îmbrînci iarăşi cu atîta putere, încît Antip se clătină.

— Da ce te-a apucat ? Ți-am spus doar o dată că trebuie să cobor aici...

— Înapoi, îți spun !

— Da ce-i cu tine ? Ce vrei ?... zise Antip cu buzele palide, simțind cum mînia îi schimonosea fața, și se năpusti spre ieșire.

Sări și alt marinar. Zdraveni, tineri, puternici, matrozii îl înhățară pe Antip, ridicîndu-l aproape pe sus, și îl aruncară pe covertă. Făcu cîțiva pași repezi de-a-ndăratelea, dînd din mîini și căutînd să se prindă de ceva. Nu se putu sprijini și se răsturnă pe spate, cu picioarele în sus, încălțate în cizme roase, rupte, din care ieșeau obiele peticite.

Împrejur izbucniră hohote de rîs.

Sirena vaporului răsună, grăbită. Ridicară pasarela. Strînseră otgoanele. Zbaturile începură să bată apa. Iar portul cu cai, oameni, căruțe, cu bărci prinse de mal, plutea îndărăt. Totul se micșoră, ca o miniatură. Apoi rămase ca o pată neagră, nelămurită și tulbure, pe malul povîrnit. Pe urmă tabloul se scufundă și se mistui la o cotitură. Nu se vedeau decît rîul, satele depărtate care alergau o dată cu vaporul și malurile, fugind îndărăt.

Iar soarele privea indiferent, cu raze reci care nu mai încălzeau.

V

Antip era buimăcit. Nu-și putea veni în fire.

— Dați-mi voie... Adică, cum vine asta, înseamnă că... eu, care va să zică...

— Na, acum și dați-mi voie... Ha-ha-ha ! Nu te dai, dar te duc cu sila...

— Ha-ha-ha...

— A-a, frățioare ! Dar tu ce credeai ? Că ai să le scapi din labă ? zise omul cel cu fața plină de puncte negre, dîndu-și șapca încă și mai tare pe ceafă. Adică de ce ceilalți călători să plătească, iar tu să mergi de pomană ? Nu-u, dragă, nu-i nici un rezont... Plimbă-te puțin... Ha-ha-ha... La Lîsogorie, zici ? Fără de tine ne-ar fi urît.

— Ştii, de la clandestini de-alde ăştia se trage şi hoţia, zise negustorul, turnîndu-şi liniştit în pahar ceai tulbure dintr-un ceainic de tablă. În vagon, dacă simţi sub bancă vreun infractor, cheamă numaidecît conductorul, că-ţi şterpeleşte, fără îndoială, cîte ceva. O dată, duceam doi pepeni verzi ; îi dau de-a dura sub bancă. Hîţ !... Dau peste ceva moale, o chică : aha, un infractor !... Mi-a fost milă, nu l-am denunţat... După aceea mi-a venit poftă de-un pepenaş. Mă bag dedesubt — numai cojile ! Iată cine mi-s clandestinii.

— Oameni buni, da cum se poate una ca asta ?

Ceea ce se petrecea cu dînsul era atît de monstruos, era o enormitate atît de lipsită de tîlc, încît Antip se aştepta din clipă în clipă ca ei să înţeleagă toată grozăvia celor petrecute. În timpul acesta, privindu-i, el surîdea cu un zîmbet chinuit ; iar mîinile îi tremurau.

Dar aceştia, tot atît de liniştiţi, beau ceai mai departe. Iar publicul, după ce vorbi şi făcu haz, se împrăştie iarăşi, fiecare la locul lui.

Apa fugea. Vuiau fără încetare cupele roţilor. O urmă de spumă se întindea pînă departe.

— Doamne dumnezeule ! mormăia Antip, lovindu-se peste şolduri, şi se adresa marinarilor care treceau, cînd unuia, cînd altuia : Cum se poate una ca asta !... Domnule !... Fiţi atît de bun... Doar la Lîsogorie trebuia să mă cobor...

Dar aceştia ori îl dădeau la dracu, ori treceau în tăcere, fără să-i răspundă.

Cotitură după cotitură, grind după grind, locurile cunoscute rămîneau în urmă. Iar întru întîmpinarea lui alergau alte sate, lunci, crînguri...

Vaporul gonea înainte, oraşul rămînea în urmă, în depărtarea nelămurită, înfăşurată în ceaţă, iar imaginea oraşului se contopea cu imaginea unor mormane de pietre nemişcate, care dormeau.

În fiecare noapte, iarna şi vara, primăvara şi toamna, pe lapoviţă, ploaie, noroi, ger, ca şi-n liniştitele nopţi cu lună, Antip pleca cu sacaua, care se hurduca pe caldarîm. Iar în urma lui se ţineau lanţ, cu aceeaşi hurducătură, un şir de sacale tot atît de posomorîte şi de greoaie, scuturîndu-i pe căruţaşii tăcuţi.

Ei treceau pe lîngă biserici mute, întunecate, pe lîngă grădini, scuaruri, bulevarde, teatre... Treceau în duruitul roţilor grele. Iar pe amîndouă părţile stăteau case severe şi somnoroase, cu ferestrele astupate, oarbe, care tăceau şi ele.

Toată noaptea lucra Antip la pompa lipicioasă. Iar către ziuă, cînd cerul se făcea cenușiu, cînd se zăreau ca prin sită casele, pavajele, trotuarele, stîlpii de telefon, Antip o întindea iarăși, în lanțul sacalelor care se hurducau, pe aceleași străzi pustii, tăcute, cufundate adînc în somnul de dinainte de revărsatul zorilor.

Locuia într-o mahala, murdară și părăsită. Și numai în scurtele răstimpuri dintre somnul din cursul zilei și munca de noapte, cînd trebuia să se ducă și să vadă de cai, zărea Antip lumina zilei și oameni vii.

Iar acum cînd vaporul înainta tot mai departe și mai departe, totul se cufunda într-un fumușor ceţos, totul îi era străin și depărtat.

Soarele începu să coboare spre asfințit. Din rîpile păduroase, fugare, se culcau umbre pe apa care alerga o dată cu ele. Se stîrni vînt. O răcoare pătrunzătoare se strecura prin găurile blăniței rupte. Iar rîul se făcuse ca cenușa și își căuta de drum încrețindu-și mînios fața.

— Uite-l, chiar acesta-i, ziceau pasagerii cînd Antip trecea mohorît pe lîngă dînșii. A vrut să călătorească de pomană și acum îl plimbă...

Antip se opri lîngă intrarea în sala de mașini și multă vreme privi înăuntru. Acolo totul era neobișnuit. Lungi, groase cît mîna, osiile de oțel, strălucitoare și lunecoase datorită unsorii, țîșneau repede și se ascundeau. Iar axul cotit se învîrtea și el repede, cu mișcări largi. Tijele subțiri și lungi, de-abia sticlind, se mișcau încet și visător înainte și înapoi, clătinîndu-și măciuliile independent de mișcările largi, fulgerătoare, ale celorlalte piese.

Imensitatea și continuitatea acestei forțe active îl absorbiră pe Antip, care stătu mult timp deasupra intrării. Un abur albicios, fumuriu, se topea din loc în loc deasupra pieselor care munceau de zor. Iar o mînă se ivea cu mișcări încete, cînd ici, cînd colo : și unsoarea curgea ca un șiroi galben dintr-o pîlnie lungă la încheietura pieselor în acțiune.

Antip își ridică capul și privi cu dor rîul pornit în goană întru întîmpinarea lui, ca și cerul rece, care începuse să se posomorască. Îi era foame. Scutură din torbă fărîmiturile, le alese în palmă, le strînse într-o moviliță, le mîncă și apoi, întinzîndu-se, bău îndelung apă. Și iarăși nu mai avea nimic de făcut, și din nou același și același lucru...

Se însera. Cerul era cu totul cenuşiu cînd se ivi portul. Antip se înveseli. Zîmbind şiret, cu o privire chiorîşă, el se îndepărtă cît mai mult de bord şi se piti printre lăzi.

Porni vînzoleala obişnuită. Aşteptînd o clipă prielnică, Antip, ca un pisoi care stă la pîndă, se îndreptă spre ieşire. Dar marinarii îl îmbrînciră din nou cu grosolănie şi cu răutate. El urla ca scos din minţi :

— Ajju-to-orr !... Mă omoară... Domnule căpitan !...

— De ce zbieri ? Dacă mai urli, îndată te legăm cobză...

Antip mugea, se zbătea, se arunca spre ieşire. Primi vreo două lovituri sub bărbie. Dinţii îi clănţăniră. Şapca îi căzu pe ochi. Vaporul porni. Publicul se strînse din nou.

— Ce s-a întîmplat ?

— Iarăşi acela, cum îi zice...

— A, scandalagiul... Rage de parcă-l taie cineva.

— I s-a făcut de carceră în fundul vaporului...

— Altăceva nu-i nimic...

— Domnilor ! Oameni ai lui dumnezeu ! zise Antip, ridicîndu-şi cu durere sprîncenele încruntate. Ce înseamnă asta ? Cum se poate... fraţilor ! Zău !...

— Eşti un prost, un prostălău ! Închipuie-ţi numai. Să-l luăm, de pildă, pe stăpînul vaporului... Mare bucurie pe capul lui să te care de pomană... Dar dacă ar avea vaporul ticsit de astfel de călători ? De ţi-ar da ţie drumul, s-ar strecura altul la fel... apoi al treilea, al patrulea... Cît ai clipi din ochi, călătorii nu şi-ar mai putea găsi loc. Pretutindeni ar fi numai clandestini. Iar banii se duc. Plăteşte căpitanul, plăteşte personalul, plăteşte marinarii... Dar cărbuni cît înfulecă vaporul ? O grozăvie ! Dacă te-ar purta pe tine, şi pe altul şi pe al treilea, stăpînul s-ar duce de rîpă.

— Nici vorbă ! zise negustorul, însufleţindu-se. După noi, în negoţ, copeica păzeşte rubla... Dă o dată frîu băiatului de prăvălie, că îndată îşi şi face de cap...

— Vine de la tine o putoare... adăugă cu glas subţirel deşiratul, clătinînd capul cu compătimire.

— Hai, cară-te de-aici, diavol împuţit !... Parc-ai ieşit din saca. De ce lasă asemenea oameni pe vapor ?

— Dar cine l-a lăsat ? Singur s-a strecurat, zise cel cu şapcă şi, trăgîndu-şi nasul vînăt, şi-l suflă cu supărare.

Amurgul roşu se stinse în apa rece. Vaporul îşi învîrtea roţile fără încetare, intrînd în negura umedă, care se întuneca din ce în ce mai mult : înghiţea malurile, rîul, cerul...

Numai becurile electrice și felinarele catargelor dacă se mai luptau cu negura rece și întunecată. Sfărîmîndu-și lumina, ele se întindeau pe rîu ca o pîrtie vie, fugară, cu miriade de scîntei, care jucau pe apa întunecată, curgînd nevăzută...

VI

Antip se moleși. Îi slăbiră puterile. Umbla bezmetic sau stătea pe loc mult timp ; și, fără să-și dea seama, surîdea cu un zîmbet stins, umilit...

În cuhnie, grăbiți, bucătarul și ajutorul cu tichii albe fierbeau, frigeau sau tăiau carne roșie, ori despicau cu satîrul oase albe care se fărîmițau. Antip își umflă nările, trăgînd aerul care-l gîdila ; apoi își întoarse nasul în altă parte. De undeva veneau glasuri :

— Ș-ase, șase... patru, patru și jumătate... ș-ase...

Încremenise noaptea. O negură rece, oarbă, privea de pretutindeni cu ochi de mort. Parcă vaporul stătea pe loc în marea de-ntuneric. Iar roțile se învîrteau fără rost, în gol... Nu se vedeau nici stropi, nici valuri înspumate.

— Vai, doamne dumnezeule !

— Vanka, unde-ai pus lădița ?

Zbaturile vuiau.

— Hm, hei-hei, dumneata ești ? Pe dumneata...

În fața lui Antip stătea un boier cu picioare subțiri. Avea la ochi un gemușor luciu ; iar de la gemușor pînă la vestă șerpuia un șnur. Gîtul, lung și subțire, ședea ca-ntr-o putinică înaltă și albă, din care îi ieșea capul.

— Asupra dumitale se face... hm, hei-hei, o samavolnicie ?

Antip își trase șapca de pe cap.

— Să trăiți, domnule !... Ca-n fața lui dumnezeu... M-au dus două sute de verste. Eu doar trebuia să cobor la Lîsogorie.

Domnul își strînse buza de sus și își scoase înainte buza de jos, mijindu-și ușor ochiul liber. Îi sclipea gemușorul.

— Plînge-te... Trebuie să te plîngi... Să se încheie un proces-verbal... Trebuie să anunți poliția... Nu merge așa...

— Fără îndoială, cum se poate să cărăbăneşti un om la mama dracului ? ! se auzi un glas din mulţimea care pînă atunci rămăsese tăcută, neştiind cum are să se poarte boierul.

— Să trăiţi, boierule milostiv ! Înduraţi-vă ! Am să mă rog veşnic lui dumnezeu pentru dumneavoastră, zise deznădăjduit Antip, închinîndu-se pînă la pămînt. Îmi moare muierea... O să ajung prea tîrziu. Am să mă rog lui dumnezeu, în veac...

Strîngîndu-şi buzele cu dezgust şi compătimire în acelaşi timp, boierul îl privea de sus.

— Plînge-te... hm, hei-hei... Eu nu pot face nimic... Trebuie să te plîngi.

Boierul se întoarse şi plecă, deosebindu-se dintre toţi cei de pe covertă cu paltonu-i de culoare deschisă, cu ghetele galbene, cu guleraşul înalt, alb, din care-i ieşea capul.

— Ai auzit ? Trebuie să te plîngi. A spus-o şi boierul.

— Da crezi că nu ? Ce-i asta ? Zău... Cum ajung mă şi duc cu jalba... să se cerceteze cele petrecute, zise Antip, trăgîndu-şi şapca pe urechi. Da ce ? Îs ocnaş ? Ce-s eu ? Nu-u, frăţioare, nu mai sînt vremurile dinainte. Acuşica nu-i voie. Nu mai e iobăgie... Nu-u, frăţioare !...

— Eşti un prost, un dobitoc ! Unde ai să te duci cu jalba ?... Pîn-ce apuci să te jăluieşti, te cară o mie de verste. Şi pe urmă n-ai decît să te jăluieşti.

— Ai să crăpi de foame.

Şi iarăşi, aceeaşi noapte încremenită, acelaşi vapor împietrit, aceeaşi negură oarbă, înmărmurită... Aceleaşi zbaturi care vîjîiau fără rost. Vîntul, subţirel şi tăios, bătea în lungul covertei. Numai după asta îţi puteai da seama că vaporul era în plin mers.

Pasagerii se cuibăreau pe noapte, care cum putea. Îşi vîrau faţa în pături, în saci... Se încolăceau şi, cu capul băgat între umeri, se culcau pe bănci, baloturi, lădiţe, pe covertă... sau, strînşi în grămezi de cîţiva oameni, şedeau întunecaţi şi neclintiţi : ieşeau de-acolo picioare, mîini, capete...

Antip se înfundă iarăşi în lînă. Vîntul rece aducea din bucătărie mirosuri şi un aer cald. I se năzări căscioara, soba încinsă, muierea făcea plăcinte, copilaşii se căţărau pe laviţe. Se auzea cum bat zbaturile. Un tremur trecea neîntrerupt prin vapor : îi aducea în minte un zăngănit de coase, foşnetul ierbii care se culca. Lumea era adunată la cosit.

— Şa-ase, şase... patru şi jumătate, şase, patru...

Moş Mihei, un om înalt şi cu vinele groase, se opreşte, se sprijină în coasă, îşi şterge de sudoare faţa şi chelia, şi strigă :

— Dă-mi prăjinele de pe bordul drept !

Iarăşi o colină... hălăduiesc viţei... ocolul, plopul, crîngul de mesteacăn, de-abia atins de soarele rece. Miroase a pîine caldă, a cvas... După sobă foşnesc gîndaci.

„E-eh ! se gîndeşte Antip, cinsprezece ani..."

Înţelege acum de ce trimite bani acasă regulat, în fiecare lună. Acolo s-a născut, acolo a trăit, acolo are să moară. Satul i se întruchipează viu înainte, cu toate nevoile, cu sărăcia şi cu munca-i de cal, cu văzduhul slobod al cîmpiilor...

„E-eh !... Cinsprezece ani !..."

— Vanka, diavol împieliţat !... Unde ai găvozdit lădiţa ?

Pe mirişte trece un nagîţ. Ţipă jalnic : ci-rip, ci-rip...

— Ci-iinci, ci-i-inci... patru şi jumătate... ciiinci...

„Cinsprezece... îl îndreaptă Antip şi se gîndeşte cu bucurie : A început treieratul, boabele de grîu, boabele de aur !..."

Vîră mîna cu încîntare în movila vie, ţuguiată, de grîu proaspăt treierat şi scoate un pumn plin de zeamă infectă, groasă, respingătoare... Aur ! Sacaua verde, o gloabă înhămată stă neclintită, de asemeni neclintite stau străzile, bisericile, teatrele, casele prin faţa cărora Antip trece în fiecare noapte, casele unde se află oameni şi care-s mute pentru dînsul, ca şi copacii din pădure... Aur !...

„E-eh, cinsprezece ani !..."

— Am să-l omo-o-or !

— Preacinstiţi bătrîni, numai să nu se facă o greşeală... Într-adevăr, Sidorka-i un hoţ, zice măsurat Antip. Numai că n-a fost prins niciodată cu cai. Să surghiuneşti omul în Siberia, nu-i mare lucru. Dar cum îţi poţi şterge păcatul, dacă-i numai o năpastă ! Să nu fie la mijloc numai o greşeală. Puneţi pază. Dacă-l găbjiţi, nu-i nevoie de Siberia. Daţi-i cîteva harapnice dinapoi, şi gata !

— Am să-l omo-o-or !... îşi face curaj Sidorka.

„Îi beat, fără îndoială", îşi zice Antip. Vrea să plece, dar nu poate. Picioarele parcă i s-au cufundat pînă la genunchi în pămînt. Sidorka se aruncă, uriaş. Creşte şi strigă fără încetare, de-l asurzeşte pe Antip. Iar ochii de lup îi ard ca focul.

— Ooo-o-o-o !

Mai aproape, tot mai aproape.

Antip își ridică capul.

— Oo-o-o-o ! vine un vuiet, crescînd, din noaptea rece. Din pricina acestui zgomot, însăși negura, deasă și neclintită, începe parcă să se clatine.

De jur împrejur răsar fumurii, nelămurite, niște mîini, capete, picioare... Se zăresc nedeslușit contururile baloturilor. Iar mai departe se întinde marea fără de margini a întunericului de nepătruns.

În întuneric se trezește monstrul de foc. Mii de raze azurii, strălucind și încrucișîndu-se, se frîng și se fărîmițează pe rîu, gonind întunericul compact care, în silă, se dă mînios la o parte.

Se zăresc contururi stranii, nelămurite... Ochiul roșu și verde se uită fără să clipească. Ridicîndu-se sus de tot, gonită de întuneric, plutește singuratic o stea albă.

Antip nu se poate lămuri și nici nu înțelege. Ar vrea să se ducă iarăși la ocol, pe coline, la coasă cu Moș Mihei... „Încotro ? Înapoi !" Îl zguduie sacaua, care duruie sub dînsul cu un zăngănit de fiare. Grămezile de piatră stau încremenite și moarte, învăluind și ocolul, și colina, și vițelul, și oamenii, învăluind noaptea însăși.

Femeia face semn cu mîna. Spune ceva. Dar Antip nu se poate dumiri din pricina grohotului neîncetat, care scutură noaptea. Nu se poate lămuri. Se scutură numai cu toată ființa, surîzînd cu același zîmbet de plictiseală și de obișnuință față de munca lui din timpul nopții.

„Vai, sărmana de tine... te-ai istovit cincisprezece ani !..."

Cu un dor nou, necunoscut, care-i strînge inima, Antip se desface dintre baloturi, se scoală în picioare și își freacă ochii.

Mulțimea de lumini care spînzură straniu în întuneric se îndepărtează, pălesc și se sting. O dată cu ele se îndepărtează zgomotul puternic, fără încetare, iar slabele-i ecouri se pierd în vuietul zbaturilor.

Și iarăși același întuneric. Suflă vîntul. Antip se zgribulește. Omul plin de puncte negre pe față, cu șapcă, doarme chircit, cu paltonul peste cap și peste picioarele care-i ies afară.

Îi e frig. Scrîșnește din dinți. Geme prin somn. Lunganul s-a făcut ghem : ai fi zis că-i un băiețaș.

Antip rămîne nemișcat o clipă și deodată își aduce aminte de toate. Se lovește peste șolduri :

— Vai, doamne dumnezeule !

Stă cîtva timp în picioare, uitîndu-se împrejur. Se vîră apoi din nou în lînă. Somnul, greu şi negru ca noaptea, îl cuprinde iarăşi. Antip se scufundă într-un somn adînc, împietrit, fără vise.

VII

— Antip ! strigă cineva cu glas subţire, pătrunzător.

Antip sări ca ars în picioare.

— Aud ?

Lîngă dînsul nu era nimeni.

Din negura care se rărea, răsăreau rîul rece, malul şi stratul albicios care se întindea pînă departe deasupra orizontului. Călătorii treziţi de frigul de dinainte de revărsatul zorilor se ridicau cu figuri somnoroase, pline de vîrci roşii. Îşi frecau mîinile, se strîngeau, făceau mişcări ca să se încălzească.

Vaporul tăia rîul de-a curmezişul. Malul plutea pe apă aproape, mai aproape. Iar undele cu sclipiri reci lingeau stîlpii uzi, întunecaţi ai debarcaderului.

Cînd începu înghesuiala şi lăsară pasarela, Antip îşi aruncă sacul gol pe umăr şi porni din loc. Mergea liniştit şi cu încredere. Parcă nu se întîmplase nimic. Toate se petreceau după cuviinţă. Trecu pînă la capăt pe pasarela care se îndoia. Iar vaporul, ca un coşmar care îl apăsa greu, rămase în urmă. Un marinar care stătea la capul pasarelei îi tăie drumul şi-l îmbrînci îndărăt.

— Vai ! De ce, dragul meu ? îl întrebă Antip, zîmbind blînd, cu mirare.

— Îndărăt, dă-te îndărăt, în-dă-răt !... şi marinarul îl îmbrînci pînă pe vapor.

Obişnuinţa, care cincisprezece ani îl gonise pe Antip printre grămezi mute de piatră, îl mînă fără împotrivire pînă la vapor. Antip mergea, zîmbind şi bombănind :

— Na-ţi-o bună ! Ce-i asta ? Cum ?

Plecară. Portul se îndepărtă plutind.

Primele raze ale soarelui care se iţeau de după un nor siniliu sclipeau rece pe apă. În stranie legătură cu ele, răsună pe covertă un ţipăt de groază scos de multe glasuri omeneşti :

— A-a ! Uite, uite !

Fulgeră peste bord o făptură cu blănița comic umflată la spate. Toți se năpustiră spre bord și se aplecară, urmărind cu ochii cercul care, în unde din ce în ce mai largi, se îndepărta de vapor. Cu o margine cufundată în apă, plutea o șapcă, dusă în goană în urma vaporului.

— Uite, uite !... Iată-l, se luptă, inimosul, către mal...

Roțile se învîrtiră asurzitor îndărăt. Marinarii se aruncară ca turbați și lăsară o barcă.

— Îl trage sacul...

— Dar unde-i ?

— Iată-l... I se moaie părul...

— S-a sfîrșit. Gata-i !...

— S-a săltat din nou... Iată-l...

— Vai, doamne !

Aburul comprimat, vibrînd, fîsîia asurzitor. Un țipăt isteric femeiesc răsună strident pe tot vaporul. Copiii plîngeau.

În luntrea care juca sub picioarele lor, marinarii gîfîind, în primejdie la fiecare minut să se răstoarne peste bord, prindeau ceva cu căngile pe apa care se legăna.

Soarele se înălțase sus cînd vaporul porni mai departe. Pe covertă era agitație. Se auzeau glasuri neliniștite. Marinarii n-aveau chip să se arate.

— L-a dat gata.

— Porc burduhănos ! Nu mai poți de-atîta haleală !

— Are să le crape fălcile... Înecați oameni : din asta vă și îngrășați.

— Scîrnăviilor !

— Pentru ce-au înecat omul ? Pentru nouăzeci de copeici ? Nu v-ar mai putrezi oasele !

— Ardă-v-ar focul să vă ardă ! Cum de vă mai rabdă dumnezeu pe pămînt ? Duceți-vă la mama dracului !...

Zbaturile băteau. Coșul răsufla greu. Soarele rece lumina. Rîul mînios alerga îndărăt. Orizontul siniliu, satele îndepărtate, morile, brîul zimțat al pădurilor albăstrii fugeau veșnic înainte.

1904

Traducere de M. *Sevastos*

MARŞUL FUNEBRU

I

Treceau în rînduri strînse, ca un şuvoi întunecat, pe străzile imensului oraş ; deasupra lor fîlfîiau greu steagurile roşii, roşii de sîngele luptătorilor care le scăldaseră cu dărnicie pînă şi lancea.

Treceau de-a lungul faţadelor bogat împodobite cu basoreliefuri şi sculpturi, împestriţate cu mozaicuri şi ornamente pictate, şi giganticele clădiri îi priveau nemişcate şi reci prin luciul ca de oglindă al ferestrelor. Oraşul vuia, îşi trăia viaţa obişnuită, neschimbată. Dar printre coloşii de piatră, printre oamenii care treceau grăbiţi, nepăsători, deasupra şuvoiului de rînduri strînse plutea în aer, ca un ecou a mii de glasuri, strigătul :

— Trăiască libertatea... Trăiască poporul muncitor !...

Era ceva mîndru şi straniu în aceste glasuri.

Răsunau mîndru deasupra rîndurilor negre care se pierdeau mereu în şerpuirile străzilor.

Răsunau straniu printre coloşii de piatră, printre luxoasele vitrine, lucii ca oglinda.

Tinerii păşeau vîrtos şi feţele lor de adolescenţi erau pline de voioşie.

Bătrînii mergeau severi, cu încruntare pe faţă ; poate că se mai luptau în gînd cu obişnuinţa de a fi robi, obişnuinţă ce mai dăinuia undeva în străfundul sufletului lor ; poate se mai luptau cu teama sumbră faţă de noul care răsturnase totul.

Cu o uimire plină de spaimă priveau ei în urmă, la ruinele zilei de ieri.

Se perindau sclipind cozoroace negre, cizme înalte în formă de burlane, haine, paltoane negre. Se auzeau glume şi vorbe de duh ; o dată cu tropotul mulţimii plutea larma de glasuri, un murmur neîntrerupt, iar la răstimpuri izbucneau rîsete, acoperind totul cu exploziile lor vesele.

— Tovarăşi, păstraţi alinierea !...
— Vanka iese mereu din rînd.
— Nu-l vezi, are burta cît o roată, nici greva nu i-a venit de hac...
— Înseamnă că are omul rezerve...

. . . .

— Da-a... intrăm şi ne ia imediat în primire ofiţerul de serviciu : ce doriţi ? Uite-aşa, aşa, sîntem delegaţie de muncitori. Aşteptăm. Iacătă generalul. Ei, ne-am scos căciulile...
— Trebuia să vă scoateţi şi nădragii...
— Mai ştii ? Poate s-ar fi purtat mai frumos cu voi.
— V-ar fi lăsat să-i sărutaţi picioarele...
Povestitorul, stînjenit şi parcă supărat, tace, iar printre rînduri trece un val de rîs ironic, dar fără răutate.
Mulţimea înaintează veselă, nepăsătoare, ca şi cum străzile acelea curate, drepte şi largi, faţadele împodobite cu ornamente arhitecturale le-ar fi anume destinate lor, musafiri rari prin aceste locuri, lor, rîndurilor negre, a căror putere începea să se desfăşoare şi să se facă simţită.
Trec şiruri după şiruri, drapelele fîlfîie, în văzduh pluteşte cîntecul :

N-avem nevoie de idoli de aur...

care se îngroaşă, cuprinde şi umple cu un tremur străzile, pieţele, pune stăpînire pe oraş, dominînd viaţa lui neastîmpărată şi zgomotoasă : creşte, creşte, transformîndu-se în ceva măreţ, puternic, nu prin forma sa poetică — greoaie şi naivă — ci prin senzaţia ce o naşte, de ocean adînc răscolit, de covîrşitoarea putere în care pentru prima oară s-a trezit o conştiinţă omenească. Şi chiar numai în tropotul greu al paşilor care acoperea toate celelalte zgomote simţeai acea putere plină de mîndrie, conştientă de sine.

II

— Tovarăşi !
Fusese ridicat pe braţe, deasupra mării negre de capete. Îl vedeai de departe, iar glasul îi răsuna răspicat şi limpede. Rîndurile din faţă rămaseră pe loc, cele din urmă înaintau mereu,

apropiindu-se tot mai strîns, pînă ce întreg şuvoiul de oameni se opri, aşa cum se opresc în tăcere apele tumultuoase, îngrădite în albia lor.

Tropotul încetă ; nu se mai auzeau decît paşii mai apăsaţi din străzile învecinate.

— Tovarăşi !... Nici nu pot cuprinde cu ochii rîndurile voastre. Dar... el ridică mîna şi glasul îi deveni mai puternic, nu în număr ne stă puterea. Iată, noi manifestăm, manifestăm neînarmaţi, cu mîinile goale, mîini pe care nu avem decît bătături. În faţa forţei armate sîntem mai slabi decît nişte copii. Zece oameni înarmaţi ar putea să inunde străzile cu sîngele nostru. Atunci, de ce duşmanii îşi întorc capetele spre noi cu atîta ură şi teamă ?

Făcu o pauză. Domnea o tăcere plină de măreţie. Vorbitorul cuprindea cu privirea marea de capete, nemişcată, neagră, şi părea că ascultă cu luare-aminte un vuiet puternic şi îndepărtat, paşii celor ce aveau să mai vină.

— Nu de braţele noastre se sperie duşmanii — ei se tem de inimile noastre, de trezirea tuturor la realitate ; îi înspăimîntă sufletele noastre clocotitoare, pe care le frămîntă setea nepotolită de libertate ! Conştiinţa noastră s-a deschis ca o prăpastie neagră, căscată. Ne-am dat seama de adînca noastră robie, am văzut cine ne sînt înrobitorii. Adunîndu-ne, ne-am aşezat pe o margine a prăpastiei, iar înrobitorii noştri pe cealaltă, şi ne-am dat seama că între noi împăcare nu poate fi. Şi ei au înţeles că nu au nici o cale de împăcare cu noi. Iată ce îi face pe duşmanii noştri să se îngrozească...

Le vorbi despre veşnica luptă dintre înrobitori şi înrobiţi, le vorbi despre pasul dîrz, ca de fier, al istoriei, pas care în calea lui va nimici fără cruţare capul de balaur al asupririi omului de către om, le vorbi despre lucruri pe care toţi le mai auziseră de mii de ori, le ştiau pe dinafară, le puteau spune şi ei, şi totuşi căutau să prindă, lacomi, cuvintele vorbitorului, fără a-şi mai lua ochii de la el ; voiau să audă ceea ce mai auziseră de multe ori, pentru că toate acestea nu-şi pierduseră încă pentru ei farmecul proaspăt al noutăţii. Ca şi iubirea pentru un adolescent, ceea ce era vechi pentru omenire era totuşi veşnic nou pentru om.

Şi iarăşi începu să curgă şuvoiul negru printre coloşii nemişcaţi, iarăşi străluceau pînzele roşii ale drapelelor şi se au-

zeau vorbe, vuiet şi rîsete, şi din nou, amestecîndu-se cu tropotul neîncetat de paşi, pluti solemn în văzduh :

N-avem nevoie de idoli de aur...

Iar din străzile mai îndepărtate veneau mereu alte coloane. Departe, în capătul pierdut şi încețoşat al străzii, apăru ceva tulbure, cenuşiu, ca un banc de nisip pe o mare pustie, un banc din acelea netede, stinghere, pline de tristețe, deasupra cărora zboară pescăruşii albi. Toți îşi ridicară capetele, li se umflară nările, iar cutele dintre sprîncene li se adînciră.

III

— Aha !...
— Unde ?...
— Uite...
— Care ?...
— Nu vezi ?...
— Ei sînt !... Ei !...

Vorbele se opreau la jumătate, ca nişte sunete de alarmă în beznă, transformîndu-se în tremurul unei nelinişti încă nelămurite.

Iar bancul de nisip cenuşiu creştea, din trist şi mohorît deveni amenințător. Se putu desluşi că erau oameni, toți cenuşii, toți la fel. Soarele îşi juca razele pe ascuțişul baionetelor lor.

Aveau aceeaşi față, nemişcată, mută, ca ieşitura de piatră a unui bolovan printre stîncile acoperite de muşchi, îngrămădite de veacuri. Ochii lor întunecați priveau tulbure spre oamenii care se apropiau.

Iar aceştia înaintau mereu în rînduri strînse, ținîndu-se de mîini ; deasupra nesfîrşitelor lor rînduri negre fîlfîiau drapelele însîngerate şi dăinuia acelaşi tropot de paşi — greu, de nestăvilit, dîrz şi umplînd totul.

IV

Ofiţerul se întoarse pe jumătate către soldaţi şi dădu comanda.

Gornistul ridică goarna şi, desfăcîndu-şi mustăţile, o lipi de buze, apoi umflă obrajii. Şi, deodată, întreaga forţă uriaşă, întreaga semnificaţie a baionetelor care străluceau ameninţător, a mitralierelor cu gurile lor negre, căscate, trecu asupra unui singur om în manta cenuşie.

Ca şi cum punea la încercare această forţă şi toată groaza care se concentrase în el, gornistul aruncă răspicat asupra celor cîteva mii de vieţi trei sunete scurte.

Sclipind toate deodată, sutele de baionete se legănară, fură coborîte pe mîini, se întinseră ascuţite spre marea vie care înainta, privind-o tăcute, cu vîrfurile lor negre. Primul şir de oameni în mantale cenuşii se lăsă pe un genunchi, în timp ce mitralierele lor îşi îndreptară, lacome, ţevile spre trupurile vii care înaintau neînduplecate.

Vorba încetă, rîsetele se stinseră. Se lăsă o linişte ţiuitoare, în care îşi făcea tot mai mult loc tropotul paşilor. Şi acest tropot de paşi, care creştea mereu, umplu tăcerea mormîntală, pluti stăruitor deasupra străzilor şi pieţelor, domină întreg oraşul amuţit.

Rupînd încordarea, miile de glasuri de bătrîni şi tineri răsunară puternic, intonînd marşul funebru deasupra miilor de condamnaţi :

Voi jertfă căzut-aţi în lupta cea grea...

Ca un rămas bun se înălţa cîntecul spre cerul palid, spre soarele sîngeriu, spre oraşul de piatră cu zgomotoasa-i suflare oprită, iar lumea care dădea năvală de prin ulicioare, care se înghesuia de-a lungul trotuarelor, lumea toată se descoperea în faţa lor, în faţa celor care treceau cîntînd.

...Din dragoste pentru dreptate.

Ca un dangăt de înmormîntare plutea deasupra lor :

...Voi totul aţi dat ce-aţi avut pentru ea...

Feţele le erau palide, ochii le străluceau ; mergeau înainte ca un convoi de osîndiţi.

O pîclă roşiatică împurpura soarele, casele, feţele oamenilor ; ca un val năvălea mirosul tare de sînge, iar pe limbă simţeai gustul greţos, bine cunoscut.
Spaţiul dintre cortegiul funebru în mişcare şi mantalele cenuşii, înfiorător prin pustiul de gheaţă al morţii, se topea ca flacăra unei vieţi ce se mistuie.

...Sunat-a şi ceasul, poporul trezit,
Pe veci sfărîma-va robia.

Mii de oameni înaintau, mii de glasuri omeneşti răsunau intonînd marşul funebru, cîntecul triumfal al morţii, iar pe feţele oamenilor şi pe zidurile albe ale caselor fîlfîiau, în semn de doliu, umbrele negre ale drapelelor.

V

Ofiţerul, cu mustăcioara în furculiţă pieptănată cu îngrijire, măsura rece, cu ochiul său încercat, distanţa care se scurta necontenit. Ridică mîna, sabia sclipi şi buzele i se mişcară rostind ultima parte a comenzii.
Clipele îngrozitoare ale aşteptării fură acoperite :

...Dormiţi deci în pace...

Dar în secunda următoare, spaţiul deasupra căruia plana moartea dispăru, inundat de rîndurile vii în mişcare. Ca o apă sclipitoare luciră baionetele lăsate în jos ; zîmbind buimăciţi, soldaţii se amestecară voioşi în torentul de oameni. Erau palizi, şi faţa tînără a fiecăruia nu mai avea ca înainte aceeaşi expresie uniformă. Zidul cenuşiu al soldaţilor se topi în rîndurile negre care înaintau fără oprire, asemenea unei stînci de granit rostogolite de pe un mal de cremene în valurile care năvălesc puhoi.
Întorcîndu-se cu spatele, ofiţerul îşi lăsă în jos sabia rece şi inutilă. Mitralierele priveau prosteşte.
Zeci de mii de oameni înaintau cîntînd imnul morţii, dar din răceala mormîntului şi vaietul funerar al clopotelor se ridicase solemn, cu o vigoare neaşteptată, viaţa luminoasă, viaţa tînără, plină de bucurie, şi sclipea în soare radiind pe feţele

miilor de oameni, iar lumea, adunată în grupuri compacte şi negre de-a lungul străzilor, îi saluta neîncetat, îi aclama frenetic.

Pîcla sîngerie se strînse şi se topi. Dispărură şi gustul greţos, şi mirosul tare şi înţepător.

Soarele strălucea şi oraşul fremăta din nou cu miile lui de zgomote, pînă atunci înăbuşite.

1906

Traducere de *A. Gabrielescu* şi *I. Gherlacov*

ÎN CARTIERUL PRESNIA

I

„Bu-um !..."

Bubuitura înăbuşită, care făcu să se cutremure uşor geamurile, venea de departe, de undeva dintr-o stradă centrală.

„A început !..."

Şi din clipa aceea, orice ai fi făcut, oriunde te-ai fi dus, cu oricine ai fi stat de vorbă, în orice împrejurare simţeai, ca o prezenţă, obsesia acestui : „A început !" O izbucnire de rîs copilăresc pornită din celelalte odăi, o uşă trîntită, un acces mai tare de tuse, toate îţi trezeau amintirea sumbră a bubuiturii de tun care amuţise. „A început !..." Şi inima ţi se strîngea încătuşînd pieptul cu presimţirea vie a unei mari nenorociri sau a unei imense fericiri, şi strînsoarea aceasta n-avea să mai slăbească pînă la sfîrşit.

— Măiculiţă ! se minuna bucătăreasa, o femeie din Riazan, încovoindu-se şi plesnindu-se cu palmele peste şolduri, cu capul băgat prin crăpătura uşii. Ce de oameni au mai secerat... Nu-i poţi cuprinde cu ochiul ! Toată Tverskaia îi neagră de leşuri. Zac îngrămădite unul peste altul, ca nişte gîndaci... Trag tunurile din mănăstirea Straşnîi.

Am ieşit din casă. Intervalele dintre bubuituri deveneau chinuitoare. Lumea trecea însă ca de obicei — în susul străzii, pe trotuare, iar în jos, pe mijlocul ei. Zăpada scîrţîia sub paşi.

În depărtare, pe cerul încătuşat de ger se profila foişorul. Îţi venea să respiri cît mai adînc, să-ţi umpli cît puteai plămînii cu aerul curat, înviorător, care te pişca de urechi şi de obraji ; să respiri numai, fără să te gîndeşti la ceva ; dar bubuiturile surde care veneau *de acolo* şi foişorul conturat pe cerul îngheţat îţi aminteau : „A început..."

Totul părea neschimbat ; cînd treceai însă pe lîngă un grup de oameni auzeai :

— Unul *d-ăla* a căzut prin apropiere și au început să curgă cărămizile peste noi...

Și prăvăliile priveau posomorîte, cu obloanele trase pînă jos. Pe măsură ce înaintam, întîlneam tot mai multă lume. Oamenii vorbeau repezit și fără șir. Se opreau, formau îndată un grup și vorbeau, vorbeau nervos, grăbit, ca și cum toți acești trecători, care desigur nu se mai văzuseră niciodată, s-ar fi cunoscut de cine știe cînd.

O doamnă mai în vîrstă, după cum se părea — nemțoaică, își apăsa mîinile tremurînde pe piept și povestea, gîfîind atît de tare, că pînă și penele de la pălărie îi săltau :

— Eu spus ei : să mergem, la mine frică... dar ea spune la mine : nu te teme... Auzim : buu-m !... și cînd noi uitat, un om rămas fără cap ; din gît țîșnea sînge... din gît țîșnea sînge... ca dintr-un fîntîn artezian.

Vorbind fața i se schimonosea ; răsucea între degete — în neștire — un nasture de la paltonul celui mai apropiat dintre cei din jur... Toți ascultau cu fețele posomorîte, nu pricepeau bine sau nu îndrăzneau să dea crezare la tot ce se povestea, dar bubuiturile de tun veneau să confirme adevărul spuselor.

Iată și baricadele. În mare grabă se scoteau porțile, grilajele de la case, se doborau stîlpii. Pe sîrmele întinse de-a curmezișul străzii fîlfîiau steaguri roșii. Se lăsaseră treceri înguste numai în dreptul trotuarelor. Trecătorii se strecurau prin ele, aplecîndu-se docili pe sub sîrmele întinse.

Salvele de tun deveneau tot mai distincte ; la fiecare detunătură pămîntul se cutremura puternic. *Dintr-acolo,* oamenii nu mai soseau la pas, ci alergînd, cu fețele palide, buimăcite, boțite.

— Unde te vîri, omule ? îmi strigă cu ură, drept în obraz, un bătrînel pirpiriu, adăugînd și o înjurătură pe care n-o pot reproduce. Te bagi singur în gura lupului ?... Trag cu mitralierele, nu vezi ?

— Ei și... N-au decît... Lasă-i să se mai distreze.... ripostează cu aceeași ură plină de întărîtare un tînăr, amenințînd cu pumnii *într-acolo.* Lasă-i să se distreze... lasă-i, și trece grăbit pe lîngă mine, luîndu-mi-o înainte.

Ca o zonă fatală se întinde, pustie de la răspîntie în sus, strada Tverskaia. Nu vezi pe nimeni umblînd, totuși pe la colțuri s-au adunat grupuri de curioși — copii, femei, țărani, negustori. Își întind gîturile privind de după colț și se trag apoi repede îndărăt.

Înaintez cu pasul încetinit. În fața mea, chiar lîngă colț, răbufnește deodată o explozie asurzitoare. O dată cu fumul și flăcările, sar în aer, desfășurîndu-se ca un evantai, țăndări mari negre. Din față vin fugind în goană, cît îi țin puterile, cîțiva oameni. Înaintea lor aleargă tăcut, cu dinții încleștați, cu pumnii strînși, o namilă de om cu barbă roșie ; o șuviță de sînge, pornind de pe frunte, i se prelinge pe nas, apoi pe obraz, pierzîndu-se în barba stufoasă. O fetiță de vreo doisprezece ani strigă ca ieșită din minți :

— Vai, părinții mei... vai, vai, părinții mei...

Și se aude mult timp, pierzîndu-se undeva la capătul străzii :

— Tata, mama... părinții mei !

Aleargă și o băbuță cu ochii holbați cît cepele :

— Sfinte doamne, sfinte doamne Sabaot, plin e cerul și pămîntul !...

Din grupul de curioși, șrapnelul a lovit șaisprezece oameni. Parte din răniți au fugit care încotro, parte sînt transportați prin curți, iar pe zăpadă rămîn nemișcați, ca niște pete negre, patru. Un al cincilea stă încremenit într-o poză de uimire, apoi se prăvălește treptat și, fără a se încovoia, cade cu fața în zăpadă ; zace apoi la fel de nemișcat ca și ceilalți patru. Lîngă ei — o groapă în formă de pîlnie. În jur, pete de sînge și niște rămășițe despre care nu poți spune sigur dacă sînt de îmbrăcăminte sau de trupuri omenești.

Nimeni nu trece. Îți vine să scoți capul de după colț. Ți-e teamă, dar în același timp te simți chinuitor de atras, așa cum ești atras să te uiți într-o prăpastie neagră.

Cu răsuflarea oprită fac un pas.

— Stai pe loc !

Întorc capul. Tînărul care strigase adineauri „lasă-i să se distreze“ se desprinde de lîngă portița de alături.

— Așteaptă puțin ! Acuși mai cade unul !

În aceeași clipă, un obuz explodează la fel de asurzitor în colțul de peste drum. Fumul și flăcările se înalță în trîmbe care se desfac în șuvițe, urmînd fiecare altă direcție ; de pe casele vecine curge din plin tencuiala, iar geamurile zboară toate zăngănind.

— Acum poți privi.

Simțind un fior de-a lungul spinării, scot capul de după colț. În amîndouă direcțiile, Tverskaia se întinde pustie, moartă. Doar undeva departe, în albeața geroasă a zilei, niște oameni

mici ca nişte jucării trebăluiesc pe lîngă nişte tunuri mici, tot ca nişte jucării.

— Înapoi !

Mă dau îndărăt cu vreo două case.

— În cine trag ?

— Trag şi ei aşa, din prostie.

Mă uit la tocul de revolver care îi umflă buzunarul, sub paltonul descheiat.

— Faci parte din detaşamentele de luptă ?

— Da.

— Cum de sînteţi atît de... puţini ?

— Puţini, dar vezi cîte tunuri au adus pentru noi.

— Trag şi în populaţie.

— Păi, şi oamenii sînt de vină, se bagă ca orbeţii. În loc să umble cu băgare de seamă, în loc să caute să se păzească, ei se vîră buluc. Mulţi au fost doborîţi astăzi, dar în detaşamentul nostru n-avem nici un rănit pînă acum.

Am pornit înapoi. Bubuiturile de tun stăruie în văzduh, cînd singuratice, cînd cîte două o dată.

Începe să se întunece. În piaţă se încolăcesc şi se înalţă într-o parte şi în alta flăcările roşii ale rugurilor ; se ard porţile de la case, şi anume acelea pe care proprietarii le ţineau încuiate. Pe ziduri se mai văd totuşi, ca nişte pete albe, spălăcite, anunţurile guvernatorului general înştiinţînd că toţi cei ce nu-şi încuie porţile vor fi amendaţi cu trei mii de ruble.

Se înstăpîneşte noaptea, o noapte întunecoasă, adîncă. Nici un felinar aprins, nici o lumină nicăieri. Bubuiturile de tun amuţesc. În schimb, ici şi colo se aud — singuratice ori în rafale lungi — focuri de armă. Unde şi cine trage nu se poate şti. În bezna de nepătruns, aceste pocnete scurte ţi se împlîntă în suflet, dureros şi ameninţător. Gloanţele sînt trase fără o ţintă precisă ; străbat o distanţă de cîteva verste şi nimeresc în oameni cu totul la întîmplare.

Zăpada scîrţîie de ger. Pe străzi, nici ţipenie de om.

II

De obicei, dimineaţa e linişte, dar către ora unu începe să bubuie artileria. Străzile par deodată moarte. În schimb, la fiecare poartă şi portiţă, la fiecare colţ de stradă, se adună gru-

puri de oameni. Își comunică unii altora actele de represiune săvîrșite de trupe și de poliție, faptele eroice ale celor din detașamentele de luptă și discută cu aprindere șansele de biruință ale uneia sau alteia din părți, în această dramă sîngeroasă care se desfășoară.

— Și la noi se construiesc baricade, spune o servitoare, speriată și mîndră în același timp.

— Unde ?

— La barieră.

Noțiunile de revoluție, de insurecție mi se legau în minte de fapte neobișnuite, copleșitoare. Dar cînd mă apropii de barieră, toate îmi apar nespus de simple. Cu cîntece, cu rîsete, cu glume, oamenii doboară stîlpi, tîrăsc porți, scînduri, bîrne, sănii încărcate cu zăpadă, și baricada crește în cîteva minute, învăluită toată în sîrmă de telegraf și telefon. Pe la porți, pe lîngă trotuare, se îngrămădește lumea.

— Ei, fraților, de vreme ce vin și muierile pe baricade... o sfeclește Dubasov [1]... Ho-ho-ho...

Lumea îi ține isonul și rîde.

Pe stradă în jos, în direcția podului Presnenski, baricadele se înalță una după alta. Deodată văd că lumea se împrăștie, dispare. Strada rămîne pustie, moartă și amenințătoare. Nu mai vezi decît albul troienelor de omăt. Iar bîrnele, scîndurile, săniile răsturnate, nemișcate și îngrămădite în dezordine, unele peste altele, de-a curmezișul străzii, dau o înfățișare de așteptare încordată tuturor caselor, ferestrelor și prăvăliilor cu obloanele trase, ca și porților ce se cască larg deschise.

Cotesc și eu după colț într-o ulicioară.

— Ce s-a întîmplat ?

— Cazacii !

Și acest cuvînt scurt aruncă deodată o lumină de fulger asupra străzii pustii și asupra bîrnelor îngrămădite una peste alta, o lumină plumburie, înspăimîntătoare, în care te simți săgetat de gîndul : „Pentru cine o fi astăzi ultima zi ?..." Cei curioși se lipesc de porți. Un tînăr, ridicîndu-și brațul, strigă :

— Numărul unu-u !...

Cîțiva oameni, cu revolverele în mînă, se grupează la prima portiță de la colț.

[1] *Dubasov F. V.* (1845—1912) — amiral, unul din capii reacțiunii țariste. A înăbușit în sînge insurecția armată de la Moscova în 1905.

— Iar dumneavoastră dați-vă mai la o parte, vă rog... căci dacă se apropie, o să fugiți, o să produceți panică, spune tînărul adresîndu-se publicului.

— Face parte din detașamentele de luptă, își șoptesc oamenii unul altuia, retrăgîndu-se, iar în șoapta lor, ca și în privirile cu care îl urmăresc, se vădește respect amestecat cu teamă, dar și speranță în acel ceva măreț pe care-l făuresc acești oameni.

Îmi scot o clipă capul afară. Venind de departe, desfășurați în front, în rînduri cenușii, înaintează pe jos, pe toată lățimea străzii, cazacii. Cînd urcă pe pod, din șirul lor cenușiu țîșnește deodată un foc orbitor și se aude : prrr... prrr... prrr-î... Ai zice că sfîșie cineva o bucată uriașă de stambă scrobită. Peste baricade, peste jgheaburile caselor, peste firme și ferestre, dar mai cu seamă peste porțile curților gloanțele curg pocnind ca niște nuci : prrr... prrr... prrr-î !

Dau buzna pe portița unei case din ulicioară. Acolo găsesc îngrămădiți vreo douăzeci de trecători și curioși. O femeie se frămîntă.

— Vai, vai, unde am nimerit...

Iar stamba se sfîșie mereu, cu mici opriri în care se aud pocnituri slabe de revolver. În colț, peste drum, un luptător din detașamentele înarmate se lasă calm pe un genunchi și ochește cu arma : se vede sclipind focul și, deodată, printre cei care trag răsună strigăte și rîsete pline de bucurie :

— Bravo... bravo... bravo !...

Stamba încetează să se mai sfîșie. Publicul năvălește iarăși în stradă. Ies și eu. Pretutindeni se formează grupuri. După ce și-au ridicat pe cei patru răniți, cazacii, încolonați pe plutoane, sînt zăriți în depărtare cum pleacă, în lungi șiruri cenușii.

Din nou oamenii se aștern înfrigurați pe treabă. Baricadele cresc una după alta. În josul străzii, lîngă pod, se închegheabează cea din urmă.

Steagul roșu fîlfîie victorios deasupra ei. Iar din depărtarea mohorîtă o privește tăcut foișorul din Presnia.

III

Noaptea, orașul amorțește. Zăpada devine de un alb tulbure. Ca niște monștri negri, nedeslușiți, casele se pierd în bezna nemișcată și de nepătruns. Nici o luminiță. Nici un zgo-

mot. Doar cîinii latră, răspunzîndu-şi unii altora ; în răstimpurile dintre lătrături, domneşte deplină tăcere. Pare că în miez de noapte oraşul s-a prefăcut într-un sat mare şi peste el s-au aşternut liniştea şi somnul paşnic.

Zece şi jumătate seara.

...Prrr... prrr... prrr...

Salvele sfîşie tăcerea nopţii şi spulberă iluziile. Prrr...

De astă dată ele răsună chiar jos, la noi în curte. Deschid cu băgare de seamă ferestruica. Se trage în poartă. Gloanţele curg ca dintr-un ciur, lovesc în gard, în uşa de la intrarea principală. Toată casa pare moartă. Aici nu sînt oameni din detaşamentele de luptă, pentru că nu le vine la îndemînă să se ascundă şi să conducă operaţiile — curtea e ca un sac, cu o singură ieşire şi ar putea fi împresuraţi cu uşurinţă. Şi totuşi soldaţii trag în curte, în ferestrele oamenilor, ca să-i înspăimînte, ca să nu mai scoată nimeni nasul în stradă şi, mai ales, din pricină că nu au prilejul să tragă în cei din detaşamentele de luptă : nu pot da de ei nicăieri.

Împuşcăturile se potolesc. Din stradă se aude larmă de glasuri. Cerul se roşeşte treptat, treptat. Zboară scîntei, se aud trosnituri de lemn care se îndoaie : s-a dat foc baricadelor.

Cineva îşi suflă zgomotos nasul, şi acest zgomot paşnic răsună sonor în aerul geros al nopţii, răsună oarecum pacificator : îţi vine în minte chipul unui soldat mărunţel care-şi şterge degetele de poala mantalei, faţa lui de ţăran arsă de vînturi, chipul omului simplu şi blajin, rupt de glia sa. Cu cîtă plăcere ar scormoni-o el acum !

Vîlvătaia creşte. Casele apar mohorîte, învăpăiate de lumina roşie ca sîngele, cu ferestrele oarbe. Apoi încet, încet, focul se stinge, totul se linişteşte, soldaţii pleacă şi din nou se aşterne bezna moartă şi mută, din nou cîinii latră, răspunzîndu-şi unul altuia.

„S-a isprăvit !..."

Simţeam în piept o apăsare grea, ca de piatră funerară. Întrezăream în închipuire coşmarul represiunii sîngeroase ce avea să urmeze. Mare mi-a fost uimirea cînd am văzut a doua zi dimineaţa că totuşi nu se isprăvise : baricadele ridicate din nou se înălţau mîndre, frumoase, iar steagul roşu fîlfîia fără încetare deasupra lor. În oraş insurecţia fusese înăbuşită ; numai Presnia, pustie şi încinsă toată cu o centură de baricade, dădea, mîndră şi mohorîtă, ultima bătălie.

Voind să mă întorc din oraş acasă, ajung în cartierul Presnia, venind dinspre podul Gorbatîi. Trebuie să trec prin Bolşaia Presnia. Cineva mă opreşte :

— Nu poţi trece !

— De ce ?

— Trag de pe foişor... te împuşcă la sigur.

Privesc în sus. Într-adevăr, pe foişor se profilau siluete mici de oameni şi din cînd în cînd se auzea pornind de acolo cîte un foc de armă. Poliţiştii şi soldaţii, furioşi că nu fuseseră în stare să ocupe Presnia, trăgeau în cetăţeni. Era de ajuns să se arate cineva pe stradă, ca să-l doboare. Cît era strada de lungă, ei o ţineau în bătaia puştilor : gloanţele zburau prin curţi, spărgeau ferestrele...

Bolşaia Presnia se întinde pustie şi de o parte, şi de alta. În schimb, prin toate ulicioarele ferite de focul celor din foişor, mişună oameni. În asemenea zile poţi oare să stai în casă ? Trag cu urechea.

— Astă-noapte au arestat lîngă podul Gorbatîi un student, l-au percheziţionat şi au găsit la el un revolver ; apoi au arestat o fată şi după ea un muncitor. Ofiţerul nu i-a întrebat nimic, n-a vrut să ştie nici cine sînt, nici cum stau lucrurile, a făcut un semn cu capul — ei, şi...

— Şi ce ?

— I-au împuşcat !

Se lasă o tăcere mohorîtă şi aspră.

— Cum aş face oare ca să trec strada ?

— Vă trec eu.

Un băieţaş ca de zece ani, sprinten şi iute în mişcări, mă priveşte cu ochii săi limpezi.

— Cum ai să faci ? îl întreb mirat.

— Poftiţi cu mine.

Băieţaşul mă conduce pînă la colţul de la care se întinde baricada ridicată de-a curmezişul străzii.

— Culcaţi-vă pe burtă !

— Cum ai spus ?

— Neapărat pe burtă, altfel nu scăpaţi !

N-am încotro. Ne tîrîm pe zăpada rece, ascunzîndu-ne în dosul baricadei, ca să ne ferim de împuşcăturile din foişor. Cînd ajungem pe trotuarul celălalt şi după ce trecem de colţul străzii, ne ridicăm în picioare, scuturîndu-ne de zăpadă. Îi plătesc ceva băieţaşului şi el porneşte înapoi tîrîş, cu mişcări vioaie ca de şopîrlă, aşteptînd prilejul să mai treacă pe cineva, pînă o să-l

nimerească vreun glonte tras de poliţiştii ce pîndesc sus, în foişor.

„Pe rîul Moscova !...“

„Pe rîul Moscova !...“

Împuşcarea celor trei arestaţi lîngă podul de peste rîul Moscova mi se împlîntă în creier, asemenea unui coşmar. Nu mă părăseşte nici o clipă, nici ziua, nici noaptea, nici la lucru, nici în somn...

Mergeau, mergeau cei trei, poate fără să se cunoască unul pe altul, mergeau în tăcere. Şi din trei părţi îi duceau soldaţii, toţi ţărani de prin guberniile Riazan, Kaluga şi altele, toţi cu arma pe umăr.

Mergeau şi ei în tăcere.

Nu era nevoie nici de rugăminţi, nici de lacrimi, nici de împotrivire, toate ar fi fost de prisos. Mergeau învăluiţi în bezna îngheţată a nopţii. Pe ambele trotuare rămîneau în urmă casele : negre, moarte, mute. Înlăuntrul lor oamenii dormeau sau umblau, vorbeau, mîncau, se dezbrăcau, izbucneau scîncete şi rîsete de copil, iar ei treceau, treceau înainte de-a lungul caselor negre, moarte pe din afară.

Au ajuns la locurile virane, cu garduri fără sfîrşit. Apoi în jurul lor nu a mai rămas decît bezna geroasă. Pe jos se întindea, alb, covorul de zăpadă. S-au oprit. I-au aşezat aşa ca să le fie îndemînă să tragă. Pentru o clipă, s-a aşternut o tăcere adîncă. Şi cei trei, ca şi ţăranii din gubernia Riazan sau Kaluga, se gîndeau. La ce oare ?

Apoi...

După ce au plecat ţăranii în mantale cazone, pe zăpada ce răsărea alburie în păienjenişul nopţii au rămas trei pete negre.

IV

M-au trezit din somn bubuituri grele, care zguduiau pereţii. Era întuneric. M-am ridicat în capul oaselor. Copiii dormeau. Dădaca îşi vedea de treabă în odaia de alături. Canonada se înteţea, casa se cutremura toată. În intervalele dintre bubuituri se auzeau ţăcănitul mitralierelor şi pocnetele focuri-

lor de armă. În bezna care se lăsase dincolo de fereastră pluteau sunete stranii, ca şi cum se tîra fier peste fier, şi scrîşnetul acesta îţi umplea sufletul de o tristeţe de nebiruit.

Poc !... Cu un sunet scurt, un glonte, după ce străpunse cele două rînduri de geamuri ale ferestrei, se înfipse în perete. Tencuiala căzu cu un zgomot foşnitor pe duşumea.

— Vai de mine, vai, vai... ne omoară, ne omoară !... Dragii mei !... Aoleu !... striga dădaca vînzolindu-se în camera de alături.

După cum striga, am ghicit că nu e rănită.

— Dădaco, şezi locului... Şezi jos odată !... Nu te ridica mai sus de pervazul ferestrei... Aşază-te pe duşumea...

Mă sileam să acopăr cu glasul meu vuietul canonadei.

M-am dat jos din pat tîrîş, m-am îmbrăcat stînd în capul oaselor pe podea şi m-am strecurat, vai ! după preceptele lui Rousseau, în patru labe, spre odaia copiilor. Amîndoi băieţii dormeau liniştiţi, fără habar de tot ce se întîmpla. I-am tras jos şi i-am tîrît pe podea în cealaltă jumătate a apartamentului. Acolo, ferestrele nu dădeau spre locul de unde se trăgea.

Băiatul cel mic se porni pe un plîns sfîşietor, iar cel mai mare îngăimă, speriat :

— Lasă-mă, tăticule, mă duc singur...

— Nu te speria, nu-i nimic, îl liniştii, tîrîndu-mă spre uşă, numai să nu-ţi ridici capul.

— De ce ? E vreo primejdie ?

— Nu, nu... numai nu-ţi înălţa capul !

În odaia cea mai îndepărtată se adunaseră servitorii şi proprietarul cu copiii lui. Stăteam culcaţi, lipindu-ne de divane, de scaune.

Nici aici nu era cu putinţă să te ridici în picioare : gloanţele armelor de infanterie, după ce găureau cele două rînduri de geamuri, străbăteau pereţii interiori ai casei şi se înfigeau în cărămizile zidului exterior din partea opusă, intrînd în el pînă la o adîncime de şase-şapte centimetri. Se auzea mereu „poc, poc"... Tencuiala se desfăcea şi cădea, adunîndu-se pe podele într-un strat de praf alb.

Începea să se lumineze. Timpul trecea istovitor de încet. Tunurile bubuiau mereu. Femeile plîngeau cu faţa în perne. Copilaşii deschideau ochii mari la tot acest zbucium neobişnuit şi priveau tăcuţi.

— Să mergem să vedem ce mai e pe-afară, propuse proprietarul, palid la faţă ; buzele îi tremurau.

Aplecîndu-ne, trecurăm în camera mea. Ghemuiţi într-un colţ, începurăm să privim pieziş prin ferestre. Afară se luminase de ziuă. De la etajul nostru, al patrulea, strada şi podul Presnenski, de pe care se trăgea, se vedeau ca-n palmă.

— Ei, dar ăştia bombardează casele !... exclamă proprietarul, cu faţa albă ca varul.

Aşa şi era. De fiecare dată cînd izbucnea din gura tunului cîte o fîşie lungă de foc, în cîte una din case se mistuia o rotocoală mică de fum, apoi schijele începeau să sară în toate părţile fărîmiţîndu-se, cădeau cărămizi, se căscau crăpături în ziduri, iar în locul ferestrelor nu mai rămîneau decît găvane oarbe.

De sub podeaua noastră răzbi un vuiet. Ridicat de vînt, un nor gros de fum verzui pluti prin faţa ferestrei, acoperind pentru o clipă totul. Sub noi, într-un apartament de la etajul al treilea, nimerise o grenadă.

Atunci, fără să mai ţin seama de nici un fel de precauţiuni, mă repezii ca un nebun, îmi înşfăcai în braţe băieţii şi dădui fuga cu ei pe coridor. După mine fugeau proprietarii cu copiii lor şi servitorii. Gloanţele pocneau mereu, tencuiala cădea de peste tot. Trebuia să coborîm în goană scara imensă ce trecea prin mijlocul celor patru etaje. Ferestrele mari care o luminau erau ciuruite de gloanţe. Văpăile salvelor de tun, care izbucneau pe pod, îţi fulgerau prin faţa ochilor. Pe uşile tuturor apartamentelor ieşeau oameni pe jumătate îmbrăcaţi ; tremurînd de frig şi de groază, alergau pe scări în jos. Copii, bătrîni, femei, bărbaţi se învălmăşeau laolaltă în acest torent viu.

Băieţii îşi încolăciseră cu toată puterea braţele în jurul grumazului meu, dar în fiecare clipă mă săgeta teama că mînuţele lor se vor muia, iar trupuşoarele dragi vor atîrna lipsite de viaţă în braţele mele. Fără să mai iau seama la trepte, goneam nebuneşte în jos, trecînd ca fulgerul prin faţa ferestrelor mute şi ameninţătoare. Trebuia să ajung mai repede la ultimul palier care era undeva departe, jos de tot. Picioarele mi se tăiau, tîmplele îmi zvîcneau.

În cele din urmă ieşii în curte şi cîteva clipe respirai uşurat : curtea era apărată de clădiri şi garduri. Dar a trebuit să fug şi de acolo — gloanţele cădeau răscolind omătul ; învăluite în spulberarea albă, păreau mici bulgăraşi de zăpadă cînd alergau pe pavaj şi pe mormanul de cărbuni de lîngă gard. Din foişor se continua vînătoarea de oameni.

Cu băieţii în braţe, intrai repede în subsolul clădirii.

Era întuneric, umezeală şi mirosea a şoareci. Se desluşeau vag siluetele oamenilor. Unii şedeau, alţii umblau de colo, colo. Pocnetele împuşcăturilor ajungeau pînă aici înăbuşite. Mă cuprinse o oboseală groaznică, aşa cum nu mai simţisem niciodată : mi se tăiau mîinile şi picioarele. Mă aşezai pe o ladă, silindu-mă să-mi adun gîndurile.

— Dădaco !... chemă tărăgănat, alintîndu-se, cel mai mic.

— Sst... sst... îl ţistui speriată o femeie, repezindu-se la copil şi punîndu-i mîna pe gură.

Toţi vorbeau în şoaptă, umblau în vîrful picioarelor, ca şi cum ar fi fost un mort în încăpere, ca şi cum tăcerea i-ar fi putut salva din primejdie.

Într-adevăr, unde să fie bătrîna dădacă ? Ori a fost omorîtă, ori a intrat în subsolul celuilalt corp de case...

Printre şoapte se auzi :

— Doamne, dumnezeule, pentru ce ne pedepseşti ?...

Cu acelaşi murmur înăbuşit, cineva se ruga într-un colţ ; răzbeau frînturi de rugăciune :

— Dumnezeule cel drept... dumnezeule atotputernic... sîntem în mîinile tale... mîntuieşte-ne şi miluieşte-ne... de foamete, de spaimă şi de năvălirea duşmanilor de neam străin...

— Dacă se dărîmă etajele de sus, o să fim striviţi...

Cineva se ridică în picioare şi începu să încerce cu mîinile stîlpii de susţinere.

— Rezistenţi.

— Şi mai sînt şi grinzi de fier. Astea ţin şi cinci case.

— Da-a, asta s-o crezi mătăluţă !... Dacă le-ar fi construit oameni de treabă, nu zic ba. Dar aici au lucrat nişte pungaşi de antreprenori...

— N-au ştiut că ai să locuieşti dumneata aici, că atunci ar fi construit mai trainic.

În cealaltă parte a subsolului se zărea cazanul negru, uriaş al caloriferului. De sub grătar se aşterneau pe podeaua de pămînt dungi roşii, tremurătoare. Lumea se apropia şi întindea mîinile să se încălzească.

Pe o grămadă de cărbuni, contopindu-se cu ei în întuneric, şedea fochistul, un om mohorît, negru ca tuciul. Era din gubernia Tula, umblase mult timp fără serviciu şi administratorul îl primise de milă. Ajuta la aprins focul şi pentru asta i se dădea locuinţă şi mîncare.

— Ce, Ivane, ţi-e frică ?

— Totuna mi-i, se auzi posac din întuneric.

— Şi dacă te omoară ?
— Dacă mă omoară, nu mă pot pune împotrivă. După un timp de tăcere, adăugă : Ne omoară ei de mult, n-am de ce să mă tem atîta.
— Cum adică ?
— Uite-aşa. Acasă la mine, afară de nevastă, am avut opt copii, iar acum am numai doi.
— Şi unde-s ceilalţi ?
— Au murit... de foame... Sînt dintr-o gubernie înfometată...
În întuneric se făcu din nou tăcere. Dungile roşii de sub grătar tremurau ; jăraticul mărunt sărea afară. Toată lumea se depărtă, strecurîndu-se în cealaltă parte a subsolului. Mi-am adus aminte cum fugeam mai adineauri pe scară, strîngîndu-mi cu teamă copiii la piept. Şi omul acesta, fochistul, îşi strînsese şi el în braţe copiii, iar ei, unul după altul, îşi descleştaseră mîinile, trupurile lor slăbite şi istovite atîrnaseră moi...
Ieşii din subsol. Traversai curtea gonind sub bătaia gloanţelor şi începui să urc scara cea mare, îndreptîndu-mă spre apartamentul meu : mă duceam să aduc băieţilor îmbrăcăminte mai caldă. În subsol te pătrundea umezeala.
Păşind pe tencuiala căzută ce scîrţîia sub tălpi, prin odăile goale, mă lipii de perete şi privii pe fereastră în jos.
Pe locul unde cu o oră înainte se ridicau clădirile mari, pline de oameni — bărbaţi, femei, copii — pline de muncă, griji şi viaţă, se învîlvora acum o mare de flăcări.
În dreptul ferestrelor cotropite de foc, prin lumina fluidă care se revărsa orbitoare, vîlvătăile dănţuiau într-un iureş smintit, se zvîrcoleau mişcîndu-şi limbile sîngerii, ascuţite. Ieşea la iveală, apoi se ascundea cu şiretenie ceva fantomatic, ceva care nu se lăsa prins cu ochiul, care lucea într-un tremur necontenit. Parcă se iveau, ţopăiau şi dispăreau nişte veşminte luminoase. Şi era în dănţuirea lor atîta neînfrînare, atîta mişcare, atîta viclenie de năpîrcă, încît vedeam uneori cu groază în acest iureş fiinţe vii. Jucau grăbite, cuprinse de o veselie nebună, jocul lor misterios şi neînţeles, tontoroiul lor sălbatic, nestăvilit.
Din timp în timp, în pălălaia încinsă se căscau goluri negre ; din ele priveau grinzi carbonizate sau şerpuiau scîntei mici zbucnite din fierul încins pînă la alb, zburînd dintr-un loc într-altul.

Toată această veselie jucăușă, toată această mișcare neîntreruptă nu însemna însă altceva decît moarte.

Focul era în toi. Mistuise un șir întreg de case, apoi trecuse de cealaltă parte a străzii. Dincolo de Sredneia Presnia se înălța o coloană uriașă de fum. Casele se aprindeau în mai multe locuri deodată. Prin toate ferestrele, pe uși, fumul năvălea în valuri, și era de neînțeles cum năvălea de pretutindeni în aceeași clipă, învălătucindu-se și acoperind totul. Zeci de limbi de flăcări se prelingeau din toate părțile pe ziduri, pe acoperișuri. Se auzeau trosnete, foșnete, în văzduh pluteau fumul și scînteile. Dincolo de podul Presnenski se dezlănțuise un puhoi de foc. Acoperișurile se prăbușeau arse, iar hornurile înnegrite, rămase în picioare, se înălțau ca niște fantasme ale distrugerii, înconjurate de fum și flăcări.

În toată priveliștea era ceva copleșitor, cu neputință de redat, ceva împotriva firii lucrurilor. Era distrugerea orașului.

Priveam înmărmurit cele ce se petreceau, cînd deodată un sunet sec, ca un pocnet scurt, mă făcu să tresalt : un glonte trecuse prin geam, apoi prin două uși despicînd lemnul, dispărînd numaidecît în peretele apartamentului vecin. Trebuia să plec fără zăbavă. Dar aruncîndu-mi încă o dată ochii în jos, nu mă mai putui smulge de acolo. În preajma unor clădiri cuprinse de flăcări alergau siluete grăbite de oameni.

Veneau de undeva, cu mîinile ridicate și împreunate ca pentru rugăciune ; se apropiară de o casă pe care focul începea s-o mistuie și se repeziră înăuntru cu capul înainte ; în rotocoalele de fum gros care năvăleau prin fereastra casei li se zăreau picioarele mișcîndu-se hoțește.

Cîteva secunde trecură chinuitor de încet. În ferestre se învîrtejea tăcut fumul negru. La un moment dat se ivi un cap pîrlit, apoi omul întreg, mînjit din cap pînă-n picioare de funingine. Văzui pe omul acela negru de fum cum fuge cîțiva pași mai departe, cum destupă o sticlă mică de o sută de grame sau de jumătate de litru printr-o izbitură dibace dată în fundul ei, apoi, dîndu-și mult capul pe spate, cum își toarnă în gură grăbit, cu mîna tremurîndă, votca. În lumina focului, vedeam cum gîlgîie lichidul sîngeriu și vesel. Ardea magazinul de băuturi alcoolice ale monopolului de stat.

Iar în jur zburau gloanțe, vuia incendiul, crăpau ziduri, se prăbușeau acoperișuri...

V

În subsol stăruiau aceleași șoapte apăsătoare. Dădaca izbutise să ajungă la noi și povestea copiilor un basm :

— Și iată că lupul cenușiu îi spune lui Ivan-țarevici : „Suie-te, Ivan-țarevici, călare pe mine : am să te duc prin cîmpii și păduri, peste munți și codri de stejar, peste mări și rîuri..."

Ochișorii copiilor, larg deschiși, privesc obrazul zbîrcit.

— Dădaco, de ce plîngi ?

— Doamne, dumnezeule, oare nu mai scăpăm de aici ? șoptește printre lacrimi, cu deznădejde în glas, o bolnavă care stă culcată pe un pat.

— Nu te agita, draga mea... ți se face rău cînd te enervezi, spune, plecîndu-se la căpătîiul patului, fratele bolnavei.

— Mi se face rău cînd mă enervez, rîde ea cu amărăciune.

Bubuiturile răsună acum mai înăbușit, vin mai de departe : pesemne că tunurile au fost mutate în alt loc.

— Iar lupul cenușiu își face vînt cu măturoiul și pornește în galop...

— Care măturoi ?... răsună un glăscior subțire.

— Vorbește mai încet. Așa se cheamă coada lupului.

Nimeni nu mîncase nimic. Copiilor li se dăduse să bea ceai rece.

— Nu. Așa nu se mai poate. Trebuie să ieșim de aici.

— Du-te dumneata și află ce mai e pe-afară.

— Cum să mă duc dacă zboară gloanțele... Du-te dumneata.

— M-aș duce, dar... copiii ? Ce se va alege de ei dacă mi s-o întîmpla ceva... Înțelegeți ?...

— M-aș duce eu, dar am o mamă bătrînă la Tula... Sînt singurul ei sprijin...

— Să-l trimitem pe portar. Iakov !

— Ce doriți ?

— Du-te și vezi dacă putem ieși de aici !

Toată lumea tabără pe portar :

— Înțelege, nu mai putem...

— Doar n-o să stăm aici pînă ne împușcă, ori ne dă foc...

— Asta-i o porcărie fără seamăn... Trebuie să se ia măsuri. Du-te ! Ce mai aștepți ?

Portarul pleacă.

— Iar eu vă spun, se aude un glas înăbuşit şi egal, eu vă spun că focul se apropie de noi...

— Of, ia mai slăbeşte-mă. Taci, te rog... Nu pot să sufăr cînd cineva începe să...

— Care foc ?... N-are cum să se apropie... E la zece verste de noi...

— Slavă domnului, casa noastră e mare, clădită din cărămidă, şi-i aşezată mai la o parte.

— Dumneata întotdeauna vii cu de-astea !...

Lumea îl urăşte, iar el, după un răstimp de tăcere, rosteşte cu acelaşi glas egal şi înăbuşit :

— Mai la o parte !... Nu te gîndeşti că gardurile se ţin lanţ pînă la casa noastră ? Iar lîngă gard, ştii şi dumneata ce morman de cărbuni avem... Dacă se aprind, vor începe să ardă şi grinzile casei, uşile, duşumelele. Auzi vorbă, de cărămidă !... Iar cînd va începe să ardă, nu mai scapi, că n-ai pe unde fugi, n-avem decît o singură ieşire — pe lîngă cărbuni. Dacă ne-am strecura pe ferestre în ulicioară ne-ar împuşca pe loc, cred că-ţi dai seama şi dumneata...

Toţi îşi dau seama că el nu spune decît adevărul, dar tocmai de aceea îl urăsc, îi întorc spatele, nu-i mai vorbesc.

Intră un om cu şapcă în cap şi cu şorţ dinainte.

— Cine eşti dumneata ?

— Sînt vînzător la prăvălia de mărunţişuri.

— A-a ! Aia care arde... A luat foc de la o grenadă ?

— Ce grenadă ! spune furios vînzătorul. De la o grenadă n-ar fi luat foc. Nu s-a aprins încă nici o casă din aşa ceva... După ce au bătut tunurile, povesteşte el, şi toată strada, pe partea noastră, a fost curăţată de detaşamentele de luptă, iată că au venit soldaţii. Noi ne-am bucurat, ziceam că se liniştesc lucrurile. Cînd colo, intră un ofiţer şi ne porunceşte : „Ieşiţi toţi afară“. Noi am rămas cu gura căscată. „Ieşiţi imediat, dăm foc casei.“ Începură rugăminţile. „Hai, hai, n-avem timp de aşteptat, zice el, plecaţi imediat din casă.“ Patronul prăvăliei a îngenuncheat în faţa lui, dar degeaba. Cu mare greutate ne-a dat voie să scoatem patru lăzi cu marfă. Îndată după aceea, soldaţii au stropit peste tot cu gaz şi au dat foc în cinci locuri. Şi ce de chiriaşi erau, toţi oameni cu avere...

Pe măsură ce vorbea, ceva orb, rece şi lipicios se strecura printre noi, umplînd treptat subsolul... Ca şi cum un monstru cu burtă enormă şi udă se culcase pe jos şi ne privea cu ochi ce nu vedeau, ochi plini de nebunia cruzimii.

— Iar mai pe urmă au dat foc casei din colţ, de lîngă a dumneavoastră. Au văzut că vîntul suflă din partea aia şi i-au dat foc, ca să ardă tot şirul de case...

— A-a !

Toţi răguşesc dintr-o dată.

— Domnilor... trebuie să camuflăm... repede... Doar guvernatorul general... Şi mai încet... pentru numele lui dumnezeu, mai încet...

Camuflează ferestrele, umblă toţi cu fereală, în vîrful picioarelor, vorbesc în şoaptă. Se face întuneric de tot, doar printr-o crăpătură a camuflajului ferestrei străbate şi se proiectează pe tavan lumina roşie a incendiilor. Dunga aceea însîngerată cînd se aprinde mai tare, cînd păleşte ; toată lumea din subsol stă cu ochii pe ea, ţinîndu-şi răsuflarea.

— Dar unde-i portarul ?... Dumnezeule, unde o fi portarul ?... se aud şoapte isterice.

— Unde te-ai mistuit, Iakov ? De ce nu te duci să afli cînd putem scăpa de aici ?

— Da' ce, parcă poţi afla ceva ? Uşor de zis... Du-te dumneata şi află. Eu numai ce am scos capul adineauri, că soldatul de la poartă a şi ridicat arma. Îi spun : „Dă-mi voie să-ţi explic“, iar el a izbit o dată cu patul puştii, de a sfărîmat un colţ din poartă.

Iakov, omul tăcut, ascultător şi serviabil, vorbeşte altfel acum, se consideră un ins liber şi independent : nu mai e portar, e egal cu toţi cei din casă, fiind expus la aceeaşi primejdie de a fi ars de viu sau împuşcat.

Zi ori noapte — e greu să desluşeşti ce-i afară. Mai curînd crezi că-i noapte. Dunga de pe tavan s-a înroşit mai tare.

— Nu-mi trebuie decît o găleată !... răsună obraznic şi tare un glas de băieţandru, spărgînd deodată întunericul, încordarea şi înţepeneala apăsătoare a liniştii şi a şoaptelor moarte.

— Sst !... Mai încet !... îl ţistuiesc toţi printre dinţi, sar în picioare şi-i fac semn cu mîna. Mai încet... pentru numele lui dumnezeu, mai încet !

E un băieţandru de vreo unsprezece ani, rumen în obraji, cu dinţii albi rînjind pe faţa rotundă. Cu mişcări îndemînatice, pune sub robinet o găleată, şi şuviţa de apă, înspumîndu-se, umple de zgomot încăperea mohorîtă.

Toţi fac cerc în jurul lui.

— De unde eşti ?

— De peste drum, din casa aia albă...

— Va să zică, se poate umbla pe stradă ?
— Cît îţi doreşte inimioara... şi pe unde pofteşti.
Ca prin farmec se risipeşte greutatea apăsătoare, monstrul piere. Toţi vorbesc zgomotos, se întrerup unii pe alţii, grăbiţi şi bucuroşi.
— Vă spuneam eu : doar nu sînt fiare. Ce rost ar avea să dea foc şi să împuşte bolnavi, copii, femei... oameni care n-au absolut nici o legătură cu...
— Slavă ţie, doamne... slavă ţie, dumnezeule atotputernic...
Bolnava îşi face cruce, cuprinsă de o veselie nebună, proptindu-se într-un cot şi ridicîndu-şi ochii în tavan.
Pe unii îi podideşte plînsul ; plîng de bucurie.
— Îmbrăcaţi-vă, copii !
— Ivan Ivanovici, unde mi-ai pus galoşii ?
— Va să zică, nu trag ?
— Ba trag ! aruncă vesel băieţandrul închizînd robinetul, şi din nou se lasă în jur o linişte chinuitoare, grea. Chiar adineauri au împuşcat doi, adaugă el. Trag şi în ulicioară, şi pe stradă, şi din Grădina Zoologică.
— Dar tu... tu cum ai... ?
— Îmi spune patronul : „Tare aş mai bea un ceai... ia dă o fugă, măi Vanka, şi adu o găleată cu apă...“ Noi n-avem cişmea, iar sacagiii se tem, nu circulă... Patronul stă cu nevastă-sa în pivniţă şi de spaimă beau amîndoi rachiu de sorb. S-au îmbătat turtă... şi băiatul rîde molipsitor, cu hohote, apucă găleata şi pleacă p-aci încolo.
Din nou se înstăpîneşte neliniştea apăsătoare, din nou lumea şuşoteşte, parcă ar fi un mort în casă.
Copiii aleargă printre grămezile de boarfe, se ceartă, plîng, rîd, strigă, iar cei mari, încercînd să-i astîmpere, se răstesc mereu la ei ţistuindu-i.

VI

— Focul s-a mai întins, se aude glasul cel calm, egal şi înăbuşit.
— Dar dumneata de unde ştii ?! se reped furioşi şi plini de venin toţi ceilalţi.

— Uitaţi-vă colo !

Oamenii îşi ridică ochii spre dunga însîngerată din tavan. E luminoasă. Apoi păleşte încet-încet. Şi toţi îşi aţintesc lacom spre ea privirile aprinse, înfrigurate.

— Uite, vedeţi, acum se stinge.

— Dumnezeule, o fi adevărat oare ?

— Copilaşii mei dragi... scumpii mei... sînteţi salvaţi...

Toţi se ridică în picioare, toţi, pînă şi copiii, privesc în acelaşi loc tavanul.

— A acoperit-o o clipă fumul, se aude mohorît acelaşi glas calm şi înăbuşit.

— Lasă, taci !... Dumneata îţi chemi singur nenorocirea, cobe ce eşti !

Dar pe tavan apare din nou dunga luminoasă, însîngerată, mişcîndu-se şi jucînd fără să-i pese. Pare un verdict de condamnare.

Toţi îşi pleacă fruntea. Gînduri monstruoase, atît sînt de absurde, cuprind minţile. Uneori ai părerea că totul nu-i decît un vis, şi ai vrea să te trezeşti odată la realitate. Cobor privirile în pămînt ca să-mi ascund un gînd criminal : toţi de aici vor arde, numai eu cu copiii mei vom scăpa teferi.

Şi mă văd în închipuire alergînd grăbit şi agitat prin curte, privind în magazie, peste garduri — căutînd o mică gaură prin care aş putea trece. Să-mi iau copiii şi să mă tîrăsc pe burtă prin Grădina Zoologică ? Dar acolo se împuşcă mai fără cruţare ca oriunde, chiar astăzi l-au ucis pe îngrijitorul care se ducea să hrănească animalele. În partea cealaltă se învîlvorează flăcările incendiilor. În ulicioară şuieră gloanţele... Scăpare nu-i nicăieri...

Răsuflu mai greu, simt o apăsare pe piept. Îmi ridic capul şi întîlnesc numai ochi care sclipesc plini de ură, în toate privirile tremură acelaşi gînd urît : „Toţi vor arde, eu singur voi rămîne viu".

— Hm... cum miroase a fum...

Şi cu toate că toţi îl urăsc pe omul acela, cu toate că glasul lui înăbuşit îi supără, nu-l mai contrazice nimeni : pe toţi îi rîcîie în gîtlej amărăciunea fumului şi-i ustură ochii. De fapt, fumul n-a răzbit pînă aici, deocamdată vîntul îl duce în altă parte, dar oamenilor li se pare că-l simt.

Dunga însîngerată se aprinde mai viu. Se aude pocnind surd o împuşcătură : pe cine încă ?... Dar cei pe care îi străpung cu baioneta ?... Le-o împlîntă drept în inimă, cade unul, al doilea, al treilea... la rînd, pe tăcute şi fără multă osteneală.

— Noaptea asta parcă nu mai are capăt.

— Cît o fi ceasul ?

— Trebuie să fie aproape trei.

— Of, doamne, încă patru ore de chinuri !...

Scot ceasornicul, mă uit, mă şterg la ochi şi privesc iar.

— *E ora opt !*

— Nu se poate... nu se poate... trece ca un freamăt de groază. Ceasornicul dumitale s-o fi oprit aseară.

Din toate buzunarele se scot ceasornice.

— Opt...

— Opt fără cinci...

— Opt şi zece minute... confirmă din toate părţile voci sugrumate şi toţi îşi duc ceasurile la ureche.

Pe urmă tac, rămîn încremeniţi, stane de piatră. Copiii dorm ici şi colo, care cum a nimerit.

Toţi tac, dar subsolul e plin de sunete ciudate, de şoapte, foşnituri, trosnituri ; totul e plin de nelinişte, de tremur, de îngrijorare. Focul care s-a înteţit vorbeşte şi el : pîlpîitul flăcărilor, trosnetul lemnului, bufniturile cărămizilor care se năruie, toate sunetele, toate, se strecoară hoţeşte, asurzite, apăsate de bolţile grele, de zidurile groase, umplînd întunericul de nepătruns cu un murmur de desperare şi tristeţe.

Se aud sughiţurile de plîns ale cuiva, suspine stăpînite. Tot mai multe, tot mai dese. Izbucnesc şi nu pot fi oprite, umplu subsolul, acoperă toate foşnetele şi şoaptele. O femeie tînără cade în genunchi, îşi ascunde faţa în mîini şi plînge :

— De ce... de ce minciuna asta ? Iubire, fericire... Oare pentru asta le avem, pentru ca dinaintea ochilor tăi să-ţi piară apoi copiii ? Nu, aşa nu-mi trebuie, nu vreau fericire... Nu-mi trebuie minciună... nu vreau !...

Hohotele de plîns o doboară. Toţi tac. Nimeni nu găseşte cuvinte de alinare. Fiecăruia îi este atît de milă de sine însuşi ! Dunga din tavan se împurpurează ameninţător.

Iar timpul s-a oprit în loc, noaptea s-a oprit de asemenea : s-a curmat şi gîndirea ; doar acelaşi cerc strîmt de senzaţii apasă pe sufletele obosite.

VII

— Au venit !... Au venit !... țipă isteric cineva.

Toți sar de la locurile lor, cu fețele schimonosite de spaimă, pregătiți pentru tot ce-i mai rău.

— Cine ?! Soldații ?... Artileria ?... Ne împușcă ?...

— Au venit... au venit !...

— Cine ?... Cine ?...

Cineva o zgîlțîie cu furie de umeri pe femeia care țipă, dar ea se zbate ca într-un acces de isterie.

— Cine ? Cine ? Spune odată !...

— Ăștia... pompierii...

— Sting incendiul ?...

— Nu... strică gardurile care se întind spre casa noastră... Pe noi nu vor să ne ardă...

Accesul de isterie cuprinde întreg subsolul. Femeile se tîrăsc în genunchi spre colțul unde presupun că s-ar afla icoana, fac cruci, rîd cu hohote, se îmbrățișează unele pe altele, sărută copiii. Micuții se trezesc, se sperie și plîng amarnic. Mă reped în cabina fochistului.

Focul de sub cazan e aproape stins. Ivan moțăie sprijinit de grămada de cărbuni — lui îi e totuna. Lumea încet-încet se liniștește. Cu chipurile înviorate de bucurie, zîmbitori, toți își strîng mîinile, vorbesc cu glas tare. Fiecăruia îi e milă de celălalt, toți se iubesc între ei. Vremea trece repede. E ora zece. Zece și jumătate...

Ți-e somn și simți cît de dulce, cît de adînc ai adormi, dar n-ai unde să te culci — toate locurile sînt ocupate. Copilașii s-au mai astîmpărat... Dunga roșie lucește pe tavan, dar nimeni n-o mai bagă în seamă.

— Știți ceva, se aude glasul înăbușit, eu aș pleca de aici acum, cît mai e timp. M-aș folosi de răstimpul ăsta de liniște și aș scoate afară femeile și copiii... Ar fi mai sigur.

De data asta i se iartă sfatul — acum aproape că îl iubesc.

— De ce ? îl întreabă cineva cu blîndețe, și în această blîndețe ghicești : „Ce să-i faci ? Așa e el, și pace bună !" O dată ce se iau măsuri contra incendiului care ne amenință, înseamnă că s-a înțeles că în casa asta locuiesc oameni care n-au nici o vină.

O oboseală de neînvins mă cuprinde. Îmi sprijin coatele de genunchi, îmi ţin capul în mîini şi mă las pradă toropelii. Uneori îmi vine să izbucnesc în hohote de rîs — atît de absurdă şi lipsită de sens e situaţia noastră.

Apoi încep să visez, încîlcit şi fără şir. Lupt cu somnul şi cu visurile ridicîndu-mi cu o sforţare sprîncenele, deschid şi pleoapele, dar ele cad pe nesimţite la loc, îngreuiate de oboseală. Şi dinaintea ochilor totul îmi apare roşu, şi în această roşeaţă densă, respingătoare se oglindesc ciufulite chipurile oamenilor, se aud şoaptele sîngeroase ale incendiului care se înteţeşte, văd soldaţi care se apropie şi încearcă să împlînte baionetele în mine, dar baionetele se îndoaie îndată ce-mi ating trupul... Soldaţii le îndreaptă grăbiţi şi vor să le împlînte din nou, iar eu le strig : „Mai repede... mai repede !"

Dar nu eu, ci altcineva strigă deasupra mea : „Mai repede... mai repede !" Şi mă zgîlţîie de umeri. Deschid ochii. În semiîntunericul împîclit, capetele oamenilor, mîinile, picioarele lor par desprinse de ei, parcă zac împrăştiate. Închid ochii din nou. O mînă mă zgîlţîie iarăşi. Mă ridic.

În faţa mea stă portarul, tras la faţă de nelinişte.

— Soldaţi... O sumedenie... Se uită pe ferestre în ghereta mea... au spus că acum, acum o să înceapă să bombardeze casa...

Mîinile, picioarele, capetele împrăştiate în dezordine încep să se adune, să se mişte. De peste tot se ridică oameni cu feţe somnoroase şi speriate.

— Ce e ?...

— Cine spune ?...

— De unde ?...

E ora două... iar mie tot mi se pare că dorm şi visez. Doamne, cît de lungă, cît de chinuitoare e noaptea asta !...

— Nu se poate ! Ce vorbeşti ? Pentru ce să bombardeze ? Doar au stricat gardul ca să...

— Pentru ce ?... Dar pentru ce au bombardat toată ziua ?

— Trebuie să trimitem la ei pe cineva.

Toţi ochii se îndreaptă către posesorul glasului calm şi înăbuşit. Acesta se ridică de la locul său şi pleacă. Apoi, după un scurt timp, revine.

— Ăştia nu sînt soldaţi, ci fiare : am crezut că o să mă străpungă cu baionetele.

— Cere să te conducă la ofiţer.

Pleacă din nou. Aşteptăm. Trec douăzeci de minute, o jumătate de ceas. Aşteptarea chinuitoare se schimbă în nelinişte. Cei care au ceasornice şi le scot mereu.

— Nu mai vine !...

Ciulesc toţi urechea la orice scîrţîit, dar zgomot de paşi nu se aude. Acelaşi gînd îngrozitor ni se strecoară în creier : „L-au omorît".

— L-au omorît... aud şuşotind la urechea mea. Numai, vezi, să nu spui asta cu glas tare...

— Numai să n-o spui cu glas tare, îşi şoptesc toţi unul altuia.

Şi fiecare se străduieşte, în semiobscuritatea însîngerată, ca nu cumva să i se citească în ochi gîndul cel îngrozitor. Mai mult ca orice ne temem de îngrozirea, de panica ce ar putea să se dezlănţuie atunci cînd va fi rostit tare cuvîntul fatal.

Se aud paşi. Toţi ascultă cu încordare. Poate vin soldaţii. Ba nu, *el* este.

Se reped toţi.

— Ce-i ?

— Ai spus ?...

— Au să ?...

El povesteşte domol, cu acelaşi glas calm şi înăbuşit :

— M-au scos din curte. Tot timpul cu baionetele îndreptate spre mine. În ulicioară era lumină de la flăcările incendiului, şi nici ţipenie de om... „Unde mă duceţi ?" „Mergi înainte..." Începuse să mi se pară că o să mă străpungă undeva pe lîngă vreun gard. Unul mai mult, unul mai puţin, totuna-i... Cîte cadavre zac acum prin Moscova... M-au scos în stradă. Acolo, lumină ca ziua. Văd un ofiţer. Nu i-am desluşit chipul — nu i se vedeau decît mustăţile, îngrijite, enorme, aduse înspre sprîncene. Îi expun cazul : „Avem în casă copii, femei, bolnavi..." El se întorsese cu spatele la mine. Mi-a azvîrlit în silă printre dinţi : „Dacă astupaţi ferestrele, dacă nu se apropie nimeni de ele, dacă nimeni nu iese din casă şi dacă... *dinspre casă şi curte nu se va auzi nici* o *împuşcătură... atunci... n-o să vă bombardăm*".

Iar ţi se pare că în subsol zace un mort. Toţi trec la locurile lor. Chipurile tuturor s-au împietrit de încordare. Răsfrîngerile focului joacă în pale luminoase, tremurătoare, dar în ochii larg deschişi, plini de încordare, stăruie bezna de nepătruns. Se aud trosnetul şi pîrîiturile incendiului ; oamenii şoptesc ca şi mai înainte, înăbuşit, agitat, plini de spaimă, dar

deşi îi vezi ascultînd cu atenţie, în urechile tuturor s-a făcut o linişte de mormînt : toţi nu aşteaptă decît un singur lucru, nu caută să prindă decît un singur sunet : pocnetul surd şi slab al glonţului fatal, care se va auzi dintr-o clipă în alta venind de acolo, din partea cealaltă a zidului.

Îi privesc cu tristeţe pe copii şi caut cu ochii un loc unde i-aş putea aşeza, dacă vor începe să tragă prin geamuri. Dar aici nu există nici un colţişor mai ferit : caldarîmul e la acelaşi nivel cu ferestrele, şi gloanţele vor acoperi tot spaţiul. Acum ar fi mai nimerit să te urci la etajul de sus, dar a te arăta în uşă înseamnă a fi împuşcat. Iarăşi îmi vine să izbucnesc în hohote de rîs. Nu mă mai uit la ceasornic, mă sprijin de ceva şi mă cufund într-un somn adînc, fără vise, ca într-un hău negru.

— Îl vezi ? Şade acolo după colţ, unde se împreună gardul cu casa noastră... uite-*l* ; acolo e un loc bun, dosit...

Şoapta aceasta rău prevestitoare îmi pătrunde în urechi, mi se infiltrează sub formă de picături incandescente în creier. Şi simt cum doi ochi răi şi vicleni mă privesc de sub nişte sprîncene ridicate drăcesc pe o faţă spînă, zbîrcită, schimonosită toată într-un zîmbet răutăcios.

— ...Uite-l, vrea anume să ne vadă chinuindu-ne... Îl desfată chipurile noastre îngrozite, aşteptarea noastră zbuciumată...

— La ce-i foloseşte...

— ...A !... hi-hi-hi. Cum adică, la ce-i foloseşte ?... Uită-te la el, e negru tot, plin de cărbune... I-au ars casa, mesele, paturile, îmbrăcămintea, şi-a pierdut copiii, soţia... Cum să stea nepăsător cînd ne vede pe noi cu copii... S-a pitit acolo... şi...

Şi în ochii mei se înfig aproape, aproape de tot, nişte pupile cu luciri de ură pe sub sprîncenele ridicate pieziş. Mă priveşte un chip searbăd, zbîrcit, schimonosit.

— Mai întîi *o să tragă* de două ori în aer !...

Cu o singură mişcare azvîrl de pe mine degetele osoase, chircite, care mi s-au agăţat de umăr.

„Se va face ziuă şi totul se va isprăvi, totul va fi ca mai înainte, dar va rămîne nebunia..."

. . . .

Nu mai întîmpinasem niciodată cu atîta groază împletită cu fericire ziua care mijea. Am sărit în picioare şi mi-am îmbrăcat în grabă copiii.

— Oare acum putem ieşi ? întreb ţinîndu-mi răsuflarea şi ascultînd cu atenţie împuşcăturile răzleţe.

— De, nu pot să garantez... spune portarul. Cu mîinile sus, şi să treci în fugă... Altfel iar încep...

Îi apuc de mîini pe copii şi ies repede din subsol. Priveliştea caselor carbonizate, vederea distrugerilor rămase de pe urma incendiului mă uluiesc.

Gerul înăsprit îmi taie răsuflarea. Băieţelul cel mic cască gura ca un peşte scos din apă, se înăbuşă, îşi bulbucă ochişorii şi se sileşte din toate puterile să se ţină de mine, depănîndu-şi repede piciorușele.

— Tăticule, mă întreabă cel mare, privind speriat în jur şi alergînd în trap mărunt, o să tragă în noi ?

— Nu, nu... Numai haideţi mai repede, copii... mai repede... mai repede, dragii tatei...

În gard se înfige sec un glonte rătăcit. În fiecare clipă mă aştept la o salvă din urmă. Zăpada scîrţîie enervant de tare.

— Mai repede, mai repede, să ajungem la colţ... numai pînă la colţ, mai repede !...

Mai rămîn cincisprezece... zece... cinci paşi... Am ajuns... Cotim după colţ... Sîntem salvaţi !...

Moscova 8—18 decembrie 1905

Traducere de *A. Gabrielescu* şi *I. Gherlacov*

LA GURA RÎPII

I

Cerul se întindea albastru peste cotul îndepărtat al rîului, peste nisipiştele galbene, pe deasupra malului povîrnit şi a pădurii mute de pe cealaltă parte a apei.

Culorile păleau. Peste zvonurile pămîntului se aşternea încetinel vălul liniştii şi al oboselii, sub cerul calm, siniliu, presărat cu rare stele alburii.

Şlepul şi, alături de el, barca îşi pierduseră treptat conturul, desenîndu-se nelămurit şi întunecat în unde. Chiar lîngă mal flăcările unui foc se oglindeau în apă cu o risipă de răsfrîngeri purpurii. Atîrnat într-o cujbă, un ceaunel, dînd în foc, împroşca cu spumă cărbunii care fîsîiau. Umbre lungi se tîrau şi se mişcau, căutînd parcă ceva pe şuviţa îngustă de nisip de pe mal. Iar rîpa se înălţa visătoare, ca o pată de lut, roşcată, nedesluşită...

Era linişte. Dar liniştea se înfiora de murmurul neostoit al apei curgătoare, de şoapta ei neîntreruptă, grabnică şi înfiorată, cînd somnoroasă şi domoală, cînd zburdalnică şi zeflemitoare... Rîul însă curgea molcom. Faţa-i luminoasă nu era prihănită de nici o zbîrcitură.

Se auzeau numai plescăitul unui peşte, ţipătul unei păsări de noapte, foşnetul nisipului care se năruia, bolboroseala abia lămurită a zbaturilor vaporului... Sau poate totul nu era decît o nălucire. Şi iarăşi stăruia şoapta aţipită şi neînţeleasă, ba pierdută şi toropită, ba trează şi plină de zor... Iar pacea senină a rîului, netulburată de nimeni, se întindea sub noaptea care-şi lăsa vălurile albastre, din ce în ce mai dese.

— Te pomeneşti că vine „Ermak“.

— Da de unde ! Acușica o fi abia la Sobacie Peski...

Cuvintele omenești, atît de simple și de limpezi, răsunau și se pierdeau în șopotul neliniștit și neînțeles al rîului calm, nemișcat...

O umbră scurtă, pitită lîngă flăcările care pîlpîiau, se întinse dintr-o dată, îndepărtîndu-se iute de foc. Ea se desfășură hidos peste rîpă și se mistui în întunericul stepei, de unde venea cîntecul prepeliței și adiau miresmele fînului cosit. Deasupra focului se înălță statura unui om înalt, zdravăn, cu mîini și cu picioare lungi, într-o cămașă groasă, pestriță. Omul luă cu lingura spuma care dădea în foc și turnă un pumn de mei în apa ce fierbea în clocot. Apa se potoli dintr-o dată. Umbra lunecă peste rîpă, se întoarse din stepă și se piti iarăși lîngă foc. Omul cel lung ședea nemișcat, cu genunchii îmbrățișați, privind rîul scînteietor, pădurea care se pierdea în pîcla amurgului și malul îndepărtat...

Oleacă mai la o parte, pe nisip, se deslușea, neagră, silueta unui om întins, neclintit, ca mort.

Fața nu i se zărea.

Nu-ți puteai da seama dacă doarme, stă pe gînduri, e bolnav sau dacă și-a și dat sufletul.

Totul se cufundase în sineala întunericului și nu se mai vedeau nici pădurea, nici cotul rîului, nici nisipiștele îndepărtate. Numai apa lucea ca mai înainte, avînd însă acum sclipiri de oțel. Stelele atîrnau în adîncul fără fund, strălucitoare, nenumărate...

Și în noaptea asta albastră părea firesc ca la gura rîpii, lîngă apa șopotitoare, somnoroasă, să ardă un foc, iar reflexele lui roșii să joace, luminînd nesigur, cu o flacără purpurie, și statura ca tăiată în stîncă a acelui om înalt, deșirat, care-și cuprinsese puternic genunchii cu mîinile, și umbra încremenită pe nisip, și încă un chip : un bătrîn bărbos, cu fața aspră și liniștită, turnată parcă în bronz.

Ai fi zis că cineva cînta visător, fără cuvinte ; glasul însă nu i se auzea și rîul cufundat în albastrul nopții, focul, rîpa nedeslușită, stelele care de abia clipeau în adîncurile întunecate ale bolții păreau doar o nălucire.

— S-a împlinit vremea... Zilele omului, ca iarba cîmpului...

Glasul era egal, domol, molcom — şi stăruia atîta pace împrejur, încît nu puteai şti de unde venea.

În şopotul somnoros ce nu se întrerupea nici o clipă, glasul acela făcea parte din noaptea sinilie ca şi rîpa posomorîtă, ca şi murmurul apei, ca şi focul cu umbrele-i care se tîrau fără zgomot pe nisip.

— ...ca iarba tînără care mijeşte primăvara din neagra ţărînă...

— Mda-a... Acuma iarba-i mare. Nu mai e chip s-o bătătoreşti.

Cineva de pe celălalt mal îl îngîna parcă nelămurit, vag, slab : „da-a-a !“

Omul care şedea cu genunchii îmbrăţişaţi amuţi. Tăcea şi celălalt, a cărui siluetă neagră, întinsă pe nisip, se desena nelămurit. Tăcea şi bătrînul cu chip de bronz roşcat care parcă tresărea. Din cînd în cînd bătrînul arunca alene în foc, cu mîinile goale, cărbunii încinşi care săreau pe de lături. În tăcerea aceasta parcă s-ar fi înfiripat un gînd neîmplinit — ai fi zis că-l zămislea însăşi noaptea albastră.

Un ţipăt ascuţit, pătrunzător răsună deasupra rîului.

Apoi se aşternu iarăşi liniştea, ca o visare mohorîtă. Foşnetul şi şopotul apei călătoare se auzeau iarăşi, neîntrerupt, forfotind nestăvilit... Tăcea şi rîpa ce se înălţa nedesluşit în întunericul care năvălise din toate părţile. Tăcea şi stepa din spatele ei. Ceaunaşul clocotea leneş şi tresărea somnoros, spumegînd.

Ţipătul ascuţit răsună din nou pe malul dimpotrivă, peste rîu. Cînta ştima apei. Sau poate zbura chiar pe oglinda rîului o pasăre nevăzută. Cine ştie ? Noaptea se întărea din toate părţile, tăcută şi întunecoasă.

— Pe rîu glasul ajunge departe. Chiar de-ar striga cineva de la Krivoe Koleno, şi tot s-ar auzi aci.

Amîndoi îşi plecară capetele, abia prinzînd un vuiet vag nelămurit... Urechea cerca să desluşească zgomotul zbaturilor vaporului mult aşteptat. Dar zvonurile nopţii, molcome, neclare, auzite de mii de ori şi totuşi stranii, spuneau că nu se afla prin apropiere vreo fiinţă omenească.

Focul ardea. În jurul lui erau doi oameni. Cel de-al treilea, ca o pată neagră, zăcea nemişcat pe nisip.

II

Lunganul se ridică şi luă ceaunelul de pe foc. Umbrele începură să se foiască. Una lunecă în susul rîpii şi se pierdu în stepă.

— Gata !

Puse ceaunaşul jos şi îl învîrti în nisip.

— Îs ceasurile nouă... Oho-ho-ho...

Cineva răspunse parcă de peste rîu : „O-o-o-o..."

— Spune flăcăului să mănînce cu noi. Nu vezi ? E slab ca un ţîr.

Bătrînul scoase o lingură din buzunar şi o şterse cu degetu-i aspru.

— Hei, flăcăule ! Dacă vrei, vino de mănîncă cu noi.

Lunganul se aplecă asupra umbrei neclintite care se zărea nemişcată pe nisip.

— Ce ?... Ce ?... Ce ?... Încotro ?... Stai !... Fraţilor, nu vă lăsaţi !... răcni flăcăul trezit din somn şi sări în sus, tremurînd.

— Ce-i cu tine ? Ce-i cu tine, flăcăule ? Te-am poftit să mănînci cu noi.

Flăcăul aruncă în juru-i o privire uimită. Nu înţelegea ce însemnau întunericul acesta, contururile desenate tulbure, tăcerea nopţii, plină de murmurele care şopteau ceva fără întrerupere, reflexele roşcate, tremurătoare, scăpărînd pe apă. Îşi trecu mîna pe faţă, vrînd parcă să dea în lături o pînză de păianjen. Se muie cu totul. Zîmbi cu un surîs chinuit, fără vlagă.

— Ia te uită... iar mi s-a năzărit o nenorocire.

În lumina focului te uimeau faţa slabă şi chinuită a flăcăului, obrajii supţi, cearcănele negre, ochii săi neliniştiţi, arzînd de febră, aţintiţi parcă în gol.

Se aşezară cu toţii turceşte împrejurul ceaunaşului, şi începură să mănînce, suflînd tare în caşă. Imitîndu-le mişcările, umbrele jucau pe nisip.

Mîncară îndelung în tăcere... Zgomotul fălcilor, care lucrau sîrguincios, se îmbina straniu cu murmurul şopotitor şi somnoros al nopţii.

Prima pişcătură a foamei se potoli. Flăcăul, pe faţa căruia se întipărise fantoma pămîntie a morţii, oftă :

— U-u-f ! Mi-am mai venit puţin în fire... Adăugă apoi,

zîmbind cu un surîs chinuit, fără vlagă : De două zile n-am mîncat nimic.

— Da de unde ești ?

— De la oraș.

Un zîmbet ostenit, dar plin de încredere față de noii săi tovarăși flutură pe chipul tînărului.

— Am scăpat chiar din foc. Nici eu nu știu cum am scăpat.

— Ne-am dumirit noi încă de cînd rătăceai pe mal, zîmbi lunganul. Dar n-am vrut să te descoasem. De ce să tulburăm omul degeaba ?

— Nu-ți fie teamă... E drept că prin stepă umblă patrule. Îi înhață pe cei ce au apucat să fugă din oraș. Ei, și dacă te înhață socoteala e scurtă : glonțul sau ștreangul. Da noi pe mulți i-am trecut pe malul celălalt... Cei de pe șlepuri și echipajul vaporului sînt de-ai noștri. Nu le-a dat în gînd poterelor să-și vîre nasul pe șlep. Altminteri ar fi avut bună pradă. Da tu ce-ai fost la oraș ?

— Zețar.

Flăcăul strînse din umeri, ca și cum i-ar fi fost frig, și se uită cu teamă îndărăt.

Lunganul luă din mîncare, suflă în lingură și, țuguindu-și buzele, sorbi cu zgomot cașa o dată cu aerul.

Pe rîu se iscă un foșnet. Să fi fost știma apei sau o pasăre de noapte ? Apoi plescăi un pește. Dar în întuneric nu se văzură cercurile desfăcîndu-se. Bătrînul mînca în tăcere.

— Mergeam într-una pe malul rîului. Cînd mi se năzărea ceva, țuști în apă ! Ieri am stat în apă pînă s-a lăsat noaptea. Am șezut înfundat în nămol, cu capul în stuf.

Puse lingura deoparte și fața-i suptă rămase nemișcată. Prin minte i se perindau, împăienjenindu-i ochii, gînduri străine de noaptea caldă din juru-i și de focul care pîlpîia în beznă.

— Mi-i și groază să-mi amintesc ce-a fost ! Cît sînge, cît sînge ! Ce de-a omenire s-a prăpădit !...

Și flăcăul se uită iarăși cu teamă de jur împrejur și strînse din umeri, ca înfiorat de frig.

— Sînt trudit de istov. Dar nu mi-s ostenite mîinile și picioarele. Sufletul mi-e istovit. Sufletul mi-e chinuit. În mine totul parcă s-a năruit...

Se uită iarăși împrejur, cu privirea rătăcită, fără să bage în seamă întunericul, focul, rîul și pe cei doi tovarăși.

Parcă acoperindu-i vederea, în fața ochilor săi stăruiau fantomele ruinii și ale prăbușirilor. Nu era chip să scape de ele.

— Şi care-i lucrul de căpetenie!... adăugă el, izbucnind. Cîtă muncă, cîtă muncă irosită! Crezi oare că-i uşor să-i ridici pe oamenii noştri şi să le bagi ceva în căpăţînă? Poţi să-i ciocăneşti cît vrei, să-i înveţi şi să-i răsînveţi, ei o s-o ţină tot pe-a lor: s-au deprins cu răul ca mîrţoagele sub bici. Crapă de foame, dar trag la măsea... Pînă s-au pus toate la cale, pînă s-au adunat oamenii şi au alcătuit cercuri, pînă au început să citească, să gîndească, să se lămurească, vai-vai-vai, cîtă vreme şi cîtă muncă ne-a trebuit! Şi cîtă lume s-a prăpădit în temniţe şi în surghiun sau la ocnă, şi tot oameni unu şi unu... Au pus piatră pe piatră şi, deodată, bufff! Gata! Totul s-a sfîrşit! Şi basta!

Se întoarse şi îşi aţinti din nou privirile în gol, fără să ia în seamă noaptea sinilie din juru-i, şoapta zvonurilor şi liniştea care adia dinspre malul somnoros.

— Vai, vai, vai! urmă el, legănîndu-se ritmic deasupra focului şi strîngîndu-şi capul cu amîndouă mîinile, parcă de teamă să nu-i plesnească şi să nu se facă ţăndări. Se clătina şi umbra lui, hidoasă, încovoiată, care se ţinea şi ea cu amîndouă mîinile de cap, întinzîndu-se în chip bizar.

Dar fără să le pese de ruine, de speranţele zdrobite şi de deznădejdea lui, undele îşi purtau mai departe murmurul lor somnoros, iar cerul spuzit de stele clipea în adîncul jilav al nopţii. Cîteva vreascuri, aruncate pe foc, nu se putură aprinde de loc. Numai un fumuşor, abia zărit, luneca în sus ca o umbră, fără să se clatine...

Iar pacea şi liniştea, cufundate în întunericul nopţii, erau pline de ceva aparte, maiestuos, profund, încă nedesluşit şi nerostit...

— Uite, flăcăule, vezi tu: îi noapte, linişte, totul doarme, totul se odihneşte.

Glasul bătrînului era foarte liniştit.

— Totul: şi fiara, şi omul, şi şerpii. Pînă şi iarba se culcă, iar în zori iarăşi se îndreaptă, iarăşi începe să crească. Totu-i numai pace şi linişte... d-a-a!...

Glasuri subţirele, ciripitoare se auzeau din ce în ce mai slab dinspre rîu. Erau pesemne culici care zburau către adăposturile lor de noapte.

— Da-a, pace... Toate vietăţile s-au frămîntat ziulica întreagă, s-au ostenit, şi-au trudit umerii, mîinile, labele — d-a-a... Acum a adormit tot pămîntul. Iar în zori fiecare pleacă

din nou la treaba lui — şi pasărea, şi fiara, şi omul... De cum răsare soarele — gata, toţi o încep de la capăt. Aşa-a, flăcăule...

Tăcerea stărui mult timp. Muncitorul, încovoindu-se, îşi înălţă capul şi privi calea alburie de pe cer. Lunganul înfuleca mereu caşă.

— Moşule, răsună dureros o voce spartă, toţi au să se trezească în zori, dar acei care zac împuşcaţi în oraş, pe caldarîm, n-au să se mai ridice niciodată.

— Da tu mănîncă, flăcăule, mănîncă, zise bătrînul, ştergîndu-şi cu palma mustăţile şi barba. Da-a, ţăranul, creştinul lui dumnezeu, a ieşit la plug. A arat, a pus mîna pe coşul din coajă de tei şi a început să semene. A semănat, a grăpat, a dat o ploiţă şi a purces verdeaţa din pămînt. A purces, mai degrabă a zbucnit. Da-a, se bucură creştinul lui dumnezeu. Ce-i trebuie alta omului nostru? A arat, a semănat, a cules, şi-i sătul. Da-a... Grîul prinde să dea în spic. Şi iată, ca din senin, un nor negru, al dracului de negru. S-a pornit o furtună. A bătut piatra. A făcut totul una cu pămîntul. Unde a fost grîu a rămas ţărînă neagră. S-a bătut săracul cu capul de toţi pereţii... Dar ce crezi? A lăsat totul baltă? Şi-a încrucişat braţele? Nu-u, copiii vor mereu să mănînce; s-a băgat la drumul de fier şi-a început să cîştige. Da roţile i-au tăiat picioarele. A bolit ce-a bolit şi şi-a dat sufletul în mîinile lui dumnezeu. Cum crezi că s-au sfîrşit lucrurile? Ehei! Ascultă-mă, băiete! Ţarina lui n-a rămas văduvită. Au început să i-o are şi să i-o semene fraţii şi cumnaţii lui. Verdeaţa străpunge iarăşi ţărîna. Spicele încep din nou să se coacă. Cîte şi mai cîte n-a răbdat ţăranul! L-au mînat şi la război. L-au lăsat să putrezească în temniţe. Şi sărăcia l-a apăsat. Se buhăia de foame şi crăpa. Dar cîmpiile înverzeau în fiecare primăvară. Aşa-a...

Bătrînul tăcu.

Tăcerea parcă îşi asculta propriul său glas.

Aşa?

Cineva de peste rîu răspunse cu luare-aminte, parcă întrebător, ca un fel de adeverire: „a-a-a!..." În tăcere, zeţarul începu să ducă la gură cu lingura din ceaunaş.

— Uite, a căzut o stea, rosti lunganul şi rîgîi.

— Aşa-i, frăţioare! Oricît ai călca iarba în picioare, ea tot se îndreaptă. Cată veşnic în sus. Şi norodul, oricît l-ai asupri, oricît l-ai obijdui, el, frăţioare, încetul cu încetul, îşi îndreaptă spinarea. De-o fi pîrjol, de-o fi prăpăd, de-or pustii astăzi un oraş, de-or arde mîine un sat, se ridică altele în loc,

şi-or trebui să pustiască cinci oraşe, să ardă o sută de sate — norodul îşi îndreaptă spinarea întocmai ca şi iarba călcată în picioare. Ne uitam noi la tine adineauri : mergeai şchiopătînd, te uitai pe sub sprîncene. Ţi se părea că ai împrejur numai vrăjmaşi. Ai venit la noi, dar te temeai. Noi însă te-am dibuit de mult. Îi spun lui Mitiuha : „Dă-i pace, lasă-l în voia lui". Şi s-a brodit să fie aşa cum ne-am gîndit noi. Uite colea, bătrînul făcu un semn cu capul spre şlep, putem descărca în orice sat tot ce vrei. Lasă lumea să umble după adevăr. Lasă iarba să se îndrepte... Oho-ho-ho !...

Iar de dincolo de rîu răsună ecoul : „ho-ho-ho-o !..."

III

— Ce faceţi pe aici, moşule ?

— Nu vezi ? Şlepurile nu trec pragurile, s-au împotmolit, rîul a scăzut cam prea devreme. Aşa că vaporul şi-a descărcat o parte din mărfuri şi a trecut pragurile. Are să se întoarcă. O să ia pe el o parte din încărcătură, iar şlepul are să-l remorcheze.

Zeţarul cotrobăia leneş cu lingura în ceaunel. Se uită deodată în juru-i, domol, surîzînd. Băgă de seamă pentru întîiaşi dată noaptea lină, tăcută, liniştită şi visătoare, stelele care licăreau viu în adîncuri, şopotul somnoros al apei călătoare, nevăzute... Oftă adînc şi rosti :

— Ce nopticică !

Îl cuprinse o oboseală molcomă, care te trage la somn, la odihnă.

— De-aş aţipi măcar acuma. De două nopţi n-am închis ochii.

— Aşteaptă o ţîră. Se mai găseşte pe la noi o ulcică cu lapte acru.

Lunganul se sculă alene. Se îndreptă spre barcă urmat de umbra lui şi, după ce scotoci prin ea, se întoarse cu o străchinuţă în mînă şi se aşeză jos. Umbra se furişă şi ea la locul ei.

— Hai, mănîncă. Straşnic lapte !

Prin murmurul neîntrerupt al apei călătoare, uitat parcă, contopit cu liniştea care stăruia împrejur, răzbi nechemat un

zvon străin. Era un zvon vag, tulbure, nedesluşit... Creştea, se limpezea şi umplea noaptea cu ceva care nu mai fusese pînă atunci.

Cei trei îşi întoarseră faţa spre rîpă şi prinseră să asculte.

Aruncînd răsfrîngeri tremurătoare, jucăuşe, focul căta neliniştit cu ochii săi roşii la rîpa care răsărise pentru o clipă din întuneric. Umbrele se ţeseau repede şi cu spaimă pe nisip, căutînd parcă ceva şi negăsind. Se lungeau din răsputeri, se uitau una la alta şi priveau stepa peste rîpă.

Dintr-acolo, apropiindu-se, veneau zvonuri mărunte, cadenţate...

Mai aproape, tot mai aproape... Acolo, sus, răsuna pămîntul uscat, bătătorit...

Irosindu-şi cele din urmă puteri, focul — bănuind parcă cele ce se petreceau — începu să se stingă şi să adoarmă, îmbrăcîndu-se în spuză. Dezamăgite, umbrele se împrăştiară, contopindu-se cu întunericul dimprejur. Dar capetele celor trei rămăseseră îndreptate spre rîpă.

Tropotul se frînse. Pe marginea rîpii, tăiată drept pe cerul înstelat, se desena întunecat chipul hîd al unui monstru. Se înălţa neclintit, larg şi colţuros, ca o stîncă smulsă din munte, acoperind stelele care scăpărau viu. Cîteva clipe stărui o tăcere care absorbea toate zvonurile nopţii.

— Care-i acolo, mă ?

Glasul acesta răguşit şi grosolan se desprinse de undeva. Ecoul de peste rîu îi răspunse surd, în silă :

— Nu-i treaba ta !...

Lunganul aruncă răspunsul alene şi tărăgănat, ducînd cu lingura lapte la gură.

— Care-i acolo ?... Mama voastră...

O înjurătură grosolană prihăni tăcerea încordată a nopţii.

Lunganul se sculă greoi, ca un urs :

— Ce cauţi aici ? Hai, pleacă, cară-te ! Nu cumva vrei să culegi ce n-ai semănat ?

Focul privea cu băgare de seamă pe sub pleoapele roşii, pe jumătate coborîte. Preţ de o clipă se putu desluşi chiar deasupra rîpii, într-un reflex roşiatic, un cap de cal şi deasupra unul de om, iar alături încă un cap de cal şi deasupra un alt cap omenesc.

În aceeaşi clipă ţîşni o flacără lungă, bubui o împuşcătură, care trecu mînioasă peste rîu, peste pădure, tulburînd liniştea

nopții. Ecourile bubuitului își răspunseră mult timp unul altuia, apoi se stinseră posac.

Nu mai era nici noaptea liniștită, nici rîul întunecos cu stelele jucăușe, nici șopotul somnoros, nici rîpa, nici stepa nedeslușită, de unde venea cîntecul pitpalacului și aroma ierbii cosite, dulce ca fagurul de miere. Te apăsa ceva greoi și crud, fără noimă...

— Cazacii ! șopti zețarul, sculîndu-se. Rămas bun, o șterg...

Bătrînul îl reținu de mînă :

— Stai oleacă... nu-i nimic...

— Nu cerca să ne înspăimînți, că nu sîntem fricoși. Numai dacă nimerești pe cineva nevinovat la trei-patru verste în dosul pădurii atunci să te temi. Glonțul nu-și alege drumul... Scîrnăviilor !

Lunganul amenință mînios cu pumnu-i greu.

Focul se acoperi iarăși cu un pospai de spuză. Siluetele întunecate se mișcau deasupra rîpii negre. Începură să se facă mai mici, mai scunde și se mistuiră după muche.

Stelele scăpărau din nou, liniștite. Din stepă venea un tropot care se îndepărta și se pierdea, lăsînd în urma lui, în tăcerea și-n întunericul nopții, vaga presimțire a unei primejdii. Șopotul grăbit și fugar al apei călătoare încerca zadarnic să umple liniștea și întunecimea de mai înainte cu piroteala și uitarea care se lăsa încetul cu încetul. În urma tropotului ce se pierduse în depărtare, o tăcere plină de amenințări vrăjmașe biruia pacea șoptitoare, somnoroasă.

Tustrei se așezară din nou.

— Nu te lasă să-ți tihnească dumicatul, lepădăturile !

— Niște păcătoși ! Au pămînt destul ca să se îndoape, și tot își bat joc de norod...

Era liniște. Noaptea însă tot nu se putea potoli. Parcă cineva alungase tihna și dulcea piroteală în care totul fusese învăluit. Rămăsese numai întunericul care, plin de încordare, parcă aștepta ceva... Ca o adeverire răsună în întuneric un țăcănit metalic. Peste cîteva clipe, un alt țăcănit... Capetele se întoarseră iarăși. De astă dată, ele cătau cu luare-aminte în jos, de-a lungul malului.

Se auzi încă un țăcănit. Răzbătea pînă la dînșii, într-o cadență grăbită, scrîșnetul umed al nisipului de pe mal. În întuneric, sub rîpă, chiar pe malul rîului, se zărea o umbră care, fiind mai întunecată, se desprindea din bezna nopții.

Mai aproape, tot mai aproape... Puteai deosebi siluetele întunecate ale călăreților și ale cailor care își scuturau capetele.

Călăreții veneau la trap de-a dreptul spre foc. Își struneau caii care sforăiau, dînd din cap. Ședeau drepți și înfipți în șa. Gurile armelor sclipeau la umărul lor.

— Cine sînteți ?

— Ce-ți pasă ?

Tustrei se sculară în picioare.

Izbucniră înjurături cumplite.

— Vreți să ne încercăm săbiile pe voi ? Și asta se poate. Te tai în două ! Cine sînteți ? Am întrebat o dată.

— Da ce, ești chior ? Paznicii șlepului.

— Reabov, leagă-i ! Draci împielițați ! Să-i mînăm din urmă la comandant.

Un tînăr cazac, cu fața pămîntie și cu fălcile ieșite în afară, sări de pe cal și se apropie, ținîndu-l de frîu și țăcănind din armă.

— Știm noi cîte parale fac paznicii ăștia. Ia întoarceți-vă !

— Iar pe tine, scîrnăvie de lungan, am să te mîn tot drumul cu nagaica de la spate, ca să nu mai fii așa colțos. Scîrnăvie blestemată !

— Nu-i mare scofală să ne legați, rosti liniștit bătrînul, puteți să ne și mînați din urmă. Doar asta vi-i meseria. Dar cine are să răspundă pe urmă ? Pe noi aveți să ne duceți. Dar șlepul e ticsit de mărfuri. Pînă-n zori au să-l golească cît ai bate din palme. Are să vină vaporul. O să-l găsească gol pușcă... M-da ! Mă rog, are să înțeleagă lumea... Cazacii au șterpelit totul, de aceea i-au și înhățat pe paznici. La d-alde astea sînt ei meșteri...

— Dă-i înainte cu minciunile, țap bătrîn ! O șovăială se strecură în glasul cazacului celui bărbos. Mai așteaptă, Reabov ! Scoate actele, prostălăule !

— Da ce ? De abia ai făcut ochi ? Ești pui cu caș la gură ? zîmbi lunganul. Știe oricine că actele se află la stăpîn. Du-te la căpitan. Are să ți le dea el.

Șovăind, cazacul strînse frîul.

— Dar ăstălalt ?

— Și ăsta-i paznic... slujitor pe șlep...

— Minți, mama ta ! Ce ? Nu se vede c-a fugit de la oraș ? Aha ! Pe unul ca dînsul îl și căutăm... Ian te uită, Reabov, poate că alții și-au și luat tălpășița. Vezi dacă nu duc urme de la foc spre partea aceea...

Tînărul cazac vîrî un vreasc în jar, îl ţinu pînă i se aprinse capătul; apoi, aplecîndu-se şi luminînd cu dînsul, făcu cîţiva paşi. Cercetă cu luare-aminte nisipul, pe care jucau umbrele, zbătîndu-se.

— Nu-s. Urmele vin tocmai dintr-acolo. Parcă ar fi sosit cineva dinspre oraş.

— Aha, nătărăilor! Aţi vrut să scăpaţi cu minciuni? Aţi ascuns rivoluţionari? Staţi că vă arăt eu şi vouă. Nu-mi scăpaţi din labă! Pînă una-alta, Reabov, leagă-l pe ăsta!

— N-am frînghie.

— Ia cureaua de la frîu. Trece-i cureaua pe după gît. Avem să-l mînăm ca pe un cîine.

Tînărul cazac apucă capătul curelei lungi de la frîu, de care duci calul, şi se îndreptă spre zeţar.

— Ei, scîrnăvie, întoarce-te! Ce mai aştepţi?

Zeţarul îl îmbrînci, dîndu-se îndărăt.

— Du-te la dracu!

Închizătorul armei ţăcăni metalic. Zeţarul ridică fără voie ochii. Îl ţintea gura ţevii. Bărbosul îl ochea de pe cal.

— Dacă mai faci un pas, te trăsnesc pe loc!

Reabov îi aruncă cureaua pe după gît şi începu să lege laţul. Bărbosul îşi zvîrli arma pe umăr. Muncitorul privea nepăsător şi ostenit negura de pe rîu. Bezna se făcuse de nepătruns. Era posomorîtă şi te strîngea din toate părţile. Ţi se tăia răsuflarea.

Bătrînul şi lunganul schimbară o privire cu înţeles, uitîndu-se mai departe liniştiţi la cele ce se petreceau.

— L-ai legat? Ei, încalecă şi haide. Mînă-l cu nagaica înaintea calului.

Tînărul cazac, punînd un picior în scară, se apucă de oblînc şi se încordă ca să sară dintr-o dată în şa. În întuneric se zări, neagră, la gîtul omului, cureaua de la botul calului.

Moşul se apropie de tînărul cazac şi, în clipa cînd acesta ducea piciorul în scară, se aplecă spre dînsul, spunîndu-i ceva în taină. Atunci cazacul, plecîndu-se peste cal, se lipi de umărul moşului şi strigă ceva cu glas întretăiat.

În aceeaşi clipă lunganul se apropie de cazacul cel bărbos care era călare şi, întinzîndu-i palma în care parcă era ceva, îi zise:

— Să trăiţi, nu cumva aţi pierdut asta ?

Cazacul se îndoi din şa, privind. Simţi dintr-o dată cum parcă un şarpe gros i se încolăci cu o putere de fier în jurul gîtului. Îmboldi în aceeaşi clipă calul, ca să scape cu fuga. Dar un alt şarpe, de aceeaşi grosime, i se încolăci de şale cu aceeaşi putere de fier, iar o mînă uriaşă smulse de la spate frîul şi-l trase atît de tare, încît calul, dîndu-şi capul îndărăt şi sprijinindu-se în picioarele de dinapoi, se propti cu dosul în rîpă.

— O-ho-ho !... Scîr-nă-vie !... Rea-bov... în-coa-ce !

— Nu-i ni-mic, nei-că !

— Aş-teap-tă ! Am să te tai cu sa-bi-a !...

— Aş-tept ! Jos cu ti-ne !

Cu întreruperi şi horcăind, amîndoi duhneau din greu unul în obrazul celuilalt o răsuflare fierbinte, aprinsă... Calul se zbătea sub greutatea amîndurora. Din rîpă se năruiau asupra lor bulgări uscaţi şi lut.

— O-ho-ho ! Rea-bov !...

Cazacul se lupta din răsputeri să-şi smulgă mîna. Căuta într-una prăseaua sabiei. Dar diavolul căruia-i căzuse în labe îi frîngea şira spinării cu o putere nemaipomenită. Cu toată încordarea-i deznădăjduită, supraomenească bărbosul lunecă greoi din şa. I se şi ridicaseră în sus picioarele crăcănate în scările care sclipeau stins ; iar sub pîntecele calului, care se zbătea, se şi băgase un cap leoarcă de sudoare. Pîrîi ceva. Sub calul ridicat în două picioare, pămîntul dudui de greutatea trupurilor care se prăbuşiră.

Noaptea stăruia deasupra lor, indiferentă şi posomorîtă. În liniştea apăsătoare de-abia se auzeau gemete înăbuşite şi o răsuflare ca un horcăit. Blestemele şi înjurăturile încremeniseră între dinţii încleştaţi cu furie.

Calul se simţi slobod şi, călcînd pe capătul frîului care se tăvălea pe nisip, dădea din cap la fiecare pas, aplecîndu-se pînă-n pămînt ; apoi, înspăimîntat, se depărtă în fugă de locul unde se rostogolea greu un ghemotoc negru.

Bătrînul şi zeţarul eliberat îl legaseră burduf pe tînărul cazac, care zăcea neputincios pe nisip.

— Hei, adă cureaua ! strigă horcăind lunganul, proptindu-şi genunchiul în pieptul cazacului care se înăbuşea.

Bătrînul și zețarul prinseră calul, alergară la stăpînul lui care zăcea pe pămînt și cureaua se strînse crîncen în jurul brațelor cazacului, făcîndu-le să trosnească din încheieturi.

— Ptiu, drace ! De-abia l-am doborît. Încă o țîră și cît pe ce să scape. L-ar fi dus calul... Hai, adă laptele, să sfîrșim masa. Aștia nu te lasă nici să îmbuci. Trebuie să-ți pierzi vremea cu fel de fel de lepre.

IV

Se așezară în cerc, veseli, suflînd întretăiat, ștergîndu-și fețele asudate. Se puseră iarăși la masă.

— Și așa, tinerelul ăsta nici n-a apucat să crîcnească, că moșul l-a și întins pe nisip.

— Da celălalt, zdravăn porc, bine îndopat !

— Auzi ? Să-l lege de gît... Ah, porc-de-cîine !

Aruncară vreascuri în focul care moțăia, ațîțîndu-l din nou. Umbre începură să joace iarăși pe nisip. Cazacii legați zăceau încremeniți. Deasupra lor stăteau caii, cu capetele plecate, încremeniți și ei.

— Acum un an eram acolo, la praguri, zise lunganul și, punînd lingura alături, se întoarse într-o parte.

Își suflă nasul cu zgomot, apăsînd o nară cu degetul.

— Ce furtună s-a pornit, ce furtună ! Prin fața noastră a trecut în zbor un trăsnet albastru. Numai suflul m-a purtat pe sus vreo doi stînjeni. Trăsnetul a lovit un copac, la vreo cincizeci de stînjeni de mal. Din copac n-a mai rămas decît buturuga, zău !

— Anul trecut a fost o vară furtunoasă. În oraș trăsnetul a căzut pe două case, mistuindu-le în flăcări.

Cazacul cel bărbos își veni încet-încet în fire din uimirea, din surprinderea pricinuită de cele ce i se întîmplaseră. Lui însuși nu-i venea să creadă. Uitîndu-se cu coada ochiului, privea în toate părțile ca să vadă ce ar putea face. Da, zăcea, legat cobză cu cureaua. Deasupra lui se aplecase calul. Iar oamenii aceia duceau la gură, foarte liniștit, lapte acru, care se vedea alb în lingurile lor. Reabov nu se zărea. Zăcea pesemne în spatele lui.

— Ce făcurăţi, măi beţivanilor, nătărăilor ? Nu vi-i milă de capul vostru ? Sau aţi căpiat ?

— Cum să nu ne fie milă ? Ni-i milă, rînji lunganul, de aceea v-am şi legat.

— Dar ce credeţi ? Că sîntem numai noi doi ? Hai ? Acolo se află o sotnie întreagă. Patrule umblă pretutindeni... Au să dea şi pe aici. Vă aşteaptă numaidecît împuşcarea... Dezleagă-ne fără zăbavă !

— De ce să ne împuşte, dacă n-au să fie nici un fel de cazaci la noi ?

— Nu mai trăncăni. Ce te îmbeţi cu apă chioară ? N-auzi ? Dă-ne drumul imediat. Mama voastră !...

— De ce să ne împuşte, dacă n-au să se găsească la noi cazaci ? urmă nevinovat lunganul. Aşteaptă olecuţă. Cum avem să mîncăm, o să vă deşeuăm caii... Avem să vă turnăm nisip în pantaloni şi-n sîn, şi-n rîu cu amîndoi !

Se întinse o tăcere de mormînt. Ochii cazacului se rotunjiră. Pînă şi în întuneric li se vedea albul. Începu să răsufle greu şi trudnic. Stăpînindu-se, rosti surd :

— Nu mă speria, nu-s din cei ce se sperie... Cazacul nu-i un ac într-un car cu fîn. Tot au să ne găsească ai noştri. Că doar n-o să izbutiţi să ne înecaţi şi caii. După cai au să vă descopere.

Lunganul izbucni într-un hohot voios şi ecoul îi răspunse de dincolo de rîu tot atît de vesel.

— Îndrugă tu verzi şi uscate ! Nu ne purta nouă de grijă, măi cazace. Avem să deşeuăm caii. Şeile o să vi le legăm de gît, ca să mergem la sigur : îs grele, n-au să plutească... Iar caii o să-i ducem în stepă. Avem să le scoatem frîiele. O să dăm un chiot în urma lor ; au să le scapere copitele pe stepă — şi ia-i de unde nu-s... Iar în stepă, măi frate-miu, au să se găsească numaidecît stăpîni şi pentru dînşii. Dacă au să se oploşească pe lîngă un cătun, fiecare om are să ia cu mare bucurie, pentru casa lui, un cal de pripas. Dacă nu, cum hoţii de cai mişună prin stepă... au să se bucure de-un cal de dar. Au să-l ascundă într-o clipeală. Uite aşa, măi cazace !

Tăcură. Noaptea se întindea deasupra cazacilor compactă, neagră, plină de frigurile morţii, care nu cunoaşte îndurare. Deodată, în miezul beznei înmărmurite, groaznic de tăcute, răsunară nişte sunete plîngătoare, modulate, întrerupte, prelungi : parcă urla un pui de lup, cu botul ridicat în sus. Băr-

bosul se încruntă și urmări cu coada ochiului cum duceau paznicii lingurile cu lapte la gură. Mîncau fără nici o grabă, că doar nu ei urmau să moară. Liniștea acestor oameni îl înspăimînta. Iar urletele sacadate, ca de lup, sfîșiau tăcerea nopții. Treceau înfiorătoare peste rîu și, cu ecouri jalnice, bocind în hohote, se pierdeau în stepa care se întindea întunecată și încremenită.

— Aha, tremură carnea pe tine acum, la răfuială, dar să ucizi sau să schilodești oameni nevinovați, fără apărare, asta poți... Ai legat omul de gît ca pe-un cîine. Nu de mînă sau de brîu, ci de gît. Hai ?

Bărbosul își încleștă gura și strecură printre dinți :

— Nu urla, ticălosule !

Dar urletul ca de lup răsuna mai departe îndărătul lui, dincolo de rîu, peste stepă... Bărbosul urmărea cu încordare cum cinau liniștit oamenii aceia. Dorea un singur lucru din fundul sufletului său chinuit — să nu se sfîrșească niciodată laptele lor. Dar lingurile se lăsau tot mai adînc și mai adînc.

— Frățiorilor, zise surd bărbosul în cele din urmă. Dați-ne drumul...

— Vezi, băiete, rosti liniștit bătrînul, ai plecat să ucizi și să schilodești oameni. Nu te gîndeai la nimic altceva. Iar acușica zaci tu însuți și-ți aștepți sorocul. După ce sorbi cu buzele din lingură și își șterse mustățile, moșul urmă : Da-a... Va veni vremea cînd norodul are să se răscoale pe neașteptate, pe negîndite. O să zăceți la pămînt, așteptînd sfîrșitul. Aveți să vă mirați. Iar sufletul vostru are să se scîrbească și să bocească de moarte : ah, dacă s-ar întoarce totul, altfel am trăi.

— Așa ni-i slujba, doar nu sîntem de capul nostru... Am acasă gospodărie, familie, și mie mi-i dor. Crezi că-i plăcut să umbli teleleu prin stepă...

— Ce slujbă ? Dacă slujba are să-ți ceară să spinteci cu sabia icoane, ai s-o faci ?

— Apăi cum altfel ! Că am dat jurămînt tronului și patriei...

I se părea că timpul trece în goană pe malul acesta pustiu, întunecos, care aștepta în tăcere. Iar lingurile, care se băgau tot mai adînc, luau lapte chiar de pe fundul strachinii golite...

— Jurămînt !... Glasul moșului răsuna veninos. Jurămînt ! Iată jurămîntul (cu un gest inspirat, bătrînul ridică mîna) : să juri înaintea stelelor strălucitoare și a mîndrei lune sau a co-

drului des, înaintea apei limpezi, față de fiara din pădure și de pasărea cîmpului, să juri înaintea omului, că doar viața-i a omului. Nu înaintea popii celui pletos care ia plocoane. Asta-i adevăratul jurămînt ! Uite cui jurau mucenicii. Uite cui trebuie să jure fiecare om care n-are sufletul împietrit... Iar vouă, nenorociților, vi s-a împietrit inima, și tot vă băgați cu botul ca niște cățeluși orbi... Viața, iat-o de jur împrejur (moșul făcu un gest larg cu mîna). Înaintea ei trebuie să faceți jurămînt, nu în fața popii. Pe cînd voi călcați viața în copitele cailor, o luați în vîrful suliței, o tăiați cu sabia, trageți în ea cu arma... Vezi ? Ai slobozit glontele, fără să știi unde se duce !...

Dar jur împrejur stăruia întunecimea și încremenirea. Nu mai era nici apa cea vie care sporovăia cu vorbă nedeslușită în întunericul nopții. Nu era nici pădurea de peste rîu care asculta ca prin vis, nici malurile ce se pierdeau la doi pași. În schimb se zăreau roșind în întuneric, ca întipărite în aramă, chipurile luminate ale acelora care ședeau împrejurul focului.

Cazacul nu-și putea lua ochii de la dînșii. Cu cît îi privea mai mult, cu atît acești oameni îi apăreau mai puternici. Ședeau parcă turnați în aramă, ca niște viteji neștiuți ai întunericului și ai nopții.

— Oho-ho ! Viața-i a omului ! rosti bătrînul, puse deoparte lingura și-și șterse capetele mustăților care-i intraseră în gură ; apoi se apucă iarăși, fără grabă, să ducă lingura de la ulcică la gura-i năpădită de păr.

Iar cazacul îi urmărea mișcările, fără să-și ia ochii de la lingura care înălbea în noapte.

— Uite cum vine asta... De pildă, cîte griji n-ai în gospodărie. Ieși cu plugul. Frămînți și răsfrămînți pămîntul... Apoi înduri mult amar pînă ce ies niște firișoare verzi. Ești cu ochii numai la cer : de-ar da o ploicică ! Iar acolo răsar niște tuleie, se fac pai, înspică, spicul dă în pîrg, iar tu te tot învîrtești împrejurul lui, pe lîngă grîușor și ierbușoară...

— A căzut o stea, făcu lunganul și rîgîi.

Cazacul își ridică ochii și văzu rîul întunecat, plin de stele fără număr care clipeau în oglinda lui. Auzi plescăitul vag al apei somnoroase. Dar totul se îndepărta parcă de dînsul. Trecutul i se perinda acum prin minte. Țineau de trecut și familia, și gospodăria, și obișnuita-i muncă în stepă, care prin-

sese rădăcini în fundul inimii lui. Iar prezentul era bezna şi, în ea, chipurile omeneşti de aramă, luminate de foc.

Calul stătea amărît, cu capul în pămînt, cu urechile pleoştite... Pe rîu se auzea tot mai departe ciripitul unei păsări de noapte care, nevăzută, vîslea pe deasupra apei.

Bătrînul tăcea şi, pe sub sprîncenele-i cărunte, încruntate, privea rîul dincolo de care se înfiripa nelămurit pădurea.

— Ierbuşoara creşte, păzeşte-o, iese lujerul din pămînt, fereşte-l, nu-l rupe... Omul e pentru voi o nimica toată. Are preţ mai mic decît grîul. Gîndeşte-te însă că-i şi el o vietate, şi uită-te la stele — stelele luminează pentru toţi deopotrivă. Iar tu ai venit să chinuieşti oamenii, să-i ucizi şi să-i arunci în temniţă... Jurămîntul ! Nu se află alt jurămînt afară de viaţa omenească. Acesta-i jurămîntul cel mai scump, frăţioare. Uită-te la tine. Ai plecat. Te gîndeai : eu sînt puterea. Iar acuşica zaci aici şi aştepţi...

Muşcîndu-şi buzele, cazacul se încordă cu o sforţare supraomenească, dar curelele netăbăcite i se afundau încă şi mai adînc în carne.

— Frăţiorilor ! rosti cazacul, rămînînd fără vlagă. Frăţiorilor. Parcă eu...

Feţele oamenilor care cinau se clintiră, focul le lumina acum din plin. Oglindeau atîta calmă hotărîre, încît cazacul întoarnă ochii în altă parte. Paznicii îşi şterseră lingurile, şi le strînseră, apoi se apropiară de dînşii.

Toată ziua aceea se perindă prin mintea cazacului. Totul se înfiripa cu o limpezime uimitoare în ordinea fatală a lucrurilor care-l aduseseră aici, la pierzanie, la o moarte fără rost. Asculta cu jale : din spate venea, ca o alarmă, o tînguire tărăgănată. Din stepă nu se auzea nici un zvon. Şi cine ar fi putut sosi ? Nu era nici o scăpare. Nimeni nu avea să-l cruţe. Dar nici n-ar fi putut fi altfel : fiindcă nici el nu cruţase pe nimeni.

Tăcerea aceasta era mai înspăimîntătoare decît moartea. Asculta, asculta, cu o încordare dureroasă. Auzi deodată ceva : ţîrîitul greierilor fără număr, ţîrîitul acela care umple totdeauna stepa cea vie. Iar zvonul ăsta răsuna acum ca cel din urmă rămas bun.

Pesemne cei trei îl şi ridicaseră pe Reabov, fiindcă bocetele veneau dintr-acolo din ce în ce mai grăbite şi mai alarmante, apoi dintr-o dată se stinseră.

Inima bărbosului se opri. Lunganul se aplecă deasupra lui și începu să umble la curele. Cureaua slăbi și se desfăcu. Cazacul se sculă repede în picioare. Sărind într-un picior, în zăngănit de armă, Reabov se azvîrlea în șa. Cu călărețul în spinare, calul porni în galop și se mistui în întuneric.

— Oho-ho-ho !... Și-a luat picioarele la spinare, rîse lunganul. Hai, bădie, și tu.

Stăpînindu-se și de-abia dovedindu-și bucuria vieții care-l cuprinsese, cazacul, în aparență liniștit, se apropie de cal, cercă chinga, apoi încălecă și strînse frîul.

— Rămas bun, băieți !

— Drum bun !

Calul porni fără grabă la trap. Nisipul jilav scrîșnea sub copitele lui. Iar bezna nopții îl înghiți încet-încet.

Ca și înainte, șoapta ațipită a undelor se legăna somnoros.

Din apa întunecată cerul nopții privea cu stelele sale fără număr.

— Ei, acușica putem să și tragem un pui de somn.

— Trebuie să spăl ceaunașul.

Aplecîndu-se asupra apei, lunganul începu să frece grijuliu, cu nisip, ceaunelul pe dinăuntru.

— Da iute și-au mai luat tălpășița.

— Deh, nimeni nu vrea să moară.

— Carul mare îi sus. E tîrziu. O-o-ho-ho-ho !

Pe rîu cineva căscă somnoros, de mai multe ori în șir, și tăcu. Liniștea stăpînea stepa, rîul, pădurea care se deslușea vag în întuneric, adiind un simțămînt de pace și de odihnă.

— Cum te cheamă ?

— Alexei.

— Și mai cum ?

— Nikolaici.

— Ei, știi ce, Nikolaici, haidem în șlep la culcare. Avem acolo și paie. Ce-ar fi să ne scăldăm mai înainte ?

— Bun gînd.

Se duseră pînă la marginea apei, care se legăna ușor, clătinînd răsfrîngeri mate și înșelătoare, ca de untdelemn, pe linia vie, fugară, care desparte undele de malul negru și împietrit... Începură să se dezbrace. Deodată mîinile le încremeniră la brîu. Își întoarseră capetele spre rîpă.

— A ?

— Nu cumva ?... se auzi o întrebare scurtă, înăbuşită, alarmantă.

Urechile le erau aţintite cu încordare spre stepă, de unde, desluşindu-se şi sporind din ce în ce, venea un tropot care se apropia. Se auzea iarăşi că acolo pămîntul e uscat, bătătorit... Asta le strecura în inimă, nu se ştie de ce, ca o nelinişte. Alarma, nezărită pasăre neagră, fîlfîia în noaptea posomorîtă.

Numai bătrînul, fără să bage nimic în seamă, cotrobăia ceva, ca şi înainte, în luntre.

— Ehh !... gemu de necaz lunganul, legîndu-şi brîul. Nu v-am spus să nu le dăm drumul... Acuma descurcă-te ! Vezi ! Vin în goană. Se grăbesc, să nu ne scape.

— N-ar fi bine să trecem pe ţărmul celălalt ? Ce zici ? făcu Alexei.

O tristeţe îi răsuna în glas.

— Nu-i nimic, băieţi, nu-i nimic, rosti liniştit bătrînul, cotrobăind mai departe.

Iată că zvonul ajunse aproape, chiar deasupra rîpii. Apoi zgomotele se auziră mai slab, din stînga — cei ce veneau o luaseră ocolind spre povîrniş. O tăcere neştirbită dură cîteva clipe. Apoi începu să se audă, apropiindu-se, scrîşnetul ud al nisipului. Cei doi, fără să-şi ia ochii, priveau în aceeaşi parte.

— Ehh !... făcea într-una de necaz lunganul. Păcat că le-am dat drumul !

În întuneric se desena forma unui cal. Cazacul cel bărbos venea la trap şi, strunindu-şi calul înfierbîntat, începu să vorbească :

— Uite ce-i, băieţi... Treceţi numaidecît şlepul pe malul celălalt. Iar flăcăul s-o şteargă prin pădure... Scîrnăvia ceea s-a dus să raporteze comandantului sotniei. A vrut să vă împuşte chiar de acolo, de pe marginea rîpii. L-am înduplecat cu greu. Stai, zic, trebuie să-i găbjim de vii. Nu pot nici să stărui prea mult pe lîngă dînsul. Ar raporta îndată că iau partea rivoluţionarilor... Băgaţi de seamă ! Mîine dimineaţă au să trimită un ploton. N-are să vă fie la îndemînă...

— Ho-ho ! Peste două ceasuri vine vaporul. Iar dimineaţa prinde orbul, scoate-i ochii...

— A-a, bine... Ce mi-am zis : să mă întorc, să le spun... Ei, rămas bun !

— Drum bun, neică. Mulţumim !

— Vă mulţumesc şi eu...

Cazacul își struni puțin calul.

— Avem și noi inimă, nu sîntem fiare. dar asta-i... Bătrînul vostru e un om drept.

Calul porni repede. Cîtva timp se auzi din stepă tropotul care se îndepărta, apoi se stinse. Peste marginea rîpii, stelele neumbrite jucau slobod, jucau pe tot cerul, jucau în adîncurile întunecate ale rîului...

1907

Traducere de M. *Sevastos*

MORȚI PE STRĂZI

I

Deasupra străzilor, deasupra caselor plutește pîcla alburie a gerului. Stîlpii de telegraf, sîrmele, gardurile, copacii, totul e acoperit de promoroacă ; metalul alb îți arde degetele, ca și cum ar fi încins.

Sub tălpi, zăpada geme, se tînguie.

Soarele jos, de iarnă, străpunge pîcla rece cu lumina lui roșie, fără strălucire.

De undeva răzbat pocnituri seci, scurte, vioaie, care rămîn suspendate în aerul greu, fără răsunet și fără să nască vreo neliniște, sau cîte o bubuitură grea, singuratică detună înăbușit, mohorît, fără să stîrnească vreun ecou.

Apoi se face liniște. Totul rămîne în nemișcare : pîcla, copacii încărunțiți, sîrmele groase și albe întinse între stîlpi. Iar în tăcerea aceasta rece și nemișcată, la sunetele repede amuțite ți se trezește cu o zvîcnitură în inimă teama — ți se dezvăluie deodată adevăratul lor sens.

Sub acest soare jos care nu încălzește, întreg imensul oraș îți apare înfricoșat și amuțit. Într-o tăcere pustie se întind străzile, piețele goale ; casele privesc prin ferestrele lor albicioase ca niște ochi lipsiți de vedere, ochi care nu-ți spun nimic ; dărîmăturile fumegă negre, lipsite de viață.

Și pentru că tăcerea devine de nesuportat, urechea caută să prindă iarăși, cu o spaimă lacomă, sunetele fatale, acele sunete groaznice care înseamnă pentru unii ultimele lor clipe.

Pocniturile se aud iar : moare cineva. Undeva zăpada fumegă, absorbind sîngele roșu.

Într-o stranie potrivire cu tăcerea ce-ți strînge inima, tăcere întreruptă de aceste sunete ale morții, unele străzi sînt pline de o animație bolnăvicioasă care nu scade nici o clipă. Siluete de oameni se mișcă încolo și încoace, se ițesc mereu fețe

noi, zăpada scîrţîie, boturile cailor fornăie împrăştiind rotocoale de aburi.

Ţărani cu bărbile albe de chiciură trag grăbiţi săniuţe încărcate cu tot felul de boarfe. Lăsate pe spate, gîfîind şi strîngîndu-şi cu mîna poalele, femei în cojoace grele de oaie duc în braţe copii care ţipă. Cei mai măricei, înfofoliţi în şaluri, dau fuga cu picioruşele lor băgate în pîslari prea mari — ai tatălui pesemne — ţinîndu-se cu mînuţele lor îngheţate de cojoacele mamelor. Oamenii cu dare de mînă au tocmit sănii şi au îngrămădit pe ele o clădăraie de boccele, cufere, coşuri.

Cît vezi cu ochii, pînă se pierd în pîcla tulbure, străzile se mişcă, de parcă ar fi vii. Din răsuflările calde, aburii răciţi se lasă grei pe pămînt.

Pare că mişună un imens furnicar în care cineva a călcat cu piciorul, ori că se prăznuieşte un hram straniu, pe care toţi, cu mic cu mare, îl sărbătoresc.

Este în adevăr cea mai mare sărbătoare de care au parte oamenii : sărbătoarea panicii şi a groazei. Mii de fugari se îndreaptă spre bariere şi se scurg în toate părţile, pe toate drumurile, pe nesfîrşitele întinsuri înzăpezite, prin pădurile care stau mohorîte, tăcute sub podoaba lor albă de iarnă.

Undeva, pe străzile pustii, alţii îşi varsă sîngele pentru ei, iar dînşii fug, şi singurul gînd le este să-şi apere viaţa, petrecută în subsoluri, trăită în murdărie, în mizerie, într-o muncă fără răgaz, ca de vită, în robie, fără o rază de speranţă. Fug şi-i dispreţuiesc pe aceia care îşi dau sîngele pentru ei pe străzile tăcute şi pustii, pentru că în inima lor freamătă într-atît puternica dragoste de viaţă, că şi traiul lor searbăd, ticălos li se pare acum minunat.

Rătăcesc prin aceste mulţimi de oameni care se îndreaptă în aceeaşi direcţie. La un colţ de stradă, lîngă un felinar, zace un băiat cu chipul ca de ceară gata să îngheţe : deasupra unui ochi i se cască o gaură vînătă, făcută de un glonte rătăcit, tras cine ştie de unde. Oamenii se adună grăbiţi lîngă felinar şi îndată se împrăştie, înspăimîntaţi, lăsînd în jurul chipului de ceară, care se face tot mai alb, un spaţiu pustiu şi mort.

Intru într-o curte mare, plină de la un capăt la altul de cai, sănii şi săniuţe.

În graba mare se scot lăzi, boccele şi se încarcă pe sănii care, cu aceeaşi grabă, părăsesc curtea. Pe toate străzile domneşte o animaţie înfrigurată, înfricoşătoare. Scîrţîitul tălpicelor, fornăitul cailor, chemările, strigătele, totul are un alt înţeles

decît cel obişnuit, totul îţi vorbeşte de ceva care pluteşte ameninţător şi tăcut deasupra tuturor.

Un moşneag, cu o barbă albă, lungă, stă încovoiat pe o bîrnă, cu genunchii răşchiraţi, privind cu ochii săi roşii, lăcrimoşi zăpada bătătorită. Îi zăreşti imediat chipul împietrit, ca nici un altul în jur.

— Ce ţi s-a întîmplat, moşule ?

— Ai ?

Ridică o clipă spre mine pleoapele înroşite şi ochii stinşi, apoi îşi îndreaptă din nou privirea în zăpadă.

— Hei, birjar, de ce închizi drumul, mă ?

— Matrioşka, dă fuga repede în casă. După icoană e actul meu de identitate... l-am uitat, vai de capul meu !...

Cineva înjură de mama focului. Un copil scînceşte jalnic de încet în aerul geros care-i taie răsuflarea.

— Ce, tu rămîi, moşule ?

În mijlocul frămîntării din jur, al forfotelii pline de nelinişte, figura lui nepăsătoare, împietrită te izbea straniu.

Mă priveşte din nou, morfoleşte din buze şi-mi spune fără vlagă, cu un glas stins, de bătrîn :

— Ger, ger de crapă pietrele.

Şi priveşte din nou în zăpadă, morfolind cu acelaşi aer nepăsător.

— E-he, boierule !...

Acest glas ciudat şi răguşit, care pare a nu avea nici o legătură cu moşneagul şi nu seamănă cu nici un alt sunet din jur, răsună nefiresc şi neaşteptat, ca un cîrîit de cioară, în văzduhul plin de scîrţîit de tălpice, de răsuflări gîfîite, de exclamaţii speriate, de chemări şi de ocări mînioase.

Îmi întorc ochii.

Moşneagul, cu capul în tremur, cu ochii holbaţi cît cepele, cu zbîrcituri de uimire adunate pe frunte, face un pas spre mine, agăţîndu-mi-se cu mişcări nesigure, şovăitoare de reverul paltonului.

— Ce-am făcut eu ? ! Ai ?...

Mă dau îndărăt.

— Ce-i cu tine, moşule ?

Un rînjet, de care nu puteai spune dacă exprimă mînie sau suferinţă, îi întinde pielea uscată.

— Ce-am făcut ? !...

Şi deodată se înmoaie, se lasă iarăşi jos morfolind din buze şi-şi pironeşte ochii în pămînt, între genunchi. Din nou

trupul lui nemişcat, nepăsător, gîrbov se desprinde din mijlocul forfotei generale, plină de spaimă şi de nelinişte.

— Cînd a început să tragă, toţi s-au băgatără în beci, toţi. Şi boierii au coborît. Ehe, nu era de glumă !

Vorbeşte, dar nu mă vede, nu aude scîrţîitul săniilor, fornăitul cailor, exclamaţiile neliniştite. Poate că adunîndu-şi zbîrciturile pe frunte, el se străduieşte să găsească înţelesul la ceva anume, un înţeles care în îndelungata lui viaţă nu i s-a dezvăluit încă. Gerul i-a înţepenit mîinile bătrîne, îi strînge ca într-un pumn faţa zbîrcită. Buzele i se supun anevoie.

— Gî-î... crezi că-i place cuiva... nu-i place nimănui... Nu ştii de unde poa' să vină... Toţi s-au băgat... boierii îs gingaşi, cu mîini albe... Nu ?... Toţi erau acolo... în beci îi umed, rece... noi sîntem deprinşi, tot veacul ni l-am trăit aşa, pentru noi nu-i mare lucru, ni-i totuna, nu ?... Pentru că în beci dormi, în beci naşti, în beci munceşti, în beci ai să mori... de beci nu scapi... Fiecare cum i-a fost sortit... boierii îs gingaşi, cu mîini albe... şi deodată, s-au văzut laolaltă cu noi !... Nu le venea uşor !... Tot îi îmbiau cu ceai, dar parcă ceaiul nostru-i pentru ei ?... Le miroase a tinichea... ei tînjesc după ceaiul lor, după traiul lor... Nouă nu ne trebuie cine ştie ce, noi să avem unde ne sprijini capul ca să aţipim şi o dată cu zorile să putem porni iar la muncă. Doar sîntem deprinşi... Ai ?...

Îşi freacă mîinile zbîrcite, bătătorite, de om bătrîn.

— Ger... crapă pietrele... aşa ger a mai fost cînd cu holera, înainte de campania din Turcia.

Mă aşez lîngă el, mă vede, mă priveşte cu ochii larg deschişi.

— Cîţi ani ai, moşule ?

— Fuge lumea... Dă bir cu fugiţii oricine poate, o ia la sănătoasa...

Curtea se goleşte. Pe zăpada albă se văd petice negre — bălegar îngheţat.

— Au prins să tragă... la noi s-a aprins acoperişul... fum, plînsete... catul întîi în flăcări... În beci nu mai era chip să stai, aşa s-a făcut de cald, s-a umplut de fum... Feciorul meu spune... feciorul mă ţine... e la meserie, cizmar, de mic copil... pe lîngă el trăiam... că sînt singur, n-am pe nimeni... doar feciorul ăsta... el mă ţine...

Pe faţă i se aştern semne de oboseală, ochii se tulbură, se ascund în găvanele negre ale orbitelor, şi iarăşi nepăsarea aceea obosită se străvede în făptura lui gîrbovă şi zgribulită.

— Şi ce s-a întîmplat, moşule ?

— Am ieşit cu toţii din beci... casa ardea... boierii plîngeau, li se ducea pe copcă tot huzurul... Fecioru-meu, care mă ţine... împlineşte optsprezece ani de sfîntu Nicolae... „Tătucă, zice, arde, du-te şi te uită în magazie... O mai fi rămas ceva ?“ M-am dus, iar el, în curte, încărca în sanie cizme, carîmbi, pingele, tot felul de marfă... că din asta trăiam, asta ne era pîinea... stătea aplecat şi lega toate alea... Cînd am ieşit din magazie, văd că dinspre poartă vine fugind un vardist, unul burduhănos, cu nişte ochi să te bage-n boale, fuge şi ţine în mînă arma cu baioneta... A ajuns pînă la Vaniuşa, a ajuns şi dă-i... dă-i cu baioneta... a băgat-o toată în el, pînă la ţeavă... Eu... eu... am dat fuga... am ajuns acolo, şi cînd...

Moşneagul se îneacă de plîns, se scutură şi, aplecîndu-se aproape de tot de obrazul meu, bate aerul cu pumnii lui osoşi de bătrîn, mă ameninţă, iar faţa i se strînge într-o strîmbătură plină de răutate, rîs sau spasm, nu poţi spune.

— ...şi numai ce m-am pornit să zbier : „Dă-i... omoară-l !... Omoară-l pe grevist... omoară-l pe grevist !... A-h-a !“ Iar vardistul îl spinteca într-una cu baioneta... toată zăpada s-a umplut de sînge... „Omoară-l pe grevist !... Nu ne lasă să trăim în tihnă... dacă nu erau ei, ne-am vedea de treabă în pace !...“ Mă uit, Vaniuşa al meu zăcea pe jos cu mîinile în lături...

Şi moşneagul mă priveşte cu nişte ochi plini de uimire, de suferinţă şi de groază.

— Ai ?... Ce-am făcut... ce-am făcut, boierule ?...

Curtea s-a golit. Plec. Moşneagul rămîne singur.

II

Am rătăcit mult timp pe străzi pustii, prin pieţe tăcute, apoi m-am întors pe străzile şi pieţele inundate de oameni care fug.

Pe la colţuri — mantale cenuşii, feţe naive şi tîmpe, baionete, paturi de armă.

— Mîinile sus !

Ridic mîinile, stau, mă percheziţionează.

— Să fumăm, ce ziceţi ? oferă cu dărnicie un soldat, scoţîndu-mi din buzunarul de la piept tabachera ; apucă cu degete

neîndemînatice, înţepenite de frig, o ţigară, dă şi camarazilor lui şi-mi înapoiază tabachera.

Aprindem ţigările. Fumul şerpuieşte paşnic, în şuviţe albastre, deasupra mantalelor cenuşii. De după casele reci şi liniştite, bubuie o împuşcătură singuratică.

Prăvăliile, porţile, portiţele caselor sînt încuiate. Ruinele negre ard mocnit, fumegînd.

E primejdios să hoinăreşti pe străzi, dar mi-e peste putinţă să stau în casă.

În piaţa gării se învîlvorează un incendiu uriaş. O dată cu funinginea şi fumul, se înalţă în aer trosnituri scurte, scrîşnete şi foşnete ; flăcările şuierătoare se leagănă ca nişte şerpi cu capete ascuţite, se aruncă pe jos şi ling zăpada care se topeşte cît ai bate din palme, dezgolind pămîntul negru, fumegînd.

Tunurile privesc tăcute şi lungi, cu ţevile lor ca nişte trompe ridicate asupra pieţei. Siluetele cenuşii ale santinelelor se plimbă cu pas măsurat de-a lungul afetelor întunecate.

Ici şi colo, pe toată întinderea pieţei, zac ca nişte pete negre pe zăpadă morţii. Pe lîngă ei se adună pîlcuri de oameni. Vine o sanie largă, acoperită cu o prelată, o sanie mare, ca acelea cu care se transportă carnea de la abator. Oamenii aruncă în sanie trupurile neînsufleţite, îngheţate, cu membrele răşchirate, care parcă se încăpăţînează să nu încapă înăuntru. Apoi prelata acoperă morţii care sînt transportaţi astfel la secţiile de poliţie.

Mă apropii de unul din grupuri. Oamenii stau tăcuţi, privesc mohorîţi. La picioarele noastre, într-un cerc gol, zace un flăcău. După mîinile lui chircite, învineţite, îţi dai seama că a murit, dar faţa lui radiază încă energie tinerească, hotărîre şi curaj însufleţit. Gura i-a rămas deschisă, pesemne că tocmai striga ceva tovarăşilor săi atunci cînd glontele l-a nimerit şi i-a oprit inima într-o clipită, fără să-i lase nici atît răgaz cît să-i dispară însufleţirea de pe faţă.

Oamenii îl privesc nemişcaţi, fără nici o expresie în ochi, aşa cum privesc taurii, cu coarnele lăsate, locul însîngerat unde cu puţin înainte s-a tăiat o vită. Şi eu stau şi privesc la fel.

De la un timp simt năpădindu-mă din spate o apăsare stranie. O nelinişte inconştientă, nelămurită mă cuprinde ; mă scotocesc prin buzunare să văd dacă nu am pierdut sau nu am uitat ceva. Oamenii pleacă, vin, iar neliniştea mea creşte. Nu-mi

pot birui senzaţia aceasta neplăcută, apăsătoare, cu neputinţă de definit.

În cele din urmă nu mă mai pot opri şi-mi întorc capul : doi ochi, doi ochi rotunzi, măriţi privesc cu luciri sfredelitoare, fără să clipească, de după umerii oamenilor care stau înşiruiţi în spatele meu. Şi în privirea aceea e atîta ascuţime, atîta sălbăticie uluitoare, încît îmi întorc ochii în altă parte, dar îndată, ca atras de ea, mi-i ridic din nou şi o urmăresc. Privirea trece pe alături de mine, pe alături de oameni, îndreptîndu-se într-acolo, în acel cerc pustiu şi mort, în care zac mîinile chircite.

Mă simt străpuns pînă la durere şi mă uit în neştire cînd la chipul tînăr şi neînsufleţit, cînd la omul cu barba neagră, căruia nu-i văd decît ochii sălbatici.

Şi deodată prind asemănarea : e fiul lui !

Cu o curiozitate dureroasă mă uit atent la omul cu barbă, pe chipul căruia nu văzusem mai întîi decît ochii sălbatici. Îl cunosc. E Mihailo Ivanîci, zugravul care a lucrat de atîtea ori la proprietarul meu.

Dar ceva nu mă lasă să-i vorbesc, iar el nu-şi mai ia ochii de la chipul tînăr, fără viaţă.

Nu se apropie de fiul său mort, nu se apleacă, nu plînge, nu-şi spune durerea.

Cei ce privesc schimbă înăbuşit cîte o părere, crîmpeie de fraze :

— Tînăr de tot...

— Nu se vede sînge...

— Probabil, în inimă...

— Mulţi au mai căzut aici...

— O fi avînd tată, mamă...

Nici eu nu mă pot desprinde ca să plec, deşi e periculos să stai în loc prea mult timp — în jur mişună agenţi secreţi, poliţişti, iar cei bănuiţi că ar fi cunoscuţi sau rude ale omului ucis sînd duşi la secţie şi nu se ştie dacă mai ajung pînă acolo, dacă n-au să zacă şi ei la fel, undeva în zăpadă.

Vine o sanie. Mortul cu mîinile chircite este urcat în ea. Nu mă uit îndărăt, dar simt, văd împungerea ascuţită a celor doi ochi sălbatici, înnebuniţi. Sania pleacă. Plec şi eu. De cîteva ori mă opresc patrulele şi mă percheziţionează.

Paşi grei, grăbiţi şi istoviţi mă ajung din urmă. Zugravul merge alături de mine.

— Aţi văzut... fiul meu.

Nu-i pun nici o întrebare, mergem în tăcere.

Fața lui bărboasă, respectabilă, de staroste de breaslă sau de antreprenor, cuta severă dintre sprîncenele stufoase, mișcările lui încete sînt adînc concentrate și calme. Merge cu ochii plecați : chipul lui pare greu și nemișcat, ca de piatră. Și mormăie înăbușit :

— Nu-i nimic... Nu-i nimic !...

Zăpada scîrțîie sub pașii grei și singuratici.

— N-am mărturisit că-i fiu-meu... dar n-are a face... Nu-i nimic. Ne-om răfui noi...

Străzile se întind pustii. Casele se înalță singuratice. Merg în tăcere ca și pînă atunci ; nu am nimic de adăugat la acel ceva ireparabil, de necuprins, fatal, ce se ascunde în sufletul acestui om.

— Sus mîinile !... Arme aveți ?

Ne percheziționează.

Și dintr-o dată el izbucnește în rîs, le rîde în obraz cu gura, cu fălcile, cu mușchii feței ; numai ochii nu-i rîd, ochii privesc cu aceleași luciri demente cu care l-au privit pe mort, privesc cu o ură arzătoare, nepotolită, neomenească, și din cauza ochilor lui înspăimîntători nu-i vezi și nu-i auzi rîsul.

— Ha, ha !... Leprele astea... Le-ați strivit voi, uite, zac ca niște gîndaci morți... Ha, ha ! Gîndaci morți... Dar ia gîndiți-vă la ăi de-au rămas... parcă-i poți cunoaște... da, ăi de-au mai rămas... Acum or să vă pîndească zi și noapte... tîrîș... tîrîș... pe burtă... de după gard... de după colț... de pe acoperiș : poc ! Și s-a isprăvit cu voi !... Parcă te poți păzi de el, de diavol, dacă lui îi e totuna, dacă singur își pune ștreangul de gît, ai ? He-he !... Fiți gata, voi, în orice clipă...

Chipurile soldaților se întunecă, posomorîte.

— Hai, hai... Vezi-ți de drum...

Cu fața schimonosită de furie se repede la el un soldat mărunțel, bătînd cu patul armei în zăpada care scîrțîie.

— Nemernicule !... Dacă ai chef... acuși îți vin de hac...

Dar se oprește la jumătatea vorbei : îl țintuiesc doi ochi sălbatici.

Stau o clipă unul în fața celuilalt, apoi soldatul întoarce spatele și pleacă.

Mergem mai departe.

— Ei, rămîi sănătos.

— Mergi sănătos... lasă... lasă că...

Pornesc singur pe strada pustie, dar paşii scîrţîitori mă ajung din nou.

— Ne mai ţii minte, am lucrat amîndoi la vila în care locuiai... Ce zugrav, ce zugrav a fost... Meşter ca el nu mai găseai.

Faţa i se schimonoseşte într-un spasm, dar ochii îi rămîn uscaţi şi strălucitori.

1907

Traducere de *A. Gabrielescu* şi *I. Gherlacov*

PĂLĂLĂI

Scînteind aurie pînă departe, limba de nisip se întindea de la malul abrupt, întunecat de copacii pletoşi aplecaţi asupră-i, pînă la albia luminoasă a rîului, ce părea aţipit sclipind molcom, ocolind alene pădurea îndepărtată, abia desluşită, şi pierzîndu-se dincolo de ea.

Apa, ca de argint-viu, se aşternea pînă la celălalt mal oglindind povîrnişul rîpos, înalt şi alb al unor dealuri calcaroase. Nori mici, alburii îşi găsiseră lăcaş în adîncul cerului înnădit din mari pete albastre. Numai globul soarelui nu se putea răsfrînge clar şi puternic în unde. Lumina lui curgea ca un şuvoi de argint topit pe întreaga întindere vie şi jucăuşă a apei.

În luminişul siniliu dintre dealuri răsăreau crucile aurii ale mănăstirii ce se zărea albind în depărtare. Tăcută, fără dangătul sonor al clopotelor, mănăstirea părea aţipită privind-o de aci, la fel ca întreg înconjurul. Undele uşor încreţite, limpezi, mişcătoare şi străvezii spălau fără zgomot nisipul auriu ; nu se auzea decît un freamăt uşor, foşnetul frunzelor întunecate ale copacilor, aplecaţi de sus de pe mal, ca în poziţie de visare ; rădăcinile le erau dezgolite de apele primăverilor.

Un zîmbet luminos şi melancolic, zîmbetul aceleiaşi liniştite contemplări, stăruia deasupra norilor, deasupra albelor răsfrîngeri ale dealurilor pe cerul albastru, deasupra rîului limpede-argintiu cu ape blînde şi leneşe.

Şi acel zîmbet molcom, acea contemplaţie visătoare nu erau tulburate de prezenţa omului. Pînă şi luntrea cioplită dintr-un trunchi, trasă pe jumătate pe nisip, nu părea făcută de mînă de om, părea un voinic al codrilor, înnegrit de ani, prăvălit de pe malul lui de baştină, zăcînd acolo de cine ştie cîtă vreme, pe jumătate cufundat în apă, mereu spălat de valurile mici, jucăuşe şi mîngîietoare.

Pînă și coliba de pescar, aciuată chiar sub rîpa umbrită de copacii pletoși, îți amintea mai curînd de o ciupercă înnegrită de vreme și ploi, cu pălăria căzută pe o parte.

Totul era ca vrăjit, vraja vieții tihnite, blînde, necunoscute și tainice pe care o trăiește natura în afară de conștiința omului.

Un dangăt slab de clopot răsună în văzduh, din partea unde crucile aurite își tremurau pe cer licărul lor gălbui, cu o neliniște vagă, dezorientată. Deși slab și șovăitor, dangătul șterse în plutirea lui tot acel zîmbet luminos și tainic, acea contemplație visătoare și, luîndu-o peste întinsul apei, se stinse încet-încet, pierzîndu-se, dispărînd apoi împreună cu rîul după cot.

Pierise zîmbetul zilei. Norii și rîpele erau tot albe, dar atît. Rîul sclipea sub soare, iar pe nisip, lîngă luntre, se vedeau urme de pași, solzi, oase și resturi de pește.

Din colibă ieși un om vîrstnic, încă în putere, cu o barbă sură, cu fața brăzdată de zbîrcituri adînci și cu sprîncenele stufoase, împreunate a supărare. Își duse streașină la ochi palma smolită și privi într-acolo unde scînteiau crucile cu freamăt de neliniște și de unde venea plutind dangătul prelung de clopote, stins, slăbit de depărtare.

Mustața aspră i se zburli cu ciudă.

— Ei ! Iar s-au pornit să urle !

Înfoindu-și sprîncenele aidoma unui cotoi supărat, omul se întoarse și, călcînd greoi pe nisipul scrîșnitor, se apropie de odgonul cu cîrlige și se apucă să le mai ascută cu pila, ștergîndu-le apoi cu o cîrpă unsuroasă, ca să nu ruginească în apă.

Obișnuia să-și țină peștele în coșuri de nuiele coborîte în rîu cu o funie. De două-trei ori pe săptămînă veneau la el cumpărători cu ridicata, după marfă.

În zilele de sărbătoare, după ce se termina slujba la mănăstire, pe malul celălalt se iveau pe povîrnișurile albe siluetele negre ale bărbaților, basmalele și fustele albe ale femeilor. Apoi răsuna chemarea :

— Afinoghenîci-îci !...

El zburlea doar sprîncenele și își vedea liniștit de treabă : cobora peștele în coșuri, ori cerceta cîrligele punînd momeala, sau înnădea capătul rupt al odgonului.

— Afinoghe-nî-î-îci !... Hai înco-a-a-a !...

Dealurile albe răspundeau cu ecoul purtat pe oglinda rîului, şoptit de copacii pletoşi.

Multă vreme aşteptau jos, lîngă apă, oamenii ce se zăreau micuţi ca nişte jucării sub rîpile albe, dar unchiaşul mişca înainte din sprîncenele-i încruntate şi mustăţile-i ţepoase.

După ce isprăvea cu ultimul cîrlig, după ce întindea cu grijă odgonul şi-l răsucea cu degetele, Afinoghenîci punea mîna pe o vîslă lungă şi îngustă ce sta sprijinită de colibă, păşea înspre luntre şi, încordîndu-se, opintindu-se, o împingea cu umerii lui puternici de pe nisipul foşnitor în apa tremurătoare, care-o întîmpina cu bucurie. Slobozită de greutatea nemişcării, luntrea începea şi ea să se legene şi să se răsucească uşurel, molipsită parcă de atmosfera liberă, îmbucurată şi jucăuşă din jur.

Trecea veselă, cumpănită şi puternică, răsfrîngîndu-se în apa limpede, iar sub botul ei negru şi bont se rostogolea un vălătuc străveziu ca sticla, desfăcîndu-se pînă departe în două cute.

Acum soarele e sus de tot şi argintul topit a pierit. Albastru e rîul, albastru — cerul, şi într-un singur loc joacă nebuneşte, strălucind orbitor, o lumină neîndurătoare.

Încep să se audă glasuri, turuială şi rîsete, dar oamenii se văd încă mici de tot şi nu se desluşesc nici surpăturile, nici crăpăturile rîpilor. Aşa e pe apă, sunetele răzbesc de foarte departe. Sub luntre se reflectă tremurătoare dealurile albe, se agită, ţopăie, cînd lungindu-se, cînd lăţindu-se, sluţite caraghios. Mai aproape, tot mai aproape...

Luntrea se înfige lin în mal. Oamenii se înghesuie care mai de care, grăbiţi să se urce în barca ce se leagănă sub picioarele lor, vioaie ca un ţipar, dar Afinoghenîci îşi avîntă mînios vîsla :

— Încotro ? Întîi plata pentru transport... Nu-i voie... unde vă băgaţi ? O s-o răsturnaţi, nătăfleţilor !

Colţurile înnodate ale basmalelor se desfac, punguţe cu bani ies la iveală.

— Ţi-oi plăti mai tîrziu, Afinoghenîci... Jur pe sfînta cruce.

— Apăi atunci te trec şi eu mai tîrziu.

— Ce te-a apucat, fiară sălbatică, nesătulule, n-ai pic de suflet ? ! Niciodată nu te-ar păsui omul ăsta măcar cu o copeică... Na, şi să-ţi rămînă în gît !

O cerşetoare bătrînă face o plecăciune pînă-n pămînt, bolborosind :

— Aibi milă, taică, aibi milă de o biată bătrînă prăpădită !... N-am primit pomană în pridvor decît trei copeicuţe... Asta-i tot ce am pentru o săptămînă întreagă.

— Dă banii încoa, îţi spun ! De nu, vezi-ţi de drum !... N-am vreme de stat la taifas cu nimeni.

Cerşetoarea îşi scotoceşte grăbită buzunarele, clipind din ochii ei roşii, lăcrimoşi, apoi întinde moneda şi se urcă în barca ce se leagănă tremurătoare. Afinoghenîci e aspru şi neînduplecat. Şi abia după ce a strîns cîte o copeică de căciulă, se sprijină cu toată greutatea de vîslă şi împinge barca de la mal. De sub botul ei porneşte din nou vălătucul străveziu ca sticla, iar în apă se plăsmuiesc imagini tremurătoare.

În barcă sporovăiala începe. Oamenii îl ocărăsc pe Afinoghenîci că-i jupoaie de vii, că-i un zgîrie-brînză, dar cuvintele lor sînt rostite fără supărare. Iar bătrînul, ca şi cum n-ar fi vorba de el, bulbuceşte mereu cu vîsla vălurelele vioaie şi jucăuşe. Apa alunecă drept sub marginile luntrei prea încărcate şi toţi stau smirnă, ţinîndu-se strîns de lemnul ud şi alunecos, căci la cea mai mică mişcare apa poate năvăli înăuntru şi atunci fundul negru, rotund se va răsturna. Dealul înalt şi alb rămîne în urmă, tot mai scund. Indată le ies în întîmpinare limba de nisip auriu, copacii pletoşi şi coliba înnegrită de vreme.

Ajunşi la mal, toţi coboară voioşi pe nisip şi o pornesc grămadă spre sat. Se dă jos şi bătrînica cea cu ochii lăcrimoşi. Afinoghenîci trage cu grijă barca pe mal, propteşte vîsla şi priveşte dezaprobator şi aspru în urma cerşetoarei, care a luat-o şi ea din loc, şontîc-şontîc.

— Ei, încotro ? De ce atîta grabă ca să te duci să crăpi de foame ?... Ai destulă vreme, nu te teme.

— Ai ?... face bătrînica şi se opreşte nedumerită, buimacă.

Omul se apleacă deasupra coşului şi începe să azvîrle pe nisip peştii care se zbat încă.

— Uite un şalău... e bun de ciorbă... S-or pricepe ţîncii cum s-o suarbă pîn' la fund... Iaca şi nişte caraşi, tot aşa de buni de ciorbă... Ia şi niscai ceguşoare...

Năucă şi fericită, bătrîna adună în poală cît încape din spuza de peşti vii, fremătători şi se apleacă din şale cu umilinţă :

— Aibă-te în pază domnul Isus Cristos şi sfînta Fecioară, om bun...

— Hai, du-te, du-te ! Vă ploconiţi la fel şi în faţa ăluia care vă dă de pomană, şi în faţa ăluia care vă dă cu piciorul.

Pe Afinoghenîci nu-l prea aveau la inimă oamenii, se fereau de el, însă cînd era vorba de mers la mănăstire, tot la luntrea lui veneau, ca să nu ocolească prea mult pînă la bac. El îi trecea dincolo, morocănos şi tăcut.

Cîteodată oamenii se aşezau la întoarcere sub un copac din marginea rîpii, ca să-şi mai tragă sufletul.

— Cu ajutorul lui dumnezeu m-am învrednicit să ascult azi şi utrenia, şi liturghia. Tare frumos a vorbit părintele Paisi. Mai-mai să-mi dea lacrimile cînd zicea : „Iubiţi-vă unii pre alţii..."

— Şi de cîntat, s-a cîntat frumos azi.

— Cu glasuri adevărat îngereşti.

— Negriciosul ăla mititel cum mai făcea din gît : o-o-o... u-u... a-o-o-o...

Ţăranul îşi schimonosi obrazul, îşi rotunji buzele şi scoase din gîtlej un sunet dogit de răsună tot rîul. Pescăruşii care zburau pe deasupra apei zvîcniră cît colo. Afinoghenîci mormăi :

— Aşa cîntă îngerii, mă ?... Şi dacă s-ar şti că aseară, adăugă el întunecat, fără a se adresa cuiva anume, am trecut dincolo cinci muieruşte... pentru monahi... pentru treburi sfinte... Nişte muieruşte tot una şi una.

Toţi amuţiră posomorîţi. Acum şi dealurile, şi limba de nisip arătau altfel, parcă altfel scînteiau şi crucile aurii.

Dar nu trecu mult şi încolţi în ei paraponul ; cu feţele uşor năduşite, oamenii îi aruncară cu răutate luntraşului în obraz :

— Ne uităm la tine, Afinoghenîci — sau eşti împotriva lui dumnezeu, sau duşmanul popilor, sau eşti păgîn. O dată nu-ţi faci şi tu semnul crucii. Trăieşti aşa de cînd te ştim, nu tu sărbătoare, nu tu zi de duminică.

Bătrînul îşi văzu mai departe de treabă, posomorît, apoi spuse :

— Şi peştele umblă prin apă şi nu cunoaşte sărbătoare... Apoi, întrerupîndu-se, zîmbi : Am fost şi eu odată tînăr şi voinic, am avut şi eu tovarăşi. Pe atunci ştiam şi noi de sărbători. Cum cădea vreo zi a unui sfînt, oamenii se îmbătau criţă, ca porcii, îşi băgau rîtul în noroi, că de sărbători aşa se cuvine, să umbli ca vita. Se îmbătau, cum zic, şi era şi pentru noi o

zi mare : ne strecuram în biserică şi goleam cutia milelor. Aşa sărbătoare zic şi eu !

O ploaie de ocări se revărsă asupra lui Afinoghenîci :

— Neruşinatule !

— Pîngăritorule !

— Iudă !

— Ştim noi că eşti hoţ de cai, tîlhar şi ucigaş. E de mirare cum te mai rabdă cel de sus ! Ai merita să fii şfichiuit la părţile moi cu codiriştea biciului ! Vorbeşti de peşte ! Păi, tu eşti mai rău decît peştele, mai rău decît vita necuvîntătoare ! Duşman al lui dumnezeu ! Dacă n-ai cruţat nici biserica domnului, ce să mai vorbim... Eşti un animal, şi atîta tot !

Ei, dar era ceva care ţinea trainic în frîu ciuda lor. S-ar fi cuvenit să-l bată măr, să-l schilodească, să-l lege şi să-l arunce în apă... Însă oamenii îl ocărau numai, iar el povestea mai departe :

— E adevărat că făceam negoţ de cai cu tovarăşii mei... Trebuia să halim în fiecare zi, că doar nu eram ca de-alde sfîntul Anton. Burta noastră cerea pîine şi altele... E adevărat, am fost geambaş. Şi rîzînd din nou, drept răspuns la nişte gînduri ce-i veniseră, urmă : De sfîntul Nikolai ăl de primăvară, ne-am furişat o dată în curtea unui moşier. Grajdul era trainic, din piatră. Lacătul nu-l puturăm sparge cu nici un chip... Of, mînca-te-ar muştele şi ţînţarii ! Ne apucarăm să facem o bortă în zid, începînd de deasupra uşii. Cînd eram aproape să isprăvim treaba, am dat peste un drug de fier, de nu putea calul să treacă nicicum. Ce era de făcut ? Zorile stau gata să mijească. Iar calul era englezesc, armăsar, pentru prăsilă, făcea vreo zece miişoare, ba poate şi mai mult. Ne-am strecurat noi în grajd, am pus scînduri peste o droşcă, iar de acolo, zdup în podul cu fîn. Am legat calul la ochi, l-am urcat în podul cu fîn şi după asta, poc ! în fereastra boierului cu o piatră. Au sărit toţi cu puşti şi revolvere şi — drept la grajd. Zidul — găurit. Au descuiat uşa, au dat-o în lături — calul nicăieri. Se băteau peste coapse, tot mirîndu-se cum de-a putut trece calul pe sub drug — în genunchi pesemne. Iar noi stăteam culcaţi în podul cu fîn şi trăgeam cu urechea. Cît ai clipi din ochi au pregătit o poteră de vreo zece inşi, toţi cu puşti, şi împreună cu boierul au pornit săgeată spre stepă — într-acolo socoteau ei c-am tulit-o. Iar noi am aşteptat olecuţă, am aşezat iarăşi scîndurile, am dat jos armăsarul, l-am scos frumos pe uşa rămasă des-

chisă, am mai luat şi din ţarc doi jugani, şi ne-am cărăbănit binişor pe drumul dimpotrivă.

Mustăţile şi sprîncenele aspre se zburliră...

— Ai să te perpeleşti în cuptoarele iadului !

— Ho-ho-ho !... N-aveţi grijă, c-oi mai trăi eu destul, iar după moarte o să mă şi pomeniţi.

Oamenii plecau posaci şi înciudaţi, ocărîndu-l, dar cu simţămîntul straniu că îl vor mai pomeni, că într-adevăr îşi vor mai aminti de el. Dar cum, pentru ce ? Şi în sufletul lor se amestecau scîrba şi înciudarea cu un straniu simţămînt de uimire faţă de acest om.

Ca şi înainte, zorile se aprindeau în fiecare zi deasupra pădurii, crucile de la mănăstire începeau a scînteia, iar seara, dincolo de cotul rîului, roşul însîngerat al asfinţitului se stîngea oglindindu-se în apă ; numai albul zidurilor mănăstireşti mai stăruia vreme îndelungată, chiar şi atunci cînd se închegau umbrele amurgului.

Afinoghenîci se simţea bine pe malul său pustiu, fără ţipenie de om. Stătea de vorbă numai cu peştii necuvîntători. Ei îl înţelegeau de minune, şi el, la rîndul lui, îi înţelegea. Mai erau apoi şi pescăruşii. Aceştia întreţineau cu el legături de afaceri ; în zborul lor necontenit adunau de pe jos resturile de peşte. Pentru vietăţile acestea bătrînul găsea întotdeauna o glumă blajină, un zîmbet pe sub mustaţa-i aspră ; pentru oameni însă nu-i rămîneau decît vorbe usturătoare, zeflemisitoare. Într-un cuvînt, nimic nu-l lega de oameni.

— Măi, Afinoghenîci, îi spuneau ei. Nici de trăit nu trăieşti ca oamenii ; n-ai nici neamuri, nici seminţie, nici nevastă, nici copii...

El îşi zburlea mustăţile şi sprîncenele.

— Destui plozi prăsiţi voi... şi pentru ce ? Ca jumătate din ei să moară de foame, iar cealaltă jumătate, cînd o creşte, să-şi bage grumazul în jug şi să tragă în locul vostru, ca vita ?

Şi toate rămîneau neschimbate : rîul, pădurea, cotul îndepărtat şi mănăstirea albă în despicătura albastră de cer. La umbra rîpii bătrînul împletea năvoade, iar apa spăla lin limba de nisip. Copacii pletoşi şuşoteau încetişor şi pescăruşii orbitor de albi săgetau, lipsiţi de griji, văzduhul. Toate cîte se aflau în jur — oraşe, sate şi durere omenească, întîmplări din trecut,

tinereţe şi voinicie parcă se dăduseră la o parte. Stăruia doar liniştea, tăcerea, îngîndurarea. Iar năvodul, aşternîndu-se pe nisip ca o umbră subţire străvezie, se mişca şi creştea neîncetat, ochi după ochi.

Se gîndea oare Afinoghenîci la îndepărtata-i tinereţe, clocotitoare de forţă neirosită, la lupta lui de unul singur împotriva tuturor, se bucura oare de mîngîierea razelor soarelui, de prospeţimea apei, de ţărmul pustiu, de copacii bătrîni ca şi el, cu rădăcinile spălate de apă, sau nu făcea decît să urmărească încordat ca ochiurile ce le înnoda unul de altul să iasă cît mai egale ?

Nopţile se lăsau tot atît de blînde, de liniştite şi de pline de visare. Şi atunci nu mai ştiai dacă dealurile de pe celălalt mal se zăreau aievea, sau erau doar o nălucire. Prin beznă rîul apărea întunecat, fără mişcare, ca şi cum nici nu era acolo jos un rîu, ci doar un hău căscat, fără fund, iar de-a lungul albiei stăruia o umbră deasă, tainică, stînd parcă de strajă.

Lîngă coliba cufundată în întuneric abia pîlpîia roşiatic focul, parcă la fel de străvechi ca şi nopţile ce înconjurau rîul nevăzut, la fel de părăsit şi singuratic ca şi bătrînul, pe al cărui obraz luminat de reflexe roşii se zburleau a supărare sprîncenele şi mustăţile.

Apoi focul adormea şi se mistuiau în beznă şi bătrînul, şi dealurile, şi rîul.

Din oraş veneau cumpărători cu ridicata. Oameni iuţi, ageri, cam şmecheri şi dornici de cîştig. Se tocmeau, se izbeau peste pulpanele caftanelor şi, cînd încheiau tîrgul, băteau zgomotos palma : duhneau a peşte stătut şi aduceau cu ei un iz de prăvălie şi de oraş. Cu aceştia Afinoghenîci era şi mai posac, mai scump la vorbă şi dîrz ca un cal nărăvaş. Dacă hotăra un preţ, nu se mai clintea din loc, ca malurile de lut ale rîpii. O dată, cînd i s-a oferit cu deosebită stăruinţă un preţ prea scăzut, a răsturnat în rîu, sub ochii neguţătorilor, barca plină cu peşte viu, fremătător.

Şi multă vreme l-au ameninţat ei cu pumnii, iar peste apa şi malul rîului au răsunat sudălmi aprinse şi murdare.

Într-o zi veniră aci pîlcuri-pîlcuri de săteni, bieţi oameni chinuiţi, zdrenţăroşi, istoviţi, cu obrajii supţi. O porniseră la

oraş, care la judecată, care să înfunde puşcăria, iar alţii ca să-şi cîştige şi ei o pîine. Se aşezară pe nisip, îndreptînd spre soarele dogoritor picioarele lor desculţe, scheletice şi crăpate, piepturile înnegrite şi supte. Stăteau şi se tînguiau, scormonind nisipul fierbinte şi afînat.

— Nu mai putem aşa ! Am ajuns la capătul puterilor, gata ! Vitele ne-au murit, izbele ni se dărîmă, copilaşii ne pier.

Bătrînul mişca din mustăţi, aruncînd parcă în silă :

— Păi, voi, mai bine... v-aţi duce la părintele Paisi. El are să vă îndestuleze ; că doar aşa zice la predică : să-l iubeşti pe aproapele tău şi cîte şi mai cîte.

— Ne-a ajuns cuţitul la os ! Nu-ţi mai rămîne alta decît să te întinzi şi să mori.

— Pîntecul călugărului ăsta burtos a mai crescut acum. Au cumpărat monahii niscai pămînţel în jurul satului vostru, taman pînă la Olhovîi-Rog... Aşa că, drept mulţumire, duceţi-vă şi aprindeţi lumînări.

În depărtare se zăreau zidurile albe ale mănăstirii.

Ţăranii urmau să se văicărească.

— Nu mai merge aşa. Ne-a ajuns funia la par. Nu mai putem !...

Tînguirea lor stăruia deasupra rîului paşnic, ca refrenul unei cîntări de veacuri ce n-a amuţit niciodată.

Iar bătrînul povestea aruncînd vorbele, aşa cum arunca sfoara împletind ochiurile noi ale năvodului:

— Pe vremea aceea eram trei — tineri toţi. Şi din curtea unui bogătan — cel care ţinea în pumn toate satele învecinate — am scos într-o zi trei cai. Caii ăştia făceau multe parale. N-am apucat bine să fugim, că ne-au ajuns din urmă, la rîu. Eu am izbutit să mă furişez în stuf şi am stat acolo băgat în apă pînă la gît, dar pe tovarăşii mei au pus laba. Se adunase tot satul. Bogătanului îi năvălise sîngele-n obraz şi umbla de colo pînă colo, crunt ca o fiară. „A-a !... Daţi în ei, pe răspunderea mea !“ Ţăranii s-au apropiat. Tovarăşii mei stăteau cu mîinile legate la spate, plini de sînge pe obraz. Unul din ei şi-a ridicat capul şi a spus : „Fraţilor, ştiţi doar că nu ne-am atins niciodată de avutul vreunui sărăcan şi nici un mînz n-am luat de la voi, ci numai de la bogătani. Ei vă sug sîngele... Oare le veţi ţine lor partea şi vă veţi lovi singuri peste picioare ?...“ Oamenii s-au posomorît, şi-au lăsat ochii în jos, s-au scărpinat la ceafă. Îmi zvîcnea inima. Eram gata-gata să mă ridic din stuf şi să le strig : „Măi, fraţilor ! Noi pătimim

deopotrivă, bem din acelaşi pahar al amărăciunilor." Dar lipitoarea de bogătan a început deodată să răcnească : „Nu vedeţi că-s nişte hoţi de cai, nişte ucigaşi !... Hai, omorîţi-i, eu răspund ! Vă dau trei vedre de votcă !..." Oamenii au început să se urnească, apoi s-au repezit buluc. Cineva l-a lovit pe tovarăşul care vorbise cu un par în cap, l-a doborît la pămînt şi pe urmă s-au pornit şi ceilalţi... Am stat toată noaptea şi am privit, fără să-mi întorc ochii, cum l-au bătut pe prietenul meu, cum l-au batjocorit, cum l-au chinuit. Nici nu mai semăna a om şi ei tot mai izbeau în carnea lui, carne vie, însîngerată, şi asta în faţa mea, la un pas...

Bătrînul trase aer în piept şi aruncă o privire cu ochii injectaţi de sînge.

— O noapte întreagă am privit... În cele din urmă au plecat. Am ieşit din ascunzătoare, am stat puţin lîngă tovarăşul meu — un morman de carne însîngerată şi atîta tot. Am pornit-o de acolo ca beat... Iar după asta, am dat foc satului de opt ori. O dată, cînd am tulit-o de la puşcărie, altă dată, cînd m-am întors din Siberia. Mă duceam şi iar îi dădeam foc... La toţi li s-au făcut praf şi cenuşă gospodăriile. Cînd am dat foc a opta oară, tot satul s-a dus naibii, n-au mai rămas decît bîrnele arse... Pe urmă s-a arat locul acela şi azi nici urmele satului nu se mai cunosc.

În depărtare albeau ca şi înainte mănăstirea şi dealurile de pe celălalt mal, iar dincolo de pădure se pierdea cotul rîului. Întristaţi şi zdrenţăroşi, oamenii şedeau cu genunchii ascuţiţi aduşi la piept şi scormoneau nisipul încins.

Sprîncenele stufoase ale lui Afinoghenîci, lăsate streaşină peste ochi, se ridicară ameninţînd parcă pe cineva. Apoi bătrînul aruncă mînios :

— Se vede treaba că bogătanii v-au jupuit prea puţin pielea...

Ochii inflamaţi ai oamenilor scăpărară cu ură.

— Ba ne-au luat şi cîte două piei de pe fieştecare.

— Prea puţin ! Ar trebui să vă ia cîte trei, cîte zece, să vă smulgă şi din carne, să vă înhame la plug, să picaţi acolo pe loc şi să crăpaţi, poate că atunci o să vă vină mintea la cap...

— Nu mai lătra, că doar nu eşti cîine.

— ...Poate că atunci o să vă ridicaţi şi voi frunţile din ţărînă.

— Mai bine trece-ne dincolo, Afinoghenîci.

Bătrînul se liniști pe dată și-i cercetă fugar pe sub sprîncenele încruntate.

— Cîte o copeică de căciulă.

— Teme-te de cel de sus ! N-am mîncat nimic toată ziua și o să cădem în drum... Nu dovedim să facem ocolul de zece verste pînă la bac.

— Pe degeaba nu vă trec.

— Pentru numele lui dumnezeu !... Un dram de milă... N-avem nici unul măcar o lețcaie.

Bătrînul le întoarse tăcut spatele și-și văzu de ale lui, ca și cum ar fi fost singur. Ceilalți îl înconjurară, i se ploconeau cu umilință, se rugau, apoi glasurile lor răgușite deveniră stridente.

— Ce te mai uiți la el ! Împinge luntrea !...

Oamenii puseră mîna pe barcă, înciudați, gălăgioși. Ca un zmeu, bătrînul își repezi vîsla : loviturile căzură grindină peste capete, peste umerii costelivi, arși de soare. Vîsla se despică și bucățile zburară cît colo, cu luciri de lemn proaspăt. Bătrînul înșfăcă atunci ancora micuță cu brațe rășchirate, rotind-o amenințător. Ancora vui prin văzduh, în mîinile lui zdravene.

Toți se repeziră în lături :

— Mă... Ai căpiat !... Fiară turbată !...

El îi privea ca pe niște cîini bătuți.

— Scîrnăviilor ! Mortăciunilor ! Împuțiților ! Nu faceți alta decît să murdăriți locul...

Țăranii plecară. Se îndepărtau cu pași șovăitori, vlăguiți. Mergeau și soarele le pîrjolea trupul prin zdrențe, nisipul încins le frigea tălpile crăpate, iar rîul, cu luciul lui neîndurător, le orbea ochii bolnavi, adînciți în orbite.

Tot mai rar îi trecea Afinoghenîci cu barca pe credincioși. Mai veneau femei cu chipurile brăzdate de o oboseală parcă veche de veacuri, cu priviri sfioase în care stăruia aceeași întrebare, neînțeleasă pentru ele și fără de răspuns de cînd lumea. Treceau săptămîni și nu venea un om. Arareori se mai tîra pînă aici cineva din sat.

De sărbătorile mari însă venea grămadă tineretul, dar nu ca să treacă pe celălalt mal. Flăcăii și fetele aduceau votcă,

ronţăiau seminţe, cîntau la armonică şi din gură ; deasupra rîului liniştit zburau strigătele, rîsetele, sau cuvinte tari şi înjurături.

Afinoghenîci nu le putea da nimic şi nici n-ar fi luat în seamă ceata lor zgomotoasă, dar crîmpeiele fără şir ale povestirilor lui din trecut, din tinereţea-i furtunoasă şi răzvrătită, observaţiile lui muşcătoare şi răutăcioase aruncate din cînd în cînd îi făceau pe tineri să se strîngă în jurul lui.

Din mulţimea de flăcăi ce-şi lungeau gîturile stînd roată pe lîngă bătrîn se auzea :

— Pădurarii au omorît doi de-ai noştri... I-au prins pe cînd tăiau copaci.

— Îs vreo sută de deseatine de stejăriş pe-acolo...

Şi toţi priveau spre pădurea mănăstirii, deasă şi întunecată, în contrast cu rîul luminos.

— Are să-i vină rîndul şi pădurii...

— O să ne înfruptăm şi noi din copacii ăştia...

— Oricum, asta nu-i viaţă... Totuna-i unde te prăpădeşti — aici sau la ocnă.

— Pe ocnaş ocna nu-l mai înspăimîntă.

— Ehei, dragii mei, grăia bătrînul. Ce vă tot oţărîţi ? Ce, parcă oaia nu se simte bine cînd i se tunde lîna ?...

...Într-o zi veni la Afinoghenîci un oaspete care nu se arătase niciodată pînă atunci — un monah în rasă neagră, cu barbă, cu ochi mici, scînteietori şi iscoditori. Pe cap purta comănac.

Bătrînul îşi ciopiea o vîslă nouă, iar monahul stătea în picioare, privindu-l bănuitor şi duşmănos.

— Ce-i cu tine ? Eşti păgîn ?

— Da de ce ?

— Tu n-ai nevoie nici de binecuvîntare, nici de cruce ?

— Şi aşa vă istoviţi, tot binecuvîntînd în stînga şi-n dreapta. Trebuie să se gîndească şi la voi cineva. Ian te uită cîtă osînză ai pus pe trup tot blagoslovind.

Monahul apropie o buturugă, se aşeză pe ea, îşi lăsă ochii în jos şi chipul îi luă o expresie rece şi aspră. Apoi începu a vorbi :

— Am să ţi-o spun pe şleau : ştiu tot.

— Aşa se şi cuvine, că doar trăieşti într-un lăcaş sfînt.

— Ştiu tot şi încă de mult. Părintele egumen mi-a poruncit să fac raport poliţiei din oraş ca să te înhaţe, dar l-am înduplecat : lasă-l, zic, păcătosul, să se roage aici pentru păcatele

lui, lasă-l să trăiască. Şi tu ce faci ? Drept mulţumire, tulburi oamenii !

— Ce-i tulbure nu se mai tulbură.

— Atunci iată ce am să-ţi spun : dacă ne mai ajunge măcar o dată la ureche că răzvrăteşti oamenii cu vorbele tale păgîneşti, îndată chemăm poliţia şi s-a sfîrşit cu tine.

Bătrînul izbea încetişor cu muchia toporului şi de sub tăiş se răsucea cîte o aşchie subţire de lemn. Tăcea. Apoi lăsă jos toporul ; mustaţa i se zburli.

— Păi, atunci cine o să vă treacă peste rîu muieruştele ? Nu oricare din ele s-ar încumeta să facă ocolul pînă la bac...

Şi iar începu a izbi domol cu toporul şi de sub tăiş se răsuceau aşchii subţirele.

Ochii mici ai monahului se aprinseră, alergau de colo-colo, apoi priviră duşmănos și crud, dar fața îi rămase liniștită și rece.

— Şi îngerii domnului sînt huliţi, darămite nişte bieţi călugări. Numai că tu ia seama...

— Oare nu vi s-ar părea cam de ruşine să le treceţi singuri apa ? Vezi dar că vă sînt şi eu cu ceva de folos. Iar de m-o lua poliţia, deh, o să trebuiască să povestesc cum a fost scoasă din apă Marianka, atunci cînd a încercat să se înece... Ştii, nu-i așa ?

Monahul se făcu stacojiu şi se repezi la unchiaş.

— M-mă... moșneagule ! Se stăpîni apoi şi rosti cu răceală : Mai ține-ți gura, bătrîne, pune-i lacăt. Altminteri ai să plăteşti scump...

Şi, negru şi mătăhălos, desprinzîndu-şi anevoie picioarele din nisip, o porni către pădure.

Vara era uscată, fierbinte şi, poate din pricina secetei, cerul se învîlvora adeseori noaptea cu văpăi roşii.

După asfinţitul soarelui, bolta se întuneca, părea de catifea neagră, dar spre miezul nopţii începea să se lumineze, tulbure şi ceţos la început, pînă ce, îndărătul pădurii, creştea o pălălaie purpurie, tremurătoare. Și era tăcută şi prevestitoare de rău, ca o privire moartă care totuşi pîlpîie.

Mai pe urmă, puţin cîte puţin, bezna se destrăma şi, în alt loc, mijea şi acolo o geană de lumină purpurie, care se întin-

dea treptat pînă ajungea la linia neagră a orizontului ; era aceeaşi lumină moartă, dar mişcătoare.

Şi dealurile cufundate în noapte, şi rîul nevăzut, şi codrul de nepătruns, şi mănăstirea scăldată în negru, şi zvonul surd de clopote ce plutea slab peste apa întunecată — totul apărea şters, mic şi neînsemnat faţă de această grozăvie mută, sîngerie, stăruind pe cer.

Văpăile izbucneau ici şi colo pe bolta neagră, dar jos, pe pămînt, totul rămînea ca şi înainte : întunecat, mut, nemişcat şi înfiorător.

Bătrînul ieşea din colibă de mai multe ori pe noapte şi făptura lui de umbră se contura vreme îndelungată pe fundalul beznei tăcute, în faţa sinistrei pălălăi ce nu lumina nimic în jur.

Îşi amintea cîte o noapte din trecutul îndepărtat... O dezlănţuire vijelioasă de flăcări, stăncuţele şi porumbeii zburînd înnebuniţi în lumina care-i orbea, vitele înecate de fum, mugind sălbatic, oamenii care se aruncau de colo-colo ca scoşi din minţi. Focul înghiţea izbele mîngîindu-le drăgăstos cu limbi agere, mlădioase şi luminoase şi vîlvătaia cuprindea jumătate din cer, dar în rîpa în care Afinoghenîci sta pitit şi privea pe sub sprîncenele-i încruntate, cu ochii ridicaţi, era acelaşi întuneric mut ca şi aici.

Moşul se uita pe sub sprîncenele-i bătrîne, pleoştite, la văpăile purpurii şi nemişcate şi mormăia :

— Aha, ard fermele mănăstirii... Bună treabă, bună treabă, băieţi ! Atunci, în satul acela, n-a mai rămas piatră pe piatră, ba şi locul a fost arat... Bună treabă, flăcăi !...

Într-o noapte, pe cînd bătrînul dormea somnu-i iepuresc, cineva îl înghionti parcă : „Mai iute !..."

Sări în picioare şi ieşi afară. Noaptea era neagră şi liniştită. Parcă sta la pîndă, iar ici-colo se învăpăiau vîlvori prevestitoare de rău. Îşi lăsă capul în jos, ciuli urechea — nimeni. Rîpa se zărea întunecată, nedesluşită ; deasupra ei, copacii.

Apoi, ca un răspuns la presimţirea şi aşteptarea sa vagă, sus în pădure trosni ceva — un sunet stingher. A căzut cumva o crenguţă, s-a furişat un iepure sau a zvîcnit în lături o bufniţă greoaie ?... Sunetul se repetă. Se auzi apoi un tropăit, tros-

nete. Cineva se apropia în goană. Bulgări de lut începură să se rostogolească. Miji o nălucă, încă una... Coborau rîpa de-a dura, apoi, în întuneric, în fața lui Afinoghenîci se iviră doi flăcăi răsuflînd din greu, repede și întretăiat :

— Du-ne repede !

— De unde veniți ?

— De la ferma mănăstirii.

Vorbele cădeau scurte, repezi, sacadate, avînd și un înțeles deosebit pe lîngă cel știut. Bătrînul nu mai întrebă nimica, se duse spre colibă și luă vîsla, apoi împinseră tustrei luntrea și săriră în ea. Malul se pierdu în întuneric. De botul bărcii se izbea apa guralivă, vîsla o învolbura cu bulbuci. Ai fi zis că luntrea rămîne nemișcată în noapte, pe firul rîului, și oamenilor li se părea ba că trecuse multă vreme, nemăsurat de multă, de cînd pluteau, ba că abia adineauri au părăsit malul ; li se năzărea că pe deasupra capetelor lor gonesc prin văzduh cogeamite matahale ; nu le vedeau, dar le simțeau. Luntrea se înfipse în malul opus.

— Cu bine, moșule !...

Din nou sporovăi apa în botul bărcii care plutea în bezna nopții, în mijlocul rîului întunecat, sub tăcuta pălălaie purpurie. Părea că totul s-a ascuns, a amuțit, s-a înecat în întunecimea aceea deasă, în încordarea plină de teamă a așteptării, a dezlegării uriașei drame mute ce se desfășura. Părea că o cortină gigantică tresălta însîngerată și mișcătoare, cuprinzînd jumătate din boltă și era gata-gata să se sfîșie și să lase să se dezlănțuie ca un vifor strigătele și urletele și toată zăpăceala înfiorată de groază a celor pedepsiți. Așa fusese și în acea noapte înspăimîntătoare, cînd trîmbele focului aprins de el înghițiseră case, vite, oameni...

Rîul însă curgea liniștit și întunecat, noaptea dăinuia perdeluită de beznă, numai pe cerul negru izbucnea ici și colo o văpaie purpurie.

Afinoghenîci se întoarse acasă, coborî din luntre și o trase jumătate pe mal, apoi își propti vîsla și se vîrî în colibă, lungindu-se pe fînul uscat, cu mireasmă tare.

Somnul nu venea. În fiecare clipă moșul trăgea cu urechea. Prin pereții de papură împletită auzea foșnet, umblet de pași, trosnet de ramuri deasupra rîpii. Cînd însă își scotea capul pe ușă, afară nu era decît întuneric, liniște și nici o mișcare.

...O dată i se păru că aude o împușcătură îndepărtată, înăbușită, prevestitoare de rău, apoi iarăși domni liniștea. Bătrînul ascultă din nou : s-a prăbușit oare un copac putred sau a plescăit un pește mare ? Sunete care altădată se mistuiau în liniștea nopții izbucneau acum ciudate, zburau ușoare, iar urechea le prindea cu lăcomie.

În pădure ceva trosni iarăși cu un sunet viu, limpede. Se auzea bine cum crengile uscate pîrîie și se rup zgomotos, cu îndrăzneală, fără nici o teamă, cum niște pași grei tropăie grăbiți pe pămîntul uscat și tare. Bătrînul își culcă posomorît capul și nu se mai ridică să asculte.

Deodată auzi glasuri apropiate și strigăte : vorbeau mai mulți inși.

— Aici poți să-ți frîngi gîtul !

— N-ai pe unde coborî.

— Să dăm ocol călare.

— Cu neputință... E o beznă că nu se vede drumul.

Se auzi fornăit de cai.

— Să lăsăm caii sus. Voi coborîți cu piciorul.

Bulgări de lut se rostogoliră, nisipul scîrții. O lovitură răsună în perete și toată coliba se cutremură.

— Hei, care ești înăuntru ? ! Ieși afară... Ieși odată, n-auzi ?...

— Ce-i ?... Cine-i acolo ?

— Lasă că-ți arătăm noi cine-i.

Ușa sări din țîțîni și o momîie de umbră astupă deschizătura întunecată. Un chibrit scăpără, luminînd pentru o clipă năvoadele întinse, fînul, pe bătrîn... Apoi rămase iarăși numai deschizătura pătrată, neagră, a ușii și un glas de afară spuse :

— E singur, nu-i nimeni.

— Ei, ieși de-acolo !

Bătrînul ieși afară și rămase în fața lor — făptură întunecată, mohorîtă. Erau cinci.

— Mișcă, hodorogule, trage încoa barca și trece-ne dincolo. Ai auzit...

— Pe cine ai mai trecut ?

— Pe nimeni.

— Minți. Mikolai, fă lumină.

Un mănunchi de vreascuri se aprinse cu o flacără vioaie. Tremura flacăra, tremurau și lunecau și umbrele vii. Aplecîndu-se, cazacii cercetară pas cu pas nisipul călcat în picioare.

— Se văd urmele. Abia au trecut.

— De ce minţi, javră bătrînă ?
— Da ce, puţină lume a trecut de azi-dimineaţă spre mănăstire, la liturghie ?
— Lasă, lasă, nu mai îndruga palavre. Veniţi încoa, băieţi.
— Dar caii ?
— Cu caii să se ducă Ivan la bac.
Şi întorcîndu-se spre rîpă, cu palmele la gură, strigă puternic :
— I-va-ne ! Ieşi la drum şi întinde-o spre bac. După ce treci, ia-o spre Suhaia Balka şi aşteaptă acolo.
O pasăre de noapte o zbughi în beznă, iar de pe buza rîpii se auzi :
— Am înţeles !
Apoi răsună tropot de copite, îndepărtîndu-se în noapte.
— Hai, diavole bătrîn, ia-o din loc !...
Se apropiară cu toţii de barcă...
— N-au putut să ajungă departe... pe-aici n-ai încotro s-o mai iei.
Bătrînul puse vîsla în luntre, încercă malul cu piciorul, se propti bine în nisip, se opinti din răsputeri cu umerii, făcînd uriaşa sforţare de a lăsa barca pe apă şi de a o împinge în acelaşi timp cît mai departe, spre un loc adînc, cu gîndul să sară repede înăuntru şi să fugă. Barca scîrţîi pe nisip şi prinse a pluti, legănîndu-se uşor, chiar lîngă mal. „Nu, bătrîne, ţi s-a dus tinereţea, s-a dus vremea ta, s-a dus puterea..." Oftă din adînc, ţinînd barca ce se legăna pe apă.
Se aşezară cu toţii. Vîsla învolbura apa întunecată.
Afinoghenîci trăgea cu coada ochiului în beznă către locul unde se afla mănăstirea. Şi începu să i se pară că o vede conturîndu-se nedesluşit prin întuneric.
Cei cinci cazaci şedeau liniştit, ţinîndu-se bine de marginile ude sub care se simţea fremătarea apei.
— Ei, ce-i cu tine, bufniţă, vîsleşte ! Ai adormit ?
Drept răspuns, răsună deasupra rîului un strigăt ca de sălbătăciune.
— Ba m-am deşteptat ! !...
În aceeaşi clipă făptura întunecată a bătrînului zvîcni în lături. Vuietul valului care năvăli în luntre se contopi cu urletul de groază şi deznădejde al celor cinci oameni. Preţ de un minut se auziră plescăiturile apei : era o încăierare crîncenă, mai presus de puterea omenească. Apoi totul se linişti.

Bătrînul înota din răsputeri. Straiele tot mai îngreuiate de apă îl trăgeau însă şi pe el la fund. Apa îi pătrundea cu încăpăţînare în gură, braţele i se ridicau anevoie. Prin faţa ochilor lui începură să pîlpîie licurici. Cu o sforţare supraomenească, înghiţind apa care îi umplea înspăimîntător gura, îşi mai avîntă braţele o dată, de două ori... apoi renunţă.

Ca şi înainte, rîul curgea tăcut, molcom. Însă în toiul nopţii, prin bezna nemişcată, începură să se ivească zidurile, turlele, clopotniţa mănăstirii, scăldate toate într-o lumină trandafirie. Răsăriră împurpurate crestele dealurilor, rîul se învălui parcă într-o uşoară mătase roză şi, de la linia neagră şi mohorîtă a orizontului pînă la zenit, tot cerul fu curînd învîlvorat de pălălăi de foc.

1907

Traducere de *A. Gabrielescu* şi *M. Roth*

N I S I P U R I

I

Era bătrîn, tot atît de bătrîn ca și moara veche, al cărei acoperiș se lăsase într-o parte și-și zburlise paiele înnegrite. Spuma albă nu sclipea, apa nu năvălea în scoc vîjîind și grohotind, ci abia de licărea o șuviță de apă subțirică, în jgheabul ridicat pe taraci deasupra pămîntului. Roata veche, înnegrită și cleioasă se învîrtea alene, îngîndurată, strîngînd apa în cupele care se perindau încet dedesubt, murmurînd somnoroasă, de parcă s-ar fi temut să nu-i scape cumva vreo picătură din lichidul prețios ce răzbătea cu atîta zgîrcenie la picioarele dîmbului de nisip din al cărui galben stins se înviora verdele plopilor și al sălciilor.

Era bătrîn și, punîndu-și palma streașină deasupra ochilor lăcrimoși, se uită pe sub pleoapele înroșite la licărirea somnoroasă și molcomă a apei, cătînd cu grijă dacă nu cumva picură pe undeva. Dar nisipul albicios de sub jgheab, în care își făcea loc sfios iarba și se întreceau în goană furnicile cărînd poveri uriașe, era uscat și feciorelnic de curat.

Prin liniștea adormitoare, prin frunzișul sălciilor aplecate pătrundea fîșîitul slab al apei care curgea.

Șopotul ei domol, neîntrerupt zi și noapte, umplea văzduhul limpede, luminat ca de un zîmbet somnoros, plin de miresme de cimbru, de ierburi aromate și de mirosul nisipului încins.

Roiuri de musculițe zumzăiau, legănîndu-se la umbră, și uneori părea că zumzăie liniștea însăși, că zumzăiesc culorile aprinse ale amiezii, albul petalelor, stropii azurii de „nu-mă-uita“, frunzișul des.

Și ca liniștea aceasta zumzăitoare să nu fie tulburată de nimic, nici hulubi nu erau pe acolo, și mulțimea lor zgomotoasă nu zbura, sclipitoare, în stoluri albăstrii-cenușii.

Ţăranii arar veneau la măcinat. Un car stă cu hulubele ridicate spre cerul albăstrind printre ramuri; înghemuit la umbra lui sforăie un ţăran ciupit de vărsat. Calul deshămat se clatină sub arşiţă, cu ochii pe jumătate închişi din care sug muştele grămădite la colţuri.

Moşneagul umblă prin moară. E înalt, puţin adus de spate, cu smocuri de păr încîlcit în jurul scăfîrliei goale, plină de pete, şi cu barba albă de făină şi de bătrîneţe.

În moară nu hîrîie pietrele, nu bat luîndu-se la întrecere ciocanele de lemn, numai piatra hîrşcîie moale, bătrîneşte, şi făina curge zgîrcit într-un fir care abia se vede. Curge, curge şi deodată, parc-ar cădea pe gînduri, se opreşte, lăsînd covata cu fălcile căscate să aştepte zadarnic.

Somnoros şi domol s-aşterne praful de făină; şi într-un tremur şovăitor, ţîrîie iar un biet firicel alb.

Macină cîte o săptămînă un sac şi rar de se abate cineva pe la moară. De altminteri şi drumurile-s proaste, pădurea e plină de butuci, trunchiuri, cioate şi copaci căzuţi, peste care se mai grămădesc şi uscături.

Moşneagul se apropie de car, îşi scarpină creştetul uscat şi lucios, cum sînt toate aici, şi spune :

— Dormi ?... Lasă, dormi...

Ţăranul sforăie. Calul îşi ridică pleoapele, gonind o clipă muştele, priveşte clipind din ochii lui buni şi umezi, începe să mozolească alene şi somnoros, apoi aţipeşte iar bălăbănindu-şi capul cu firele de paie atîrnîndu-i de bot.

Moşneagul umblă de colo-colo.

Treabă la moară nu-i. Parcă de cînd e lumea, tot aşa de la sine şopteşte apa, de la sine se învîrte încet, domol, alene, roata pe care a crescut muşchiul, de la sine înfloresc şi miros florile, înverzesc sălciile, îngălbenesc nisipurile ce-i împresoară tot mai strîns. Rar se întîmplă să-şi facă moşul timp, să ia un ciocan şi, ciocănind încetişor, să ferece piatra tocită.

Moşului nu-i plăcea să plece de la moară, pentru că pînă la rîul mare era tot pădure posomorîtă şi neumblată, plină de copaci căzuţi printre care se împletea hameiul.

În cealaltă parte, unde era lumină şi se întindea cîmpia galbenă de nisip, moşul venea adesea. Se urca pe un dîmb de nisip şi se aşeza jos, cu capul gol în dogoarea soarelui. Umbra scurtă a amiezii îi cădea la picioare, iar în depărtare, cît cuprindeai cu ochii, se întindeau, nesfîrşite şi necuprinse, nisipurile.

Nu bătea vîntul. Aerul sta neclintit şi limpede, iar nisipul ţiuia ciudat şi trist, abia simţit. Căci de pe crestele înclinate, chiar de nu era vînt, nisipul mărunt se scurgea în unde, cu vuiet subţire.

Moşul sta cu ochii pierduţi în sclipirile aurii care licăreau tocmai la capătul zării. Dincolo de întinsul nisipurilor trăiau oameni, ca şi cum ar fi fost de cealaltă parte a mării.

Cam la vreo patru verste de moară fusese cîndva o aşezare ţărănească, unde fîntînile îşi ridicau cumpenele spre cer, livezile înverzeau, pădurea se întindea cu poieni şi lacuri argintii, rămase doar în amintirea moşului acum. Oamenii coseau iarba grasă de prin poieni, zvîrleau mreje în lacuri.

Moşneagul stă nemişcat, moleşit de tăria soarelui. Mirajul joacă sub cerul dogorîtor. Năluciri lunecă pe zarea încinsă şi se pierd în tăcere.

Moşneagul cască, îşi face cruce peste gura scofîlcită, cu mustăţile pleoştite.

II

În şopotul adormitor al apei, în miezul liniştii care luptă somnoroasă cu ea însăşi, răsună într-o zi un glas viu, vesel, cristalin.

Moşneagul se scula întotdeauna devreme, şi se sculase şi azi cînd reflexele trandafirii ale zorilor abia dacă atingeau nisipul. Făcuse ocolul morii, şezuse pe dîmbul de nisip, îşi făcuse o fiertură pe vatra de sub salcia bătrînă, şi stătea acum în soarele călduţ care pătrundea printre ramuri, gîndindu-se, sau poate numai amintindu-şi ceva.

Şi atunci, auzi glasul acela, un glas cristalin de femeie. Moşneagul puse mîna streaşină la ochi şi se întoarse spre pădure.

Din pădure ieşea drumul negru şi strîmb, numai hîrtoape din pricina noroiului de mult uscat şi al viţelor de rădăcini care-l brăzdau. Dar nu se vedea nimeni. Dintre copaci, însă, ajunse din nou pînă la el, vesel şi cristalin :

— Hi, hi, ce-ai adormit ?

Şi apoi, scîrţîit de roţi şi sforăitul unui cal.

În lumina dintre ramuri se mişca ceva viu şi roşcat, şi alături se zărea cînd şi cînd ceva alb. La cotitură se vădiră un

cap de cal, încovoiat sub cerc, hulubele şi căruţa legănîndu-se şi săltînd cu cele patru roţi peste rădăcini, iar mai în urmă, desculţă, păşind cu băgare de seamă printre bulgării uscaţi şi colţuroşi, venea o fată cu un bici în mînă.

Era voinică, ciupită de vărsat, cu ochii veseli ; testemelul alb îi căzuse pe gît.

— Sănătate, moşule !

— Să trăieşti, rîndunico !

— Uite ce, să ne macini nişte grîu.

— Apoi de ce să nu-ţi macin ?

Fata apucă de urechile sacului, dar moşul, îndreptîndu-se din şale, o dădu la o parte :

— Un' te bagi ?... Ai să te betegeşti.

Ea îl ajută să ia sacul în spinare, şi moşul, ţinîndu-l cu mîinile după cap şi căznindu-se să nu i se încovoaie picioarele tremurînde, se îndreptă vioi spre moară ; iar în urma lui răsună îmbietor rîsul vesel şi cristalin.

— Vezi să nu te frîngi...

Atît de străin şi de neaşteptat pătrundea rîsul acesta în tăcerea şi în liniştea şoptitoare, încît parcă spulberase lînceda toropeală şi multă vreme mai stărui încă rîsul în frunzişuri sub acoperişul prăvălit, pe după sălcii, în preajma nisipurilor galbene, şi petele aurii de soare rîdeau vesele printre crengi, abia clătinîndu-şi reţelele pe nisip.

— Da de unde vii tu, rîndunico ? întrebă moşul, după ce turnă grîul în coşuri şi se apropie iar de căruţă.

Sprintenă şi veselă, fata deshămă calul.

— Unde să adăp aici calul ? Uite, apa ţi-au băut-o toată găinile.

Şi din nou, tulburînd rînduiala obişnuită a locului, rîsul ei fremătă viu. Apoi vărsă cu un plescăit apa rămasă în căldare. Din botul catifelat şi plin de bunătate al calului picurau stropi.

Moşneagul ridică din sprîncene.

— Desculţă ?

Şi din nou răsună, neobişnuit de sonor, pe sub sălcii :

— Păi, da. Da cum ai vrea ? Uite, am mers prin pădure şi mi-am julit picioarele. Din douăzeci şi cinci de ruble pe an nu prea ai de unde te încălţa. Eu îs din cătunul Şevîrino, argată la Ivan Postnîi.

— Rău om.

— Şi încă ce rău !

— Un cămătar.

— Lasă pe toţi muncitorii lui să moară de foame.

— De aceea te-ai îngrăşat tu,. de foame ? şi moşul o bătu cu voie bună pe spatele ei vînjos şi puternic.

Ea se şi suise în căruţă, şi întorcea calul trăgînd de hăţuri.

— De ce nu mai stai ?

— M-or ocărî acolo blestemaţii ceia de tartori. Cînd îmi macini ?

— Uite-o, nici s-o mîngîi nu m-a lăsat. Ce să-ţi spun ?... Ţi-oi măcina eu. Vino cam pe duminică.

Roţile scîrţîiau în pădure, iar din desiş răsună glasul cristalin :

— Hi, gloabă, un' te vîri ? Iar dai în cioate !...

Şi-apoi se auzi :

— Moşule, ei, moşule, cum să ocolesc Albia Căţelei ? De nu m-aş împotmoli iar...

Multă vreme umblă moşneagul fără rost. Se oprea şi-şi tot scărpina chelia, silindu-se să-şi amintească ceva :

— Aa ?... Ia te uită !

Şopotea apa, şopoteau culorile amiezii, şopotea liniştea, obişnuita linişte moleşitoare şi somnoroasă, dar moşul nu auzea nimic căci mereu i se arăta acelaşi lucru înaintea ochilor.

Se urcă pe dîmb, dar nici nisipurile care se întindeau neclintite şi moleşite nu-l mai bucurau, iar arşiţa se revărsa într-un tremur abia simţit.

Noaptea, cineva nu-l lăsă să doarmă. Moşul ieşi din izbă. Era întuneric şi se vedeau numai scînteiuţele albăstrii ale licuricilor. Din pădure se auzea stîrcul, şi deodată prinse a plînge o bufniţă, tînguitor, subţirel, în sughiţuri, aşa cum plîng copiii mici şi necăjiţi.

— Aa ! Ia te uită !

Apa şopotea, şopotea umplînd tăcerea întunecoasă şi neclintită cu ceva nou, plin de alt tîlc, de alt înţeles, dar moşul nu se putea dumeri ce anume era, şi-şi tot scărpina chelia.

— Aa ?... Cum vine asta ?...

Intra în izbă, se culca, aţipea, dar cineva neastîmpărat şi neliniştit îl trezea din nou şi el iar ieşea afară.

Totul era ca şi mai înainte. Peste nisipuri domnea tăcerea şi întunericul. Dar pentru moşneag tăcerea asta devenise neaşteptat de străină, şi întunericul nemişcat, uscat şi fierbinte nu mai era acum plin de imagini ale trecutului, tulburi şi

șterse, sau limpezi și vii, care să-i stăruie dinaintea ochilor — conacuri adormite, cîntece răsunătoare ale fetelor, bătăi și beții ale flăcăilor, muncă istovitoare, sărbători — ci rămăsese numai liniștea, pustiul. Moșneagul privea în întuneric cu ochi mari care nu vedeau nimic și, deodată... văzu, văzu tot pustiul și tăcerea înconjurătoare. Înțelese că în neliniștea așteptării lui era dorința să răsune iar strigătul sonor și vesel, să freamete rîsul viu, să umple golul și tăcerea singurătății.

— Doamne, iartă-mă, o ispită !... și intră ursuz în izbă, tîrîndu-și pașii ; se suci multă vreme pe culcușul de paie, pînă începură să se zărească mai lămurit crengile, frunzele și conturile nehotărîte ale acoperișului mohorît.

III

Duminică veni fata.

Tot într-o zi cu soare se auziră dinspre pădure, străbătînd printre ramuri, scîrțîit de roți și glasul cristalin. Glasul acesta tulbură ciudat liniștea pădurii și bătrînul își ridică vesel sprîncenele :

— Uite c-a venit !...

— Abia de-am putut ieși, moșule ; iar s-a împotmolit gloaba asta.

La cotitură calul da din capul lui roib și blajin, iar deasupra se vedea testemelul alb.

— Ai măcinat, ori ba ?

— Măcinat, măcinat... Dă-te jos și adapă calul și apoi îi gusta ceva.

Calul bea, dus pe gînduri, și stropi limpezi se prelingeau de pe bot.

La marginea pădurii un grangur scotea cu meșteșug un tril ca de flaut.

— Bine, desham. Las' să se odihnească roibul. Tare-i zăpușeală. Am obosit și eu.

El se uită la fața slăbită, suptă și arsă de soare, la ochii întunecați și măriți din pricina cearcănelor.

— Te-ai topit, rîndunico.

— Atîta m-au muncit blestemaţii, că nu mai pot. Nu ştii ce-i odihna nici ziua, nici noaptea... Şi măcar de-ar da mîncare ca lumea, da aşa eşti tot flămînd... Săptămîna asta, la cosit, am rămas fără de mîini, nu altceva. Iar cînd te întorci acasă, apucă-te de fă mîncare pentru toată lumea...

Dar glasul îi era ca şi înainte, cristalin şi vesel, iar ochii erau vii, pe faţa ei slăbită şi ciupită de vărsat, ca şi cum n-ar fi vorbit de munca ei istovitoare, ci de ceva vesel, de vreo bucurie.

Moşneagul scoate samovarul verde de cocleală şi-l pune să fiarbă. Punea samovarul de vreo trei-patru ori pe an, tot la zile mari. Stau amîndoi sub salcia bătrînă. Samovarul toarce îmbietor şi prietenos. Petele de soare se clatină uşor. Musafirul e la a noua ceaşcă ; îşi şterge sudoarea care-i curge pe faţa înroşită, răstoarnă ceaşca cu fundul în sus şi pune deasupra bucăţica de zahăr. Dar moşul stăruie, şi ea îşi toarnă iar ; pe faţa ei roşie şi înfierbîntată curge iar sudoarea.

— Aşa-i, rîndunico. La alţii apa rupe iezătura, ba se întîmplă să ia şi moara, dar la mine, aici, stă ca în sînul lui Avraam. De-i primăvară, de-i vară sau iarnă, totuna-i ; apa curge încetişor în jgheaburi, pentru că-i apă de izvor, şi nici nu seacă, nici nu îngheaţă. Ehei, chiar aşa cum hîrîie, cu ţîrîita, da de scos tot scoate ea vreo sută de mertice pe an, ba şi o sută cincizeci, martor mi-e dumnezeu. Ce alta-mi mai trebuie ? Sînt sătul, îmbrăcat, încălţat.

— Da, asta-i chiar foarte bine că apa nu poate lua moara, de aceea n-are moara dumitale stăvilare, zise ea muşcînd cu zgomot din zahăr, numai că-i urît aici la dumneata, nisip şi pădure, şi altceva nimic ; nu vezi un om.

— Cum urît ? Da de ce, mă rog, urît ?

Moşneagul se nelinişti şi-şi ridică sus de tot sprîncenele cărunte.

— Cum să fie urît, dacă-s bani ? Cu bani, drăguţă, nu ţi-e urît. Cu bani, drăguţă, ţi-e bine peste tot. Întotdeauna-s oameni la măcinat, vine ba unul, ba altul. Vin şi vorbesc de toate, şi ce-i în sat, şi ce se întîmplă la oraş, cum merg treburile, toate ţi le-arată ca-n palmă.

— Un moş de-al meu avea o moară pe un rîu ; aceea era moară...

— Urît !... Nu, urît nu-i decît cînd îi burta goală, urît cînd îţi chiorăie maţele de foame... Iaca, mă uit la tine, şi flămîndă şi goală, iar picioarele ţi-s crăpate de tot.

— Da cum să nu fie crăpate !... Dă şi sîngele. Şi prin otavă, şi prin pădure, şi prin noroi, tot desculţă umblu.

— Ce fel de om e acela care n-are para chioară la sufletul lui ? Aa ? Da parcă mult ai să cîştigi tu ca argată ?... Şi toată viaţa ai s-o duci ca o cerşetoare... Ce, nu-i aşa ? Cine să te ia de nevastă...

Era întîia oară cînd cineva îi vorbea aşa. Mîngîierea moale a zilei însorite, umbrele dantelate legănîndu-se încet pe nisip şi iarbă, îngîndurarea liniştită, murmurul nelămurit al apei, şi vorbele compătimitoare ale moşului — totul îi pătrundea mîngîietor în suflet.

Ea oftă, îşi şterse faţa asudată cu mîneca şi, hotărîtă, răsturnă pentru ultima dată ceaşca cu fundul în sus.

— Mulţumesc, moşule. Şi deodată rîse : Hei, trăieşte, nu-ţi fie frică ! N-ai pîine ? Spovedeşte-te stelelor ! Ţi-e neagră cămaşa ? Poart-o pe dos... Ei, s-auzim de bine, moşule, trebuie să plec. Şi-aşa mănînc ocară. Le-oi spune o minciună, le-oi spune că n-ai dovedit să macini şi c-am aşteptat.

Cînd fata se opinti voiniceşte cu piciorul în jug şi strînse cureluşa, moşul se apropie şi, sprijinindu-se cu mîna de cerc, zise :

— Aa ?... Uite ce ţi-oi spune !... Eşti o fată bună, ascultătoare, mărită-te cu mine.

Se făcu linişte. Numai apa şopoti. Doi ochi luminoşi, doi ochi mari, deschişi îl priveau.

— Mai gîndeşte-te, stărui moşul, grăbit şi tulburat, gîndeşte-te la tine. A ? Cît mi-a mai rămas de trăit, a ? Cu tine n-am să trăiesc eu mult, iar cînd oi muri, totul are să fie al tău, toată moara, aşa cum este. Am să fac testament, ai să fii cucoană, moşiereasă...

Ea îl tot privea cu ochii mari, deschişi şi, deodată, izbucni într-un rîs răsunător şi îmbietor.

Şi cît ţinu scîrţîitul roţilor, se auziră şi hohotele ei de rîs prin pădure, pînă se topiră. Apoi, venind de departe, de departe, de peste copaci, ramuri şi frunzişuri, ajunse pînă la el un cîntec. Cînta un glas singuratic de femeie, cînd trist şi nelămurit, cînd înfocat şi vesel. Şi cînd se pierdea cîntecul în desimea pădurii, se auzea din nou şopotul apei, din nou dom-

nea liniştea îngîndurată şi molcomă, din nou chemau fără glas culorile florilor, ale frunzelor, ale gîzelor, legănîndu-se în văzduh, pînă ce iar răzbea către el glasul nedesluşit, îndepărtat, singuratic şi îmbietor al femeii.

Toată ziua umblă moşul de colo pînă colo scărpinîndu-şi chelia :

— Aa, cum vine asta ?...

IV

De fiecare dată cînd venea cu grîu sau după făină, erau mereu aceleaşi vorbe :

— Proasto, nu-ţi vezi norocul... o moară nu-i de dat cu piciorul. Nu-i zi să nu cîştige, nu-i zi să nu te hrănească... Tot are să fie al tău... Mie nu mi-a mai rămas mult de trăit, ia, un an-doi, şi pe urmă ai să-ţi fii singură stăpînă. De scapi asta din mînă, ai să-ţi muşti degetele.

Ea rîdea sau se supăra. Apoi nu mai rîse şi începu să asculte. Iar într-o zi spuse :

— Ei, să fie cum spui tu, ce să-i faci ?... Am să mă mărit cu tine... Numai să faci numaidecît testamentul înaintea cununiei.

Cînd deveni bărbatul ei, ea îşi frînse mîinile, încleştă dinţii şi închise ochii de dezgust.

— Eşti putred... puţi a pămînt, îi aruncă ea, cu ochii scăpărînd de mînie.

— Ei, acum ce să-i faci !... Unde ţi-au fost ochii cînd te-am luat ?

Ea se luă cu gospodăria, se lăsă cu toată fiinţa în voia farmecului de a-şi avea ceva al ei, de a fi stăpînă pe lucruri. Scoase pui, cumpără doi purcei. Se ciorovăi multă vreme cu moşul ca să schimbe acoperişul morii. Oricît se apără moşul, tot fu silit să pună paie noi, şi moara cochetă şi veselă îşi rumenea la soare acoperişul nou.

Deodată moara crescu căpătînd parcă dimensiuni uriaşe. Roata se învîrtea încet şi moara sta singuratică, umbrind cu negrul siluetei ei pădurea, nisipul, viaţa de altădată.

Dimineața, cînd femeia deschidea ochii și cînd din pădurea plină de rouă zvoneau către ea glasurile a mii de păsărele întrecîndu-se la cîntec, ceea ce-i sărea întîi în ochi era acoperișul nou, strălucind în soare. Iar cînd adormea, printre ultimele contururi nelămurite și șterse se topea roata întunecată învîrtindu-se încet.

În viața moșului se schimbară lucrurile.

Liniștea moleșitoare și adormitoare se umplu de sunetele noi și neastîmpărate ale tinerei gospodării. Găinile cotcodăceau, purceii, care creșteau văzînd cu ochii, guițau, și stăpîna tînără se certa cu glasul ei sonor cu oamenii veniți la măcinat.

Era cu totul robită de gospodăria care se înfiripa, temîndu-se să nu piardă nici o zi, nici o clipă. Și zilele fără astîmpăr și pline de tot soiul de griji, la fel unele cu altele, treceau tot atît de încet și fără să se mai întoarcă vreodată, după cum se învîrtea încet și fără întoarcere roata străveche a morii.

V

Pădurea dezgolită prinse a tînji și vîntul bătea pînă departe printre copacii desfrunziți. Totul se spălăcise și se întunecase, de parcă venise cineva în noaptea adîncă, tristă și ploioasă și ștersese toate culorile și sunetele vii, și de atunci pîndea tăcerea rece, neprietenoasă, așteptînd ceva.

Zilele erau scurte, și gospodina stătea toată vremea la fereastră, dînd grăbită din andrele, împletind ciorapi de iarnă. Iar moara, cu silueta întunecată, privea fereastra cu căutătura-i oarbă.

Fără de sfîrșit fug ochiurile sprintene de pe andrelele strălucitoare, fără de sfîrșit fug pierzîndu-se gîndurile ; și încet, ca un susur monoton, curge cîntecul trist, care cîntă altceva decît spun vorbele...

— Of ! Fe-ti-țoo... fe-ti-țoo !... spun buzele.

„...Iar pe mînuță, pe dreapta, are o aluniță... cîntă inima, un semn, o aluniță... iar perișorul lui e bălai ca inișorul și popa are să-l boteze Vaniușka..."

— Fa-ta a dat-o după ci-ne nu i-a fost drag...

„...Şi Vaniuşka are să-şi întindă mînuţele spre mămuca... şi mămuca are să-l strîngă la piept..."

— ...Du-pă ci-ne nu i-a fost drag, du-pă un moş-neag...

„...Mămucă !... Tătucă... Prinde-a rîde mămuca, prinde-a rîde tătucu, iar tătucu-i bărbăţelul cu cîrlionţi..."

I se preling lacrimi şi ochii fericiţi lucesc, iar de cealaltă parte a zidului umblă moşul, vorbind cu măcinătorii :

— Păi, ţi-am spus să vii sîmbătă, n-aveai decît să vii sîmbătă... Dacă nu-i apă, nu-i. Mă pot face eu apă ?...

În dosul geamului femeia se zbate de dor tînguindu-se încet ; îi curg lacrimile, gîndul îi zboară la fericire, la bărbatul tînăr cu cîrlionţi, la băieţelul ei Vaniuşka, care să-i întindă mînuţele grăsuţe, la fetiţa mititică, în codiţa căreia ar împleti o cordeluţă roşie... Şi cuvintele cîntecului fug şi de pe andrelele subţiri, lucind ca apa, fug grăbite ochiurile.

Iarna, cînd se arginta pădurea şi sclipea nisipul, veneau noaptea lupii şi urlau prelung, tînguitor. Sub pojghiţa subţire de gheaţă, apa şopotea stins. Cîteodată începea să ningă cu fulgi mari şi grei ; zăpada se rotea în vîrtejuri, vîntul vuia în coş şi pe sub ferestre. Atunci se culcau devreme, şi nu-i mai venea să se gîndească la nimic, nici să viseze...

Dar, o dată cu primăvara, o cuprindea iar dorul după cel drag cu cîrlionţi, îndepărtat, necunoscut, după Vaniuşka, după fetiţa mică cu cordeluţa roşie în cosiţă.

VI

Scurt şi uşor e somnul bătrînilor. Moşul se trezeşte, trage cu urechea : nevasta răsuflă liniştit, liniştit răsuflă desişul pădurii. Adoarme iar, şi iar parcă îl strigă cineva.

„Moşule, hei, moşule !..." Se ridică iar, şi iese afară. Apa şopoteşte, copacii tac, ceva negru se învăluie greoi, ca un ghem uriaş.

Moşul se uită cu luare-aminte, cu temere şi bănuială la oamenii veniţi să macine şi care au rămas peste noapte.

— Mai bine te-ai duce acasă, dragă... acasă ţi-e mai îndemînă de dormit. Iaca, nici fîn n-am. Mai ştii, pot veni şi

lupii să-ți mănînce calul. Vezi, n-am șopron, n-am unde-l pune...

În nopțile cu lună, bătrînul aproape că nu dormea. Se trezea : era liniște. Nu auzea pe nimeni răsuflînd alături de el. Ieșea afară.

Printre ramuri lunecă fîșii de lumină albă, plăsmuind cu umbra fantastice forme albăstrii. Florile în bătaia lunii par străvezii. Frunzișul e ciudat de alb, iar moara răsfrînge o umbră gîrbovită și grea. În jgheaburi scapără sclipiri fosforescente și, acoperită de umbră, roata se învîrtește fantomatic, încet și posomorît.

Apa șopotește, șopotește, cu un șopot fantomatic, albăstrui, străveziu, iar moșneagul pare un vrăjitor care rătăcește prin împărăția fermecată.

— Poftim ! Unde-o fi ? A-a...

Nisipurile, în limbi subțiri, se furișează hoțește în pădure, unde rămîn nemișcate și palide ; dar nemișcarea lor ascunde o mișcare în adîncime, necontenită, de neînvins, tinzînd spre inima pădurii, care stă încordată, amuțită de așteptare și de frică.

Moșul caută prin toate ungherele cele mai ascunse ale morii, prin hambar și pe sub plopi. Peste tot se încîlcesc aceleași pete de umbră și de lumină, peste tot domnește tăcerea și pustiul.

Moșul se îndreaptă spre dîmb. Copacii se răresc. Nisipul îi scîrțîie tot mai tare sub picioare, și în fața lui se deschide o întindere nedeslușită, plină de o viață stinsă, abia simțită.

Pe dîmb sub lumina lunei se zărește silueta aplecată a unei femei.

Moșul se oprește și-și pleacă capul. În strălucirea care se revarsă în unde albăstrii, străbate, venind de departe și totuși de aproape, un glas ciudat.

— În ajunul lui sfîntu Ion-Scărarul, fetele împletesc cununi și le dau drumul pe apă... Acum patru ani împletisem și eu una, dar s-a dus la fund... La Șevîrino, îi azi iarmaroc... Flăcăii se strîng cete, iar fetele ronțăie semințe și mănîncă nuci. Ce mai de rîsete... umblă ținîndu-se la braț... iar seara-i reprezentație...

Lumina se mlădie, albăstrie, iar la marginea zării se ivesc și pier năluciri, pe care nu le poți prinde.

— ... era și o maimuță ; și ce-am mai rîs... curat ca omul. Seara era horă în sat... se auzea pînă hăt departe...

Se face tăcere. Nu-ţi poţi da seama dacă a durat mult sau puţin, cînd izbucneşte deodată, ascuţit, un glas mînios de femeie :

— Cînd ai să crăpi, nu mai rămîn aici nici o zi. Vînd tot, sau dau în arendă, şi ffi-iu-u !...

Şuieră gros, cum fluieră bărbaţii, şi ochii ei cenuşii sclipesc cu răutate către moş.

Moşul prinde a molfăi din gura peste care curge mustaţa. S-a gîrbovit, a îmbătrînit. N-aude sau lasă să treacă vorbele ei şi, molfăind iar de-i saltă smocurile de păr din jurul gurii, priveşte cu ochi înlăcrămaţi spre întinderea nisipurilor, zicînd :

— Daa... a acoperit tot... Şi ce vesel mai era pe aici cînd eram tînăr... Uite, după dîmbul ăsta era satul nostru, în spatele lui livada, iar dincolo de livadă venea cîmpul. Ne adunam cîteodată în spatele livezii, aduceam votcă, turte, adunam fete, întindeam şi noi hora. Tata avea cai ca zmeii. Înhămam caii şi plimbam fetele. În pădurea de după dîmburile de nisip era un lac, un lac mare de pădure, aşa de luminos... Toamna prindeam peşte mult cu furca...

Multă vreme molfăie din gura rotundă peste care cad mustăţile.

— Trăiam în belşug, aveam vreo trei sute de oi, vite, iar femeile purtau salbe de argint la gît.

Şi gura rotundă peste care curg mustăţile tot molfăie şi mozoleşte.

Unduie lumina albăstrie, se ivesc şi pier năluciri : trec turme de oi, sclipesc în pădure lacurile, zăngănesc salbele la gîtul femeilor, străluce albeaţa izbelor, şi pe cerul nedesluşit se profilează acoperişuri...

Nu, toate acestea sînt numai dîmburile de nisip sub lumina albă a lunei.

Plopii, alungindu-se ascuţiţi şi nemişcaţi, se întunecă.

Nu, sînt umbrele, lungi şi moarte, ale dîmburilor, prelungindu-se în dungi înguste.

Femeia îşi prinde capul în palme, pune coatele pe genunchi şi, întinzînd gîtul, se uită şi ea şi vede la marginea zării — acolo unde clipesc ca un far nălucirile — vede iarmarocul din Şevîrino, cu rîsete, glume... mîngîieri fierbinţi... braţe care strîng puternic şi brutal... un cap cu cîrlionţi...

Vocea ei răsună alături, străină şi îndepărtată :

— Parcă-i un cimitir aici. Nu mai ai ce aştepta !... Totul s-a isprăvit.

VII

Toate păreau să se fi petrecut nu demult. Ca ieri scîrțîiseră roțile în pădure, ca ieri, tot de acolo venind, plutea aici în aer un cîntec de femeie, ca ieri...

Dar, cîteodată, lovind cu piciorul în trunchiul unui copac, de răsuna, bătrînul spunea :

— Uite, și ăsta trebuie tăiat...

Și atunci ea se uita cu ochi mari deschiși, speriați, la copac. Crengile desfrunzite se profilau sterpe, uscate și cenușii, pe cerul albastru, și vițe de rădăcini rupte ieșeau de sub nisipul mișcător.

Cînd se măritase cu moșul șezuse adesea aici la umbra deasă, tolănită pe iarba verde, moale și mătăsoasă, sub foșnetul frunzelor grase. O apuca groaza văzînd cum trecea timpul.

De atunci mulți dintre copacii sub care șezuse fuseseră tăiați, și tot mai mult se rărise pădurea. Pe nesimțite, dar necontenit și de neînvins, înainta nisipul. Se strecura cu nevinovăție în unde și limbi subțirele, aproape nevăzute, furișîndu-se printre tufișuri, rădăcini, iarbă și flori. Iar cînd te uitai rădăcinile erau uscate, florile vestejite, iarba arsă, păsările plecate, și triști copacii dezgoliți.

Și iarăși uitau. Se mutau la umbra altor copaci, care mai trăiau încă, se tolăneau pe iarba verde sub frunzișul plin de păsărele neastîmpărate. Anii treceau.

Cîteodată i se părea femeii că moșul avea să moară peste o zi sau într-o săptămînă, cel mult într-o lună. Atunci începea să tragă cu urechea la răsuflarea lui, să se uite la mișcările lui încetinite, la capul și mîinile care îi tremurau.

Acoperișul se întuneca încetul cu încetul, paiele se zburliră și începură să atîrne. Numai apa mai șopotea la fel ca înainte cu un sunet molcom, îngîndurat, somnoros și leneș, care te adormea.

Și toate sunetele cunoscute ale gospodăriei, care fuseseră odată noi, neașteptate, care străpunseseră voios liniștea — larma găinilor, gîgîitul gîștelor, grohăitul porcilor, glasul răsunător al femeii tinere — toate păliseră, trecuseră și se topiseră încetul cu încetul în șopotul leneș și somnoros, neîntrerupt al apei.

Parcă niciodată nu mai fuseseră aici nici oameni, nici dobitoace, nici forfotă, nici griji, ci numai moara care se uita fără să clipească în gol, cu acoperişul ei înnegrit şi încruntat, cu roata tot învîrtindu-se, cu apa şopotind domol.

VIII

Veneau zile întunecate, fără soare, cenuşii, searbede, ca pentru a-i aminti că timpul trecea fără rost şi fără de întoarcere.

Totul se stingea, contururile se ştergeau şi nisipurile se ridicau în vîrtejuri pînă la cer. Se înălţau pline de deznădejde în stîlpi piezişi, întunecînd văzduhul, soarele, depărtările albastre.

Parcă n-aveau să mai fie nicicînd zile vesele, bucurie, rîsete, glasuri tinere şi răsunătoare. În învălmăşeala asta tulbure era o tristeţe oarbă, de neînlăturat.

Posomorîtă, se tîra plictiseala.

Moara, oamenii, sălciile, gospodăria păreau mici şi neînsemnate.

În astfel de zile femeia striga la el cu mînie şi amărăciune :

— Ce spui ? Hai, ce vrei ?... Parcă am să am vreodată ceva de la tine !... Cu tine şi-un veac de-oi trăi, tot degeaba... Măcar de mi-ai aduce un bărbat să-mi facă copii... Drac bătrîn...

El rămase încurcat, se supără, apoi clipi zîmbind.

— Nu... nu... asta... Mai aşteaptă puţin... Poate...

Îşi ridică sprîncenele, mîngîind-o cu mîinile tremurînde, iar ea simţi iar mirosul de pămînt putred al bătrîneţii.

— Uf ! Cîine bătrîn, fire-ai blestemat, drac împuţit... de-ai crăpa odată... Dar nu mai crăpi ? Cioată bătrînă...

Femeia se zbate deznădăjduită, cutremurată de hohote de plîns.

Moşul stă locului, jalnic, neştiind ce să facă. Apoi îşi încruntă sprîncenele cărunte şi vorbeşte cu glas dogit :

— Eu am ținut la tine, dar tu ce ? Ce-ai fost tu ? Aa ?... Cît mi-a mai rămas de trăit ? Totu-i al tău... Am să rup testamentul, uite-așa... Ai să crăpi de foame...

— Am să crăp. Ei și ?... Am să plec. N-am nevoie de moara ta.

Plînsul e mai slab, mai potolit.

Iar dimineața, de dincolo de întinderea nisipurilor, liniștit răsare din nou soarele și privește cu umbre lungi și aurii. Și încet gîgîie gîștele, și posomorîtă și cufundată în gînduri se învîrte roata neagră, iar moara se uită cu aceeași privire încremenită și oarbă.

IX

Ca o amintire din vechi, pădurea freamătă de glasuri tinere și pline de sănătate, de rîsete și glume.

La cotitura drumului se ivește o căruță, apoi încă una, iar alături vin un flăcău și o fată.

Rîd amîndoi, se ghiontesc, le strălucesc fețele de bucurie, de parcă n-ar fi moara înnegrită, și nu s-ar mai usca pădurea, nici bărbați bătrîni n-ar fi, nici amărăciune, nici așteptare deznădăjduită. Din orice mișcare, dintr-o vorbă de nimica izbucnește rîsul necontenit, ca din senin, răspîndindu-se pretutindeni, fără să i te poți împotrivi. Rîd pentru că-s tineri, și tinerețea e un izvor de bucurie fără pricină.

Femeia îi privește ursuză și încruntată.

— Ei, ajunge, v-ați drăgostit destul.

— Și ce, ți-e ciudă ? Hîrcă bătrînă !

I se aprinde fața ca și cum ar fi plesnit-o cu biciul, apoi hăulește pădurea de țipetele și înjurăturile ei ascuțite și mînioase.

— Trîntorilor, haimanalelor ! Hi-hi-hi și ha-ha-ha... V-au trimis cu treabă, iar voi vă înhăitați aici... Alt loc n-ați găsit... Iac-așa, am să spun să nu vă mai macine grîul. Aveți să plecați de aici fără nici o ispravă. Și au să vă arate ei, stăpînii...

Dar țipetele și înjurăturile nu izbutesc să înăbușe groaza și răceala care o cuprindeau.

„Bătrînă... bătrînă... bătrînă !“...

În ziua aceea toate îi scăpau din mînă și moșul nu mai avu răgaz de înjurăturile ei.

„Bătrînă !"

„Da, da... bătrînă..."

Și începu să-și asculte glasul care i se îngroșase. Simți cum i se îngreuiase și trupul ; asta i-o spunea și oglinjoara mică.

Încet, zi cu zi, cută cu cută, un fir cărunt după altul... și iată bătrînețea. N-avusese parte de tinerețe, n-avusese parte de fericire, de mîngîiere, nici de un strigăt de copil...

— Ooof !...

Gemea, spărgea farfurii, arunca cu oalele în moș. Apoi se liniștea și-l privea țintă.

— Ce, ai căpiat ?

Ea îl privea fără să clipească, fără să-i tresară un mușchi pe față. El însă, bătrîn și bun, umbla tremurînd din cap, așa cum umblă oamenii care sînt deja cu un picior în groapă. Dar așa era el de cînd îl ținea ea minte.

Fusese greu, fusese chinuitor de greu la început și groaznic. Îi tremurau mîinile, praful se risipea și ea nu izbutea să-l toarne.

Prima dată, cînd moșul băuse fără să bage nimic de seamă, era cît pe ce să se arunce asupra lui, cu ochii încremeniți de groază, să-l scuture și să-i bîiguie cu limba împleticită :

— Scuipă, scuipă...

Apoi se obișnui, și-i turna praful în băutură regulat, în fiecare zi.

Bătrînul slăbea, abia de-și mai tîra picioarele, trosnea, cum trosnesc copacii bătrîni, și timpul trecea.

Muri pe neașteptate.

X

În amurg, cînd nisipurile se făcură trandafirii, femeia își chemă bărbatul la cină.

— Moșule, hai, moșule !

Tăcerea grea și liniștea îi înghițiră glasul și nici măcar pădurea, cu culmile copacilor roșind în depărtare, nu îngînă obișnuitul ecou :

— Mo-şu-le !

Apa şopotea.

Femeia se uită prin moară, prin casă, închise cloşca cu puii, închise uşa ca să nu intre porcii, şi se îndreptă spre dîmb. Moşul zăcea întins cu faţa în jos, cu nasul în barba albă, cu degetele osoase, bătrîne, înfipte în nisipul auriu şi răsfirat.

Începu să bocească cît o ţinea gura, şi bocetele ei ţipătoare se revărsau deasupra mortului. Dar numai la cîţiva paşi depărtare, deasupra nisipurilor grele, nemişcate şi neînsufleţite, domnea liniştea.

— Pe mîna cui m-ai lăsat ! Dragul meu... care m-ai ţinut şi m-ai hrănit !... Unde să mă duc acum, sărăcuţa de mine !...

Şi peste mortul care zăcea cu barba albă, şi cu scăfîrlia lucioasă şi rece, se pleca şi cădea o femeie cu cozile cărunte ieşindu-i de sub basma, cu faţa plînsă, puhavă şi zbîrcită, cuprinsă de tristeţe şi de milă pentru omul de care se legase şi cu care se obişnuise.

XI

Totul părea neschimbat.

Încet, ca dusă pe gînduri, se învîrtea roata neagră şi umedă, căutîndu-şi numai de ale ei ; cu un murmur subţire, cristalin, se scurgea apa, şi moara cu acoperişul de paie înnegrit şi încruntat privea cu ochi morţi nemaifăgăduind nimic.

Cînd bătrîna se întoarse de la parastasul de un an, se lipi de peretele în care se îngrămădise nisipul şi vărsă cîteva lacrimi. Dar ea nu plîngea după moş. Îşi amintise deodată cît de plictisitoare şi de searbădă îi trecuse viaţa, că în curînd avea şi ea să moară, fără să fi avut parte de vreo bucurie. Pînă la urmă se obişnuise şi cu moşul. În pădurea uscată şi rărită era singurătate şi pustiu.

Moara se uita la ea, cu aceeaşi căutătură oarbă şi apăsătoare ca şi mai înainte, fără s-o slăbească din ochii ei neînsufleţiţi. Dar de trăit trebuia să trăiască. Trebuia să se scoale de dimineaţă, să facă treabă, să dea de mîncare păsărilor, să toarne grăunţele pe coşuri, să se tocmească cu măcinătorii...

Căută un arendaş, dar nimeni nu voia să vină în pustietatea asta. Nici pe ea n-o mai trăgea inima la Şevîrino, la iarmaroc, ca să vadă reprezentaţia de la panoramă. La horă jucau

acum fete pe care ea nu le cunoştea şi care nu se născuseră încă pe vremea cînd fusese ea fată.

Tocmi un lucrător.

Era posomorît, îmbrăcat în straie proaste şi se uita pe sub sprîncene. Dormea în moară, unde huruia zi şi noapte piatra, iar cînd veni toamna, se mută în tinda caldă a izbei. Stăpîna se purta aspru cu el, iar el muncea fără răgaz, morocănos, tăcut, fără să-şi ridice vreodată ochii.

Numai o dată o privi zicînd :

— Jupîneasă, fă-mi socoteala.

— De ce ?

— Mă duc.

— Şi un'te duci ?

— Mă duc. Am să-mi caut un loc. Poate la oraş... poate-oi cîştiga şi m-oi duce îndărăt la ţară, şi, întorcîndu-se, privi către drumul bolovănos care cotea în pădure.

— Vaniuşa, zise femeia cu glas duios, tremurător ; pînă atunci îl tot strigase „Vanka". Vaniuşa, păi unde-ai să te duci ? Ce, ţi-e rău la mine ?

— Rău, nerău, plec.

— Rămîi, îţi măresc simbria.

— M-am săturat.

Noaptea se duse la el, dar el o înjură urît şi o dădu afară.

— Ticăloasă... mîrţoagă bătrînă... Dute-n...

Începu să-l hrănească bine, să-l îmbrace, să aibă grijă de dînsul. Ivan avea întotdeauna votcă, şi îşi bătea joc de bătrînă, apoi se cuminţi. Începu să trăiască cu ea. Dar ea nu-i trecu moara pe numele lui cum îi făgăduise, ci doar i-o lăsă prin testament.

El se simţi pe dată stăpîn, şi roata neagră şi posomorîtă începu să cînte sclipind cu peticele proaspăt cioplite. Şi iar era vesel şi înnoit acoperişul de paie aurii, retezat drept de jur împrejur.

XII

De după sălcii, prin frunziş şi tufe de măceş, răzbeau strigăte de oameni cu chef, clinchet de pahare, hohote de rîs şi cîntece :

— Iu-hu-hu-hu !... Arde-i ! Zi-i !...

Tropotul greoi al cizmelor potcovite și chiotele ascuțite ale muierilor, veselia de beție adusă de vînt se îmbinau discordant și ciudat cu petele de umbră ce-și legănau gînditor horbotele ușoare pe iarbă și cu freamătul pădurii abia adiind pe culmi.

Cînd liniștea învingea o clipă larma beției, se deslușea șopotul apei, moara privea cu ochi tulburi, fără să-și dezlipească privirea grea, și roata se învîrtea domol.

Chiotele, înjurăturile, glumele, cîntecele, de-a valma cu tropotul greoi și necumpănit al cizmelor răscoliră din nou tăcerea, armonia culorilor, și domniră nerușinate, dezlănțuite și bete, în mijlocul liniștii îngîndurate a pădurii.

Cu ochii scînteind pe jumătate închiși, cu fața strălucind de sudoare și roșie de fericire, hlizindu-se prostește, cu cozile sure atîrnîndu-i pe sub năframă, stăpîna ședea lîngă fața de masă întinsă sub salcie și încărcată de gustări, ținînd în mîna ridicată un păhărel în care se clătina sclipind votca, și cînta cu un glas ascuțit ca guițatul porcului la tăiat :

— Om bea-a și-i om che-fu-iii...

— Și-i om che-fu-iii... reluă vecinul ei, cu un glas înăbușit, ca venind de sub pămînt, legănîndu-și deznădăjduit capul asudat, zburlit și beat.

— ...iar cînd mo-ar-tea ne-o ve-nii, om mu-rii și-om mu-riii !... reluă stăpînul încruntat răutăcios, bătînd pămîntul cu picioarele ce se împleticeau.

— Și se lega de mine... se tot lega de mine... trăncănea ca o gaiță, dînd mereu din cap, o femeie tînără, îmbujorată la față și cu ochi de muiere șireți și naivi totodată. Eu ce era să fac ?... N-am făcut nimic... Nu mă țin mîndră... încaltea acelea de la oraș nu fac două parale. Se dau cu roș, se dau cu alb, se mai dichisesc, da să le dezbraci, ia, niște slăbături...

— ...om mu-riii...

— Mu-rii... se auzi din pădure.

— ...mu-riii, scandă cu greutate stăpînul.

— Luați, dragii mei, luați. Doamne, cît îi de vesel, cît îi de bine... Luați, mîncați, vă rog... Este de unde. Ne-ajunge și de-om trăi o sută de ani ! Cămara-i plină, că moara rîșnește într-una, zi și noapte... Vaniușka, șoimul meu semeț, nu-i așa c-avem de unde ?

— Cum să n-avem... om mu-riii... Gura i se schimonosea dureros și limba i se împleticea. Cum crăpi tu, babo, întîi și

întîi am să-mi iau ciubote de iuft... Ce? Ai spus ceva?... Moara pentru mine are să meargă... pentru stăpîn. Tocmesc un lucrător... Stăpîn am să fiu eu, şi gata...

Cînd prin fumul trecător al beţiei i se iviră iar înaintea ochilor pădurea, moara, munca de toate zilele, stăpîna se întoarse încruntată şi bănuitoare în toate părţile, aruncîndu-i în treacăt :

— Ţi s-a făcut se vede dor de mîndra ta. Crezi că nu văd nimica ? Văd tot, ardă-te-ar focul.

— Da ce ? Ai căpiat ?

— Văd tot.

— Hm !... Trăim în pădure, ca lupii, glas de om n-auzi...

— N-auzi ? Atunci de ce tot umbli şi-ţi întorci capul ?

— Ptiu ! Blestema-te-ar ! De bătrînă ce-i începe să i se năzare. Ce mă tot canoneşti ?

Se iscă ceva ce nu mai fusese pînă atunci şi care rămase. O bănuială ascunsă, abia simţită, rătăcea printre copaci, în moară, acasă, în poiană, pînă şi în mlădierile glasului, în înfăţişare şi în cele mai neînsemnate vorbe.

Cînd se aşezau să mănînce, stăpîna spunea :

— Dă-mi bucata ta.

— Păi, ţi-am tăiat.

— Ei şi ? Na, ia-o pe a mea.

Dacă flăcăul întîrzia prin moară sau stătea de vorbă cu măcinătorii, ea nu începea niciodată să mănînce sau să bea ceaiul fără el.

— Vaniuşa, hai că se răceşte mîncarea !

— Viu îndată, mănîncă tu !

— Păi, ce ? Să mănînc singură ? Hai de mănîncă şi tu.

Şi cearta se pornea de răsuna pădurea de glasul ascuţit al femeii şi de înjurăturile grosolane ale lucrătorului.

Noaptea venea la ea moşul. Venea pe nesimţite în întuneric, cu faţa liniştită şi barba albă, şi se aşeza fără zgomot lîngă ea. Cîteodată zăcea ghemuit cu nasul în barba albă şi cu degetele înţepenite şi încleştate în nisipul auriu.

Nu-i era groază, pentru că înfăţişarea lui, faţa lui nu erau mustrătoare.

Cugetul ei se liniştise de mult, şi moşul nu i-l mai trezea...

Dar în liniştea aceasta, pe faţa aceasta senină, care nu trăda nici cea mai mică bănuială, se citea limpede :

— Şi ţie tot aşa are să ţi se întîmple !...

Scrîşnea din dinţi, gemea din somn, se trezea în zori acoperită de o sudoare rece, şi se uita cu ură la faţa tînără, plină de sănătate, a flăcăului care sforăia cu gura căscată şi cu mîna lui vînjoasă aruncată într-o parte.

Se scula ca o pisică, cu ochii verzi sticlind, şi cu mişcări încete, ferite, ca să n-o simtă, fără să-l slăbească o clipă din ochi, se furişa în colţul odăii şi bîjbîia cu mîinile pe sub laviţă. Tremura, chinuită de dorinţa să ridice toporul cu ascuţişul luciu, şi să-l lase să cadă de-a curmezişul gurii acesteia căscate şi plină de umbră.

El se trezea şi se uita nedumerit la ochii sălbatic aţintiţi asupra lui.

— Ce te zgîieşti aşa la mine ? Ce-s, de aur ?

— Cu mîinile mele am să te strîng de gît... am să-ţi scot maţele... ştiu ce ţi-ai pus în gînd, de mult mi-am dat seama...

Ziua se umplea de ţipete ascuţite, de răcnete, de înjurături, de ameninţări şi de mustrări de gelozie.

El o bătea fără cruţare, cu acea voluptate brutală deosebită, pe care o ai numai cînd baţi femeile.

Bătută, desfigurată, zăcea cu săptămînile, dar cum se ridica, cum era în stare să mişte din buzele încă umflate, şuiera mînioasă :

— Te-ai şi pregătit... cu mîndra ta. Poate că te-aşteaptă chiar aici... Gustă, gustă întîi tu fiertura. Poate c-ai avut timpul să presari...

Cu cît o bătea mai mult, cu atît mai tare, mai adînc se încleşta de sufletul lui cu mii de bănuieli, de mustrări, de tînguiri.

Ca şi mai înainte lumina soarele, jucau petele de aur, se rumenea nisipul, şopotea apa, culorile vii ale zilei îşi cîntau armonia lor melodioasă, dar peste toate se lăsase o ceaţă înecăcioasă care acoperea şi întuneca totul, iar oamenii se înăbuşeau.

XIII

Ivan îşi încălţă ghetele scîlciate, îşi puse o cămaşă curată, caftanul, şi începu să se încingă strîns cu brîul.

Stăpîna intră şi prinse a ţipa :

— Golane !... Ticălosule... Iar la mînd... şi se opri.

O expresie de linişte şi de pace lăuntrică se aşternuse pe faţa lui, de pe care se şterseseră asprimea şi răutatea din ultimii ani.

— Încotro, Ivanuşka? îngăimă stăpîna, simţind cum i se strînge inima, mai gata să se oprească.

Ivan isprăvi de încins brîul, vîrî capătul dedesubt, îşi luă traista şi şapca, se întoarse spre icoană, îşi făcu cruce şi se închină adînc.

— Rămîi sănătoasă, stăpînă. Nu mă pomeni de rău. Plec. Nu-i chip să trăim împreună. La ce ne-am amărî unul altuia viaţa?

Se înclină adînc în faţa ei, îşi aruncă traista pe umeri şi ieşi.

Ea se repezi după el, îl apucă de mînecă şi se tîrî agăţîndu-se de el şi plîngînd în hohote.

— Da cui mă laşi, sărăcuţa de mine?! Te-ai săturat oare de mine, porumbelul meu iubit? Sau nu ţi-am intrat în voie cu ceva?... Vaniuşka, întoarce-te. Totu-i al tău. Mie nu-mi trebuie nici măcar un capăt de aţă...

— Nu, maică, nu-i chip să trăim împreună.

Îşi trase mîna şi plecă.

Ea îi sări înainte şi, tremurînd toată, cu obrazul împietrit într-un spasm, împroşcînd scuipat, ţipă cu glasul înecat de mînie:

— Aşa? Atunci să crăpi, vagabond făr' de căpătîi, să crăpi de foame într-un şanţ, şi toţi creştinii să scuipe în mutra ta ticăloasă. Să te umfli de foame sub garduri, calicule, stîrpitură!

Şi, tremurînd de nerăbdare în dorinţa de a-i spune mai repede tot ce avea pe suflet, mai ţipă înecîndu-se:

— Crapă!... Am să rup testamentul!

El se opri, se întoarse cu faţa la moară şi scuipă de mînie:

— Dărîma-ţi-s-ar blestemata de moară! Sufletul mi l-ai mîncat!

La cotitura drumului plin de hopuri care ducea în pădure ea îl ajunse iar, şi i se spînzură de gît, zbătîndu-se în hohote de plîns tăcut.

— Vaniuşka, n-am avut nici măcar un pic de bucurie pe lumea asta. O ştii şi tu. Tinereţea mi-am trecut-o cu un om bătrîn, copii n-am avut. Numai tu mi-ai mai rămas...

I se făcu milă de femeia asta. Se opri.

— Întoarce-te! De-acum înainte n-am să mai spun o vorbă.

Dar el se desfăcu de ea și porni repede pe drum. Prin pădurea rărită care pierea, se zări multă vreme în depărtare un om mergînd hotărît, cu încăpățînare, fără să-și întoarcă capul; și multă vreme se zări o femeie bătîndu-se cu capul de nisipul răsfirat care își făcuse loc, strecurîndu-se sfios prin iarbă. Moara întunecată îi privea pe amîndoi nepăsătoare, cu ochii morți; roata se învîrtea încetișor.

XIV

Singuratice și triste treceau pentru stăpînă zilele și lunile. I-era urît. Oriunde se ducea, orice făcea, toate îi aminteau de Ivan.

Se gîndise multă vreme și se învinuise singură de toate. De s-ar fi întors, altfel ar fi pornit iar viața, mîngîietoare, liniștită, duioasă.

Se uita cu amărăciune cum pătrundea nisipul tot mai adînc și mai adînc în pădure, neînduplecat ca și bătrînețea.

Nădejdea tainică că Ivan se va reîntoarce trăia nestinsă în inima ei, iar gîndul că s-ar putea să nu mai vie o înspăimînta.

Nici nu mai ținea minte baba pentru a cîta oară înălbiseră moara și pădurea. Nisipul, prins de ger, nu se mai ridica în vîrtejuri, ci aștepta nemișcat căldura și vînturile uscate.

Cînd viscolele se domoliră și zăpada se așeză în straturi grele, îndoind crengile, iar luna rece de iarnă nu răsărise încă, cineva bătu în geam.

— Aa?

Poate crăpase de ger vreo bîrnă, sau poate căzuse de pe acoperiș vreo bucată de zăpadă înghețată.

Femeia își lipi fața de geamul înghețat și-și feri de lumină ochii cu mîna. Prin tulbureala albicioasă se deslușea umbra cernită a morii. Cînd se uită mai bine i se păru că zărește desprinzîndu-se și apoi întunecîndu-se iar silueta unui om. Dar poate că era numai umbra copacului așternîndu-se peste fereastră.

Inima-i zvîcni de o presimţire nelămurită. Întrebă cu nelinişte :

— Cine-i acolo ?

— Dă drumul.

Puse mîna pe clanţă, crăpînd uşa cu teamă. Scoţînd rotocoale de aburi îngheţaţi, intră un om în zdrenţe, pătruns de frig, cu faţa posomorîtă, slăbită şi chinuită.

— Vaniuşa !

Se aruncă asupra lui. Ba plîngea, ba rîdea, iar el şedea posomorît, cu ochii în pămînt.

— Da moara-i tot cum era.

— Da cum, Vaniuşecika, lucrează pentru noi, drăguţă, pentru mine şi pentru tine... Abia acu are să fie pentru noi un trai.

— Nu s-a găsit om bun să-i dea foc.

— Nu mai spune aşa, Vaniuşecika ! Nu mai spune aşa. Ea ne hrăneşte. Doar îi a noastră.

În odaia caldă şi plăcută, lîngă samovarul aburind, el îi istorisi povestea obişnuită a muncitorului vagabond. Muncise ca boul, să strîngă ceva bani, ca să se întoarcă în satul lui, să întemeieze o familie, o gospodărie ; dar în răstimpurile cînd n-avea de lucru, cînd umbla de la o moşie la alta să-şi caute un loc, mînca tot ce strînsese.

— Uite ! şi ridică mîna de la care-i lipsea un deget. Mi l-a rupt o maşină ; trei săptămîni am zăcut.

Ochii chinuiţi priveau înrăiţi.

Primele zile nu mai ştia ce să-i dea să mănînce, unde să aşeze musafirul şi, fără să-şi dezlipească privirea de pe el, i se uita tot timpul în ochi.

Noaptea, însă, începu să vie iar moşul. Zăcea ghemuit şi nemişcat, iar femeii i se părea că-i vede albind barba aşa cum albea pîcla albicioasă din geamuri. În toată înfăţişarea lui blîndă de om bătrîn nu era urmă de mustrare, ci atîta bunătate. atîta încredere copilărească, de tremura toată cînd se trezea şi se uita iscoditoare în ochii ibovnicului.

— De-aş putea barem arunca o privire în sufletul tău... Să ştiu şi eu ce-i acolo... spunea ea cu amărăciune. Şi cu faţa schimonosită de răutate, tremurînd toată, şuiera : Familie a vrut să întemeieze... De mine n-are nevoie, numai moara îi trebuie, că aduce, da de mine vrea să se descotorosească... Uf, ticălosule ! Uf, ucigaşule ! De te-ar lua dracu... Cînd te-oi da afară, ai să crăpi sub un gard.

Şi iar mustrări, bănuieli fără sfîrşit, şi iar ţipetele deznădăjduite ale femeii bătute, şi aceleaşi priviri moarte ale lucrurilor fără de grai. Şi sub aceste căutături oarbe, grele, pline de o putere neînsufleţită, oamenii erau mici şi neînsemnaţi.

Zilele, săptămînile, lunile, anii treceau aducînd groaznica obişnuinţă cu viaţa lor.

Iarăşi nu se mai simţea mersul vremii, atîta doar că, ba ici, ba colo, un copac care fusese cîndva verde şi stufos, cu freamăt de frunze vii, stătea acum mort şi nemişcat, ridicînd spre cer crengi uscate şi fărîmicioase. În pădure se aşeza neted şi lin nisipul căruia nimic nu i se putea împotrivi.

În rarele clipe cînd stăpîna pleca după treburi, apa şopotea, în pădure uguiau turturelele şi guguiau hulubii sălbatici pe crengile uscate. Ivan se urca pe dîmbul de nisip, se aşeza, îşi cuprindea capul în palme şi cădea pe gînduri.

I se părea că mergea pe drumul mare, pe o căldură dogorîtoare, că umbla de la o moşie la alta, că nu-l primeau la lucru ; că era flămînd şi gura îi era uscată. Acum uita să se mai gîndească la gospodăria, la familia pe care voise s-o întemeieze, ca şi cum n-ar mai fi fost nimic pe lume, decît moara neagră şi încruntată. Şi i se părea că moara creştea nemăsurat, că uşa se făcuse cît o poartă, că roata uriaşă sclipea deasupra copacilor şi că acoperişul strîmb se ridica chiar sub norii cenuşii şi, oriîncotro îşi îndrepta ochii, pretutindeni vedea moara neagră.

Uite...

Deschise ochii, scutură din cap — soarele lucea, apa şopotea, în spate, printre copaci, moara se înălţa neagră.

— Iaca, am aţipit. Mă duc să mă uit în coşuri. Se ridică şi se duse la lucru.

Stăpîna se întorsese, şi pădurea, şopotul apei, guguitul hulubilor fură iarăşi acoperite toate de înjurăturile şi strigătele ei ascuţite de mînie.

XV

Ivan era mereu dus pe gînduri. Îşi pierdu pofta de mîncare ; nu-i mai scoteai o vorbă ; n-o mai bătea pe stăpînăsa. Lucrul de căpetenie tocmai ăsta era, că n-o mai bătea, şi asta o îngrijora cel mai mult. Nu dormea cu nopţile, ţinea tot

timpul încuiată pîinea şi merindele şi-l pîndea să nu-i pună ceva în mîncare.

— Ei, de ce taci ? De ce taci, ucigaşule ?

Într-o zi, dis-de-dimineaţă, cînd nu se afla nici un măcinător pe acolo, Ivan cotrobăi prin moară şi luă ceva cu el. Apoi aspru şi posomorît, veni aproape de tot de ea :

— Hai, mergem.

— Da unde vrei să mai mergi ? De-ai crăpa odată ! Scuturate-ar frigurile, închircite-ar holera...

El o lovi cu pumnii, o apucă de cozi şi începu s-o tîrîie.

Baba se agăţa convulsiv de ramuri, de tufişuri, de iarbă, de nisip şi urla ca o vită înjunghiată.

Dar cînd moara rămase în urmă şi-i împresură pădurea nepăsătoare, înăbuşind în crengile ei ţipetele pline de groaza morţii, atunci baba se ridică în picioare şi, tremurînd ca varga, zise :

— Ivanuşka, drăguţule, unde mă duci ?

— Hai, mergi înainte, mergi...

Înaintau de-a lungul lacurilor care începuseră să sece, de-a lungul poienilor palide de nisip. Iar cînd intrară în nişte tufişuri sălbatice, printre care se împletea hameiul, el spuse :

— Îngenunchează şi roagă-te lui dumnezeu.

În mîna care-i atîrna, lucea sinistru toporul.

Ea căzu, îmbrăţişîndu-i picioarele.

— Drăguţule, nu-ţi pierde sufletul şi nu mă omorî... Lasă-mă să mai văd lumina zilei.

Iar el, liniştit şi rece :

— Destul m-am chinuit. Nu mai pot... O zi bună nu am... Sînt la o cumpănă grea... n-am altă scăpare. Trebuia să mori demult, hîrcă bătrînă !

— Vaniuşka, ţine minte ce-ţi spun : o zi fericită n-are să-ţi dea dumnezeu.

În groaza morţii, ea se tîra, se agăţa de el. Dar el făcu un pas îndărăt :

— Ei, babă, ce nu vrei să te închini ? Şi aşa, şi aşa tot pe lumea cealaltă te duci.

Şi răşchirînd picioarele, cumpăni toporul.

Baba izbucni într-un urlet, dar nu de groază ; gîtuită de ură, ţîşnise din ea un răcnet de fiară :

— Testamentul... Testamentul... l-am rupt !

El încremeni cu toporul ridicat, iar ea se tăvălea într-un hohot de rîs isteric și răutăcios, lipindu-se convulsiv de pămînt și făcînd clăbuci la gură :

— ...l-am rupt !... l-am rupt !... l-am rupt !

Iar pădurea care-i înconjura din toate părțile repeta, batjocoritor și stins, groaznicul cuvînt :

— ...rupt !... rupt !...

Pe o creangă uscată, se legăna o cioară.

— Ai pierdut moara !... Ai pierdut-o !... Ai pierdut-o !...

Scăpînd toporul, Ivan plecă clătinîndu-se, ținîndu-și capul cu amîndouă mîinile. Deasupra lui se întindea cerul cenușiu, aerul cenușiu, pădurea care se topea într-o negură tulbure cenușie. Nisipul se ridica pînă la cer în stîlpi pieziși, care porneau încovoindu-se, schimbîndu-și mereu contururile nelămurite și pierzîndu-se cu capetele lor gigantice în norii care se rostogoleau tulburi.

Oriunde te uitai, toate erau la fel, nicăieri nu se zărea o rază de lumină și deznădejdea era fără de margini.

XVI

Timpul trecea, fără s-aștepte, ca și cum nimic deosebit nu s-ar fi întîmplat. Stăpîna vedea de păsări, se tocmea cu măcinătorii, lua uiumul ; Ivan dormea, fereca piatra și dregea ce era de dres.

— Uite ce-i, stăpînă. Dacă nu faci alt testament, plec. N-am de ce sta aici. Iaca, ăsta-i ultimul meu cuvînt.

— Haidem la popă. El păstra testamentul, și acolo scriem altul.

Merseră la popă. Popa ieși în cerdac și se uită mohorît la amîndoi.

— Părinte, am venit la sfinția-ta.

— Ce-i cu voi ? zise popa, fără să-i asculte. De ce nu vă cununați ? Ce fel de treabă-i asta ? Ca la păgîni ! Vă pregătiți sufletele pentru gheenă ? Să-ți fie rușine, bătrîno... Să știi că n-am să te împărtășesc cînd ai să vii la spovedanie.

— Cum să mă mărit, părinte ? începu să plîngă femeia. Mă bate de mă omoară. N-am un locuşor teafăr. Da acum o săptămînă ce crezi că i-a venit în minte ? M-a dus în fundul pădurii şi a vrut să-mi despice capul. Dumnezeu mi-e martor ! Şi acuma, testamentul pe numele lui, care-i la sfinţia-ta, să-l ţii. Da numai să ştii că dacă m-or găsi ucisă sau de-oi muri, înseamnă că el mi-a făcut felul. Chiar de-ar fi să mă taie de vie, măcar să ştiu că ştie şi sfinţia-ta.

Ivan făcu cîţiva paşi îndărăt. O sudoare rece îi acoperi faţa.

„Va să zică, testamentul era întreg !"

Capul începu să-i vuiască şi n-auzea ce i se spunea.

— Ehei, va să zică la d-astea te gîndeşti ! Ţi s-a făcut se vede dor de ocnă ? Uite ce-i : în curînd începe cositul ; vino pentru vreo două săptămîni la coasă, la fîneaţa bisericii. Asta în loc de pedeapsă ; să-ţi ispăşeşti aşa păcatul. Da vezi să vii. Că de nu, mai află poate şi poliţia... Iar tu, bătrîno, s-ar cuveni mai bine să faci testamentul în folosul bisericii... Mare păcat să trăiţi aşa.

Laţul se strîngea de moarte. Să plece n-avea putere. Se dezobişnuise de munca grea. La moară îl aştepta sodoma la nesfîrşire, fără odihnă şi fără capăt. Stăpîna nu mai contenea cu ţipetele : „Ucigaşule ! Tîlharule ! Ocnaşule !" Iar el o bătea iar cu înverşunare.

XVII

Fie că cina cu stăpîna cînd se stingea zarea, fie că sta de vorbă cu măcinătorii, fie că dormea noaptea, Ivan simţea că mai era cineva lîngă el. Ridica ochii şi vedea conturîndu-se aceeaşi siluetă înnegrită a morii.

În hîrîitul pietrei, în sunetul pe care-l modula roata, se auzea cineva şoptind molcom, vorbind neobosit, zi şi noapte fără încetare.

Ivan se oprea, îşi pleca capul şi trăgea cu urechea. I se părea că aude prelung şi monoton :

— O-o-o-o-o... A-a-a-a... u-u-u...

Era o limbă ciudată, deosebită, pe care nu o înțelegea nimeni, care însă îndruga gînduri omenești. Și, ca și pîclele de toamnă care se așterneau peste rîu, gîndurile acestea frînte, nelămurite, tot prefăcîndu-se și mistuindu-se, pluteau slab închegate, abia deslușite :

„Ești al meu... ești al meu... N-ai să pleci... Ești al meu... N-ai să pleci... Ești al meu..."

Și cu roata aceasta învîrtindu-se alene, și cu clădirea aceasta neagră și posomorîtă, cu paiele acoperișului atîrnînd, cu apa șopotind cadențat, cu piatra care îndruga într-una, neobosită, pe același glas, aceleași îngăimări al căror tainic înțeles era însă schimbător, Ivan luase obiceiul să se poarte ca și cum ar fi fost niște ființe vii.

— De ce nu te duci să mănînci ? E tîrziu.

— Vezi că nu mă lasă moara.

Sau :

— S-a supărat azi roata : era cît pe ce să-mi smulgă mîna din umăr.

Sau :

— Ce s-a mai înveselit azi piatra ! Țopăie, țopăie, nici nu pridideşti să torni grîu.

Cînd oboseau de certuri, de bătăi și de înjurături, începeau cheful, beția, orgiile.

Venea lumea de prin sate, beau măcinătorii și se isca larmă mare.

Cînd se îmbăta Ivan, lumea se temea de el. Se uita cu niște ochi roșii cum e carnea crudă, pe sub sprîncenele încruntate, cu părul vîlvoi și gulerul cămășii rupt.

Sau plîngea cu lacrimi de bețiv, strîngîndu-și capul în mîini :

— Bietul meu căpușor, pe degeaba te-ai vîndut tu ; nici măcar pe un pac de tutun. Ce-am văzut eu pe lumea asta ? Viață n-am avut, bucurie n-am văzut, numai atît : nisipul care curge și-mi îngroapă viața... Of, moară blestemată !...

Se uita lung la moară cu o privire grea. Iar ea i se înfățișa tot neagră, liniștită, strîmbă — la fel desigur ca și pe vremea moșului și a tatălui acestuia — cu roata acoperită de mușchi, învîrtindu-se nepăsătoare. Și o ură de nestins i se aprindea în suflet.

— Blestemata !

Apucă toporul şi izbi cu furie. Făcîndu-şi vînt, înfipse toporul pînă la coadă în lemnul înnegrit, împroşcînd aşchii împrejur. Uşa se desfăcu trosnind şi ieşi din ţîţîni.

Stăpîna urlă deznădăjduită :

— Nemernicul ! Legaţi-l, legaţi-l ! Îmi dărîmă moara. Legaţi-l !...

Aşchiile zburau în toate părţile, despicătura îşi căsca urît gura.

— Nu te apropia... că te ucid.

Oţelul greu pătrundea tot mai adînc, ca în carne vie, şi omul cu faţa roşie de încordare îl împlînta lovitură după lovitură, chiuind de plăcere. Uite, acuşi se va dărîma şi prin toată pădurea va rîde în hohote omul slobod :

— Ho-ho-ho-ho-o-o !...

— Legaţi-l !... Legaţi-l !... Bateţi-l !... Vai de capul meu !... Of, doamne, mă omoară !

— Ho-ho-ho !... Ha-ha-ha !...

Dădură fuga musafirii, măcinătorii, dar de Ivan, în mîinile căruia şuiera toporul, le era groază să se apropie. Cu greu îl făcură să scape toporul, lovindu-l de departe cu o prăjină ; îl trîntiră jos, se aruncară peste el, îi legară mîinile la spate şi, gîfîind înfuriaţi, îl tîrîră sub sălcii.

A doua zi, cînd se aşterneau zorile deasupra nisipului, Ivan luă toporul şi toată ziua drese sîrguitor pretutindeni tot ce stricase, făcînd şi o uşă nouă.

Cel care rămase după ce muri celălalt nu mai trăi mult. Muriră la un răstimp scurt, chinuiţi, obosiţi, dar obişnuiţi şi împăcaţi cu viaţa aceasta urîtă.

Şi cînd îi duseră pe fiecare pe năsălie, moara pe jumătate dărîmată, cu şomoioage de paie care atîrnau înnegrite din acoperiş, se uita la sicrie cu aceeaşi căutătură rece, tulbure, fără înţeles. Roata cleioasă, peste care crescuse muşchiul, se învîrtea încet, mohorîtă şi nepăsătoare.

Nisipurile înaintau mereu, fără ca nimic să le poată stăvili.

Multă vreme încă s-au mai zărit, ieşind de sub nisip, dărîmăturile înnegrite ale morii. Pînă la urmă se făcură şi ele una cu pămîntul. Nisipurile se întinseră pînă la rîu.

În nopţile cu lună jucau nălucirile, străluceau de albeaţă izbele, se înălţau plopi, zăngăneau salbele femeilor ; şi prin liniştea ţiuitoare părea că se aude printre lacrimi : „Iar pe mînuţă, pe dreapta, are-un semn, o aluniţă..."

Nălucirile se destrămau, nisipurile se întindeau neclintite, albe, moarte ; de după dîmburi porneau, negre, umbrele.

1908

Traducere de *Ştefana Velisar Teodoreanu* şi *Ada Steinberg*

UN ORAȘ ÎN STEPĂ

Iată, în stepa albastră,
înălţîndu-se un oraş de aur.

I

Stepa brăzdată de umbre vinete se întindea tăcută, din zare în zare, învăluită într-o pîclă de pulberi albicioase, şi gîfîia sub dogoarea încă vie.

După un gorgan îndepărtat se vedea soarele roşu, ostenit, toropit, trist şi chinuit la sfîrşitul unei zile de arşiţă sălbatică, în care nu-şi aflase odihnă.

Ţiştarii, după ce fluieraseră şi se zbenguiseră toată ziua, se culcaseră. Găile nu pluteau rotindu-se, ulii nu se cumpăneau în aer pîndind şi tremurînd, greierii, aceşti cîntăreţi ai stepei pe care numai ea îi înţelege şi-i iubeşte, nu ţîrîiau pe toate glasurile.

Ultimele umbre se contopeau în pîcla oarbă, fără de margini, iar de după movilă asfinţitul se întuneca, stingîndu-se. Pe movilă, un călăreţ se profila negru pe ultimele licăriri ale apusului. Nu puteai deosebi dacă acel călăreţ era femeie sau bărbat. Numai capul cu căciula lăţoasă de calmuc era întors înspre marginea zării, unde se stingea fîşia însîngerată.

Calul negru sta nemişcat. Silueta întunecată a omului nu se clintea. Stepa încremenită asculta tăcută.

În timpuri de mult uitate, a căror amintire se ştersese poate, tot astfel stătuse pe movilă silueta întunecată a unui călăreţ şi se auzeau ţipetele vulturilor, forfoteau fiarele de stepă şi fremăta nelămurit colilia căruntă, iar deasupra întinsului stepei, pluteau libere strigăte guturale, biruitoare.

Stepa tăcea, şi neclintit şi negru sta călăreţul cu capul întors ; apusul se stingea, şi moartă şi tulbure se întindea pîcla albicioasă şi uscată, care nu ascundea nimic.

Cînd la marginea zării întinsului întunecat rămase numai o fîşie îngustă, însîngerată, gata să dispară, tras de frîu, calul coborî de pe gorgan, şi fără grabă, legănînd uşor călăreţul

tăcut, se îndreptă înspre partea unde se lăsase de mult noaptea. Şi se mistui. Pămîntul uscat, zgrunţuros şi crăpat, înghiţi cu lăcomie zgomotul copitelor.

Din depărtare nu străbătu un ţipăt, ci un glas tunător, un glas gros de aramă. Glasul venea tot dintr-acolo unde, îndărătnică, nu voia să se stingă fîşia însîngerată, unde mai apăreau şi dispăreau contururi, şi unde mai stărui multă vreme un sunet care nu semăna cu nici unul dintre sunetele stepei, un sunet străin liniştii, tăcerii îngîndurate a nopţii, întinsului mistuit al stepei, străin vieţii de stepă, naivă şi săracă, dar atît de sine stătătoare şi fără seamăn.

Acest sunet greu, tremurător, stărui multă vreme, încetă, apoi se mai auzi de două ori scurt, şi amuţi. Iar pîcla tulbure, întunecată, fantomatică privea parcă într-acolo, speriată şi nedumerită.

Sunetul amuţise.

Lumini străbătură întunericul ca nişte înţepături de ace, pîlpîind grămadă, asemenea unui cuib de stele, înspre partea unde pămîntul se întindea tăcut şi întunecos.

Gorganul stătea negru şi pustiu. Ultima urmă a zării se stinse.

Stepa întunecată îmbrăţişă tăcută case, sau poate coline, ori desişurile negre ale nopţii. Poate că nu erau nici uliţe.

În ceea ce priveşte aşezările omeneşti, fîşii de lumină se întindeau sărăcăcios din ferestruici mititele, şi în lumina lor se străvedeau buruieni, scaeţi şi urme vechi şi uscate de drumuri neumblate. Ferestruicile luminau chiar deasupra pămîntului, ca nişte licurici risipiţi la întîmplare sau îngrămădiţi în iarba întunecoasă, de parcă s-ar fi adunat în taină, în cine ştie ce scop, întinzînd cercetător prin iarbă şi printre buruieni raze luminoase care se încrucişau.

Cîinii nu lătrau ca la ţară, răspunzîndu-şi alene cu încăpăţînare şi prelung, ci cîte un cîine începea deodată să latre răguşit în întuneric, înecîndu-se de furie, apoi amuţea, şi iar nu rămîneau decît întunericul şi luminiţele risipite deasupra pămîntului de ochiurile ferestruicilor.

Să fi fost o speluncă de hoţi ? Sau să se fi oprit noaptea în stepă nişte călători care îşi ridicaseră corturi ?

Nori uscaţi, din aceia care nu aduc ploaie, acoperiseră tot cerul şi stăteau acum neclintiţi, la pîndă.

Luminile risipite ale ferestruicilor stăruiră un timp şi începură să se stingă una după alta, ca nişte scîntei pierind în întuneric. Se stinseră şi fîşiile de lumină. Dispărură buruienile, scaeţii, drumurile. Nu rămase decît întunericul neţărmurit şi tăcut.

Dar în mijlocul somnului şi al liniştii, în mijlocul întunericului şi al nemişcării, în două locuri, depărtate unul de celălalt, ardeau lumini pierdute în noapte. Cei de acolo nu dormeau.

Prin uşa deschisă spre terasă, o fîşie de lumină albastră, strălucitoare cădea îngustă pe treptele largi care duceau în grădină, iar din întuneric se iveau ba o parte dintr-un strat rotund cu pete ciudate de flori, pe care nu le puteai recunoaşte, ba frunzişul luminat în chip ciudat, de jos, al unui plop care nu fremăta, cu creştetul nevăzut, cufundat în întuneric, ba o bucată tăiată de-a curmezişul dintr-o cărăruie albăstrie, şi pretutindeni domnea aceeaşi nemărginire a nopţii.

În sufragerie, tavanul era înalt, ferestrele mari, faţa de masă orbitor de albă. Sclipea un joc de scîntei în pahare şi pe argintărie ; şi trei oameni cu feţele senine şi deschise şedeau liniştiţi, pe îndelete, ca cei deprinşi să nu le lipsească niciodată timpul liber, învăluiţi în noaptea care domnea dincolo de pereţi, dar şi în tihna colţişorului acestuia plăcut şi luminos.

La capătul mesei cu faţa de masă albă ca zăpada, şedea un tînăr purtînd pantaloni studenţeşti vîrîţi în cizme cu tureatca înaltă şi încins cu o curea peste cămaşa albastră — pesemne fratele gazdei : semănau foarte bine. Aceeaşi claie de păr ca inul, ciufulit sălbatic, aceeaşi faţă feminină, rotundă, imberbă, purtînd pecetea aceea deosebită de blîndeţe şi de condescendenţă duioasă proprie numai tinereţii.

Gazda, care sta lîngă samovarul de argint sclipitor, era leită frate-său, numai că faţa îi era mai fină, mijlocul mai zvelt şi în ochii ei tineri se citea bucuria de-a fi mamă.

Inginerul umbla de la un capăt la altul al odăii, îngîndurat, cu mîinile la spate, oprindu-se din cînd în cînd să soarbă cîteva înghiţituri de ceai. Şi atunci, umbra scurtă pe care o proiecta pe parchet îl aştepta răbdătoare, iar în silueta aceea turtită şi urîtă se vedea lămurit barbişonul creţ.

— De departe toate par frumoase.

— Lasă, făcu supărat inginerul, căruia nu-i plăcuse această afirmaţie, şi sorbi iar din ceai, în timp ce umbra scurtă i se aşternuse ascultătoare la picioare, băncile universităţii şi viaţa sînt două lucruri incompatibile.

— Aşa cum sînt geniul şi crima ?

— Vorbesc serios.

— Păi, şi eu vorbesc serios, şi studentul rîse, tu însă minţi. Pentru un om viaţa e pretutindeni aceeaşi : şi pe băncile universităţii, şi pe banca acuzaţilor, şi pe bancheta vagonului, bineînţeles însă că punctele de vedere sînt diferite. Cît timp n-ai mucegăit şi eşti singur, vezi într-un fel viaţa, dar cum te-a făcut şef de secţie, o vezi altfel, într-un chip cu totul opus. Ce noapte, fraţilor ! La noi, la Moscova, nu-s nopţi ca asta.

Tînărul se ridică cu o mişcare mlădioasă şi sprintenă şi se apropie de pătratul întunecat al uşii deschise, care arunca o fîşie îngustă de lumină în adîncime, smulgînd din întuneric ba o bucată dintr-un strat rotund de flori, ba un fragment de frunziş, şi care slăbea şi se mistuia apoi în întunericul de nepătruns.

— E întuneric şi nimic nu mişcă, ca şi cum dincolo ar fi o prăpastie. Ştii că nu-i nimic, totuşi întunericul acesta e parcă plin de ceva semnificativ, misterios şi imens. Să te duci acum în stepă, să cînţi cît te ţine gura şi să hoinăreşti aşa pînă dimineaţa !

Şi deodată, din senin, începu să cînte cu un glas tînăr, aducînd puţin a behăit de capră :

„To-re-a-dor, to-re-a-dor..."

— Petea, dragul meu, spuse Elena Ivanovna, ridicîndu-se speriată. Katiuşa doarme...

— Bine, bine, nu mai cînt, nu mai cînt...

— Desigur că, în orice discuţie, trebuie să aduci în primul rînd argumente logice, şi tu nu găseşti de cuviinţă să le aduci, spuse inginerul, continuînd să umble de la un capăt la celălalt al odăii, în timp ce într-însul creştea enervarea împotriva cumnatului său ; umbra cu barbişonul creţ se ţinea neobosită de călcîiele lui.

Şi îl enervau nu atît cele spuse de celălalt, cît faptul că le spunea cu faţa lui naivă, tînără şi imberbă, atît de asemănătoare cu acea a nevestei sale. Chiar atunci cînd această faţă era

serioasă, i se părea că rîde fără de pricină și că îi spune fără glas : „Caraghiosule ! Tu ai argumente logice, dar mie nu-mi pasă de ele... Am un singur argument — tinerețea. Uf, obosesc cîteodată de cît de fără de griji, atrăgătoare și veselă e viața, de cît de bine e să trăiești, să umbli, să mănînci, să gîndești, să dormi, să rîzi... Și principalul e că această stare n-are să se sfîrșească niciodată. E o absurditate, dar am senzația că am să trăiesc veacuri. Și totul va fi la fel de îndrăcit, de vesel și de optimist, iar împotriva acestui lucru nu-i nimic de făcut..."

Pe inginer îl enerva această mărturisire mută.

— Dragul meu, viața n-o fac aceia care strigă, nici visătorii, ci muncitorii neobosiți, care lucrează zi și noapte fără să-i bage nimeni în seamă, da, da, da, punînd cărămidă peste cărămidă...

— Ehei, frate, asta o știm noi...

Pe rîul albastru o nimfă plutea
Scăldată de razele lunii...

„Lua-l-ar dracu ! Mai trebuie pe deasupra și să semene chiar într-atît cu nevastă-mea."

Și cu glas tare :

— Nu înțeleg. Nu înțeleg de ce soarta a o mie cinci sute de oameni care sînt în mîinile mele, și pe care îi pot... cărora le pot otrăvi viața, să le-o fac cu neputință de trăit, de ce grija pe care le-o port, strădulnța mea, lupta pe care-o duc, ca să le îmbunătățesc traiul, de ce toate acestea nu fac doi bani. Dar iată, dacă un mucos ca ăsta...

— Nu te supăra, Jupiter...

— ...uite, dacă un băiețandru, încă pe băncile școlii, are să se urce undeva în pod, sau are să intre într-o latrină și are să înceapă să șoptească cîtorva muncitori : „Jos sclavia ! Jos burghezia ! Trăiască proletariatul !" — de ce acest lucru trebuie să aibă numaidecît o valoare deosebită? În ce chip schimbă și îmbunătățește viața, de ce promite fericirea ?

— Păi, pentru că...

— De ce, continuă inginerul fără să-l asculte, îngrămădind o sumedenie de argumente, de ce ceea ce am obținut eu, cu riscul de a-mi pierde locul — să se clădească aici spitale și școli, care vor deservi peste o mie cinci sute de oameni, lipsiți cu totul de confort, de roadele civilizației — de ce acest lucru n-are nici o valoare, nici o importanță ?

— Pentru că o şcoală şi un spital pot fi clădite de orice om care nu-i ticălos, dar să mergi printre muncitori şi să le spui că, chiar în cele mai bune condiţii exterioare de viaţă, ei nu sînt decît robi pe vecie, asta nu oricine se va duce să le-o spună, iar de s-ar duce, va şovăi îndelung pînă s-o facă.

— Îţi aminteşti doar, Leolia ? şi tot fără să-l asculte, inginerul se întoarse spre nevastă-sa, căutînd aprobarea ei. Începusem să ne şi strîngem lucrurile, eram gata să plecăm de aici, cînd am primit o telegramă că direcţia e de acord.

Zvelteţea ei, rochia ei albă, faţa drăgălaşă spuneau parcă : nu iau parte directă la discuţie, dar nu vă daţi oare seama că datorită prezenţei mele aici, lîngă samovarul sclipitor, totul e curat şi orînduit cu gust şi nu simţiţi oare anume din pricina asta căldură şi duioşie în inima voastră ?

Iar ei păreau să fie de acord şi să spună : da.

Inginerul începu iar să umble prin odaie, tăcut, cu capul în jos, şi umbra lui, ascultătoare, aluneca fără zgomot, de parcă ar fi existat o legătură stranie între ea şi această îngîndurare.

Dar desigur că afară de înfăţişarea exterioară, această femeie zveltă, îmbrăcată în alb, îşi avea personalitatea ei, un grai al ei, gîndurile ei. Şi zise :

— Dar bine... Uite, voi vorbiţi, discutaţi... dar de ce eu... de ce mie... Uite tu, Kolea, tu, Petea, aveţi amîndoi o activitate la care ţineţi, fiecare face... Kolea vine de la slujbă şi văd în fiecare zi cît e de obosit, dar în acelaşi timp mă uit cu invidie la el că-şi are lucrul lui. La fel şi cu Petea. Chiar dacă se lasă antrenat prea mult, dar trăieşte ! Pe cînd eu ? Zi după zi umblu prin odăile goale, stau şi privesc în grădină sau în stepă... sau orăşelul acesta dezgustător... au săpat peste tot ca nişte cîrtiţe...

— Lena, spuse nemulţumit inginerul, umblînd prin odaie tot aşa de îngîndurat, nemulţumit nu atît de ceea ce spunea nevastă-sa — nu auzise ce spusese — cît de faptul că-i întrerupea cursul gîndurilor şi vorbelor lui.

— Atunci la ce-am mai învăţat ? continuă ea. La ce aveam nevoie de asta ? Am învăţat doisprezece ani. Toată copilăria, toată adolescenţa mi-am trecut-o doar cu asta. Aş vrea să ştiu pentru ce am lucrat în laboratoare, am dat examene — se întîmpla să nu dorm cu lunile — mi-am sleit puterile ? Şi acum, poftim !

Ea desfăcu mîinile cu un gest care arăta neputinţă şi amărăciune.

— Lena! spuse iar inginerul cu severitate, dar stăpînindu-se, ca să fie corect cum era întotdeauna faţă de nevastă-sa. Lena, n-ai dreptate. Şi sorbind ceaiul, domolindu-se, zise : Ai un copil, eşti mamă şi educatoare.

Ea tresări toată, ca străbătută de un fior.

— Ei, da, da... ştiu, ştiu... Afară de asta, trebuie să mai stau lîngă samovar, să mă îmbrac curat, îngrijit, şi să caut cu orice preţ să nu îmbătrînesc ; şi să mai citesc puţin şi revistele, ca să nu fiu prea proastă, şi... şi multe altele.

Şi aşa cum, cu o clipă înainte, el simţise că vorbele ei nu erau la locul lor, tot astfel simţi acum că e vinovat faţă de ea, nu pe deplin, dar fără îndoială vinovat.

— Lenocika, toate astea-s adevărate!... Parcă eu spun că nu? Doar ţi-am mai spus, la iarnă, după ce termin lucrările, iau concediu şi te duc la Piter. Acolo ai să te odihneşti. Avem să ne ducem la teatru, la expoziţii, la concerte, şi avem să ne vedem cu prietenii. Înţeleg că eşti tînără şi că ţi-e dor de viaţă. Nici nu-ţi poţi închipui cum mă zbat, cum nu mă gîndesc decît în ce fel să mă smulg din pustietatea asta, din fundul acesta de stepă afurisit. Şi toate le fac numai pentru tine, draga mea. O ştii şi tu...

Ea rîse nervos, cu un rîs scurt, răutăcios, se ridică şi se apropie, zveltă şi albă, de uşa deschisă asupra întunericului.

— Ei, da, desigur, pentru mine viaţa nu-i decît la Piter, pentru tine şi pentru Petea însă viaţa-i pretutindeni, chiar şi în pustietatea asta. Ştiu ce vrei să spui : pentru o femeie tînără şi atrăgătoare viaţa nu constă decît în concerte, baluri, societate, iar într-un mediu obişnuit unde se lucrează, ea nu poate decît să se plictisească, ca o captivă.

El se încruntă din nou şi n-o lăsă să-l contrazică mai departe.

— Lena, ştii cum privesc femeia, cultura... Ce să fac dacă aşa s-au întîmplat lucrurile, dacă asta-i realitatea? Eu sînt inginer, alerg, mă zbat, mă cert cu muncitorii... Medicul, şeful de gară, fiecare îşi are ocupaţia lui, munca lui, care-i cîteodată anevoioasă şi plictisitoare. Dar tu ce poţi face? Unde ţi-ai putea întrebuinţa cunoştinţele? De-ai fi terminat medicina, ai fi putut lecui oameni. Înţelege odată, Lena!

Ea tăcea, cu mîinile lăsate neputincioase în jos, şi el, pătruns de un sentiment inconştient de bucurie că dreptatea e

de partea lui şi că ea era vinovată de ceva, duse la buze mîna ei şi i-o sărută.

— Copii, iubiţi-vă şi nu vă certaţi, iar eu vă voi blagoslovi pentru că e douăsprezece şi jumătate şi-i timpul să mergem la culcare, şi Petea îi binecuvîntă cu degetele împreunate.

— Ei, ei, ei, apostole al visului, culcă-te mai degrabă. Aveai de gînd să pleci mîine cu locomotiva, dar ai să dormi probabil pînă la unu.

— Scumpii mei, ca şi Tatiana, eu „zorile le-ntîmpin de pe balcon“ [1]...

— Ba în pat, sforăind de se aude în toată casa şi făcîndu-ţi apariţia abia la masă, cu faţa adormită, puhavă de somn.

Lena îşi prinse fratele de moţ şi-l sărută pe frunte.

— Du-te, băiatul meu. E tîrziu, e timpul să te culci.

— Lena, nu crezi că dacă rămîn fără păr are să mă prindă mai bine ?

Plecară în odăile lor.

Inginerul luă de braţ cu drag pe nevastă-sa şi o duse prietenos în odaia de culcare. Ceva blînd şi cald, care aproape-i amintea lacrimile de bucurie ale copilăriei de mult uitate sau de timpul logodnei, li se revărsa în suflet. Era ca şi cum s-ar fi întors spre el cu o altă latură a sufletului ei şi coarde necunoscute lui, sau de care uitase, răsunau trist, gingaş şi mişcător.

Şi îi părea rău să renunţe la această atmosferă de duioşie, de apropiere sufletească lipsită de patimă.

Pernele paturilor făcute străluceau în albeaţa lor.

Şi cînd ea, scuturîndu-şi capul, lăsă să i se resfire valurile de aur, el simţi cum o ceaţă uşoară începea să întunece această stare sufletească duioasă. Făcu o sforţare violentă ca să înăbuşe sentimentul întunecat şi autoritar care-l cuprindea, răsturnînd totul şi neţinînd seamă de nimic.

Nu, acum era totuna. Se apropie şi-şi îmbrăţişă nevasta, care-şi ridică mirată capul, iar părul i se resfiră pe umeri şi peste sîni. El o îmbrăţişă, silindu-se să nu fie brutal.

Pentru el nu mai exista decît un singur lucru : trupul acesta tînăr şi orbitor, care îl atrăgea nebuneşte. Renunţa la tot, uita tot, numai să fie a lui.

[1] Aluzie la un vers din *Evgheni Oneghin* de A. S. Puşkin.

În aceasta constă neînţeleasa, nestăvilita fericire a omului...

În casa inginerului lumina se stinse. Dar într-un alt loc, pierzîndu-se departe în întuneric, două şiruri de ferestre rămaseră luminate pînă dimineaţa.

Ferestrele de jos erau tăcute şi perdelele nemişcate.

De după o perdea luminată apărea şi dispărea din cînd în cînd umbra întunecată a unei siluete de femeie... o coadă pe umeri... pieptul... braţele... Lumina pălea, şi fereastra care se întuneca treptat, abia mai luminînd, sfida întunericul nopţii şi se topea... După un răstimp perdeaua se lumina iar toată... O umbră tresărea... Un rîs răguşit... vorbe urîte... Şi asta se repeta cînd la una, cînd la a doua, cînd la a treia fereastră.

Sus era zgomot şi se auzeau ţipete, glasuri, zăngănit de tacîmuri.

Pe scara murdară care suia pieptiş la etaj, luminată de o lampă mică de tablă, unii coborau, alţii urcau, cu şepci în cap, în bluze soioase fără cingători, cu feţele asudate şi obosite după ziua de muncă.

Cum intrau în sală, se pierdeau în larma şi în fumul albăstrui.

Prin aerul dens se desluşeau cu greu capetele, măsuţele, tejgheaua cu farfurii şi sticle. După tejghea sta un om voinic, cu gîtul ţeapăn ca de lup, iar de sub sprîncenele veşnic încruntate priveau doi ochi ageri, cărora nimic nu le scăpa.

Cînd îi vorbeau clienţii, pe feţele lor se citea un sentiment de frică, de stimă şi de dispreţ. Îl chema Zaharka.

Cineva urla :

— Treizeci şi doi şi patru !...

— Vanka-a ! De eşti fiu de căţea, sărută-mă...

— Fugi la Aniutka...

— Am să-ţi mut fălcile...

O-oh ! Lui dumnezeu cît m-am ruga-at
To-otuşi printre sfinţi n-am fost primit...
Du-upă o frumoasă-am alerga-at,
Da-ar şi cea urî-î-ită mi-a fugit !...

— Sst !

— La dreapta-n plasă...

— Eh, mama ta !

— Nu behăi aici lîngă mine !...
— Rîmă !...
— Pe Glaşka, pe Glaşka, n-auzi ? Pe cea grasă...
— Chiftele de porc, ţi-am spus s-aduci...

În norul fumuriu din care se desprindeau împestriţat felurite glasuri de oameni, certuri, cîntece, strigăte, rîsete şi înjurături, răsunau deosebit de încordat huruitul şi pocnetul dur şi sec al bilelor de biliard care se rostogoleau.

Şi aşa era în toate sălile, şi nu era un colţ în care să te odihneşti, să poţi închide ochii şi să te laşi în voia oboselii.

Pe scară urcau mereu clienţi noi, de parcă n-ar mai fi avut sfîrşit, în timp ce alţii coborau, isprăvind să mănînce din mers, ştergîndu-şi buzele după votca băută, terminîndu-şi înjurătura pe jumătate rostită, şi se cufundau în întuneric.

În mijlocul fumului şi al vorbelor, printre bărbi şi mustăţi, printre hainele de piele şi bluzele soioase de muncitori, nu se vedea decît o singură siluetă de femeie.

Se strecura printre mese lin, ca o pisică, purtîndu-şi fără zgomot trupul tînăr şi mlădios, îmbrăcată într-o bluză albă, simplă, nu prea curată, schimbînd farfuriile murdare cu altele curate. Pe faţa ei palidă se citea neruşinarea, iar pe buzele-i subţiri flutura un zîmbet ciudat care nu se stingea niciodată.

Era un cinism tăcut, fără vorbe urîte, fără amănunte respingătoare. Nu avea nimic murdar sau provocator, dar zîmbetul acesta necontenit pe faţa palidă şi ochii aceştia negri, în care nu puteai desluşi dacă sticleşte desfrîul sau răutatea, parcă spuneau :

„Tot aicea-s !... Na !... Ia-mă cînd şi cum vrei..."

Trecea fără să privească pe nimeni, cu acelaşi zîmbet, ceea ce-i întărîta.

Prin fum, prin ţipete, prin sunete înăbuşite de farfurii, prin larma necontenită de cîntece şi înjurături, o urmăreau ochi sticlind de aţîţare.

— Kara Zaharovna, un păhăruţ.
— Karocika, un păhărel.
— Frumoaso, mai dă-mi o bere.

Oamenii îi întindeau paharele, păhărelele, şi beau ca să mai poată sta încă o dată de vorbă cu ea, să mai poată privi încă o dată în ochii aceştia negri şi aţîţători.

Iar ea umbla ca o regină, cu capul sus, scotea dopul, turna, lua paharele murdare, umbla lin, uşor, fără să se clatine, umbla şi zîmbea, iar pe faţa-i palidă sta întipărită neruşinarea.

Numai un singur om cu ceafă de lup şi înfăţişare de stăpîn se uita din cînd în cînd liniştit la ea, privind pieziş pe sub sprîncenele încruntate, cu ochii mici şi împungători, şi nu-ţi dădeai seama dacă oglindesc siguranţa puterii biruitoare sau furia neputincioasă a unei robii apăsătoare.

Un hamal cu ochi albaştri, blînzi, în dosul cărora privea fiara aţipită, şedea la masa plină de sticle, fără să-şi întoarcă grumazul de taur, cu mîinile şi picioarele răşchirate ; şi locul părea strîmt pentru el printre oamenii aceştia zgomotoşi, care foiau în jurul lui.

El urmărea cu o privire grea femeia şi, cînd se apropie de el, îi prinse braţul mai sus de cot în laba lui enormă de urs şi aproape că se auzi trosnind osul subţire.

— Auzi ? N-am să mă uit la bani... am strîns destui, am să-ţi fac o casă.

Ea se opri, aplecîndu-şi nesimţit spre el trupul subţire şi mlădios. Nici un muşchi nu-i tresărea pe faţa palidă şi zîmbitoare, cu toată durerea de nesuferit a strînsorii. Numai buzele subţiri zîmbeau mai tare, iar din ochii negri scăpăra o lumină şi mai răutăcioasă.

Şi, ca un şarpe care s-ar fi strecurat foşnind prin iarba uscată, îi şopti într-un soi de şuierat :

— Lasssă-mă !

— Nu vv-rei ?...

Şi deodată, cuprins de o furie de taur, cu ochii injectaţi, îi suflă răguşit în obraz, şi atît de aproape încît ea îi vedea numai ochii şi îi simţea buzele umede, tremurînd sub mustăţile pleoştite.

— Nu vvrei... cu tată-tău... îţi pare mai dulce ?

Cu un ţipăt strident ca de pasăre, străbătînd larma, zgomotul şi fumul, ea se lăsă adînc pe spate, apoi se aruncă asupra lui, răsturnînd paharele de pe masă, prinzînd cu mîna liberă o sticlă care se clătina. Faţa parcă i se ştersese. Zîmbetul dispăruse ; nu-i rămăseseră decît cele două pete negre ale ochilor.

El vru să-şi ferească faţa cu laba lui enormă, dar sticla îl plesni, nimerindu-l în creştetul capului, şi într-o clipă faţa i se acoperi ca de o pînză roşie.

— Mmm !...

Dîndu-i drumul şi clătinîndu-se, el se ridică gîfîind ca un taur care, nefiind îndeajuns de ameţit, a căzut în genunchi numai pentru o clipă, apoi, răsturnînd un scaun, începu să-şi frece faţa umflată, caldă şi năclăită.

Se uita împrejur cu ochii injectaţi. Cu toate că şi-i ştersese cu mîna, vedea totul roşu şi simţea cum se dezlănţuiau în el puteri supraomeneşti, cărora nu ştia încă cum să le dea drumul.

Iar ea umbla liniştită, cu capul sus ca o regină, şi... zîmbea.

Zaharka începu să strîngă repede tot ce era pe tejghea şi să ascundă farfuriile şi sticlele.

Şi atunci, acoperind totul, răsună :

— Hei... rup !...

Masa grea, cu tot ce era pe ea, se ridică şi se lăsă în jos şi se prefăcu trosnind în aşchii care zburară peste capetele aplecate în grabă şi se împlîntară în pereţi. Tejgheaua fu smulsă cu un trosnet şi răsturnată ; farfuriile şi sticlele căzură spărgîndu-se.

— Ehe-he-hei !

— Dă-i !...

— Bate-l...

— Dă-i la fălci !...

— Cu sticlele... cu sticlele !...

— Vai-vai-vai !...

Toţi cîţi erau în tractir tăbărîră pe el ca muştele. Fiecare îl lovea unde şi cum nimerea. Îl băteau cu feţele congestionate, roşii, sălbatice, înjurînd răguşit. Îl băteau pentru că era uriaş, pentru că avea o putere monstruoasă, pentru că-i sîngera rana căscată din cap, pentru că ei toţi, deopotrivă cu el, nu aveau nici o putere asupra acestei femei, pentru că nimeni nu putuse stăpîni trupul acesta mlădios, cu faţa palidă şi zîmbitoare. Îl băteau pentru că fiecare ar fi vrut să spună ce spusese el şi nu îndrăznise.

Iar el îi zvîrlea în lături ca pe nişte căţei. N-avea ce face cu oamenii. El prefăcea în ţăndări mesele, scaunele, tejgheaua, dulapurile ; smulgea cercevelele ferestrelor, şi sclipind zburau ţăndările oglinzilor tractirului, pline de murdărie de muşte. Părea că încearcă să dărîme însăşi zidurile.

Podeaua se făcuse albă toată de tencuiala care curgea de pe pereţi, de aşchii de lemn, de farfurii sparte. Grămada de trupuri omeneşti înlănţuite, clătinîndu-se şi trosnind, se prăvălea urît de la un perete la celălalt ; şi prin răsuflarea grea, gîfîitoare, prin blestemele şi înjurăturile care ţîşneau printre dinţii încleştaţi, apăreau mîini, picioare şi cîteodată capul cu rana căscată. Din cealaltă sală săriră jucătorii de biliard, şi începură să-l bată cu tacurile şi cu bilele.

Zaharka stătea la o parte, încordîndu-şi gîtul țeapăn, retrăgîndu-se puţin cînd ghemul de trupuri omeneşti se apropia de el, şi urmărea atent bătaia cu ochii lui mici şi răi de porc mistreț.

— Dă-i în coaste !... Dă-i la coaste cu călcîiul !... Dă-i în burtă, dă-i în burtă, dă-i în burtă !... Nu-i atinge faţa !... Dă-i în burtă... Dă-i la coaste şi în burtă !...

Cu acelaşi zîmbet nepieritor, Kara umbla liniştită, strîngînd paharele şi sticlele care mai rămăseseră întregi, şi se ferea fără grabă, cu o mişcare lină şi mlădioasă, de oamenii care se tăvăleau pe jos.

Lovindu-se orbeşte de pereţi şi tot tăvălindu-se, mormanul viu ajunse în uşă, o smulse şi se rostogoli pe scară, capetele lovindu-se de trepte, şi mîinile agăţîndu-se de balustrada pe care o smulseseră.

Hamalul se rostogoli pînă jos. Era să se oprească la uşa de intrare, dar mulţimea se năpusti îndîrjită asupra lui, şi el se trezi în uliţă, trîntit în buruieni. Uşa se închise.

Era întuneric şi linişte. Sus ardea ca mai înainte lumina, şi se auzea un zgomot discordant de voci, ţipete şi larmă. La etajul de jos, ferestrele luminau slab şi egal prin perdele.

Hamalul se ridică cu greutate şi rămase nemişcat în întuneric, plin de un sentiment adînc de satisfacţie liniştită pe care i-l dădea puterea cheltuită şi faptul că sus în sală totul era numai ţăndări.

Şi, deodată, îl cuprinse o izbucnire de mînie :

— Dar biliardul ? Se opri o clipă, simţind de mai înainte plăcerea încordării cînd, opintindu-se, va smulge biliardul, îl va tîrî, şi-l va rostogoli cît era de mare pe scări.

Dar îi trecuse furia.

— Ducă-se dracului !...

Şi o porni fără nici un ţel în întunericul beznă, pe lîngă dîmburile care se înşirau neavînd prin întunecime nici o asemănare cu locuinţele omeneşti. Luminile celor două şiruri de ferestre ale tractirului apăreau din ce în ce mai depărtate. Părul năclăit i se lipise pe cap.

La inginer lumina se stinsese. În faţa lui, deasupra, în jur, stăpînea întunericul tăcut şi uscat.

Merse multă vreme, împleticindu-se, apoi se opri lîngă bordeiul lui, trase cu urechea şi auzi de după uşa strîmbă o

răsuflare înceată şi lină. Bătu cu pumnul. Imediat se auzi un lipăit grăbit de picioare desculţe, şi un glas de femeie spuse :

— Tu eşti, Osip Mitrici ?

— Deschide !

Uşa scîrţîi, se deschise pe nevăzute şi el intră înăuntru.

— De ce ?... şi urmă o înjurătură murdară.

Stătură o clipă în întuneric, unul în faţa celuilalt, fără să se vadă, el căutîndu-i parcă pricină de ceartă.

De altfel se putea şi fără pricină şi, avîntîndu-se, lovi femeia. Ea căzu.

— Osip Mitrici, fie-ţi milă de mine... fie-ţi milă de mine... Valeu, taică !... fie-ţi milă... Valeu, doamne !... Mă omoară....

Bătea şi călca în picioare, cu cizmele, femeia întinsă în întuneric pe podeaua de lut. O bătu cu o cruzime rece şi concentrată, pînă ce amuţi, şi trupul ei începu să se lase moale şi ascultător sub cizmele lui.

O tîrî de cozi în curte, închise uşa şi se întinse pe patul tare, lăsîndu-se în voia oboselii şi a somnului greu de beţie, care-l copleşea. În întuneric îi zîmbea alături o faţă palidă fără ruşine.

Întunecoase sînt nemărginitele nopţi de iulie din stepă, întunecoase, liniştite şi misterioase, de parcă rostul oamenilor s-ar mărgini la o insulă minusculă, pierdută în oceanul întunericului nemişcat şi uscat, iar părticelele acestei imensităţi sînt cele obişnuite : pelin uscat, pămînt uscat şi zgrunţuros, pustiu, singurătate şi tăcere ; aştepţi, şi e ca şi cum te-ar atinge cu aripa o pasăre nevăzută scoţînd un ţipăt ascuţit care ţi-ar trece prin inimă şi ar muri apoi fără zgomot în întuneric.

Totul e tulbure şi nelămurit, dar împrejur, aşa cum se întîmplă întotdeauna înainte de ivirea zorilor, totul ia fiinţă : şi pămîntul, şi cerul care începe să albăstrească, şi nouraşii care mai moţăie încă, dar sînt gata să se trezească şi să se facă trandafirii.

Glasurile stepei s-au şi trezit şi au început să sune.

În aerul subţire, cenuşiu-şters, plin încă de tristeţea dimineţii se aude :

— Ho-ho-ho-ho-ho !... Hi-hi-hi-hi !... Hi-hi-hi-hi !...

Răsună puternic şi plin, tremurînd de putere şi de nerăbdare, la cîteva verste depărtare, risipind ceaţa şi aburii pe care n-apucase încă să-i ridice dimineaţa.

Oamenii spuneau :

— Ei, nechează un mînz.

Alt mînz îi răspundea : „Hi-hi-hi-hi !...“

Iar un altul : „Ho-ho-ho-ho !...“

Ca şi cum ar fi avut o tainică legătură cu cerul, care se făcea tot mai limpede şi mai limpede, cu terasamentul liniei, care pornea galben în stepa deocamdată pustie, cu stîlpii de telegraf, subţiri ca nişte creioane, pornind şi ei în stepă, răsuna :

— Hi-hi-hi-hi-hi-hi !...

Mînjii nechezau într-un anume fel, aşa cum nechează numai dimineaţa.

— Drumul e închis, iată de ce nechează, cer să fie lăsaţi să treacă, spuneau oamenii.

Peste un răstimp se auzi un sunet subţirel, abia urzit, care stăruia legănat şi prelung, dar care îşi avea înţelesul lui :

— Ti... ti... i-i !...

Şi încă de două ori :

— Ti... ti... i-i !...

Adică drumul e deschis.

Un panaş alb fîlfîi deasupra locomotivei joase şi negre a trenului de lucru, şi roţile prinseră să clipească una după alta şi să vorbească între ele. Tot înteţind clipitul şi vorba începură să gonească cu platformele joase încărcate cu nisip şi piatră ; iar în coadă alerga veselă şi uşoară ultima platformă, plină de oameni cu feţele arse de soare şi purtînd cămăşi roşii, albastre, albe. Lopeţi, tîrnăcoape, răngi de fier împungeau aerul, iar pe margini atîrnau picioare în ghete rupte sau în opinci ; dar cele mai multe erau desculţe, arse de soare şi murdare.

Panaşul alb flutura pierzîndu-se în zare. Abia de mai răzbeau din stepă ultimele îngînări ale roţilor.

Toată stepa îşi desfăşura acum alene, pînă la marginea zării, vîlcelele line, dîmburile, întinzîndu-se tăcută, uşor albăstruie în albastrul dimineţii.

Era pustiu. În tăcerea aceasta, în care răsuna ciripit de păsărele, stepa îşi depăna gîndul ei, liniştit, enigmatic, încărunţit de veacuri, căruia nu-i puteai prinde înţelesul, dar îi simţeai neîncetat tristeţea domoală.

La o margine, ca o amintire de demult, albăstrea o movilă singuratică şi tăcută. Îndărătul semaforului, în locul unde apă-

ruse și pornise în stepă trenul de lucru, părea să fumege pămîntul. Fumul alb se ridica în nenumărate coloane vii legănîndu-se spre cerul limpede de pe care de mult se mistuiseră nourașii harnici.

Fumul se înălța parcă deasupra unor movilițe de lut. Cînd te uitai însă mai de aproape, vedeai că movilițele erau bordeie și colibe împrăștiate pînă departe, în grupuri sau răzlețe, fără ulițe printre ele, fără fundacuri, fără biserici. Zăplazuri și garduri nu erau, iar pe pămîntul uscat și crăpat, brăzdat de drumuri vechi, bătătorite, creșteau scaieți și buruieni.

Părea că o hoardă necunoscută a trecut prin stepă, și a poposit peste noapte, și că deasupra corturilor se ridică fumul de tizic mirosind acru.

Legînd însă toate astea de reprezentarea pe care o avem despre oameni, despre omenescul obișnuit, statornic și veșnic, se zăreau dincolo de calea ferată clădirile albe ale gării, șantiere în lucru și o clădire frumoasă, cu grădină, cu straturi de flori, cu plopi, seră și fîntînă arteziană, în care locuia șeful secției de întreținere a căii.

Iar în partea cealaltă, la marginea orășelului, se ridica dreaptă și înaltă clădirea nouă, dreptunghiulară, a tractirului.

Era acoperită cu stuf și se vedea că fusese făcută la repezeală. Omul care o clădise venise și el de pe alte meleaguri și înnoptase în stepă : plăcîndu-i locul, se gîndise să nu plece așa curînd, făcuse un gard de nuiele, un șopron, săpase o fîntînă, iar deasupra fîntînii se ploconea mereu cumpăna înaltă.

Ca și păsările de noapte, casa asta ducea o viață de noapte, dar femeile erau sculate de mult și se foiau îngrijind de treburile gospodăriei.

Deși e tînără viața îngrămădirii acesteia de bordeie — mlădiță care s-a prins în stepa arsă ce se întindea galbenă și cenușie, nemărginită și de necuprins — totuși la marginea orășelului sclipesc albe în soare cruci mari și mici, proaspăt cioplite, iar sub ele, lutul galben e de curînd săpat.

Și nu vezi un copăcel, un tufiș, un firicel de iarbă.

Tot așa de înfrigurată, grăbită și neostenită clocotește în orășel și viața muncitorească, care începe cu mult înainte de răsăritul soarelui.

Unii ung cu lut pereţii şi acoperişul bordeiului scund şi orb, de la care se prelungeşte umbra lungă a dimineţii, alţii stau în uşă şi cos de zor cizme, butnarii fac putinele, gospodinele gătesc în curţi, la vetrele săpate în pămînt, fiertura de dimineaţă.

Între bordeie, pe tejghele făcute ca vai de ele, cu acoperişuri de scînduri prinse în grabă, se vinde în mijlocul larmei de glasuri carne de miel, roşii, castraveţi, pîine proaspătă şi votcă botezată cu apă.

— Borş fierbinte !... Borş fierbinte !...

— De ce-mi dai bani falşi, afurisitule ?

— Da, da, da !... Întotdeauna... Nu dă niciodată buni...

— Păi, Ignaşka îi face singur. Să mă bată dumnezeu de nu-i aşa.

— Ehei, ticălosul, ţi-i bagă pe gît şi tu ţine-te cu ei...

Drept e că cizmarul Ignat, chior, pistruiat şi agitat, pe lîngă treburile lui, face şi bani falşi ; topeşte, toarnă, iar dacă, în timp ce face asta, se apropie cineva de el, se întoarce cu spatele şi, mestecînd ceva într-o cratiţă pe foc, spune :

— Lasă-mă în pace, nu vezi că-s ocupat ?...

Încruntat şi nemulţumit, dă drumul în buzunar băncuţei false, scotoceşte multă vreme în buzunarele pantalonilor largi, căutînd una bună, şi spune supărat :

— Ce căscaţi gura de parcă cine ştie ce-aţi vedea !... Parcă aţi fi la panoramă !

Precupeţele păţite încearcă care mai de care argintul în dinţi, îl sună pe piatră şi întîmpină neîncrezătoare şi cu teamă pe fiecare cumpărător, ca şi cum ar fi un escroc.

În piaţa deasupra căreia se ridică soarele era larmă, se auzea înjurînd de dumnezeu, răsunau strigăte de femei, iar căruţele stăteau cu hulubele ridicate. Caii deshămaţi, cu hamurile alunecate pe gîturile aplecate, mestecau zgomotos fînul aruncat pe jos dinaintea lor. Întrerupîndu-se şi vorbind fără să se asculte unii pe alţii, cumpărătorii se apropiau de căruţe ca să cumpere varză, cartofi, castraveţi.

Toţi se zoreau de parcă ar fi vrut să se ia la întrecere cu soarele, care se ridica tot mai mult deasupra stepei, şi cu umbrele bordeielor, care se scurtau mereu.

Borşci, un ţăran cu părul roşu ca focul, vinde borş rusesc fierbinte, caşă şi tot felul de mîncări gătite de nevastă-sa înainte să se lumineze de ziuă.

Foarte grăbiţi, vin în fugă acarii, conductorii, manevranţii care intră în tură ; lăcătuşi şi montori, pe care-i aşteaptă depoul de locomotive ; hamali şi lucrători de linie, care n-au apucat să intre în artel, burlaci cu toţii. Şezînd pe jos sau stînd în picioare, chiar lîngă tarabe, oamenii muşcă din pîinile rotunde, sorb şi mestecă, silindu-se să se sature pentru toată ziua, pentru că la lucru n-au unde mînca. Apoi plătesc şi pleacă repede.

Tot aici îşi povestesc, pe scurt şi în grabă, felurite noutăţi, întîmplări, şi mereu răsună tunetul glasurilor lor sănătoase.

Ajutorul de mecanic, cu faţa suptă şi cenuşie în care numai dinţii sînt orbitori de albi, îmbrăcat cu o scurtă de piele slinoasă, mestecă în grabă, înghite anevoie întinzînd gîtul şi povesteşte cu gura plină :

— Ivan Mitrici şi cu mine am pus locomotiva la garnitură... Linia fusese pusă chiar atunci, şi trenul circula de probă. Şeful mişcării a dat voie publicului să meargă gratis. Fără plată găseşti întotdeauna muşterii, şi trenul s-a umplut că nu era chip nici să răsufli. Am pornit. Mergeam încet, pentru că linia n-avea balast. Unde ne opream stăteam multă vreme în stepă, pentru că, vedeţi voi, şinele se depărtau şi muncitorii se dădeau jos şi le fixau iar la loc. Şi era o căldură, şi muşte şi praf ; toţi erau leoarcă de sudoare, nu alta. Iar în vagoane mulţimea era înghesuită, şedeau unii peste alţii, cîntau şi făceau larmă. Şi iată că trecem pe lîngă un rîu. Împrejur stepa pustie ardea ca focul. Şi Ivan Mitrici spune...

Toţi ceilalţi ascultă mestecînd şi ei în grabă şi înghiţind anevoie.

— ...să ne oprim, nu vezi ce zăpuşeală-i, să-i lăsăm să se scalde. Ne-am oprit. Lumea se bucură... Sar toţi ca ţiştarii din vizuini şi se îmbulzesc pe mal. Se dezbracă într-o clipă şi intră în apă...

— Şi femeile ?

Ochii le sclipiră, se mai apropiară şi alţi oameni, care mestecau şi ei, şi începură să asculte peste umărul celorlalţi.

— Da, toţi, şi femeile, toţi cîţi erau. Să fi rămas poate vreo zece în vagoane. Rîsete, larmă, de parcă înnebuniseră. Arşiţa era mare, iar în apă era o plăcere.

Ascultătorii căscau gura, se uitau unii la alţii şi dădeau din cap.

— Şi femeile, bătu-le-ar să le bată...

— Iar Ivan Mitrici se uită la ele, aşa goale cum erau, şi spune : „Ia pune cărbuni". Eu zvîrl cărbuni, iar el deschide regulatorul şi trenul porneşte. Vai, fraţilor, ce-a fost ! Săreau cu toţii aşa cum i-a făcut mama lor, uzi cum erau ; apucau subsuoară hainele, cizmele, ghetele, şi fuga după tren, şi fugeau după tren de-a lungul liniei, de le ieşea sufletul...

O izbucnire de hohote, un val de rîs acoperi deodată totul.

— Goi ? !...

— N-au avut timp...

— Fugeau va să zică de-a lungul liniei ?... Ha-ha-ha-ha !...

— Şi femeile !

— Ha-ha-ha-ha !...

— Mai ales femeile !...

Totul se cutremura împrejur, şi rîsetele se răspîndeau pînă departe în stepa tăcută, care nu lua parte la nimic.

Soarele se ridica tot mai sus.

— I-am lăsat să alerge cam vreo jumătate de verstă, iar cînd am oprit, toţi dădură buzna şi se îmbrăcară în vagoane. În locomotivă noi muream de rîs...

Bazarul se golea.

— Mîncaţi, mîncaţi, copii, spunea Borşci, scoţînd cu un polonic de metal borşul din cazanul atîrnat deasupra tizicului fumegînd. Uite ce borş, numai grăsime ; mielul era de mîna întîi. Mîncaţi. Să dea dumnezeu să ajungeţi şi voi tot aşa de graşi.

De sub sprîncenele roşii, sclipea ascuţită şi neprietenoasă căutătura lui nestatornică.

Nu-i plăceau cei de la calea ferată. Pentru el, ca şi pentru întregul orăşel, ei erau boierii.

Cei de la calea ferată la rîndul lor nu-i vedeau cu ochi mai buni pe cei de la oraş. Pentru ei, orăşenii erau o adunătură de oameni, veniţi cine ştie de unde şi care n-aveau decît un singur gînd : cum să te jăcmănească. Nici nu puteai şti de ce neam erau. Veniseră prin părţile astea care singur, care cu copii flămînzi, nu se ştie de unde, şi, fără să ceară voie cuiva, îşi săpaseră bordeie în pămînt străin. Acum vînd, cos, te îmbracă, te încalţă, te şmecheresc, te îmbată cu votcă, aduc femei şi strîng cu înfrigurare copeică cu copeică, fără să ţină seamă de nimic, pentru ca să se întoarcă apoi din acest loc străin pe locurile lor îndepărtate, care li-s dragi, unde sînt mormintele părinţilor lor, unde sînt cîmpii, păduri de mesteceni, ape liniştite.

Un val lung şi o rîpă despart aceste două lumi, dar una nu poate trăi fără cealaltă.

Borşci — nimeni nu-i cunoaşte numele de familie adevărat — a adus o dată pe înserate, nu se ştie de unde, într-o căruţă trasă de un cal şchiop, o grămadă de copii flămînzi şi goi şi o femeie chinuită. El mergea în urma căruţei, gonind doi miei şi stîrnind cu biciuşca praful de pe drum. Şi-a săpat un bordei, a tăiat mieii şi acesta fu începutul. De atunci i-au pus numele de Borşci.

Noaptea i se aduc vite mici, de furat, iar el, fără să aprindă lumina, le taie în întuneric, le desface şi dimineaţa vinde clienţilor care se înghesuie borş proaspăt şi gustos, caşă şi bucăţi de carne fiartă.

Familia şi-o ţine în frîu.

Despărţită printr-un val înalt şi un şanţ adînc de orăşelul cu focurile dimineţii fumegînd alb, se întinde o lume deosebită cu obiceiurile, interesele, legile, regulile, nenorocirile şi bucuriile ei proprii.

Pe nenumărate linii, lucesc petele roşii ale vagoanelor. Platforme deschise vin una după alta în şiruri nesfîrşite. Pe nisipul galben stau îngrămădite roţi, arcuri, traverse, şine, într-un talmeş-balmeş şi o dezordine haotică. Ca furnicile forfotesc oamenii peste tot, duc, aduc, fac rînduială. Fumurile albe ale locomotivelor pufăie. În depoul imens bat ciocanele, huruie asurzitor fierul şi prin porţile căscate se văd locomotivele întunecate. Dinspre clădirile care se construiesc, se aude bocănitul topoarelor.

Trenurile de manevră se mişcă înainte şi înapoi, ciocnindu-şi tampoanele, şi chemarea lor se aude pînă departe în văzduhul străveziu al dimineţii, iar fluierăturile macagiilor care aleargă de la un capăt la altul al trenurilor sună de departe tînguitor şi subţire : Ti-ti-i-i-i-i !...

Pe liniile de garaj, lîngă vagoanele împrăştiate unde locuiesc provizoriu cei de la calea ferată, se joacă în nisip copiii, pe vetre fumegă fierturi, gospodinele întind rufele spălate.

Viaţa muncitorească pulsează aici cu ritmul ei deosebit, împrăştiată peste spaţiul imens al şinelor.

Şi soarele care se ridică tot mai sus blagosloveşte totul. Umbrele se scurtează şi stepa amuţeşte.

Calea ferată înaintează galbenă în depărtarea fără de sfîrşit.

II

Deşi toată noaptea în casa lui Zaharka ferestrele au fost luminate şi s-au auzit cîntece, ţipete, zăngănit de tacîmuri şi loviturile bilelor de biliard, totuşi dimineaţa a început devreme.

De mult au fost mulse vacile şi s-a tot ploconit cumpăna fîntînii ; argatul uriaş cu barba roşie cu fire cărunte, cu piciorul şchiop, a adus şontîc-şontîc lucrurile de la gară, iar nasul îi luceşte roşu. Păsările sătule cotcodăcesc, porcii se scarpină de covată şi cîini lăţoşi, zăngănind din lanţurile tîrîte pe jos, se reped ca fiarele cînd aud după gard paşii trecătorilor.

O gospodărie temeinică şi înfloritoare îşi duce viaţa în curtea plină de şoproane şi magazii, după o rînduială bine stabilită.

Şi pretutindeni, în curte, în tractir, unde femeile, ridicîndu-şi poalele fustelor, spală podelele, şi la bina, unde dulgherii roşcovani în cămaşă roşie, cu gulerul desfăcut şi fără cingătoare, bat cu bărzile, terminînd clădirea prăvăliei, pretutindeni vezi silueta unui om voinic cu gîtul ţeapăn. Zaharka însuşi nu face nimic. Se apropie numai de lucrători, se uită pe sub sprîncene şi bodogăneşte :

— Pune grinda mai adînc în zid...

Sau :

— Nu vezi că trebuie să dregi hamul ? Roade greabănul. Nu vezi, ai chiorît ?

— Şi tu, ticălosule, de ce-ai lăsat hamurile pe jos ? Pentru pomenirea sufletului tău ?

Pentru că toate observaţiile lui sînt drepte, toţi se tem de el şi-l ascultă, şi gospodăria mare merge, aşa cum merge fără greş corabia unui căpitan dibaci.

Tuturora încep să le chiorăie maţele de foame, pînă ce în sfîrşit, ştergîndu-şi faţa asudată, Zaharka intră la ei în casă să bea ceaiul.

În odăile unde stă familia lui Zaharka, totul e după tipicul obişnuit, ca în orice casă de mic-burghez. Pereţii cu tapete ieftine, cu flori şi păsări, icoane enorme îmbrăcate în metal înnegrit, pe mese, feţe de masă prăfuite, iar în tablourile de pe pereţi călăresc generali.

În jurul samovarului enorm al tractirului, care pufăie, stau Zaharka, nevastă-sa — o femeie uriaşă, umflată toată şi cu faţa galbenă — şi fata.

Harnic mai e soarele de vară al stepei. Nu apuci să deschizi bine ochii, că el s-a şi ridicat sus, deasupra stepei, bate în geamuri şi se fărîmă în scîntei jucăuşe în ceaiul care tremură în pahare, în farfurii, în samovarul strălucitor de curat, şi tot caută să se uite în ochii lui Zaharka. Dar în ochii lui nu te poţi uita, căci se ascund posomorîţi sub sprîncenele stufoase.

Taie cu cleştele zahărul în bucăţele mici, culegînd cu grijă fărîmiturile în gură, şi bea tacticos, luînd pe limbă o bucăţică de zahăr şi ţinînd cu trei degete farfurioara aburindă. Vorbeşte puţin, sacadat, şi grumazul lui ţeapăn de taur pare să se gîndească şi el tot timpul la treburi.

Şi, deodată, izbucneşte :

— Tu, vacă ! Nu te mai saturi. Numai să te îndopi, dar de muncit, să muncească alţii.

Femeia umflată ca un balon, cu faţa galbenă, în care se vede numai dunga ochilor, soarbe din ceaşcă cu teamă şi caută să sfîrşească mai repede de băut, ca şi cum ar ocupa un loc străin şi ar cere îngăduinţă pentru dimensiunile ei.

Altădată îi răspundea :

— Nu-i păcat să spui aşa ceva, Zahar Kasianîci, oare nu muncesc eu, aşa bolnavă cum sînt ?

— N-are să te ia dracu ! Bolna-a-vă !... Ţi-ai hrănit un dinapoi că nu mai încape pe scaun. Doarme şi numai la mîncare visează.

— N-ai frică de dumnezeu...

— Sst !...

Clătinîndu-se şi ţinîndu-se de pereţi, femeia trecea în altă odaie şi îngenunchea. I-era greu să stea în genunchi. Se trîntea cu burta şi cu faţa la pămînt şi, cercînd să-şi ridice ochii la icoane, se ruga :

— Doamne !... Tu vezi doar. Tu mi-ai trimis boala. Spune-le, deschide-le ochii, sînt o femeie bolnavă... Îmi vine greu să răsuflu... uite, mă şi înăbuş cu totul.

Icoanele întunecate o priveau în tăcere, fără să-i răspundă.

Fusese şi ea odată o fată voinică, cu pieptul plin. De dimineaţă şi pînă-n noapte cînta de răsuna şi se tăvălea de rîs fără nici o pricină. Apoi se măritase cu Zaharka — şi amuţise. Acum, soarbe din farfurioară apa goală fiartă, opărindu-şi buzele, numai să termine mai repede şi să poată pleca, să n-o mai certe.

Cîteodată Kara îi tăia vorba :

— Ei, ţi-o fi destul ! Bine că n-ai găsit pricină de cîrteală.

Ca și păsărelele, Kara nu sta o clipă locului ; se ridica mereu, umbla, sorbea jumătate de ceașcă și era sătulă. Dădea ordine, zorea femeile care munceau, spălau și curățau în tractir. Nu le lăsa să răsufle nici o clipă, și toți se temeau de ea și n-o puteau suferi. Iar pe fața ei palidă stăruia același zîmbet șters, ca și cum zîmbetul acesta veșnic ar fi putut s-o apere de oameni și de curiozitatea lor.

Cînd trecea pe lîngă maică-sa, se uita peste capul ei : locul îi părea ca și gol.

Cînd trecea pe lîngă tatăl ei, genele ei lungi se lăsau tremurînde în jos, de parcă ar fi vrut să ascundă sub ele o dragoste mare sau o ură adîncă, fără cruțare. Și zîmbetul tremura convulsiv, gata să se șteargă.

Numai arareori, o dată la trei sau patru luni, cînd venea un pachet cenușiu, stîngaci învelit, cu o scrisoare de la bărbatul ei de la regiment, fața parcă i se desfereca puțin, zîmbetul i se ștergea și se vedeau numai cearcănele ochilor adînc înfundați în orbite.

Cîte două zile purta în buzunar plicul nedeschis și mototolit, apoi îl rupea, îl arunca și iar îi pierea din minte chipul omului palid, slab, care era în armată și nimerise acolo dintr-o neînțelegere.

După ce își beau ceaiul și nu mai rămînea în ceainic decît o apșoară abia verzuie, dădeau samovarul la bucătărie.

În jurul unei mese de lemn alb, neacoperită, stau două servitoare cu fețele asudate și cu poalele fustelor sumecate. Tot ele sînt și fete în stabiliment în cazurile de mare grabă și nevoie.

Argatul, cu fața mare și roșie, șade pe laviță, cu piciorul șchiop sub ea. Seara face pe portarul stabilimentului.

De nenumărate ori își toarnă din samovar în ceainic și din ceainic în cești și beau sorbind cu zgomot, mușcînd din resturile de zahăr, tot adăugînd cîte un cuvînt la vorba care nu se mai isprăvește.

Într-o duminică cînd piața era plină de zgomot, înghesuială, larmă și o pădure de hulube stătea ridicată spre cer, căci se adunaseră țăranii cu tot felul de păsări, Zaharka, cercetînd cu atenție prețurile, se apropie de un car în paiele căruia guițau disperați niște purcei. Un ucrainean sta sprijinit de hulube, cu pantaloni foarte largi, cu fundul atîrnînd în jos. Trăgea din lulea, apăsînd cenușa fierbinte cu degetul înăsprit, și se uita la

fumul care se ridica din lulea. Lîngă roată, picior peste picior, stătea o fată desculță privind speriată, sau poate mirată.

Zaharka se opri :

— Se tocmeşte ?

Fata avea umerii obrazului uşor bucălaţi şi proaspăt arşi de soare şi asta da chipului ei un aer de plăcută toropeală, specifică celor ce locuiesc în stepă.

Ucraineanul tăcu multă vreme, se uită la fumul lulelei care se ridica deasupra nasului, apoi, fără să scoată luleaua din gură, răspunse :

— Păi da, se tocmeşte.

Şi cînd căzură la înţelegere, goli luleaua de tocul cizmei şi spuse împăciuitor :

— Nu-i ca să slujească, ci ca să se mai cioplească, adică să înveţe ceva. La ţară ce vezi ? Vite, bălegar, prostie, dar cînd te uiţi aici, toţi îs deştepţi ! Ştiu tot, înţeleg tot, şi mai e şi drumul de fier. Lasă să se ducă la oameni cu carte, să stea la ei şi să mai prindă cîte ceva...

Cînd Zaharka o sili să facă ceea ce făceau fetele din stabiliment, o scoaseră din şură unde, încercînd să se spînzure, îşi vîrîse capul în laţ. Iar acum fata, sorbind cu buzele pîlnie din farfurioară, povesteşte deschizînd gura ştirbă şi neagră :

— Apoi a venit lăcătuşul.

— Ei ?

— Şi pe urmă unul de la artel.

— Ei ?

— Şi pe urmă unul cîrn.

— Ei ?

— Şi pe urmă jupînul a adus doi, pe antreprenor şi pe Kirka.

— Ei ?

— Iar eu i-am spus jupînului : „Ce-s eu ? Mi-am vîndut sufletul ? Cum să las pe doi deodată ?"

— Ei ?

— Ei, jupînul m-a plesnit şi mi-a spus să-mi fac slujba, că de asta primesc simbrie.

— Ei ?

— Ei, şi pe urmă şi tu i-ai dat afară, erau beţi şi se purtau foarte urît.

— Ce mai de lume a fost aseară aici, spuse cealaltă ; îşi prinse nasul între degete, şi-l suflă şi se şterse pe genunchi.

Avea o faţă chinuită. Am dat fuga cu soră-mea la Gaşka. Am adus pe Fenka, pe Lizavetka... Valeu, doamne !... Valeu !...

Ea se închirci de durere, cu bărbia la genunchi. De cîte ori venea prea multă lume, Zaharka le trimetea prin orăşel pe la bordeie, şi ele aduceau vreo soră, vreo fată sau vreo nevastă de-a cuiva.

— Valeu, dragii mei !...

— Da ce ai ?

— Mă-năbuş... mi s-a strîns un ghem sub inimă...

— Cum asta ?

— Toate măruntaiele mi-s betegite, şi mă înăbuş.

— Te-au bătut ?

— M-a bătut de moarte bărbatu-meu, doi ani m-a bătut.

— Umblai cu alţii ?

— Nuu, nu m-am legat de nimeni ; spunea numai că am picioare mari, şi nu-i plăceau.

Cealaltă se uită la picioarele ei şi-şi alătură, întorcîndu-le puţin, picioarele sale desculţe şi murdare.

— Adevărat că-s mari. Ba nu, şi ale mele-s la fel. Da acuma unde-i ?

— M-a lăsat, trăieşte cu alta.

— Ei ?

Şchiopul nu asculta ce vorbeau. Îi făcea plăcere numai să spună, între sorbiturile fierbinţi, acest : „Ei ?..." Din pricina ceaiului îi curgeau pe faţă broboane de sudoare şi pe nas i se legăna o picătură fierbinte.

Şi nici să se oprească nu putea. O dată pornit, aşa o ţinea într-una. Avusese odată în gubernia Riazan familie, şi-o dusese într-o sărăcie lucie. Venise în stepă să strîngă ceva bani şi aşa trăia aici de aproape douăzeci de ani. Slujea unde nimerea şi, oricît îl jăcmăneau şi-l asupreau, sta pînă îl dădeau afară. Pe unde mai era şi ce se întîmpla cu familia lui uita să se mai gîndească, prins de munca asta silnică.

O dată trebui să scoată din stabilimentul lui Zaharka pe un client beat care nu voise să plătească. Şchiopul nu numai că bătu şi alungă pe toţi clienţii, dar alungă şi fetele şi strică tot ce era în odaie.

— Da ce, ai căpiat ? întrebă cu asprime Zaharka, a doua zi după bătaie.

— Păi, cine ştie cum a ieşit, se miră şchiopul, desfăcînd nedumerit mîinile şi ridicînd din sprîncene.

— Prostule, da cine trebuie să știe?! Doar tu ai spart. Poftim de încearcă să faci pe un prost să înțeleagă.

— Habar n-am... Se vede că am început să dau cu stînga, de aia...

— Păi, dacă ai dat cu stînga, eu am să-ți opresc din simbrie cu dreapta.

— Fie-ți milă de mine, nu mă lăsa... și trăgînd la o parte piciorul țeapăn, ca de lemn, căzu la picioarele lui Zaharka.

Dar Zaharka, neînduplecat, acoperi paguba din leafa lui, pînă la ultima copeică, ba luă și mai mult, pentru că socoti și dobînda.

Și șchiopul roboti din greu aproape un an fără să primească o copeică.

Gîfîind, înăbușindu-se, stăpîna își tîrîi picioarele și cu greu intră pe ușa pe care o umplea toată.

— Vai, doamne!... Poftă bună.

— Îți foarte mulțumim, da la masă nu te poftim.

Gîfîind și purtîndu-și cu greutate trupul uriaș, se așeză pe lavița care începu să trosnească.

— Mi-e greu să răsuflu... Mă trezesc noaptea și stau, și stau, îmi înțepenesc șalele și mă gîndesc, barem de s-ar face ziuă. Dar zi tot nu se face și eu de întors nu mă pot întoarce... Încerc să trag aerul, și pînă-l trag cu buzele îmi ies ochii din cap.

— Sînteți prea grasă și de aceea vă vine așa de greu ; vă înăbușiți de trîndăvie.

— De-ați umbla la vaci, de-ați freca podelele și ați sta lîngă cuptor, atunci ați dormi bine.

— Duniușka dragă, păi aș fi bucuroasă s-o fac. Doamne, de-aș avea numai putere... Mă doare inima de-atîtea mustrări.

— E timpul să mori, spuse șchiopul, și picătura de sudoare, care se legăna gînditoare la capătul nasului cu nările pline de păr, căzu în ceai, iar în locul ei se prelinse îndată alta.

— Măcar de mi-ar trimite-o domnul, aș fi mulțumită, Pașenka. Numai că s-a supărat dumnezeu și nu-mi mai trimite... moartea.

Din crăpăturile ochilor apărură două lacrimi, ca două picături de rouă, și ea le lăsă să curgă, fără să le șteargă.

Șchiopul făcu din ochi servitoarelor și spuse uitîndu-se la ușă :

— Mi se pare că vine Zahar Kasianîci.

Speriată, cu fața pleoștită, stăpîna căută să se ridice, se propti în mîini și, ridicîndu-se în sfîrșit, plecă cu pași mici, ciudați, ieșind cu greu pe ușă. În bucătărie oamenii rîdeau :

— A zburat ca glonțul.

— A venit să bea ceai.

— Cică-i stăpînă !... Cucoană !... În casă nu i-au dat ceai și atunci a venit aici, la bucătărie.

Prin fereastra deschisă se apleacă cineva cu o scufie veche pe cap, cu ochii vii ca de șoarece, un năsuc ascuțit de păsărică, și un glăscior de tenor fonfăit ! tremură subțire și lingușitor :

— Vă desfătați cu ceai și zahăr. Să vă fie de bine.

— Cum auzi de ceai, ai și răsărit aici.

În ușă se ivește un călugăraș pipăind parcă cu ochii, cu frică, scuturîndu-și rasa găurită și soioasă.

— Eu mă rog lui Hristos pentru voi, iar voi nu vă îndurați de un ceai.

— Da stăpînul știi ce-a spus ? Dacă mai vine în bucătărie, asmuțiți cîinii.

Totuși, îi toarnă apă călduță, îi dau o bucățică de zahăr, și el începe să bea cu o mutră fericită :

— Iaca ieri, stăpînul mi-a adus un păhărel ; el singur mi l-a adus. Na, mi-a spus.

— Iar tu pentru asta duminică iar ai să-l faci de două parale ?

— Ei, ce să-i faci ? Aceea-i pentru lume. Iar asta pentru numele domnului. Totuși el m-a rugat să le predic tîrgoveților să nu fure, că iaca, iar i-au șterpelit un sac de făină. Ei, și pe ei i-am... Da, tu, tinerico — mai toarnă-mi un ceai — ai face bine să-ți faci o pomană... niciodată nu mă chemi la tine... Trebuie să fii focoasă...

Iar ea răspunde, somnoroasă cum e :

— Să-mi fac pomană păcătuind, sau ce ?

— Cît trăiești în lume faci păcate. Orice pomană-i o faptă bună, și orice dar ți se ia în seamă. Uite, cînd m-oi întoarce la mănăstirea mea, m-oi ruga lui dumnezeu și pentru tine...

— Da tu nu ții de nici o mănăstire. Ești un vagabond, un golan.

— Ei, și ce ? Da din golani nu ies oare sfinți ? Sigur că ies. Vezi și tu, sfinții n-au nici unul o para chioară. Îs flămînzi și goi. Adică-s golani.

Acest călugăraș rătăcea toată săptămîna prin orășel, cerșea la gară, și seara bea la Zaharka tot ce strîngea. Duminicile di-

mineața se așeza la răscrucea din fața casei lui Zaharka, se îndrepta cu fața către soare, își făcea cruce un răstimp mai lung, apoi se întorcea spre tractir și, ridicînd mîinile, începea să predice cu glas subțirel, tremurător și șuierător, dar ascuțit, de se auzea departe, în timp ce i se umflau nările și-i sclipeau ochișorii de șoarece.

— În numele tatălui, al fiului și al sfîntului duh !... Cadă pe pămînt viermi și gîndaci, și omizi, și vipere, și balaurul din țara faraonilor, căci peste măsură s-a umplut paharul, de curge peste margini. Și de ce ?... De ce înghite balaurul din țara faraonilor pe păcătoși ? Și unde te-ai putea duce ? N-ai unde te duce. Peste tot sînt numai păcătoși, toți sînt făcuți din același aluat... Ehei !... Domnul a spus : „Mai ușor trece cămila prin urechile acului, decît ajunge bogatul în împărăția cerurilor..." Și cum să intre ? Dacă un om desfrînat trăiește de pe urma desfrîului altora, și zi și noapte, în zilele de lucru și de sărbătoare, n-auzi decît „ha-ha" și „hi-hi" și curge berea și votca... Și dacă fetele, în loc să-și cinstească părinții, umblă despuiate ?

Se strîng copii, femei, mănîncă semințe, se uită și se scobesc în nas. Se apropie tîrgoveți îmbrăcați, cu prilejul sărbătorii, cu izmene de cit strînse la glezne, desculți, cu capetele lățoase descoperite, se opresc, ascultă și multă vreme își scarpină creștetul.

În fața casei lui Zaharka s-au adunat o mulțime de oameni. Se aud replici :

— Păi ce, nu-i adevărat ? Și popa în biserică tot așa ar spune.

— Da, doar îi călugăr.

— Ce fel de călugăr !... Ia, un eretic.

— Da, eretic. Toată ziua umblă prin crîșme și bea pomenile.

— Păi, e adevărat că Zaharka seamănă desfrîu și te jăcmănește.

— Mai e vorbă ? Spune adevărul.

— Da de ce n-ar sluji măcar utrenia. Noi sîntem mai răi decît calmucii, nici cruce nu ne facem.

— Da unde să-ți faci ? Nu-i nici biserică, nici clopote n-auzi sunînd.

Iar peste capete se revarsă vocea ascuțită și șuierătoare :

— Afurisenie, vă spun că-i afurisenie !...

— Of, miluiește, doamne !...

— Doamne sfinte, doamne sfinte...

— Aşa e în fiecare duminică. În celelalte zile călugăraşul are o mutră jalnică, linguşitoare şi rugătoare.

La început Zaharka îl alunga din faţa casei :

— Pleacă de-aici, drac mucos.

— Aha, mucos ? În numele tatălui şi al fiului... Să vie focul şi să ardă copacul uscat... Şi cu adevărat să ardă acest copac care se cheamă Zaharka, desfrînatul...

— Pleacă de-aici, c-am să pun să te alunge cu parul.

Mulţimea lua apărarea călugăraşului :

— Nu-ţi place ! Te-a nimerit unde te doare ?...

— Lasă-l în pace... Iar tu trage-i un acatist.

Zaharka de la o vreme încetă să-l mai sîcîie, ba cîteodată îi mai aducea şi cîte un păhărel.

— De ce dai tu mereu numai într-unul ? Aşa vorbeşte un popă ?... Iaca, predică mai bine să nu fure oamenii, să plătească cinstit marfa, pentru că şarlatanii vor fiecare să ciupească cîte ceva.

Mereu vine lume la Zaharka. Ba vin să împrumute bani, ba îi aduc înapoi banii împrumutaţi, unii vin pentru treburi cu binaua, alţii pentru pădure, şi pentru tot felul de treburi despre care vorbeşte cu vizitatorii într-o odaie separată, după ce a închis bine uşa.

Orăşelul avea un fel deosebit de a-l privi pe Zaharka. Zaharka era un pungaş şi-i ducea pe toţi de nas. Dar Zaharka era totodată primul om care ieşise la suprafaţă din această viaţă de vagabonzi, şi numai el avea casă cu două rînduri, porţi şi zaplazuri, care-şi arătau galbenul scîndurilor noi.

Orice afacere care se făcea în orăşel pornea de la Zaharka. O imagine de forţă, de stăruinţă şi de pricepere era legată de statura aceasta scundă şi îndesată.

— Cu plecăciune, Zahar Kasianîci. Iaca am adus bănişorii, spune, desfăcînd punga, un ţăran venit dintr-un sat de la vreo cincizeci de verste depărtare, înnegrit de soare, de vîntul stepei, de pămîntul asupra căruia se pleca fără să-şi ridice faţa, ca să stingă o parte din datorie. Mult a mai rămas ? Şaptezeci şi cinci ?... Uşor e să-i iei şi greu să-i dai înapoi. Pămîntu-i ca piatra, e crăpat tot, poftim de scoate ceva din el, greu mi-e s-aduc banii la vreme.

— Ei, lasă... O să-ţi ajute dumnezeu. Are el milă, spune Zaharka, ascunzînd banii şi luînd o condică mare să-i treacă.

— Dumneata, Zahar Kasianîci, înscrie că totu-i în regulă, adică eu, Ivan Karavai, am adus douăzeci de ruble de argint la termenul cuvenit. Ca să nu fie vorbă.

— Fii liniştit. Aicea-i ca la spiţerie. La mine nu se pierde o picătură.

Şi Zaharka înscrie ceva, închide condica grea şi o duce în odaia de alături.

Lună de lună aduce ţăranul ba trei, ba cinci, ba zece ruble. În sfîrşit, scoate fericit ultima bumaşcă.

— Ei, am isprăvit, Zahar Kasianîci. Dă-mi poliţa.

Zaharka scoate condica.

— Ba nu, frate, mai eşti dator douăzeci şi şapte de ruble şi patruzeci şi cinci de copeici.

Ţăranul încremeneşte.

— Cum aşa ? Doar eu am însemnat pe răboj cu toporul ; ţi-am plătit totul.

— Cu toporul nu-i cu condeiul. Uite, la mine-i înscris.

Şi iar aduce ţăranul hîrtii de cîte trei şi cinci ruble. Asta nu opreşte de loc pe Zaharka să urmărească apoi pe ţăran pentru toată suma de pe poliţă.

Vine Lipatov, tot aşa de mare, de greoi şi de blînd.

— Cu plecăciune, Zahar Kasianîci.

— Hm, tu erai ?... Ei, bună ziua, şezi.

— Ai trimis după mine ?

În Zaharka cel de la tractir Lipatov vede un om viclean, un pungaş, patronul unui bordel unde se îmbată oamenii ; pentru acelaşi Zaharka, aşa cum apare acasă, are însă consideraţia cuvenită stăpînului plin de grijă, deştept şi cumpănit, care-şi face toate treburile cum îi convine mai bine, şi Lipatov îi spune în semn de respect Zahar Kasianîci.

— Am trimis după tine, Osip. Uite, am o treabă. Poţi cîştiga şi tu. Ai să ai un procent bun, fără să fie nevoie să mişti un deget.

Osip se aşază greoi, cu stîngăcie, şi în ochii lui albaştri şi blînzi se poate citi o aşteptare plină de neîncredere.

— Ştii şi tu că treburile îmi merg, slavă domnului, bine : şi tractirul, şi stabilimentul, şi pădurea. Acum vreau să mai fac o afacere, un magazin de băcănie, manufactură, fierărie şi tot felul de mărunţişuri, mă rog, de tot ce-i nevoie aici. Că lumea o duce în sărăcie, asta o ştii şi tu. Afacerea-i bună şi cîştigul mare. Dacă aş avea un tovarăş bun, s-ar putea face mult bine,

ar fi la drept vorbind o binefacere pentru oameni. Uite, n-ai vrea să intri şi tu ?

— Ce-aş putea aduce eu, Zahar Kasianîci ? Munca nu te îmbogăţeşte, ci te gîrboveşte. Ne tot opintim şi ne spetim, dar de ieşit nu iese nimic din toată opinteala asta.

— Aşa-i. Eu m-am gîndit că afacerea-i bună, procentul mare de tot, şi m-am gîndit că la Osip s-ar găsi bani cît de puţini, şi de ce n-aş ajuta eu un om bun ? Nici nu-ţi închipui cîţi mă roagă. Au bani. Dar nu-i drept ca unul care are să se ghiftuiască şi mai mult. Nu. Cu unul nevoiaş, care nu se poate descurca singur, cu aşa unul, da. Iaca, Borşci a trimis pe cineva: ia-mi, pentru numele lui dumnezeu, spunea el, măcar vreo cinci sute de ruble. Dar n-am nevoie de el, chiar de mi i-ar dărui. Căci iar dau de un hoţ de vite şi de un pungaş.

— Se zice că pe cucoana inginerului ar fi curăţat-o de treizeci de ruble.

— Am auzit. Nu-i de mirare, banii trag la bani ! Nu, dacă-i s-ajuţi, ajută pe unul sărac. La nevoie găsesc eu oricînd bani. Lac să fie, că broaşte găseşti.

Lipatov şade şi se gîndeşte multă vreme pe îndelete. Apoi spune :

— Dar dacă vei vinde cu pagubă ?

— Nu te îngriji de asta. Doar n-am să iau banii aşa, am să-ţi dau o poliţă. Apoi am casa, cu toate drepturile de proprietar, binaua. Ştii şi tu, orăşelul creşte, nu cu fiecare zi, dar cu fiecare ceas. Azi iei un loc gratis, iar mîine, cînd te uiţi, face cinci sute de ruble. Măi, frate, orăşelului nostru are să i se ducă vestea ; ţine minte ce ţi-am spus.

— Da ce procente ai să-mi dai ?

— Am să-ţi dau un procent că n-ai să ai de ce te plînge. Am de unde-ţi da procente. Cîştig şi eu şi fac şi omului un bine. Ştii şi tu cum merge aici marfa. Preţurile puse de ghilde [1] sînt mari, dar marfa ţi-o rupe din mînă. Iar eu am să vînd mai ieftin şi am să cîştig destul ca să mă umplu de bani.

Apoi tăcu, se uită încruntat pe geam la ziua strălucitoare şi însorită, la vrăbiile care se îngrămădeau şi, fără să admită să fie contrazis, spuse :

[1] Categorii în care erau împărţiţi negustorii în Rusia ţaristă, după mărimea capitalului şi felul comerţului.

— Cinci ruble la sută pe lună. Aşa că, dacă-mi aduci două sute de ruble, peste un an ai să primeşti trei sute douăzeci.

Lui Lipatov i se puse în gît un nod care-l înăbuşea, încît cu tot pieptul lui enorm şi greoi, ca nişte foale, îi venea greu să răsufle. Îi apărea tulbure o altă viaţă, mai bună, la care puteau ajunge foarte puţini.

Sporirea aceasta nemaipomenită a banilor pe care-i cîştigase muncind ca o vită îl ameţi ca aburii care se ridică în zilele de arşiţă după o ploaie care n-a învins zăpuşeala. În cuvintele lui Zahar Kasianîci suna siguranţa unui patron puternic, dibaci şi cunoscător în afaceri, de la care şi alţii aveau ce învăţa.

Lipatov chibzui greoi multă vreme şi se hotărî. Iar cînd aduse banii lui Zahar, îi veni în minte nevastă-sa şi se înfurie :

„Ei, şarpele dracului. Cîine să fiu de n-oi scoate din tine sufletul tău păgîn. În bordei nu-i chip să intri. Parcă-i toval, nu piele : o baţi, da ei nici că-i pasă ! Se scarpină ca şi cum nu i s-ar fi întîmplat nimic... Are piele de drac... Lasă că-ţi viu eu de hac !...“

Zaharka scrise o chitanţă pentru două sute de ruble, pentru care avea să plătească peste un an trei sute douăzeci, socotind cîte cinci la sută procente pe lună.

De atunci începu pentru Lipatov o viaţă nouă de încordare uriaşă, de aşteptare, de parcă fiecare zi ar fi căpătat un înţeles cu atît mai însemnat cu cît se apropia de scadenţa viitoare. Parcă şi vedea casa, gospodăria, gardurile, poarta de scînduri şi acel zîmbet batjocoritor de pe faţa palidă cu ochii lucind întunecat. Şi se porni cu toată rîvna pe o muncă supraomenească.

Nevasta lui începu să scuipe sînge în fiecare zi.

Lui Zaharka i se părea că tot orăşelul, toate afacerile, toţi oamenii şi raporturile dintre ei se îndreptau spre un singur centru : casa lui. Oamenii construiau drumuri, făceau cizme, băteau cercuri la butoaie, săpau bordeie, se ocupau cu negoţul, munceau, se îmbătau, se năşteau şi mureau numai pentru el, pentru Zaharka ; pentru ca el să-şi sporească, să-şi întărească şi să-şi întindă casa şi afacerile lui. Chiar şi hoţii lucrau tot pentru binele lui, căci beau pînă la ultima leţcaie în tractirul lui tot ce furau.

Şi acest lucru era firesc şi de neînlăturat, şi se întîmpla potrivit unei legi organice pe care Zaharka nu o cunoştea, dar pe care o simţea neîncetat.

Categorisea oamenii şi raporturile dintre oamenii din jurul lui în mod exact, sigur şi bine determinat. Pe tîrgoveţi îi dispreţuia şi îi desconsidera. Oamenii aceştia mărunţi, care se zbăteau zi cu zi flămînzi şi goi, el îi putea cumpăra şi vinde pentru cîţiva bani.

Punea însă mare preţ pe muncitori. Aceştia erau oameni care aveau un cîştig zilnic, şi el îi respecta pentru că aveau o mîndrie a lor şi ştiau să se apere. Clienţii cei mai de seamă ai tractirului erau muncitorii, şi ei erau aceia care-i umpleau saltarul tejghelei.

Mai veneau apoi la tractir tot felul de domni : ingineri şi tehnicieni de la gară, călători, apoi judecătorul de pace, judecătorul de instrucţie, negustori. Pentru ei ţinea gustări alese, vinuri scumpe, şi deşi lua şapte piei de pe ei, îi dispreţuia pentru că erau numai muşterii întîmplători, pe care nu se putea bizui.

Un singur om nu era cuprins în această categorisire exactă şi bine determinată, şi acesta era Polînov, şeful secţiei de întreţinere a căii. Cu el Zaharka nu se putuse înţelege.

La început se apropiase de el şi-i propusese grosolan şi de-a dreptul zece la sută din valoarea unei antreprize. Polînov îl rugase să plece.

Zaharka lăsă să treacă două zile, apoi veni din nou şi-i oferi cincisprezece la sută. Inginerul bătu din picior, îl alungă şi dădu ordin să nu mai fie lăsat să intre. Zaharka nu se miră şi nu se supără de loc.

„Zvîrli cu piciorul ca un mînz. Acum nu vrei, dar după ce ai să alergi, ai să faci spume la greabăn, ai să osteneşti, te cuminţeşti tu şi te dai singur pe brazdă.“ Şi-l lăsă un timp în pace. Apoi începu să-i dea iar tîrcoale, cu băgare de seamă, cu delicateţă, întrebuinţînd toată dibăcia lui. Rezultatul fu că inginerul porunci să nu i se mai dea drumul nici măcar pe teritoriul secţiei.

Atunci Zaharka se miră — nu se supără, ci se miră numai — porni pe cercetări în toată regula, şi le urmări aşa cum nu le-ar fi urmărit nici un judecător de instrucţie.

Întreba pe unii şi pe alţii, dădea de băut pe degeaba la muncitori şi la şefii de echipă pînă îi îmbăta, antreprenorilor le puse fete la dispoziţie, dar rezultatul fu acelaşi : inginerul nu

lua nici direct, nici pe ascuns. Aşa declarau toţi, ca un singur om.

Mirarea lui Zaharka se prefăcu atunci în indignare.

„Mucosul !... Gloaba !... Îi bagi în gură, iar el, ca o scroafă plină, întoarce capul într-o parte... Stîrpitură nenorocită. Să nu-mi zici mie Zaharka, dacă nu ţi-oi veni de hac. Terchea-berchea, tîmpitule !"

Inginerul se trezi pe negîndite cu un duşman care îl ura zi şi noapte.

Pe cît reprezenta casa lui Zaharka ceva temeinic aşezat pe temelii şi ordonat, pe atît ceea ce se afla dincolo de ea era mărturia unei dezordini sălbatice, a unei împrăştieri haotice. Bordeiele erau aşezate la întîmplare, care cu faţa, care cu spatele, care răsărind deodată strîmb în mijlocul drumului. Cînd se înghesuiau unele în altele, cînd erau despărţite de locuri goale, care cum apucase.

Orăşelul ducea o viaţă neliniştită, tulbure şi în nesiguranţa zilei de mîine.

Veneau oamenii în ghete rupte, în zdrenţe, de li se vedeau trupurile goale prin găuri. Cărau pietre, lut, lipeau pereţii, turnau pe deasupra pămînt şi trăiau ca în vizuini. Peste jumătate de an, cînd te uitai, omul era încălţat acum cu cizme, îşi dărîmase bordeiul, îşi ridicase o căsuţă şi-şi înfiripase un negoţ.

Erau şi din aceia care nu veneau pe jos, ci în căruţe. Erau încălţaţi cu cizme, îmbrăcaţi în caftane, cu feţe venerabile şi cu bărbi : înălţau lemnăria, puneau un acoperiş de scînduri şi atîrnau o firmă : „Băcănie şi mărunţişuri". Dar se întîmpla ca unul dintre aceştia să nu-şi deschidă dimineaţa băcănia pînă tîrziu... Vecinii intrau cu frică la el şi-l găseau zăcînd în prag, cu capul sucit într-o parte şi sîngele închegat pe rana neagră de la gît.

Seara se auzeau prin unghere cîntece, ţipete, armonici. Unii muncitori de la calea ferată, după ce isprăveau lucrul, hoinăreau prin orăşel în grupuri, şi dacă întîlneau din întîmplare femei le dezbrăcau şi apoi le lăsau să fugă goale urlînd, huiduindu-le şi fluierînd.

Pe tîrgoveţii pe care-i întîlneau în cale îi sileau să se tăvălească în praf şi să bea cîte o jumătate de căldare de apă. Scoteau acoperişurile bordeielor şi baricadau uşile cu ce aveau la îndemînă.

La fel se purtau şi tîrgoveţii cu muncitorii. Iar cînd aveau bani se îmbătau laolaltă homeric.

Aşa îşi ducea viaţa orăşelul, neştiind ce-l aştepta, ce-i pregătea ziua de mîine, iar în mijlocul lui stătea ca o insulă gospodăria severă a lui Zaharka, în care domnea ordine şi siguranţă.

III

Judecătorul de pace, asesorul, avocatul şi un negustor tînăr, din aceia cu carte, ocupaseră tot etajul de jos al casei lui Zaharka.

Deasupra capului lor tuna şi se cutremura bagdadia. Sus tractirul îşi ducea viaţa lui obişnuită. Zaharka aducea jos sticle, pahare, cutii cu conserve. Pentru oaspeţi străini pregătise vinuri şi gustări scumpe.

Era cald, şi judecătorul de pace şedea dezbrăcat, numai în izmene, iar burta lui fleşcăită sălta, se revărsa peste cingătoare şi îi cădea peste genunchi. Iar la gît îi atîrna guşa tot atît de fleşcăită.

— Zaharka, ai aranjat ?

— Am trimis chiar acum după Fenka şi după Gaşka şi soră-sa.

— Mai bine ne-ai trimite pe fiică-ta... e plină de draci.

Zaharka aşeză liniştit sticlele. Numai muşchii feţei îi tresăriră şi o scînteie răutăcioasă i se cuibări în ochi.

„Au familie în oraş, ticăloşii, iar aici vin la tîrîturi."

Dar se purta prietenos, serviabil şi prevenitor.

Asesorului, pe lîngă mîncarea şi băutura pe degeaba, îi mai dădea şi un bacşiş.

Dar, îngrijindu-se de viitor, Zaharka ştia cum să dea acel bacşiş. Ducea pe asesor într-o odaie unde nu era nimeni, după uşă însă avea martori ascunşi, de a căror prezenţă asesorul nu bănuia nimic.

— Uite, trimit un bilet lui Polînov Nikolai Nikolaevici... Iaca la ce m-am gîndit, domnilor, spuse judecătorul de pace, întorcîndu-şi anevoie trupul gras (iar pe cutele de grăsime tremurau îndoliate umbrele lumînărilor aprinse), ar trebui să-l ispitim pe inginerul nostru.

— Nu merge cu el aşa ceva.

— Are familie.

— Şi ce-i dacă are familie ? Familia rămîne dincolo de limitele sectorului nostru, iar noi sîntem aici în afara legilor, obiceiurilor şi a altor norme.

— Ca şi cum am fi în stratosferă...

— Încearcă... ar fi măgulitor, desigur, e un om subţire, cult.

— Ştiţi, am să încerc printr-o chestiune de serviciu, am să-i spun că-i în legătură cu slujba. Altfel nu-i chip să-l ademeneşti, he-he-he... Şi după ce tăcu o clipă, spuse : Nu-mi plac oameni de aceştia, curăţei, cu cămaşa crohmolită, cu faţa proaspătă, cu nevastă drăguţă... cu copil.

Tavanul tremura şi de sus răsuna un zgomot nelămurit, vuiet de glasuri, rîsete şi cîntece, sau ţipete, urlete, strigăte şi înjurături.

Uşa se întredeschise şi, din săliţă, nişte fete se uitară înlăuntru.

— Intraţi, ce staţi ca vacile, făcu supărat Zaharka.

Fata care era mai în faţă intră şi numaidecît chicoti în mînecă. A doua se uită cu obrăznicie la domni, cu ochii ei galeşi şi negri ca prunele, şi aruncă neglijent :

— Bună seara.

A treia, cu o faţă tînără naivă, ovală şi tristă, uşor arsă de soare, rămase lîngă perete. Dar cînd tînărul negustor cu ochii aprinşi o trase spre el, ea i se aşeză fără sfială pe genunchi şi începu să vorbească cu un glas neaşteptat de gros şi de răguşit :

— Ei, ce vrei ? Eşti numai osînză.

Toate trei erau îmbrăcate orăşeneşte, în polcuţe de stambă largi şi urîte. Miroseau a piele arsă de soarele puternic al stepei, a tizic şi grajd de vaci.

Negustorul hohoti şi spuse :

— Da asta-mi place cel mai mult. Ivan Veniaminîci, auzi ? Ce naturaleţe, ce spontaneitate. De ce ai zăbovit atîta ?

Şi iară răsună glasul răguşit, care nu se potrivea de loc cu faţa drăguţă, naivă şi proaspăt arsă de soare.

— Pîn' ce-am muls vacile şi-am spălat podelele a trecut o vreme, apoi m-am culcat, pentru că mîine trebuie să mă scol cu noaptea-n cap.

— Da... Ha-ha-ha !... Îmi place, nu şagă — cu vacile... ha-ha-ha !... Ivan Veniaminîci... zău !... Uite, la noi iei o trăsură cu cai buni, cu arcuri bune şi roţi de cauciuc, şi zbori la *Eldo-*

rado. Acolo te întîmpină femei în rochii de voal, decoltate, cu fraze franţuzeşti ; iar aici cu cîtă greutate am ajuns, am mers cu căruţa o sută cincizeci de verste pe arşiţă, pe praf, în muscăraie, era să mor. Trenurile nu merg regulat, am venit cu clasa patra, vă puteţi închipui. Iar aici acest adevărat copil al stepei vine de-a dreptul de la vaci, aducînd miros de grajd, şi tot localul ăsta a lui Zaharka seamănă cu o speluncă de bandiţi... Ha-ha-ha !... zău, ceva mai de haz nici c-ai putea născoci...

Inginerul venea de la gară, luminîndu-şi calea cu o lanternă de mînă. Era întuneric. Coborî în şanţ, urcă pe celălalt mal şi o luă printre bordeiele ale căror lumini sclipeau ici şi colo. Se simţea ca într-un ţinut necunoscut, unde toate erau jalnice, mărunte, fără rost.

Tot sensul vieţii, tot sensul lumii consta pentru el într-o casă plăcută, curată, gospodărească, frumos mobilată, cu cărţi şi cu pian, cu tablouri, în care să trăiască dimpreună cu fiinţele care îi erau dragi. Al doilea cerc cuprindea slujba lui, construcţiile, şi o mulţime de oameni legaţi de ele, cărora le consacrase toată destoinicia, puterea, cunoştinţele şi priceperea lui.

Dincolo de acestea se întindea, nemărginit ca întunericul din jurul lui, cercul oamenilor necunoscuţi.

Lumina lanternei clipea tremurătoare căutînd drumul, luneca pe buruieni, pe iarba aspră ; o clipă se ivea din întuneric cîte o uşă strîmbă, sau un geam cu lumina chioară, ori grinzile înălbind nelămurit ale unei barăci în lucru. Şi din cauza acestor lumini tremurătoare, întunericul din jur părea şi mai adînc.

De departe, probabil din stepă, venea cîte un cîntec întrerupt, se încrucişau glasuri, se auzeau vorbe nedesluşite.

Lunecînd şi clipind, pata de lumină a lanternei căzu pe un bordei singuratic, tăcut şi părăsit, cu ferestrele şi uşa larg deschise.

Aici fusese înjunghiată o întreagă familie. Jur împrejur toţi dormeau duşi.

Şi deodată, umplînd puternic şi sinistru întunericul, se auzi un strigăt care-ţi spărgea urechile :

— A-ju-toor !

Inginerul se opri şi aşteptă.

„Dracul ştie ce o fi !..."

Se făcu iar linişte. Apoi se auzi din nou ţipînd, ceva mai de departe.

Cele două rînduri de ferestre ale tractirului erau luminate. Se auzeau glasuri, zgomot, cîntece, pocnetul bilelor.

Polînov deschise uşa. Îl trăsni o duhoare de vin, votcă, untdelemn de măsline, peşte marinat şi sudoare de trupuri murdare.

În larma şi fumul albastru de tutun, flăcările lumînărilor de stearină tremurau pe feţele îmbujorate ale femeilor cu dinţii umezi şi sclipitori, pe cutele de grăsime ale trupului obez şi fleşcăit al judecătorului de pace, pe pereţi, pe podea. Umbre tremurînde se furişau pretutindeni schimonosind şi prefăcînd din clipă în clipă totul, ca şi cum aceste jocuri n-ar fi ţinut de mişcările oamenilor.

Feţele tuturor se întoarseră către el, întîmpinîndu-l într-un glas :

— Aha, Nikolai Nikolaevici !... Poftim !...

— De mult te aşteptam.

— Ne era urît fără dumneata.

— Mă iertaţi că-s dezbrăcat, dar aici e îngrozitor de cald. Să vă prezint, domnilor. Acesta-i Nikolai Nikolaevici Polînov, un om extraordinar în adevărata accepţiune a cuvîntului. Iar acesta-i Demostenele nostru. În camera de deliberare ne certăm întotdeauna, dar altfel sîntem prieteni la cataramă. Acesta e un tînăr reprezentant al industriei şi comerţului. A, vă cunoaşteţi ! Ei şi acum, dragă Nikolai Nikolaevici, n-ai să ne refuzi ; coniacul e minunat. Zaharka ăsta e un escroc şi un candidat la închisoare, dar ştie să servească vinuri straşnice. Poftim, ia.

— Mulţumesc, nu beau, răspunse cu răceală inginerul, uitîndu-se în toate colţurile, în căutarea unui loc unde să se aşeze.

— Dragă Nikolai Nikolaevici, nu se poate... Uite stai, stai aici, are să-ţi fie mai comod... Dragă Nikolai Nikolaevici, judecătorul îşi împreună mîinile păroase ca pentru rugăciune, pe pieptul care îi cădea ca la o femeie. Înţeleg. Vrei să arăţi cu asta că ne dispreţuieşti adînc...

— Nicidecum, numai că nu beau aproape de loc...

— Numai un păhărel... numai unul... coniacul e minunat.

— Ei bine, fie, unul...

Dădu pe gît păhărelul, simţind arsura ca de foc a coniacului ; şi, muiat, puse păhărelul pe masă, gîndind :

„Fiecare are dreptul să trăiască cum îl taie capul..."

Dar spuse :

— De ce n-aţi venit la mine? Clădirea noastră e destul de mare, aţi fi încăput toţi...

— Dragul meu, nu te supăra. E adevărat că vreau să ţin şedinţele o dată pe săptămînă la dumneata, pentru lucrătorii dumitale de la calea ferată, lume neastîmpărată care îmi dă mult de furcă. E greu să chemi inculpaţi, reclamanţi şi martori la o distanţă de peste cincizeci de verste... Dar, în clipa de faţă, nu-i vorba de asta. Ne-am adunat numai ca să ne mai dezmorţim puţin, mă înţelegi, să dăm la o parte zdrenţele învechite ale convenţionalismului moralei burgheze.

— Un fel de măşti putrede... zise, legănîndu-se uşor, lung şi subţire ca un limbric, avocatul numai în jiletcă şi cu mîinile în buzunare.

— Dragă, ştii... am vrut pur şi simplu să-ţi aminteşti de anii fără de griji ai tinereţii.

— Nu, domnilor, nu vă pot fi tovarăş. Treceţi pe la mine.

— Dragă Nikolai Nikolaevici, spuse blînd avocatul, apucîndu-l de mînă.

— Nu pune mîna pe mine...

— Oamenilor le e îngrozitor de greu... Îngrozitor de greu — duhnea puternic a vin, faţa îi era udă de sudoare, pe frunte îi atîrna o şuviţă rebelă de păr — înţeleg... Femeia luptă pentru ce o doare... cum să spun... luptă pentru constituţia ei firească. Situaţia pe care o ocupă, chiar prin natura ei, a osîndit-o la monogamie. Înţelegeţi, copilul o obligă la asta. Mo-noga-mie!... Şi luptînd, creează o morală corespunzătoare, mă înţelegeţi, co-res-pun-ză-toa-re!... zise avocatul, ridicînd un deget în sus.

Femeile, cu feţele roşii, se uitau prosteşte la deget şi nu pricepeau nimic.

— Ehei, există specialiste în ceea ce priveşte poligamia.

— Îmi daţi voie? şi negustorul îşi strînse cămaşa care i se desfăcuse la gît. Orice muncă îşi are şi ea reversul, ca o medalie, şi nici moralei nu-i stă bine oriunde. Într-o familie cumsecade, n-am să-mi permit niciodată...

— Aţi binevoit să vă exprimaţi foarte just... întări cu basul lui prelung asesorul, ridicîndu-şi sprîncenele îndeobşte încruntate. Credeţi că sînt omul poliţiei şi altceva nimic? Ia gîndiţi-vă: în fiecare an aştept un băiat, şi cînd vin acasă e fată; şi am pînă acum nouă copii. Da. Iar dumneavoastră, s-avem iertare, vă gîndiţi: asesorul... ia, unul care ia mită şi atîta tot. Dar în mine au tras cu glonţul de trei ori.

Femeile rîseră, avocatul își răşchirase picioarele și sta legănîndu-se uşor din călcîie spre vîrfuri :

— V... vorbeam în general, v... vorbeam despre femeia ca tip. Excepţiile nu fac decît... decît să confirme regula. Atunci daţi-mi şi mie voie să lupt şi să-mi apăr constituţia mea specifică de bărbat.

— Eşti însurat ?

— Asta n-are nici o legătură cu chestiunea...

— Însurat, şi încă cum. Ce curte îi mai făcea nevesti-si cînd era fată ! Se prăpădea după ea, își neglija treburile... He-he-he !... şi judecătorului îi sălta burta.

— Da, da, se încruntă inginerul, asta-i lupta. Dar i s-ar potrivi şi un alt termen...

— Ce... care ?

— Desfrîul.

— Ehei, tătucă, termenul ăsta-i bun de folosit doar în cadrul familiei.

Uşa se întredeschise puţin şi se smuci scîrţîind, ca şi cum cineva s-ar fi silit s-o deschidă.

Obişnuit să întrebuinţeze un ton convingător, avocatul spuse apăsat :

— Cuvîntul „desfrîu“ a fost născocit de femei, în scopul autoapărării...

Iar de după uşă, se auzi un glas răguşit, înăbuşit de furie :

— N-nu te d-du !... Să nu-ndrăzneşti !...

— De ce nu se cheamă desfrîu să ai legături cu nevasta ta, iar cu altă femeie da ? Dar dacă...?

De după uşă, ca şi cum s-ar fi tîrît un şarpe prin iarba uscată şi aspră, foşnind în întuneric, se auzi şoptind :

— La-s-s-să-mă !

— ...Dar dacă divorţezi de nevasta ta şi devii bărbatul unei alte femei, atunci contactul pe care l-ai avut cu prima se va numi desfrîu şi invers... Totul nu-i decît convenţiune, şi trebuie înţeles ca atare...

Şi iarăşi se auzi de după uşa împinsă, glasul răguşit şi înnăbuşit :

— Am să te omor !... Să nu intru în păcat ! Am să te omor !...

Şi numaidecît îi răspunse un glas plin de ură şi de mînie :

— Cîine ticălos ! M-ameninţi ? !... Am să te fac să putrezeşti... cîine bătrîn ! Acuşi o spun în gura mare... ha-ha-ha ! ...La ocnă cu tine... Acolo, în lanţuri, ai să te linişteşti... au să-ţi

care la pumni... ai s-o duci bine... M-ameninţi ? !... Nemernicule, păi am să te... Cu oricine... Am s-o fac cu toţi, sub ochii tăi... ha-ha-ha !... Bucură-te, ticălosule !...

Şi sub opinteli, uşa ba se lipea, ba îşi căsca gura neagră, apoi scîrţîi violent, se deschise, şi în pragul ei se desprinse pe întunericul coridorului o siluetă subţire în bluză albă, cu un zîmbet rătăcit pe faţa palidă şi nările înfiorate.

Rămase o clipă în prag, reliefîndu-se straniu, ca o viziune în concepţia originală a unui pictor.

Şi atunci glasurile izbucniră :

— Aha, Karocika !...

— Frumoaso !...

— Tocmai tu ne lipseai...

Dar ea se opri numai o clipă, căutînd parcă ceva şi negăsind, apoi tiptil, cu mişcări de pisică, se apropie de inginer :

— De ce stai aşa ? spuse ea, lăsînd în jos mîinile subţiri şi palide, iar vocea era şi ea subţire şi palidă.

Glasul ei vulgar supără urechea inginerului. Fără să ştie de ce, dar el se aşteptase vag să fie altfel.

Şi totodată, dincolo de glasul acesta vulgar, dincolo de apariţia aceasta de prisos, i se păru că vede ceva imens şi amorf, întunecat şi autoritar, ceva ce n-avea nume, dar din care ţi-era cu neputinţă să te smulgi.

— Ei, la revedere ! se întoarse inginerul către judecător. Treci pe la mine mîine dimineaţă să vorbim de camera pentru şedinţe. Are să se găsească vreo încăpere. Chestia ne interesează şi pe noi foarte mult, pentru că voim să avem mai puţine absenţe de la lucru.

Şi iar auzi glasul domol şi stins, iar zări zîmbetul pe faţa palidă :

— Păi, cum asta ?... De ce nu mai stai ? Şi fără să-i lase timp să crîcnească, ea îşi smulse cu o mişcare mlădioasă, de şarpe bluza, şireturile, nasturii şi în jurul picioarelor se aşternură lin pe podea, într-un inel alb, cămaşa şi fusta. Cu aceeaşi mişcare şerpuitoare, într-o clipită, el se trezi cu ea pe genunchi. Îi înlănţui gîtul cu braţele ei subţiri de copil, lipindu-se cu sînii ei ascuţiţi, tari, aproape feciorelnici, de haina lui aspră cu nasturi reci, răsturnîndu-şi capul cu faţa palidă şi zîmbetul care dezgolea gingiile umede şi lucii.

— Dragul meu !

Şi spuse asta atît de încet, aproape ca un foşnet.

Era neruşinare nu atît în goliciunea trupului ei dezbrăcat, nici în zvîrcolirea îmbrăţişării pătimaşe, ci în acest zîmbet nefiresc şi delirant, care lăsa să se vadă dinţii mărunţi şi gingiile umede — o neruşinare pe care n-o puteau acoperi nici hainele.

— Oof !...

— Maică precistă !...

— Doamne !...

Judecătorul grohăi înroşindu-se şi apăsîndu-şi convulsiv burta care-i tresălta.

Avocatul se făcu alb ca varul, sub sudoarea care-i strălucea pe obraz, făcînd să plescăie coniacul care-i tremura în mînă.

Asesorul îşi întinse gîtul strîmb şi se ciupi cu mîna de mărul lui Adam. Femeile, cu feţele lor roşii şi asudate, încremenite de furie, amuţiră zburlite.

În deschizătura neagră, de-a lungul uşii crăpate, doi ochi verzi, scînteind ca ai pisicilor, ardeau de o ură nestinsă.

Încovoindu-se toată, tremurînd, lipindu-se cu pieptul de el, dînd capul convulsiv pe spate, Kara căuta să se uite în ochii inginerului.

— Nu... Nu... e de prisos... bîigui inginerul cu limba împleticindu-i-se, şi o apucă de mîini, întorcînd capul într-o parte şi căutînd să se desfacă de ea.

Ea îşi apropie obrazul de faţa lui şi în orbitele negre în care i se cufundaseră ochii, pîlpîia mînia, sau desfrîul, sau o disperare fără de margini.

Inginerul simţea cum începe să ameţească şi o ceaţă întunecată i se lăsă pe dinaintea ochilor.

Dar în clipa următoare, înfuriat, îi descleştă amîndouă braţele şi izbi femeia cu dezgust.

Ea se clătină moale, felin, căzu în picioare ca o pisică, şi pe faţa ei palidă flutura acelaşi zîmbet.

Deschizătura neagră a uşii se închise.

Inginerul se ridică şi, fără să-şi ia rămas bun de la nimeni, ieşi trîntind uşa.

Toţi începură să vorbească deodată, care de care mai tare, parcă s-ar fi rupt încordarea.

— Kara... Karocika !...

— Porumbiţo !...

— Păi, un'te duci ? !

— Las' că te umplem noi de bani !...

— Ei, comedie ! Eu îs îndată... gata, și cealaltă femeie cu ochii voluptoşi şi negri, cu faţa roşie, beată, şi plină de o furie ascunsă, începu să-și scoată repede fustele și cămașa.

Kara își trase încet cămașa, fusta şi bluza şi ieşi fără să se uite la nimeni, cu capul sus ca o regină, iar pe faţa ei palidă rătăcea zîmbetul obişnuit.

Inginerul mergea împiedicîndu-se de buruieni şi scaeți, izbindu-se de bordeiele care dormeau tăcute şi nu găsea drumul. Îşi uitase lanterna la tractir şi nu voia să se mai întoarcă.

În urma lui ardeau cele două rînduri de lumini, apoi se făcură mai mici și dispărură în întuneric.

Oare avea el vreo vină ? Nu. Un sac murdar şi gras, judecătorul acesta... Numai burta și e de ajuns să-ți facă greață. Ce animale !...

Dar unde se afla ? În stînga ar fi trebuit să fi dat pînă acum de şanţ şi de val. Cînd colo dădu de un gard de nuiele...

Un cîine, pe care nu-l văzuse din cauza întunericului, se năpusti asupra lui, repezindu-se cu îndîrjire la picioarele lui, lătrînd și înecîndu-se de o furie fără de pricină. N-avea cu ce se apăra. Pesemne trebuia s-o ia la stînga, pentru ca luminile tractirului să rămînă tot timpul în spatele lui. Pînă acum nu trimiseseră dinamul — și de cîte ori nu le scrisese — iar gara era tot neluminată.

Avocatul, limbricul acela lung, deși beat, purta în el un adevăr animalic, răutăcios, fatal, pe care pînă la un timp îl poate cineva ascunde în străfundurile ființei, dar care izbucneşte cîteodată murdar și îngrozitor.

Dădu din cap și-și schimbă cursul gîndurilor.

Iată, aceste bordeie din jurul lui, oarbe şi întunecoase. În ele își dorm somnul greu și apăsător oameni tot atît de orbi și de întunecaţi, care, ca şi fiarele de stepă, n-au nici trecut, nici viitor, ci hoinăresc și se adună cînd li se aruncă un os, cum s-au adunat și oamenii aceștia aici. Și iată-l pe el, Nikolai Nikolaevici, care încă de mult visase și se gîndise la fericirea oamenilor, la o viaţă într-adevăr fericită pentru ei — de pe cînd era în universitate visase şi se gîndise la acest lucru, dar altfel pe atunci — construieşte prin stepa moartă calea largă, prin care va pătrunde în bordeiele acestea sărăcăcioase civilizaţia, lumina, cunoştinţele ; şi acesta este rostul vieţii lui. În aceasta constă satisfacţia lui...

Totuşi fusese o clipă cînd, ameţit, i se lăsase pe ochi ceaţa aceea sinistră. Ei şi ? Doar el se smucise şi aruncase în lături femeia...

Dar în acea clipă scurtă, îl pătrunsese senzaţia obscură a misterului feminin, nu al corpului ei, ci acel mister care era dincolo de corpul, de faţa, de glasul şi rîsul ei, un mister întunecat care făcea femeia atrăgătoare pînă la nebunie, un mister care-ţi făgăduia fericirea uitării, care-ţi pricinuia suferinţă şi groază.

Nu degeaba toate aceste „zdrenţe ale moralei şi măşti putrede", toată această porcărie căpătase deodată, pentru o frîntură de secundă, pentru o a milioana parte de secundă, sensul şi semnificaţia unui lucru în stare să-ţi taie răsuflarea ca un vîrtej negru sălbatic.

Prostii !... Cîte nu se întîmplă... Acum trebuie s-o iau la stînga, apoi la dreapta... Luminile sînt departe, în urma mea... Uite şi şanţul. Numai de nu mi-aş rupe gîtul.

Se opri o clipă, uitîndu-se cu atenţie în jur...

...Dar de ce era în ochii ei disperarea aceea fără de margini ?

De ce nu era nici viciu, nici desfrîu, ci disperare ?

În faţa ochilor lui prinse a juca întunericul. Cînd se uită mai cu atenţie, zări siluetele întunecate ale unor oameni care aşteptau. Tot uitîndu-se la ei cu băgare de seamă, începu să-i ocolească.

Cineva fugea în întuneric, hoţeşte şi ameninţător, încercînd să-i taie drumul. Inginerul trase un foc în aer, luminînd şinele, colţul unui bordei cu un oblon atîrnînd strîmb şi oamenii, care o luară la fugă, apoi sări şanţul şi, luîndu-şi inima în dinţi, o porni spre gară.

Cînd intră la el acasă, îl uimiră intimitatea şi curăţenia, pe care i se păru că le vede pentru prima oară : odăile înalte, luminate, perdelele albe de la ferestre dintr-o ţesătură străvezie, bibelourile, cărţile... Ea îl întîmpină :

— De ce ai întîrziat atîta, dragul meu ?

Din toată făptura ei se răsfrîngea curăţenia. Fruntea, faţa, ochii ei erau fără prihană.

El îi sărută mîna dragă, cutele de pe fruntea lui se neteziră, iar sufletul i se lumină.

— Să vezi, m-am rătăcit, acolo n-am stat decît o clipă.

— De ce n-a venit judecătorul la noi ? I-ar fi fost mai comod.

— Ei, nu chiar așa. Au pornit acolo dracu știe — o beție, cu tot felul de porcării... E revoltător ! Katiușa doarme ?

— De mult. Știi, dragul meu, am luat o hotărîre... Nu mă întreba ce ; ai să afli mai tîrziu.

Trecură în sufragerie, unde samovarul strălucind de fericire în mijlocul rotocoalelor de aburi șoptea parcă neîncetat ceva.

Și viața curată și liniștită care fusese întreruptă, viața *adevărată* își reluă iar firul. Așezată lîngă samovar, Elena Ivanovna citea o revistă. Inginerul se gîndea cum avea să pună tuburile de beton la kilometrul 115. Lampa atîrnată deasupra mesei umplea odaia de o lumină strălucitoare și egală.

IV

Într-o odăiță mică, văruită curat, în care nu era nici o mobilă afară de scaune așteptau trei oameni.

Borșci, cu fața roșie, arsă de soare, cu o claie de păr roșu-aprins în cap, cu privirea vioaie și lingușitoare pe sub sprîncenele încruntate și tot roșii, îmbrăcat într-un caftan de nanchin, îmbibat de seu și mirosind a sînge.

O bătrînă slabă, cu vinele ieșite, una din bătrînele acelea care nu încetează să se zbată și să lucreze decît o dată cu cea de pe urmă suflare.

Și o femeie cu o basma pe cap, care ședea nemișcată la o parte. De sub basma se vedea fața tînără, chinuită, cu crețuri subțiri abia văzute, care privea nepăsătoare.

În odaia vecină, Elena Ivanovna, cu un șorț alb, grăbită și nervoasă, își spăla pentru a zecea oară mîinile ușor tremurînde.

Masa era plină de sticluțe și borcănașe.

Elena Ivanovna se apropie de ușă, stătu un timp nehotărîtă, o întredeschise și chemă sfios :

— Poftim.

Borșci se ridică, roșu și mătăhălos, de parcă ar fi ocupat toată odăița și, tropăind hotărît cu cizmele, trecu la Elena Ivanovna.

— Ei, de ce... te plîngi ? Ce te doare ?... zise ea încurcată, înroșindu-se și parcă scuzîndu-se.

— Mai întîi de toate, mă dor coastele, spuse Borşci cu glasul lui gros şi răguşit, apoi şalele, apoi mă înjunghie în spinare, noaptea mă doare capul, apoi dinţii şi picioarele, iar cînd mă aşez la amiază sau seara să mănînc n-am de loc poftă şi nu pot pune nimic în gură.

El tăcu, iar Elena Ivanovna se înroşi tare.

Dar Borşci, tot aşa de roşu, cu părul lui lăţos, se uita la ea cu ferocitate, fără să zîmbească cîtuşi de puţin.

Tremurînd, Elena Ivanovna începu să-l întrebe :

— Ai răcit ? Poate c-ai mers cumva pe ploaie ? Poate că te-a luat frigul ?

— Apoi, spuse Borşci cu vocea lui groasă, fără s-o asculte, mă mai dor genunchii, şi mă doare şi în gît...

— Ei, nu aşa. Stai, spune pe rînd. Ce a început să te doară mai întîi ? Şi de cînd ? Şi nu-ţi aduci aminte în ce împrejurări a început ?

Căutînd parcă să-şi aducă aminte, Borşci ridică sprîncenele dese şi roşii şi-şi plimbă ochii pe tavan. Şi, deodată, începu să vorbească, cu glasul lui de bas, rotunjindu-şi rugător sprîncenele :

— Cucoană, dumneata eşti bună... nu mă lăsa... lucrul de căpetenie e că n-am cum o scoate la capăt... am familie... De eram singur, nu spuneam un cuvînt... dar familia... măcar de m-aş putea pune puţin pe picioare... să răsuflu... nu mă lăsa... am să mă rog lui dumnezeu pentru dumneata cît oi trăi...

— Da ce s-a întîmplat ?... Ce s-a întîmplat ?...

— Stăpînă, nu lăsa, te rog, să mi se prăpădească familia, ajută-mă.

— Dar ascultă, eu nu-s doctor... Am vrut numai s-ajut oamenii în cazuri uşoare... Da dacă-i vorba de ceva greu, trebuie să te duci la doctor. Cum vine aici la gară, vorbesc eu cu el despre dumneata şi are să te cerceteze cu deosebită grijă.

Cît era de mare, Borşci se aruncă în genunchi.

— Stăpînă, cucoană, fie-ţi milă de mine...

— Da ce faci ? ! Ce faci ? !... Pentru dumnezeu, ridică-te... scoală-te, te rog...

Şi ea căută să-l ridice, apucîndu-l de caftanul care puţea.

— Nu mă scol, cucoană, pînă ce n-ai să te milostiveşti...

— Spune odată, ce vrei ?

— Mi se prăpădeşte familia... Numai de m-aş putea pune pe picioare... Ştii şi dumneata, ce cîştig poate fi de la borş şi de la caşă !... Barem de mi-aş putea dura o căsuţă cît de mică...

curat că ne înăbuşim în bordeiul nostru... Nu-mi lipsesc decît douăzeci şi cinci de ruble... Furcile şi grinzile le-am cumpărat ; nu-mi mai lipsesc decît scîndurile pentru acoperiş.

Elena Ivanovna se înroşi tare la faţă, de parc-ar fi scuipat-o cineva în obraz. Scotoci grăbită în buzunar, scoase portofelul şi din portofel toate hîrtiuţele cîte erau acolo, le strînse cocoloş şi, roşie ca bujorul, i le puse în mînă.

— Uite... asta-i tot ce-ţi pot da... banii îi ţine bărbatu-meu...

Borşci luă banii, se ridică în picioare, îi dezdoi cu grijă, îi ascunse în buzunar, faţa îşi reluă expresia de toate zilele, încruntată şi plină de griji, şi zise cu vocea lui de bas, groasă şi liniştită :

— Mulţumim cu plecăciune... Mi-ai scăpat cu adevărat familia... cît ai să trăieşti, să-ţi dea dumnezeu ca toate să-ţi fie aşa precum le doreşti...

El se ploconi adînc şi, umplînd cu trupul lui uşa, ieşi din odaie.

Baba se repezi la el :

— Cît ?

— Nimic, şi plecă.

Baba se opri în faţa Elenei Ivanovna, punîndu-şi cu supuşenie mîinile una peste alta pe pîntecele supt şi ploconindu-se adînc şi de nenumărate ori, ca o soră în faţa stareţei.

— Ce ai ? întrebă cu glasul stins Elena Ivanovna.

— Nu mai pot, nu mai pot, cucoană dragă... Of, păcatele mele... toate oasele mi le-a frînt...

„Ce-o mai fi vrînd şi asta ?..." îşi spuse cu tristeţe Elena Ivanovna, uitîndu-se la spinarea uscăţivă a femeii, care se tot apleca. „Măcar de-ar spune mai repede cît vrea... Acum, Kolea şi Petea au să-şi bată joc de mine... Totul e atît de absurd şi de caraghios..."

— Picioarele nu merg, mîinile nu m-ascultă...

— Dar ce ai ? Vorbeşte ca lumea.

„Nu, noi două sîntem străine una de alta, şi cît de hrăpăreţ îi sticlesc ochii... Dar se vede totuşi că-i săracă... Şi ce slăbită, istovită..."

— Ce ai ?

Fără nici o trecere, baba începu a plînge încet şi a-şi şterge, cu colţul batistei, ochii care puroiau.

— Drăguliță cucoană, am pe cap șase copii orfani : mama lor a murit, iar pe tatăl lor îl scutură de două luni frigurile. Doamne, dumnezeule !... Sărăcia mi-a mîncat viața.

Ca fugărită, Elena Ivanovna se repezi în odaia de alături, cotrobăi într-un sertar, se întoarse și băgă babei în mînă o bancnotă.

Baba se ploconi iar, cu smerenie, și-și șterse de vreo două ori ochii.

— Să-ți dea dumnezeu, frumoaso, și ție, și copiilor tăi, și părinților tăi, pace și împărăția cerurilor.

Baba plecă, iar Elena Ivanovna stătu multă vreme cu obrajii în flăcări, frecîndu-și fruntea și uitîndu-se pe geam. Ar fi fost fericită să dispară, ca nimeni să nu mai intre, ca nimeni să n-o mai aștepte, să facă astfel ca nici să nu se mai știe că ea a vrut odată să lecuiască oamenii. Dar așa cum era trebuia să meargă înainte, pentru că mai aștepta o femeie. De s-ar sfîrși mai repede !

Și, simțind iar că aceste femei îi erau străine și că o dușmăneau fără vreo pricină, întredeschise ușa :

— Ce ai ?

Femeia sta cu ochii în jos, gîndindu-se la ale ei.

— Ce ai ?

Femeia se ridică și, tot așa de nepăsătoare, gîndindu-se la treburile ei, intră fără să-și ridice ochii. Iar cînd îi ridică, pe fața tînără, dar îmbătrînită, cu cute fine abia văzute, Elena Ivanovna citi atîta oboseală și chin, încît nu-și mai putu dezlipi privirea de pe ea. Dușmănia și înstrăinarea care le despărțea dispărură din senin.

— Spune, ce-i cu dumneata ?

Femeia tăcea, tot atît de palidă și de nepăsătoare. Apoi spuse cu glasul obosit :

— Mă doare aici, și-și atinse pieptul. După o clipă de tăcere, spuse tot atît de nepăsător : Mă chinuie tusea.

Și, ca și cum ar fi vrut să dovedească aceasta, începu să tușească prelung, gîfîind în batista murdară și boțită pe care o ținea în mînă. Cînd o desfăcu, pe Elena Ivanovna o trecură fiorii : pete roșii, proaspete, pătau viu batista.

— Dar ăsta-i sînge !

Femeia își șterse buzele, făcu batista ghem, o ascunse, și sta ca și înainte, nepăsătoare și supusă.

— Da cum se poate!... Ascultă, de mult ai dumneata asta?... Doamne!... Te hrănești pesemne prost și te obosești din cale afară?... Cine-i bărbatul dumitale?

— De-aș avea vreo alifie să-mi ung pieptul noaptea peste tot mi-ar fi mai ușor, că tare mă mai arde.

— În primul rînd, ai nevoie de liniște deplină, pînă se va opri sîngele. De mult tușești cu sînge?

— Cînd am, cînd n-am. Ia, de vreo două luni. Vreo alifie...

— Da spune-mi amănunțit: cînd s-a întîmplat asta, și cum?... Unde lucrezi?... Cine-i bărbatul dumitale?... Care e numele dumitale?...

— Lipatova, și se ghemui și tăcu, de parc-ar fi fost un melc care se strînsese în căsuța lui.

— Ei, de ce nu vrei să spui?

— De mi-ai da vreo alifie...

— Păi, nu-i vorba de alifie, înțelege odată!

Dar fu cu neputință să scoată ceva de la ea.

Pentru Elena Ivanovna, toată ziua era acum stricată, și începu să devină chinuitor de lungă. Fața tînără, palidă și cu crețuri a femeii se amesteca cu viața de fiecare zi a casei, cu ploconelile babei, ca ale unei maici înaintea stareței; îl vedea în fața ochilor pe Borșci, roșu și înalt, păturindu-și cu grijă bancnotele, apoi îi fulgeră prin fața ochilor ușa deschisă în noaptea neagră și fîșia de lumină care smulgea întunericului o bucată de strat cu flori și frunzișul nemișcat al plopului.

A doua zi, în casa inginerului era o harababură nemaipomenită. Lumea stătea strînsă ca scrumbiile în butoi, nu numai în sala de așteptare, dar și în coridor, pe pridvor, pe scară. Îndesîndu-se, împingîndu-se, înghiontindu-se, strivindu-se unii pe alții, stăteau cu fețele roșii și asudate, fără să-și dezlipească privirea de pe ușa încuiată. Oamenii săreau peste portița încuiată cu cheia, peste gard. Paznicii și hamalii, chemați de la gară, nu puteau opri mulțimea care năvălea.

— N-auziți, vi se vorbește doar lămurit. Azi nu-i zi de primire. Cucoana a spus că nu primește. N-așteptați, că n-are să fie nimic... Circulați!...

Dar mulțimea năvăli, îi dădu la o parte, și vuietul glasurilor acoperi totul.

— Avem treabă cu cucoana...

— De ce nu ne lăsați?...

— De ce a adus Borșci treizeci și două de ruble?...

— Și baba...

— Cu ce sîntem noi mai prejos ?...

— Nici noi n-avem ce mînca...

— Măi, băieţi, ce vă uitaţi la diavolii ăştia ? Bateţi-i !...

— Dă-i ! Trage-i !

În aerul încărcat, plin de respiraţia, sudoarea şi mirosul greu al oamenilor, încordarea creştea, gata în orice clipă să se prefacă într-o catastrofă.

Elena Ivanovna, retrasă într-una din odăile din fund, umbla disperată de la un colţ la celălalt al odăii, frîngîndu-şi mîinile şi trăgînd cu urechea la vuietul din curte, care creştea mereu. Oare ea voise ca lucrurile să se petreacă astfel ? Şi de ce ieşise totul aşa de absurd şi de caraghios ?

Numai după ce fură mobilizaţi aproape toţi muncitorii de la calea ferată, reuşiră să despresoare casa şi curtea.

La masă, Elena Ivanovna împărţea supa cu faţa palidă şi cu buzele strînse. Întinzîndu-i veseli farfuriile, frate-său şi bărbatu-său aduseră vorba tocmai de ceea ce se temea ea :

— Ei, doctore, dă-mi curcan.

— E minunat, fript aşa, după metoda medicală !

— Leolia, în ce te-ai specializat : boli interne, de ochi, nas, gît şi urechi, sau, mai ştii, eşti poate chirurg ? Mai există şi boli amuzante, care se cheamă în mod delicat, nu ştiu de ce, boli de piele...

— Zău, Leolia, că eşti grozavă !... Că n-ai diplomă puţin să-ţi pese. Uite, în America se construiesc căi ferate. Şi credeţi că le construiesc inginerii ? Pe dracu ! Se găseşte pur şi simplu un om care reuşeşte să organizeze o societate pe acţiuni, adună o mulţime de cărţi de specialitate şi-ţi trînteşte o linie ferată ca oricare inginer, dar de inginerie habar n-are.

— Numai că aşteptam din clipă în clipă ca pacienţii recunoscători să ne facă casa praf. Li se aprinseseră feţele, ochii le sticleau cu lăcomie... cred că datorită dragostei şi marii lor recunoştinţe pentru drăgălaşa noastră doctoriţă.

Elena Ivanovna scăpă lingura de argint care căzu pe farfurie, zăngănind scurt.

— Da încetaţi odată !...

Şi imediat, în atmosfera prietenoasă care domnea la masă, răsunară aprins şi dureros cuvintele, în timp ce-i ţîşniră lacrimile stăpînite pînă atunci :

— De ce vă bateţi joc de mine ? Ce vi se pare caraghios ?... De ce a construi poduri sau a lămuri pe muncitori în ceea ce priveşte situaţia lor e ceva serios şi nu-i caraghios ? Iar ceea

ce am vrut să fac eu e caraghios şi găsiţi că trebuie să vă bateţi joc ?... Ah, lăsaţi-mă să vă spun ce am de spus... Ei, ce-i caraghios în asta ?!... Nişte oameni inculţi, necivilizaţi, lăsaţi fără nici un ajutor medical, zac ca nişte vite... Doar nu voiam să-i lecuiesc... Nu-s chiar atît de proastă ; îmi dau seama de asta. Dar ei nu ştiu şi nu înţeleg nimic, absolut nimic... Chiar tu, Kolea, mi-ai spus cum îi intrase unui săpător ceva într-un picior. Dacă i-ai fi scos din picior ce-i intrase, dacă ai fi spălat şi bandajat rana, omul se făcea sănătos. Aşa, din cauza murdăriei, rana s-a infectat şi peste cinci zile omul a murit. Înţelegeţi că este nevoie de cineva — nu-i vorba aici de tămăduit... — care să le poată da un sfat ce să facă în anumite cazuri : să se ducă la medic, sau să întrebuinţeze mijloace simple, obişnuite, cunoscute tuturor, cum ar fi de pildă de a-şi bandaja cu ceva curat un picior. Ce găsiţi caraghios în asta ?... De ce vă bateţi joc ?... Oamenii aceştia sînt neputincioşi ca nişte copii...

— Ce-i cu tine, dragă Leolia ?

— Stai, Lenusia, nu asta am vrut să-ţi spun, ai înţeles greşit.

Şi amîndoi începură să îndrepte care mai de care ceea ce spuseseră mai înainte.

— N-ai înţeles ; încercarea ta nu-i caraghioasă, dar mi-aduc aminte de feţele lacome şi ochii sticlind ai acestei mulţimi...

— Leolia, şi fratele îşi zburli tot părul, cu un aer îngîndurat, orice activitate omenească poate fi considerată din două puncte de vedere... Şi, ca şi cum ar fi considerat-o egală lor, spuse supărat : Sau faptele mele sînt făcute pentru societate, sau sînt făcute exclusiv pentru propria mea satisfacţie. Orice operă de binefacere, orice filantropie este făcută exclusiv pentru propria ta satisfacţie, aşa cum negustorii după ce au furat bine merg la biserică, bat mătănii şi aprind lumînări.

Dar ea nu-l lăsă să termine şi, cu o inconsecvenţă specific feminină, îi aruncă :

— Păi, tu, chiar tu... vii la muncitori pentru că ţi-e greaţă să joci cărţi, să bei, pentru că tu ai nevoie de asta pentru propria ta satisfacţie... Lasă, te rog...

Fratele rîse, ca şi cum ar fi spus : eşti un copil drăgălaş, minunat, dar totuşi un copil.

— Bună satisfacţie să te trezeşti în închisoare, să-ţi miroasă hîrdăul şi să-l scoţi afară...

Dar ea continuă cu aceeaşi inconsecvenţă aparentă, dar cu o logică interioară neîndoielnică, reţinîndu-şi tremurul nervos al buzelor şi nelăsîndu-l să vorbească :

— Parcă nu pricep ?... M-aş fi dus şi eu... M-aş fi închinat cu bucurie acestei munci... Dar... dar o am pe Katia... Ka-tiuşa... o podidiră lacrimile, nu... pot... Am copilul... în-ţe-leg, pentru voi nu-s decît o cucoană, care se plic-ti-seş-te.

Atunci amîndoi încercară s-o liniştească, simţindu-se vinovaţi, însă numai pentru faptul că ea, fiind femeie, fiind slabă, n-ar fi trebuit să-i ceară logică.

— Ei, Leolia, ce te-a apucat... ascultă, aşa nu se poate...

— Leolia, nu trebuie să te enervezi aşa... n-ai înţeles cum trebuie ceea ce voiam să-ţi spun...

Ea plecă de la masă şi se închise în odaia ei.

Inginerul se apropie de fereastră, începu să bată toba în geam cu degetele, uitîndu-se gînditor în stepă, şi spuse :

— În gaura asta e drept că poţi înnebuni.

Şi, întorcîndu-se brusc înspre cumnatul său, spuse deodată supărat :

— Ţi-am spus o dată, şi te mai rog încă o dată : insist categoric să nu te mai duci pe la depou şi să laşi muncitorii în pace.

— Te pomeneşti că ai să faci tu acum pe istericul.

Inginerul se stăpîni şi zise răspicat :

— Există un proverb : acolo unde mănînci nu scuipa.

Elena Ivanovna ar fi vrut să aibă dreptate din mîndrie, dar zilele treceau unele după altele şi totul era ca mai înainte. Departe, de după verdele grădiniţei, se vedeau bordeiele cafenii care prinseseră rădăcini în pămînt, din gară se auzeau semnale, fluierături şi huruitul trenurilor care veneau şi plecau, şi stepa nemărginită, mereu aceeaşi, neclintită, părea o gură căscată.

Bărbatul şi fratele ei se purtau cu ea deosebit de drăguţ şi de prevenitor, şi nu mai pomeneau nici un cuvînt despre trista întîmplare. Dar tocmai această purtare constituia pentru ea o jignire căreia nu ştia ce nume să-i dea.

Soarele ținea încinsă toată stepa ; se ascunsese după turnul de apă, dîndu-le un mic răgaz, iar umbra prelungă și răcoroasă pe care o arunca turnul de apă se așternea peste întreaga grădină a inginerului. Stepa era însă mistuită mai departe de focul zilei dogorîtoare.

Vrăbiile se îngrămădeau voioase pe cărări, fără a înceta să ciripească, sau se mutau din plop în plop făcînd o larmă asurzitoare. Pupeze pestrițe zburau sărbătorind cu monotonul lor „pup-pup-pup" ziua care se apropia de sfîrșit...

Katiușa, care avea patru ani, se juca între răzoare, părînd și ea o vrabie ceva mai mare.

— Mămică, de ce nu zboară viermii ?... Da vrăbiile dorm noaptea ?... Închid ochișorii ?... Da cine stă deasupra norilor ? Dumnezeu ?

Glăsciorul suna ca argintul, Elena Ivanovna, într-o rochie albă, umbla după ea cu o carte în mînă și se gîndea la treburile ei. Ceva care ținea de ea cum se ținea umbra de turnul de apă o trăgea spre bordeiele săpate în pămînt. Avea impresia că rămăsese ceva neisprăvit, sau că ceva trebuia de-abia acum să înceapă.

„O fată tînără cu crețuri fine, abia văzute, și ochii obosiți, supuși..."

— Katiușa, am să chem doica.

— Bine, mămică. Mămică, de ce nu așteaptă vrăbiile ? Cum încerc să mă apropii de ele sfîrrr... zboară toate... Uite, și eu zbor...

Elena Ivanovna bătu din palme. Din casă ieși doica, grasă și plină, cu pieptul strîns în sarafan, o femeie din rasa aceea crescută special pentru a fi doică.

— Akulina, mă întorc îndată. Să nu slăbești fetița din ochi.

— Fii mata liniștită.

— Cum se ivește iar soarele de după nori, du-o la umbră, lîngă casă.

— Bine.

Elena Ivanovna puse cartea pe bancă și ieși din grădină.

— Mămico, vreau și eu să merg cu tine.

— Stai aici, drăguță. Uite, ai aici vrăbii, pupeze, joacă-te cu ele. Acolo unde mă duc eu sînt cîini răi... Mă-ntorc îndată.

Cînd ieşi din grădină, sprijinindu-şi de umăr umbrela albă de mătase lucioasă, i se păru că intră într-o altă lume.

Nu din pricină că pînă atunci ea n-ar fi văzut bordeiele, sărăcia, viaţa cenuşie, dar pentru că acolo totul era înfrigurat, grăbit, ca şi cum fără să se privească unii pe alţii, fiecare preocupat numai de sine, şi-ar fi făurit cu toţii în goană soarta.

Uşile strîmbe ale bordeielor erau deschise. De acolo venea miros greu, iar afară, sub soarele dogorîtor, se auzeau lovituri de ciocan, vorbe şi plînset de copil. Dogarii puneau cercuri de fier, rindeaua de sub care cădeau strujiturile vîjîia, se auzea zgomotul nicovalei, loveau topoarele, se acopereau cu scînduri scheletele de lemn ale caselor.

„Ce multe construcţii noi", gîndi Elena Ivanovna şi întrebă :

— Unde stă Lipatova ?

— Ce treabă ai cu ea ?

Femeile se uitau la ea în treacăt şi nu prea politicos. Deh ! Cucoana asta n-avea bani la ea. Şi-şi vedeau iar de treburile lor, spălau rufe, vase, coseau. Totul se făcea la vedere, sub cerul liber.

— Lipatiha ?... Casa ei nu mai e aici. S-a mutat. Du-te în cealaltă parte, coteşte după stîlpul acela şi ai să vezi un bordei pe un povîrniş : acela-i.

Cizmarul Ignat se ocupa, se vede, cu făcutul banilor falşi. În uşa deschisă se vedea numai spatele lui aplecat şi ceva topindu-se pe foc şi sfîrîind.

Elena Ivanovna, îmbrăcată toată în alb sub umbrela albă, mergea simţindu-se străină în mijlocul vieţii acesteia grăbite şi neostenite, atît de puţin asemănătoare cu viaţa ei, cu situaţia ei, cu relaţiile ei.

În mijlocul arşiţei care scădea, în mijlocul umbrelor care se lungeau, a vorbelor, frînturilor de fraze, exclamaţiilor, bocăniturilor de topor şi al hîrşcîitului ferăstraielor, îi lovi auzul răcnetul ca de fiară al unui copil, care ţipa de se îneca.

Fără să-şi dea seama, Elena Ivanovna porni în grabă în direcţia dinspre care venea ţipătul. Un om înalt şi voinic bătea un copil cu un hăţ îndoit.

Băieţelul cu capul ud şi zburlit se zbătea încleştat între genunchii omului şi ţipa cu disperare, de parcă l-ar fi înjunghiat. Cămaşa şi pantalonii i se pătau de sîngele care ţîşnea.

Elena Ivanovna se aruncă asupra lui.
— Ce faci ?... Lasă-l... Dă-i drumul !...
Omul ridică capul şi apărură claia de păr roşu ca focul, barba şi mustăţile lui Borşci.
— Lasă-mă, cucoană, spuse el tăios, dar încetă totuşi să-l mai bată.
Elena Ivanovna văzu cu mirare cum copilul, care se ridicase ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, îşi strîngea cingătoarea pantalonilor, şi pe faţa lui mînjită de lacrimi jucau cu neastîmpăr ochii piezişi şi vicleni.
— Dar e neomenos. Se poate una ca asta !...
Borşci strînse cu grijă hăţul şi, întorcîndu-i în tăcere spatele, porni înspre bordei. Dar deodată se opri.
— Mata, cucoană, nu te băga unde nu-ţi fierbe oala. E copilul meu şi fac ce vreau cu el.
Şi fără să-i dea timp să spună ceva, adăugă încruntat şi supărat :
— Noi trăim cum trăim, nu sîntem sfinţi şi avem destule păcate pe suflet, da barem copiii să trăiască în frica lui dumnezeu... Măcar ei să ducă o viaţă mai dreaptă... Şi intră în bordei.
— Să vezi, băiatul a furat nişte aţă de la Filomeiha. Ştii, pentru zmeu. Credeam c-o să-l omoare în bătaie... spuse o femeie, care trăgea cu acul la o plapomă de vată cu faţa făcută din petice de stambă.
Elena Ivanovna simţi că n-avea ce căuta aici şi plecă încet. Îi venea să se întoarcă.
„I-am dat doar treizeci şi două de ruble... răsună undeva într-un colţişor întunecat al sufletului ei, iar el se poartă atît de... grosolan..."
Dar, ruşinată, alungă gîndul acesta.
La dreapta, îndată după stîlp, apăru un bordei mic şi scund. O femeie palidă, cu cute pe faţa tînără, curăţa cartofi.
— Bună ziua.
— Sănătate, şi urmă tot aşa de nepăsătoare să-şi vadă de treabă.
— Cum te mai simţi acum ?
— Ştiu eu ?... spuse fără chef femeia.
— Ai mai scuipat sînge ?
— Ca de obicei.

— Atunci am să-ţi aduc o doctorie.

Femeia se învioră şi-şi ridică ochii recunoscători :

— Să-ţi dea dumnezeu sănătate ! De-aş avea o alifie, să-mi ung puţin pieptul, că tare mă mai arde...

Elena Ivanovna stătea cu umbrela albă pe umăr. Femeia curăţa cartofi. Tăcură o clipă.

— Eşti de mult măritată ?

— Al cincilea an.

— Bărbatul dumitale e un om bun ?

— Om bun. Munceşte de dimineaţa pînă seara.

Tăcură iar. Veni o vecină.

— Mariuşka, împrumută-mi jumătate de căldare de apă.

— Ia-ţi.

— Mulţumesc. Diseară am s-aduc şi eu şi ţi-oi da înapoi. Mi s-a rupt cobiliţa. E rău bărbatul ei, tare-i rău, spuse ea, întorcîndu-se spre Elena Ivanovna, nu-i zi de la dumnezeu, nu-i noapte să n-o omoare în bătaie.

— Nu mai spune !... E adevărat ?!...

— Ehei, drăguliţă, o bate de-o omoară...

— Dar de ce ?

— Aşa o bate, încît i-a rupt coastele. Nu-i mult pînă ce-om duce-o la groapă.

— Dar de ce o bate ?

— Ţîşneşte în fiecare zi sîngele din ea ca dintr-un porc înjunghiat. Şi aplecîndu-se îi spuse Elenei Ivanovna în şoaptă, la ureche : Şi-a pus în cap numaidecît s-o omoare pe Maria.

— Dar care-i pricina, se ceartă sau ce ?

— Ehei, Maria-i cuminte, tare-i cuminte. Da el şi-a băgat în cap s-o omoare, spuse repede vecina, bucurîndu-se că mai poate povesti cuiva ceea ce era de mult cunoscut tuturora.

Nepăsătoare, Maria punea la o parte cartofii pe care îi curăţa.

— Dar asta-i îngrozitor, spuse încet Elena Ivanovna, simţind că totul mergea altfel decît ar fi trebuit să meargă.

— Are el socotelile lui, spuse repede vecina, vezi că, după ce a agonisit două sute de ruble, s-a săturat de ea ; de aceea o bate ; el vrea să facă negustorie cu banii.

— Nu, vrea să-şi clădească numaidecît o casă, o îndreptă Maria.

— Ce fiară !

— Nu-i nici o fiară, munceşte ca o vită din zori şi pînă-n noapte. Şi după ce tăcu o clipă, adăugă : S-a săturat de mine. Şi n-am copii.

— Ridică şi douăzeci de puduri, adăugă vecina. Cînd v-a adus pianul, el l-a dus singur pînă-n casă, zău c-aşa-i, şi, ştergîndu-şi buzele, îşi sprijini cotul în mînă dînd din cap.

— Atunci trebuie să pleci de la el.

— Unde să plec ?

— Are s-o omoare... tot are s-o omoare, spuse tărăgănat şi hotărît vecina, are s-o omoare, pentru că nu se potriveşte pentru el.

Elena Ivanovna stătea, încercînd să-şi oprească tremurul buzelor. Aici erau alte legi, deosebite de-ale lumii ei şi de care se lovea ca de un zid.

Şi, deodată, spuse :

— Am să-ţi aduc doctoria, am să ţi-o aduc negreşit.

Femeia îşi ridică iar ochii recunoscători :

— Mulţumesc. De-aş avea alifia... numai să mă frec pe piept.

În fiecare zi Elena Ivanovna îşi spărgea capul ce să facă, cum s-o ajute pe Maria. Dar în faţa ei se ridica acelaşi zid nemişcat, neînduplecat. Stătu de vorbă cu bărbatul Mariei. Se aşteptase să întîlnească o fiară, dar văzu un om cu înfăţişare blîndă, cu ochii albaştri, cu nişte muşchi minunaţi de atlet, şi cu o faţă pe care puteai citi grija zilei de mîine.

— Ascultă, o caut pe nevasta dumitale de boala ei, dar acum nu-i vorba de asta. De ce o baţi ?... E o sălbăticie. De ce faci asta ?

El stătea în faţa ei, tot atît de mare, blînd şi cu ochii albaştri.

— Cine-o bate ? Ia, îi mai dau una, cîteodată, că făr' de asta nu merge.

Şi oricît s-ar fi enervat şi s-ar fi zbătut, ea se lovea mereu de acelaşi zid neclintit de blîndeţe şi de aceeaşi lege întunecată şi neînduplecată.

Elena Ivanovna se hotărî s-o salveze pe această femeie nenorocită.

— Am să te iau în serviciul meu, îi propuse ea, trecînd într-o seară pe la ea ca să stea de vorbă cu bărbatu-său. La început ai să stai aşa, pînă ce te faci bine, iar apoi, dacă vrei, ai să fii fată în casă la mine. Am să-ţi dau leafă bună.

Lipatov, care tocmai se întorsese de la lucru și n-avusese timp să se schimbe, stătea smerit în fața cucoanei, plin de făina pe care o descărcase toată ziua din vagoane. Cînd auzi despre asta se întunecă la față.

— Să-ți trăiască bărbatul și să te duci să slujești la străini ? Asta nu se cade.

— Dar ce, e mai bine s-o omori în bătaie ?

— Păi, nu sîntem străini, sîntem bărbat și nevastă. Dacă se duce îi scot mațele.

Și nu se schimbă nimic. Elena Ivanovna își trăia viața avînd grijă de bărbatul ei, de copilul ei, făcînd muzică, lectură, iar orășelul, cu coșurile care fumegau în fiecare dimineață, își ducea viața lui deosebită de a ei, și senzația acestui lucru trăia necontenit în sufletul Elenei Ivanovna.

V

Erau doi Petea. Unuia îi păreau toate simple și clare, așa cum erau în realitate, sau, mai curînd, așa cum le vedea toată lumea. Vedea stepa care se întindea plictisitoare și tăcută dincolo de ultimele bordeie. Adia dintr-acolo tristețe și monotonie ; era roșcată toată, arsă de soare, ușor învăluită în praful trist, cenușiu și mereu sub porunca vîntului. Stîlpii de telegraf porneau pierzîndu-se în zare și ademenindu-te în tăcere spre locuri unde era viață și era plăcut de trăit.

El vedea cum zilele monotone, semănînd unele cu altele ca piesele de o copeică între ele, treceau pe deasupra bordeielor, neschimbate ca și stepa, zile simple și naive în cruzimea lor.

Îl vedea pe cumnatul său, un ingineraș curățel, loial față de regim, cinstit și cumsecade, cufundat pînă peste cap în slujba lui, o vedea pe soră-sa, care nu știa să-și găsească rostul în viață. Și toate acestea fiind de mult cunoscute tuturor și plictisitoare i se părea că toți le priveau căscînd pînă le trosneau fălcile.

Acest Petea avea ochi ironici. Își bătea joc de oricine, de parcă ar fi avut un diavol în el și, din senin, netam-nesam, începea să cînte cu un glas fals, ca de capră :

— To-re-ador !... To-re-ador !...

Celălalt Petea pleca adesea singur în stepă, fără să întoarcă capul. Mergea înainte, iar deasupra stepei dogorea soarele nemilos, şi ţiuia necontenit şi subţire arşiţa nemişcată care te orbea.

Totul pîlpîia fantomatic şi, desprinzîndu-se din contururi, culorile pîlpîiau şi ele topindu-se în arşiţă.

Ţiuitul subţire al arşiţei orbitoare sau ţîrîitul greierilor neastîmpăraţi în pelinul argintiu şi uscat era de nesuportat. Erau milioane şi milioane de greieri. Stepa era plină de viaţa ei proprie, neatîrnată, de care nimeni nu se interesa, precum nici stepa nu se interesa de nimeni.

Umbrele amiezii care porneau de la rarii stîlpi de telegraf erau scurte. În aer ţiuia sîrma telegrafului şi ţiuitul ei nu te îmbia nicăieri. Totul se petrecea aici.

Petea hoinărea roşu la faţă, cu şapca dată pe ceafă. Dogoarea soarelui nu-l supăra. Simţea numai cum i se destramă gîndurile. Stătea întins cu ceasurile pe undeva, în vreo văgăună, unde găsea un pic de umbră şi se gîndea.

Stepa era minunată, şi serile, cînd umbre lungi se întindeau şi pîcla era tulbure şi liniştită, gîndiri de veacuri păreau să zacă în tăcerea ei şopotitoare. Petea se lăsa în voia întunericului şi a întinsului nemărginit, în care se contopeau propriile lui gînduri.

Dar oriunde s-ar fi găsit cel de-al doilea Petea, primul se întorcea spre el nevăzut, cu faţa strălucind a sărbătoare.

Cumnatul lui ? Da, un ingineraş curăţel. Dar în retorta măreaţă a vieţii de muncă şi de luptă îşi aducea şi el partea, fie ea cît de mică, la făurirea acelei vieţi pentru care se zbătea şi Petea.

Orăşelul ? Da, era plictisitor, cenuşiu, şi gîndurile locuitorilor erau mărunte. Dar şi acolo băteau inimi omeneşti şi, cine ştie, poate că acolo creşteau viitorii luptători, puternici şi pătimaşi.

În tractirul lui Zaharka era fum, zgomot, glasuri de oameni beţi, mutre bete, înjurături de beţivani.

La o masă murdară, Petea bea bere acră. Lîngă el şedea un lăcătuş de la depoul de locomotive, legănîndu-şi capul pletos şi beat.

Spălătura din pahar n-avea nici un gust. Dar lui Petea nu-i păsa. Asta nu era pentru el decît un amănunt întîmplător,

dar inevitabil în cauza de seamă şi esenţială care reprezenta pentru el viaţa.

— Piotr, spuse lăcătuşul zburlit, bîlbîindu-se, şi-l lovi peste genunchi, dacă-i omul drept, nu-mi pare rău, sînt gata să-mi dau şi viaţa pentru el ; dar dacă-i o năpîrcă, o fiară, şi mi se vîră în suflet cu gînd rău, îl rup în bucăţi, şi asta-i tot...

Petea asculta zîmbind — nu-i plăceau oamenii beţi, erau plicticoşi — şi se uita dincolo de omul cu faţa abrutizată, asudată, cu ochii piezişi, fără nici o expresie ; vedea cealaltă faţă a acestui muncitor, îndrăzneaţă şi ameninţătoare, cu ochi de vultur, cu expresia unei forţe concentrate, de mult acumulată, care, încordată puternic ca un arc, abia aşteaptă clipa să se destindă, ţîşnind toată în strigătul de luptă : „Proletari din toate ţările, uniţi-vă !"

— Toate cele le iert, frăţioare, dar pe omul cu gînd rău nu-l iert.

În tractir era zgomot de oameni beţi, şi prin fumul greu şi des nu trecea decît o singură femeie, cu bluză albă, cu faţa palidă, cu ochii negri cufundaţi în orbite şi cu un zîmbet nestins pe buze.

Petea ştia că era fiica acestei împărăţii murdare, dar se uita dincolo de ea şi vedea cealaltă faţă, adevărată, faţa plină de mister a femeii.

Şi Petea spuse :

— Kara Zaharievna...

Kara întoarse capul. Se purta cu el prietenos şi simplu, dar, ca şi de ceilalţi, tot cu zîmbetul se apăra de el.

— De ce vii aşa de rar pe la noi ? Ce-i drept, tare vesel nu-i aici, e murdar, fum, şi oamenii-s mojici şi înjură urît.

— Am o carte interesantă. Tot vreau să ţi-o aduc, şi uit.

— Ehei, Piotr Ivanovici, nu-i de mine. Aş citi cu plăcere şi chiar cu interes, dar cînd scap de hoarda asta nu-mi simt picioarele şi nici nu mai ştiu cum ajung în pat.

Şi Petea, uitîndu-se la faţa ei palidă, se gîndi :

„Să-i spun acestei femei, să-i dezvălui măreaţa taină a luptei care clocoteşte împrejur ?"

Celălalt Petea zîmbi :

„Fetei acesteia, a crîşmarului ?"

„Dar parcă nu s-a întîmplat ca oamenii, venind în atingere cu o cauză mare de care nu ştiuseră pînă atunci, să deschidă deodată ochii ?"

„Asta, care trăieşte cu tată-său ?"

Dar oricît ar fi căutat cel de-al doilea Petea ca prin replicile lui reci, batjocoritoare şi veninoase să-l facă pe primul Petea să tacă, acesta, după ce aştepta puţin, trăgea din nou cu urechea, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, la o altă strună a vieţii, care nu cînta decît pentru el.

Stepa luminată de asfinţit era în sărbătoare.

Îngîndurate, umbrele albastre se întindeau în depărtare.

Într-o văgăună abruptă, cu marginile roşcate roase de ape, se vedeau cămăşi albastre, o învălmăşeală de şepci şi surtuce. Oamenii stăteau în grupuri, aşteptînd ceva. Unii şedeau pe jos, alţii stăteau în picioare mîncînd seminţe, scuipînd nepăsători cojile în faţa lor, şi tufele de pelin argintiu, acoperite de coji, erau din ce în ce mai albe.

O gravitate deosebită emana de la oamenii aceștia adunați în stepa pustie.

Orăşelul murea în văpaia care se stingea în depărtare.

În tăcerea mereu vie, Petea desluşea un zgomot pe care nu-l putea nici dibui, nici prinde.

Sărbătoarea mare fără nume se contopea cu culorile zării îndepărtate, care se stingeau în tăcere şi peste care se oprise nemişcat un nouraş vînăt, lung şi îngust ca un deget.

Sufletul lui Petea fremăta de o bucurie fără de pricină, de sentimentul întinderii nemărginite, al soarelui bun şi roşu de oboseală, tăiat în două de muchia unei coline îndepărtate, a oamenilor minunaţi adunaţi în taină în stepa pustie.

Petea se încruntă. Nu de asta era nevoie. Era nevoie de vorbe înflăcărate, de chemări ameninţătoare, mînioase sau răscolitoare. Și el spuse :

— Tovarăşi !...

Toţi se ridicară în picioare încet şi alene, sau solemn, și se strînseră mai aproape. Acei care mîncau seminţe încetară să mai scuipe cojile şi, întinzînd gîtul, ascultau.

— Tovarăşi !....

Glasul îi era tînăr, răsunător. Şi pentru că era tînăr și răsunător era convingător, dar nu atît prin înţelesul literal al cuvintelor, cît prin puterea lui nemijlocită. Era ceva atrăgător în faţa aceasta rotundă, rasă, oarecum feminină, și în părul răzvrătit, auriu, la fel cu al surorii lui. Viaţa se înfiripa făcîndu-şi cu greu drum ca o mlădiţă ce iese din pămînt ; şi toate erau într-un anumit fel, şi stepa gata să adoarmă, și malurile de lut ale văgăunii, şi feţele care ascultau, luminate de ultimele licăriri ale zării. Părea că soarele, care nu apusese încă,

lumina pentru ultima oară stepa, fețele acestea, depărtarea; iar din adînc răsărea ceva tînăr și neatins, ca un mugure plin și tare, care n-avusese încă timp să se umfle și să se deschidă.

Oamenii stăteau și ascultau cu gîturile întinse.

— Tovarăși, un singur lucru trebuie să țineți minte, cu el trebuie să vă sculați și să vă culcați : să țineți minte că aveți un dușman neînduplecat, neîmpăcat, care nu uită nimic, care nu știe ce-i îndurarea, un dușman...

Oamenii veniseră din multe locuri în gara care se născuse în stepă. Unii veniseră din uzine și fabrici îndepărtate, alții din alte regionale de cale ferată.

Cei veniți de prin orașe mai auziseră vorbindu-se despre lucrurile acestea. Dar de cînd nimeriseră aici, în colțul acesta pierdut și părăsit, în stepa tăcută, roșcată și arsă de soare, unde răsărise ca din pămînt un orășel de lut în care oamenii trăiau în vagoane de marfă și în bordeie, parcă li se ștersese totul din minte. Parcă-și lăsaseră acolo, în orașele în care erau străzi pavate, biserici, închisori, unde zi și noapte circulau oameni și trăsuri, tot ce adunaseră în mintea și în inimile lor ; și veniseră aici goi, după ce pierduseră totul și le era sufletul pustiu. După ce terminau lucrul, cînd vuietul mașinilor și loviturile ciocanelor mureau, ei se duceau la tractirul și la stabilimentul lui Zaharka.

Iar acum glasul acesta tînăr și răsunător vorbea din nou despre sărbătoarea gîndirii, despre fericirea pe care o dă lupta, smulgînd vălul cenușiu și întunecos de pe întinsul stepei obosite, de pe monotonia tristă, care, fără încetare, îi apăsa de-a lungul zilelor de lucru mohorîte.

Și răspunsul răsună puternic :

— Așa-i !...

— Drept !...

Petea spunea ceea ce mai spusese de multe ori, dar sub cuvintele acestea obișnuite, tocite de necontenita lor întrebuințare, tresărea bucuria nespusă a noutății vii, a așteptării nerăbdătoare. Uite, chiar în clipa asta se va ridica iar soarele obosit, din care se vedea de după gorgan doar o fîșie roșie îngustă, și va lumina întinderea nemărginită a stepei, fețele acestea care îl ascultau cu atenție și emoție, și ochii aceștia strălucitori, ațintiți asupra lui. Și oamenii vor înțelege mesajul lui. Vor deschide deodată ochii și vor vedea : lucrul era atît de simplu și de lămurit.

Vor înţelege, şi un val uriaş, care sfărîmă totul, un val de indignare omenească va trece prin ateliere, prin uzine, prin fabrici, prin toată ţara, acoperind gemetele, oftatul, ştergînd de pe feţele palide şi posomorîte, pline de funingine şi de sudoare, durerea şi chinul, va trece pretutindeni unde trăiesc oameni chinuiţi.

— Aici, în stepa aceasta pierdută, în orăşelul acesta necunoscut, se va ivi şi va porni ca un murmur surd valul cel mai mare, iar numele acestui val va lumina istoria cu gloria strălucitoare a conducătorului poporului.

N-a dat oare trecutul pilde de acest fel ?

Iar cel de al doilea Petea trăgea adînc aerul în piept, ca să se audă ce spune, şi explica cu dibăcie şi obişnuinţă structura socială, trasînd jaloanele şi căile de eliberare a maselor muncitoare, captivînd atenţia lacomă a oamenilor acestora în cămăşi albastre, cu surtuce slinoase şi cu feţele apărînd ca nişte pete galbene de sub şepcile negre.

Oamenii aceştia îi deveniseră acum apropiaţi şi dragi şi-i venea foarte uşor să le sacrifice libertatea tinereţii lui. Pătruns de această înfrăţire, Petea nu voia să se uite în ochii şi în faţa mulţimii care îl asculta cu atenţie, ci voia să se uite numai la unul dintre aceştia, la un om care-şi avea expresia, atenţia, sentimentele lui personale.

Şi, continuînd să vorbească, căută cu privirea pînă ce îşi opri ochii în dreapta lui.

Un flăcău cu faţa imberbă, cu părul tăiat drept, cu picioarele răşchirate încălţate în opinci, se uita în pămînt şi se scobea în nas.

Scotea degetul, îl examina cu atenţie, îl ştergea de cămaşă şi iar îl băga în nas, cu totul absorbit de această treabă.

Petea îşi pierdu o clipă firul şi încurcă cuvintele.

„Un săpător... de la artel..."

Apoi îşi mută privirea la un lucrător de la depou, în cămaşă albastră. Era probabil un lăcătuş. Acesta stătea, încruntînd sprîncenele, în atitudinea unui om care ascultă cu atenţie, şi deodată, căznindu-se să priceapă, începu să ridice cu greutate pleoapele şi sprîncenele deasupra ochilor. Le coborî apoi încet, ochii îi deveniră iar inexpresivi, şi iar se vedea sforţarea pe faţa lui murdară şi palidă. Apoi tresări speriat, deschise larg ochii, uitîndu-se împrejurul lui şi, scuturînd din cap, spuse o dată cu ceilalţi :

— Îi drept... aşa-i... aşa-i...

Petea își pierdu din nou firul pentru o clipă și încurcă cuvintele.

„De dimineață pînă acum o fi obosit... Nu-i de loc de mirare."

Și iarăși își mută privirea asupra mulțimii, asupra feței ei enorme, palide de atenție. Ochii ei, nelăsînd să-i scape nici o mișcare, nici o vorbă, erau îndreptați asupra lui și-l îndemnau voioși, iar atenția aceasta încordată îi dicta din nou să spună :

— Tovarăși, înțelegeți, nici cea mai mică încercare de a lupta nu este zadarnică. Ea va constitui una din pietrele cu care veți clădi eliberarea voastră. Luptați, însă numai în numele principiilor generale și nu le uitați, nu le lăsați în umbră din cauza nevoilor mărunte și a scopurilor imediate.

Își scoase șapca și-și șterse fruntea. Un vuiet de aprobare, vorbe, zgomot de nasuri suflate și foșnete trecură prin mulțime.

Fîșia de soare, roșie ca jarul, se stinse deasupra stepei care adormea și se topea pe nesimțite în albastrul serii, ca și cum n-ar fi existat nici dîmburi abrupte, nici văgăuni, nici gorgane îndepărtate. Apoi luci prima stea, și cineva strigă :

— Ciupitul !

— Ciupitul !... Ciupitul !... Ciupitul !... prinseră a striga diferite glasuri.

Se simțea mișcarea mulțimii și cum cineva își făcea loc printre glumele și rîsetele ei. Apoi se desprinse din mulțimea întunecată o siluetă scundă și îndesată și se auzi un glas ușor răgușit, aducînd a behăit de capră. Glasul se auzea pretutindeni.

— Asta... la noi la uzină a venit popa... asta...

Ciupitul avea limba legată, și scotea cu greu cuvintele stîlcite, dar în glasul lui de capră se ascundea batjocură, și mulțimea neagră și deasă se strînse roată în jurul lui.

— ...asta... dacă se întîmplă ca o femeie de la uzină să nască în decembrie, popa înjură ca un nebun, și se întîmplă că nici să nu vrea să boteze copilul... Asta... Și nici nu vrea măcar să stea de vorbă cu tine.

El tăcu, și mulțimea aștepta într-o tăcere încordată. Și Ciupitul urmă :

— Înseamnă, spune popa, că în postul mare v-ați făcut de cap...

— Ha-ha-ha... ho-ho-ho...

— Ca și cum... preotesele n-ar naște niciodată înainte de crăciun... Ho-ho-ho...

— Ele ?!... Într-una, ca iepuroaicele...

O legătură nevăzută se țesea între omul acesta scund, șters, cu ochii veseli și șireți, și mulțimea înviorată, care asculta, nelăsînd să-i scape o vorbă.

Apoi Ciupitul povesti cum au scos pe directorul uzinei într-o roabă.

— Era gras, asta... îi ieșea burta din roabă cum iese aluatul din covată... asta... avea ochi rotunzi și se ținea de marginile roabei rugîndu-se : „Mai încet, fraților, că are să se fărîme blestemata..." Ne prăpădeam de rîs... Cine, asta... avea ciudă pe el, îl scuipa... L-am răsturnat, asta... într-o băltoacă și l-am dat dracului...

Apoi începu să vorbească Volkov, aruncîndu-și cu o mișcare a capului părul ondulat de pe frunte. Nici Petea nu știa de ce îi apărea în fața ochilor, alături de statura înaltă și ochii frumoși ai lui Volkov, fața palidă din fumul și larma tractirului, cu zîmbetul palid și ochii sclipind din străfundul întunecat.

Volkov vorbea frumos, spunea aceleași lucruri pe care le spusese și Petea, dar introducea mereu următoarele cuvinte, ca și cum ar fi vrut să sublinieze că are de zis ceva deosebit de spusele celorlalți :

— Noi, muncitorii, trebuie să ne îngrijim singuri de noi, pentru că ajutor n-are să ne dea nimeni, fiecare are grijă de el, iar dumnezeu de toți. Numai atunci vom izbuti să facem ceva, cînd vom căpăta singuri minte.

Petea simți că o parte din spusele lui Volkov îl privea și pe el, și vedea cu un oarecare sentiment duios de satisfacție că Volkov căuta să-l imite pe el, Petea, și în vorbă, și în gesturi, și în felul lui de a fi.

La marginea orizontului, care părea să curme la doi pași pămîntul întunecat, apăreau într-una stele noi și se fixau pe cer deasupra capetelor celor adunați.

În întuneric se auzea :

— Ei, hai, băieți !...

— Da nu vă mai îngrămădiți !

— Ei, Proșka, dă-mi mahorca să-mi sucesc o țigară.

— Măi, băieți, s-o luăm pe după gară, ca să nu ne vadă jandarmii.

— Da parcă n-o să afle ! Află ei... Poate s-or găsi și unii dintre noi care să vrea să se gudure pe lîngă ei și să ne pîrască !

— Le facem noi felul.

— Da parcă le e scris pe frunte ?

Petea mergea cu Ciupitul și cu Volkov, schimbînd din cînd în cînd cîteva vorbe. Noaptea îi însoțea cu tăcerea ei, cu întinsul nevăzut al stepei și cu stelele nenumărate împrăștiate deasupra capetelor lor. Și alături de ei pășea iar, umplînd sufletul lui Petea, sentimentul solemn al unei sărbători nevăzute.

— Sîmbătă trebuie adunați numai lucrătorii de la depou, zise Volkov.

— Dar nu pe toți... asta... trebuie să-i alegem.

Ei discutau fără patimă despre treburile lor.

Așa cum se perindă tristețea, îngîndurarea, rîsul, enervarea, dragostea, disperarea pe o față omenească, tot astfel își schimbă expresia și fața stepei. Încleștîndu-și parcă fălcile, cu pleoapele lăsate în jos, ea luă o expresie de mînie deznădăjduită, nepăsătoare, fără țintă.

Roșcată, arsă de soare, stepa se tulbură, își pierdu hotarele, învolburîndu-se în norii de praf care se roteau înnebuniți. În această învălmășeală, cenușie și fierbinte, soarele se mistui, precum și calea ferată care se întindea în depărtare, și stîlpii de telegraf, și nu se mai vedeau nici gara, nici orășelul.

Stepa tăcută, fără de glas, era uitată de oameni, care n-o mai băgau în seamă, prinși în căsuțele și bordeiele lor de o grămadă de treburi, de griji, certuri, nenorociri și lupte de fiecare zi. Și stepa uitată părea că se ridică amenințătoare :

— Vin peste voi !

Coloane de praf se ridicau învîrtejindu-se și ajungînd cu capetele lor cenușii pînă la cer, iar în dinții oamenilor hîrșcîia nisipul.

— De acum înainte tot așa o ține...

Prin ferestrele enorme ale casei inginerului se vedea aceeași pîclă uscată, de nepătruns, neînsuflețită, clătinîndu-se și întunecînd totul.

Elena Ivanovna spuse :

— Doamne, ce plictiseală !

Intră ajutorul inginerului, îmbrăcat ireproșabil ca întotdeauna, cu aceiași ochi lucizi și reci cu care dezbrăca încet toate femeile. O făcea însă atît de corect, de politicos și de impecabil, încît nu-i puteai spune nimic.

Elena Ivanovna se sculă să plece.

— Bună dimineața, Nikolai Nikolaevici e acasă ?

Îşi ţinea şapca în mîna lui înmănuşată şi părea să-i spună politicos : „Ştiu că nu mă poţi suferi, dar eu te admir totuşi şi nu-mi poţi reproşa nici cea mai mică incorectitudine".

— Kolea, a venit Felix Bronislavovici, şi se auzi foşnetul rochiei ei pe cînd se îndepărta trecînd în odaia de alături.

Intră Polînov.

— Bună ziua, Felix Bronislavovici, ce veşti bune aduci ?

Acesta îl privi cu ochi reci, ca şi cum ar fi vrut să se răzbune de ceva, şi spuse următoarele cuvinte, pronunţîndu-le extrem de răspicat :

— Muncitorii se agită.

„Asta constituie pentru tine o ocazie potrivită ca să încerci să mă înlături şi să-mi iei locul". Şi acea linişte concentrată, care punea stăpînire pe Polînov în clipele de primejdie, se aşternu pe faţa lui.

— Ce s-a întîmplat ?

— La depou muncitorii au lăsat lucrul. Acarii, manevranţii, ungătorii se agită şi ei. Echipele au părăsit trenurile de lucru.

Cîteva clipe tăcură amîndoi.

— Bine, spuse Polînov, tot aşa de liniştit cum ar fi spus : „Ştiu, ştiu totul, ştiu ce am de făcut. Dar nu cred de cuviinţă să bat toba despre felul cum voi proceda." Cu dinamul aţi isprăvit ?

— Îi putem da drumul chiar azi.

— Daţi-i chiar azi drumul, vă rog. Voi veni şi eu pe acolo.

Felix Bronislavovici plecă.

Polînov termină lucrările, încuie hîrtiile cu grijă, trecu în sufragerie şi sărută mîna nevesti-si.

— Ei, am plecat.

Ea se uită tristă prin geam :

— Ce plictiseală !...

Polînov ieşi. Totul era tulbure, fără contur şi fără culoare. Clădirile gării, construcţiile pe lîngă care trecea apăreau şi dispăreau nelămurit undeva în depărtare, în perdeaua tremurătoare de praf, care gonea.

Şi în această ceaţă subţire, care cuprindea totul, te mira lipsa oamenilor. Peronul gol se desluşea cu greu, ici-colo apăreau întunecate şinele, iar locomotivele stăteau tăcute fără să se împodobească cu fum alb, conturîndu-se nelămurit prin poarta căscată a depoului. Din lipsa siluetelor întunecate, aler-

gînd de la un macaz la altul, din locomotivele care nu fumegau şi fluierele frînarilor care nu se strigau tînguitor şi trist prin norii tulburi de praf purtaţi de vînt se înfiripa o ameninţare ascunsă.

Polînov mergea curajos şi liniştit ; simţea în fundul sufletului o rezervă atît de mare de încredere neclintită, încît era sigur că ea va putea restabili imediat ordinea tulburată. Trecea pe lîngă şirurile roşii ale vagoanelor de marfă, înşirate la nesfîrşit pe liniile de garaj, în care se aflau locuinţele provizorii ale muncitorilor.

Nisipul se învîrtea cu un ţiuit subţire. Pe şine, între roţi, se tîrau copii goi, înnegriţi de soare ; pe lîngă vetrele aprinse, scuipînd limbi de foc, trebăluiau necontenit femei, şi vîntul bătea în fustele lor, lipindu-le de picioare, rupea de pe frînghii rufele cenuşii de praf şi plăpumile şi scutecele care atîrnau în uşile vagoanelor.

Cînd inginerul trecu pe lîngă depou, văzu că lîngă zid era negru de lume. Obişnuit cu siluetele răzleţe, risipite pe şine, la macazuri, la locomotive, la tampoanele vagoanelor care se ataşau, se uită surprins şi curios la această mare vie de şepci, legănîndu-se şi îndesîndu-se în ceaţa tulbure.

Polînov se apropie repede, plin de curaj, ţinînd capul ridicat cu mîndrie, ca un om pentru care totul era clar, precis şi care nu avea de ce să se alarmeze.

Toată conducerea şi jandarmii stăteau înghesuiţi într-o parte, buimăciţi şi speriaţi ; înecîndu-se de furie şi de praf, vîntul vîjîia în sîrmele de telegraf şi în urechi.

Polînov înaintă pînă ajunse piept în piept cu mulţimea, ale cărei ultime rînduri se pierdeau în norii de praf.

— Ce este ? Ce înseamnă toate astea ?

El încercă să prindă expresia ochilor cuiva, aşa cum era obişnuit cu fiecare lucrător în parte. Dar în faţa lui apăreau şepcile negre. iar de sub ele faţa unică şi palidă a mulţimii, şi ochii ei strălucitori.

Cîţiva din primele rînduri scoseseră nehotărît şepcile, şi în aceeaşi clipă, se auziră vorbe, rîsete şi exclamaţii care se amestecară cu vîntul şi cu praful mînat de vînt.

— Scoateţi-vă şi pantalonii !

— Lingăilor !

— Vă întreb, ce înseamnă toate astea ? Şi glasul lui Polînov acoperi furios şi ţipetele, şi vîjîitul vîntului, şi rîsetele.

Dar glasul îi fu acoperit la rîndul lui de izbucnirea de nestăvilit a mulţimii, aşa că nu se mai auzi de loc.

— Jos maiştrii !...

— Jos conducerea !...

— Să plece !...

— Să plece jandarmii !...

— Ne spionează...

— Abia aşteaptă să pună mîna pe cineva...

— Răspundem cu toţii... nu denunţăm pe nimeni...

Pe feţele posomorîte ale jandarmilor se citea o tulburare stăpînită. Păreau să spună : noi ne facem datoria, iar restul nu ne priveşte.

— Domnilor, vă rog să plecaţi de aici pentru o clipă.

Aproape dînd din umeri, jandarmii şi maiştrii se îndepărtară fără grabă, pierzîndu-se în volbura de praf tulbure, părînd să spună : ascultăm de ordine, dar ne lepădăm de răspundere.

— Acum, vă rog, expuneţi-mi liniştit despre ce e vorba.

Mic de stat, cu şapca în cap, Ciupitul ieşi înainte, iar ochii sfredelitori îi jucau batjocoritori, şireţi. El începu să vorbească, privind cu un ochi cenuşiu, rîzător şi cu celălalt micşorat.

— Muncitorii vor... într-un cuvînt... asta... să nu mai stea în vagoane de vite... vagoanele-s pentru vite, iar voi aţi băgat în ele oameni.

— Ei ?

Polînov îşi dădu deodată seama de superioritatea lui faţă de acest ciupit care se împiedica în vorbă, şi simţi nu numai superioritatea omului cult, care dispune de un limbaj precis, ales, dar şi superioritatea înţelegerii lăuntrice a lucrurilor, care-i dădea sentimentul de satisfacţie că dreptatea este de partea sa.

— Apoi se isprăveşte vara, vin vînturile, ploile... Într-un cuvînt... asta... copii... familie... unde să mergi cu ei ?

Şi se uita micşorîndu-şi ochiul a batjocură sau a şiretenie, de parcă îndărătul acestor cuvinte încurcate s-ar fi ascuns ceva pe care deocamdată nu voia să-l dea în vileag.

— Dar, la drept vorbind, ce vreţi ?

Mulţimea tresări.

— Drept. Vorbeşte drept.

— Nu se poate să chinuieşti oamenii în vagoane de vite...

— Nu-s cai, nici boi... îs doar oameni...

— Vine toamna...

Şi din nou un glas hotărît, frumos şi precis, răsună deasupra mulţimii :

— Dacă aveţi nevoi, trebuia să mi le expuneţi în linişte şi nu să lăsaţi lucrul. Vă dau două...

Vocea lui se pierdu în larma de glasuri furioase şi discordante.

— Ştim noi...

— Vechea poveste...

— Ajută ca mortului lumînarea.

— Ţine-ţi sfaturile pentru tine...

— Astea-s vorbe, iar noi avem să murim, cu copii cu tot.

Iar omul cu ochiul micşorat şi cu celălalt ochi cenuşiu şiret spuse :

— Într-un cuvînt, îs oameni... asta... trebuie s-o înţelegeţi..

Aceasta îl întărîtă pe Polînov.

— Păi da, tocmai pentru că sînteţi oameni, pentru că vă consider oameni, mă port cu voi astfel şi stau cu voi de vorbă. Altul, în locul meu, dădea de mult o telegramă, şi în loc de vorbe ar fi stat în faţa voastră o companie de soldaţi.

— Nu ne speria !...

— Nu ne speriem noi !...

— N-ai nimerit-o cu noi !

Iar omul cu ochiul micşorat spuse supus, sau poate şiret, batjocoritor :

— Domnul şef stă şi el ca vitele — are seră, douăsprezece odăi curate, frumos mobilate, iar noi, noi stăm ca oamenii... într-un cuvînt... asta... în vagoane de vite... Se apropie toamna, frigul, ploile... într-un cuvînt, avem să ne obosim tot cărînd copiii noştri la cimitir.

Şi iar zburară în vînt frînturi de glasuri amestecate :

— El s-a procopsit...

— În primul rînd, de el a avut grijă...

— N-a uitat de el...

Polînov îşi stăpîni enervarea care începea să-l cuprindă.

— Nu înţelegeţi nimic... Trebuie să înţelegeţi că asta nu depinde de mine. Bugetul şi ordinea în care se fac lucrările se întocmesc de direcţie. Mie nu mi se trimite decît planul gata întocmit şi eu îl îndeplinesc. Nu-l pot schimba, cum nu-l poate schimba ultimul salahor. Acolo scrie să se construiască în primul rînd gara, şi clădirile pentru funcţionari şi cele necesare pentru exploatarea căii ferate, şi eu am făcut întocmai. Dacă planul era altul şi mi-ar fi dat dispoziţii să construiesc mai

întîi cartierul muncitoresc, aşa aş fi făcut. Nu-s decît un simplu executant. Iar dacă schimbam o cărămidă, m-ar fi dat pe loc afară. Trebuie să înţelegeţi asta.

Marea de şepci întunecate tresări de indignare. Dar Ciupitul se întoarse către ei, le făcu un semn cu mîna şi, închizînd pe jumătate ochiul, spuse de parcă ar fi răspuns pentru toţi :

— Pe noi... ce ne privesc... toate astea... într-un cuvînt, direcţie, nedirecţie, totuna, avem să ne cărăm copiii la cimitir... Nu ne priveşte cine conduce acolo. De vină nu sîntem noi, dar de murit, murim noi...

Şi deodată întorcîndu-se, şi părînd parcă mai înalt, se uită mînios cu ochii lui mari cenuşii şi aruncă mulţimii cu glasul lui răguşit de vînt :

— Nu-i aşa, băieţi ?

Mulţimea se desfăcu şi-l înghiţi. În jurul lui Polînov erau feţe îndîrjite, pe care lucea sudoarea lipicioasă, şi ochi scînteind de furie.

— Deştept...

— Gîndeşte cu şezutul şi şade cu capul...

— ...Şi pe deasupra se mai scarpină...

— Şade pe făgăduielile lui ca pe un scaun.

— E ud sub el, de atîta vorbă.

— Ce să te mai uiţi la el ?...

— Ha-ha-ha !...

„Nu, cu ei nu poţi sta de vorbă decît cu biciul..."

Dar în aceeaşi clipă îşi înăbuşi acest gînd, pe care nu l-ar fi rostit cu glas tare, şi ieşi din mulţime liniştit, cu capul sus şi mîndru, fără să se întoarcă, aşteptînd în fiece clipă ca o piatră aruncată din spate să-l lovească în ceafă.

Mergea înainte, iar glasurile şi vorbele se pierdeau, măturate de vînt ; vîrtejuri de nisip se alungau printre şine cu un ţiuit subţire şi mînios, rotindu-se îndelung. Pe cer norii cenuşii şi tulburi goneau nebuneşte.

Văzu iar şirurile roşii ale vagoanelor, copii jucîndu-se în praf, femei trebăluind neostenit pe lîngă vetre, şi vîntul bătînd furios în fustele care li se lipeau de picioare ; iar în faţă se înălţau clădirile gării.

O dată cu sentimentul de siguranţă, îl copleşea gustul amar al senzaţiei că tot ce fusese convingător, clar şi simplu se dărîmase, iar în faţa ochilor îi rămăsese ceva obtuz, orb şi încăpăţînat.

Pe peron stăteau îngrămădiţi, aşteptîndu-l, cei din conducere, maiştrii, jandarmii.

Polînov rămase o clipă pe gînduri, apoi spuse brusc ajutorului său :

— Trimite mecanicilor şi acarilor un aviz. Le dau două ore. Dacă peste două ore locomotivele nu vor fi puse în funcţiune am să cer telegrafic să mi se trimită echipe de rezervă. Ştiu ei ce înseamnă asta !

— Poate cerem să vină o sotnie de cazaci, strecură cineva încet.

— Nu.

Şi plecă.

Peste două ore trenurile de manevră şi de lucru, legănîndu-şi panaşele albe de fum destrămate de vînt, se chemau ba cu glasuri subţiri, ba cu glasuri groase, ba împreunîndu-şi glasurile ; iar fluierele întrerupte de vînt răspundeau : ti-ti-i-i.

Siluete întunecate fugeau grijulii de la un macaz la altul, se uitau de pe platforma locomotivelor, apăreau şi dispăreau între tampoanele vagoanelor care se ciocneau cu zgomot.

Cei de la depou se împrăştiară. Lăcătuşii, electricienii, dulgherii refuzară să reia lucrul.

„Sînt oare eu de vină ?“ se întrebă Polînov.

„Nu, nu-s de vină“.

„Dar ei ?“

„Nici ei nu-s de vină.“

Şi în asta consta puterea lor, că nu erau vinovaţi. Şi tot în asta neputinţa lui — că nu era nici el vinovat.

Dar cu oamenii era sever, laconic şi precis, ca cineva pentru care totul e limpede şi ştie ce vrea.

Şi la masă, tot atît de precis şi de lămurit, căutînd să fie ca întotdeauna delicat şi corect cu nevastă-sa, spuse :

— Leolia, recunoaşte că-i neplăcut. Piotr e oaspetele nostru şi duce agitaţie printre muncitori. Bineînţeles că n-am să-l pîrăsc, dar nu ştiu cum are să se isprăvească asta. Băgînd cu un gest obişnuit şervetul în jiletcă şi pregătindu-se să mănînce, continuă : Înţelege că n-o fac pentru mine, nici măcar pentru tine şi copil, nici pentru situaţia pe care o avem ; ştii prea bine asta. Dar pînă la urmă, toată povestea asta are să cadă pe capul muncitorilor şi, ceea ce-i mai stupid, e că ei nu vor obţine nimic.

— Mamă, de ce nu zboară viermii ?

— Mănîncă, puiule. Trebuie să mănînci, pentru că se isprăveşte masa şi rămîi flămîndă.

Dădaca grasă, cu şorţ alb, dădea Katiuşei să mănînce, ţanţoşă, independentă şi dîndu-şi importanţă, de parcă fiecare gest al ei ar fi fost un lucru de seamă : şi cum se apleca spre copil, şi cum îi îndrepta şervetul şi cum îl oprea să-şi bălăbănească picioarele.

Elena Ivanovna împărţea supa, iar faţa de masă, farfuriile şi argintăria erau curate şi străluceau ca întotdeauna.

— Vrei să vorbesc cu Petea ? Bine.

Zise acestea ca să spună ceva, să nu-şi supere bărbatul tăcînd, dar ea îşi avea ideile ei, deosebite de ale soţului său şi de ale lui Petea, şi era nevoită să le rumege singură, neavînd cui le împărtăşi.

Era întuneric şi linişte. Împrejur se întindea stepa nemărginită pînă departe, deşi prin întuneric nu se vedea nimic.

Vîntul se liniştise o dată cu venirea nopţii şi acum totul era nemişcat şi tăcut.

Înspre partea unde se afla orăşelul era tot atît de întuneric. Numai luminiţele sărăcăcioase ale tractirului licăreau departe, şi de-a lungul şinelor tremurau lucirile tulburi, albăstrii ale felinarelor electrice.

Studentul stătea întins pe pămîntul uscat cu miros amărui de pelin şi de praf care se răceşte. Alături de el, tot întins, stătea Ciupitul. Nu-şi vedeau feţele. Numai siluetele lor întunecate apăreau nelămurit.

Cînd Ciupitul trăgea din ţigară, răsăreau pentru o clipă, din întuneric, nările şi o bucată de mustaţă zburlită, iar studentul se căznea să-şi reprezinte faţa cunoscută a Ciupitului, atît de schimbat îi părea fragmentul cu nări şi cu mustaţă pe care îl vedea.

Studentul mozolea un firicel de iarbă şi, cufundat în gînduri, vedea parcă înaintea ochilor poarta căscată a depoului, fumurile serii deasupra orăşelului şi faţa drăgălaşe a surorii lui.

— Consider că am pierdut. Desigur nu-i vorba de case ; chiar să vrei, tot nu se pot clădi pînă-n iarnă. E vorba însă de impresia pe care o produce greva asupra duşmanului. Au pornit-o toţi, solidari, şi-ar fi trebuit s-o sfîrşească tot aşa, toţi împreună, ca la o comandă. Asta-i lovitura cu care uluieşti duşmanul şi uneşti şi întăreşti muncitorii, acesta e rostul acţiunii.

Înţelegi ? Aici important este procesul, nu rezultatul. De nu erau mecanicii...

Ţigara lumină o clipă nările şi mustaţa Ciupitului.

— Dacă ar da cel puţin pături şi ar căptuşi vagoanele pentru iarnă, şi încă ar fi bine.

Studentul se încruntă.

— Nu merita să faci gură pentru pături. Şi, tăcînd o clipă, aruncă în întuneric : Muncitorii de la depou, halal de ei. Nu m-am aşteptat ; s-au ţinut minunat...

— Ia, nişte oi !...

Pe student îl supără observaţia, dar îi găsi îndată o explicaţie care îl linişti. În cuvintele Ciupitului nu se simţea dispreţ. El era os din osul lor şi sînge din sîngele lor, numai că se exprima grosolan.

Obrazul Ciupitului apăru din nou o clipă în întuneric şi el vorbi grăbindu-se să desmintă parcă presupunerea lui Petea :

— Uite ce-am făcut. Am luat, asta... într-un cuvînt, un ziar sau o revistă, jumătate din ei nu ştiau să citească şi le citeam eu. Cîteodată era întuneric şi ţineam ziarul cu capul în jos şi le turnam de parcă aş fi citit... le ziceam de la mine... ha-ha-ha... Stăteau, ciuleau urechile şi ascultau.

Studentul tăcea posomorît.

— Le vîram în cap cum umpli cîrnaţii.

Încet, în tăcerea nopţii, din întunericul îndepărtat ajunse pînă la ei huruitul — la început abia auzit, apoi tot mai lămurit şi mai tare, din ce în ce mai tare, bătînd cu toate roţile o dată — unui tren de noapte care se apropia. Locomotiva şuiera stăpînit, temîndu-se parcă să nu trezească pe cineva, apoi tăcu. La intrarea în gară se auri nemişcat în întuneric un lănţişor de lumini.

— Ei, mîine plec. Nu mai am ce face aici.

— Mergi sănătos. Într-un cuvînt... asta. Ai pregătit lucrurile bine, treaba-i pornită. S-auzim de bine.

Fără să stingherească pe cei care dormeau, locomotiva şuieră din nou încet şi întretăiat, începu să sufle la început rar şi adînc, apoi din ce în ce mai des. Lănţişorul de lumini clipi, apoi luminile se stinseră una după alta, ca nişte scîntei în întuneric. La fel se stinse şi huruitul roţilor. Întunericul şi tăcerea aveau să domnească pînă dimineaţa.

Studentul mai auzi paşi îndepărtîndu-se pe pămîntul tare şi uscat. În faţă tresăreau luminile tulburi ale bordeielor mărginaşe sau poate i se părea numai.

— Tovarăşe ! strigă el şi se opri. Ei, tovarăşe...

— Ei ?...

Şi iar se întîlniră în întuneric. Ciupitul stinse ţigara.

— Dar, ştii, mie mi-a rămas ceva pe suflet... Dumneata te porţi curios cu băieţii... îţi sînt doar tovarăşi.

Celălalt rîse.

— Dar cum să fac... Într-un cuvînt, pe mutra omului nu stă scris dacă e sau nu un spion. Eu le spun toate aşa cum sînt. Iar de m-or trage la răspundere am să le spun c-am citit într-un ziar legal şi toţi vor spune că aşa-i. Nu-s nişte oi ? Nişte oi.

Şi rîse.

Acest rîs trezi în amintirea lui Petea nişte ochi vii şi cenuşii, şi ceva din privirea acestor ochi îl împăcă oarecum.

— Ei, noroc tovarăşe ; fii sănătos şi să-ţi meargă din plin, şi strînse mîna bătătorită care mirosea a ulei de maşină şi a sudoare.

Iar din întuneric auzi :

— Drum bun... Într-un cuvînt, asta-i. Ne mai vedem noi...

Petea mergea fără să vadă unde călca, privind reflexele albăstrii îndepărtate de deasupra gării, şi, ca întotdeauna, căuta să găsească o explicaţie care să îndulcească impresia neplăcută pe care i-o lăsaseră cuvintele Ciupitului. Şi deodată simţi că nu existau şi că nu era nevoie de nici un fel de explicaţii, pentru că el şi Ciupitul priveau lucrurile — de asta îşi dădea bine seama — din două puncte de vedere deosebite.

Petea trăia viaţa într-o continuă sărbătoare. El făcea parte dintre cei care-şi supun viaţa ideilor lor, ceea ce nu-i hărăzit oricui. Ciupitul trăia viaţa de toate zilele, trăia viaţa aşa cum era, dar trăia intens laolaltă cu tot ce-l înconjura, şi în felul lui avea dreptate.

Nu existau nici un fel de explicaţii, şi nici nu era nevoie de ele.

În întunericul şi în tăcerea domoală o fîşie de lumină cădea prin uşa deschisă şi, frîngîndu-se pe trepte, trecea în grădină. Pe alocuri se iveau din întuneric frunzişul luminat şi petele fantomatice ale florilor ce se ofileau în pragul toamnei.

Rochia albă a Elenei Ivanovna la un capăt al băncii părea o pată de lumină. Alături de ea se reliefa silueta nelămurită a fratelui ei. Prin ușa deschisă, pe terasă ajungea încet pînă la ei țăcănitul măsurat al pendulei din sufragerie.

— Pleci devreme ?

— Pe la șase dimineața.

— De ce nu pleci cu trenul ?

— Undeva într-o stație au să pună mîna pe mine. Au dat de știre peste tot.

— Petecika, știu că ai păreri proaste despre mine.

— Da de unde, Leolia ! Lasă...

— Nu, nu, stai... Petecika, nu pot... n-o pot lăsa pe Katiușa... Dacă te dăruiești unei cauze, trebuie s-o faci fără să te uiți îndărăt, să te dai toată... Nu mai există atunci nici familie, nici copii.

— Te înțeleg, Leolia, fiecare cu necazurile lui. Chiar acum am stat de vorbă cu un muncitor de la depou. Nu-l bagi în seamă : e mic, ciupit de vărsat și pe deasupra spanchiu, dar el îi ține pe toți în mînă. Și se poartă curios cu ei. Chiar spune despre ei : „niște oi". Eu am...

— Știi, Petea, cînd te întorci de la ei și stai de vorbă cu mine, mi se pare că aduci cu tine chiar aerul de acolo și simt că parcă văd mai limpede și mai departe. Și zi cu zi mă uit și văd cum în fiecare colțișor, în fiecare atelier, în fiecare căsuță de muncitor se făurește ceva uriaș, o cauză mare și importantă, care crește mereu, devine tot mai mare, și știi? la un moment dat nu mai văd nimic decît acest lucru, ca și cum ar acoperi întreaga lume... Altfel...

Ea tăcu, desenînd pe întuneric cu vîrful pantofului în nisip.

În spatele casei se vedea reflexul albăstrui și tulbure al luminii electrice care lumina de jos cerul tăcut și nemișcat.

— Știi, cînd te cufunzi în griji, ți se pare că lucrurile cele mai importante pe lume sînt copilul, bărbatul, gospodăria, faptul că primești reviste, că vin trenuri, musafiri, că afli din ziare diferite întîmplări... Așa-i, Petecika...

— Asta-i pentru că tu nu faci nimic.

— Și lupta asta pare să se ascundă, să se tupileze prin unghere, ca și cum n-ar avea nici o însemnătate.

— Spune-mi cu cine te aduni ca să-ți spun cine ești...

— A, nu ! Să nu-ți faci o părere atît de rea despre el... zău, că nu-i drept... De sus s-au și cerut explicații de ce n-a

chemat armata și de ce n-a dat pînă acum afară pe toți muncitorii. El s-a purtat cinstit în chestiunea asta. Înțelegi ? Nu ca inginer, ci ca om. Nu cred să-l mai lase multă vreme aici.

Tăcură iar. Ar fi trebuit să vorbească nesfîrșit de mult ; viitorul era nelămurit și poate că n-aveau să se mai vadă, dar nu găseau cuvintele și nu știau cum să înceapă.

— Ți-aduci aminte, Petea ? Cînd erai mic îți plăceau foarte mult niște turte tari. Erau pline de praf și, cînd le mîncai, nisipul îți scrîșnea în dinți ; dar tu stăteai cu ceasurile lîngă precupeață.

— Mi-amintesc și eu că te duceai la școală și banii pe care-i primeai, ca să-ți cumperi ceva de îmbucat, mi-i dădeai mie pentru turte, iar tu rămîneai flămîndă. Bună fată erai !

Rochia ei era albă în întuneric, iar fața o pată nelămurită.

— N-am răspuns așteptărilor, rîse ea încetișor.

Petea împărțea oamenii în două categorii inegale ; pe de o parte cei care erau legați într-un fel sau altul de cauza pentru care lupta el, și pe de altă parte toți ceilalți : „burghezii", cei sătui și blazați. Primii nu erau decît o mînă de oameni, dar umpleau întreaga lume ; ceilalți mișunau ca muștele, dar în mijlocul lor era plictisitor și pustiu, ca în stepă. Pe soră-sa n-o putea pune nici în prima, nici în a doua categorie. Ea își păstra în inima lui un loc deosebit, plin de căldură și duioșie.

Luîndu-i mîna în mîna lui tînără, lată și puternică, spuse :

— Sărut-o pe Katiușa. M-a întrebat tot timpul dacă muștele umblă pe nori. I-am spus : „Nu". Iar ea mi-a răspuns : „Atunci cum umblă pe tavan cu picioarele în sus ?" Ei, rămîi cu bine !

— Să-mi scrii !...

Și plecă. Dar ea îl chemă înapoi și, cînd se întoarse, îl îmbrățișă, ascunzîndu-și fața la pieptul lui, cutremurată de un plîns tăcut.

Pașii lui se pierdură în întuneric, și multă vreme rochia albă rămase singură în noapte.

Ciupitul așteptă pînă cînd zgomotul pașilor lui Petea se stinse, apoi o luă la fugă repede înapoi. Sări peste un gard de nuiele și orbecăind prin beznă, ghicind instinctiv drumul, o luă printre bordeiele negre și strîmbe.

— Au-u ! Va-ai !... se auzi încet în întuneric un glas rugător și tot mai ascuțit, care nu se putea ști de unde venea.

Ciupitul se opri, întinzînd încordat gîtul.

— Cîntă cineva ?... Sau poate îl înjunghie pe cineva ?

— ...Au-u !

Îi bătea inima. O luă iar la fugă, sărind peste gardurile de nuiele, împiedicîndu-se de stîlpii porţilor. Un cîine îl înhăţă pe furiş de picior şi prinse a lătra sălbatic, răguşit, înecîndu-se de furie.

„Ei, diavole !..."

Dar n-avea la îndemînă nici o piatră.

Se opri lîngă un bordei, se furişă lîngă fereastră, ascultînd cu încordare. Era linişte. Din stepă ajungea pînă la el ţîrîitul fără de sfîrşit al greierilor şi mirosul amar al pelinului, contopite în aromeala nopţii.

Ciupitul bătu încetişor în fereastră. Aşteptă un timp, apoi trase de oblon, care se deschise încet, cu un scîrţîit. Geamul era deschis şi din bordei venea miros greu de trupuri omeneşti îngrămădite, calde, asudate. Se auzea răsuflarea şuierătoare şi subţire a unui copil şi sforăitul sacadat şi puternic al cizmarului.

Ciupitul trase cu urechea, silindu-se să desluşească în acest concert încurcat şi strident răsuflarea fetei.

Dar sforăitul domnea nestingherit, acoperind învingător totul. Ciupitul se aplecă uşor pe fereastră. În faţa ochilor lui se întindea doar o pată albă, nelămurită. Întinse braţul şi atinse cu mîna un trup călduţ. Şopti în întuneric :

— Daşa !... Ei, Daşa !... N-auzi ?

Mîna îi aluneca grăbită pe trupul adormit în căutarea obrazului fetei, dar degetele i se încîlciră deodată într-o barbă aspră şi ţepoasă.

— Lua-te-ar !...

Ciupitul sări repede înapoi şi se piti pe vine, ţinîndu-şi răsuflarea.

Cizmarul începu să se mişte în aşternut şi se aşeză bodogănind.

— Hm... Toarnă cositorul... băncuţa... Ă-ă-ă !...

Căscă tare, pe jumătate treaz, apoi se întoarse pe partea cealaltă şi prinse iar a sforăi.

Ciupitul închise încetişor oblonul, se furişă la un alt oblon şi-l deschise. Şi aici mirosea a trupuri îngrămădite şi se auzea nelămurit o răsuflare de copil, dar urechea lui desluşi îndată răsuflarea măsurată şi lină a fetei.

— Daşa !...

Atinse cu mîna un sîn şi simţi o căldură plăcută, dar şi-o trase repede înapoi. Fata se trezi îndată, şi se aşeză jumătate speriată, jumătate bucuroasă, apoi, ruşinată, îşi acoperi prin întuneric pieptul cu mîna.

— Ei !... Cine-i ?... Tu eşti, Alioşenka ?...

Iar el, potolindu-şi răsuflarea grăbită, şopti abia auzit :

— Daşa !...

Din întuneric veni răspunsul tot în şoaptă :

— Îndată... închide oblonul.

Închise încet oblonul fără să scîrţîie, apoi ocoli bordeiul şi se aşeză după colţ, cu spatele lipit de prispă.

Şi pentru întîia oară văzu cum călătoreau stelele nenumărate în întunericul nemărginit. Din stepa tăcută şi întunecată venea un ţîrîit necontenit care-i umplea sufletul de un amestec de bucurie, nelinişte şi chin, iar mirosul dulceag al pelinului făcea să-i bată inima de dor.

Şi tot zîmbind îşi spuse :

— Da... asta... greierii îţi ţiuie în urechi.

Greierii amuţiră o clipă, iarba foşni şi de după colţ se ivi o pată albă.

Rochia de o albeaţă strălucitoare umplu într-o clipă tot întinsul întunericului înstelat şi tăcerea stepei.

— Bună seara, Alioşecika... de ce nu te mai vede nimeni ?...

Ea se aşeză lîngă el, atingîndu-l uşor. Simţindu-i căldura vie, el se trase mai aproape, fără să-i lase mîna.

— M-am speriat... mă gîndeam cine să fie...

— Nimerisem cu degetele în barba lui tată-tău.

Ea rîse, acoperindu-şi gura.

— Tare nu-i place să ne ştie împreună. Zice că pînă la nuntă nu cumva să îndrăzneşti...

— Dar eu ce-s... asta... armăsar ?... Ce bodogăneşte degeaba ? Nu-i plac...

— Nu-u... Flăcăul, zice el, e bun, are să te ia, dar i-e frică să nu mă strici.

— Vorbeşte prostii... Asta... Ce-au căutat la voi Jelezneacii...

— Au venit în peţit...

— Ei ?

— Tata a spus : „Aduceţi un sfert de vadră de votcă". Iar ei au adus două. Toată ziua au băut şi, după ce au băut, au întrebat : „Dai fata ?" Iar tata, beat, a răspuns : „Veniţi cînd

m-oi trezi". Cînd au venit a doua zi, tata le-a spus : „Întrebaţi fata, că ea se mărită, nu eu". Ei au scuipat şi au plecat.

Rîseră amîndoi în întuneric şi simţiră deodată cît de apropiaţi erau. Şi în liniştea deplină, el îi şopti atît de încet şi înăbuşit, încît numai ea auzi :

— Daşa ! !...

Şi ea îi răspunse tot atît de încet, aplecîndu-şi capul :

— Da ? !...

Dar nu mai era nevoie de cuvinte. Mîini puternice o atraseră şi răsuflarea lui fierbinte îi ardea gîtul. Ea se lăsă moale, îşi răsturnă capul pe spate şi, sprijinindu-se uşor de el, ca să nu creadă că l-ar respinge, îi şopti, rugător :

— Lasă-mă... lasă-mă... Alexei Kapitonîci !... Lasă-mă...

— Dar ce... doamne... nu-i totuna ?... Ne luăm doar... sau poate că nu mă iubeşti ?

Ea se lipi de el moale şi neputincioasă, îi înlănţui gîtul cu braţele şi, ascunzîndu-şi faţa pe umărul lui, începu să plîngă încetişor :

— Mi-e frică, Alioşenka... Jelezneacii s-au lăudat c-au să-l închidă pe tătuca... că face bani falşi... Pentru asta, spuneau ei, merge la ocnă.

El oftă deodată adînc, îşi aţinti urechea la noaptea plină de ţîrîitul nesfîrşit al greierilor şi privi întunericul plin de stele.

Stăpînit de un sentiment nou, o luă în braţe, o înlănţui, lipindu-şi obrazul de al ei, şi începu s-o legene încet, ca un copil.

Barierele ruşinii, cinstei, datoriei, care-i despărţeau, fiindcă nu era voie şi nu era cinstit să strici o fată înainte de nuntă, se topiră şi dispărură, iar între ei îşi făcu loc un sentiment delicat de iubire plină de blîndeţe, de mîngîiere, de nesfîrşită duioşie pentru fata iubită, neprihănită şi fără de apărare în faţa dragostei care-i unea. El o legăna adormind-o, lipindu-şi obrazul de al ei, şi totul fu acoperit de murmurul şoaptelor în întuneric :

— Hulubaşul meu !... Rîndunica mea cu aripi cenuşii !... Nu te teme... asta... am rînduit eu totul, am şi vorbit, am să-i fac un rost la calea ferată ; are să cîştige bine... Avem să facem nuntă... Am să-i cad în genunchi şi-am să-l rog să se lase de asta... Am să fac pe dracul în patru, am să cîştig pentru tustrei, am să-l umplu de bani, numai să se lase de asta... Rîndunica mea... draga mea...

El o legăna, şi mai mult ghicea decît prindea cu urechea vorbele ei :

— Dragul meu, numai pe tine te am pe lume... Nici tată, nici mamă, numai pe tine te am. Mă auzi ? Numai pe tine te am. Doamne !... De-ar trebui să te aştept şi o sută de ani... Am să fac tot ce ai să-mi spui... Mi-aş da şi viaţa pentru tine...

Braţe puternice ca nişte rădăcini o înlănţuiau. Nu putea să se mişte. Dar aşa cum sta în întuneric, cu o lacrimă uitată pe obraz, zîmbind fericită, nici nu simţea nevoia să se mişte.

Şi nici de cuvinte n-avea nevoie, nici de şoapte. El o legăna alintînd-o, şi deasupra lor zîmbea duioasă tăcerea liniştită a stepei, plină de ţîrîitul necontenit al greierilor. Toate păreau să fie fără de sfîrşit.

— Doamne, dar s-a făcut ziuă !...

Ea se smulse din braţele lui şi sări în picioare. Într-adevăr se luminase de ziuă, se vedea stepa zîmbind duios, cerul albăstrui, şi trenul tîrîndu-se pe şine sub fumul alb, lunecînd somnoros şi leneş deasupra vagoanelor şi peste acoperişurile bordeielor de lut, aurite de soare.

El sta în faţa ei şi se uita fericit la cămaşa sub care zvîcneau sînii tari, la ochii ei zîmbitori şi adumbriţi, la nasul în vînt, la dinţii albi, strălucind de rîs, la toată făptura ei puternică, cît el de înaltă.

— Te-am văzut cînd ai stat de vorbă cu inginerul.

— Cum aşa ?

Ea rîse zglobiu şi cu poftă, cu ochii pierduţi în zarea albăstrie, căutînd o descărcare pentru bucuria care o cuprinsese.

— Uite-aşa ! Cum am auzit că muncitorii se mişcă, îndată am dat fuga acolo, ferindu-mă să nu afle tata. M-am gîndit că trebuie să fii pe acolo. Cînd am ajuns m-am ascuns printre vagoane. Era negru de muncitori, iar tu erai în faţă. Inginerul era firav şi alb la faţă. Spunea el un cuvînt, tu spuneai două ; mai spunea el unul, tu trei. Îl tăiai cum taie cuţitul un cocean de varză.

Şi rîse fără pricină, zglobiu şi cu poftă.

— Păi, cum i-ai făcut să lase lucrul ?

— Iac-aşa, foarte simplu. Am venit... am bătut cu ciocanul pe un fier — erau să asurzească toţi — şi am spus : băieţi, afară !... Toţi au aruncat sculele şi au dat buzna pe poartă.

Ea se uită voioasă în ochii lui.

— Ei, la revedere, Daria Ignatievna.

El îi ţinea mîna, uitîndu-se la faţa ei veselă, şi rîdea şi el.

— La revedere, Alexei Kapitonîci, fata îi tot scutura mîna, dar de desfăcut nu putea să şi-o desfacă. Mai vino...

— Bucuros.

Deodată şopti speriată:

— Tătuca !...

Şi dispăru.

De după colţ se auzi tuşind şi smîrcîind.

În stepă soarele gonea umbre vii, albastre şi prelungi.

— Las' c-om vedea noi... diavolilor... Ho-ho-ho !...

Ciupitul mergea, strîngîndu-şi cu putere pumnii lui mari, neîndemînatici, bătătoriţi de muncă. Toată lupta lui, toată munca lui în sînul muncitorilor, tot atît de obişnuită pentru el ca şi sculatul dimineaţa, culcatul, ştersul nasului şi mîncatul, se desprinse dintr-o dată de toate măruntişurile vieţii şi începu a scînteia sărbătoreşte.

— Ho-ho-ho !... Băieţi, nu vă lăsaţi, are să fie sărbătoare şi pe uliţa noastră. Ehei, Daşuta, cu tine răstorn lumea !

Orăşelul şi gara se trezeau, iar peste tot înălbeau fumurile.

VI

Venind de la serviciu, inginerul intră în casă, cu obişnuita senzaţie de linişte, curăţenie şi intimitate, pe care i-o dădea căminul. O clipă numai avu impresia că se întîmplase ceva neobişnuit.

Îşi trecu în fugă privirea prin odaia curată, luminoasă şi veselă. Toate erau la locul lor : perdelele subţiri şi transparente, mobila oglindindu-se în parchet, petele strălucitoare de soare şi, lîngă fereastră, rochia albă a neveste-si.

Elena Ivanovna şedea cu braţele lăsate în jos, cufundată în gînduri ; nu-i auzise paşii şi se uita mai departe în grădină, fără să vadă nimic.

Nu ştia nici el de ce în oboseala lui şi în dorinţa de a se aşeza cît mai repede la masă pentru a-şi astîmpăra foamea, ochii i se opriră asupra siluetei ei zvelte şi fine şi a căpiţei de păr auriu aureolată de zulufii neastîmpăraţi.

Ea se întoarse, buzele îi tremurau uşor.

— Dragă, uită-te ce porcărie, şi-i întinse o hîrtie cenuşie şi mototolită.

Polînov luă hîrtia şi, descifrînd cu greu, îşi aruncă grăbit ochii asupra ei :

„...prin prezenta vă fac cunoscut cucoană că în tractirul meu în catul de jos a fost judecătorul în izmene, de asemenea avocatul de la oraş la fel şi juristul şi băiatul negustorului Ignatov, care au invitat pentru dans şi să se dezbrace goale pe Fenka cîrna şi pe Geşka, cu sora Oloviankinilor, cu votcă şi gustări felurite şi-au făcut un chef goi puşcă toţi. Cînd a venit bărbatul dumitale, i-a sărit pe genunchi o muiere, nevastă de soldat, aşa cum a făcut-o mă-sa, şi asta era fiică-mea Kara, şi-l îmbrăţişa pînă la nesimţire, iar el — ca pisica în faţa oalei cu smîntînă. Avînd în vedere că onoarea fiicei mele a suferit, vă comunic, cucoană, aşa precum s-au petrecut lucrurile, puteţi întreba fetele şi judecătorul, n-au să refuze..."

— Dracu ştie ce porcărie mai e şi asta !...

Mototoli hîrtia şi o aruncă.

Cu o uşoară roşeaţă pe faţă, pentru că se hotărîse să-i pună întrebarea, ea îşi întinse mîinile pe umerii lui şi, ca el să nu creadă că ar putea avea măcar o umbră de neîncredere, îi spuse :

— Dragul meu, nu-i aşa că-i o minciună, că nu-i nimic adevărat ?

— Dar ştiai... Ţi-am spus doar c-am fost acolo... şi n-am stat decît două clipe, nu mai mult.

Ceva întunecat şi neliniştitor se ridică între el şi nevastă-sa şi-l săgetă ca un junghi în inimă...

„Fleacuri ! El va lămuri totul îndată."

— E drept că judecătorul şi prietenii au aranjat o ticăloşie revoltătoare. Desigur că nu m-aş fi dus pentru nimic în lume în spelunca aia, să fi ştiut despre ce era vorba. Dar porcul ăsta gras a recurs la un şiretlic, chemîndu-mă, chipurile, pentru o chestiune în legătură cu serviciul. Cum am văzut că minţise am şi plecat.

— Dar... dar tu... dar s-a aşezat pe genunchii tăi ?...

Buzele îi tremurau şi ochii i se uitau rugători, doar i-o spune că lucrurile nu se întîmplaseră aşa.

Din milă, din dragoste, din adînca duioşie pe care o simţea pentru ea, timp de o clipă vru să spună :

„Nu, nu-i adevărat", dar mîndria i se împotrivi şi, încruntîndu-se, spuse lămurit :

— Da, e adevărat.

Ea rămase ca trăsnită, făcu un pas înapoi, cu ochii măriți, întinzînd mîinile ca și cum s-ar fi apărat și, mai albă ca peretele, vru să spună ceva, dar buzele îi tremurau mute și pe față îi flutură un zîmbet jalnic și neputincios.

El o apucă de mîini.

— Ascultă-mă liniștită. Îți mai repet încă o dată că n-am stat acolo mai mult de două minute. Tocmai cînd vorbeam despre o cameră pentru judecătorie, a dat buzna o femeie goală și s-a aruncat asupra mea. Am împins-o îndată la o parte, am trîntit ușa și-am plecat. Lanterna am uitat-o acolo. Înțelege odată !...

Ea izbucni într-un rîs răutăcios, jignitor, care-i desfigura fața de nerecunoscut. Își smulse mîinile dintr-ale lui.

— Ha-ha-ha !... ha-ha-ha !...

— Ascultă, dar asta era o dementă...

— Ha-ha-ha !... Și multă vreme ai stat cu dementa aceea ?...

— Dar ți-am spus tot. Apoi m-am rătăcit. Îmi uitasem lanterna și n-am vrut să mă mai întorc... Bănuiesc chiar că totul fusese aranjat, că era un fel de șantaj... Zaharka m-a rugat de cîteva ori să-i dau o lucrare în antrepriză, și eu l-am tot alungat...

Ea își ascunse capul la pieptul lui, udîndu-i vestonul cu lacrimi.

— De ce... de ce s-a întîmplat oare asta ?... De ce ?... Doar eu te iubesc... te iubesc din tot sufletul, dragul meu !... Știi că aș fi în stare să-ți iert orice crimă...

Ea îl îndepărtă, ținîndu-l de umeri, uitîndu-se la el prin ceața lacrimilor care-i umpleau ochii — cu o duioșie și o dragoste nețărmurită.

Și iar făcu un pas înapoi.

— De ce ?... De ce m-ai mințit ?... De ce nu mi-ai spus totul îndată ce te-ai întors ? Mi-ai povestit tot, dar asta mi-ai ascuns-o...

— Crede-mă, am făcut-o din stimă pentru tine. Cînd calci cu piciorul într-o murdărie, îți ștergi piciorul, dar nu vorbești de asta... Înțelege... Dacă un obraznic te-ar fi sărutat pe stradă, dădeai sfoară în țară ?

Ea începu să se zbată ca lovită și, tremurînd toată, se repezi spre el și prinse a vorbi grăbită ca și cum de aceste cuvinte ar fi depins toată soarta și viața ei...

— O, m-aş fi aruncat, m-aş fi aruncat în braţele tale şi aş fi plîns în hohote: „Dragul meu, răzbună-mă, apără-mă!“ Ţi-aş fi sărutat mîinile, m-aş fi uitat în ochii tăi să văd dacă mă mai iubeşti. Dar tu... tu mi-ai ascuns, ai tăcut.

— Ascultă-mă, toate acestea sînt la urma urmei fleacuri. Iar tu îmi faci pentru asta scene.

Ea se linişti deodată, uluită. Privi pe fereastra poleită de soare şi, încet de tot, ca şi cum i-ar fi fost frică să nu scape pe jos ceva fragil, uitîndu-se mai departe pe fereastră, spuse:

— Îndărătul fiinţei tale pe care o văd şi o cunosc, se află altcineva pe care nu-l cunosc.

Lui i se păru o clipă că vede un tren lung care se îndepărta, şi din ultimul vagon o ultimă fluturare de batistă; apoi totul dispăru şi nu mai văzu nimic, numai depărtarea, cu linia care se pierdea în zare, în ceaţa cenuşie, şi-şi simţi sufletul pustiit.

Străbătut de un fior zise:

— Dacă spuneam, totuna era. Apoi îşi scutură capul, alungînd ceaţa care-l cuprinsese: Ce prostii!... Să nu mai vorbim despre asta.

O atrase spre el şi o îmbrăţişă.

Ea nu se împotrivi.

De atunci casa Polînovilor se umplu de o grijă şi de o încordare neîntreruptă, permanentă, şi plictiseala dispăru.

Niciodată Elena Ivanovna nu se ocupase de fetiţa ei cu atîta patimă ca acum. Ea dădu uitării cărţile, revistele, bolnavii ei, nu se mai amesteca de loc în gospodărie şi zile întregi le petrecea numai cu copilul.

Fetiţei îi mergea gura toată ziulica, cerceta şi ea cu vioiciune şi multă grijă lumea:

— Unde se duc norii?... De ce se clatină copacii?... Sînt gîndăcei cît omul de mari?

Cînd copilul avea febră, Elena Ivanovna şedea zile şi nopţi lîngă pătucul ei; îi schimba compresele, îi punea termometrul şi-i spunea poveşti. În poveştile ei apăreau întotdeauna oraşe mari, străzi pline de zgomot, magazine, mişcare şi oameni mulţi care vorbeau. Fetiţa asculta atentă rotunjindu-şi ochii.

— Mămico, dar la noi de ce nu-i zgomot? Şi de ce-i zgomot numai cînd e vînt şi cînd ciripesc vrăbiile?

Elena Ivanovna o lua în braţe şi nu mai contenea sărutînd-o. Aceşti ochi de culoare cenuşiu-deschisă, întotdeauna

întrebători, această conştiinţă care creştea, absorbind parcă tot ce o înconjura şi ce se petrecea în jurul ei, o făcea să se extazieze în mîndria ei de mamă.

— Draga mea, odorul meu !...

— Coniţă, vă rog să-mi daţi cheile. Trebuie să scot narzanul [1].

Elena Ivanovna se uită la Olga şi deodată văzu ceva ce nu observase pînă atunci la ea. Fata avea ochii negri, bulbucaţi, scînteietori şi gene atît de dese şi de încovoiate, încît păreau false.

— Ia-le.

Fata plecă grăbită, zveltă şi uşoară.

Elena Ivanovna ascultă sunetul îndepărtat al unei sirene de locomotivă, care se pierdea undeva în stepă. Coborînd privirea şi numărînd pieziş pătratele parchetului, spuse cu un glas străin :

— Dădacă, domnul vine în salon cînd deretică acolo Olia ?

Grasă cum era, strînsă în sarafanul ei şi din pricina asta părînd ţanţoşă, dădaca se uită mirată :

— Care domn ?

O roşeaţă acoperi obrazul şi gîtul Elenei Ivanovna ; loburile transparente ale urechilor mici îi ardeau.

— Domnul nostru, Kolea... Nikolai Nikolaevici...

Şi deodată, înroşindu-se şi mai tare, încît îi dădură lacrimile, strigă mînioasă :

— De ce te prefaci ! Ce, eşti un copil ? Lasă-mă, te rog.

Dădaca desfăcu deznădăjduită mîinile :

— Doamne... Coniţă dragă, parcă ţi-aş ascunde ceva...

— Bine, bine... Iartă-mă... Nu asta voiam să te întreb...

Ieşi fugind din odaie, lipindu-şi mîinile reci pe obrajii în flăcări, iar în urma ei se auzea plîngător şi subţirel :

— Ma-amă !...

Dar nici glăsciorul acesta n-o mişcă.

„Vai, ce lucru îngrozitor !... Ce murdărie !... Cum de-am putut ? !..."

[1] Apă minerală.

Un tremur o cuprinse din creştet pînă-n tălpi. Ieşi în grădină, şi printre copaci privi stepa. Şi acolo era pustiu şi trist.

„Asta n-are să se mai întîmple niciodată..."

Noiembrie veni ca întotdeauna cu toane.

Stepa îşi pierdu îngîndurarea şi albastrul delicat care o învăluia, şi zăcea rece, goală şi descoperită sub grămezile joase de nori cenuşii care se întindeau pînă în zare, îmbătrînită şi posomorîtă.

De mult au amuţit glasurile păsărilor călătoare care zburau luîndu-şi rămas bun şi umplînd stepa nocturnă de o viaţă nevăzută.

Acum se perindau nopţi de toamnă negre şi neprietenoase, pline doar de vîntul rece gonind nevăzut. Zorile înfrigurate şi cenuşii erau fără nădejde.

Venind din stepele Asiei, de la mii de kilometri, vîntul vuia mînios, ucigînd totul cu gerul lui uscat. Peste pămîntul cenuşiu şi uscat, gonea cu furie praful cenuşiu şi rece.

Departe, pe drumul învîrtoşat, venea gonind o pereche de cai îngheţaţi, hurducînd căruţa încărcată pînă sus. Vîntul flutura coamele şi cozile cailor, de sub copitele cărora ţîşneau în lături, mînioase, valuri lungi de praf ; omul în blană, cu gulerul ridicat, întorcea vîntului spatele, iar în stepă, cît vedeai cu ochii, se rostogoleau înnebunite ghemuri de scaieţi uscaţi. Dar pînă la urmă vîntul obosea, gerul se muia şi stepa se înnegrea. Pe drumuri se întindea iar fără sfîrşit noroiul negru. Ciorile croncăneau şi în urmele lăsate de copitele cailor lucea alb zăpada care se topea. Stîlpii de telegraf se întunecau, uzi, cu un pic de zăpadă albă la picioare.

Nori albi, lînoşi, cu nuanţe albăstrii făgăduind ploaie sau zăpadă, se grăbeau acum, gonind fără întrerupere în altă parte. Vai de acela pe care-l prindea vremea asta la drum. Intra cu roţile în noroi pînă la butuc, iar din caii care întindeau de hamuri, acoperiţi cu clăbuci de spumă, ieşeau nori de aburi.

Uliţele în orăşel erau numai noroi negru. Nu era chip de trecut nici pe jos, nici cu căruţa. Oamenii umblau lipindu-se de garduri, iar în mijlocul uliţei, în faţa casei lui Zaharka, se vedea ieşind din noroiul subţire partea de sus a unui cerc, cu capătul căpăstrului prins de inel. Un cal fusese înghiţit acolo de noroi, cu căruţă, cu hamuri, cu tot.

Zilele erau scurte.

Polînovii prînzeau cu lampa aprinsă. Duceau o viaţă ordonată. Inginerul venea acasă de la serviciu la ore fixe.

Elena Ivanovna umbla prin odăi, aşteptîndu-şi bărbatul.

Se uita la ceas şi, pe măsură ce acul se apropia pe nesimţite de ora cinci, o cuprindea o îngrijorare crescîndă. Mereu i se părea că bărbatul ei are să întîrzie, are să plece undeva şi că ea are să-l aştepte, are să-l aştepte în odăile mari şi pustii, trecînd de la deznădejde la speranţă, de la speranţă la deznădejde, iar masa pusă avea să stea aşa într-o aşteptare nepăsătoare.

Şi, îngrijorată, trecea de la o fereastră la alta, se uita la copacii goi, la straturile bătătorite sau la stepa neagră. Şi deodată zărea silueta cunoscută a bărbatului ei, venind cu o grabă încordată la ceasul cuvenit. Se repezea la uşă ca să-l îmbrăţişeze, să-l sărute cu foc, dar îl întîmpina rece, cu capul întors în altă parte.

El îi săruta mîna.

— Pari palidă. Eşti sănătoasă ?

Ea nu răspundea, examinîndu-şi unghiile, şi spunea servitoarei :

— Dă la masă.

Se aşezau la masă, şi el simţea tăcerea grea, iar ea avea chef să-i spună tot felul de vorbe înţepătoare, ca să se răzbune de acea nelinişte, de acel chin, poate neîntemeiat, dar care o făcea să sufere de fiecare dată. Şi ceea ce era mai dureros, mai greu de suferit, era că dacă s-ar fi apucat să spună lucrurile acestea cu glas tare, dacă ar fi vorbit despre frămîntarea, aşteptarea, şi chinurile ei, ar fi putut provoca doar rîsul.

— Pe dumneata am să te rog să-ţi schimbi locul şi să şezi întotdeauna aici...

— Leolia dragă, ce-i tonul acesta oficial ? De ce-mi spui „dumneata" ? Ai vreo nemulţumire ?

— Te rog să te muţi. Văd că te interesează din cale afară sculpturile bufetului. Te uiţi într-una peste umărul meu, fără să-ţi iei ochii...

— Leolia, ce-i cu tine ?!...

— Iar dumneata, Olga, stai cîte două ceasuri în spatele meu.

— Coniţă, am căutat...

— Ei da, de două ceasuri tot cauţi. Pleacă. Felul al doilea să-l servească Agafia.

Fata plecă, iar Polînov rămase o clipă ca trăsnit. Apoi aruncă furios șervetul și dădu cu zgomot scaunul la o parte.

— Dracu știe ce mai e și asta. O casă de nebuni !...

Și se închise la el în birou.

Elena Ivanovna fugi și ea în odaia ei, iar Katiușa, așezată pe scaunul ei înalt, bălăbănindu-și picioruşele, striga subțirel :

— Tăticule, mămico, unde-ați fugit ? Nu-i frumos să te scoli de la masă. Viu și eu la voi...

— Mănîncă, fetițo, nu-ți bălăbăni picioarele, spuse dădaca, simțindu-se și ea tot atît de oropsită ca și fetița.

Noaptea, cînd în casă domni liniștea, iar în geamurile negre bătea încet sclipind alb zăpada zgrunțuroasă, Elena Ivanovna ridică brațele goale în fața oglinzii, își puse părul pe moațe și se simți umilită și rușinată de purtarea ei.

— Leolia, între noi se creează ceva imposibil. Dracu știe de ce fapte ai ajuns să mă bănuiești.

— Ce fapte ? spuse ea gînditoare, umblînd mai departe cu mîinile în păr.

— Nu știu ce-i. Nici măcar nu-i o manie, e nebunie curată.

— Despre ce vorbești ? și ea își vedea în oglindă sprîncenele ridicate în semn de mirare și brațele care strîngeau părul.

— Gîndește-te numai...

Ea se aruncă în fotoliu frîngîndu-și mîinile cu disperare...

— Dar m-ai mințit !

— Acum ai să începi iar povestea asta stupidă de la Adam și Eva ?

Fața ei deveni palidă, desfigurată, și se acoperi de pete vinete.

— Ha-ha-ha !... Pentru tine nu-i decît o poveste stupidă... dar pentru mine... toată viața e în joc.

El îi strînse cu putere mîna, de i se lipiră degetele, și se uită fără să clipească în pupilele ei, cum se uită un dresor în ochii unei fiare.

— Încetează !...

Ea se cufundă neputincioasă în fotoliu și începu să suspine copilărește și supusă.

El umbla cu pași mari, îndoindu-și gîtul întins înainte pentru că îl durea ceafa din pricina furiei înăbușite. Încetul cu încetul, enervarea lui se transformă într-o căutare păti-

mașă, grăbită, nesigură, a unui argument zdrobitor. Se opri și spuse :

— Ei bine, bine, închipuiește-ți numai o clipă că n-ai dreptate. Și gîndește-te, înțelege groaza, nonsensul care se prăbușesc peste mine. Sînt distrus, nu știu ce să mă mai fac. Am ajuns într-un impas.

Ea plîngea încet, smulgînd firișoare de lînă din fustă, iar umerii ei neîmpliniți, pe jumătate goi, de o albeață copilărească, se cutremurau mereu.

El se uită pieziș la ea.

— Am crezut în tine ca în dumnezeu. De mi-ar fi spus cineva că m-ai mințit, să mă fi tăiat în bucăți și tot n-aș fi crezut. Dar tu m-ai mințit, mi-ai ascuns ceva. Și orice ai face acum, îmi pun întrebarea : dar atunci ? Dacă ai mințit o dată, de ce nu m-ai minți iar ? Și deodată începu să plîngă. Dragul meu, nu te supăra... Te cred... Ascultă-mă... Doamne ! Ce să mă fac ?

La vederea acestei neputințe, la vederea acestei nebunii oarbe și întunecate, fața și buzele i se crispară.

— La dracu !... Asta-i... Nu știu ce să fac... Să te omor, să mă omor pe mine ?...

— Omoară-mă, omoară-mă, dragul meu. Asta nu mai e viață pentru mine.

El se apropie de fereastră și se uită pe geam unde nu era decît întunericul în care zburau, îmbulzindu-se, fulgii albi, mici și grăbiți.

Această femeie cu părul de aur și cu albeața îmbietoare a umerilor și a gîtului avea, în felul ei, dreptate. Lanțul construcțiilor ei logice mergea paralel cu al lui, fără să se întretaie, și de aicea venea toată deznădejdea. Și pentru că situația era deznădăjduită, îl cuprinse o milă nemărginită de ea.

El o cuprinse și o atrase spre el.

— Dragă... Draga mea !... Ei, lasă... Ne împăcăm noi viața, sîntem doar oameni...

Ea se lipi de el ca un ghem cald, iar el începu să-i sărute cu patimă umerii, brațele, sînii care se încălzeau sub buzele lui, simțind cum se topea convingerea îndîrjită că dreptatea era de partea lui, începînd să se simtă pe jumătate vinovat.

Lucrul de care se temea ea cel mai mult și pe care, fără nici un motiv, îl tot aștepta se întîmplă : el nu veni acasă.

Şi ea începu să alerge de la un geam la altul, cu o nelinişte nebună, cuprinsă pe rînd de nădejde şi de o disperare nemaipomenită, întocmai aşa cum îşi închipuise.

Ceasul bătu două, trei, patru. El tot nu venea, şi masa pusă aştepta nepăsătoare, iar prin unele geamuri se vedeau straturile bătătorite şi copacii desfrunziţi, iar prin altele stepa neagră.

Îşi amintea pînă în cele mai mici amănunte patima şi nerăbdarea lui atunci cînd o lua în braţe, şi aceasta deveni pentru ea una din cele mai bune dovezi că o înşela şi că îmbrăţişa cu aceeaşi patimă pe altele. Şi deşi judecata aceasta era lipsită de orice logică aparentă, ea constituia pentru Elena Ivanovna cea mai nezdruncinată convingere lăuntrică.

Se îmbrăcă grăbită, nimerind greu mîneca cu mîna care-i tremura.

„Iată !... Iată sfîrşitul !..."

— Dădacă, mă întorc îndată. Dacă întîrzii, culc-o pe Katia fără mine.

— Unde te duci, coniţă, că afară-i noapte ?

Pe peron nu era nimic deosebit. Pe o linie îndepărtată, o locomotivă manevra fluierînd şi împingea nişte vagoane care se tamponau. Pămîntul se acoperise cu un strat subţire de zăpadă şi de-a lungul şinelor, în partea dinspre care bătea vîntul, înălbea zăpada îngrămădită.

Lucrătorii de la calea ferată, paznicii, hamalii o salutau cu o politeţă exagerată, iar în ochi păreau să ascundă un zîmbet.

Trecu înainte fără să ridice privirea. Mîndria o împiedica să pună întrebări. Mergea în neştire. Se întuneca. În urma ei, în gară, se aprindeau luminile. Zăpada tărca pămîntul îngheţat, care se întuneca.

În faţa ochilor îi jucau obsedant amănuntele murdare ale serii aceleia de la Zaharka. Ridica cu greu picioarele care i se înfundau în zăpadă. În întunericul pustiu se vedeau bordeie, case neterminate, garduri de nuiele. Ici, colo, sclipea o ferăstruică. De cealaltă parte, de-a lungul gardului de nuiele, îşi făceau drum cîteva siluete întunecate, vorbind grosolan şi înjurînd. Ar fi putut să se lege de ea, s-o jefuiască, s-o omoare, dar ei nu-i păsa de nimic.

Îşi ridică ochii şi văzu două şiruri de ferestre luminate şi scara de asemeni luminată ; dinăuntru veneau zgomote, vorbe,

zăngănit de farfurii, un fragment de cîntec înăbuşit şi pocnetul bilelor de biliard.

„Aha... asta-i !..."

Nu mai fusese niciodată pe aici, dar pricepu îndată unde se afla.

Urcă cîteva trepte şi se opri. Inima îi bătea rar, trist şi chinuitor, şi cercuri negre îi jucau în faţa ochilor.

De amîndouă părţile coridorului erau uşi, şi de acolo venea zgomot de voci răguşite şi rîsete triviale.

„Aşadar, pînă aici coborîse !... Poate că după una din aceste uşi..."

Ea deschise gura, gata să ţipe isteric, aşa ca să răsune peste tot orăşelul :

— Koo-lea !

Dar rămase aşa, cu gura deschisă, căci de sus cobora o femeie subţire, într-o bluză albă, cu faţa palidă, cu cearcăne negre sub ochi şi cu un zîmbet palid. Femeia se opri cu două trepte mai sus, şi ele stătură şi se uitară una la alta fără să clipească. Şi deşi n-o văzuse niciodată, Elena Ivanovna recunoscu femeia.

O clipă se uitară una la alta ca vrăjite. Şi femeia subţirică, în bluză, rosti biruitoare :

— Ce doreşti dumneata ?

Una din uşile coridorului se întredeschise şi un glas răguşit spuse :

— Bere ! iar în uşă se ivi un bărbat zburlit în cămaşă şi izmene murdare.

„Nu, e cu neputinţă, cu neputinţă ! gîndea cutremurîndu-se Elena Ivanovna, călcînd fără să vadă şi abia scoţîndu-şi picioarele din noroi. Ce murdărie ! E cu neputinţă să fi coborît atît de jos."

Se linişti şi merse tot mai departe într-acolo unde, în mijlocul nopţii adînci, străluceau puternic luminile gării, luminînd norii tulburi. Înota cu galoşii în noroi. Larma bordelului şi luminile rămăseseră departe, în urmă.

— Ei, ce, n-auzi ?... răsună un glas în întuneric.

De departe, de acolo de unde venea glasul, se auzi un urlet. Un cîine urla în întuneric stăruitor, prelung şi tînguitor.

De ce zîmbise femeia şi mai ales de ce avea zîmbetul acela ? Era un zîmbet chinuit sau triumfător ? O recunoscuse şi zîmbise... Cobora scara ca să se ducă la el... El şedea după una din uşile acelea încuiate şi ea îi spunea : „A fost pe aici

nevastă-ta...“ Iar el : „Cu neputinţă...“ „A venit şi, uite, unde a stat...“ Şi pe faţa ei palidă juca zîmbetul triumfător şi triumfători îi erau şi ochii negri, cufundaţi în orbite... De aceea se purtase astfel !... De aceea se uitase la ea de sus, cu aroganţă : „Ce doreşti dumneata ?“

Elena Ivanovna îşi frîngea mîinile. Încurcase cărările şi, ajungînd lîngă grădina ei, nu găsi portiţa. Se tîrîse pe lîngă zaplaz, pipăind cu mîna scîndurile ude şi reci, şi cu faţa rece, udă de lacrimi, bocea pe omul drag şi pierdut : „Kolea, Kolea !... Dragul meu, dragul meu...“

Ningea, şi noaptea albicioasă şi tulbure se clătina necontenit. Vîntul de noiembrie vuia în copacii nevăzuţi, dezgoliţi şi îngheţaţi din grădină, peste clădirile estompate ale gării sau poate în stepa nemărginită şi pustie.

Cînd intră în casă, dădaca se apucă cu mîinile de cap. Se adunară slugile. Începură să-i scoată rochia şi rufăria, toate pline de noroi, iar Elena Ivanovna se zbătea sălbatic şi bolborosea aproape aiurînd. O culcară în pat.

Noaptea tîrziu se întoarse Polînov, obosit şi plin de noroi. Cînd îl văzu intrînd pe uşă, pe Elena Ivanovna o apucă isteria : ţipa ca o nebună, rîdea în hohote, iar Polînov, neînţelegînd nimic, o stăpînea cu greu, în timp ce ea se zbătea în mîinile lui. În mijlocul ţipetelor, rîsetelor, hohotelor de plîns, abia ţinîndu-se pe picioare de obosit ce era, reuşi abia către dimineaţă să înţeleagă despre ce era vorba şi atunci înmărmuri :

— Leolia dragă, n-ai primit biletul meu ?

Treziră slugile adormite, care, buimăcite de somn, nu pricepeau nimic. În sfîrşit bucătăreasa fugi speriată în bucătărie.

— Doamne ! Am uitat... l-a adus ieri un paznic de la gară, şi întinse Elenei Ivanovna un plic.

„Dragă Leolia, plec cu locomotiva de serviciu la kilometrul douăzeci şi cinci. Canalul de sub linie s-a lăsat. Am primit o telegramă de la direcţie să facem totul ca să restabilim circulaţia în cel mai scurt timp. Avem să lucrăm cu lanternele şi am să stau probabil acolo toată noaptea. Vă sărut cu drag pe tine şi pe Katia.“

Se luminase bine de ziuă, cînd în casă lucrurile se liniştiră.

Iar seara, stînd la patul bolnavei şi ţinîndu-i mîna fierbinte într-a lui, Polînov spuse blînd :

— Leolia, gîndurile tale au un curs ciudat. Uite, să zicem că n-am venit. De ce nu ţi-a trecut prin minte că mi s-a întîm-

plat ceva, că sînt rănit, ucis ? În slujba noastră toate acestea sînt cu putință. Ții minte cînd s-a stins felinarul de la macaz și am fost tîrît doi stînjeni sub locomotivă ? Ei bine, de ce nu ți-a venit mai întîi asta în minte ? Nu te-ai îngrozit, nu te-ai speriat să mă pierzi așa deodată, dar ai alergat în primul rînd la bordel... credeai că sînt acolo. Înțelege, Leolia, nu mă supăr, dar pur și simplu nu pricep.

Ea se simțea vinovată și se uita pe geamul acoperit de flori de gheață. Îi părea că mai vede cum se stingea aseară sclipirea stepei înzăpezite.

„Parcă are dreptate..."

Și, deodată, se apleca, îi apucă nervos mîna și i-o sărută.

— Leolicika dragă, ce faci ?...

Ea își întoarse fața cu buzele tremurînde, stăpînindu-și lacrimile. Își reaminti tot zbuciumul ei, chinurile și deznădejdea pe care nu le putea măsura, nici reda prin cuvinte, și care reveneau în fiecare zi. Această așteptare dementă a unei nenorociri depășea orice putere omenească. Indiferent de partea cui era dreptatea, ea se simțea chinuită pînă la ultima limită și vina acestor chinuri trebuia s-o poarte cineva. Cu fața palidă, schimonosită de răutate, ea țipă :

— Desigur c-ai să ieși întotdeauna basma curată !

Pe el îl apucă o furie fără margini, dar stăpînindu-se ieși din odaie, simțind că o urăște și că sînt dușmani.

Începînd cu stepa, care sclipea sub soarele de iarnă, și pînă la clanțele de la uși, frecate de zor, toate luaseră un aspect de găteală și de sărbătoare. Pe linii, pietrișul fusese proaspăt așezat, șinele alergau departe sclipind și, parcă proaspăt îmbăiați, cei din conducere umblau cu șepcile roșii noi.

Toți priveau în stepa de unde veneau șinele strălucitoare. În aerul străveziu și rece, stepa tăcută n-avea alt hotar decît dunga de zăpadă din depărtare. Însingurată și răbdătoare, era plină de așteptare iernatică, alta decît cea de vară, și fără nici o apropiere cu așteptarea care chinuia oamenii, făcîndu-i să întindă gîtul, uitîndu-se la șinele care coborau în fugă povîrnișul îndepărtat.

Numai Polînov, îmbrăcat ca în toate zilele — și era întotdeauna îmbrăcat impecabil — era liniștit ; da ordine ca de obicei sau își vedea de lucru în cancelarie. Și numai cînd cineva veni în fugă să-i spună gîfîind că trenul se apropia, Polînov ieși fără grabă pe peron, avînd aerul să spună :

„Bine, ies, dar n-o fac decît din simplă politețe".

Un tren special, compus din trei vagoane, cu geamuri enorme de cristal, strălucitoare, intră gonind voinicește în gară, scrîșni din frîne și se opri la peron.

Din vagon coborîră cîțiva ingineri, și ceea ce te izbea numaidecît în înfățișarea lor era rafinamentul hainelor, fețelor, felul lor de a se purta. Ei pășeau avînd grijă parcă să ascundă diferența dintre ei și ceilalți, care trăiau în gările acestea sălbatice de stepă.

În urma lor venea un om sprinten, uscățiv, cu barbișonul și tîmplele ușor încărunțite, purtînd și el șapca de inginer; și toți cîți erau pe peron se întoarseră spre el, ca înturnați de vînt, îl salutară ca un singur om, cu mîna la șapcă, și fără să-și dezlipească privirea rămaseră cu ochii la el și la mîinile lui mici și îngrijite, în care se afla soarta a mii și mii de oameni.

Parcă ar fi aprins într-o clipă, de sub sprîncenele încărunțite, cu simpla strălucire a ochilor lui negri, tineri și ageri, cărora nu le scăpa nimic, parcă ar fi aprins și peronul cu oameni, și clădirile stației, și chiar locomotivele manevrînd departe pe linii.

— Bună ziua, Nikolai Nikolaevici, sectorul acesta de linie se prezintă minunat.

Polînov își plecă ușor capul, de parcă ar fi spus:

„Desigur. Nici nu se putea altfel..."

Și, tot așa de rezervat, voind parcă să sublinieze distanța dintre ei, spuse:

— Poate că sînteți obosit de drum și vreți să vă odihniți?

— Nu, vom proceda mai întîi la inspecție.

Președintele consiliului de administrație a căilor ferate mergea cu pași mărunți și sprinteni, aruncînd tăios și scurt întrebări, iar în urma lui venea grupul de prisos al inginerilor.

Polînov dădea explicații tot atît de scurt și de concis, simțind plăcerea de a fi înțeles dintr-o vorbă prinsă în zbor.

Nu era vorba de o inspecție care să se facă la repezeală și plăcut în vagoane-salon, ci aveai de-a face cu un șef ager și priceput, care observa tot pînă la cele mai mici amănunte, apreciindu-le la justa lor valoare.

Se opriră lîngă spital. Sus, pe acoperișul aproape gata, foșneau foile de tablă și băteau asurzitor ciocanele.

Omul cu barbișonul abia încărunțit se opri.

— Bună clădire. Va fi afectată pentru locuințele funcționarilor.

— Asta-i spitalul, interveni tăios Polînov.

Nările directorului tresăriră uşor.

— Nikolai Nikolaevici, în primul rînd trebuie satisfăcute nevoile cele mai urgente.

— Dar bolnavii unde-i punem ?

— N-am nevoie de bolnavi, mie îmi trebuie numai oameni sănătoşi.

— Îmi ordonaţi să demisionez ?

Preşedintele se făcu că n-aude.

— Osman-Paşa, închis de ruşi la Plevna, declara unui medic englez care venise, din omenie, să îngrijească răniţii turci : „Ia mai bine arma şi intră în rînduri ; n-am nevoie decît de soldaţi“. Activitatea complexă a unei căi ferate reprezintă şi ea o luptă, şi încă una necruţătoare.

Inginerii se ţineau respectuos, pas cu pas, după preşedintele consiliului de administraţie şi feţele lor şi purtarea lor impecabilă păreau să spună în tăcere şi cu condescendenţă :

„Da, desigur că-i o luptă. La noi, la Petersburg, asta-i un adevăr banal.“

Printre ei erau şi înalţi, şi mici de stat, şi slabi, şi graşi, dar lui Polînov i se părea că toţi erau la fel, de aceeaşi statură şi că aveau aceeaşi expresie a feţei.

Inspectară gara, serviciile, turnul de apă care deservea o porţiune de cale ferată considerabilă, fundaţiile clădirilor începute, risipite peste tot, liniile fără de număr care brăzdau stepa, contrastînd atît de ciudat cu întinsul ei pustiu acoperit de zăpadă, cu tăcerea şi singurătatea ei.

Funcţionarii care dădeau explicaţii cu o slugărnicie de cîini puneau degetele la şapcă şi fugeau ţepeni, nefiind în stare să umble firesc.

Se duseră să inspecteze atelierele. O clădire enormă, boltită, construită din piatră, fier şi sticlă se întindea la nesfîrşit. Lumina pătrundea întunecată prin geamurile afumate şi prin acoperişul de sticlă, tot atît de afumat. Pretutindeni erau strunguri, maşini de strujit, munţi de strujitură, pilitură cenuşie şi pustiu.

Peste tot stăteau sculele moarte şi se vedeau numai cîţiva oameni.

Preşedintele examină grăbit clădirea enormă şi întorcîndu-se către Polînov :

— Ce-i, pauză ?

Polînov se încruntă. Pauza pentru masă trecuse de mult.

— Unde-s muncitorii ? întrebă el pe unul dintre cei care rămăseseră.

Acesta răspunse cu şapca în mînă :

— S-au adunat lîngă depou.

Se duseră la depou. În faţa lor apăru o mare întunecată de capete. Ca şi atunci, Polînov se încordă într-o aşteptare severă, plină de emoţie. I se păru că în depărtare se întunecase, că pînzele corabiei se umflau, dar că furtuna nu se dezlănţuise încă, iar sufletul i se umplu de un amestec de groază şi bucurie.

Inginerii mergeau unul după altul în urma preşedintelui, prevăzători şi nedumeriţi ca nişte prepelicari care ciulesc urechile şi îşi strîng coada între picioare.

„Mi se pare că asta nu intră în programul inspecţiei"...

Preşedintele consiliului de administraţie înainta cu paşi uşori şi siguri, uitîndu-se cu atenţie şi grijă la mulţimea neagră.

Cînd fură aproape, dispoziţia lui Polînov se strică numaidecît. Ca la comandă, toţi muncitorii îşi scoaseră şepcile. Polînov se uita mirat la feţele întunecate, căutînd acea expresie ascuţită şi muşcătoare care îi sărea în ochi atunci cînd vorbea aceloraşi muncitori. Acum parcă era altă mulţime, lîncedă, ştearsă, amorfă.

Preşedintele ridică uşor şapca :

— Ce aveţi de spus, băieţi ?

Pe Polînov, dezamăgit, îl supără acest : „băieţi".

Un freamăt uşor se stîrni printre muncitori :

— Ne e greu, îi iarnă. Doamne fereşte...

— Ne-au dat pături, da ce să facem cu păturile ?

— Chiar de te-nveleşti în ele, cald tot nu ţin.

— Apoi scumpetea...

— Şi scumpetea... n-o putem scoate la capăt...

— Prăvălii nu-s ; totu-i de trei ori mai scump...

Preşedintele făcu un semn şi toţi tăcură.

— Puneţi totul pe hîrtie, în ordine, şi daţi-mi hîrtia prin Feodor Ivanovici. El arătă spre un inginer mic şi gras, care ieşi puţin înaintea celorlalţi, ploconindu-se uşor, într-un gest abia schiţat. Cînd am să ajung la Petersburg, am să fac tot ce-mi va fi cu putinţă şi am să vă răspund îndată. Iar în ceea ce priveşte aprovizionarea, e nevoie, Nikolai Nikolaevici, ca vagoanele-magazine care circulă pe linia principală să organizeze şi aprovizionarea acestei reţele.

— Am scris de mai multe ori, dar nu mi s-a răspuns nimic.

— Bine, am să dau dispoziţii.

Se întoarse şi se depărtă de mulţimea care rămase tăcută.

În urma lui mergea Polînov posomorît, de parc-ar fi pierdut ceva, iar după el veneau grămadă inginerii, silindu-se să nu grăbească pasul şi să nu se uite înapoi.

Masa o luară la Polînov.

Pe masa mare, faţa de masă albă ca zăpada, argintăria şi farfuriile scînteiau.

Florile parfumate de pe masă înviorau această albeaţă.

Dar floarea cea mai parfumată, plină de o viaţă delicată şi vibrantă, era femeia în alb cu faţa gingaşă, trandafirie, care şedea în capul mesei. Fie că întindea o farfurie, fie că oferea vin, mişcările ei erau nespus de simple şi pline de o distincţie şi de un farmec deosebit.

Un valet cu mănuşi albe servea fără zgomot. Inginerii îşi băgaseră neglijent colţul şervetului în jiletcă, şi pe feţele lor de oameni bine crescuţi şi oarecum indulgenţi se putea citi :

„E cu atît mai plăcut cu cît nu ne-am aşteptat de loc la toate acestea“.

Amestecîndu-se cu zăngănitul păhărelelor şi al argintăriei, conversaţia în jurul mesei, stîrnită de primul păhărel şi de mîncarea bine pregătită şi frumos servită, era uşoară, nesilită şi nu se oprea prea mult asupra nici unui subiect.

— Această gară e ca o oază în pustiu.

— Are viitor.

— E urît în stepă...

— Mulţumesc... o nu, ajunge...

— Cred că vă plictisiţi ?

— La început, cînd am venit, mi-a fost greu. Acum m-am obişnuit.

— Se spune că o trupă de operă e în turneu prin oraşele din apropierea dumneavoastră.

— Ce trupă poate să vină în turneu în provincie ?

La dreapta stăpînei casei şedea un inginer gras, rotund şi rumen la faţă, care se uita la vecina lui cu coada ochiului, ca un cotoi. Luă puţin din icre şi începu să mestece delicat, arătîndu-şi aurul numeroaselor sale coroane.

— De o săptămînă n-am văzut decît stepa sălbatică, gări plictisitoare şi neterminate, iar în gări oameni aproape sălbatici, şi, deodată, nimerim aici la dumneavoastră ca într-o oază. Uite, dumneata spui că te-ai obişnuit. Eu cred că nu-i cu pu-

tință să te obișnuiești cu pustietatea, cu locurile și oamenii sălbateci.

— Elena Ivanovna se sugestionează, vrînd să se convingă că aici ar fi edenul, spuse Dziankovski, uitîndu-se la ea peste masă, cu o privire în care politețea se îmbina cu impertinența.

Nemulțumită, Elena Ivanovna plecă ușor capul, își încruntă imperceptibil sprîncenele subțiri, cu aceeași minunată roșeață în obraji.

— Ce e nou în muzică ? Sînt cu totul izolată de viața muzicală, se adresă ea inginerului gras.

— Elena Ivanovna cîntă minunat, ca o artistă, și în ochii lui Dziankovski era aceeași politeță impertinentă.

Grasul, ridicînd sprînceana (ca un pointer care și-ar ciuli urechea) de mirare că dăduse de floarea asta rară într-o văgăună, și încîntat de roșeața delicată și de strălucirea bogatului ei păr auriu, începu să-i vorbească îndelung și amănunțit despre tot felul de noutăți muzicale, despre viitoarea stagiune, despre stelele care se ridicau în lumea muzicală.

Eleva Ivanovna spunea : „da, da, da, da... așa... spuneți, vă rog..." se uita la bărbatul ei și se gîndea :

„E mai bun, mai frumos și mai distins decît toți... Cu ce liniște și cu ce simplitate vorbește cu președintele. Toți ăștia, chiar și impertinentul de Dziankovski, își ascund servilitatea sub masca unei atitudini reținute, numai Kolea vorbește cu el ca și cu un egal și fără nici o poză."

— Nu, nu l-am auzit, pe vremea mea pianistul acesta nu cînta în public...

„Dar de ce tocmai el, atît de distins față de alții, se poartă atît de murdar cu mine ? De ce ?... Crede că eu nu pot place ?... Iată, prostănacii ăștia doi sînt aproape îndrăgostiți de mine... De ce-i așa ?..."

— Muzica veche ? Da. Mi-e mai aproape, țin la ea mai mult decît la cea modernă, e parcă mai amplă, mai solemnă, n-are acea încordare bolnăvicioasă a muzicii moderne. Dar...

— Am primit denunțuri asupra grevei, îi spunea președintele lui Polînov, n-au cruțat nimic ca să te ponegrească. Pe mine însă nu mă interesează decît rezultatul final. Nu-i important dacă pui să tragă în muncitori, discuți cu ei, sau le cedezi în anumite limite. Important e să poată ieși din reparație exact la termenul fixat un număr determinat de vagoane și locomotive, circulația să nu fie întreruptă și liniile să fie întreținute tot timpul în bună stare. Dacă dumneata ajungi la

acest rezultat prin împuşcări în masă, minunat ; dacă găseşti de cuviinţă că trebuie să duci tratative, să cedezi — perfect ; totul e rezultatul final, restul nu mă interesează.

— Da, da-i vorba de oameni, nu de maşini, de vite...

Soarele de iarnă pătrundea sclipind prin ferestrele îngheţate şi se aşternea pe chipuri, pe haine, pe faţa de masă şi pe tacîmuri.

Valetul, cu un aer încordat şi triumfător, lua cît ai clipi din ochi farfuriile de pe masă, punînd imediat altele în loc.

„Nu-s un bădăran. Credeaţi, fiindcă aicea-i stepă, nu-i civilizaţie ?... La *Grand-Hotel* la Moscova, n-aţi fi serviţi mai bine."

Fusese cîndva chelner la un restaurant mare din Moscova, dar fusese dat afară pentru beţie, şi decăzînd tot mai mult şi mai mult, nimerise în sfîrşit aici ca paznic la construcţia acestei gări îndepărtate. Acum, îmbrăcat în frac, jiletcă albă şi cu mănuşi de aţă, albe ca zăpada, îşi amintea de tinereţea lui, împrăştiind printre musafiri o duhoare de votcă. Polînov ridică ochii. De la celălalt capăt al mesei îl priveau doi ochi cenuşii plini de o atenţie ciudată. El nu recunoscu faţa asta, altădată plină de dragoste pentru el, se încruntă şi-şi lăsă privirea în jos.

„Care-i vina mea ? Faptul de care mă acuză n-a existat, n-am avut niciodată cea mai mică vină. Atunci de ce-i chinul acesta, de ce ne mîncăm unul altuia zilele ?..."

După cum într-o boală fără leac, care sapă omul pe nesimţite, bolnavul umblă, munceşte, vorbeşte, rîde şi-şi tot spune : „Nu-i nimic, am să încep să mă tratez ca lumea, am să iau măsuri energice, am să las pentru un timp totul la o parte şi atunci am să mă vindec şi toate vor merge bine, ca înainte", dar cînd se uită în oglindă se îngrozeşte, căci vede acolo moartea. Se pipăie, se examinează : nu mai e nimic de făcut. Aşa şi Polînov : cînd se uita la Elena Ivanovna, atît de tînără, de drăguţă, de fermecătoare pentru aceşti bărbaţi care nu cunoşteau viaţa lor, se îngrozea. Ceea ce era între ei nu se mai putea îndrepta nici într-un fel : era moartea oricărei legături dintre ei. Dar ca şi într-o boală fără de scăpare, oricît ai convinge pe un om, oricare ar fi argumentele zdrobitoare pe care le-ai aduce, că moare, că nu mai e nici o salvare, bolnavul se agaţă de viaţă cu aceeaşi încăpăţînare, cu aceeaşi îndîrjire, cu o nădejde pe care nu i-o poţi distruge : „Dacă aş lua măsuri energice, dacă m-aş ţine serios de un tratament"... aşa se agăţa şi Polînov de gîndul că-şi va putea salva viaţa intimă.

Femeia aceasta îi adusese doar fericirea. Fericirea aceea de care nu-ţi dai seama, cum nu-ţi observi ochiul, trupul, mintea, şi care-ţi devine infinit de preţioasă după ce-ai pierdut-o. Şi nu înţelesese el oare că, mai presus de patimă, mai presus de frumuseţe, ceea ce te leagă de o femeie era acea apropiere sufletească, care nu poate fi înlocuită cu nimic ? De importanţa acestui lucru îşi dădea seama abia acum, cînd risipise totul atît de neprevăzător, fără să-l fi preţuit destul atunci.

— Am nevoie de oameni de nădejde, de oameni cu o voinţă de nezdruncinat şi nu de dispute, spuse la cafea preşedintele consiliului de administraţie, iar inginerii, ca să-i dea putinţa să discute cu Polînov afaceri, vorbeau animaţi şi veseli despre lucruri fără importanţă pentru nimeni. Singura secţie care e condusă aşa cum aş fi condus-o eu personal e a dumitale. În ianuarie, directorul regionalei îşi dă demisia. În numele conducerii îţi propun postul...

Pînă atunci tot ce era în afară de chestiunile familiale constituise pentru Polînov un ocean nemărginit de luptă ascuţită şi încordată, iar familia fusese o insulă minusculă, intimă şi excepţională, unde era odihnă şi căldură şi monotonia plăcută a căminului. Acum, lumea exterioară se îngustase, lupta îşi pierduse ascuţimea şi încordarea, iar familia se întinsese enorm, clocotind de luptă fără de răgaz, covîrşind totul.

„Ochii ei mă privesc plini de ură..."

Şi spuse :

— Vă sînt foarte recunoscător pentru cinstea pe care mi-o faceţi, dar sînt silit să nu primesc.

O grimasă de dispreţ schimonosi pentru o clipă faţa preşedintelui.

În orice activitate, fie la slujba lui, pe linie, în cancelarie, sau cînd vorbea cu oamenii, îndărătul vorbelor, lucrurilor şi grijilor profesionale, Polînov era urmărit de un singur gînd : „Dar ce mă fac cu Leolia ?"

I se părea că îndată ce va termina o treabă sau alta, va încerca să descurce nodul acesta pe care nu-l înnodase nimeni. S-o părăsească ? Nu ! O iubea, îşi iubea copilul şi-i era cu neputinţă să-şi distrugă familia. Trebuia să încerce să se apropie de ea, altfel, din altă parte.

— Leolia dragă, n-ai încredere în mine, fie...

— Am încredere în tine, pentru că altfel n-aş mai trăi alături de tine.

— Da, dar te obsedează îndoiala.

— M-ai mințit.

— Vezi, viața asta îngrozitoare n-o mai putem duce și uite la ce m-am gîndit : să fiu întotdeauna cu sufletul deschis față de tine. De acum încolo ai să știi tot ce spun, ce fac, unde mă aflu în fiecare clipă, pînă în cele mai mici amănunte ale vieții mele, așa încît să piară treptat toate îndoielile, toate bănuielile tale, și să-mi dăruiești din nou toată încrederea ta, care-i lucrul cel mai de preț pentru mine. Mi-e tare greu, Leolia. Nu mai pot !

— Ei și ? Am să știu totul, dar dacă ai să vrei să mă minți, ai să minți iar.

Stătea pe jumătate întoarsă, cu capul plecat și, deodată, îi înlănțui gîtul, sărutîndu-l cu patimă.

Paznicul începu să vină de cîteva ori pe zi acasă la Polînov, aducînd bilete, în care el îi spunea unde era, ce făcea, cum mergeau lucrările. Dacă pleca cumva pe linie și zăbovea, trimitea acasă muncitori cu drezina ; iar cînd se întorcea, îi povestea totul cu foarte multe amănunte și ea îl asculta, fără ca privirea ei drăgăstoasă și recunoscătoare să-l slăbească. Ceea ce era pentru el o recompensă.

Dar traiul lor nu devenea mai ușor, ci mai greu. Alături de preocupările pe care i le dădea lucrul, de graba și încordarea în care trăia, trebuia permanent să țină minte s-o anunțe ce face și unde lucrează, și cum lucrează, și gîndul acesta îl neliniștea și îl obseda tot timpul. Iar dacă trecea cu vederea unele lucruri — dacă uita sau dacă n-avea pe cine trimite — îl așteptau acasă lacrimi, tînguieli și interogatorii chinuitoare.

Lucrurile se statorniciră astfel : tot ce acorda de bunăvoie și din proprie inițiativă, ca s-o liniștească, se transforma într-o obligație exigentă, mereu crescîndă, pe care n-o mai putea evita și pe care, măcar formal, trebuia s-o îndeplinească.

De atunci conștiința unei vini imaginare, dar neîndoielnice începu să atîrne asupra lui. Cînd se întorcea acasă uitîndu-i-se cu supunere și cu vinovăție în ochi, îi povestea în grabă cum își trecuse timpul, căutînd să-i expună lucrurile cît mai favorabil pentru el, trecînd peste tot ce i-ar fi putut trezi bănuiala. Ea își dădea seama de acest lucru și devenea și mai vigilentă.

— N-a trecut pe la tine pe la birou nevasta mecanicului ?

— A, da... a venit să ceară un ajutor pentru bărbatul ei bolnav. Uitasem pur și simplu să-ți spun de asta.

— Ha-ha-ha, ai uitat! Ai ţinut minte tot, numai asta ai uitat.

— Dar, Leolia, dacă-ţi spuneam ai fi născocit imediat mii de presupuneri, care de care mai absurde.

— O, dragul meu, sincerul meu prieten!...

Treceau lunile, treceau anii. Polînov, veşnic obosit, se ţinea de slujba lui numai cît era nevoie ca să nu-l dea afară.

— Bine, fie, răspundea el la toate întrebările pe care i le puneau funcţionarii şi zîmbea.

VII

În tractirul plin de lume erau ca de obicei larmă şi ţipete pe toate glasurile.

În odăi, fumul de tutun plutea ca o ceaţă şi geamurile erau negre. Între mese, pierdut în albăstreala cenuşie a fumului, alerga asudat şi murdar un chelner, iar la tejghea sta numai Zaharka, şi părea ciudată lipsa siluetei obişnuite a femeii palide.

Zaharka da farfurii, primea bani, se apleca, scotea sticle noi, cu aceleaşi mişcări stîngace, care te înşelau asupra puterii lui, şi toate se petreceau ca de obicei. Dar gîtul lui ţeapăn de lup părea mereu tras într-o anumită direcţie, către care îşi aţintea şi urechea prin larmă, ţipete, vorbe şi prin fumul de tutun, pîndind un ţipăt cu totul diferit, neasemănat cu nimic din jur, gata să izbucnească dintr-o odaie din fund.

Sta trăgînd cu urechea, dar larma era mereu aceeaşi, şi fumul, şi trăncănitul glasurilor, şi zăngănitul tacîmurilor, şi împrejur vedea aceleaşi feţe cunoscute, obosite, asudate şi bete.

— Două beri!

— Iaca, ai pentru votcă.

— Au!... Au!... Aaa!... Ţipătul pe care Zaharka îl aştepta cu încordare străbătu aerul, ascuţit şi îngrozitor, neasemănat cu nimic din jur.

Roşeaţa de pe faţa lui Zaharka se şterse şi în locul ei se aşternu o paloare, ca de mort.

Parcă se făcusè o clipă linişte în fumul nemişcat, şi Zaharka, cu suflarea tăiată, deschise gura, trăgînd adînc aerul în piept, şi se întoarse cu tot trupul ca un porc mistreţ rănit...

Nu, ţipătul ascuţit venise din sala de biliard.

— Mama ta... La dreapta în pla-să !...

Şi, simţind cum se potolea valul de sînge care-l înăbuşea, zise cu un glas gros, care răguşise din senin :

— Patru copeici rest, şi aruncă sprinten banii pe tejghea.

I se păru că scăpase de aşteptarea care-l copleşea, dar neliniştea îşi reluă firul.

Încruntă din sprîncene, căutînd să se cufunde cît mai mult în atmosfera obişnuită, în larma, zgomotul, înjurăturile şi cîntecele răsunînd în aerul îmbîcsit de fum de tutun. Dar un nou val de aşteptare încordată năvălea din adîncul lui şi se ridica trăgîndu-l şi pe el deasupra vieţii acesteia zgomotoase şi ţipătoare, în direcţia în care era gata să ţîşnească în fiece clipă ţipătul pătrunzător despre care aceşti oameni beţi şi gălăgioşi habar n-aveau.

Zaharka, cu nările dilatate, privea capetele asudate şi feţele roşii plutind în fumul tulbure şi gemea înăbuşit, sau răgea.

— Ooof !

— Bun e omul... pentru că nu poţi pricepe ce ascunde în suflet... hai să te pup. Doo-uă be-eri !...

Zaharka nu mai putu răbda, lăsă tejgheaua şi plecă greoi, cu ceafa lui de lup. Cînd închise uşa, zgomotul tractirului se auzi mai înăbuşit şi nedesluşit. Coborî scara. Treptele scîrţîiau tare.

„S-au uscat. Trebuie să pun să le înţepenească."

În fundul coridorului era atîrnată pe perete o lampă mică de alamă care fila. Peste tot stăteau de veghe umbre nedesluşite. Trecu pe lîngă uşile unde erau fetele. De acolo veneau rîsete răguşite, înjurături murdare, sau se făcea o clipă linişte, pentru ca zgomotul să reînceapă apoi din nou.

După una din uşi, ceva nu mergea cum trebuie. Se auzeau paşi tropăind, apoi căderea unui corp şi lovituri grele : poc, poc, poc... şi, deodată, un strigăt ascuţit :

— Aoleu !... A-ju-toor !... Mă omoară...

Glasul cuiva beat bodogănea, apoi se auzea iar : poc !... poc !...

— A-ju-toor !... Văleu... Văleu !...

Zaharka se opri :

— Diavolul, are s-o omoare. Şi unde o fi dispărut Paşka ? De dai drumul prostului, pe toţi îi goneşte...

Stătu o clipă. Ţipătul conteni, numai loviturile se mai auzeau înăbuşit : poc, poc !...

Din celelalte uşi apărură femei îmbrăcate pe jumătate, iar în spatele lor, capete zburlite de bărbaţi.

— Ce s-a întîmplat ?

— Nimic, nu-i treaba voastră.

Zaharka trecu prin coridor, apoi prin magazie şi se opri în faţa uşii locuinţei lui, unde într-o odaie separată se găsea Kara. Reţinîndu-şi răsuflarea grea îşi întinse gîtul ţeapăn. De după uşă se auzeau gemete înăbuşite, dar de alt soi decît ţipetele din coridor.

Şi, stăpînindu-şi groaza care-l cuprinsese, trase de uşa care se deschise scîrţîind.

Kara zăcea de multe ore cu nările dilatate, mototolind convulsiv plapuma murdară de stambă. Cînd o apucau durerile, ea îşi muşca perna, mugind înăbuşit.

Dincolo de perete răsună un glas moleşit de beţiv :

— Cum înţelegi dragostea ?

— Sst !... Bea, vacă...

Mama şi moaşa sînt în odaie. În colţ pîlpîie candela şi feţele din icoane par să se mişte în ceaţa tremurîndă. Moaşa îşi rînduieşte peticele, iar mama...

Nu, asta nu mai e mama, ci pare o altă femeie, necunoscută. Mare şi grasă, ea se apropie în întuneric de pat, chicotind încetişor, cu un rîs uşor şi vesel.

— Hi-hi-hi... Bărbatu-i departe... Se poate şi fără bărbat... S-aştepţi pînă ce-ţi vine bărbatul... A înnoptat, se vede, tinerica cu cineva şi i-a mîngîiat barba... Hi-hi-hi... !

Iar de după perete se aude :

— Vai, mă gîdilă !...

Şi iar :

— Hi-hi-hi... Şi-a ales leliţa un tinerel... sau un bătrînel ?... A ochit... Sînt bătrîni mai sprinteni ca tinerii...

Iar o apucă durerile pe tînăra femeie. Îşi muşcă iar perna mugind ca o vită legată pentru tăiere.

Dincolo de perete se aude vorbind. În întunericul în care pîlpîie lumina candelei, moaşa îşi vede de treburile ei, şi mama

chicotește cu același rîs de bucurie rea și neputincioasă. Duhnește a votcă : Zaharka singur nu poate lua seama la toate și bătrîna mai șterpelește cîte o sticlă. Femeia aceasta obijduită și supusă, pentru care nu există decît un singur lucru. să bea pînă la saturație ceai slab, aproape ca apa, mușcînd din bucățica de zahăr, este de nerecunoscut.

Usa se deschise scîrțîind, și în odaie pătrunse odată cu vuietul nedeslușit de-afară și omul încruntat, cu gîtul țeapăn de lup.

Pa Kara o apucară chiar atunci dureri îngrozitoare, fără s-o mai slăbească o clipă. Totul i se întunecă înaintea ochilor și, nemaiputînd lupta cu durerile, ea izbucni în zbierete de vită, cu un glas pe care nici nu i l-ai fi putut bănui.

Și durerea nu mai contenea. Zile și nopți păreau să fi trecut, fără să-i pună capăt. Apoi dintr-o dată totul încetă. Și în liniștea care se lăsase, în întunericul cenușiu în care pîlpîia candela, moașa avea de lucru cu ceva pe pat.

— Un băiat... Să vă trăiască...

Se auzi un scîncet neputincios de copil.

Peste obrazul Karei se apleca din ce în ce mai mult și creștea o față împietrită și un grumaz gros ca de taur.

Ochii Karei căpătaseră o ascuțime pe care n-o avuseseră niciodată, și acum, în întunericul acesta cenușiu cu pîlpîiri slabe de lumină, ea deosebea pînă în cele mai mici amănunte fața aceasta îngrozitoare, care-i apărea acum atît de străină, cu ochii rotunzi și bulbucați, cu paloarea ei cenușie și cu barba tresărind din pricina fălcii tremurînde. Iar buzele schimonosite se strîngeau convulsiv, căznindu-se să spună :

— Iacătă, nu-i nimic, acum s-a isprăvit.

Paloarea feței și tremurul fălcii răscoliră în ea un val de scîrbă de neînvins. O trecură fiori de greață și, scăpărînd din ochii înfundați în orbitele negre, scuipă din răsputeri în fața aceasta.

— Plea-că !...

Și în întunericul cu slabe pîlpîiri de lumină se auzi, speriat, un chicotit răutăcios și un scîncet neputincios și tînguitor, iar de dincolo de perete răzbătea :

— Sst ! Am să-ți frîng gîtul... Bere !...

Zaharka plecase de mult, și ea tot mai țipa înnebunită :

— Plea-că !...

— Hi-hi-hi... Ce ? Nu-i iubitul tău ? A venit să-şi vadă feciorul, feciorul lui... Acum dai din picioare... Hi-hi-hi !...

— Plea-că !...

El plecase de mult, dar tremurul fălcii şi paloarea cenuşie a feţei lui schimonosite stăruiau îngrozitor de vii în ochii ei, şi scîrba care se lipea de ea, umplînd-o de greaţă, acoperea toată încăperea, o simţea la orice atingere, în orice auzea, în orice zărea mişcîndu-se în întunericul pîlpîind nedesluşit.

A treia zi, Kara se sculă. Treburile lui Zaharka nu puteau să aştepte.

Şi iar pluteau în larma de glasuri şi în fum capete, feţe roşii încălzite şi, printre ele, umbla servind, ducînd sticle şi farfurii, o siluetă mică albă, cu faţa obraznică, de pe care se ştersese zîmbetul, acoperită de o paloare de mort, care te îngrozea parcă în chip deosebit, iar în ochii negri duşi în fundul capului ardea o ură nestinsă. Nimeni nu îndrăznea să-i spună ceva. Înjurăturile beţivilor, zgomotul, cuvintele de ocară, toate pluteau în jurul ei fără s-o privească, fără s-o atingă.

Zaharka plătea restul, primea şi dădea sticle şi se uita pieziş la ea fără să-şi ridice vreodată privirea, simţind scîrba şi ura din ochii ei negri adînciţi în fundul orbitelor.

Şi simţea că nu numai în ea, ci şi în el creştea dezgustul.

Zile întregi lucrau alături fără să schimbe o vorbă între ei, fără o privire, ca doi duşmani de moarte.

Şi toate erau ca înainte, numai că din cînd în cînd se auzea un scîncet slab.

Femeia umflată de dropică vedea de copil, şi îi băga în gură o cîrpă murdară muiată în lapte acrit.

— Uf, stîrpitură, pui de năpîrcă... na, crapă... Nani... nani... nani... dormi îţi spun, spurcăciune !... Nani...

Deasupra leagănului murdar puţind acru a scutece se revărsau numai sudălmi, cuvinte amare de ocară, şi niciodată vorbe mîngîietoare de mamă, niciodată nu străluceau lacrimi dureroase de mamă, zîmbete mîndre de mamă, niciodată nu se auzeau exclamaţii de bucurie fără seamăn. Copilul scîncea toată vremea şi-şi sucea picioruşele jilave mirosind urît, uitîndu-se cu ochii umflaţi şi tulburi de parcă ar fi dormit prea mult.

Dar cînd se răsucea scîncind noaptea ca un pisoi părăsit, atrăgînd luarea-aminte, femeia moale şi umflată se scula îndată, gemînd în întuneric, îi băga biberonul în gura rotundă

și știrbă, veșnic deschisă în obrazul strîmbat și ud de lacrimi, sau îl lua în brațe și-l legăna, cîntîndu-i cu glasul adormit :

Na-a-a-ni, na-a-a-ni, do-o-ormi, a-do-ormi,
Pu-ui de dia-vol,
Na-a-a-a-ni...
N-ai nici în-ger, n-ai nici ma-a-mă, n-ai ni-i-ci ta-a-tă
Nici de do-o-omnul nu ești bi-ne-cu-vîn-ta-tă
Na-a-a-ni.

Și copilul adormea.

Femeia aceasta umflată, mereu stăpînită de unica dorință de a bea cît îi cerea inima ceai slab, mușcînd dintr-o bucățică de zahăr, căpătase în casă o importanță și o forță misterioasă. Ca și pînă atunci n-o băga nimeni în seamă, dar cînd, gîrbovindu-se, scotea afară și atîrna scutecele ude, părea să spună :

„Ehei, uite, am și eu o treabă... Ascultați, măi... Tăceți din gură ?... Acum nu mai spuneți nimic !..."

Iar o dată, întîlnind-o pe Kara pe coridor, aruncă în urma ei încet, dar destul de tare ca aceasta să audă :

— U-u-u-u !...

Kara trecu, purtîndu-și mîndră capul cu fața palidă, așa cum ai trece pe lîngă un șarpe strivit și care nu mai prezintă nici o primejdie.

Într-o zi femeia puhavă aduse cu o mutră nevinovată copilul în odaia unde își beau ei ceaiul. Zaharka deschise ochii lui rotunzi și, bîlbîindu-se, cu limba împleticindu-i-se în gură, urlă :

— Afară !... Nici urma să nu ți-o văd pe aici... tîrîtură !...

Gîrbovindu-se, ea ieși cu pași mici din odaie, purtînd copilul.

— Hi-hi-hi-hi-hi !...

În vîltoarea răutății, în dezgustul care-i cuprindea pe toți, răsuna plînsul neputincios, fără nădejde, al copilului.

Noaptea Kara se trezea udă de sudoare rece și privea tăcută, cu ochii deschiși, în întuneric. Deși dormea departe de copil și nu putea auzi nimic, i se părea că prinde un scîncet neputincios, fără nădejde.

Și mereu avea în fața ochilor o amintire, o încîlcire de vis și de realitate. Un ghemuleț sugea la sînul ei. Kara se uita cu milă la el, și spre groaza ei, în locul feței copilului, apărea o falcă enormă, tremurîndă, și o față bătrînă, împietrită și cenușie, cu ochii bulbucați.

Atunci cu o groază şi cu o scîrbă nemaipomenită dădea la o parte falca şi ochii bulbucaţi, ştergea paloarea feţei şi din nou apărea ghemuleţul cald şi neputincios care făcea să-i bată cu putere şi milă inima ei de mamă.

Ea întindea mîinile şi ochii îi luceau de o fericire neasemuită. Dar din nou creştea falca grea şi bătrînă, faţa se făcea cenuşie, iar ochii mari, cu creţuri în colţuri, se bulbucau.

Clănţănind din dinţi, udă de sudoare rece, ea se aşeza pe pat şi sta ceasuri întregi în întuneric, uitîndu-se în gol, fără să plîngă, fără să ţipe, neputîndu-şi vărsa amarul.

Venea ziua şi o lua iar de la început. Şi orice ar fi făcut, oriunde s-ar fi dus, o urmărea fără să pălească imaginea trupului mic şi neputincios al copilului, cu faţa bătrînă împietrită, aşezată pe un gît ţeapăn.

Amurgul de toamnă se lăsase, ca în fiecare zi. În odăi, obiectele abia se mai desluşeau. Sus în tractir începeau să răsune voci. Pe scara încă neluminată, urca cîte un om, suflîndu-şi nasul şi tuşind. În odăile lor, fetele se pieptănau, pregătindu-se.

Zaharka venea pe coridor să aprindă lampa mică şi deodată se opri. În semiobscuritatea de sub scară luceau doi ochi. Cînd se uită mai bine, văzu că era Kara. Ea stătea nemişcată şi stranie, într-o aşteptare misterioasă. O nelinişte nelămurită se furişă în Zaharka. Trebuia oare să-i vorbească ?

Şi pentru prima oară simţi că trebuia să-i spună ceva mîngîietor. Dar nu apucă s-o facă şi... se trase repede la o parte. În mîinile Karei luci scurt un topor şi zbură împlîntîndu-se adînc în una din treptele de sus ale scării. O secundă se întrezăriră în întuneric mîinile Karei din care ţîşnise coada toporului.

Lui Zaharka prinseră a-i juca muşchii feţei şi, ţintuind-o cu privirea lui de fiară, fără să lase să-i scape nici o mişcare de-a ei, se apropie :

— Lasă-te de astea !... Smuci toporul din treaptă şi-l aruncă sub scară. Viperă !

Kara făcuse o ultimă încercare şi acum o părăseau puterile. Se întoarse şi plecă. Rîse :

— Am vrut să fac surcele pentru samovar...

Iarna veni şi se duse. Stepa înverzi pentru scurtă vreme, apoi se pîrli. Era acum roşcată, uscată, prăfuită, şi deasupra ei

plutea ceaţa albicioasă, subţire, nemărginită. Ziua dogorea soarele, noaptea era zăduf.

Lăsînd lucrul baltă şi punîndu-şi un testemel alb, Kara mergea grăbită prin orăşel, cu ochii în pămînt, fugind parcă de cineva. Iar deasupra orăşelului plutea, ca un nor opac şi uriaş, veşnicul praf de nepătruns ridicat de căruţe, de brişti şi de cireada de vaci care se întorceau de la păscut din stepă, rumegînd pelinul amar.

Uliţele rămîneau în urmă. Locomotivele fluierau. Căsuţele funcţionarilor de la calea ferată se întindeau monotone pe cîteva şiruri. Erau toate la fel, joase, de cărămidă, şi cu acoperişurile roşii. Trezeau simţăminte de plictiseală, monotonie şi supunere. Pe uşi erau înscrise numere mari, ca de ocnaşi. La cei însuraţi, femeile puseseră perdeluţe la ferestre, din geam priveau muşcate, iar în faţa caselor erau grădiniţe de zarzavat cu cîte trei fire de varză, erau şi zorele, iar rochiţa rîndunelei se căţăra pe cîte un beţişor înfipt în pămînt. Pe frînghii erau întinse la uscat scutece şi rufe spălate.

— Unde-i, mă rog, numărul trei sute patruzeci şi cinci ?

— Uite colo.

Kara intră în tindă.

— Acasă-i Ivan Matveevici ?

— Cine-i acolo ?

O clipă apăru în deschizătura uşii capul frumos şi zburlit al lui Volkov, cu gulerul cămăşii descheiat.

— A-a ? Ce musafir neaşteptat ! şi-şi trase capul înapoi. Kara Zaharovna, mă bucur, straşnic mă bucur. Îndată. Aşteaptă o clipă. Chiar acum m-am întors de la slujbă...

Îl auzi cum se spăla, plescăind şi smîrcîind. Kara stătea în tindă, şi îi bătea inima. Apoi îl auzi cum se îmbrăca, cum muta ceva. Făcea pesemne rînduială în odaie.

— Poftim, poftim... îmi pare bine...

El păstră mîna ei mică în mîna lui mare şi lată.

— Pun îndată samovarul.

— Nu-i nevoie, Ivan Matveevici. Am venit numai pentru o clipă.

Obrajii ei palizi se acoperiră cu o roşeaţă delicată, şi sclipiră scîntei în fundul ochilor negri.

— Lasă. M-ai servit de atîtea ori, am să te servesc şi eu pe dumneata.

„Ei, drace, da ce drăguţă e !“

Mîinile îi tremurau şi nu nimerea bine să-şi facă surcelele în tindă, lîngă samovarul pe care îl scuturase şi-l umpluse cu apă.

Kara se aşeză pe un scaun. Camera era mică, fără perdele, dar curată şi îngrijită : un pat curat, fotografii pe pereţi, un teanc de cărţi, cerneală, condeie, haine atîrnate în perete şi acoperite cu un cearşaf.

— Trăiesc ca un holtei, spuse Volkov, punînd pe masă samovarul mititel cu trei picioruşe înalte şi întoarse, ca de păianjen.

Îi străluceau ochii.

Opări cu grijă ceaiul, scoase din geamantan un şervet curat, spălă şi şterse cu grijă paharele şi farfuriile, apoi scoase dintr-un borcănaş, pe o farfurioară, cîteva linguriţe de dulceaţă.

— E bine aici la dumneata. Dar la noi...

El văzu cum genele ei lungi şi dese acoperiră pentru o clipă ochii ei negri, şi stăpînindu-se, spuse :

— Cum vii de la serviciu trebuie să faci totul singur, şi să pui samovarul, şi să strîngi în odaie şi, cîteodată, să faci şi mîncare...

— Ştii să faci mîncare ? şi un zîmbet îmbietor şi drăgăstos îi lumină roşeaţa delicată a feţei şi strălucirea ochilor.

— Noi, proletarii, spuse inspirat Volkov, dîndu-şi la o parte părul ondulat de pe frunte, trebuie să ştim totul. Noi sîntem salahori. N-avem surse de venituri şi plusvaloare, de care profită tot felul de trîntori, boieri şi exploatatori. De aceea, Kara Zaharovna, viitorul este al proletariatului. Şi nu numai la noi, ci în toată lumea...

El se aşeză lîngă ea, simţindu-i răsuflarea. Turnă ceai în pahare.

— Kara Zaharovna, ia dulceaţă.

O apucă de mînă, uitîndu-se la ochii ei negri cu privirea lăsată în jos şi la roşeaţa tulburătoare a obrajilor. Ea gîfîia.

— Kara... Karocika !...

Şi ca şi cum ar fi spus : „Acum... mi-e totuna“, o îmbrăţişă cu braţele lui mari şi puternice şi ea se lăsă mlădioasă ca o salcie. O ridică şi, sărutînd-o şi gîdilînd-o cu părul care-i cădea pe faţă, o duse spre pat.

Subţire ca un şarpe, ea se desfăcu din îmbrăţişare, lunecînd pe podea, şi începu să plîngă, înecîndu-se în hohote, cu obrazul lipit de mîna lui...

— Dragul meu... Dumnezeule... Ivan Matveevici... sînt... o, doamne dumnezeule...

El se răcori numaidecît. Dar nu din pricina acestei împotriviri rugătoare — asta îl tulbură şi mai tare — ci pentru că se uita la faţa ei albă ca de mort şi nu înţelegea ce exprima : era palidă, cu ochii negri duşi în fundul capului, fără zîmbetul acela palid, de un cinism nespus, pe care îl purta pe faţă în tractir şi care tulbura şi făgăduia tuturora un lucru la care le era cu neputinţă să ajungă.

Ea îi săruta mîinile, stropindu-i-le cu lacrimi, iar el, ruşinat, şi le ascunse în buzunare.

— Linişteşte-te... Şezi jos, Kara Zaharovna... Kara Zaharovna... lasă... zău, nu fă asta...

— Dragul meu... am să fac orice, am să-ţi fiu servitoare, am să-ţi spăl vasele, am să-ţi spăl rufele, am să te îngrijesc... tot timpul fără o clipă de răgaz. Numai pe tine te am... Dar am făcut un păcat... nu pot spune ce anume... nu pot acum... nu îndrăznesc... Numai pe tine te am, numai pe tine. La nimeni altul nu mă pot duce... Are să-mi dea dumnezeu copii de la tine... am să-i îngrijesc pînă voi cădea din picioare... am să-i ţin, am să-i cresc... Vanea !... Numai pe tine te-am iubit... te-am iubit de mult... n-am îndrăznit să ţi-o spun... N-ai să găseşti, Vaniuşka, alta ca mine... am să-ţi fiu credincioasă ca un cîine... Am să-ţi spun o dată toată povestea mea...

Se tîra, sărutîndu-i şi udîndu-i cu lacrimi genunchii.

El se trăgea înapoi cu milă şi dezgust. Apoi o aşeză pe un scaun, îşi dădu la o parte părul de pe frunte şi, întrerupîndu-i plînsul, spuse :

— Kara Zaharovna, eu sînt un reprezentant al proletariatului. Trebuie să mă ţin de principii. Viaţa mea trebuie să urmeze cursul pe care i-l dictează situaţia mea. Iar cuvîntul proletar e un cuvînt sfînt, Kara Zaharovna. Pentru el oamenii sînt trimişi în Siberia şi îşi dau viaţa. Dar dumneata eşti măritată. Înţelegi şi dumneata că aş fi un ticălos dacă aş face din dumneata ibovnica mea. Dacă nu erai măritată, mă însuram cu dumneata.

Kara îşi pleca tot mai jos şi mai jos capul cu testemelul care-i lunecase, cu cărarea în mijlocul părului care îi cădea bogat pe spate, iar sughiţurile ei de plîns deveneau mai stinse.

El stătea aplecat asupra ei, uitîndu-se cum îi tresărea trupul subţire şi mlădios, atît de lipsit de apărare şi rugător, dăruindu-se în deznădejdea lui.

„Stai ca un prost şi nu ştii ce să faci."

— Kara Zaharovna!... Karocika... Ei, dragă... şi atrase spre el corpul ei mlădios şi ascultător.

Ea ridică capul şi-l privi cu o faţă cu colţurile gurii lăsate în jos, cu buzele tremurînde de un tremur pe care nu şi-l putea stăpîni, o faţă învineţită şi plînsă de femeie în care se vedea suferinţa şi maternitatea nesatisfăcută.

Şi iar fu cuprins de răceală, milă şi dezgust.

— Ei, ajunge, linişteşte-te...

Ea îşi trase testemelul pe ochi şi, fără să spună un cuvînt, ieşi.

Acelaşi întins nemărginit şi dogoritor. Stepa se îmbrăca în mirajuri îndepărtate şi se topea în zarea nemărginită.

Cît vedeai cu ochii se întindea pelinul firav, prăfuit şi aplecat, care nu ascundea pămîntul uscat, iarba aspră, necosită, sau ogoarele vechi istovite, care-şi dăduseră toată vlaga recoltelor.

Vîntişorul fierbinte de stepă vîjîia zglobiu. Apuca nepăsător în gură praful şi paiele de pe drum, alergînd în vîrtejuri subţiri şi cenuşii, sau ridica pînă la cer un stîlp negru care se învîrtea tulbure în depărtare, amintind pînă a nu se risipi de valurile de fum ale unui incendiu. Atmosfera era încărcată.

Vîntul jucăuş se repezea într-o parte, pe cînd norii sclipitor de albi, cu burţile cenuşii pufoase, goneau în cealaltă parte, iar pe pămînt umbrele lor întinse şi nestatornice fugeau o dată cu ei.

Ca o dungă punctată se vedeau care de boi ducînd snopii la arii. Într-o caravană nesfîrşită şi ciudată păşeau măsurat, una după alta, stîrnind praful, cămilele înhămate la harabale. Roţile enorme, de înălţimea unui om, acopereau cu scîrţîitul lor sfîşietor orice zgomot, iar cocoaşele cămilelor se aplecau într-o parte ca nişte saci goliţi. Duceau mărfuri la iarmaroacele din stepă, şi în urma lor plutea praful.

Sunînd din zurgălăi, trecu o telegă cu asesorul în manta de doc şi cu şapca cenuşie de praf trasă mahmur pe ochi. Clinchetul amuţi în depărtare, iar de-a lungul drumului plutea praful purtat de vînt.

Un calmuc trecu călare pe un cal cu fruntea berbecată, care mergea pieziş ; omul cu ochii teşiţi căuta o iapă fugită din herghelie. Şi iar : vînt, nori şi întinsul dogoritor.

Făcînd una cu arşiţa, cu norii ce alergau fără răgaz şi cu vîntul zglobiu, trecea pe drum o femeie în zdrenţe, cu trupul ars de soare vădindu-se prin cămaşa ruptă. Picioarele ei crăpate stîrneau praful pe drumul dogorîtor, capul neacoperit îi cărunţise de atîta praf, iar ochii negri, enormi şi înfriguraţi, duşi în fundul capului, pe faţa îngrozitor de slăbită, iscodeau cu o privire vecină cu nebunia drumul nesfîrşit care se pierdea şerpuind în depărtare. Buzele uscate şi crăpate, dezgolind gingiile lipicioase, şopteau :

— Isuse Hristoase, pedepseşte şi izbăveşte pe păcătoasa de mine... lasă să cadă fulgere şi trăsnete peste capul meu... sfărîmă colţii lupului...

Faţa galbenă şi nemărginită a stepei ba rîdea scăldată de soare, ba se întuneca de o umbră trecătoare.

De departe fumega un praf subţire — la arii treierişul era în toi.

În cercuri largi pluteau găile roşcate, privind ager, iar pe mirişte stăteau negre, fără de număr, ciorile de cîmp.

Deodată femeia începu să rîdă. Pe faţa ei osoasă cu ochi adînciţi se aşternu în creţuri mici un zîmbet batjocoritor, apoi, străbătută de un fior, se întunecă pe loc, colţurile gurii i se lăsară în jos şi începu să plîngă încetişor. Şi iar porni grăbită, cine ştie încotro, pe drumul prăfuit şi arzător.

Nu-şi lua ochii rătăciţi şi injectaţi de căldură de la zarea liliachie care fugea mereu de ea, acolo unde se contopea intens oceanul albastru al cerului cu oceanul albastru al stepei. Pe cer goneau nori albi, iar peste stepă lunecau umbre întunecate.

Acolo în zare apărea o fîşie de pămînt şi lucea apa curgînd într-un şuvoi subţire. Profilîndu-se nelămurit, apăreau siluete albastre de sălcii, de mori de vînt, de acoperişuri. Şi toate acestea erau vii, tremurătoare, lunecoase, şi fără voie paşii ei se îndreptau în grabă spre acele aşezări omeneşti.

Dar sălciile albăstrii, morile de vînt, acoperişurile nu rămîneau multă vreme, ci se tulburau, se dezlipeau încet de pe pămînt, plutind fantomatic în aer, şi uşoare se mistuiau fără de urme în tremurul aerului încins ; abia mai fumega praful subţire al ariei, găile pluteau, negre zburau ciorile, nemărginită şi schimbătoare, stepa urmărea fuga norilor.

— ...sfărîmă colţii lupului... blestemă, doamne, şi izbăveşte pe păcătoasa de mine... Isuse... Isuse...

Şi rîdea.

O telegă venea în goană. Caii vînjoşi şi bine hrăniţi alergau dînd vioi din cap şi, dimpreună cu ei, fugea şi praful. Un argat cu gîtul negru, ars de soare, era întins pe burtă în telegă, şi în pas cu ea îl însoţea prin praf cîntecul lui monoton, somnoros, tînguitor şi singuratic ca şi stepa aceasta întinsă.

Fa-a-to, co-o-o-pil o-o-o-rop-sit,
Nu-u-u ai nici fa-a-a-ami-li-e,
Ca-ap mi-cuţ şi ne-e-că-jit...

El văzu cu mirare ivindu-se o femeie ciudată, în zdrenţe, aproape goală, îngrozitor de slabă şi arsă de soare. Ţipa fluturînd cu deznădejde mîinile ei înnegrite de soare.

— Unde fugi ? Stai, stai, bate-mă păcătoasa de mine, că de nu, ţi s-or prinde dracii de roţi !...

Omul rîse şi, încordîndu-şi alene braţul puternic, o plesni cu biciul. Femeia puse mîna pe urma arzătoare lăsată de bici şi scoase un ţipăt de bucurie în care se amesteca rîsul cu plînsul. Iar din telega acum departe şi învăluită în goana norilor de praf se auzea :

Ca-ap micuţ şi ne-e-că-jit...

stingîndu-se în depărtare, ca şi întinsul nemărginit în zarea liliachie neclintită.

Acelaşi drum cenuşiu şi fără de sfîrşit. Picioarele ei crăpate şi grăbite stîrnesc praful. Soarele dogorînd puternic s-a mutat pe cealaltă jumătate a cerului, fără ca arşiţa să scadă.

Doar norii alungîndu-se l-ar mai putea domoli pentru o clipă. Bobocii de gîscă albi şi cenuşii par mici de tot, ca nişte fulgi, în stepa enormă. Tufe întunecate de porumbari pătează stepa ; o fetiţă şade cu o nuia în mînă, şi în codiţa ei e împletită o cordeluţă roşie.

Femeia în zdrenţe se opreşte şi ţipă ca ieşită din minţi.

— Bate-mă, păcătoasa de mine !...

Fetiţa aruncă nuiaua şi fuge plîngînd, de-i scapără picioarele desculţe, iar pe ceafa ei subţirică, arsă de soare, se bălăbăneşte codiţa cu cordeaua roşie.

În vale e un cătun. Sus stau întoarse şi nemişcate morile de vînt. Jos, pe malul pîrîului secat, cresc sălciile uriaşe ale grădinilor. De după vişini se zăresc acoperişuri de paie zburlite. Nu e ţipenie de om. Toţi sînt la treier. Pe uliţe e numai

căldura ; găini şi cîini stau la umbră şi încearcă alene să prindă cîte o muscă ; copiii se joacă în praf la soare, scormonind pămîntul.

Femeia în zdrenţe chinuită, cu faţa neagră şi uscată, strigă copiilor :

— Băteţi-mă, păcătoasa de mine... băteţi-mă, că n-am ispăşit...

Înveseliţi, copiii sar şi încep să arunce în ea cu pietre şi bulgări de pămînt, căutînd s-o nimerească în cap. Ea fuge, şi copiii după ea, chiuind ; aleargă şi cîinii, lătrînd furioşi, pietrele îi julesc pielea, lăsînd urme vinete.

O ferestruică se deschide şi se aude un glas molfăind :

— Ia fugiţi, derbedeilor, am să vă arăt eu... şi o mînă tremurîndă de bătrînă întinde femeii o bucată de pîine.

Femeia apucă pîinea, o bagă în sîn şi fuge urmărită de cîrdul de copii şi de cîini.

Valea cu cătunul, cu morile de vînt a rămas în urmă şi toate s-au făcut mici, iar ea merge grăbită pe drumul prăfuit şi arzător fără să-şi ia ochii înfriguraţi de la zarea încinsă şi tremurîndă, unde se nasc şi se mistuie înşelătoare cătunuri, sate şi oameni, se nasc şi se mistuie năluciri. Şi praful uşor fumegă, găile plutesc, iar întinderea nemărginită a stepei priveşte cerul albăstrui, nemărginit, cutreierat de nori.

Stepa mare înghiţi o mare păcătoasă.

Acei care trăiau în orăşel uitau că exista stepa, imensă, tăcută, în care zăcea de veacuri un gînd enigmatic, care îşi avea viaţa ei, oamenii şi dobitoacele ei. Mulţimea grăbită umplea la orice oră străzile orăşelului şi împrejur se ridicau case şi bordeie care împiedicau să se vadă stepa. Iar artelurile de dulgheri bocăneau cu bardele, durînd mereu case noi. Oamenii dărîmau bordeiele, pregătind locuri pentru clădit case şi stîlpi de praf se ridicau necontenit.

Zaharka uitase şi el că există stepa neţărmurită. Iar cînd îl întrebau :

— Da unde-i Kara Zaharovna ?

El mormăia :

— A plecat la bărbatu-său.

— Păi, se spune că i-a murit bărbatul.

— Şi ce-i treaba ta ? Ce te bagi unde nu-ţi fierbe oala ?...

Şi toată ziua umbla supărat, cu gîtul ţeapăn.

Gospodăria mare şi mii de treburi care nu sufereau amînare îşi urmau cursul şi măturau trecutul. Dar să-l uite de tot lui Zaharka nu-i era cu putinţă. De se certa cu lucrătorii, de lua marfa în primire, sau de stătea de vorbă în băcănie cu cumpărătorii, printre gînduri, vorbe şi griji simţea ca pe un ghimpe o amintire nelămurită, care cît timp nu se uita la băiat nu-l nelinişte.

Cînd se uita însă la băiat, vedea că are picioare strîmbe, că e firav, scrofulos, mucos, palid, cu un cap prea mare, care abia de se ţinea pe gîtul subţire, şi o frunte boltită deasupra ochilor. Iar ochii lui rotunzi priveau mereu miraţi. Sta întotdeauna cu un deget în gură şi se uita la bunic. Lucrul acesta îl enerva pe Zaharka, aşa cum îl enervau mai ales urechile mari şi galbene şi tîmplele turtite, capul teşit.

Uneori îl cuprindea dezgustul şi ciuda şi îi venea să-i dea un picior şi să-l mături din drum ca pe un căţel rîios.

Zaharka ţipa furios :

— Hai, luaţi-l de aici...

Clătinîndu-se, grăbită, pe picioarele grase şi umflate, bătrîna venea speriată, ridica cu greu copilul în braţe şi, dîndu-i vreo două, îl ducea cu ea, în timp ce el plîngea neputincios.

Dar şi în teama ei, în spatele ei umflat, în graba parcă prefăcută şi chiar în plînsul copilului lui Zaharka îi părea că aude chicotitul mut care nu contenea niciodată :

— Nu-l iubeşti ? !...

Scrîşnind din dinţi, îi venea s-o plesnească cu putere peste gît, s-o calce în picioare, s-o gonească, dar n-avea nici o pricină care să-l îndreptăţească s-o facă, bătrîna fiind ca întotdeauna tăcută şi supusă. Zaharka trîntea uşa, pleca în prăvălie şi uita, pînă ce nu-i apăreau iar ochii aceştia rotunzi, atenţi, bătrînicioşi, capul prea mare, cu gîlci, cumpănindu-se greu pe gîtul subţire, şi degetul mereu în gură.

Fie că se lua cu lucrul, fie că atunci cînd se odihnea îl frămîntau noile griji şi gînduri despre casa cu poarta de scînduri pe care avea s-o ridice, Osip trecuse cu vederea că se apropia termenul. Zaharka îl amînase de cîteva ori şi, în sfîrşit, îl fixase pentru ziua de optsprezece.

Deasupra pieţii plutea un praf şi o larmă nemaipomenită. Care încărcate cu struguri şi roşii stăteau cu hulubele ridicate în sus. Pe jos se grămădeau munţi de harbuji şi de pepeni,

pretutindeni erau aruncate coji de pepene şi în praf străluceau roşu-aprins bucăţi de miez scăpate în drum.

Cerul arzător şi plin de praf spunea că va mai fi multă vreme soare şi că puterea lui dogorîtoare nu fusese cheltuită încă toată. Stepa era şi ea învăluită de praful care plutea în aer ; nesfîrşite porneau şirurile de care la gară, scîrţîind în norii de praf stîrniţi în jur, ducînd grîul proaspăt treierat.

Osip venea de la baie, purtînd o cămaşă curată, şi se ducea îngîndurat la Zaharka. Nu fusese la lucru în ziua aceea, pătruns de o aşteptare solemnă care se potrivea cu ziua dogorîtoare de august, plină de praf auriu, de zgomot, de scîrţîit, de miros de dohot şi de belşugul de roade coapte ale pămîntului, pe care stepa senină pînă la urmă, obosită de asemenea nemărginită fecunditate, le rodise atît de darnic.

Casa şi poarta de scînduri pe care le vedea nelămurit în depărtare răsăriră deodată aproape şi stăteau acum în faţa lui Osip cu... o nouă gospodină, cu faţa palidă, îmbietoare şi cu un zîmbet tulburător.

Cînd intră în prăvălie, Zaharka şi băieţii vindeau marfa cumpărătorilor.

Lui Osip i se păru ciudat că nici Zaharia, nici băieţii, nici cumpărătorii nu păreau să-l vadă, dar ceea ce era mai ciudat era că pe feţele lor nu se vedea nici urmă de sărbătoare, ca şi cum azi nu ar fi fost data de optsprezece.

— Cu plecăciune, Zahar Kasianîci.

Iar acesta, fără să-şi întoarcă grumazul ţeapăn şi roşu ca de bou, îl privi aruncîndu-i posomorît :

— Ce-i ?

Lui Osip i se păru iar ciudată această întrebare, ca şi cum cineva ar fi întrebat de paşti de ce sunau clopotele.

— Păi cum, azi e optsprezece, şi zîmbind cu gura lui mare, cu faţa şi cu toată înfăţişarea, adăugă, şi pe deasupra şi august.

— Ştiu.

— Şi te rog să-mi faci socoteala şi în ceea ce priveşte capitalul, şi în ceea ce priveşte dobînda. Aşa cum spune legea.

— Cunoaşte şi legea. Şi Zaharka se întoarse deodată către ţăranii şi orăşenii care umpleau prăvălia, spunînd : Uite unul care se ţine întocmai de lege. Cere sută la sută şi nici nu i se încurcă limba în gură.

— Ei, şi dacă ? Doar îs banii mei, cîştigaţi cu spinarea şi cu sudoarea mea.

— Hai cu mine.

Plecară. Osip era să apuce pe scară sus, dar Zaharka răcni :

— Vino după mine, ţi-am spus !

Osip porni greoi după el. Totul i se părea ciudat şi oarecum neobişnuit. Zaharka tăcut, fără să-şi întoarcă grumazul de bou, îl ducea în curte. Deşi se mira, Osip îşi spunea că poate aşa trebuie să se întîmple în ziua asta însemnată, fără asemănare cu celelalte.

— De ce nu se mai vede Kara Zaharovna ?

Zaharka nu răspunse.

Trecură pe lîngă grajd şi intrară sub o şură.

Aici era zgomot şi larmă. Vreo şapte tîrgoveţi voinici cu feţele roşii, încălzite de băutură, cu mînecile suflecate pe braţele lor păroase, beau votcă, pocnind în masa de scînduri, iar sub masă zăceau sticlele goale. Iar se miră Osip şi iar îşi zise : „Pesemne că aşa trebuie să se petreacă lucrurile în ziua asta mare"...

Tîrgoveţii tăcură şi se uitară la Osip cu ochii înroşiţi de băutură.

— Vă socotiţi ? Bună treabă. Uite, şi eu am venit pentru acelaşi lucru. Hai noroc ! Şi ridică binevoitor şapca. Toţi i se păreau azi binevoitori şi bine dispuşi ; ei însă nu-i răspunseră.

Trăgînd linii în aer cu aripile lor negre, rîndunelele intrau o clipă în zbor sub şură cu un ciripit scurt ; şi muştele se lipeau grăbite, plictisitoare şi proaste, zicîndu-şi că nu le trecuse timpul, fiind cald, şi că n-aveau vreme de pierdut, ci trebuiau să-şi vadă de treburile lor.

Zaharka se duse într-un colţ şi se aşeză după o despărţitură de scînduri groase, apoi se întoarse şi se uită pe sub sprîncene la Osip, cu ochii lui răi de porc mistreţ.

Iar se miră Osip şi iar îşi spuse :

„Pesemne că aşa trebuie să fie".

Faţa i se lărgi într-un zîmbet larg şi binevoitor :

— Dumneata, Zahar Kasianîci, stai ca un viţel în ţarc.

Dar Zahar, uitîndu-se cu răutate la el, îl întrebă :

— Ei, şi tu ce vrei ?

Rîsul cutremură tot trupul uriaş al lui Osip.

— Şugubăţ mai eşti, Zahar Kasianîci.

— Ce vrei, te întreb ? îl întrerupse posomorît Zahar.

— E optsprezece şi, pe deasupra, şi august. Să-mi dai dumneata şi capitalul, şi dobînzile, pentru că vreau să-mi fac casă. Am ochit undeva lemn pentru grinzi.

— Vorbeşte desluşit, care dobînzi ?

Osip încetă să mai zîmbească.

— Za... Zahar Kasianîci... dar... dar... cele două sute de ruble pe care le-ai luat ?

— Da cît fac dobînzile ?

— Ce mă mai întrebi ? Ştii dumneata singur. Cum am vorbit. Cîte cinci ruble la sută pe lună..

— A-şa. Şaizeci la sută pe an ! Şi cu degetele lui groase bătu darabana în scînduri.

— Bună dobîndă !...

— S-a priceput !... şi feţele tîrgoveţilor se îmbrobonină de sudoare.

Se ridicară şi se strînseră în jurul lui. Iar i se păru lui Osip că ziua era deosebit de ciudată.

— Ei da, am poliţa în regulă, iscălită de el. Se ştie că dacă... apoi mergem la judecată.

Glasul rău al lui Zaharka răsună deodată ascuţit sub şură, şi rîndunelele ţîşniră ca săgeţile afară.

— Eh, mă bot gros, păduche, burduhan... Suge sîngele ţăranilor... şaizeci de procente !... Ha ? !... Bagă-te în judecăţi. Ştii care-i legea ? Pentru cămătărie, nouă luni de închisoare... Te fac eu să înfunzi puşcăria.

Creţurile de rîs din jurul gurii lui Lipatov mai stăruiau încă, dar el nu mai rîdea. Îl privea cu ochii mari pe Zaharka, şi pe faţa lui, înroşindu-se treptat, îşi făcea drum anevoie, chinuitor un gînd greoi, şovăitor. Trebuia să treacă dincolo de prăpastia în care i se năruiseră gîndurile, aşteptările, planul său de viaţă nouă, şi în care zăcea jalnică gospodăria lui prăbuşită, dar nu putu trece.

— Dobîndă ? Dar ai uitat cît ai spart şi ai stricat la mine în tractir ? Totu-i înscris, frate, pînă la ultima copeică, pînă la cel din urmă păhărel, pînă la cea din urmă scîndurică. Ce ? Ai uitat se vede de asta ? Şi începu să socotească de pe o hîrtiuţă : Ascultaţi şi fiţi martori. Două duzini de pahare a cîte trei ruble duzina, şase ruble ; zece duzini de păhărele a cîte o rublă treizeci şi cinci, treisprezece ruble cincizeci ; cinci mese... oglinda...

Şi din nou, cu rîsul împietrit pe faţa care nu rîdea, cu puterea de fiară care i se trezea în adîncul ochilor, Lipatov îngăimă :

— Aşa... Ai văzut ? !

— Mai vrea şi dobîndă !... Adică ce-ai stricat nu pui la socoteală ?

Tîrgoveţii urlară :

— Aha ! Cămătarul... Jecmăneşte lumea... Alţii muncesc... dar el suge...

Un roşcovan înfierbîntat, cu părul ud, cu două găuri negre în locul nasului, a cărui duhoare grea de băutură îl trăsni pe Lipatov drept în faţă, şuieră fîrnăit :

— Năpîrcă !... Jefuitorule !... Ai supt toată măduva din oameni.

Dar nu apucă să isprăvească. Gîndul greoi şi ciudat îşi făcuse loc în capul lui Lipatov şi omul roşu, cu găuri în locul nasului, fu măturat. Pămîntul se cutremură de căderea trupului lovit şi scîndurile gardului pîrîiră.

Zaharka urlă cu glasul plin de spaimă :

— Săriţi, oameni buni !... Mă omoară !

Se clătină şi Lipatov. I se întunecă capul, de parcă i s-ar fi sfărîmat ţeasta.

„O fi cu pietre de cîntar ?..." El n-avea nevoie de aşa ceva şi se întoarse ca un urs să le arunce la o parte.

Era drept, îl loveau chiar cu pietre de cîntar. I se făcu negru dinaintea ochilor şi, trăgîndu-i pe toţi după el, Lipatov se prăbuşi ca un munte. Întărîtaţi, cu feţele însîngerate, tîrgoveţii îl pocneau, aşa întins cum era la pămînt, gîfîind de parcă ar fi despicat lemne.

Cînd masa uriaşă şi însîngerată, din care nu se mai deosebea faţa, încetă să se împotrivească loviturilor, Zaharka ieşi de după gard.

— Ajunge... fiarelor... L-aţi doborît. De-l omorîţi, în capul vostru se sparge...

Aceştia se opriră gîfîind şi-şi ştergeau sîngele de pe feţele lor rănite.

— Duceţi-l acasă !

— Parcă-l poţi mişca ? Ce namilă ! Parcă-i un bou jupuit.

— Barem de n-ar muri, că au să ne tragă la răspundere.

— Trebuie să-l ducem cu căruţa.

Zaharka porunci să înhame calul şi să-l ducă pe Lipatov acasă.

— Ei, acuma dă-ne drumul, îi dădură ghes tîrgoveţii.

— Ţineţi şi voi cîte o jumătate de rublă.

Ei se apropiară ameninţători.

— Asta ce-i ? Păi nu ne-nţelegem. Ne-ai tocmit cu cîte-o rublă de cap, iar acum dai numai jumătate ! Nu merge aşa.

— Da cîtă votcă aţi băgat în voi, asta n-o puneţi la socoteală ?

— Votcă !... Dar că ne-ai stîlcit pe toţi, asta n-o pui la socoteală ? Să faci bine să mai pui cîte douăzeci de copeici de om, iac-aşa !

Zaharka se uită împrejur ca o fiară încolţită, dar ei îl înconjurară gîfîind, însîngeraţi, rupţi, cu ochii înjectaţi, fără să-i lase vreo portiţă de ieşire. N-avu încotro şi trebui să plătească cît îi cereau.

Cel dintîi lucru pe care îl văzu Lipatov cînd deschise ochii fu o pată albă. Rămase multă vreme aplecată asupra lui în întunericul bordeiului şi el nu-şi lua ochii de la ea. Pe pata albă începură să se desluşească ochii, care ardeau cu o lucire înfrigurată. Poate că la lumina ochilor acestora văzu o faţă atît de slăbită, cum nu mai văzuse pînă atunci. Pielea uscată şi palidă era întinsă pe oase ; nasul era subţire ca ciocul de pasăre, tîmplele prăvălite şi bărbia palidă şi ascuţită.

Lipatov îşi mişcă buzele, dar ele erau groase, umflate ca nişte perne, şi nu se auzi decît foşnetul pielii scămoşate.

Pata albă ca hîrtia se apropie şi spuse :

— Vrei să bei ? Osip... Mitrici...

Şi mîna tot atît de albă, cu oasele subţiri care i se vedeau prin piele, ridică ceaşca în care se clătina şi plescăia apa.

După ce bău, îşi lăsă capul pe spate şi se uită iar la pata albă. Pe faţa ei nările se înfiorau de slăbiciune şi de silinţa pe care şi-o dădea să stea în picioare. Spuse cu greu cuvinte şoptite :

— Of !... Nu mai pot...

Se aşeză şi el n-o mai văzu.

Cu încetul se înfiripau gîndurile şi pricepu că asta era nevasta lui, Maria. L-au bătut... la Zaharka... cu pietrele de cîntar...

Maria începu să tuşească, tuşi îndelung să se rupă, înăbuşindu-se. El o privea pieziş cu ochii umflaţi şi o zări zăcînd alături de el, răsuflînd greu, jos pe podeaua de lut aşternută cu paie.

— M-au bătut ieri cu pietrele de cîntar, începu să spună Osip, trudindu-se să-şi mişte buzele, şi pierzîndu-şi şirul, se opri.

Se auzea numai răsuflarea şuierătoare a Mariei şi foşnetul gîndacilor care fugeau pe tavanul de lut crăpat, făcînd să se desprindă firicele de lut, care cădeau cu un zgomot uşor. Adunîndu-şi puterile şi răsuflînd aspru, femeia zise :

— Nu ieri... De săptă... mîna... trecută... zaci...

Osip începu să se uite înaintea lui şi un gînd greu şi neobişnuit începu să-l frămînte, un gînd pe care nu-l putea urma pînă la capăt. De aceea încetă să se mai gîndească şi începu să asculte răsuflarea grea a Mariei şi, deodată, îl prinse mila de ea.

Se uită iar pieziş la nevastă-sa, apoi îşi săltă capul întorcîndu-l spre ea.

Maria îl urmărea cu ochii strălucitori şi nările dilatate, iar cînd el se întoarse pe o parte, cu suflarea pripită şi grea, ea se ridică şi-i întinse cu mîna tremurîndă o ceaşcă în care plescăia apa.

— Osip Mit... rici, bea apă...

El se aşeză şi, desfăcîndu-şi buzele umflate, începu deodată să vorbească, clipind într-una din pleoapele roşii.

— Maşa, ei, Maşa !... Să-i ia dracu de bani, îneacă-se cu ei. Da ţie, Maşa, ţi-e rău...

Faţa albă a nevesti-si rămase tot atît de severă, cu severitatea pe care o au feţele care nu pot zîmbi, nici oglindi ce-i în sufletul lor, dar în pupile strălucea, cu un luciu îndepărtat şi slab, fericirea.

De atunci, ea nu-l mai lăsă din ochi şi-i urmări cu severitate, cu seriozitate, cea mai mică mişcare.

Cînd Lipatov se sculă pentru întîia oară, o ridică în braţe ca pe o pană şi o culcă pe laviţă, iar el se culcă jos pe paie lîngă ea. Ea spuse, suflînd din greu :

— Nu trebuie, Osip Mitrici, aici ţi-era mai bine.

Lipatov se întrema, dar starea ei se înrăutăţea. Nu mai putea acuma să-şi ridice capul, nici să şi-l mişte, şi-l urmărea numai cu ochii neîncetat. Iar Lipatov se uita la ea de jos şi i se rupea inima.

— Maşa, să-i ia dracu de bani... Da ţie, Maşa, ţi-e rău...

Se ducea iar la lucru şi muncea de se rupea. Îşi reluă viaţa obişnuită, simţind nevoia să-şi bage capul într-un jug care-i era drag şi fără de care viaţa nu era viaţă.

Seara venea acasă şi gătea, iar ea, fără să ridice capul, îl urmărea cu ochii neîncetat.

— Maşa, ţi-am adus miere.

— Mănîncă mata, Osip Mitrici.

— Mănîncă. Mănîncă, că-i bună mierea.

El o ridica cu braţul lui puternic şi-i dădea să mănînce cu mîna lui, iar ea rămînea tot atît de serioasă, numai că în fundul pupilelor ei lucea o fericire de nespus.

Într-o zi cînd veni acasă, ea nu-şi mai întoarse ochii spre el. Sta cu ochii în tavan, răsuflînd rar. El pregăti mîncarea, se aşeză lîngă ea pe un trunchi şi ascultă multă vreme răsuflarea ei zgomotoasă şi rară.

— Ai să mori, Maria...

Ea privea tot atît de solemn şi serios tavanul de nuiele din care căzuse lutul şi spuse :

— Cine are să-ţi spele cămăşile, Osip Mitrici ?

Osip dădu caraghios din cap, ca un bou prins în arcan, şi spuse înecîndu-se :

— N-o să aibe cine, Maria Lexeevna...

Peste două zile o duseră la cimitir. Veniră şi vecinii. Osip plîngea mugind, cu glasul acela îngrozitor al vitelor duse la tăiere cînd simt sîngele.

Apoi îşi puse iar gîtul în jug, reluă viaţa de muncă în care zilele semănau unele cu altele, şi în bordeiul care se prăbuşea, şi în care gunoiul şi murdăria stăteau pînă la genunchi, nu-l întîmpina nimeni.

VIII

Împărăţia morţii, presărată de cruci dese şi mărginită de un val şi de un şanţ, tot îmbogăţindu-se an cu an, ajunsese strîmtă. Din stepă ieşeau ca nişte limbi crucile albe făcute din scîndură nouă, şi acolo unde pămîntul fusese neted şi crescuse pelinul argintiu îl împestriţa acum lutul moviliţelor proaspete.

Peste mormintele vechi crescuse de mult iarba deasă. Crucile se aplecaseră, pe alocuri căzuseră chiar, iar în locul lor mlădiţe de salcîm, vesele şi delicate ca nişte fete tinere în ro-

chii străvezii, de un verde fraged, zîmbeau legănîndu-şi horbotele uşoare ale frunzişului.

Plopi înalţi, atît de trişti în zvelteţea lor, se ridicau singuratici spre cerul stepei, învăluiţi în freamătul frunzişului lucios.

Aduşi de pe unde se chinuiseră, morţii tăcuţi erau culcaţi strîns alăturaţi unii de alţii, şi din întinsul stepei se luau mereu locuri noi.

Şi deasupra lor strălucea soarele, se alungau norii şi praful gonea ; iarna sufla viscolul prohodind...

Alături de împărăţia morţii creştea şi se întindea împărăţia celor vii, împrăştiind năvalnic pe stepa pustie uliţi, ulicioare, pieţe pline de zgomot, de praf, de mişcare şi de mirosul de oameni vii. Se deschiseseră numeroase prăvălii, tractiruri, brutării, cizmării, croitorii, tot ce împlinea nevoia de a îmbrăca, încălţa, hrăni şi înveseli omul. Se auzeau ţipete, cîntece, sudălmi, urlau precupeţele, huruiau căruţele, lumea forfotea, găinile cotcodăceau în praf şi cîinii lătrau plini de grijă.

— Ei, fereşte-te !...

— Cvas bun !...

— Stimabile, cum ajung în mahalaua Orbul găinilor ?

— Ia-o la dreapta, pe ulicioară, apoi la stînga, dai de o uliţă unde latră cîinii : acolo-i.

— Tăceţi, oameni buni !...

— N-am să tac de loc... Asta... vrei ! însoţit de un gest obscen.

— Puneţi mîna pe el, puneţi mîna pe el, băieţi !... Mi-a tăiat hăţurile !

— Căl-dări, ca-za-ne reparăm !...

— Cine are de pus flecuri ?... Ei, stimabile !...

Şi fiecăruia îi trebuia un loc sub soare, şi norii se alungau, şi praful plutea în văzduh, şi iarna viscolul cînta prohodul.

De mult au dispărut bordeiele. În locul lor se ridicaseră case cu două rînduri, cu acoperişurile de tablă, cu grădiniţe în faţă, cu plopi ascuţiţi înălţîndu-se zvelţi spre cerul albastru, şi stoluri de porumbei zburau deasupra acoperişurilor.

La marginea oraşului unde începea stepa şi îşi scurmau bordeiele noii-veniţi, se întindeau grădini de zarzavat şi înverzeau puternic livezile tinere, contrastînd ciudat cu stepa care se deschidea nemărginită.

Acei care poposiseră cîndva noaptea aici, în stepa deschisă şi goală, peste care se întindeau singuratice numai noaptea şi

stelele, şi-au înmormîntat aici morţii, le-au pus cruci şi, uitînd de apele liniştite, de mormintele îndepărtate, au numit aceste locuri tăcute, cufundate de veacuri în gînduri, locul lor natal.

Din zarea liliachie, prin pîcla albicioasă, uscată şi argintie, misterioasă şi tulbure, se adunau, venind din toate părţile întinderii tăcute a stepei, şerpuiturile drumurilor prăfuite, ducînd înspre orăşel. Tîrîndu-se ca nişte şerpi cenuşii, s-au înlănţuit la întîmplare în nodul încurcat al uliţelor strîmbe, al ulicioarelor şi al fundacurilor.

Cînd priveai aceste drumuri, simţeai că stepa atît de tăcută şi pustie, în care nu se vedea ţipenie de om, era totuşi locuită, că se găseau împrăştiate, departe unele de altele, aşezăminte omeneşti care-şi întindeau pînă aici drumurile lor cenuşii, luînd astfel parte la această viaţă grăbită, neastîmpărată, zgomotoasă şi zbuciumată.

De la conacurile albe ascunse prin vîlcelele stepei, de la moşiile împrăştiate departe, peste care răsuna neîncetat duduitul locomobilelor şi al maşinilor cu aburi, veneau sute de care cu grîu, cu piei, cu lînă, mergeau turme de vite roşcate şi, ridicînd nori de praf, goneau herghelii de cai liberi de stepă şi alte animale.

La gară era o larmă nemaipomenită.

În praful subţire de făină, care plutea peste tot, în mijlocul înjurăturilor grosolane, al mugetelor de vite, în ciocănitul tampoanelor de fontă, în zăngănitul lanţurilor, în urletul neîncetat al locomotivelor, hamalii alergau grăbiţi pe scîndurile care se încovoiau, cu feţele asudate şi roşii de încordare, aplecaţi sub povara sacilor de cîte cinci puduri.

Oamenii mînau cu răcnete în vagoanele cu porţile căscate, cu ferestruicile zăbrelite, boi cu ochii bulbucaţi şi roşii, care se împotriveau ; loveau cu furie în caii care sforăiau. Încărcau în vagoane păsări, purcei, porci, oi, care behăiau, guiţau şi gîgîiau în toate felurile, şi aceste mugete, răgete, ţipete făceau o larmă asurzitoare care nu înceta o clipă şi acoperea totul.

Dar oricîţi boi, cai, grîne, oi, porci ar fi înghiţit vagoanele cu porţile căscate, oricîte trenuri lungi ar fi pornit, zi şi noapte, nesfîrşite, peste măsură de încărcate, totuşi în gară, pe peron, în magazii rămînea acelaşi zgomot, aceleaşi răgete, ţipete, înjurături, acelaşi zăngănit de fier şi sunet de fontă, de parcă n-ar mai fi avut sfîrşit.

Stepa sălbatică, tăcută, nemişcată, cufundată de secole în gînduri, cînd arsă, cînd întinzîndu-şi la nesfîrşit verdele sfios,

cînd amorţită sub zăpezile albe îşi revărsa belşugul de roade. Şi începu să curgă lapte şi miere.

Iar seara, în case se aprindeau lumini. Din tractiruri se auzea muzică. În hanuri, hulubele stăteau ridicate spre stele şi se întreceau în cîntece armonicele.

Crescătorii de cai treceau în galop pe stăzi, cu sunet de zurgălăi şi zăngănit de hamuri bătute în argint, călcînd cîini, copii şi găini. Erau zdraveni, voinici, cu ochi somnoroşi de stepă, în care se adunase, din anii de somn şi trîndăvie ai stepei, o putere de fiară liniştită, care mocnea gata să izbucnească. Şi curgeau rîuri de şampanie, şi ţipau fetele goale, şi toată noaptea sunau zurgălăii troicelor gonind pe uliţe.

La moşiile lor, oamenii aceştia băteau muncitorii pînă îi omorau şi-i îngropau noaptea ca pe vite, sub un gard de nuiele. De altfel asta nu se întîmpla prea des, pentru că tovarăşii lor îi răzbunau aprinzînd clăile de grîu, de fîn, betegind caii şi dînd o mînă de ajutor hoţilor de cai.

În timpul vacanţelor de vară, verdeaţa grădinilor de pe moşii era înveselită de rochiile în culori deschise ale fetelor de la pension şi de şepcile albastre ale studenţilor, iar din ferestre răsunau sunetele pianului şi glasuri curate, tinere. Crescătorii de cai nu se uitau la bani cînd era vorba de copiii lor.

Veneau colonişti nemţi, raşi ca nişte actori, cu feţele împietrite, nemişcate, cu priviri dîrze, stăruitoare, pătrunzătoare. Veneau în trăsuri frumoase trase de cai minunaţi şi mergeau liniştiţi, aşezaţi, gospodăreşte.

Uitîndu-te la echipajele lor simţeai că şi în coloniile lor toate mergeau la fel de liniştit, de aşezat şi de gospodăreşte, în căsuţele albe cu acoperişuri de tablă, cu uliţe drepte şi largi, unde toate se păstrau într-o curăţenie şi o rînduială necruţătoare, şi că purtarea proprietarilor era tot atît de necruţătoare.

Nemţii petreceau şi chefuiau şi ei, dar după o rînduială de mai înainte hotărîtă acasă, stabilind cît aveau să bea şi să cheltuiască fiecare.

Veneau călări cazaci cu căciuli cu fundul moale, cu vipuşti roşii la pantaloni, uitîndu-se cu mîndrie, de parcă datorită binevoitoarei lor îngăduinţi se construiseră calea ferată şi casele. Venea multă lume, şi fiecare găsea în orăşel ceea ce-i trebuia.

— De ce nu s-au expediat cele douăzeci de vagoane cu nisip ? întrebă cu severitate Polînov supărat, ca şi cum aceste

douăzeci de vagoane și acest nisip ar fi fost lucrul cel mai însemnat.

— Am expediat piatra și nu ne-au mai ajuns platformele, răspunse ajutorul șefului, care credea și el că nisipul, vagoanele și construcția erau cele mai însemnate lucruri de pe lume.

— Aha... zise pe jumătate mirat Polînov și ieși.

Îl apucase deodată un dor de ducă, și pentru întîia oară, își spuse în gînd : „De-aș putea fugi de viața asta de rob !"

Mergea pe linie lăsîndu-și urmele pe nisip. Nenumărate vagoane nemișcate stăteau în dezordine și de la fiecare pornea, frîngîndu-se pe linie, umbra piezișă și răcoritoare a serii.

Locomotive de manevră, legănîndu-și panașele de fum alb, șuierau de cîteva ori grăbit, supărat, nerăbdător, și atunci țîșnea deasupra lor o pîlnie de abur alb, care se destrăma.

De departe, răspundea un fluierat trist și îngîndurat și acest răspuns prelung și melodios avea un conținut tainic, pe care nu-l putea exprima. Acoperind totul, se auzeau ciocnetele de fontă ale garniturilor care se compuneau sau se desfăceau, și ba ici, ba colo, răsăreau iar panașele albe, chemînd, și din nou răspundeau lin, îngîndurat și trist fluierăturile macagiilor împrăștiați pe întinderea uriașă a stației.

„Dar în ce constă vina mea ?"

„În nimic".

„Atunci de ce-i așa de grea, de ce se desfășoară nespus de greu viața mea ?"

Inginerul înainta și-și lăsa urmele în nisipul dintre șine. De departe înălbeau frumos clădirile gării, iar și mai departe se înălța rotund, roșu pe cerul de seară, turnul de apă. Clădirea uriașă a spitalului se ridica închizînd cerul, și școala privea cochet pierzîndu-se în verdeața grădinii.

Din poarta depoului, afumată, posomorîtă și veșnic deschisă, se auzeau necontenit huruitul fierului, loviturile ciocanelor, larmă și zăngănit de oțel... În cealaltă parte a liniei, unde verdele grădinițelor îți lăsa o impresie de intimitate, se întindeau pe străzi nenumăratele locuințe ale funcționarilor căii ferate.

„Aceste clădiri, aceste construcții, aceste linii sînt toate opera mea și vor trăi încă mulți zeci de ani, iar anii mei, puterea mea, tinerețea mea trec și bătrînețea s-a apropiat..."

„Trec..."

„Şi dacă nu-s eu de vină, atuncea cine-i de vină?"
Orăşelul fumega. Se gătea se vede mîncarea de seară.
„Şi pe un cal, de-l baţi, muşcă şi zvîrle, iar eu sînt un om".
„Ei şi ?..."
Era greu, amar, şi nu vedea nicăieri o portiţă de scăpare. Şi nu numai pentru că îi era viaţa atît de tristă, ci fiindcă nu-i păsa nimănui de el, pentru că simţea pornind chiar din inima lui o indiferenţă rece pentru toate.

Încercă un răstimp scurt să nu se gîndească la nimic şi se uita numai la nisipul care se risipea cu un hîrşcîit subţire sub picioarele lui. Şi în tăcerea aceasta lăuntrică, năvăli strigătul strident al unei sirene de locomotivă. Un fluierat trist, prelung şi melodios, pierzîndu-se în depărtare, îl pătrunse, răscolindu-i într-un fel nou, deosebit, gîndurile despre el însuşi şi despre ceilalţi.

Ei erau o mie cinci sute de oameni şi, orice ar fi gîndit şi simţit el, oricare ar fi fost durerea, disperarea, iubirea şi speranţa care i-ar fi umplut viaţa, ei îşi aveau viaţa lor, plină de o sforţare necontenită şi într-o permanentă schimbare. De mult, nu mai ştia nici el de cînd, se despărţise de ei şi-şi urmase calea lui singuratică.

Se opri o clipă şi privi în adîncul trecutului. Nu se pierduse oare atunci pe el însuşi ?

Porni iar mai departe, obosit, uitîndu-se la clădirea albă, frumoasă şi elegantă a gării, care era opera lui. Acolo clocotea viaţa de toate zilele. Hamalii alergau cu şorţurile lor albe, huruiau cărucioarele de bagaje, şi se vedea şapca roşie a impiegatului de serviciu.

Dincolo de gară se zărea acoperişul casei frumoase unde locuia el. Acolo erau sera, grădina de iarnă, pianul, biblioteca, tablourile şi... nevastă-sa.

Mergea fără să-şi ridice ochii.

Şi copilul lui drag, care se bucura întotdeauna cînd se întorcea acasă, de parcă ar fi lipsit luni de zile. Dar nici această amintire, care-i umplea sufletul de căldură, nu-i goni oboseala şi merse înainte fără să-şi ridice ochii din pămînt.

Deodată îl cuprinse un dor de ducă, să se smulgă măcar pentru o clipă din cercul de fier care-l strîngea fără slăbire. Şi coti, luînd-o înspre stepă, care era ca întotdeauna goală, pustie, nemărginită, şi în această nemărginire şi pustietate zăcea de veacuri acelaşi gînd nepătruns.

Inginerul mergea privind în jos, fără să vadă nimic afară de pelinul uscat de sub picioare, şi acelaşi gînd îi chinuia mintea :

„De la ce îi pornise nenorocirea ?"

Chestiunea putea fi rezolvată simplu, clar, aşa cum se rezolva la urma urmei în lumea animalelor şi a oamenilor. Ar fi putut să se apropie de ea în tăcere şi, fără o vorbă, s-o lovească în faţă şi s-o bată, şi s-o bată fără cruţare, cu toată furia, pînă ce s-o învineţi, pînă ce i s-or umfla faţa, buzele şi nu i s-or mai vedea ochii, pînă ce... pînă ce...

Şi avu senzaţia că o bătea ca un nebun, cu voluptate, fără să spună o vorbă, gîfîind numai, ca atunci cînd spargi lemne... Iar ea... iar ea... ea zăcea nemişcată şi tăcea, şi tăcea... El se apleca şi-i şuiera în urechea umflată :

— Vezi, uite, n-am nici o vină faţă de tine... Nici una !...

Iar ea îşi întorcea spre el obrazul cu un zîmbet roşu, desfigurat :

— Dragul meu... te iubesc... Te cred... acum cred tot ce mi-ai spune... Cît de îngrozitor de nedreaptă am fost cu tine !...

El o ridica în braţe, o ducea, o săruta, o îngrijea ca pe un copil... şi începea... şi începea o viaţă fericită.

Polînov se opri înfiorat de groază : oare nu-l păştea nebunia ?

Mergea înainte, luptînd cu gîndurile acestea care nu-i dădeau răgaz, tot privind în pămînt. Nu mai simţea oboseala, pierduse noţiunea timpului, dar greutatea de pe suflet rămînea aceeaşi.

Se opri. Nu era nimeni împrejur. Era pustiu. Cît vedea cu ochii nu se zărea decît o dungă care se pierdea la orizont şi, drept deasupra ei, soarele roşu, obosit şi greoi, care-l privea fără să-l mai ardă.

Ascultă şoaptele nedesluşite care alcătuiau tăcerea stepei, linişte a ei de veacuri.

Şi iar merse şi merse în această tăcere, linişte şi pace, netulburate de nici un zgomot al stepei pustii în amurg.

Umbrele dîmburilor şi ale gorganului îndepărtat se întindeau lungi. În zarea roşie se profilau limpede stîlpii de telegraf ai liniei, iar pe sîrma subţire stăteau şiraguri negre de rîndunele. Soarele lăsase la marginea zării o fîşie îngustă, însîngerată. Ridicăturile, vîrful gorganului se acoperiră de roşeaţă, capetele stîlpilor de telegraf se aprinseră, iar peste vîlcele şi povîrnişuri se aşternură văluri azurii.

Inginerul își ridică ochii și privi mirat această întindere liniştită şi paşnică, ca şi cum ar fi văzut-o pentru întîia oară. Și deodată simți că aici era o altă lume, care-i fusese pînă acum străină, o lume de sine stătătoare, care n-avea nimic de-a face cu podurile, cu canalurile, cu rapoartele și cu clădirile gării ce se întindeau uriaşe...

Și porni iar mai departe, singur în stepă, într-acolo unde nu mai era soarele, dar mai pîlpîia încă zarea. Se sui pe gorgan, se aşeză şi se uită înapoi. Se uită şi se minună. Departe în zare străluceau în apusul auriu nenumăratele geamuri ale oraşului. În fumul îndepărtat se pierdeau nesfîrşite acoperişuri, coşuri, copaci stufoşi, şi în mijlocul acestei înfăptuiri se pierdea ca o mlădiță albă gara, care îi păruse altădată atît de mare.

Nu băgase de seamă că ajunsese atît de departe.

Nu băgase de seamă cum ieșise ca din pămînt oraşul. Fusese doar o aşezare, cu bordeiele scurmate în pămînt ca de nişte cîrtițe. Își aminti de noaptea întunecoasă cînd rătăcise între bordeie, și cum se vedeau în întuneric cele două șiruri de ferestre luminate ale tractirului, și-și aminti şi de acel zîmbet de desfrîu sau de disperare de pe faţa palidă a femeii aceleia.

Inginerul se sili să-şi înăbuşe amintirile și începu să se uite la clădirile împrăştiate ale orăşelului. Se întinsese luînd proporţii uriaşe.

Să fi trecut oare zece ani de atunci ? Parcă mai ieri nu era aici decît stepa goală, răsunase întîia lovitură de cazma şi trecuse întîia roabă cu pămînt pentru terasament.

Iar i se păru că de atunci trecuse o epocă întreagă, că se făurise şi crescuse o viaţă nouă şi complexă, în timp ce el muncise fără de răgaz la poduri, la canaluri, la terasamente.

Dar ce însemnătate aveau aceşti o mie cinci sute de oameni cu problemele, durerile, munca şi bucuriile lor, ce însemnătate avea faptul că în locul bordeielor se înălţau acum casele acestea, cînd la el acasă era un iad, cînd nu putea face un pas fără să se lovească de cea mai groaznică și umilitoare acuzare, cînd el își pierduse nevasta, prietena, femeia iubită și în locul ei nu-i rămăsese decît jandarmul sau poliţaiul de fiece clipă, a cărui bănuială nu adormea şi a cărui urmărire îl enerva.

De ce toate acestea ?

Sclipind în tăcere, geamurile jucau în apusul soarelui. Gara se vedea albă.

Apoi își mută privirea și începu să se uite în stepă. Și ea începuse să se întunece. Pe măsură ce stepa se întuneca, creștea în el amărăciunea amintirilor.

Care fusese vina lui? Nu trecuse oare pe lîngă el viața fără s-o fi trăit?

Și nu pierduse el lucrul cel mai scump, pentru care nu există nume, pe care cuvîntul nu-l poate cuprinde?

Terasamentul care înainta în depărtare, stîlpii de telegraf, gorganele se mistuiră în pîcla uscată și alburie, și priveliștea se tulbură. Nu se zăreau decît petele albe și nelămurite ale caselor și nu puteai ști cît de aproape erau.

Pe cerul care nu se întunecase încă se aprindea cîte o stea, dar pe pămînt nu erau încă lumini.

Polînov sta tot pe gorgan și împrejurul lui era liniște, pîclă și tăcere.

Contopindu-se cu pîcla care se făcea tot mai deasă, o umbră venea spre gorgan, legănîndu-se ciudat. Fîșia de zare care stăruia încă abia mai pîlpîia.

Cînd omul se apropie, Polînov îi recunoscu glasul:

— Sănătate!... Stai în întuneric? E bine în stepă, aeru-i curat.

Polînov se încruntă. Nu-i venea să plece — ar fi însemnat că fugea de omul acesta — dar nici nu-i venea să rămînă. În fața lui stătea Zaharka, sprijinindu-se într-un băț.

— Am ieșit din curte și văzînd că-i seară, că-i liniște, mi-am spus: hai să mă plimb puțin și să profit de aer, că-i bun pentru sănătate.

Polînov își dădu seama că acesta îl urmărise și i se făcu scîrbă, de parcă i-ar fi umblat un păianjen pe trup.

— Ce dorești?

— Nimic. Mă plimbam. Ziua-i plină de griji, nici n-ai vreme să răsufli. Numai seara sînt mai liber.

Fără să răspundă, Polînov se ridică să plece. Deodată silueta întunecată îi tăie calea și rămase drept în fața lui cu umerii obrazului masivi, cu gîtul țeapăn și ochii sticlind ca ai unui lup.

Începu să vorbească cum nu se aștepta Polînov:

— Mă zbat, am început de jos, încovoindu-mi spinarea, asudînd. Am muncit, n-am jefuit pe nimeni. Nu cer altceva decît să-mi dai să cîștig. La început purtam opinci, n-aveam o cămașă pe mine, nimic. Acum, slavă domnului, sînt gospodar. Dă-mi să cîștig, nu-ți cer altceva...

Glasul acesta bine cunoscut, care răsuna în întunecimea tot mai deasă, purta în el ceva care-l făcu pe Polînov să se oprească. Era o stăruinţă dîrză, o voinţă de fier, fie chiar îndreptată spre jecmăneală, dar care, ca orice putere, te atrăgea şi te subjuga fără să vrei.

Glasul urmă de-a dreptul, obraznic :

— Înălţimea-ta, ce te face să te fereşti de mine ?... Dacă am împărţi prieteneşte, am fi stăpînii întregii regiuni. Totul ar fi în mîna noastră, şi, încleştîndu-şi mîna neagră, ridică pumnul. Iar să ne strîngem unul pe altul de gît... asta n-are nici un rost... N-aduce decît pagubă... Şi în familia dumneavoastră...

Nu apucă să isprăvească. Polînov se sufoca, scîntei roşii începură să-i joace, dese de tot, înaintea ochilor. Lăsîndu-se o clipă năpădit de amintirile dureroase, de tot chinul de curînd răscolit, băgă mîna în buzunar, scoase revolverul şi, fără să ţintească, apăsă pe trăgaci.

Un pocnet răsună scurt, neaşteptat de slab faţă de imensitatea nopţii şi de tăcerea stepei, şi un rotocol alb, străveziu, izbucni şi pieri numaidecît.

Abia în clipa aceea pricepu Polînov ce se întîmplase.

Şi nu asta îl îngrozi. Îl îngrozi dispariţia extraordinar de rapidă a rotocolului alb abia izbucnit, laolaltă cu silueta întunecată care-i stătuse în faţă şi nu se mai vedea. Rămăsese numai pustiul, iar dincolo de pustietatea aceasta întunecoasă clipeau slab petele albe ale caselor care nu se şterseseră încă.

Polînov coborî de pe gorgan, scăpă revolverul, îşi apucă capul cu mîinile şi porni clătinîndu-se şi mugind, ca de o durere îngrozitoare de dinţi :

— Mmm... mmm... mmm... mmm...

Mergea în întuneric, cu capul în mîini, clătinîndu-se.

Merse multă vreme, şi cînd intră în grădina lui, aici toate erau ca şi mai înainte.

Copacii întunecaţi se vedeau nelămurit şi fîşia de lumină, venind prin uşa care dădea pe terasă, se frîngea pe trepte şi se întindea îngustă, prelungindu-se în grădină, smulgînd din întuneric ba o bucată de cărare tăiată pieziş, ba pete ciudate de flori pe care nu le recunoşteai, ba frunzişul nemişcat şi luminat de jos al unui plop nevăzut.

Şi infinitul nopţii şi petele de flori ivindu-se fantomatic şi frunzişul nemişcat, luminat, şi silueta albă şi zveltă a nevestii lui în fundul sufrageriei plină de lumină, toate acestea fuse-

seră şi altădată, dar numai acum îşi dădea el seama ce naive, duioase şi nespus de gingaşe erau toate acestea, şi cît îi era sufletul de plin de ele.

El se lăsă în voia lor, cu-ncrederea cu care îşi întinde mînuţele un copilaş spre mama lui, uitînd de toată amărăciunea, furia şi absurdul care se strînsese în el. Şi cu un glas pe care nu şi-l recunoscu nici el, plin de o emoţie lăuntrică, adîncă, de încredere şi de o nădejde fără de margini, spuse :

— Leolia !...

Silueta albă, graţioasă şi zveltă stătea pe jumătate întoarsă, şi capul, în aurul părului des, se uita spre el.

— Leolia !...

Îşi ridică privirea şi se opri. Îndărătul feţei tinere, gingaşe, nemaipomenit de atrăgătoare, apăru o faţă bătrînă, desfigurată de o răutate dezgustătoare, și răsună un glas străin şi răguşit :

— Aţi apărut ? Cu cine aţi binevoit să vă petreceţi atît de plăcut timpul ?

El se apropie încet de ea, simţind că se năruieşte într-o prăpastie fără fund, ca şi cum cineva i-ar fi smuls podeaua de sub picioare.

— Am fost... în stepă.

— Ha-ha-ha !... Desigur... Am pus să te caute în tot orăşelul, am trimis zece oameni să te caute peste tot... Te-ai aranjat foarte comod... în stepă... Nu i-a venit nimănui în minte să te caute acolo... Acuma-i cald...

Cu o ultimă sforţare el zise cu buzele albe tremurînde :

— Am ucis un om...

— Desigur pe un rival... Nu v-aţi putut împăca... ha-ha-ha. Fiecare o trăgea să stea pe genunchii lui...

El se aruncă ca o fiară, cu pumnii strînși, la ea.

— Taci, creatură infamă, viperă !...

— Poftim, bate-mă... bate-mă... bate-mă... Numai asta ţi-a mai rămas... Şi, aplecîndu-şi tot mai jos şi mai jos capul auriu, spunea printre sughiţuri : Asta-i un infern, nu viaţă... De mult te-aş fi lăsat, aş fi plecat, dar e copilul... are nevoie de-un tată... şi apoi eu te... inima mi se rupe de o dragoste fără de margini pentru tine...

Deasupra stepei tăcute se aşternuse întunericul tăcut, şi pe gorganul negru se zbătea în beznă şi horcăia un om cu sufletul negru.

— Ascultă... aşteaptă... stai... leagă-mi rana... aah...

Pelinul uscat, care nu se vedea în întuneric, începu să miroasă tare a sînge.

— Sta-ai !...

Dar nu era nimeni.

Petele albe ale caselor se stinseră şi în locul lor se aprinseră lumini răzleţe. Ca o ultimă nădejde mai sîngera, îngustă, urma zării care se stingea. Deasupra gării se lăsa, albastru, amurgul.

Scrîşnind din dinţi, cu faţa schimonosită, sprijinit într-un cot şi apăsîndu-şi cu putere coasta cu mîinile, care i se udau tot mai mult şi mai mult de un lichid cald şi lipicios, Zaharka privea întunericul în care se mistuise silueta care plecase clătinîndu-se.

Încercă să strige, dar nu reuşi decît să facă spume scoţînd un sunet răguşit, iar împrejur era numai liniştea paşnică şi luminile răsfirate în întuneric.

— Oof... mor...

Cu nările dilatate şi ochi de fiară, agăţîndu-se de pelinul uscat şi astupîndu-şi rana cu mîna, el încerca gîfîind furios să se scoale... Toate se clătinau, şi întunericul, şi luminile îndepărtate, şi durerea sfredelitoare care-i spărgea pieptul ; şi el căzu din nou în pelinul uscat, mirosind tare a sînge, ca un lup mare rănit, ai cărui ochi verzui scăpărau de durere şi de o furie neputincioasă.

Lăsîndu-se o clipă copleşit de slăbiciune, închise ochii, dar îi deschise îndată iar. Ochii îi ardeau verzi, cu o privire încordată de fiară. Şi începu o luptă sălbatică.

Cu nările dilatate şi ochii înfriguraţi pironiţi pe luminiţele care sclipeau în diferite puncte ale întunericului deopotrivă de des începu să se tîrîie.

Fiecare contractare a muşchilor, fiecare mişcare îi pricinuia dureri nemaipomenite, dar el se tîra pe o mînă şi pe genunchi, ţinîndu-se cu cealaltă mînă de coastă, fără să lase o clipă luminile din ochii înfriguraţi.

— Nu-i nimic, am să mă tîrîi. Luminile se fac tot mai mari. Asta înseamnă că-s mai aproape...

Şi se tîrî mai departe. Întunericul aştepta nepăsător. Şi, ca o ultimă nădejde, tot mai stăruia o dîră de lumină abia văzută în zarea stinsă.

Mîna i se suci şi el căzu, lovindu-se cu faţa de pămîntul tare.

— Sînt pierdut !... Nu... nu-i nimic... am să mă tîrîi...
Ridică ochii. Tot cerul era înstelat. Strigă. Dar din gîtlej ieşi un sunet răguşit şi în gură simţi spumă.
— Sînt pierdut...
Se tîrî mai departe. În întuneric părea să aştepte cineva ca el să-şi piardă puterile şi să rămînă nemişcat.
Sîngele i se scurgea încet şi lipicios printre degete, şi tot atît de încet îl cuprindea o sfîrşeală fără de margini.
Lîngă el, chiar alături, se întindea o linie dincolo de care se găseau tractirul, prăvălia, toată gospodăria pentru care se spetise şi de care nu mai avea nimeni nevoie acum. Nu era moartea, nici spaima de moarte, ci spaima de acea indiferenţă care însoţeşte apropierea morţii, frica de-a atinge limita dincolo de care încetează lupta şi totul îţi devine indiferent.
Dar îi era oare indiferent că-şi pusese toată viaţa în gospodăria asta ? Dar greşelile lui de neiertat, săvîrşite pe vremea cînd se îmbogăţea strîngînd ban cu ban, cînd crescuse, devenise puternic, simţind în sfîrşit puterea, îi erau oare indiferente ?
Încleştîndu-şi dinţii, înăbuşindu-şi gemetele care-i scăpau, se săltă în mîna stîngă şi-şi tîrî trupul, care slăbea tot mai mult, ca o fiară cu partea de dinapoi strivită.
Îşi apăsa cu mîna coasta dreaptă, sub care se înfierbînta rana şi sîngera. Gemetele se înăbuşeau în spuma de la gură şi nările i se umflau de furie.
Luminile sclipeau în legea lor, cu aceeaşi indiferenţă, şi întunericul nepăsător din jur nici nu le apropia, nici nu le îndepărta.
— Nu... nu mă dau bătut.
Iată, tot astfel încleştîndu-şi dinţii, se luptase el altădată cu nişte consăteni cărora le luase moara pe care o stăpîneau împreună.
„Nu... nu, nu mă dau bătut !“ spunea el înconjurat de feţe mînioase, gata la orice.
Tînăr argat, tot astfel scosese el din mlaştină telega stăpînului, spunînd :
„N-are să fie cum vrei tu... Ai să ieşi !...“
Aşa luptase el cu toţi cei care i se puseseră în cale.
Şi acum se lupta în întuneric, în mijlocul stepei, cu cineva care îl tîra fără nici o greutate spre linia fatală, dincolo de care toate îi erau indiferente, dincolo de care nu era decît stepa şi noaptea.

— Nu... nu... nu mă las !
Luminile nu clipeau nici mai aproape, nici mai departe şi întunericul nu le astupa.
Dar nu mai avea putere. Începea să-l doboare. Căzu iar, cu capul în pelinul uscat care-l înţepa, se ridică, căzu iar şi rămase zăcînd cu faţa în jos, respirînd praful cu miros amărui.
— Ehei... ei ?
Începură să se învîrtească şi întunericul, şi luminiţele care sclipeau, şi tractirul, şi viaţa, şi toate cîte avuseseră pentru el un înţeles în viaţă, se învîrteau şi se clătinau, gata să se năruiască şi să se stingă.
El horcăia cuprins de liniştea indiferenţei, şi, deodată, se trezi în el dorinţa chinuitoare să se agaţe de ceva şi să iasă la lumină, să se întoarcă la viaţă, la griji, la zgomotul şi zbuciumul zilei. Dar n-avea de ce să se agaţe. În stepa întunecoasă şi tăcută era linişte şi tăcere.
În curtea pustie moţăiau în lanţuri cîinii cu auzul ascuţit. În bucătărie servitorii şi servitoarele care nu-l iubeau şi se temeau de el mîncaseră şi se pregăteau de culcare.
Era pustiu şi aici.
Din tractir venea zgomotul pe care-l făceau beţivii, dar chiar în mijlocul mulţimii, în mijlocul zgomotului, al larmei şi al zăngănitului era tot pustiu. Pustiu era şi în odăile unde se prostituau fetele.
Şi atunci, cu frică, pe furiş, ca un hoţ, el se uită spre odăile lui. Zări femeia umflată, supusă, de mult străină, pe lîngă care trecea ca pe lîngă o masă, o prăvălie, sau un zid...
Dar fata !... Fata lui nu mai era... Fusese odată...
Şi aici era pustiu, un pustiu îngrozitor.
Şi gemu :
— Doamne !...
Sîngele curgea încet, îngroşîndu-se.
O iluzie îndepărtată, tulbure, un gînd încă neexprimat, sau o amintire care abia îşi făcea loc se ridică neaşteptată, neprevăzută dintr-un colţ.
— Aaa...
Dar n-o putu prinde. Răsufla din greu în pelinul uscat şi peste el se întindea noaptea neagră. Nu era noaptea aceea plină de griji şi de venituri, care se lăsa peste curtea şi casa lui ; trebuiai să închizi poarta, să dai drumul cîinilor din lanţ şi tractirul se umplea de zgomot, de larma glasurilor bete, ci o altă noapte, imensă, tăcută, nemişcată şi fără de sfîrşit.

Şi... îşi aminti :
— Nepoţelul !...
„Feciorul“, îl îndrepta cineva.
— La nepoţelul, la nepoţelul meu drag !...
„Feciorul !“, iar îl îndrepta hotărît cineva.
— Ei, fie şi aşa... De cine m-aş mai ascunde ? Băieţaşul, băieţaşul tatii...

Gîndul acesta cald i se revărsă în suflet. Tot îi mai curgea sîngele.

„Numai de-aş ajunge... Numai de n-aş muri înainte de a putea spune... că tractirul... că tot e al lui. Băieţaşul tatii... totul e al lui.“

Noaptea întunecată care se aşternuse deasupra stepei pustii căpătă un înţeles.

El făcu o sforţare supraomenească, se ridică în genunchi şi, sprijinindu-se în mîini, îşi întinse gîtul ca un bou, şi cu răsuflarea aspră care-i clocotea în piept urlă :

— U-u-u-u !...

Se tîrî mai departe. Luminile clipeau. Nemaiapăsînd pe rană şi lăsînd sîngele să curgă în voie, el se tîra de-a buşilea, sprijinindu-se în amîndouă mîinile.

— U-u-u-u !...

Nu se mai sfîrşea...

În mijlocul întunericului tot atît de des şi de nepăsător, apărură pete negre, dese şi nehotărîte, şi pîlpîi un focuşor.

Zaharka se mai tîrî doi paşi, pierzînd şi cît îi mai rămăsese din puteri şi, nemaiputîndu-şi ţine capul, spuse răguşit :

— Gata, aicea rămîn !...

Pe pămîntul uscat răsunară paşi, apoi, din întuneric, un glas :

— Cine-i acolo ?

Ca din pămînt, o namilă întunecată răsări în faţa lui.

— Spune, cine eşti ?

— M-au... o... mo... rît... m-au o... mo... rît... sîn... ge... mor... îmi... curge... tot... sîn... ge... le... lea... gă... mă...

— Nu cumva îi Zahar Kasianîci ? Chiar el. Da cine te-a... ian te uită !...

— Ingi... ne... rul... Polî... nov. Leagă-mă... mă... pentru... dum... ne... zeu...

— Ce nenorocire... n-am cu ce...

— Rupe cămaşa... Osipuşka... N-am să uit cît oi trăi...

În întuneric se vedea nedesluşit cum un om de o statură uriaşă îşi scoate cămaşa, o rupe, şi începe să-l lege. Zaharka mugea, înăbuşindu-şi gemetele.

— Aoleu, stai... nu mă ridica... du-te mai întîi pe gorgan, ridică revolverul din care a tras inginerul... nu spune nimănui... Ai chibrituri ?

— Am. Unde-ai spus ?

— Pe gorgan... Of !...

Întunericul era neschimbat. Din ferestruică se aşternea o fîşie palidă de lumină.

Zaharka zăcea pe pămînt. Îl durea în coastă... Zăcea la pămînt, atent la durerea lui, la paşii care se pierdeau în întuneric şi la acel ceva cald şi duios care-i încălzea pieptul ce se golea de sînge.

— Băieţaşul tatii !...

Peste stepă se întindea noaptea uriaşă.

Venind din stepa întunecoasă, răsunară pe pămîntul uscat tot mai aproape şi mai aproape paşi, şi asupra lui se aplecă silueta neagră a unui uriaş.

— L-am găsit. Acum hai, să te duc.

— Au, valeau !... Mă doare... valeau !... Opreşte-te, lasă-mă să răsuflu... să răsuflu măcar un pic.

Celălalt îl lăsă jos şi, uriaş, întunecat şi gol pînă la brîu, se aşeză pe vine lîngă el. Pieptul rănitului clocotea. Din ferăstruica bordeiului se aşternea aceeaşi fîşie palidă de lumină. Domnea o tăcere adîncă.

Întrerupînd tăcerea, rănitul spuse :

— Osipuşka... of !.., Auzi, băiatul... am un băiat... recunosc... e băiatul... meu...

Silueta uriaşă se apleca tot atît de întunecată asupra lui.

— Iartă-mă, Osipuşka... Te-am obijduit... am să-mi îndrept greşeala... numai de n-aş muri...

Celălalt tăcea înainte, apoi glasul lui răsună în întuneric :

— Am îngropat... am îngropat-o pe Maria... pe Maria Lexeevna...

Şi multă vreme stătu aşa pe vine, întunecat, greoi şi gol pînă la brîu.

— De-oi muri... să spui... la direcţie... că m-a omorît... inginerul Polînov... Nikolai Nikolaevici... să... le arăţi... levorverul... Dar... de n-oi muri... nu... spune... nimănui... Iar tractirul... şi tot ce am... e al băiatului meu...

Tăcu şi începu să răsufle mai rar, din pieptul care-i clocotea.

— Am îngropat-o. La urmă nu-şi mai putea ridica nici capul. Numai ochii mă urmăreau.

Osip mai şezu multă vreme lîngă el, apoi îl ridică şi-l purtă ca pe un copil, iar luminile tulburi şi nedesluşite ale tractirului se apropiau tot mai mult.

IX

Cînd Zaharka deschise ochii, văzu peste capul lui scîndurile tavanului, toate de aceeaşi măsură, şi florile cuielor bătute în ele. Pe un scăunel lîngă el se aflau un lighean de alamă şi un ciocan, ca să poată chema la nevoie. Dar era tare slăbit şi, cînd voia să cheme, nu putea ridica mîna, şi iar îl cuprindea toropeala care ştergea orice simţire.

O femeie uriaşă, ascunzînd peretele şi uşa din fund, sta în faţa lui, poate de o clipă, sau poate trecuse ziua întreagă de cînd sta aşa, cu pleoapele grele, pe care abia şi le ridica, cu mîinile şi picioarele umflate, cu faţa împietrită a femeilor găsite în mormintele din gorgane. Sta şi se uita cu ochii cufundaţi în faţa-i umflată.

Zahar nu-şi dădea seama dacă femeia era cu adevărat acolo, sau dacă i se năzărea numai. Vru să-i întindă mîna, deşi i se părea că mîna va trece prin ea ca prin aer. Dar nu putu să ridice mîna.

Femeia stătea şi-şi mişca buzele umflate, parc-ar fi fost de cauciuc, fără să scoată vreun sunet.

Lui Zahar i se părea că ea voia să-i spună :

— Zahar Kasianîci, poate ai nevoie de ceva ?

Şi nu era în stare să-şi dea seama dacă auzea ceva, dacă era cineva în odaie sau era singur. Tare ar fi vrut să fie cineva şi, ca să se convingă, spuse :

— Nu, Paraskiva, n-am nevoie de nimic.

Dar nu vorbise : limba îi sta nemişcată în gura uscată. Pentru a-i da, într-un fel, să înţeleagă că se gîndea la ea, că-i simte apropierea, că-i era recunoscător, dădu uşor din cap, adică :

„Nu, n-avea nevoie de nimic".

Dar capul rămase nemişcat şi el se uita la ea trist şi neputincios. Iar ea stătu multă vreme, apoi, urnindu-se cu greu, ieşi încet din odaie fără să se întoarcă, ascunzînd o clipă toată uşa şi lăsînd gol locul enorm pe care-l ocupase. Chinuit, Zahar se lăsă în voia uitării.

Noaptea era pustiu şi nu se auzea nici un zgomot. Cu gîtul întins, cu ochii închişi, chinuit, ascultă atent tăcerea neînsufleţită. Răsuflarea îi era înceată, abia simţită. Şi tăcerea era tot atît de pustie şi nimic n-o umplea.

Vremea trecea fără să-i mai fi ţinut socoteala. Şi pentru că asculta atît de încordat, prin liniştea neclintită începură să pătrundă în odaie glasuri tulburi şi neliniştitoare, răguşite, aproape înăbuşite. Parcă cineva, care s-ar fi silit să nu fie auzit, îşi apăsa şi-şi strîngea gîtlejul, bolborosind răguşit şi gemînd în şoaptă. Lui Zahar îi venea tot mai greu să asculte aceste glasuri care şopoteau nedeslușit. El şi le închipuia foarte bine şi-şi dădea seama de realitatea lor, aproape palpabilă, şi se chinuia şi nu putea afla ale cui erau şi de unde veneau.

De-ar putea măcar lovi cu ciocanul în ligheanul de alamă care abia lucea ar veni cineva, dar îi era cu neputinţă să se mişte ; şi zăcea şi asculta atent vocile tulburi, neliniştite, înăbuşite, care se strecurau prin pereţi, prin uşi, prin ferestre, se furişau fără asemănare cu alte glasuri, se tîrau aducînd încet o groază şi o tristeţe nesfîrşită, care îl învăluia într-o sudoare rece.

Iar ziua vedea aliniindu-se paşnice scîndurile tavanului, florile negre ale cuielor, venea şi pleca femeia uriaşă care nu întreba şi nu spunea nimic, şi amintirile vedeniilor se stingeau ca să reapară iar în liniştea nopţii următoare. Şi aşa treceau zilele, săptămînile, lunile.

Într-o zi Zahar deschise ochii şi simţi că se trezise. Şi-şi dădu seama că pînă atunci dormise dus vreme îndelungată, poate chiar o lună. Odaia îi păru ciudat de albă. Toate păreau ca şi mai înainte, şi podeaua, şi tavanul, şi tapetele, mesele şi scaunele, numai că totul plutea într-o albeaţă ciudată pe care n-o putea pricepe.

Lovi voiniceşte în lighean, mirîndu-se şi el de atîta putere, şi ligheanul răsună voios şi tare. În aceeaşi clipă Zahar îşi aminti că vocile nocturne tulburi şi neliniştitoare, despre care nu ştiuse de unde veneau, erau ale tractirului.

— Aveţi nevoie de ceva ?

Sfîrşind de mestecat, servitoarea îşi şterse gura cu mîneca şi-şi suflă nasul. Zahar văzu că faţa ei somnoroasă de fiică a stepei, cu umerii obrazului bucălaţi, era rumenă şi plină de sănătate.

„Cred şi eu : cît n-a fost stăpîn a crăpat tot timpul şi s-a îngrăşat."

Dar se simţea uşor şi vesel şi, lăsînd gîndul acesta la o parte, zise :

— Duniaşa, de ce-i aşa de alb în odaie ?

— Doamne !... se minună fata, pocnind din palme, şi rîse arătînd în locul dinţilor gura neagră şi ştirbă, da de cînd îi iarnă. A nins atîta, că nici nu poţi trece uliţa.

— Iarnă. Stătu puţin pe gînduri. De ce nu vine nevastă-mea ?

Fata pocni iar din palme :

— Ehei, de cînd zace !... Stă pe spate şi nu se poate întoarce. S-a umflat toată, s-a făcut cît o butie.

— Cred că ar trebui să stea cineva lîngă ea.

— Nu-i cînd.

— Tocmiţi pe cineva cu ziua la bucătărie, iar tu să stai lîngă ea.

— Bine.

— Stai, şi băiatul unde-i ?

— Se joacă în curte.

— Aveţi grijă de el.

Într-o odăiţă mică din fund, pe un pat uriaş, zăcea o namilă umflată şi galbenă, ceva care nu semăna a femeie şi nici a fiinţă omenească. Răsufla numai. Şi cînd răsufla părea să i se mişte sub piele apa galbenă, iar printre obrajii umflaţi şi osul nasului se uitau în tavan ochii care se făcuseră mici de tot.

Fata îşi vedea de treabă pe lîngă bolnavă, apoi se aşeza pe un scăunel jos lîngă pat, scotea ciorapul început şi jucau cu sclipiri lungi andrelele.

Ochi cu ochi creştea ciorapul, ochi cu ochi se urzea ceva tulbure şi aproape uitat, cum se întîmplă cînd te plictiseşti şi timpul trece greu, şi nu-i nimic nici în urmă, nici înaintea ta...

Cînd fusese mică, păscuse în stepă curcanii. Sta culcată pe spate şi se uita la norii care fugeau. Vîntul răscolea iarba şi-i juca prin păr, iar ea cînta fonfăit necontenit acelaşi cîntec.

Şi acum, legănată de jocul lucind trist al andrelelor, fredona monoton pe nas, numai pentru ea :

Nu-u-u ră-ţuş-ca su-us pe ma-al
A mă-ă-că-it.
O fru-moa-să fa-tă-n plîns
A iz-buc-nit.

Trei luni după ce intrase la Zaharka, venise tată-său s-o vadă. Răutăcioase, femeile şi fetele îi povestiră cu ce se îndeletnicea fata. Ţăranul se clătină de parcă l-ar fi trăsnit şi se întunecă la faţă :

— Aha !...

Şi se repezi la Zaharka.

— Pentru ce ţi-am dat eu fata ? Ca să-ţi baţi joc de ea ?... Ţi-am dat-o să lucreze, să înveţe, iar tu...

— Da ce-s eu să-ţi păzesc fata ? Nu-mi văd capul de treburi. De-ar fi fost să păzesc fetele, sărăceam de mult.

— Dacă-i aşa, nu mai vede ea lumina zilei.

O prinse de cozi şi începu să lege de hulube fata care se zvîrcolea, iar împrejur se şi adunase lumea, şi se auzea :

— Ce mai prăştiaş, băieţi... Numai dinapoiul cît face. Da să-l încaleci !

— De ce nu i-a pus şi hăţul ? Cum ar mai încorda gîtul şi ar ţine capul într-o parte...

— Da coada o flutură în vînt...

— Ho-ho-ho... Ha-ha-ha...

— Au pornit-o, băieţi !... Au pornit-o !...

O luară cu toţi la fugă, întrecîndu-se. Iar din norul des de praf care se ridica pe drum, se auzea îndepărtîndu-se :

— Ajutor, oameni buni !... Mă omoară !...

Acasă aduse un boţ de carne, faţa nu i se mai vedea, dinţii erau fărîmaţi, iar maică-sa le ieşi înainte, smulgîndu-şi părul cărunt.

Peste o lună, cînd fu iar în stare să se ţină clătinîndu-se pe picioare, plecă noaptea în stepă, ajunse cu chiu cu vai în orăşel şi se duse la tractir.

Zaharka se uită la ea :

— În halul ăsta, cine are nevoie de tine ?

Umblă vreo două luni prin orăşel muncind din răsputeri cu ziua şi prostituîndu-se. Cînd îi trecură toate urmele rănilor de pe faţă, Zaharka o luă înapoi. Dinţi nu mai avea, dar cava-

lerii lui Zaharka nu erau chiar aşa de mofturoşi în privinţa asta. Tatăl ei o blestemă şi nu mai vru să ştie de ea.

Andrelele sclipesc ca un izvor care murmură... Tot ce i se întîmplase atunci trecuse de mult şi era acum tot atît de depărtat ca şi vremea cînd stătea întinsă pe spate şi vedea cum goneau norii albi şi vîntul juca în iarbă şi în părul ei, şi ţipau curcile.

O fru-moa-să fată-n plîns
A izbuc-nit.

...Andrelele sclipeau, ochiurile fugeau... ridica fruntea... apoi împletea iar...

Noaptea, aşternea pe jos un lăicer şi în zgomotul şi vuietul tractirului, a cărui larmă ajungea potolită pînă la ea, adormea dulce într-un somn adînc ca în stepă, iar a doua zi o lua de la capăt...

Oricît de departe erau gîndurile ei de namila nemişcată care zăcea lîngă ea, răsuflarea greoaie şi înceată a femeii se făcea una cu cîntecul ei, cu zgomotul tractirului, cu plictiseala plăcută a trîndăviei, cu amintiri nedesluşite, cu sclipitul monoton al andrelelor. Cînd această răsuflare încetă, fata îşi ridică numaidecît ochii. Obrajii umflaţi ai namilei atîrnau, iar ochii pe jumătate deschişi priveau stinşi.

Îşi făcu cruce :

— Dumnezeu s-o ierte !...

Scoase din ciorap una din andrelele lungi, se scărpină cu ea în cap şi, ascunzînd lucrul, se duse la Zahar.

— Mi se pare că stăpîna a murit.

Zahar gemu, îşi mişcă sprîncenele, ca şi cum nu i-ar fi fost la îndemînă că stătea culcat :

— Mult s-a chinuit sărmana... şi clipi ciudat din ochi.

După asta, fata spunea în bucătărie :

— N-o mai duce mult nici stăpînul nostru...

— Păi, a început să şadă. Să vezi ce are să-ţi mai facă cînd s-o îndrepta.

— Am văzut cu ochii mei cum lăcrăma. Cu lacrimi. Uite aşa, să crăp de nu l-am văzut plîngînd cu lacrimi adevărate...

Zahar putea acum să şadă sprijinit în perne. Toată ziua chema la el tejghetarul, servitorii, servitoarele, dădea porunci, şi numaidecît se simţi în casă o încordare şi mîna hotărîtă, pricepută şi aspră a stăpînului.

— Ei, Dunia, adă-mi-l pe... Sergunea.

Fata aduse băiețelul. El intră sfios, tîrîind pîslarii, de pe care nu-și scuturase bine zăpada, și blănița prea lungă care-i atîrna. Nasul îi era roșu de ger, iar fețișoara palidă. Avea gîtul lung și galben, pe care se ținea cu greu capul prea mare, iar pe fața palidă ochii lui rotunzi și mari, larg deschiși, erau întotdeauna atenți la ceea ce se petrecea în jurul lui. El se lipi de Duniașa, uitîndu-se cu neîncredere și cu teamă la bunic.

— Ei, du-te, n-auzi ? Te cheamă bunicul.

Băiatul stătea tot lipit de ea, se împotrivea și nu slăbea bunicul din ochi.

— Sergunea, vino la mine.

Zahar își compuse o față blîndă. Semăna cu un dulău în lanț hlizindu-se.

Băiatul se uita tot atît de speriat cu ochii lui rotunzi și tăcea fără să se miște.

— Nu-l iubești pe bunicul ?

Zahar nu fu în stare să scoată nimic de la el. Dar în fiecare zi cerea să i se aducă băiețelul. Acesta stătea, se împotrivea, iar cînd prindea curaj, se uita cu luare-aminte la bunic, cu ochii lui rotunzi și mari. Dacă bunicul îl sîcîia peste măsură, plîngea și se lipea de Duniașa.

O dată spuse :

— Mă tem.

— De cine te temi ?

— De tine.

Fața bunicului se schimonosi, parcă l-ar fi plesnit cu biciul.

— De ce ? Ți-am făcut vreun rău ? Spune la prăvălie să-ți dea jumătate de funt [1] de turtă dulce.

Băiețelul se apropie puțin și spuse :

— Ai o barbă albă.

— Da ? !

Zaharka își mîngîie barba lungă, așternută pe piept, care în timpul bolii crescuse și albise.

— Ai ochi fioroși, ca de lup.

— Da tu ai văzut lup ?

— L-am văzut pe Serka al nostru. Părul îi atîrnă în ochi. Iar de lup, spun că-i și mai fioros... Zăpada începe să se topească.

[1] Funt — veche măsură de greutate rusească egală cu 409 gr.

...Cînd Zahar se încumetă să iasă pe afară, toţi se minunară. Cu barba albă, cu faţa aspră şi slăbită ca în icoane, părea un patriarh, dar sub sprîncenele dese şi negre se ascundeau aceiaşi ochi vioi şi iscoditori.

Soarele ardea puternic şi zăpada se muie de tot. Era greu să treci strada. Piciorul se înfunda în pămîntul negru şi moale. Pe cerul de primăvară nu era nici un nor şi stepa sclipea orbitor. Pe movilele pe care se topea zăpada apăreau ici-colo pete negre. Cocoşii cîntau, iar vrăbiile îşi făceau de cap, de parcă abia atunci dăduseră de libertate.

Zahar umbla acuma liniştit, încet, cu siguranţa aceea pe care ţi-o dă o durere mare prin care ai trecut. Lîngă gară îl întîlni pe Polînov. La început Polînov nu-l recunoscu pe Zahar în bătrînul acesta înalt, cu înfăţişare venerabilă, cu barbă de patriarh.

Zahar scoase şapca şi se înclină adînc, uitîndu-se pe sub sprîncene :

— Cu plecăciune, Nikolai Nikolaevici.

Şi tăcînd o clipă, adăugă în spatele lui Polînov, care trecuse fără să-i răspundă la salut.

— Nu numai că nu te-am pîrît, dar n-am spus nimănui nimic. N-avea nici o grijă...

Şi multă vreme îl urmări cu capul întors şi descoperit.

Inginerul mergea alb la faţă ca hîrtia, apoi se înroşi atît de tare, încît i se vedeau chiar de departe urechile roşii.

„Nu mai pot... Chiar azi am să scriu procurorului toate aşa cum s-au petrecut... E umilitor..."

Trecură zile după zile. Toate uliţele se desfundaseră şi erau negre ; oamenii şi dobitoacele se înecau în noroi. Şi soarele ardea tot mai tare şi mai tare. Stepa se înnegri şi ea şi era moale şi plină de puterea zămislirii care se trezea. Păsări nevăzute zburau în înălţimi scînteietoare şi pe pămînt nu ajungeau decît strigătele lor îndepărtate şi tainice.

În Polînov amintirea întîlnirii cu Zaharka începu să pălească. Iar cînd îi revenea în minte, el se încrunta cu scîrbă.

„Am tot timpul s-o fac... Şi la urma urmei, n-a meritat el asta ? Nici nu se poate închipui un om care să fi făcut mai mult rău decît el. Din punct de vedere moral sîntem oricum chit."

Iar cînd se întîlneau, Zahar îl saluta înclinîndu-se adînc, ţinînd şapca cu mîna întinsă.

— N-aveţi nici o îndoială şi nici o grijă. Nu ştie nimeni, cît oi trăi n-are să afle nimeni... Cu cel mai deosebit respect.

Şi din nou, un sentiment de nelinişte umilitoare îl făcea pe Polînov să roşească şi pleca acasă cu hotărîrea dîrză să trimită chiar atunci procurorului scrisoarea în care să mărturisească tentativa de omor.

Pe uliţele de netrecut se bătătoriseră cărăruşe de-a lungul zaplazurilor, caselor, gardurilor de nuiele şi a bordeielor, şi stepa începu să înverzească în grabă. Deasupra ei prinseră a răsuna glasuri noi. Pe iarba fragedă alunecau umbrele norilor primăvăratici, prefăcîndu-şi marginile nehotărîte în costişe şi vîlcele. Încetul cu încetul Polînov uită de hotărîrea lui, iar cînd îl întîlnea pe Zahar, care-l saluta întotdeauna la fel de adînc, trecea înainte fără să-şi mai facă grijă :

„Să-l ia dracul".

„Lasă-l să se mai zbenguiască", îşi spunea Zahar şi pleca acasă unde-l aştepta gospodăria lui uriaşă, unde trebuia să dea ordine în dreapta şi în stînga şi unde găsea întotdeauna oameni veniţi din alte părţi. La depozitul de cherestea scîrţîiau ferăstraiele tăietorilor de scînduri care se tot ploconeau pe caprele înalte. În prăvălie roiau o mulţime de femei şi de bărbaţi tocmind pînă să le vină rău stămburi, topoare, piei, turte. În curte stăteau care mari încărcate cu saci. Zaharka cumpăra grîne de la ţărani. Alături de magazie avea un depozit de articole farmaceutice, iar din tractir se auzea toată ziulica pocnetul bilelor de biliard.

Zahar deveni altul faţă de oameni. Părea că acest bătrîn înalt, slab, cu barba mare şi albă, cu faţa palidă, nu putea vorbi decît încet şi liniştit şi toţi îl chemau acum Zahar Kasianîci.

— Uite-aşa, spunea Zahar ţăranilor care veneau la el să plătească dobînzile poliţelor, avem să transcriem poliţele. Înainte puneam oficial douăsprezece procente, dar mai treceam în scripte o dobîndă pe ascuns şi ieşeau şaizeci, optzeci şi pînă la o sută de procente. Acum vă scad toate acestea, suma adăugată pe ascuns o scot şi, de azi înainte, procentele au să fie omeneşti — opt la sută, şi nimeni n-are să rămînă păgubit, nici eu... nici voi.

Transcria poliţele, ţăranii se ploconeau, mulţumeau şi plecau posomorîţi şi tăcuţi.

— N-o face degeaba...

— Să ştiţi că ne duce...

— Păi, vă tot dădeam cu cotul : „N-o faceţi“, dar voi stăteaţi ca de lemn.

— Păi, spunea că-i mai uşor. Cum are să fie mai uşor ?...

— Mai uşor... Uite cum : ai să munceşti de ai să te speteşti pentru transcrierea asta vreo zece ani, şi atunci are să-ţi fie mai uşor.

Orice ar fi făcut Zahar, de lua de la tejghetari încasarea zilnică din prăvălie, de spunea să se verse grîul în hambar în faţa lui, de încasa datoriile datornicilor, de se trezea noaptea şi vedea aşternută pe podea o fîşie de raze de lună, îl străbătea fiorul amintirii pe care nu o putea uita. Îşi amintea de noaptea aceea, de noaptea plină de tăcere, şi de tăcerea care învăluia stepa, şi cît era de singur, şi cum se tîra, şi ce pustiu era în jurul lui. Dar căuta îndată în sufletul lui ungherul ascuns unde nu putea intra nimeni : „Sergunea...“ Şi îndată adormea liniştit, sau îşi vedea mai departe de treabă.

Şi în amintirea acelei singurătăţi îngrozitoare pe care o îndurase atunci — în noaptea aceea de stepă tăcută şi nesfîrşită, de groaza căreia nu-şi dăduse pe deplin seama decît mult mai tîrziu — în amintirea unicului gînd cald care aprinsese în mijlocul nopţii aceleia un punct luminos şi blînd ; băieţelul Sergunea, în care se împletea atît de ciudat păcatul fatal şi de neiertat cu singura bucurie care-i încălzea sufletul, în amintirea acestora, îşi schimba el acum rînduiala vieţii.

„Nu se cade să fie tot pentru Mamon, ceva trebuie să-i dau şi lui dumnezeu...“

Într-o zi veni la el Borşci...

Era tot atît de mătăhălos, de roşu şi de bun de gură, şi avea acum, alături de casa cu două rînduri şi acoperiş de tablă verde, o prăvălie şi un comerţ de cherestea, abia înfiripat. Borş şi caşă nu mai făcea şi se numea acum Borşciov.

— Cu plecăciune, Zahar Kasianîci.

— Aa ! Poftim, Mitrofan Egorîci.

— Sînt necăjit, Zahar Kasianîci. Am venit la dumneata cu durerea în suflet.

— Şi unde-i buba, Mitrofan Egorîci ?

— Păi, să vezi dumneata, Zahar Kasianîci, vînzarea-i şi aşa slabă, iar de mai scad şi preţurile atunci nu-ţi rămîne decît să te duci să cerşeşti.

— N-am nici o vină.

— N-ai nici o vină, dar la toate mărfurile ai scăzut prea de tot preţurile.

Zahar îşi mîngîie barba argintie şi se uită pe geam.

— Sergunea, ia seama cum umbli pe lîngă roţi, vezi să nu te calce... Dacă dă căruţa înapoi, te poate strivi roata. Apoi se întoarse către Borşci : Aşa-i, Mitrofan Egorîci, vînzarea-i slabă, dar pentru că a venit vorba, ţi-ai făcut casă cu două rînduri, ţi-ai deschis prăvălie, începi să faci şi negoţ de cherestea. Nu mai spune nimic, că păcătuieşti dacă te plîngi. Da pe noi cine ne hrăneşte ? Oamenii. Fă-ţi prăvălii, case, depozite, fie şi de zece ori mai mari, şi aşază-te aşa singur în mijlocul stepei şi stai acolo chiar şi o mie de ani ; n-ai să scoţi nici măcar un ban. Asta-i : oamenii-s aceia care ne hrănesc, şi dacă ne hrănesc oamenii de ce nu ne-am gîndi şi noi la ei ? Am jupuit pielea şi de pe vii, şi de pe morţi. Ajunge ; de acum înainte trebuie să ne purtăm cu frica de dumnezeu. De aceea am scăzut preţurile la toate mărfurile.

Părul roşu al lui Borşci se făcu măciucă şi mustăţile i se zbîrliră.

— Îţi convine dumitale să predici, Zahar Kasianîci ! Dumneata cumperi cu ridicata şi încă de la prima mînă. Dumneata poţi să cobori preţurile şi la jumătate. Că uite cum iese : la dumneata în prăvălie n-ai unde te învîrti de lume, iar la mine prăvălia-i goală şi bate vîntul.

Zahar îl privi cu severitate.

— Ajunge ! Omul nu trăieşte numai ca să se îmbuibe. Am să-ţi spun un singur lucru : mi-e sufletul greu de atîta păcat şi singurătate. Apoi mai am de isprăvit cu stabilimentul şi cu fetele. Destul am păcătuit, ajunge. Şi tăcînd o clipă, adăugă : Dacă vrei, îţi pot preda stabilimentul, cu fete cu tot.

— Ce filodormă ceri ?

— Cinci sute.

— Scump îţi mai vinzi păcatele.

— Banii nu-s pentru mine, îs pentru biserică, am să-i dau pentru biserică, c-am ajuns păgîni de tot.

Ca toţi cei care trăiau în orăşel, Zaharka nu băgase de seamă cum se lărgea şi pătrundea în stepă cimitirul, cum înaintau în stepă uliţele şi casele, cum mlădiţele sădite în grădiniţele din faţa caselor şi în ogrăzi se prefăcuseră în copaci umbroşi şi cum trecea viaţa, nelăsînd să-i scape un ceas, o clipă.

N-aveai cînd te uita înapoi. Fiecare ceas, fiecare clipă era plină de încordare, de grijă, de zbucium şi de grabă necontenită.

De mult se gîndise Zahar să adune oamenii. Într-o duminică după amiază îi strînse în piaţa în care dimineaţa fusese iarmaroc.

Bălegarul, resturi de fîn, de paie, coji de harbuz, tot felul de cîrpe ajungeau pînă la genunchi.

Cîinii flămînzi răscoleau gunoiul, rodeau oase, se mîncau între ei şi mîrîiau la trecători.

Soarele roşu şi mare plutea în praful de deasupra caselor, trăgînd piezîş umbre lungi, şi Zaharka, în picioare pe o putinică cu fundul în sus, vorbea fără să-şi întoarcă gîtul, uitîndu-se în jurul lui cu ochi răi, de lup.

— Omul care nu trăieşte decît pentru burta lui e asemenea unui smochin uscat, pe care are să-l ardă focul, pentru că aşa spune scriptura şi faptele sfinţilor apostoli : „Du-te şi acolo unde vezi că-s doi, acolo e şi biserica mea“. Aşa trebuie să înţelegem.

Oamenii stăteau împrejur, mîncînd seminţe de floarea soarelui, uitîndu-se în gol şi scuipînd cojile înaintea lor. Replicile cădeau somnoroase :

— D-apoi ce ?...

— Sigur c-aşa-i...

— Miluieşte-ne, doamne...

— Dă-mi seminţe...

— În focul Gheenei...

— Se ştie că tot păcatul vine de la burtă şi de la ce-i în ea...

— Şi de la muieri.

Şi iar se vedea gîtul ţeapăn de lup şi ochii mici şi răi, şi se auzea glasul puţin fonfăit :

— Dacă însuşi Cristos a spus : acolo e biserica mea, atunci cum putem noi, care sîntem viermi din viermi, să nu-i dăm ascultare ?

Era încurcat, de neînţeles, dar semnificativ, ca tot ce spunea Zaharka. Şi parcă simţind acest lucru, se auzi :

— Of, iartă-ne, doamne !...

Atunci Zaharka se întoarse cu tot trupul ca să-i vadă bine pe toţi din jurul lui şi deodată începu să vorbească lămurit, precis, în aşa fel ca să-l priceapă toţi :

— Aşa trebuie să înţelegem !... Avem sau nu avem nevoie de o viaţă orînduită ? Ba te jefuieşte, ba te sărăceşte. Nu-i zi să nu se calce casa cuiva, unuia să-i fure calul, altuia să-i în-

junghie porcul. Nu poţi închide ochii şi toată noaptea trebuie să umbli cu băţul...

Asta înţelegeau, asta îi atingea şi pe ei. Se treziră cu toţii, încetară să mai mănînce seminţe şi se îngrămădiră în jurul lui. Deasupra capetelor se învălmăşiră glasuri, de parcă s-ar fi pornit să se legene sălciile sub un vînt neaşteptat :

— Sigur că aşa-i...

— Cum să te mai ţii de negoţ, de gospodărie ?...

— Fură, rup din mîini, sparg casele. Oameni fără de dumnezeu...

Strident, un glas mînios acoperi pe toţi :

— Păi, el e cel dintîi pungaş şi hoţ...

— Aşa-i ! Ţine fete...

— Şi are întotdeauna votcă...

— Nici cu fetele nu poate ţine rînduială. Într-o zi am venit, am cerut o fată şi mi-a spus că-s toate ocupate. Dacă-i aşa, ce fel de om poate fi ăsta ? !...

— S-a culcat cu fiică-sa... Zău c-a trăit cu fiică-sa.

— M-a amăgit cu treizeci de ruble.

— Şi pe mine.

— Da mie mi-a furat o sută.

Fără să-şi mişte gîtul, Zaharka se întoarse greoi înspre cei care vorbeau şi spuse :

— Şi voi ce vă uitaţi ca în buzunarul vostru în păcate străine ? Domnul a spus : cine n-a greşit să ia piatra şi să arunce în el.

— De mult trebuia să fii nu numai bătut, da şi spînzurat.

Roşcovan, lăţos, întrecînd cu un cap mulţimea, cu ochii aproape acoperiţi de sprîncenele roşii, Borşci începu să vorbească astfel, încît vrăbiile de pe acoperişurile dimprejur zburară grăbite :

— Aşa-i, adevărat !... Oamenii s-au făcut pungaşi. Se ghiftuiesc pe datorie şi nu mai plătesc niciodată. Zilele trecute mi-au furat o vită tăiată, iar într-o noapte mi-au luat doi miei.

— Nu era lucrul tău, era de furat.

— Altceva nu ştie să facă decît să taie noaptea vite furate.

— Şi-a pierdut răbdarea închisoarea de cînd îl tot aşteaptă...

Glasul roşcovanului mătură din nou celelalte glasuri :

— Nu m-a prins, nu-s hoţ. M-ai văzut tu ?

— Te-am văzut.

— Dacă mai deschizi gura, te fac bucăţi. Împrejur nu-s decît pungaşi... Nu poţi vinde nimic ; cum te întorci îţi bagă un ban falş...

În mijlocul vuietului, a larmei şi sudălmilor, se auzi un glas ţipător, subţire, sacadat, şi printre feţele întărîtate, roşii şi asudate, apăru şi faţa asudată a cizmarului : cîrnă, fără şapcă, mînjită de funingine şi de pap de cizmărie, cu o cureluşă care îi lega părul băţos. Cizmarul, săltîndu-se în vîrful picioarelor, ridica mîna şi dădea din degete :

— Aha, bani falşi, bani falşi... Ce urli aşa ? Ce dai sfoară în ţară ? Ce urli de bani falşi ? Vezi, să nu-ţi plesnească buricul...

— Tu, fecior de căţea, să nu bagi pentru marfă bună bani falşi. Faci bani falşi ? Fă-i şi să-ţi fie de bine. Du-te în stepă la calmuci, şi n-o să-ţi spună nimeni nimic. Ai să cumperi munţi de marfă, că-s oamenii întunecaţi la minte, fără de carte ; şi apoi îs şi păgîni, mănîncă stîrvuri...

— Da tu, dacă ţi-am dat un ban falş, dă-l înapoi şi am să înţeleg că vrei unul bun. Da aşa urli în toată piaţa parcă te-ar mulge şi faci omul să se ruşineze...

Zaharka se întoarse puţin şi se uita liniştit la lumea care urla, lăsînd-o să-şi dea drumul şi să spună tot ce avea de spus. Oamenii se adunau tot mai mulţi. Femeile stăteau abătute, cu bărbia sprijinită în palmă. Fetele, nepăsătoare, mîncau seminţe şi rîdeau fără pricină.

— Cinstiţi bătrîni, şi Zaharka ridică mîna ca şi cum ar fi spus : „S-a isprăvit cu fleacurile ; acuma să vorbim de lucruri serioase“. Cinstiţi bătrîni, domnul a spus : „Unde sînteţi doi sînt şi eu în mijlocul vostru“. Cum trăim noi ?... Ca păgînii... Nici tu cruce, nici tu împărtăşanie, nici măcar copiii nu ni-i botezăm... N-are cine-i îndemna să trăiască cu cugetul curat şi să nu se atingă de lucrul altuia... Morţii stau neîngropaţi cu săptămînile. Ce, îi e uşor popii să vină de la treizeci şi cinci de verste ? Iar cînd noroiul e pînă la butucul roţii nu-l mai vedem cu lunile.

Pe o femeie care stătea lîngă el o podidi plînsul. Ea îşi şterse nasul şi spuse :

— Mi-am îngropat copilaşul nebotezat.

— Păi, tocmai asta spun şi eu, trebuie să ne gîndim şi la suflet.

— De murit murim cu toţii, nu scapă nimeni. Şi iacă de ce nu trebuie nici să dormim, nici să mîncăm, pînă ce nu ne-om îngriji de un lăcaş al domnului.

Împrejur răsună tunetul vocilor care aprobau :

— Drept !...

— Adevărat !...

— Nu trebuie să ne gîndim numai la trup...

Zaharka se uita iar liniştit şi sigur în jurul lui, simţind că stăpînea mulţimea.

— Să facem o colectă. Să dea fiecare de bunăvoie cît poate ; şi cei cu fermele partea lor, să dea şi de la calea ferată, iar eu dau de la mine pentru lăcaşul domnului cinci sute de ruble.

Şi iar răsunară în semn de încuviinţare glasuri :

— Îi drept... Aşa-i.... Să ridicăm biserica... Fără dumnezeu n-ajungi nici pînă în prag... Adevărat grăieşte omul...

— Îl rugăm pe Zahar Kasianîci să umble din partea obştei şi să strîngă el banii...

— Îl rugăm !...

— Mă învoiesc, cinstiţi bătrîni, dar să se aleagă încă doi ajutori, ca să nu fie vorbă.

Aleseră ajutorii. Zahar răsuflă adînc şi începu iar să vorbească, cu un glas răguşit, voind parcă să vîre vorbele în capetele oamenilor acestora care se adunaseră în jurul lui :

— Şi încă altceva. Acum cîteva nopţi am ieşit pe uliţă şi am zărit doi poliţişti. Cînd mă uit la ei văd că purtau mantalele sul în jurul cingătorii.

„Ce-i cu voi ?“

„Ca să putem alerga mai uşor...“

„Da de ce s-alergaţi ?“

„Pentru că, spuneau ei, e plin orăşelul de derbedei... Nu-i de trăit de răul lor. Cum dau noaptea de noi, ne şi iau la bătaie...“ Aţi văzut ? Tocmai ei, care-s puşi să apere liniştea locuitorilor, îşi pun poalele în brîu, ca să poată fugi mai uşor de hoţi...

Împrejur se auzi rîzînd din toată inima.

— Cînd e pielea ta în joc nu-ţi mai pasă de alţii...

— Ştiu ei că puterea le stă în picioarele sprintene...

— Şi iepurele-i fericit de picioarele lui...

Zaharka aşteptă tot atît de posomorît şi de dispreţuitor să se facă linişte, apoi urmă :

— Iaca de ce, cinstiţi bătrîni, v-am spus toate astea. Să se înfiinţeze şi la noi o poliţie, iar asesorul să stea aici îndeobşte. Orăşelul e comercial şi s-a întins pînă hăt departe ; barem să putem dormi liniştiţi noaptea.

Împrejur lumea tăcu. Încetară să mai mănînce seminţe, şi-şi întorceau nedumeriţi feţele ba într-o parte, ba în alta.

Apoi, ca şi cum s-ar fi abătut un vînt foşnind prin frunzişul des, se răscoliră capetele şi glasurile în larma crescîndă :

— Acum vrea şi poliţie.

— I s-a făcut dor de ea.

— S-o strîngă în braţe şi să se sărute în bot cu ea.

— Avem nevoie de poliţie cum are chelbosul de pieptene.

Şi Borşci, roşcovan şi pletos, acoperi toate glasurile, gonind vrăbiile care se lăsaseră iar pe acoperiş :

— Aha ! Nu vă place ? Pentru omul cinstit poliţia-i cel mai bun prieten, iar pentru hoţi şi pungaşi...

Dar nici glasul lui tunător nu putu lupta şi se pierdu in izbucnirea de glasuri care răsunau mînioase peste feţele lucind înfierbîntate şi peste pădurea de pumni ridicaţi în sus, de parcă un vînt, stîrnit din senin, ridicase măciucă în stepă buruienile negre.

— Şi-au clădit acareturi şi acuma numai poliţia le lipseşte !...

— Sub acoperiş de tablă somnu-i liniştit.

— Au furat şi acum se odihnesc.

— Pungaşii !... Ucigaşii !...

— Cîţi oameni n-aţi omorît voi !...

— Nu crăpaţi într-un an cîte lacrimi aţi făcut să se verse !

Zaharka făcea semne cu mîna, striga ceva, dar nu se auzea nimic... Se vedea cum Borşci îşi căsca gura neagră, peste care cădeau mustăţile roşcate şi stufoase, dar nici ce spunea el nu se auzea.

Deasupra capetelor se ridică capul cizmarului cu pletele prinse într-o cureluşă. Dădea cu disperare din mîini, ca şi cum ar fi zburat sau înotat, şi vîslea prin aer spre Zaharka, blagoslovind mulţimea.

Dar el nu înota, ci se silea din răsputeri să nu cadă de pe o buturugă înaltă şi îngustă pe care se cocoţase.

Şi mulţimea auzi glasul pătrunzător al cizmarului, care nu contenea să lupte cu buturuga care-i fugea de sub picioare.

— Da cum să poată cîştiga cinstit un om cînd are treisprezece copii ? Ce-aveţi de spus la asta ? Spuneţi numaidecît că

banu-i fals şi c-aduceţi poliţia. Dacă a venit vorba, apoi ştie toată lumea că Zaharka a făcut negoţ cu bani făcuţi de ursari, că altfel de unde s-ar fi îmbogăţit aşa ? A venit aici cu o gheată într-un picior şi cu o opincă în celălalt, şi acum îi trebuie poliţie... Şi, ridicîndu-şi sprîncenele sus de tot, strigă cu glas subţire : Fraţilor, eu declar...

Dar buturuga învinse. Cizmarul dădu pentru ultima dată din mîini şi dispăru.

Împrejur izbucniră rîsete :

— S-a scufundat...

— Ciobotarului nu-i place poliţia, pentru că coase cizme false...

Zaharka profită de prilejul ce se ivise :

— Fiecare are familie, fiecare are necazuri, fiecare vrea să cîştige. Poliţia nu te împiedică să faci toate acestea. Dacă ai făcut ceva şi ai neplăceri din partea stăpînirii, dai o bumaşcă de trei ruble, şi gata. Acum o lună au omorît într-un bordei opt oameni, ca să găsească trei copeici. Asta-i bine ? La cei bogaţi le e greu s-ajungă, că aceştia se apără, au şi paznici şi servitori, iar la omul sărac împingi uşa şi ai şi intrat... La ce trebuie să căutăm s-ajungem este ca omul sărac să fie păzit şi să poată dormi liniştit. Dar de poliţie să n-aveţi grijă, îi daţi o băncuţă şi sînteţi prieteni.

— Da o să-ţi dea el cîteva după cap.

— Şi o să te canonească la secţie...

Mulţimea se împărţi în pîlcuri, mîncînd seminţe şi vorbind de treburile lor. Zahar se învîrtea în toate părţile strîngînd bani şi iscălituri. Tîrgoveţii se uitau pieziş, lăsînd să se înţeleagă că asta nu-i privea şi scuipau cojile de seminţe. Negustorii scoteau cu mutre serioase pungile. Lucrătorii de la calea ferată o porniră în grup spre casă, cîntînd cît îi ţinea gura, legîndu-se de fete şi femei, iar acestea, întorcîndu-se, aruncau şăgalnic, cu ochii strălucitori :

— Uf, obraznicii !

În spatele prăvăliilor, cineva bătea pe un vagabond, iar acesta striga :

— Ah, fraţilor ! Nu mă bateţi dinapoi că-s bătut şi am o rană... Nu-mi atingeţi burta, că m-a operat... Aoleu !... Aoleu ! Nu daţi peste picioare, că abia le simt...

Soarele asfinţise.

În primăvara următoare începură să ridice biserica.

Veni un popă nu prea bătrîn, cu ochii ageri și pătrunzători. Se uită la locul ales pentru biserică, nu departe de cimitir, și se încruntă :

— Nu-i bun.

Popa alese locul în piață. Reprezentanții obștei se împotriviră :

— Nici aici nu-i bun locul, e murdar, zgomot, înjurături, oameni beți, bătăi, cuvinte urîte. Nu se cuvine să se facă biserica aici.

— Ba-i bun, spuse popa fără să-i asculte, biserica are nevoie de fonduri. Fiștecare om venind în piață are să-și facă cruce și are să aprindă o lumînărică, dar la cimitir cine o să vină ?

Ridicară biserica în piață.

La biserică veneau puțini oameni : n-aveau cînd. Numai siluetele obișnuite ale bătrînelor se vedeau întunecate la vecernie. Lumea venea și aprindea lumînări numai în zilele de piață.

În schimb, în săptămîna patimilor, n-aveai unde arunca un ac, și slujitorii bisericii cădeau din picioare. Așa cum altădată, la sfîrșitul unei zile de muncă chinuitoare și istovitoare, fiecare fugea la tractir ca să-și bea cinzeaca și să se amețească, iar a doua zi să se înhame din nou la jug, tot așa de săptămîna patimilor lăsau totul baltă și fugeau să se spovedească, să se împărtășească, și, astfel ușurați, să reînceapă a doua zi aceeași viață întunecată, înjurînd, pungășind, bătîndu-și nevestele și copiii, bînd și lucrînd pînă la istovire ; iar în biserică erau numai babe cu teamă de dumnezeu, îmbrăcate în haine întunecate, și pîlpîiau puținele lumînări sărăcăcioase.

Dar se obișnuiseră cu biserica lor. Se obișnuiseră să asculte și să numere ceasurile pe care le bătea clopotnița. Clopotnița era mică și joasă, dar clopotele erau puternice și se auzeau departe în stepă.

E drept că Efim, paracliserul bisericii, suna după un sistem al lui propriu, dar oamenii se deprinseseră cu el. Grăbea seara, ca să se culce și el și orășelul mai devreme, bătînd ceasurile la fiecare jumătate, ba și la mai puțin. În schimb întindea noaptea, bătînd la două sau trei ore o dată, cînd îl trezea durerea de picioare. Atunci ieșea din cămăruța lui, își scărpina îndelung spinarea, se uita la cerul înstelat și apoi trăgea de frînghie cît i se părea.

Tîrgoveţii încercau să-i îndrepte sistemul.

— Auzi, a bătut ceasul opt.

— Care opt ? Îi şapte.

— Care şapte ? Soarele-i doar de două suliţe. Scade doi şi iese şase.

— A plouat noaptea. Îl dor picioarele şi vrea să se culce mai repede. Iaca de ce bate mai devreme.

Se obişnuiseră şi cu clopotul mare bătînd a primejdie, care răsuna cîteodată noaptea neliniştitor peste orăşel, în timp ce totul era luminat de o lumină sîngerie şi tremurătoare, cînd fumul roşu acoperea totul, cînd luînd foc goneau în vînt stăncuţele aprinse şi se auzeau necontenit în noapte glasurile oamenilor, şi zburau înnebuniţi hulubii de un trandafiriu aprins, iar clopotul, trezind neliniştea şi oamenii, îşi cînta cîntecul în mijlocul acestei sumbre veselii.

Iarna, stepa înfuriată şi albă ca moartea îşi revărsa viscolele peste orăşel. Noaptea oamenii închideau mai bine uşile şi obloanele şi puneau mai devreme capacele la coşurile sobelor încinse.

— Ohoho, a început viscolul, spuneau făcîndu-şi cruce.

Iar viscolul vuia în coş şi pe acoperişuri, bătea furios în obloane şi cerea cu glas omenesc să-l lase să intre în casă prin pereţi.

În nopţi de acestea uliţele amorţeau. O viaţă neînsufleţită, care-şi avea legile ei, acoperea totul cu o mantie largă şi albă, şi umbla pe uliţe şi prin pieţe, trecea printre case şi garduri, îngropîndu-le rece sub troienele care se grămădeau, iar în vîrtejul pîclei albicioase şi tulburi, în glasurile care se pierdeau în noaptea tumultuoasă se auzeau, cînd pierzîndu-se, cînd revenind, bătăile limpezi şi măsurate ale clopotului.

Femeile, încălzindu-se în paturile lor calde, ascultau chemarea metalică neostenită şi neadormită, răzbind prin marea de zăpadă răscolită de viscol, şi-şi făceau cruce :

— Apără şi miluieşte, doamne, pe călători şi pe acei ce au rătăcit drumul.

În nopţi ca acestea, Efim cel şchiop era omul cel mai de seamă în orăşel.

Glasul de aramă al clopotului răsuna toată noaptea, cînd cufundîndu-se şi înecîndu-se în zăpadă, cînd reapărînd în frînturi purtate de vînt peste stepa nemărginită, care, moartă şi ameninţătoare, se dezlănţuise din plin.

Iar dimineața, cînd viscolul se domolea și stepa întroienită sclipea în soare cu rîsul ei împietrit, oamenii aduceau în orășel pe cei răpuși de îngheț, în sănii trase de cai.

Le erau ochii și fețele albe, gîtul și mîinile sucite ciudat, iar trupurile împietrite sunau ca sticla cînd se ciocneau. Îi culegeau din troienele de la marginea orășelului, pe lîngă grădini, cimitir, bordeie, și Efim spunea cu mîndrie :

— Ați văzut ? S-ar fi pierdut cine știe unde în stepă, într-o rîpă sau într-un șanț, și nu i-ați fi găsit pînă la primăvară, dar așa s-au luat după sunetul clopotului și-aproape au ajuns în orășel.

Se deprinseseră cu bisericuța lor și spuneau :

— Să-i dea dumnezeu sănătate lui Zahar Kasianîci, lui i-o datorăm, și-l aleseră starostele bisericii.

X

— Kolea dragă... Ce-i cu tine, Kolea ?...

Îi tremurau mîinile strașnic, și buzele i se schimonoseau ; era într-o stare vecină cu disperarea, presimțind o nouă durere, o nouă nenorocire. Și deși legăturile dintre ei, viața lor, atinseseră o limită dincolo de care nu putea fi mai rău, mai rămăsese încă un ultim lucru de pierdut, pe care nu-l cunoștea, dar în fața căruia tremura instinctiv și îi venea amețeală.

— Kolea !...

El zîmbea fără nici un rost, cu un zîmbet care nu era al lui, ridicînd cu greu sprîncenele și încurcînd cuvintele care i se lipeau de limbă.

— Dragă, totul se termină, se termină cu bine... Te iubesc... dragă... te iubesc mai mult ca ochii din cap.

Ea își apropie cu frică și cu o ușoară scîrbă fața ei de a lui, și deși tocmai la asta se așteptase mirosul de coniac o miră.

El îi sărută cu vinovăție mîna. În mintea ei fulgeră gîndul că asta se întîmpla de mult și că forma sub care se petrecea era îngrozitoare, că el se închidea la el în odaie și bea pe înfundate cîte puțin, ca să nu se observe.

Înainte, cînd îi făcea scene, ea plîngea în hohote, îl copleșea de reproșuri, iar în sufletul ei clocotea o sete arzătoare de

luptă, o sete nebună de a birui, setea de a supune viaţa voinţei sale şi aşteptarea ascunsă, nelămurită, că pînă la urmă dreptatea va fi de partea ei.

Acum n-avea cu ce lupta ; murise ceva în ea şi se apropia deznodămîntul.

Ea se uită cu atenţie la faţa dragă. Doamne, cum se schimbase ! Trecuse oare într-adevăr atîta vreme ? În locul barbişonului ondulat, crescuse o barbă mare, care-i acoperea toată faţa. Avea pungi sub ochi, burtă mare, iar pe faţa puhavă se citea nepăsarea.

— Kolea !... Kolea !...

„Dar a cui e vina ? Şi cum s-au întîmplat toate treptat şi pe nesimţite. Dziankovski e acum stăpîn pe situaţie. Un scîrbos. În purtarea lui faţă de mine e ceva batjocoritor. Toate se fac după cum vrea el, iar Kolea zîmbeşte numai şi acceptă. Şi toţi funcţionarii nu-i dau lui Kolea nici o importanţă. E fără voinţă, ca o cîrpă !... Ah, doamne, doamne, ce viaţă mai e şi asta !..."

Se duse în odaia ei. Luă oglinda şi din oglindă n-o mai privi faţa fermecătoare şi tînără de altădată. Timpul lucrase, şi creţuri subţiri se întrezăreau la coada ochilor.

Elena Ivanovna îşi îngropă capul în pernă, udînd-o cu lacrimi înăbuşite. Apoi îşi îndreptă părul şi se duse în odaia copilului.

Fetiţa îşi terminase chiar atunci lecţiile şi stătea de vorbă cu guvernanta.

— Katiuşa, ai isprăvit ?

— Am isprăvit, mamă. Închipuieşte-ţi, *Mademoiselle* spune că în Franţa Flaubert şi Maupassant sînt puţin citiţi. Mamă, mamă, închipuieşte-ţi, puţin citiţi...

— Chiar aşa e ?

— Da, *Madame*.

— Dar ce se citeşte acolo ?

— Mămică, diferite suplimente proaste ale gazetelor şi reviste de duzină.

— Pare ciudat, şi nici nu te poţi împăca cu gîndul că Maupassant să nu fie citit în patria lui.

— *L'aristocratie intelectuelle* [1] citeşte pe Maupassant şi pe

[1] Aristocraţia intelectuală (în lb. franc.).

alţi clasici, dar masele, diverşii *concierges*[1], băieţii de prăvălie şi alţii de teapa lor nu citesc de loc.

„Şi eu care am fost geloasă şi de ea... Are un ochi mai mic şi de altă culoare..."

— Haidem, Katiuşa.

Se luară de braţ şi ieşiră.

— Dar ce mare te-ai făcut, fetiţa mea dragă, o adevărată domnişoară.

— Uite, mămuţă, sînt tot aşa de înaltă ca şi tine, îţi ajung pînă la umăr şi pot merge la braţ cu tine.

— Acum eşti doar prietena mea. Nu mai sînt singură... Vezi, mi se pare că vine cineva.

— E cineva de la gară pentru tata.

— Ba nu... Ah !...

Fetiţa fugi şi glăsciorul ei răsună în antret :

— Unchiul... unchiul... unchiu Petea...

Dar era oare acesta unchiul Petea ? Înalt, slab, cu obrajii supţi, era îmbrăcat într-o haină cenuşie şi uzată de student. Pantalonii îi erau destrămaţi jos şi le lucea turul... Purta o bărbuţă ascuţită.

Luară masa toţi patru şi cu *Mademoiselle*. Unchiul Petea îşi legase şervetul în jurul gîtului, mînca şi între feluri vorbea tot timpul. Fetiţa îl privea cu mare atenţie, de teamă să nu-i scape vreo vorbă.

— Dar parcă poţi povesti tot ! Am mers şi cu renii. Într-o zi am plecat cu un tovarăş. Era ger şi zăpada era albastră. Sania era îngustă. Ne-am tras glugile pînă peste ochi. Şedeam pe marginile săniei şi abia ne ţineam. Picioarele ne atîrnau, lăsînd dîre în zăpadă ; le-am pus apoi pe tălpile săniei. Renii aveau coarne uriaşe şi fugeau de mîncau pămîntul, iar cu copitele aruncau zăpada care-ţi tăia faţa şi te orbea. Trebuia să fii tot timpul cu ochii în patru, pentru că o clipă de nu erai atent, te şi arunca din sanie şi acolo rămîneai. Mergeam tot înainte şi zăpada sclipea de te obosea. Răsuflarea ne îngheţa. N-aveam chef de vorbă şi tăceam. Am mers aşa multă vreme. Am întrebat pe tovarăşul meu :

„Cum crezi, să fi făcut noi vreo douăzeci de verste ?" El tăcea. Credeam că n-aude şi am ţipat : „Oare am făcut douăzeci de verste ?" El tăcea mereu. „De ce taci ?" am întrebat eu iar,

[1] Portari (în lb. franc.).

şi m-am întors. Locul în sanie alături de mine era gol. Iar în urmă, cît cuprindeam cu ochii, nu vedeam pe nimeni. Ce se întîmplase cu el ? Iar renii zburau şi aerul îmi tăia faţa. Am tras de hăţuri şi-am cotit într-un troian. Am sărit din sanie şi am prins-o din mers să nu se răstoarne. Am stat o clipă şi m-am uitat împrejur. Nu era nimeni. Împrejur înălbea tundra şi pe o întindere de o sută de verste nu se vedea nici un tufiş. Parcă l-ar fi înghiţit pămîntul. M-a cuprins neliniştea. Am întors renii, am sărit în sanie şi am pornit înapoi. Făcusem vreo zece verste cînd văzui venind spre mine pe tovarăşul meu supărat şi înjurînd. Îmi spuse că, în timp ce treceam printr-o adîncitură, căscase gura şi fusese zvîrlit din sanie, iar eu, ocupat cu renii, nu băgasem de seamă. De nu vorbeam aş fi mers aşa înainte mult şi bine, iar el ar fi îngheţat.

Fetiţa bătu din palme.

— Unchiule, şi la noi s-a întîmplat ceva ! A venit paracliserul...

— Aşa se uită Katiuşa tot timpul la mine, încît mă tem să nu mă mănînce cu cizme cu tot.

— Cizmele ţi-s vechi, şi au într-o parte o gaură. Eşti bătrîn, unchiule ? De ce ţi-s obrajii cenuşii ?

— Da, ai încărunţit. Să-ţi torn ? Şi Polînov apleca prevenitor şi cu blîndeţe sticluţa de cristal şlefuit, care ciocni marginea păhărelului scoţînd un sunet tînguitor.

— Toarnă-mi. Încărunţeşti cînd tragi cinci ani mîţa de coadă la Arhanghelsk. Îţi tremură mîinile.

— Asta ţi-a venit nu demult, spuse oftînd Elena Ivanovna.

— Vezi paiul din ochiul fratelui tău, dar bîrna... Polînov îşi desfăcu buzele umede şi dădu pe gît păhărelul.

— Şi cînd te gîndeşti, parcă toate au fost mai ieri : şedeam în sufragerie şi discutam cu aprindere. Afară era noapte întunecoasă. Katia dormea, iar Petea începuse să cînte *Aria Toreadorului* cu un glas aducînd a behăit. Ce băiat frumos erai.

— Unchiule, şi la noi s-a întîmplat ceva. După sfeştania de la şcoală, preotul a venit la noi la masă. Paracliserul s-a apropiat în vîrful picioarelor de perete şi a început să se uite la hîrtia de prins muşte, atîrnată în perete şi care era plină de muşte. S-a uitat cît s-a uitat la ea, s-a întors către mama şi i-a spus :

„Ce tablou minunat ! Muştele sînt ca vii“. Crezuse că erau pictate.

Toţi din jurul mesei se înviorară.

— Unchiule, de ce ţi se trag buzele în jos ?

— Cu-um ?

„E schimbat", îşi spuse Elena Ivanovna, uitîndu-se la colţurile lăsate în jos ale gurii lui.

Seara, după ce se spălase şi se odihnise, unchiul Petea trecu prin orăşel şi se îndreptă spre mahalaua muncitorilor.

Din gară veneau zgomote şi lumina electrică izbucni cum se înseră. Pe strada largă ducînd la gară, pe care treceau necontenit oameni şi căruţe, zăpada era bătătorită şi cenuşie. În gerul de seară care nu se întărise încă pluteau între cele două şiruri de case ale străzii glasuri, scîrţîitul tălpilor de sănii, strigăte, înjurături şi sforăit de cai.

În grădiniţele din faţa caselor înălbeau iernatic copacii goi şi în geamurile îngheţate se aprindeau lumini aburite fără luciu.

Din prăvălii veneau fîşii de lumină care se aşterneau de-a curmezişul străzii luminînd zăpada şi trecătorii. La răscruce, luminat de la mustăţile roşcate pînă la vîrful pătrat al cizmelor stătea un poliţist în uniformă, cu căciulă, cu nasul roşu, cu faţa blîndă şi somnoroasă.

Un om cu nasul ascuţit şi faţa îngîndurată, plină de coşuri, venea în goană încovoiat, cu o scăriţă pe umeri, aprinzînd rarele felinare cu gaz. „Nu mai recunosc nimic", îşi spuse Piotr, apoi coti într-o ulicioară. Cu căpşoarele plecate, doi copii trăgeau, opintindu-se, o săniuţă cu o putinică în care plescăia apa. Mereu întîlnea oameni grăbiţi, în caftane vătuite sau în scurte groase.

— Nu ştiţi unde stă Ivan Matveevici Volkov ? A fost pe vremuri ajutor de mecanic.

— Volkov ? Care să fie acest Volkov ? O fi oare măcelarul fîrnăit, cu nasul turtit ? se întrebă omul îmbrăcat într-un caftan vătuit. Se spune că fîrnăitul îi vine de la o boală. De două ori i-a fugit nevasta...

— Nu de boală, da pentru că l-a bătut cu bîta, protestă cu indignare o femeie cu glas subţire, oprindu-se şi amestecîndu-se înveselită în vorbă. Şi nu i-a fugit nevasta, ci a gonit-o singur ; o ştiu eu bine, chioară şi merge trăgînd un picior. Să nu fie butnarul care stă în mahalaua unde-s bordeiele noi ? E şi Volkov, şi parcă tot Matveevici ; pronumele i l-am uitat : sau Ivan sau Mitrofan.

— Multe mai știi !... Butnar !... Are șase copii și umblă fără pantaloni. Chiar zilele trecute mi-a adus o putinică, care tot curge. Da tu nu vezi că întreabă un om cumsecade ?

— Aha, da, Volkov, Ivan Matveevici, spuse supărat cineva care trecea pe lîngă ei îmbrăcat cu un palton rupt. Acum nu mai e ajutor, e mecanic. Duce trenuri de călători și-și are căsuța lui. Du-te dumneata în Livada Gîștei. Și lăsînd impresia unei fețe galbene și enervate, cu mustața neagră zbîrlită și bărbiță rară, tătărească, le arătă spatele rupt al paltonului și dispăru, în timp ce din clopotnița de lemn bătea ora cinci.

— Da, da, da !... spuse repede, înveselit omul în caftan. Așa-i, chiar în Livada Gîștei. Acolo își are el căsuța, albăstruie ca cerul și cu acoperișul roșu. Da, da, da. Da acela de care-ți spuneam e fîrnăit.

Piotr găsi casa albăstruie din Livada Gîștei și bătu cu inelul în ușă.

Un răstimp mai lung nu răspunse nimeni. Lîngă ușă mieuna o pisică și tremurînd ridica din zăpadă ba o labă, ba alta. Din partea cealaltă a uliței, un om cu pletele prinse într-o cureluşă, numai în izmene și într-o cămașă de stambă ieșind în afară, sări săltînd în zăpadă cu picioarele goale și începu să închidă cu furie obloanele, mai să le scoată din țîțîni, huruind cu drugii de fier și strigînd supărat :

— Ei ? !

Iar de după geam se auzi înăbușit :

— Gata.

Și închizînd ultimul oblon, fugi tot atît de fulgerător pe poartă, săltînd jucăuș pe zăpadă.

Petea bătu iar cu inelul în ușă.

De după ușa care rămînea închisă, se auzi un glas de femeie.

— Cine-i acolo ?

— Aici stă Ivan Matveevici Volkov ?

— Aici. Da ce vrei dumneata ?

— Pot să-l văd ?

— Da dumneata cine ești ?

— Am treabă cu el. E-acasă ?

Femeia de după ușă tăcu. Apoi i se auzi iar glasul :

— Acasă. Da ce treabă ai cu el ?

— Păi, cum aș putea să-ți spun prin ușă ?

— Ei, așteaptă, iacă-ndată.

Piotr sta şi aştepta. Pisica se freca de piciorul lui torcînd şi încălzindu-şi labele. Drugul de fier de dinăuntru se lovi cu zgomot de podea, zăvorul hîrşcîi, uşa se crăpă şi chipul unui bărbat înalt apăru întunecat de după uşă, întrebînd cu glas hotărît :

— Ce doriţi ?

— Nu mă recunoşti, Ivan Matveevici ?

Acesta se aplecă puţin sub pragul de sus. Pisica se furişă hoţeşte printre picioarele lui în odaie.

— N-o fi Piotr Ivanovici ? Nici nu mi-ar fi trecut prin minte. Ce oaspete neaşteptat !... Da ce stai în ger ? Poftim... poftim înăuntru !...

Piotr intră, şi în tinda întunecoasă întrezări dispărînd o rochie albă.

— Poftim. Vezi să nu te loveşti de pragul uşii, care-i cam jos. Poftim aici, în odaie. Polina, unde-s chibriturile ?... Aa, iacă-le aici, aici...

Piotr stătea în întuneric — trebuie să fi fost în mijlocul odăii — cu mîinile uşor depărtate de trup, fără să se mişte, de teamă să nu răstoarne ceva.

Scăpără o dîră de foc subţire ca o aţă, şi un chibrit împins neîndemînatic sub sticlă se închirci şi se rupse de fitilul aprins.

— Şi eu care mă gîndeam cine să fie, spuse Volkov, punînd sticla de lampă şi globul cu flori artificiale prăfuite.

Şi îndată se putu vedea cum se şterseseră culorile şi trăsăturile tinereţii, şi pe faţa slabă, cu pielea uşor boţită şi cu urme de funingine şi de păcură rău spălate, se citea monotonia muncii de fiecare zi.

Şi ca şi cum ar fi avut o legătură lăuntrică cu această faţă, apăru din întuneric odăiţa mică, cu şase scaune de lemn recurbat, cu o măsuţă între două ferestre, cu o sobă îngustă de teracotă într-un colţ, cu fotografii în cadre identice, atîrnînd în ordine pe pereţi, reprezentînd mecanici cu feţele împietrite şi cu ochi rotunzi şterşi sau grupuri de muncitori în picioare, uitîndu-se încordat drept înaintea lor, iar în mijloc, pe un scaun, inginerul surîzînd mulţumit de el însuşi.

— Ei, şezi, şezi. Eşti de mult prin meleagurile noastre ? Îndată face ceai şi avem să ne încălzim. Polina, Polina !...

De după uşă se auzi acelaşi glas de femeie :

— Ce-i ?

— Ce se aude cu ceaiul ?
— Îndată-i gata.
— Ei, ce mai este nou ? Nu ne-am mai văzut de un car de ani.
— Dumneata te-ai însurat ?
— Cum să nu, am şi doi copii. Stai mult pe la noi ?
— Nu ştiu.
Femeia cu pieptul săltîndu-i tare sub polcuţa de stambă intră şi salută oaspetele pe sub sprîncene, cu faţa rotundă şi prietenoasă. Ţinînd tava cu o sfială neîndemînatică şi tinerească, o puse pe masă, aşeză la capetele mesei cîte un pahar, pentru bărbatul ei şi pentru musafir, vădind mîini aspre de muncitoare, cu unghiile negre netăiate. Farfurioara cu pesmeţi o puse între ei îndreptînd-o ca să fie tocmai la mijloc.
Apoi se întoarse, ca şi cum şi-ar fi spus singură că făcea lucrurile prea încet şi dizgraţios, şi dădu să plece.
— Asta-i nevastă-mea, Fiocla. Ca să arăt că ne-am civilizat îi spun Polina.
Ea întinse mîna făcută căuş şi întoarse capul într-o parte.
De după uşă răsună un glas plîngător de copil :
— Maa-mă ! Inea-ka-a mă trage de nas.
Faţa femeii se lumină şi deveni expresivă.
— Mă cheamă, şi zîmbi moale.
— Dar multe s-au schimbat aici.
După vechiul lui obicei, Volkov îşi dădu şi acum la o parte părul de pe frunte.
— Apăi cum ! Au ridicat biserică. Foişorul de foc l-ai văzut ? La anul clădesc închisoarea. Deşi Zaharka-i un pungaş şi un exploatator, a ajutat mult la buna orînduire a oraşului. A deschis o fabrică uriaşă de tutun, o fabrică de untdelemn şi o mare turnătorie de fontă, unde lucrează aproape două mii de muncitori. Pe uliţele principale stau poliţişti, iar noaptea umblă patrule şi se fac razii, prinzîndu-se tot felul de golani şi de vagabonzi. Acum nu mai sînt porcăriile de altădată, cînd urlau în gura mare pe străzi şi se legau de femei.
Îşi dădu iar la o parte părul de pe frunte. Piotr vru să-şi aducă aminte cum vorbise *atunci* în stepă, dar nu-i fu cu putinţă.
— Am o treabă cu dumneata, spuse sec Piotr, ridicîndu-se

și mergînd de la un capăt la celălalt al odăii. Citești *Svet*[1] ? întrebă el ridicînd un ziar de pe prichiciul ferestrei.

— D-da... da nici n-am timp de citit. Cobor de pe locomotivă și, cum ajung acasă, adorm dus. Îl iau cîteodată de la popa. De fapt, pentru familie, sînt abonat la *Niva*[2].

Piotr se opri și se uită țintă la el.

— Spune-mi, ce se aude cu muncitorii ?

Ușa se întredeschise pe nesimțite.

— Nimic.

Volkov se întunecă. Ochii i se lipeau de oboseală.

— Dar trebuie să fi rămas ceva din fostele organizații ?

— Aș !... și făcu un semn cu mîna. Ce organizații ? Cînd au băgat mai mulți polițiști decît muncitori.

Piotr surîse :

— Dar Chiorul ?

— Chiorul ? Ăsta e de mult mecanic și are căsuța lui.

— Dar Budarin ?

— S-a însurat și are și el căsuța lui.

— Dar Șobolanul ?

— A căzut la patima beției.

— Dar Ciupitul ?

— În Siberia de răsărit. L-au trimis pentru zece ani și cine știe dacă-i mai dau drumul.

— Dar Țep ?

— Dumnezeu să-l ierte. S-a spînzurat în închisoare.

— Ceva legături au rămas totuși ?

— Ce legături ? Parcă te mai poți înțelege cu oamenii de azi ! Numai la mîncare se gîndesc.

Crăpătura ușii se lărgea tot mai mult. În sfîrșit ușa se deschise larg și în prag apăru gazda. Statura ei tînără și voinică avea ceva nou. Ochii ei nu mai cătau sfioși, ci drept în față, și îi tremurau nările.

— Păi, se poate ?... Cum spune acuma cineva un cuvînt îl și înhață. Da noi avem familie. Vai de noi ce-ar fi !

Avea un glas răstit și strident, care umplea odăița mică.

[1] *Svet* („Lumina") — gazetă politică, economică și literară cu tendințe ultranaționaliste care apărea la Petersburg pe vremea aceea.

[2] *Niva* („Ogorul") — revistă literară ilustrată, editată la Petersburg în anii 1870—1918.

— Şi printre muncitori sînt destui trădători, spuse Volkov şi, încruntînd sprîncenele, ridică glasul. Fiocla, du-te şi vezi de copii. Apoi căscă, uitîndu-se în tavan. Mă chinuieşte nesomnul. Fac optsprezece ore pe locomotivă, şi apoi, ştii, pic de oboseală.

Se fumase mult, era strîmt şi înăbuşitor, şi feţele erau toate tinere, imberbe şi cu obrajii supţi, atît de caracteristice muncitorilor.

— Tovarăşi, trebuie să pun chestiunea deschis şi răspicat : cine vrea să muncească la noi trebuie să se supună disciplinei de partid. Nu trebuie făcut nici un pas peste indicaţiile comitetului. Cine nu vrea să se supună n-are decît să plece.

Petea vorbea tăios şi supărat, fără să se întindă prea mult şi o cută adîncă i se săpase între sprîncene.

— Daţi-mi voie : cum aşa ? Şi dacă am felul meu de a gîndi... Ei şi ?... Fiecare să-şi dea osteneală să aducă folos cauzei şi nu să lucreze numaidecît după ordine...

Un muncitor cu faţa tînără, uscăţivă şi suptă şi cu sprîncenele tot atît de încruntate ca şi ale lui Petea, îşi apăra cu stăruitoare dîrzenie gîndul, fără să se sfiască de faptul că-i venea greu să se exprime.

— Da ce-i asta ? Şi eu şi fiecare dintre noi aici parc-am fi nişte cai ! Ne înhamă la o căruţă străină, în hamuri străine şi ele, şi aleargă, băiete, nu sta pe loc. Vreau şi eu să cîntăresc lucrurile, şi cîte altele...

Ceilalţi tăceau. Petea simţea duşmănie în tăcerea asta. Se vede că şi ei simţeau acelaşi lucru, dar nu îndrăzneau să-l spună.

— În primul rînd, nimeni nu vă sileşte, şi e curios să vorbească cineva de ham acolo unde oamenii muncesc în numele libertăţii. În al doilea rînd, aici nu se face nimic după bunul plac al cuiva. Chestiunile se hotărăsc cu majoritatea voturilor şi nu de către unul singur. Da cum v-aţi putut închipui voi că s-ar putea lucra altfel ?

Ei se simţeau tot mai încleştaţi în argumentele lui logice şi, deşi exterior păreau să le accepte, îşi păstrau în fundul sufletului lor o tainică rezervă ce trebuia deocamdată ascunsă.

— Desigur !... Ce să mai vorbim !...

— Drept !... se auziră glasuri.

Petea muncea fără răgaz. Organiza cercuri de lectură, procura literatură ilegală, stabilea legături cu muncitorii de la calea ferată. Şi cu cît lucrurile mergeau mai bine, cu atît

cuvintele lui, şi raporturile lui cu ceilalţi deveneau mai reci, cu atît mai despotic îi silea pe cei din jur să muncească şi cu atît mai uşor i se supuneau, deşi cu o tainică duşmănie pe care el o simţea.

Acum nu mai era în el decît un singur Petea, şi acesta vedea lucrurile aşa cum erau de fapt, sau mai curînd aşa cum apăreau ele tuturor celorlalţi. Stepa era pustie, plictisitoare, goală, cu ferme presărate ici şi colo. Orăşelul era plin de tîrgoveţi pe jumătate sălbatici, care se zbăteau într-o luptă năbuşită şi aprigă. În ceea ce priveşte cultura, muncitorii nu se deosebeau decît puţin de aceştia, şi trebuia să începi cu ei totul de la azbuche. Scopul în numele căruia muncea Petea se pierdea departe, nespus de departe în zilele nedesluşite care aveau să vină, şi în această privinţă el nu se amăgea nici o clipă. Dar undeva, în fundul sufletului, i se grămădise ceva care îl îmboldea să lucreze fără explicaţii, fără dovezi, fără încurajări din afară ; şi asta îl silea să se scoale dimineaţa în grabă, şi după ce sorbea cîteva înghiţituri de ceai, să fugă, ferindu-se şi ascunzîndu-se, să meargă cu trenul şi să sară din mers înainte de a ajunge în staţie, parcurgînd restul drumului pe jos, ca să nu fie reţinut la sosire ; să se certe şi să lupte cu ai lui, şi să trăiască într-o veşnică încordare, aşteptîndu-se să fie arestat. Cuvintele „plusvaloare“, „regimul burghez“, „lupta de clasă“ şi altele, de care se folosea necontenit, deveniră pentru el tot atît de obişnuite, ca semnul crucii pentru un credincios.

— Petea, spunea compătimitoare Elena Ivanovna, turnîndu-i ceai, ce obosit eşti !

— Unchiule Petea, faci revoluţie ? întreba Katia, fără să-şi ia de la el ochii ei scînteietori.

Petea începu să umble supărat prin odaie.

— Unchiule Petea, te rog nu te supăra. Am citit despre Marea Revoluţie Franceză. Unchiule, de ce era Marat de partea poporului şi de ce Charlotte Corday, care era aşa de frumoasă, l-a omorît ?

— Ai şi ajuns să citeşti despre revoluţie ?... De unde acest spirit de frondă la tine ?

— Închipuieşte-ţi, se duce la tată-său în bibliotecă şi citeşte cărţile la rînd.

— Trebuie să-i tragi o bătaie şi s-o pui la colţ. N-are ce căuta în bibliotecă, trebuie să înveţe.

Katia sărea țopăind prin odaie și cînta :

„For-mez vos bat-taillons !...“ [1]

Și, făcîndu-și un glas gros ca de bas, adăuga fonfăit :

„Pour la na-tion !...“ [2]

— La toamnă am s-o duc la liceu și am s-o dau internă, are să dea examene de-a dreptul pentru clasa a treia. Are să poată, pentru că-i capabilă. Am să rămîn singură. Petecika, viața noastră e foarte, foarte grea. Și Elena Ivanovna își șterse lacrimile care-i umezeau ochii. Un străin nu vede nimic. Dar eu sînt foarte nenorocită... sîntem foarte nenorociți. Kolea bea... să nu spui nimănui, și începu iar să plîngă, bea de multă vreme și, ceea ce e mai grav, pe ascuns și de unul singur.

— Am observat.

— Nu știu cum are să se sfîrșească. Mi-e așa de greu, așa de greu.

Ștergîndu-și ochii înroșiți și suflîndu-și nasul în batista de linon, spuse, ridicîndu-și spre el ochii plini de dragoste :

— Petecika, tu nu te mai însori ?

El puse jos paharul, făcu cu mîna un gest de supărare și ieși.

Cînd l-au petrecut pe Petea la plecare, Katia se ținea de el ca umbra lui, iar Elena Ivanovna îi spunea cu duioșie de mamă :

— Petecika, e ușor și plăcut să iubești, dar ce-i important e ceea ce urmează. Îți amintești cînd ai plecat de aici ultima dată ? Erai atît de rumen și de voinic, încît îmi venea să zîmbesc cînd mă uitam la tine, și mi se încălzea sufletul. Iar acum ai ochii atît de obosiți și colțurile gurii ți s-au lăsat în jos.

— Toți sfîrșesc așa.

— Și eu, unchiule Petea ? Și eu ?

— Ai să te măriți și tu.

— Va-ai !...

— Ai să ai și tu căsuța ta...

— Vai ce rău ești, unchiule Petea.

— Rămîneți cu bine !...

— Drum bun, dragul meu !...

[1] „Formați batalioanele voastre" (în lb. franc.) vers din Marsilieza, cîntec revoluționar francez, mai tîrziu imnul național al Franței.

[2] „Pentru națiune" (în lb. franc.) vers din același cîntec.

La Zahar Kasianîci lucrurile se schimbaseră. Nu mai ținea pe lîngă casă nici băcănii, nici prăvălii, nici hoteluri, nici depozite de cherestea. Toate erau împrăștiate prin orășel. Necontenit fumegau coșurile înalte ale fabricilor și uzinelor lui.

Nu departe de fabrică, acolo unde fusese cîndva un han, se ridica o casă cu trei rînduri, austeră, oarecum întunecată, vopsită în cafeniu, cu ferestre semigotice și o marchiză de sticlă deasupra scării. Întreg rîndul de jos era ocupat de birouri, iar în cele două rînduri de deasupra locuia Zahar Kasianîci și cu Serioja.

Serioja crescuse, dar avea același cap prea mare și obrazul galben, iar ochii lui mari, care se opreau mirați și atenți asupra tuturor lucrurilor, aveau cearcăne întunecate.

Era slab, de parcă trupul lui firav învelea anevoie oasele ascuțite și, potrivit cu slăbiciunea și debilitatea lui, era încet și neîndemînatic.

Afacerile uriașe pe care le conducea cu dibăcie Zahar Kasianîci și care se întindeau și creșteau puternice, progresînd în virtutea inerției cîștigate, îi luau tot timpul. Venea acasă, își scotea haina, intra în salon, se închina, făcîndu-și cruce la icoanele mari îmbrăcate în învelișuri grele de argint, și chema :

— Serioja !

Chiar numai numele acesta răsunînd în pustietatea salonului uriaș ajungea să trezească în inima bătrînului o senzație de liniște, de intimitate, senzația căminului.

— Ce-i, bunicule ? se auzea un glas slab și tînăr, care umplea deodată toată casa rece.

Se așezau împreună la ceai sau la masă, și-l pofteau și pe profesorul lui Serioja, care locuia la Zahar Kasianîci.

Acesta purta uniformă de student, era miop, și se însurase din întîmplare la o moșie unde stătuse într-o vară, ca meditator. Lucrurile se petrecuseră astfel. La un conac care fusese al unui boier, stătea la prînz în jurul unei mese mari toată familia moșierului ; el, un om voinic ce se trăgea dintr-un neam de țărani chiaburi, nevasta lui, care era ofticoasă, o profesoară a fetelor, cu mîini mari și roșii și cu fața ștearsă, și studentul care medita copiii.

Studentul se ținea rezervat și țeapăn, iar pe profesoară n-o saluta decît cînd se întîlneau la masă.

— Nimeni nu dă banii degeaba, îşi începu moşierul discursul. De tocmeşti o slugă, o iei oare ca să doarmă ? Cînd mă uit deunăzi, în loc să înveţe, fetele săreau coarda.

— Aveau recreaţie, spuse învăţătoarea abia auzit, înroşindu-se ca focul şi înghiţind supa printre lacrimi.

— Recreaţie !... Cunoaştem noi ce fel de recreaţie. Dacă şi muncitorii ar avea recreaţii de acestea, scrum s-ar alege din tot. Că de... se strînge în corset, îşi mişcă dinapoiul în dreapta şi în stînga şi pentru asta ia şi bani.

— Cum îndrăzniţi s-o ofensaţi ? sări ca ars studentul, şi pocni atît de tare cu pumnul în masă, încît tacîmurile săriră toate în sus, zăngănind tînguitor.

Moşierul încremeni, şi toţi îşi ţineau răsuflarea.

— Da tu... da tu după cine eşti rudă cu ea ?

— Taci sau îţi sparg capul... E logodnica mea !

— Ei, ei... te-ai şi supărat... Trebuia să spuneţi... ce să mai... ?

Peste trei zile se cununară, iar după o lună, neînţelegîndu-se între ei, se despărţiră.

— Sergunea, spuse bătrînul, am dat ordin la birou să scrie să ţi se trimită cărţile. Alexandr Arkadievici a spus care-ţi trebuiesc, şi se uită bănuitor la fata din casă care servea cu ochi sfioşi, aproape încă de copil, cu o fundă mare neagră pe cap, ce dădea farmec stîngăciei ei. Bătrînul o ţinea pentru cazul cînd Serioja va avea nevoie de o femeie, şi era gelos pe profesor.

— Da, am dat lista, spuse condescendent profesorul.

Profesorul îşi pregătea acolo licenţa şi tot ce-l înconjura era pentru el mic şi fără de însemnătate, ca interiorul unei staţii mici de poştă, unde s-ar fi împotmolit, dar unde n-avea să rămînă.

Bătrînul se uita cu atenţie şi chiar cu sfială la Serghei, simţind că el avea alte interese, alte gînduri decît ale lui, şi că erau cu atît mai însemnate, cu cît erau interesele şi gîndurile lui Serioja. Dar el căuta să le pătrundă şi spuse :

— Uite, cineva mi-a explicat deunăzi cum Karl Marx eliberează pe muncitori. Da după mine i-aşa : muncitorul trebuie să fie la locul lui şi stăpînul la al lui. Aşa trebuie să fie. Nu vorbesc cum are să fie în viitor. Poate că are să se răstoarne totul şi-are să fie pe-a lui Marx, nu spun nu, dar în ce priveşte prezentul, n-are rost să faci gălăgie. Asta ar fi ca şi cum ai vrea să opreşti ploaia răcnind atunci cînd se înnourează. Cînd vin norii,

vine şi ploaia, dar făr' de nori, poţi să şi crăpi, că de plouat tot nu plouă ; aşa trebuiesc înţelese lucrurile.

— Dumnezeu i-a dat omului picioare, dar noi mergem cu trenul, aruncă neglijent profesorul, iar de nu plouă, tragi cu tunul în cer, şi plouă. Şi căscînd adăugă : Aşa-i. Treaba asta, Zahar Kasianîci, nu-l pentru capul nostru.

Serioja se uită la amîndoi cu aceiaşi ochi rotunzi, atenţi şi curioşi. El ar fi vrut să înţeleagă tot ce nu spuneau cu glas tare, să pătrundă dincolo de cuvintele lor, şi aşteptarea aceasta încordată îl îndepărta de ei.

În timpul lecţiilor era moale, cu faţa inexpresivă şi indiferentă, dar pricepea şi învăţa bine şi, deodată, întreba ceva care răspundea parcă gîndurilor ascunse îndărătul cuvintelor stereotipe ale lecţiilor.

— Dar nevasta dumitale e singură acum ? Cu ce se ocupă ?

— Asta n-are nici o legătură cu geometria şi, în general, nu te priveşte de loc pe dumneata.

Dar pesemne că acesta era adevărul care se ascundea sub cuvintele şi liniştea obişnuită a lecţiilor, pentru că profesorul îşi săltă supărat pe nas *pince-nez*-ul, ridică capul ca să-l reţină şi începu să meargă cu paşi mari prin odaie, uitînd cu totul de Serioja, în mintea căruia se ştergeau cele auzite şi-şi făceau loc gîndurile adevărate.

Şi tot ce era împrejurul lui, şi ferestrele acestea înalte şi înguste, şi tavanele acestea întunecate, încărcate de reliefuri, şi dulapurile pline de cărţi şi rechizite şcolare din odaia lui de studiu, uşa uriaşă de la intrare, odăile cam întunecate, mulţimea de servitori, viaţa plină de belşug şi de linişte, dar cam plicticoasă, toate acestea îi stăteau dinaintea ochilor ca nişte cuvinte sub care s-ar fi ascuns ceva. Iar îndărătul acestor lucruri, totul era tulbure şi nelămurit, erau amintiri care se depărtau tot mai mult şi mai mult pînă se stingeau. Curtea mare, împrejmuită de un zaplaz cu cuie cu vîrfurile în sus, cumpăna care se ploconea scîrţîind deasupra fîntînii, cîinii care-şi tîrau zăngănind lanţurile, fetele cu feţele adormite, stînd în cerdac fără să facă nimic, înjurînd cu vorbe urîte. Şi sus, pe scară, se auzea larmă, zgomote, ţipete şi cîntece.

Iar cînd urca scara, în sala de sus nu putea răsufla din pricina fumului gros de tutun, iar la tejghea sta bunicul cu ochii lui de lup.

Ochii aceştia sfredelitori, această larmă şi acest vuiet care nu încetau niciodată păreau a fi adevărul, realitatea care se

ascundea după cuvinte, după toate cîte erau şi se întîmplau acuma. Serioja nu putea desluşi ce îl trăgea înapoi spre acel trecut tulbure.

Îşi amintea de bunica grasă, greoaie, cu faţa galbenă şi umflată, cum îl ridica gemînd cînd era mic şi-l ducea trudindu-se într-o odaie pe jumătate cufundată în întuneric. Altceva nu ştia şi nu-şi amintea despre ea.

— Bunicule, de ce-a murit bunica?

Bunicului nu-i plăcea trecutul. Şi, încruntîndu-şi sprîncenele dese, lăsa să-i scape:

— De dropică.

— Dar de mama nu-mi aduc aminte.

Şi după o clipă de tăcere spuse:

— Nici de tata.

Serioja simţea cum bunicul i se uita în ochi, căutînd să-i cîştige încrederea, şi asta punea fără ca el să-şi dea seama o barieră între ei.

Toţi ştiau că dacă voiai să ceri ceva bătrînului şi să nu fii refuzat trebuia să ceri prin Serghei, dar se întîmpla rar ca Serghei să-i ceară ceva.

Zahar Kasianîci, pe de altă parte, căuta să-şi facă drum în sufletul şi gîndurile tainice ale lui Serioja.

Intră în biblioteca plină de dulapuri de mahon; prin sticlă îl priveau rîndurile strînse ale cărţilor cu cotoarele tipărite cu aur. Serioja şi Alexandr Arkadievici citeau fiecare în cartea lui.

— Ei, bună ziua, domnilor savanţi. Ce citiţi acolo şi în ce ştiinţă vă cultivaţi?

Serioja începu să se uite pe geam, iar Alexandr Arkadievici puse cartea la o parte, îşi îndreptă *pince-nez*-ul, avînd aerul să spună: „Ce doreşti? Ne stinghereşti numai..."

— Economia politică a lui Rodbertus. Şi adăugă ironic: Vezi mata, asta-i o carte care te învaţă cum să te îmbogăţeşti.

Bătrînul se prefăcu că n-a înţeles ironia şi zise:

— Am luat aici la voi o carte unde se vorbeşte despre un domn Darwin. Un om foarte deştept şi care pătrunde în adîncul lucrurilor. Dar nici el n-are dreptate în toate. După ce l-ai citit te gîndeşti: omul şi animalul sînt totuna. Organele dinăuntru sînt la fel, şi la fel sînt şi legile vieţii lor. De fapt el spune: sau apuci pe cineva de gît, sau, dacă-l laşi, îşi împlîntă el dinţii în gîtul tău. Cale de mijloc nu-i. Aşa-i. Ei, dar vorba-i unde-i conştiinţa? Vrei, nu vrei, există. De n-ar fi ea, viaţa ar fi mai

uşoară. Uite ce, eu spun că domnul Darwin a greşit olecuţă aici, a lăsat prea puţin loc conştiinţei.

— Uite ce-am citit aici : economia politică ne învaţă că bogăţia porneşte de la jaf.

Faţa bătrînului se întunecă, de parcă ar fi trecut un nor.

— M-da !... Tinere, trebuie să înţelegi, ce-a căzut din car s-a dus. N-ai la ce răscoli gunoiul, ci trebuie să te uiţi la întreaga viaţă a omului. Cum e omul ? S-a trezit ? Şi-a dat seama că există o conştiinţă ? Bine. Dar să răscoleşti gunoiul, asta înseamnă să faci pe plac diavolului.

— Zahar Kasianîci, ne împiedici să citim.

— Ei, bine, bine, plec. Nu venisem decît pentru o clipă. Ştiu că cei tineri n-au nevoie de bătrîni. Da fiindcă a venit vorba, ştiinţa nu-i numai pentru tineri ; au şi bătrînii nevoie de ea. Acum s-au pus cazane noi la fabrică. Bun cap a avut cine le-a făcut, cazanele-s minunate. Şi dacă ştiinţa se gîndeşte la cazane, de ce nu s-ar gîndi la viaţa de care avem cu toţii nevoie, şi cum s-o orînduim mai bine... Ei, bine, bine, nu vă mai stingheresc, plec. Ajuns pînă la uşă, deodată se întoarse, iar ochii şi glasul i se îndulciră. Sergunea, am făcut ceea ce mi-ai spus.

Şi plecă cu barba lui lungă şi albă, semeţ şi puternic faţă de profesor, faţă de toţi care îl înconjurau ; dar faţă de Serghei, se simţea slab, bătrîn şi căuta la el mîngîiere şi căldură.

Iar Serioja se uita tot atît de plictisit pe geam. De fiecare dată cînd bătrînul discuta, cînd sub sprîncenele dese se aprindeau ochii lui deştepţi de lup, Serioja se uita ţintă la bunic, cu o curiozitate crescîndă, ca şi cum tot nu l-ar fi văzut îndeajuns, ca şi cum bunicul ar fi întors spre el mereu o latură nouă. Iar cînd moşul venea în bibliotecă şi lua o carte, se uita multă vreme la ea şi o citea apoi în biroul lui, punîndu-şi ochelarii mari, cu rama de fier ruginită, parcurgînd-o încet, cu greutate şi perseverenţă, ca şi cum ar fi desfăcut un zid de piatră, spunînd cîteodată cu glas tare vreun cuvînt sau vreo frază, Serioja se uita la el cu aceeaşi curiozitate atentă şi stăruitoare.

Bătrînul citea o carte multă vreme, cu lunile, cîteodată chiar şi o jumătate de an, şi cînd îşi spunea părerea în cuvintele lui neîndemînatice şi simple erau gînduri adînci, pline de sevă, altele decît acelea pe care le spunea profesorul, şi Serioja le asculta cu atenţie.

Cînd bătrînul devenea drăgăstos, blînd şi supus faţă de Serghei, acesta părea să se îndepărteze de el, şi între ei se lăsa o barieră care îi înstrăina.

Deşi Serioja trăia fără să-i lipsească nimic, i se părea că toate acestea n-aveau să dureze multă vreme, că erau provizorii, trecătoare, neadevărate, şi că adevărul era fie în trecutul tulbure, fie în viitorul pe care nu-l putea ghici, care se desena nelămurit, alcătuit din discuţii, din lecţii cu profesorul lui, din ceea ce găsea în cărţi. Şi astfel treceau lună după lună, an după an.

În jurul lui Serioja se întindeau pînă departe case fără şir, străzi şi pieţe pline de lume cu zgomotul lor. Toate acestea îi ascundeau stepa. El nu vedea stepa care i se părea pustie, searbădă şi moartă şi n-o iubea. Dar şi viaţa care clocotea pe străzi şi în case îi era străină. Aştepta obosit şi într-o nepăsare ciudată să se întîmple ceva nou.

Într-o zi, apropiindu-se cufundat în gînduri de biroul bunicului său, se opri la uşă. Glasul supărat al bunicului şi al profesorului se acopereau unul pe altul.

— Te rog să nu-mi faci observaţii de felul acesta. N-am de loc nevoie de această fată. Şi în general...

— Da ce, nu-s eu stăpîn la mine în casă ?

— Şi în general măsori pe toţi după măsura dumitale. Se pare că pe vremea dumitale nu lăsai să treacă nici o ocazie şi crezi că şi alţii...

— Cee ? !... urlă bătrînul. Iar te pui să răscoleşti gunoiul ?... Uite ce-am să-ţi spun : cu toate cărţile tale şi regulile pe care le cunoşti, nu faci cît degetul meu cel mic, nu faci cît o zi din viaţa mea. Predici, născoceşti, vorbeşti din cărţi, pe cînd eu le-am trăit toate pe pielea mea... Dacă eşti om cinstit şi vorbeşti din amvon, sau din cărţi, sau din ce ţi-au spus părinţii, să ştii că cinstea asta nu face doi bani, cinstea mea însă-i cumpărată cu sînge... auzi, cu sînge !

Serghei se depărtă, simţind în mod ciudat că tocmai asta era ceea ce se ascundea îndărătul vieţii şi vorbelor de toate zilele, şi că un colţ al vălului fusese dat la o parte.

A doua zi, servitorul cobora bagajul profesorului punîndu-l în trăsura care stătea la scară. Serioja întinse mîna profesorului fără nici o părere de rău. Faţa profesorului era rea şi batjocoritoare.

— Pleci acum la nevasta dumitale ?

— Asta nu te priveşte.

Trăsura o luă din loc, iar Serghei se uită multă vreme în urma ei. Acum toate se simplificaseră.

Şi într-o zi se întîmplă acel ceva extraordinar. Mergea cu bunicul lui în trăsură. Caii negri alergau în trap mare, făcînd spume. Fugeau înapoi firmele, prăvăliile, băcăniile şi praful care nu se putea ţine de trăsură. În ferestrele de cristal ale farmaciei luceau, roşii, globuri uriaşe, iar în colţul uliţei stăteau nişte birjari zdrenţăroşi. Trecătorii îşi scoteau pălăriile înaintea lui Zahar Kasianîci — care saluta cu blîndeţe — sau petreceau cu ochi răi trăsura care zbura.

Printre oamenii străini, pe strada indiferentă, sclipi ca o pată vie o fată. Ea mergea sprintenă şi mlădioasă şi o clipă apărură în faţa lui Serioja doi ochi mari cenuşii, nările fin tăiate, expresia unei ironii nepăsătoare, o şuviţă de păr auriu, şi-apoi iar firme, băcănii, prăvălii şi birjari zdrenţăroşi moţăind pe caprele trăsurilor.

Serioja apucă pe bătrîn de mînă.

— Bunicule !...

— Ce-i ?

Petea primi o scrisoare de la Elena Ivanovna :

„Dragă Petecika, iartă-mă că n-am răspuns la scrisorile tale, dar am suferit anul acesta atît, cît nu poţi suferi în zece. Kolea a fost silit să plece de la calea ferată — îi cunoşti beteşugul — şi am rămas pe drumuri. N-am avut nimic pus la o parte, pentru că cheltuiam tot. Ah, Petecika, cît de îngrozitor a fost acest timp. Înţelegi că n-am putut să mă gîndesc la nimic, nici să-ţi scriu. Avînd această boală, Kolea bineînţeles nu putea fi primit nicăieri. Cine l-ar fi angajat ? Şi chiar de-l angaja, peste o lună, peste două, cum ar fi aflat, l-ar fi rugat să plece. Eram disperată, nu ştiam ce să fac. Şi am fost toţi salvaţi de Katiuşa. Ea e studentă acum. Nu-ţi poţi închipui ce frumuseţe de fată e. Şi cum ne comandă la toţi !... A cunoscut undeva pe Serghei Koroedov. E nepotul unui mare bogătaş de la noi, Zahar Koroedov. Îţi aminteşti, toată lumea îi zicea Zaharka. Serghei a început să vină pe la noi. Pare cam ciudat...

E numai oase, capul i-e cît un cazan de mare, are faţa galbenă şi tot tace uitîndu-se la ea mirat. Face pur şi simplu impresia unui prost. Dar cînd spune ceva, e muşcător, inteligent şi răutăcios. Observă şi urmăreşte totul cu ochii.

Katiuşa nu-i prea acordă atenţie. El vine şi stă — n-are decît să stea. Serghei observase că o ducem greu, deşi Katiuşa nu-i spusese nici un cuvînt. E aşa de mîndră, că nu ne-ar fi dat voie, doamne fereşte, să facem nici cea mai mică aluzie.

Într-o zi am văzut oprindu-se dinaintea casei trăsura lui Koroedov. Venise bătrînul însuşi. Noi ne-am speriat. Pentru ce să fi venit ? Ne-am întrebat dacă să-l primim sau nu. Ştii, desigur, că Kolea a tras în el şi că bătrînul a zăcut bolnav un an. Bineînţeles, Koroedov nu i-a pomenit nici un cuvînt despre asta. E foarte deştept şi are mult tact. A fost peste măsură de amabil. Ne-a spus că are nevoie de un director general cu înalte studii tehnice pentru fabrică şi uzine — a înfiinţat o nouă uzină de unelte agricole — şi că aflînd din întîmplare că Kolea era liber venise să-l roage stăruitor să primească oferta lui şi i-a propus o leafă de şase mii de ruble, casă şi trăsură. Kolea a stat tot timpul posomorît şi tăcut. Pe omul acesta fusese cît pe ce să-l omoare şi, înţelegi, era acum penibil.

Am încercat să discut despre asta. Dar şi după plecarea bătrînului Kolea a continuat să tacă într-una. Iar pe urmă, enervat, aproape că a ţipat la mine : «Nu înţelegi că el nu m-a denunţat, şi asta-mi stă în gît !» Apoi s-a dus la el în odaie şi s-a îmbătat. Ah, Petecika, Petecika !...

Am început să plîng. O aveam pe Katiuşa, şi rămăseserăm pe drumuri, ce-avea să fie cu noi ? Ei, pînă la urmă Kolea a trimis vorbă că-i de acord. Acum ne-am aranjat minunat şi, în primul rînd, m-am gîndit la tine.

Uite, Petecika, ai putea şi tu să te aranjezi foarte bine. Oamenii de aici au o foarte mare nevoie de avocaţi. Pe aici sînt tot felul de samsari care practică un soi de avocatură, dar toţi sînt clandestini.

Mă bucur grozav că te-ai însurat şi aş fi încîntată să-ţi cunosc nevasta şi să-ţi sărut copilul.

Simt că eşti obosit. E şi de înţeles : să te lupţi atîţia ani cu mizeria şi să nu vezi nicăieri o ieşire ! Aş vrea foarte mult să te ajut şi aş fi foarte fericită să trăim împreună.

Am un mic plan, dar nu ţi-l spun pînă ce nu vii aici. Ei, nu, hai să ţi-l spun. Vezi, Zahar Kasianîci are afaceri atît de mari, încît are nevoie de un împuternicit personal permanent. Am mari speranţe că planul meu se va realiza şi atunci existenţa îţi va fi asigurată. Nu mai zăbovi nici o clipă şi vino direct la noi.

Rămîne să ne vedem cît de curînd. Toţi te salută şi te sărută.

A ta, LENA“

Cînd Piotr Ivanîci sosi cu familia, în casa Polînovilor era mare fierbere. De o lună şi jumătate muncitorii fabricilor şi uzinelor lui Zahar Kasianîci erau în grevă. Şi Katia, cu un grup de tineri, organizase alimentarea copiilor istoviţi şi flămînzi.

Orăşelul îşi ducea viaţa lui obişnuită şi înfrigurată. Seara răsăreau nenumăratele stele de stepă şi sclipeau luminile roşiatice ale felinarelor cu gaz care fumegau. În gară, în hanuri, la hoteluri, în pieţe era aceeaşi învălmăşeală. Cu aceeaşi înfrigurare se construiau case în centrul orăşelului şi se săpau bordeie la periferie.

Numai coşurile fabricilor şi uzinelor nu fumegau, iar pe înserate întîlneai patrule de cazaci. Şi dacă vedeai din întîmplare vreun muncitor, acesta avea obrajii supţi şi pămîntii şi cînd îşi ridica o clipă ochii privirea îi era posomorîtă şi înfrigurată, fie de oboseală şi de foame, fie de dîrzenie şi de mînie stăpînită.

Katia îl întîmpină cu entuziasm pe Piotr Ivanîci.

— Unchiule Petecika, îmi pare grozav de bine c-ai venit ! Acum vom fi mai mulţi. Nu ştii ce se petrece pe la noi. Este aici un student Borşciov. Lumea le spune în glumă la toţi ai lui „Borş“. Tatăl lui e roşcovan, şi el e şi mai roşu. Şi el, unchiule, a învăţat să facă caşă de griş, iar eu o duc copiilor. Serghei însă... e ciudat, tace şi zîmbeşte. Dar lasă, că ai să-i vezi pe toţi. Asta-i echipa mea. Sînt sub ordinele mele. Vai, ce bine îmi pare c-ai venit !

— Nu, vă rog să mă lăsaţi în pace. Nu pot suferi fanteziile acestea filantropice.

Katiuşa se bozumflă şi spuse :

— Ei...

Şi băgă de seamă că unchiul Petea avea faţa trecută, barbă şi mustăţi.

Cînd Piotr Ivanîci vorbi cu Zahar Kasianîci, acesta, pregătit dinainte, îi oferi de la primele cuvinte condiţii minunate. Apoi, tăcînd o clipă şi sfredelindu-l pe sub sprîncene cu ochii lui mici, atenţi şi pătrunzători, îi spuse :

— Mi se pare că ai un trecut...

Fără să-l slăbească din ochi, Piotr Ivanîci aruncă mînios :

— Cine n-are ?
Bătrînul surîse :
— E drept. Va să zică, ne-am înțeles.

Serghei se examină cu atenție, apoi se pipăi. Da, trupul îi era firav, de parcă pielea ar fi fost întinsă de-a dreptul pe niște nenorocite de oase ascuțite. Se privi apoi multă vreme în oglindă și începu să-și măsoare capul în lung și în lat. Era peste măsură de mare și de urît.

Oftă. Multă vreme umblă prin odaie, uitîndu-se în podea și căutînd cu înfrigurare o răzbunare. Și, în sfîrșit, ridică capul cu un zîmbet răutăcios. Fata asta îi era obligată. El era acela care căpătuise pe tatăl ei, pe unchiul ei și care dădea bani pentru hrana copiilor. Și, deși nu-i dăduse a înțelege acest lucru nici cu o vorbă, nici cu un gest, ea îi rămînea oricum obligată.

Și avea să-i rămînă și mai mult obligată această fată mîndră, ceea ce era o dulce răzbunare pentru urîțenia lui.

Serghei se duse să-l caute pe bunicu-său.

Pe stradă vîntul sufla cu îndîrjire peste noroiul înghețat, spulberînd un praf de gheață care tăia fața și mîna, rotocoalele de fum care ieșeau din coșuri.

De mult venise primăvara și gonise zăpada, și-acum făcea să răsune glasurile păsărelelor și înverzise tot cuprinsul ; scosese rîndul al doilea de geamuri și se uita prin ferestrele larg deschise asupra străzii în odăile de unde veneau rîsete, glasuri de copii și de oameni mari. Apoi deodată se închise în ea și amuți întristată. Vîntul începu să sufle zi și noapte, fără de răgaz peste pămîntul înghețat, țiuind ușor înspre seară. Venise în zbor dintr-un fund de stepă, hotărît, îndîrjit, și era a doua săptămînă de cînd fuseseră închise ferestrele, amuțiseră păsărelele, se oprise iarba din crescut și oamenii mergeau zgribuliți, cu ochii pe jumătate închiși din pricina prafului rece care zbura și le pătrundea pe sub pleoape. Iar în spatele caselor, la adăpost de vînt, unde era liniște și stăteau îngrămădite găinile, încălzea slab soarele care strălucea pe cerul albastru.

„Cum m-am săturat ! Ce n-aș da să vină primăvara“... Și, deodată, văzu pe bunic într-o șubă bătrînească, lățoasă, cu căciula bine înfundată peste urechi și cu barba căruntă și lungă fluturînd în vînt.

O dată cu Serghei se apropie de bătrîn un contabil de la fabrică și, scoțînd cu respect căciula, cu părul zburlit de vînt, spuse :

— Rău faceți, Zahar Kasianîci, că vă duceți pe jos. Știți cum sînt acum oamenii, îndîrjiți ca fiarele. Mai bine ați porunci să pună caii la trăsură.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, Fedulușka. O da dumnezeu să nu se întîmple nimic. Hai, Sergunea, să mîncăm. Fedulușka, spune-i lui Nikolai Nikolaevici, care-i acolo, să cerceteze cazanele.

— Am înțeles.

În sufrageria înaltă cu ferestre semigotice, bătrînul zise :

— Sergunea, vreau să-ți fac o surpriză. Vine primăvara și văd că te plictisești aici. Am trimis o scrisoare. Dar nu mă întreba nimic, că deocamdată tot n-am să-ți spun.

Fata din casă, cu fundă mare neagră în păr, adusese mîncarea la masă. Serghei se uită la ea, dar numai ca să-și amintească de celălalt cap, auriu.

— Am ceva... aș vrea să-ți vorbesc.

Bătrînul își trecu o clipă privirea cercetătoare peste fața ca lămîia a băiatului, care se făcuse aspră și închisă.

— Foarte bine. Hai să stăm de vorbă...

Obrajii lui Serghei, palizi, tresăriră. Spuse scurt :

— Fă să înceteze greva.

Bătrînul înghiți bucata mestecată cu dinții falși și nu conteni de mestecat, deși nu mai avea nimic în gură.

— Și de ce, mă rog ?

Serghei sări, răsturnînd farfuria, și strigă în falset strident și sacadat.

— Așa !... E-o porcărie !...

Dar îndată se așeză la loc și-și sprijini capul în pumnii lui mici.

Bătrînul așteptă un răstimp, își îndreptă șervetul și sună.

— Adu altă farfurie. Uite, Sergunea, nu se poate să sari așa, sau prea aproape sau prea departe. Cînd sari trebuie să nimerești în plin.

— Fă să înceteze greva.

— N-am început-o eu. Cum aș putea s-o fac să înceteze ?

— Fă să înceteze greva.

— Ce tot o ții una și bună, parcă ai fi un papagal !

— De nu, ești o fiară !

Pendula din perete bătu ceasul unu, cu o lovitură domoală, melodioasă şi catifelată.

Faţa bătrînului se făcu tot atît de aspră şi de închisă ca şi a nepotului.

— Bunicule, nu m-ai lăsat să intru la universitate.

— Intră şi acum dacă vrei, îţi dau tot ce...

— ...nu m-ai lăsat să intru la universitate şi mi-ai făgăduit să-mi dai în schimb libertatea, tot... spuse încăpăţînat nepotul, fără să-l asculte.

— ...la universitate te poţi duce şi acum, urmă bătrînul ţinînd-o pe a lui şi nelăsîndu-l să-l întrerupă. Pentru universitate îţi dau orice vrei, am să-ţi acopăr calea cu aur. Numai că te-am rugat, te-am ru-gat, şi bătrînul ridică glasul, să mai stai, pentru că sînt bătrîn şi rămîn singur... Şi deodată spuse cu glas rugător, ca de copil : Te-am ru-gat, Sergunea, de un singur om pe lume m-am rugat, şi acesta ai fost tu şi e singura dată în viaţă cînd te-am rugat ceva.

— Bunicule, fă să înceteze greva... Nici nu ştii ce înseamnă asta pentru mine !...

— Aha, înţeleg... Ştiu acum de unde bate vîntul !

Bătrînul îşi scoase dinţii şi îi puse în pahar. Făcea aceasta întotdeauna cînd se pregătea de luptă, ca şi cum tot ce avea străin pe el l-ar fi stingherit.

Cînd începu să vorbească, glasul îi şuiera uşor, şi asta făcea ca spusele lui să fie deosebit de convingătoare :

— Amestecă-te în toate, pentru că toate-s ale tale, numai în treaba asta nu te amesteca ! Nu te amesteca, pentru că-ţi trebuie o viaţă de om ca s-o pricepi. Tu nu pricepi şi nu simţi încă nimic.

Se ridică, cu privirea adăpostită sub sprîncenele-i sure. Şi era înalt, cărunt şi sever.

— Am clădit tot, cărămidă cu cărămidă... Aici există o lege. Serioja... Avem cu toţii acelaşi lanţ în jurul gîtului şi, fraţi sau duşmani, ne strîngem de gît şi ne uităm unul în ochii celuilalt. Cum slăbeşte unul, celălalt sare şi-l şi trînteşte la pămînt. Dar unul nu poate fără de celălalt. Dacă se prăpădesc ei, mă prăpădesc şi eu ; dacă mă prăpădesc eu, se prăpădesc şi ei. Nu-s rău, Sergunea, dar respect legea. Stai, unde te duci ?... Ascultă, cine a mai făcut pentru muncitori ce-am făcut eu ? Am făcut şcoală pentru copii. De crăciun am organizat o reprezentaţie şi le-am dat bani, pentru că, de, sînt şi ei oameni. De paşti mănîncă pe socoteala mea, şi-s aproape două mii...

Am făcut un spital, nu mai contenesc doctorii să se mire şi să-l laude. Unde mai găseşti aşa ceva ? În oraşele mari, la o sută de fabrici, poate găseşti una ca a mea. Nu-i adevărat, nu-s o fiară, nu-s o fiară, ci mă conformez unei legi a vieţii, o lege aspră, şi dacă mă conformez ei este numai ca ordinea să fie păstrată.

Bătrînul începu deodată să se agite, şi deveni mic şi gîrbov. Vîrî grăbit degetele în pahar, prinse plescăind dinţii, îi scăpă pe faţa de masă, udînd-o, şi, tot atît de agitat, şi-i băgă în gură împingîndu-i fără să poată nimeri. Începu să vorbească cu glas limpede fără şuierături şi sîsîit, dar slab, bătrîneşte, rugător şi tremurător :

— Sergunea... Ah, Sergunea... Dă-mi un termen, dă-mi numai o săptămînă şi ei n-au să mai poată ţine, au să cedeze. Am să-i despăgubesc pe toţi, am să le împlinesc cererile. De crăciun am să le dau tuturor, da, tuturor, drept gratificaţie salariul lor pe o lună... şi de paşti, auzi ? De paşti, tot atît... O să-mi sărute picioarele, n-au visat nici ei aşa fericire. Numai dă-mi o săptămînă ca să le pot înfrînge cerbicia... Ei vor fi cei dintîi care să se bucure de această fericire.

Bătrînul se agăţă de haina nepotului.

— Nu se va atinge nimeni de ei. Am să mă rog de stăpînire, am să dau bacşişuri... N-are să fie arestat nici unul, numai...

Spatele îngust, slab şi puţin gîrbov al lui Serghei se vedea în uşă, îndepărtîndu-se. Bătrînul întinse disperat mîinile :

— Sergunea !...

Acesta se întoarse brusc, îngust, numai oase, arătîndu-şi dinţii enormi din gură, veni foarte aproape de el şi, după o clipă de tăcere, cu faţa plină de o groază pe care nimic n-o putea ascunde, suflă :

— Spune-mi, spune-mi adevărul !...

Sub un ochi obrazul începu să-i tremure convulsiv, iar gura i se schimonosi ciudat într-o parte. Lăsă capul în jos şi ieşi repede.

— Sergunea...

Oriunde s-ar fi dus, cu oricine s-ar fi întîlnit sau ar fi vorbit, ziua sau seara, sau atunci cînd cerul era plin de stele, lui Serghei i se părea că toate feţele, fără să-şi dea seama, erau atrase şi îndreptate în aceeaşi direcţie, în dosul fabricii, într-acolo unde se legănau în grădiniţă salcîmii şi la ferestrele

de sus, cu geamurile întotdeauna curate, se vedeau perdelele de tul, subţiri şi albe.

Dar cînd se apropia de casa aceea, cotea brusc şi pleca să hoinărească.

Hoinărea pe străzile încă reci, dar pe care soarele de primăvară începea să le încălzească, prin piaţa gemînd de oameni, plină de prăvălii, de paie murdare şi de balegă rămasă de la ultima zi de tîrg.

În prăvălii se înghesuiau cumpărătorii, femeile se tocmeau pînă răguşeau, iar vînzătorii se sileau să le convingă. Lîngă o prăvălie văzu o mulţime de oameni. În mijloc stătea zăpăcit un cazac, ţinînd în braţe un motan care se uita speriat în toate părţile. Cazacul ţinea de căpăstru un cal ud de alergătură şi cu o şa proastă pe el.

Un negustor, om aşezat, bărbos şi cu burtă, îl lămurea :

— Nu se potriveşte măsura.

— Păi, cum aşa ? zise cazacul, trăgînd aerul cu gura larg deschisă, aşa cum se face la ţară, înecîndu-se şi făcînd un gest cu mîna. Doar dumneata singur mi-ai spus... Am gonit calul degeaba...

— Uite, spuse negustorul şi întinse pe pămînt motanul care se zbătea, în timp ce, abia ţinîndu-se de rîs, vînzătorul măsura motanul cu un arşin [1] de la nas la vîrful cozii. Nu ajunge la măsură un verşoc şi jumătate, altfel l-am lua îndată şi ţi-am plăti trei ruble.

Negustorul şi vînzătorul dispărură în prăvălie, cu ochii înveseliţi.

— Am pierdut un chilipir, spuse cazacul lumii care-l înconjura, şi băgă motanul care se zbătea într-un sac pe care-l legă de şa. Adicătelea dumnealui, negustorul, mi-a spus să-i aduc nişte motani. Cică în Franţa, în oraşul franţuzesc Paris, este nevoie, nu se ştie pentru ce anume, de motani. Acuma se plătesc cu trei ruble. Înainte erau la modă coţofenele.

— Pentru pălării muiereşti ?

— Da, da, n-a rămas o coţofană. Dădeau zece copeici de argint de bucată. Acuma-s la modă pisicile vii... Şi acum în primăvară s-au cam isprăvit toate, voiam şi eu să cîştig ceva şi am gonit calul cincisprezece verste. Au găsit ei că-i bun

[1] Arşin — veche măsură de lungime rusească, egală cu 0,711 metri.

motanul, îi cît un purcel, da, iaca, de-unde puteam eu şti măsura întocmai.

Încălecă pe calul care se clătina de oboseală şi porni de-a curmezişul pieţii.

Rîdeau în hohote vînzătorii, negustorii, cumpărătorii, rîdea în hohote piaţa toată. Piaţa se îndestulase pentru o săptămînă cu larmă, rîs şi prilej de taclale.

Serghei mergea pe străzi fără nici un ţel. Pretutindeni erau adunaţi oameni bucurîndu-se de primăvară. Scîrţîind treceau harabale ducînd păsări la gară.

Trecură nişte nemţi călări pe cai murgi. Două troici de la o herghelie trecură în zbor, sunîndu-şi argintul hamurilor şi zurgălăii...

Umblă aşa multă vreme, pînă ce nu mai văzu prăvălii. Casele cu două rînduri făcuseră loc celor obişnuite, iar acestea la rîndul lor bordeielor.

În spatele bordeielor apărea în depărtarea albastră stepa, de a cărei existenţă uitai printre case. Stepa, care abia înverzise, venea cu braţele deschise întru întîmpinarea cerului primăvăratic şi fără de nori, întru întîmpinarea soarelui mîngîietor. O linişte încă netulburată, paşnică şi voioasă adia dinspre cimitir. Salcîmii înverziseră acoperindu-l delicat cu frunzişul lor, iar la marginea dinspre stepă înălbeau crucile noi.

Copiii fugeau în cîrduri ca vrăbiile. Puneau capcane pentru păsărele şi şuierau în păstăile de salcîm.

Un om cu faţa imberbă, cu şapcă şi cu surtucul slinos şi lucios, mergea îngîndurat, ducînd subsuoară un sicriaş. În urma lui, tot atît de îngîndurată, venea cu paşi mari o femeie tînără cu o basma pe cap. Ţinîndu-se de poala ei şi împleticindu-se veneau doi copii mucoşi, uitîndu-se cu încordare cum se grăbeau picioruţele lor desculţe.

Într-o brişcă sosi cu paracliserul popa, cu părul lung, ca de femeie, ieşind de sub marginile largi ale pălăriei negre, venit să îngroape cîteva sicriaşe o dată. În diferite locuri se vedeau basmale albe şi şepci negre.

Oamenii vorbeau liniştiţi, dar cînd popa se apropia de mormîntul deschis, scoţîndu-şi părul intrat sub patrafir şi dînd din cap, iar paracliserul arunca scurt şi zgîrcit cu cădelniţa, cîntînd „Veşnica pomenire“, femeile începeau să plîngă încet ori să bocească cu glasuri subţiri. Apoi tăceau şi trăgeau pămîntul peste groapă. Acelaşi lucru se repeta la rînd în cele-

lalte locuri. Popa plecă negru, în huruitul briştei, şi toţi se împrăştiară.

Serghei şedea uitîndu-se, peste livezi, la stepă. Stepa era albastră toată, cu linia subţire şi îndepărtată a şinelor care îl chemau altădată cu atîta tristeţe undeva, dar acum nu-i mai neliniştea inima. Şi, mînios de neputinţa şi supunerea lui, se tîrî înapoi.

Iată şi grădiniţa, şi salcîmii, şi perdelele de tul, albind după geamurile curate de la rîndul al doilea.

— Ce bine c-ai nimerit tocmai la ceai, zise liniştită Elena Ivanovna, ca unui om cu care era obişnuită, şi faţa ei zîmbitoare şi bună se încreţi la colţurile buzelor şi la coada ochilor.

„Şi Katia are să fie aşa", se gîndi Serghei cu răutate şi, în loc s-o salute, îşi arătă dinţii, simţind că i se opreşte inima de bucurie cînd auzi :

— Katia, vino la ceai.

I se părea curios — deşi asta se întîmpla de fiecare dată cînd intra Katia în odaie, şi se ivea căpşorul ei auriu, şi răsuna glasul ei, şi-l priveau ochii ei cenuşii şi buni — că odaia era plină şi nu mai lipsea nimic.

— Mămuţă, n-a venit Kriukov ? Ai pregătit porţiile ? Vai, cum mai bolesc copiii !...

— Am văzut azi la cimitir vreo şase sicriaşe.

Ea se uită la el cu ochi miraţi :

— Te duci la cimitir ?

Lui Serghei îi venea să spună ceva rău, să se răzbune.

— Ce vioaie e Katerina Nikolaevna. Nu şade o clipă, şi toţi ascultă de ea, studenţii sînt la ordinele ei. Şi dumneata ai fost odată aşa ?

— Da. Acum sînt bătrînă, iar ea e ca o floare, spuse cu bunătate Elena Ivanovna, uitîndu-se fericită la fată.

Lui i se păru că spusese prea puţin. Şi, arătîndu-şi dinţii, adăugă :

— Uite, de pildă, o fată. Cînd te uiţi la ea vezi că are o putere asupra oamenilor, dar în fond nu intră în asta nici cultura, nici inteligenţa, nici calităţile ei sufleteşti, nu atît toate acestea, cît ceva care nu se poate analiza, ceva care îţi rămîne în suflet după ce te-ai uitat la ochii ei, la... la... la părul în cîrlionţi, în sfîrşit la toată făptura ei...

Ea se înroşi.

— Vai, cum vorbeşti ! Apoi se răzgîndi şi, uitîndu-se visătoare înaintea ei, spuse : Vorbeşti ca din cărţi. Adică îngrozitor, fără de sens.

Rîseră amîndoi.

Nikolai Nikolaevici veni, suflînd greu :

— Lenusia, dă-mi un ceai.

— Ştii ceva, hai la mine în odaie.

Serghei o urmă, uitîndu-se la buclele aurii şi grele, care-i cădeau pe ceafă.

Un pat curat, feciorelnic, cărţi pe poliţe, totul era învăluit într-un farmec şi o curăţenie deosebită, naivă. Toate acestea îi mergeau la inimă.

Ea închise uşa.

— Uite ce, şi ea veni atît de aproape de el, încît i se putea uita în ochii cenuşii mari deschişi, ai vreo influenţă asupra bunicului dumitale ?

— Da.

— Face el tot ce-l rogi ?

— Da.

— Ei, atunci...

Ea se apropie şi mai mult de el :

— ...roagă-l să cedeze muncitorilor.

Era aşa de aproape de el, încît îi venea să urle. Şi zîmbind spuse :

— Nu, n-am s-o fac.

Faţa ei se schimbă, parcă ar fi lovit-o cu biciul.

— De ce ?

— Nu vreau.

Ea simţi deodată că puterea pe care o avea asupra acestui băiat îi scăpa printre degete, şi în ea se trezi mîndria feminină ofensată.

— Nu vrei să-mi îndeplineşti singura... singura şi prima rugăminte pe care ţi-am făcut-o.

Nebăgînd-o parcă în seamă, el zise :

— Cînd doi cîini se mănîncă, al treilea trebuie să stea deoparte. Acela care va învinge va avea şi dreptate.

Ea rămase încremenită. Acest băieţandru slab, cu pielea rece, cu dinţii enormi, care — şi ea îşi dădea seama de asta — la cel dintîi semn al ei era gata să se arunce în foc pentru ea, o refuzase atît de uşor, rîzînd.

Ca un puişor galben, neputincios şi firav, el deschisese gura piuind, şi, deodată, apăruseră dinţii mari de fiară, care-i umpleau falca enormă.

— Dumneata... dumneata...

Ea căuta în grabă să-i spună tot ce putea mai usturător, mai jignitor, şi faţa i se acoperi de pete cînd strigă :

— Să ştii că dumneata şi bunicul dumitale... Îi spuse tot ce avea de spus şi se îngrozi singură.

Faţa lui fără nici o picătură de sînge, care nu era în stare să pălească, se făcu şi mai palidă, sub un ochi obrazul începu să-i tresară convulsiv, buzele i se învineţiră şi simţi cum începea să-i tremure tot corpul. Făcînd o sforţare de voinţă nemaipomenită, el se stăpîni şi, arătîndu-şi dinţii mari, zîmbi.

Iar ea, cu o milă nemărginită în ochii amărîţi, îi şopti :

— Dragă... lasă... nu... nu te supăra... şi-i apucă mîna galbenă, rece ca de broască, şi-şi lipi de ea buzele calde şi moi.

El se înfioră.

Instalarea lui Piotr Ivanîci în apartamentul de sus era în toi. Se aducea mobila de la gară, hamalii o cărau sus, iar Piotr Ivanîci îi întîmpina pe scară, urca de-andăratelea ca să-i supravegheze cum duceau mobila, să n-o ciocnească, să n-o zgîrie şi să nu rupă sculpturile, şi le arăta unde s-o pună.

— Am spus să aşeze canapeluţa în colţul acesta şi nu în celălalt, zicea cu aprindere Nina Pavlovna, certîndu-se cu bărbatu-său.

— Spui fleacuri şi prostii. Ce sens are s-o pui acolo? Acolo o să punem o măsuţă rotundă şi pandanusul [1]. Dacă mai pui acolo şi canapeluţa, recunoaşte şi tu că are să fie caraghios.

— Tocmai de aceea că-i şi pandanusul, are să fie mai intim cu canapeluţa.

Ea se înfuria, se înroşea şi, pînă la sfîrşit, ceda invariabil, pentru că Piotr Ivanîci aducea un şir întreg de argumente şi ea obosea.

[1] Plantă tropicală, folosită ca plantă decorativă.

În balcon dădaca cu un *kokoşnik*[1] pe cap trăgea încolo şi încoace un *bébé* într-un căruţ nou.

— Ia ascultă, dragul meu, cînd crezi că ne aduce armătura pentru instalaţia electrică ?

— Ştii, Nina, Zahar Kasianîci a făgăduit să dea lumină electrică pentru apartamentul nostru. Pentru el nu-i mare lucru să tragă un fir de la fabrică. O să trebuiască să dăm o serată.

— Doamne, dar pentru cine ? se miră pocnindu-şi amărîtă palmele Nina Pavlovna. Împrejur e numai blestemata asta de stepă. Am venit şi noi în fundătura asta...

— Mă mir că vorbeşti aşa. Flămîndă, la Petersburg, era mai bine ?

— Nu spun de asta.

— O să vină inginerii, tehnicienii, doctorul, judecătorul. Sînt şi ei ca tine şi ca mine, intelectuali.

Prin fereastra deschisă pătrundeau năvalnic soarele de primăvară, huruitul roţilor, ciripitul păsărelelor, purtînd ceva voios, nedesluşit şi care creştea, apropiindu-se.

Deşi Piotr Ivanîci îşi dădea mare osteneală şi era absorbit de amenajarea apartamentului său în cele mai mici amănunte, avea sentimentul că ceea ce făcea era un lucru secundar, care trebuia totuşi împlinit, făcînd parte dintre mărunţişurile prozaice necesare unei vieţi cu adevărat tihnite. De altfel instalarea aceasta era numai provizorie — să se aciuieze undeva — căci mai tîrziu avea de gînd să trăiască într-adevăr pe undeva într-un centru mare. Dar cînd ?

El ridică nedumerit capul, uitîndu-se cu o privire care nu vedea nimic pe fereastra prin care pătrundea, în afară de strălucirea primăverii, o însufleţire crescîndă, voioasă şi plină de bucurie, pe care el n-o înţelegea.

În casă dădu buzna Katia, însufleţirea şi bucuria personificate.

— Unchiu Petea, unchiu Petea !... Nina ! Cum puteţi sta în casă ? Doamne, e o crimă să stai acum în casă... Vai, ce frumos aţi făcut la voi. Peste o jumătate de oră are să sune sirena... Ei, ce staţi aşa bosumflaţi ca nişte curcani ?

[1] Un fel de diademă cu voal în spate purtat de ţărăncile din nordul Rusiei.

Şi, scoţîndu-şi capul pe fereastră, strigă cu un glas subţire, feciorelnic :

— Au pornit ? Unde se adună ? N-a fost arestat nimeni ?...

Şi din stradă cineva îi răspunse :

— Nimeni... Vino la *Ancora de aur*.

— Unchiu Petea !... Nina !... N-aţi auzit ?... răsună glasul ei deja pe scară şi ţăcănitul tocurilor care se îndepărtau grăbite.

— Parcă a scăpat din lanţ, observă nemulţumită Nina Pavlovna. De ce n-au adus încă tablourile şi oglinda ? Au descărcat doar tot vagonul.

Piotr Ivanîci se apropie de fereastră. Strada trăia. Sclipeau şepci, basmale albe, cozile fetelor, şi în aer pluteau vorbele oamenilor.

O jumătate de sotnie de cazaci se alinie pe un maidan. Caii dădeau din capete. Nu se auzea nimic, dar se vede că se dăduse comanda, căci cazacii, în coloană de cîte şase, ocoliră la dreapta şi o luară pe străzile care duceau la marginea orăşelului, unde se aflau conovețele.

Ce-i drept, în ultimele zile cazacii bătuseră cu nagaicele, cu paturile puştilor şi călcaseră cu caii pe muncitorii care se adunau în grupuri. Muncitorii se împrăştiau, săreau peste garduri, dispăreau într-o poartă sau sub o boltă, şi undeva, pe un alt maidan, sau la o răscruce, se îmbulzea iar mulţimea. Şi de sus puteai vedea cum unul dintre ei vorbea şi ceea ce spunea răspundea gîndurilor şi simţămintelor lor, căci oamenii ridicau mîinile, gesticulau şi se uitau unii la alţii.

„Dar ce s-a întîmplat azi şi despre ce-a vorbit aici Katia ?“

Copilul începu să plîngă, şi dădaca, încetînd să-l mai plimbe, se plecă asupra lui cu ifos de cucoană şi încercă să-l liniştească vorbindu-i.

Piotr Ivanîci simţi deodată că-l cuprinde oboseala. Se uită acru în jurul lui, ca şi cum toate ar fi fost acolo de mult şi l-ar fi plictisit de-a binelea. Îşi luă pălăria şi se îndreptă spre uşă.

Nina Pavlovna ţipă cu acel glas deosebit de ascuţit, de mahalagioaică, cu care începuse să ţipe numai după ce se căsătoriseră, şi pe care el nu-l putea suferi :

— Asta le întrece pe toate ! În casă-i treabă pînă peste cap, nimic nu-i isprăvit, şi el se duce la plimbare.

— Mă doare capul, bombăni Piotr Ivanîci, care n-avea chef să se certe cu nevastă-sa. Şi, ajuns în stradă, încă o mai auzi ţipînd ascuţit pe scară.

Piotr Ivanîci se plimbă un răstimp. În aerul primăvăratic se ridică deodată vuietul greoi şi puternic al sirenei fabricii, care acoperea nu numai tot orăşelul, livezile şi cimitirul, dar se întindea pînă departe în stepă, iar deasupra clădirii fabricii ţîşniră cu putere aburii, încolăcindu-se.

— Aha, asta a fost!

Cînd coti după un colţ, strada părea să vină înspre el. Şepci şi surtuce negre, basmale albe înaintau în rînduri dese, glasuri şi rîsete pluteau în aer; oamenii se strigau unii pe alţii, feţele palide erau ba rîzătoare, dinţii le sclipeau vesel, ba severe, slăbite, obosite sau nepăsătoare, şi îl înconjurau pe Piotr Ivanîci, care mergea străin.

— Vaska-a, tu mi-ai schimbat şapca?

— Uraa, a cedat babalîcul...

— Păi, n-avea încotro. Au venit agenţii să-i ia fabrica, fiindcă nu mai livra comenzile.

— El singur a rugat stăpînirea să îndepărteze cazacii.

— Şi nici n-au arestat pe nimeni.

— Asta deocamdată. Apoi au să înceapă să-i prindă.

— Să-i ia dracu. Măcar un ceas de-am trăi, da încalte slobozi.

Voi jertfă căzut-aţi în lupta cea grea....

Cîntecul izbucni într-un loc, în altul, apoi într-al treilea. Sunetele se contopiră, cîntecul se umflă într-un val uriaş şi, crescînd frăţeşte, cuprinse toată strada.

Dar îndată, spărgîndu-l şi tulburîndu-l, răsunară glasuri grăbite:

— Lăsaţi, tovarăşi...

— Încetaţi...

— Am dat cuvîntul, trebuie să-l ţinem...

— Nu le daţi prilejul, căci îndată se vor folosi de el.

Şi după cum izbucnise cîntecul, tot aşa se şi stinse, în vorbe, rîsete şi în sunetul paşilor.

La un colţ lumea se opri.

Ca apa cînd arunci o piatră, mulţimea se oprise şi se rotea în cercuri largi.

— Ţineţi-l!...

— Apucaţi-l mai tare !...

— N-are să plece.

Un om cu o şapcă de feroviar în cap se zbătea cu disperare.

— Lăsaţi-mă în pace !... Fraţilor, nu pot... Mi-e deranjat...

Ţipetele lui se pierdeau în rîsetele şi vorbele celorlalţi şi el se zbătea zadarnic în mîinile lor puternice.

În clipa următoare îl aruncară cu mîinile şi picioarele răşchirate în aer, deasupra capetelor.

— Ura !...

— Aoleu !...

Cînd îl aruncau în sus, tăcea speriat, şi ochii îi erau ca de rac, iar cînd cădea în mîinile lor ţipa rîzînd şi bîlbîindu-se:

— Fraţilor !...

— Uraaa !...

— Mi-e deranjat...

— Uraaa !...

— ...stomacul !...

Hohote de rîs acoperiră totul. Îl puseră cu grijă jos, îşi scoaseră şepcile şi începură să-l sărute, fiecare de cîte trei ori, iar muncitorul de la calea ferată se zăpăcise, de nu-şi mai putea închide gura, căscată pînă la urechi, de bucurie. Toţi îl sărutau pe dinţii umezi, iar el abia îngîna :

— Mulţumesc, fraţilor, îmi pare bine, dar ceea ce-i mai rău e că stomacul... dacă nu era stomacul... Îmi pare bine... Mulţumesc... zău... Îmi pare foarte bine...

Tot timpul cît ţinuse greva, lucrătorii de la calea ferată dăduseră o parte din salariul lor greviştilor.

Sala uriaşă a *Ancorei de aur* cu pereţii ei întunecaţi, cu tavanul lung, jos şi afumat, cu măsuţele murdare înghesuite, plină de obicei de larmă şi de vuietul neîncetat al oamenilor înecaţi zi şi noapte în fumul amar de tutun, era azi neobişnuit de pustie.

Acum nu erau decît chelnerii în cămăşi albe, murdare şi patronul, un om zdravăn, bărbos, cu părul unsuros tuns drept, în jiletcă şi cămaşă de stambă, îmbrăcată pe deasupra pantalonilor ; acesta, într-o aşteptare încordată, se uita cu ochi îngrijoraţi de stăpîn la tejgheaua plină de gustări, păhărele, farfurii şi sticle.

— Mai aduceţi două lăzi cu bere.

Chelnerii fugiră înghiontindu-se în cămară.

Prin ușa larg deschisă se vedea o bucată de stradă, cu iarbă tînără pe margini, se auzea cotcodăcitul găinilor care ciuguleau alene, iar din grădinița de peste drum venea parfumul liliacului înflorit. În spatele liliacului se vedeau ferestre cu perdeluțe albe.

Soarele vesel scălda și strada, și găinile, și ferestrele de peste drum. Lîngă tractir, lunecau pe trepte jucînd de parcă ar fi fost vii petele aurii, străvezii și neastîmpărate ale salcîmilor legănați de vînt.

Sirena puternică nu mai contenea, domnea peste case, străzi, și umplea cu urletul ei puternic și sala tractirului.

— I-auzi cum urlă, spuse patronul și strigă : Proșka !

— Poftiți !

O fată vicleană, suptă, întotdeauna palidă în duhoarea aceasta veșnică de vin și de tutun, îl privi prevenitor.

— Stoarece-mi un coș.

— Îndată.

Chelnerul aruncă sprinten subsuoară șervetul murdar și stoarse nasul patronului între unghiile lui lungi și negre, ca și cum ar fi strivit un purice.

— Isuse Cristoase !

Patronul gemea, nasul i se roși și un vierme lung și alb, cu capul negru, ieși din coș.

— De unde mai ies ? Oare cînd a fost potopul le-a luat Noe în arca lui ?

Patronul își frecă nasul.

— Prostule ! Dacă se pune o muscă și face acolo ceva : e gata coșul !

Chelnerii își îndreptară binevoitori și cu un gest aprobator șervetele pe care le aveau subsuoară.

Muștele în roiuri dese înnegreau mesele într-o așteptare flămîndă.

Speriind găinile, venea un om gîrbovit, cu o căciulă siberiană cu blana năpîrlită, slab, nebărbierit, cu ciupituri adînci de vărsat, îmbrăcat în haine uzate și sărăcăcioase ; urcă obosit treptele pe care jucau petele de aur. Se întoarse, se opri o clipă, își trecu mîna peste ochi, ca și cum ar fi voit să dea la o parte un văl sau amintiri nedeslușite, și apoi spuse încet :

— N-a mai rămas nimic. Nu mai poți recunoaște nimic. Din tot ce a fost n-a rămas nici urmă.

— Ce doriți ? întrebă din spatele lui chelnerul.

— Aha, se miră omul și tăcu. Dă-mi o sticlă de bere, și se așeză la o masă de pe care se ridică bîzîind un roi de muște.

Chelnerul nu spuse nimic, scutură ușor din șervet și peste o clipă puse pe masă o sticlă, un pahar, și din pumnul care mirosea a sudoare, vărsă într-o farfurioară mică niște pesmeciori negri, pe care albea multă sare.

Patronul privea liniștit clientul și, cînd crezu că-i lăsase destul timp, îl întrebă :

— Nu ești din partea locului ?

Omul trase cu urechea :

— Da asta ce-i ?

Prin urletul sirenei tremurînd stăruitor se auzeau venind de departe zgomot, vuiet și glasuri.

— Azi a pornit iar fabrica. Mă uit la dumneata și nu știu cu cine să te asemuiesc. Pe cei de-aici îi știu pe toți.

— Chiar acum... asta... am venit, și goni mulțimea de muște care se lipi îndată iar de el.

— Am un ochi bun. Îndată mi-am dat seama.

— Nu cunoașteți aici pe asta... pe Volkov ?

— Care Volkov ?

— A fost o dată aici un ajutor de mecanic, Ivan Matveevici.

— Cum să nu-l știu ? Și-au vîndut căsuța, și-au vîndut-o chiar foarte bine...

— Tătarului care jupuiește pisicile pentru blănițe, se băgă în vorbă chelnerul, făcînd un pas înainte.

Patronul se uită urît la el, și chelnerul făcu un pas îndărăt, îndreptîndu-și șervetul.

— Au vîndut-o bine și s-au mutat în oraș.

Tăcură o clipă, ascultînd bîzîitul muștelor.

— Dar acela, cum îl chema... cizmarul Ignat, care...

— Aha, Ignatka, cizmarul care făcea bani falși ? Fiuu !...

— Ehei, de mult a înfundat ocna.

„Se vede că-l doare burta“, își spuse chelnerul, văzînd cît de tare păli musafirul sub barbă, și neavînd ce face, scutură cu șervetul masa vecină.

— Dar... dar... ăsta... însă vorbele i se opriră în gîtlej, și gîtul sticlei se lovi de pahar fără ca berea să curgă.

Patronul se întoarse. Intra semeț un antreprenor asudat, cu burta mare și fără de gît, vorbind cu un șef de echipă

care părea să se învioască la tot ce-i spunea el și-și tot strîngea buza de jos.

— De mult nu v-am mai văzut, Parfeon Sergheici.

— Da, tot neplăceri. Bună ziua. Două ceaiuri, o sticluță de votcă și ceva gustări.

— Îndată.

Muștele se foiau, făcînd pe stăpînele, roind deasupra cîtorva mese. Abia acum, cînd veniseră cîțiva oameni, se vedea cît de mare era sala. Iar omul cu barbă ședea, ținîndu-și capul în palme.

„Vai, sărmanul !" își spuse chelnerul și, apropiindu-se de el, îi zise în șoapta :

— Dacă ai o nevoie, vezi ușa din dreapta...

— Hai, vino și tu... bem o sticlă și plecăm îndată la gară ! striga vesel de pe scări cuiva de pe stradă un flăcău de vreo optsprezece ani, roșu, voinic, cu obrajii plini, ca un purcel.

Iar celălalt, care nu se vedea, striga tot așa de vesel :

— Și dacă întîrziem, și vine fără noi ?

Se auzi tropot de pași, și amîndoi dădură buzna în tractir. Celălalt era tot atît de roșu și de voinic și se prăpădeau amîndoi de rîs fără pricină.

— O sticluță de bere !... Auzi, Feodor Kuzmici ? Ne-a trimis patronul să scoatem un colet cu mare viteză...

— Adică expediat prin coletărie rapidă !... corectă celălalt și se tăvăli de rîs.

— Da, coletărie rapidă, uite și recipisa. Ei, dar trenul întîrzie cu jumătate de ceas... nu-i vina noastră... Și noi, în loc să stăm la gară, am venit aici, să bem o sticluță. Ha-ha-ha ! și rîseră amîndoi atît de contagios, încît chelnerii rînjiră și ei.

— Ce face lumea atîta gălăgie ?

— Păi, s-a reînceput lucrul la fabrică și la uzina lui Koroedov.

Pe stradă apăru o pălărie enormă, pestriță, pe care se legănau pene și flori, și îmbinîndu-se ciudat cu acestea, se auzea cîntînd un glas răgușit, fără să-l poți deosebi dacă era de femeie sau de bărbat :

„To-re-a-dor, to-re-a-dor..."

— Margaritka !... strigară băieții de prăvălie. Pe cine cauți ? Și rîseră.

Femeia urcă scara și se opri în ușă, roșie ca focul, din pricina bluzei de mătase care o strîngea. Purta o fustă ecoseză, lungă, pe care o tîra prin colb, și o panglică verde enormă la gît. Obrajii îi erau nefiresc de roșii, fie din pricina bluzei, fie de fard, iar penele legănîndu-se în toate părțile atingeau pragul de sus al ușii.

Ea se uita la toți cu ochii ei făcuți, în care se citea plictiseala și, aplecîndu-se în fața patronului, a băieților de prăvălie și a chelnerilor, ceea ce sili penele și florile de pe pălărie să se încline și ele, se îndreptă spre antreprenor, mișcîndu-și mlădios spatele, șoldurile și gîtul.

— Tătucule, dă-mi o rublă.

— Ei, ei, lasă-mă...

— Hai, dă-mi. Că am să-ți trîntesc un pup, de-ai să te încovoi tot. Ții minte ? Ca atunci.

— Lasă-mă.

— Hai, tătucule...

Căutînd să nu-și boțească bluza și ferindu-și pălăria, i se așeză pe genunchi și, cu mîinile pline de inele, îi cuprinse ceafa, atît de grasă încît aproape nu mai avea gît.

— Nu te lega de oameni cu familie. Dă-te jos că am să chem sergentul.

— Ei, măcar dă-mi douăzeci de copeici, că tare mi-e sete.

— Vino la noi, că-ți dăm, strigară băieții de prăvălie.

Un pahar căzu cu zgomot și se făcu în țăndări.

— Zece copeici, zise un chelner, repezindu-se și adunînd țăndările, dar omul cu barbă, cu fața palidă ca de mort, cu sticla în mîna care-i tremura, nu se uita la el ; fără să-și ia ochii de la femeie, se apropie de ea și bîlbîi :

— Tu... tu !... Tu... tu ești ?... Dașa !...

— Da ăsta cine mai e ? zise ea, îndreptîndu-și rochia. Tot felul de golani ! Și strîmbă din buzele vopsite.

Și deodată, uitîndu-se bine la el, scoase un țipăt sălbatic și o luă la fugă urlînd ca o fiară, umplînd cu urletele ei tractirul. Pălăria uriașă îi alunecase și sălta, iar penele și florile îi băteau spatele.

La ușă omul o ajunse.

— Stai, Dașa !...

O apucă de mînă, dar ea se smulse, deschise ușa, se împiedică și căzu pe scară.

El se aşeză lîngă ea, îi mîngîie părul zburlit, spunîndu-i încetişor :

— Daşa... Daşenka... Fericirea mea... viaţa mea... Am ajuns să te văd... A... auzi ? Daşenka... A ?... Asta... Numai tu mi-ai rămas... numai tu pe lume...

Cutremurată de hohote de plîns, îi curgea fardul de pe faţă şi lacrimile îi picurau grăbite printre degetele pline de inele ieftine, cu pietricele de sticlă verzi şi roşii.

Antreprenorul asudat şi roşu tuna răguşit :

— N-ai dreptul !... N-ai nici un drept. Deşi e o femeie decăzută, n-ai dreptul să-ţi baţi joc de ea. Ai să nimereşti la secţie, mizerabile... Are să-ţi dea cîteva acolo, am să-i rog eu...

Chelnerii se stricau de rîs.

Patronul stătea în uşă şi urla :

— Ce-ţi baţi joc de local ? Vagabondule ! Proşka, fugi după poliţie. Iar femeia plîngea în hohote, şi el îi mîngîia mai departe părul zburlit.

Stradela de la colţul străzii se înnegri de oameni şi se umplu de glasuri, de strigăte şi rîsete.

— Uraaa !

— Am biruit !...

— Feodor Kuzmici, pregăteşte bere !

— Da ce-i ?

— Facem chef. Patronul a cedat. Greva a durat trei luni, patronul a cedat, ne-a mărit salariile şi ne-a iertat amenzile. Fabrica îşi reia azi lucrul.

— Da ăştia cine-s ?

— Care ?

— Margaritka... curva...

— De cînd s-a călugărit îi zice Margaritka ; în lume îi zicea Daşka.

— Fata lui Ignatka, a ocnaşului ?

— Deşi-i vopsită, amară viaţă duce.

— Da ăsta cine-i ?

— Nu se ştie, un străin.

— Cum nu se ştie, da act de identitate n-are ? strigă patronul. Or vedea ei la secţie, au să-l recunoască repede.

Un muncitor tînăr se apleacă şi spuse cu glas scăzut străinului :

— Pleacă, tovarăşe, n-ai de ce rămîne aici.

— Ei, haideţi băieţi !

— La fabrică !

— Începe lucrul !

— Nu întîrziați, tovarăși !

Lumea se scurse și strada rămase iar pustie.

Urletul greoi și tremurat al sirenei nu se mai ridica nepăsător deasupra caselor, a oamenilor, deasupra stepei primăvăratice întinse.

Amuțise.

Seara, Polînovii avură musafiri. Ședeau cu toții la o masă rotundă, albă, luminată de o lumină dulce, și adunîndu-i parcă pe toți în jurul ei, Elena Ivanovna pregătea ceaiul cu mișcări domoale.

Lîngă Katia ședea un student tînăr, într-o cămașă albastră, prinsă cu o cingătoare, cu părul de foc, fața imberbă, ochii naivi și cu un zîmbet care nu-i părăsea fața. Afară de Katia, nu mai era nimeni pe lume pentru el.

Nikolai Nikolaevici bea ceai, fuma, uitîndu-se cu ochi șireți la cei tineri, de parcă ar fi spus : „Voi începeți un curs pe care noi l-am terminat de mult".

— Ah, unchiule Petea, unchiule Petea, de ce nu ești acum student ? Ai fi venit la noi, am fi lucrat împreună... Mama mi-a povestit atîtea lucruri despre mata...

— Ai să te căsătorești și tu, spuse cu venin unchiul Petea.

— Dar mata ești deja căsătorit, și ai și căsuța matale.

— Deocamdată numai un apartament, spuse amărîtă Nina Pavlovna, cu toate că are și lumină electrică.

Toți rîseră. Tînărul student se uita cu ochi încîntați la Katia.

Împăciuitoare, Elena Ivanovna zăngănea lingurițele, turna ceaiul în pahare, căutînd să nu treacă peste rîndul nimănui.

— Nu, a fost, ce-i drept, îngrozitor, spuse ea, ca și cum ar fi vrut să spună : „La ce-am mai vorbi ?" Uite, toți am stat aici, ne-am interesat de grevă, am ajutat, dar acum parcă toate-s departe, departe, parcă le-am fi citit în ziar, sau ar fi venit cineva de undeva și ni le-ar fi povestit. Azi am fost însă în oraș — m-a scos Katiușa — și cînd am văzut ieșind copiii, doamne !... m-a apucat groaza ! Galbeni, verzi, cu gurile enorme care nu se închideau, cu dinții ieșind în afară, cu mîinile și picioarele subțiri. Nu mă puteam uita la ei de lacrimile care-mi umpleau ochii. Iar tu, Petea, tot spui : evoluție, progres...

— Nu spun nimic. Voi bateţi tot timpul apa în piuă cu evoluţia asta.

— Nu, nu se poate așa, Piotr Ivanovici, zise studentul cu un glas cînd gros, cînd ascuţit şi uitîndu-se la Katia : După părerea dumitale şi Darwin bate apa în piuă ?

— Asta-i cu totul altceva, domnule Borşciov.

Studentul se înroşi tare şi-l duru cînd auzi rostindu-i-se numele. I se părea că toţi se uitau la el. Bordelurile pe care le ţinea tată-său erau cele mai bune din tot orăşelul.

— Lev Nikolaevici Tolstoi s-a exprimat minunat, spuse Nikolai Nikolaevici, trăgînd cu voluptate din ţigară. Şi se uită la toţi de parc-ar fi venit din altă lume. Viaţa este o moarte înceată. A trăi înseamnă să vezi cum încep să ţi se clatine dinţii, să ţi se rărească părul, să-ţi slăbească muşchii şi să-ţi pierzi memoria.

— Vai, tată, cînţi prohodul. Nu-mi place.

— Da nu, stai, fetiţo, altceva voiam să spun, nu asta... Uite, cînd am venit aici, a avut loc prima grevă. Ce minunat s-au ţinut ! Aşteptam să mă omoare, dar nu mă puteam sătura să-i admir. A venit apoi o inspecţie din Petersburg, în frunte cu Rokotov. Şi aceiaşi muncitori s-au ploconit adînc, scoţîndu-şi şepcile. Apoi s-au liniştit cu totul, aşa că jandarmii nu mai aveau ce face.

— Dar acum iar s-au ridicat cu toţii... Cît de solidari au fost ! spuse Katia.

— Şi dacă i-ai spune cuiva, zise Piotr Ivanîci, fără să-şi ridice privirea aţintită în pămînt, că unii îşi vor face apoi căsuţe, că alţii vor începe să bea, iar alţii vor obosi şi are să fie apoi iar linişte şi tăcere, n-o să te creadă.

— Uite, spune-i asta Katiei.

— N-am s-o cred. Vai, doamne, cum nu-mi place s-aud aşa ceva. S-au adunat bătrînii la sfat în pridvor. Şi cu o scînteie de răutate în ochi, fără să se uite la tatăl ei, spuse : Nu ştiu ce-are să fie cu mine, dar ceea ce s-a întîmplat cu voi n-o să fie niciodată !

— Şi Petea spunea aşa, oftă cu compătimire Elena Ivanovna.

— Iar de se va întîmpla mi-e totuna. Vreau să trăiesc azi viaţa şi nu să tînjesc. Ajunge ! Hai să sărbătorim ziua de azi ! Şi Katia sări de pe scaun şi fugi la pian.

Pianul prinse glas, umplînd odăile înalte şi curate. Suna variat, cu glasurile schimbătoare ale corzilor, aducînd şi amin-

tind fiecăruia ceva de-al lui, personal. Toţi tăcură ascultînd, cu privirile întoarse în ei înşişi.

După masă, cînd ieşiră afară, tot cerul era plin de stelele primăverii. Dormeau umbrele albăstrii, casele neluminate, şi rarele felinare ardeau stingherind gîndurile.

Piotr Ivanîci îşi petrecu nevasta pînă acasă şi spuse duşmănos :

— Mă duc să mă plimb puţin.

— Acum, în toiul nopţii ?

El plecă.

Străzile se întindeau lungi şi somnoroase. Întîlni un grup de flăcăi. Mergeau ţinîndu-se pe după gît şi cîntau :

E ziua noastră cea din urmă.

„Nina are dreptate. Nu poţi rămîne în gaura asta. De crăciun am să mă duc numaidecît la Moscova, să mă interesez..." Apoi încercă să-şi reamintească unele feţe pe care le văzuse dimineaţa şi care-i păruseră neînsemnate fiecare în parte, sărace sufleteşte, şi totuşi nu putea uita cum îl privise faţa uriaşă, tînără, severă şi atentă a mulţimii, care se pierdea în depărtare... şi care îi era atît de străină.

„Nu are sens să trăieşti decît într-un centru cultural şi nu la dracu-n praznic."

Şi deodată, în chip cu totul inconsecvent, simţi nevoia inexplicabilă de a se duce în stepă, în stepa primăvăratică, liniştită, gînditoare şi nemărginită, acoperită de un verde fraged. Stîlpii de telegraf porneau în depărtare, calea ferată se pierdea într-o linie subţire, şi în liniştea care domnea plutea un zvon auriu fără de seamăn, de neuitat... Piotr Ivanîci rămase o clipă în colţul străzii, uitîndu-se cu luare-aminte la casele somnoroase şi la copacii întunecaţi.

Nu mai erau bordeiele acelea tăcute care îşi duceau viaţa lor deosebită, cu neputinţă de redat.

Oamenii sforăiau, şi dimineaţa reîncepeau acelaşi lucru : să vîndă, să înşele la măsură şi la cîntar, să bea, să înjure... Iar stepa era pustie şi, oricît ai fi mers, rareori dădeai peste o fermă, o moşie sau nişte saivane, şi săreau la tine cîinii ciobăneşti, lătrînd răguşit.

„Nina are să fie supărată pe mine", şi, îngrijorat, o luă spre casă.

Serghei intră în odaie.

Bătrînul şedea la masa lui de lucru şi cerceta nişte socoteli şi rapoarte ale agenţilor lui din diferite oraşe.

Serghei rămase lîngă birou, uitîndu-se la bibelouri. Pe un piedestal negru, deasupra unui porc mistreţ răsturnat, se ridică un cal de bronz, întunecat, şi călăreţul gol cu muşchii de bronz, tot atît de întunecat, cu o blană de tigru care-i aluneca, îşi înfigea suliţa cu o putere care-i încorda fiecare muşchi şi se cerea cheltuită.

— Ce-i, Sergunea ?

Nimeni afară de Serghei nu avea voie să intre în biroul lui, şi bătrînul nu-şi ridică ochii de pe hîrtii.

Călcînd fără zgomot pe covorul moale, Serghei se apropie de fereastră şi, lipindu-şi faţa de geam, începu să se uite afară.

— Vin.

Se uită multă vreme pe geam. Coşul negru al fabricii fumega pe cerul albastru. Şepcile, cămăşile, basmalele albe, bluzele foiau pe stradă, apoi erau înghiţite de porţile uriaşe. Şi oricît de multe erau, porţile le înghiţeau pe toate. Lîngă poartă, nemişcat ca o statuie, şedea Osip, cu barba căruntă, cu fluierul legat de un şnur şi, atent şi încruntat, măsura cu ochi duşmănoşi pe fiecare muncitor care trecea pe lîngă el.

— Ei ?

Bătrînul dădu hîrtiile la o parte, se lăsă pe spate şi se uită la nepotul lui.

— Ce slab eşti, Sergunea.

Acesta se uita ţintă pe geam.

— Dacă priveşti cu atenţie coşul ţi se pare că-l clatină vîntul, iar vîrful lui oscilează pe cer, deşi e de cărămidă.

— Peste vreo două săptămîni ai să pleci în străinătate. M-am înţeles cu doctorul să te însoţească, cu un franţuz care vorbeşte cinci limbi. Îţi aminteşti, ţi-am spus că-ţi pregătesc o surpriză. Vezi, te las să pleci. Eu am să rămîn aici, să mă plictisesc singur.

Serghei se întoarse şi se apropie de bunic.

Bătrînul se uită la el şi se îngrozi în sinea lui. I se păru că vede pentru întîia oară acest gît subţire, pielea galbenă, picioarele strîmbe şi dinţii enormi, peste care nu se închidea gura. Şi simţi deodată că nu în asta, ci în altceva era o primejdie de moarte.

Stăteau unul în faţa altuia. În ochii sclipitori ai bătrînului, care se făceau mici sub sprîncenele zburlite şi cărunte, Serghei

dispăru. Sprijinindu-se cu mîna firavă de mistreţul răsturnat, spuse răspicat :

— Tu eşti... tatăl meu ?

Bătrînul se clătină, holbă ochii şi începu să se frămînte mutînd maşinal lucrurile de pe masă de la locul lor, ceea ce trezi dispreţul celuilalt.

— Sergunea, caraghiosule, lasă... De unde ai scos tu asta ?...

Iar acesta, tot atît de răspicat :

— Mi s-a spus... Mi-a spus cineva în care am încredere.

Şi-l văzu înaintea lui pe bătrîn cu faţa severă şi liniştită, cu ochii mici lucind cercetători de sub sprîncenele cărunte.

— Da, e adevărat... Voiam de mult să ţi-o spun... îmi ardeau buzele... Sînt singur, Sergunea... Nu te am decît pe tine pe lume... Mă tot ascundeam de tine... Mi-e sufletul chinuit... A-ascultă !...

Serghei vru să se smulgă, dar rămase încremenit, cu mîinile pe porcul mistreţ şi cu ochii la tatăl său.

— Mă judeci !...

Îşi scoase dinţii falşi şi-i aruncă.

Deodată tunetul glasului uşor şuierător, pe care nu-l puteau înăbuşi perdelele grele, umplu tot biroul :

— Mă judeci !... Nu. Am ispăşit păcatul !... L-am ispăşit... Cîte nopţi n-am dormit... Acum nu mai spune nimeni o vorbă, toţi mă cinstesc, îşi scot pălăria. Dau în dreapta şi în stînga. Dar ce a fost la început ?... Mă trezeam noaptea şi-mi erau mîinile pline de sînge şi de lacrimi, care nu se uscau... Nu-s de piatră — sufletul mi-e ros ca de o rugină. A-a... Asta-i degeaba ?... De asta nu se ţine seama ?... Le-am arătat tuturor colţii şi i-am sfîşiat ca un lup, pentru că altfel mă sfîşiau ei pe mine. Asta nu-i nimic ?... Dar dacă muream singur în stepă ? Ehei !... nici asta nu face doi bani ?... M-am tîrît noaptea... singur... singur pe lume... Mă tîram cu o rană în coastă, cum se tîrăşte un cîine zdrobit. Asta n-o pui la socoteală ? !... Asta-i degeaba ?... Nu-u, n-am să cedez ! N-am să dau nici o picătură din sîngele meu ! Uite, îmi stătea în gît... Se opri, uitîndu-se ţintă înaintea lui. Dar avea prea multe de spus, şi iar tună : Mi-a murit nevasta şi nu m-am mai însurat. Nu mi-am uitat păcatul... Nu mai puteam de dragul tău... Zile după zile, ani după ani au trecut fără să pot spune cuvintele sfinte : „fiul meu..." Cuvinte care mă podideau de lacrimi... Orice om cu inimă, care are o conştiinţă, ar spune că mi-am ispăşit păcatul.

Serghei se apleca din ce în ce mai tare, și pielea galbenă de pe față îi tresărea. Se silea să-și compună un zîmbet, dar nu reuși decît să se învinețească convulsiv. Se agăță de picioarele sculptate ale mesei, și corpul lui fără de vlagă se prăbuși stîngaci pe covorul moale. Capul lăsat pe umăr părea răsucit, iar ochii căscați, dați peste cap, albi se uitau în tavanul pictat. Din buzele subțiri, vinete și încleștate ieșea spumă, iar picioarele cu genunchii întorși în afară se contractau convulsiv.

Tremurînd bătrînul se tîrî pe covor, îmbrățișînd capul sucit, cercînd să-l îndrepte, să stăpînească mîinile și picioarele care se zbăteau, și strîngea cu buzele lui spuma de pe buzele înguste și vinete, care zîmbeau îngrozitor.

— Sînt pierdut !... urla bătrînul cu glas de lup, ca și atunci în stepă.

Și, ca și atunci, se ridică în el luptînd cu disperare toată puterea lui de fiară. Dar barba lui lungă și căruntă îl încurca și mîinile lui bătrîne, slăbite, nu-l ascultau și nu putea stăpîni corpul care se zbătea convulsiv.

Și strigă :

— A-ju-tor !...

În casă era aceeași singurătate și tăcere sinistră, ca atunci în acea noapte întunecoasă în stepă.

Întunecoase și nemărginite sînt nopțile stepei, întunecoase, tăcute și misterioase, de parcă rostul oamenilor s-ar mărgini la o insulă minusculă pierdută într-un ocean de întuneric nemișcat și uscat, a cărui părticele le cunoști toate : același pelin uscat, aceeași arătură uscată. E pustiu, nu-i nimeni, și peste tot se întinde liniștea imensă, și parcă aștepți ca o pasăre nevăzută, întinzîndu-și aripile, să scoată un țipăt ascuțit care să-ți treacă prin inimă, și să moară fără zgomot în întuneric.

Numai într-un loc se vedea o licărire slabă, de parcă în noaptea adîncă s-ar fi luminat zarea înainte de răsăritul lunii, sau ar fi rămas urma unui fulger îndepărtat, ori poate erau numai oamenii luminînd cu luminițele lor slabe viața lor de noapte.

1912

Traducere de *Ștefana Velisar-Teodoreanu* și *Ada Steinberg*

TORENTUL DE FIER

I

Doar vîrfurile ascuţite ale plopilor piramidali se mai zăreau printre imensele valuri dogoritoare de colb înecăcios, care stăruiau copleşitor peste livezi, uliţe şi garduri de nuiele, peste staniţa întreagă.

Glasuri felurite vuiau de pretutindeni, larmei lor adăugîndu-i-se lătratul cîinilor şi nechezatul cailor, zăngănitul fiarelor şi scîncetele copiilor, strigătele muierilor ce se chemau una pe alta şi înjurăturile deocheate ale bărbaţilor ; iar în acompaniamentul cîte unei armonici ameţite glasurile răguşite ale altora zbierau cîntece dezmăţate. Părea că un nemaivăzut roi de albine, uriaş, îşi pierduse matca şi, în deznădăjduita-i căutare, bîzîia acum de-a valma, înnebunit.

Această nestăvilită vîltoare cuprinsese în dezlănţuirea ei şi stepa, pînă-n depărtări, în jurul morilor de vînt de pe gorgan, unde de asemeni nu mai contenea vuietul miilor de glasuri.

Numai rîul rece de munte, care clocotea înspumat şi vijelios dincolo de staniţă, nu se lăsa înăbuşit de norii înecăcioşi de praf. Iar de cealaltă parte a rîului, tăinuind jumătate din bolta cerească, se înălţa la orizont un lanţ de munţi asemenea unor coloşi albăstrii.

Cete de ulii, aceşti răufăcători roşcaţi ai stepei, pluteau prin arşiţa sclipitoare, întorcîndu-şi în toate părţile ciocurile coroiate, nedumeriţi de priveliştea ce nu se mai pomenise nicicînd pe aceste meleaguri.

Iarmaroc să fi fost oare ? Atunci de ce nu se zăreau pe nicăieri nici corturi, nici negustori, nici grămezi de mărfuri ?

Ori vreo tabără de colonişti să fi fost ? Atunci de unde apăruseră tunuri şi lăzi cu muniţii, brişti şi piramide de puşti ?

Sau poate, cumva, chiar oştire va fi fost ? Atunci de ce de pretutindeni se auzeau copii scîncind, se vedeau puse la uscat

scutece pe puştile în piramidă, iar de ţevile tunurilor atîrnau leagăne ? De unde aceste femei tinere ce-şi alăptau pruncii şi cum se făcea că vacile înfulecau fînul laolaltă cu caii artileriilor ? De unde se scorniseră atîtea fete şi muieri cu feţele arse de soare care găteau în ceaunaşe, deasupra focurilor de tizic ce răspîndeau un miros înţepător, caşa de mei cu slănină ?

Toate arătau tulburi, nelămurite, colbăite şi învălmăşite — şi peste această harababură fără seamăn fremătau tot felul de glasuri, într-o larmă şi un vuiet de neînchipuit.

În staniţă nu rămăseseră decît căzăcioaicele, bătrînele şi copiii. Cazacii nu se vedeau pe nicăieri, de parcă pe toţi i-ar fi înghiţit pămîntul. Femeile se uitau prin ferăstruicile caselor la această nouă imagine a Sodomei şi Gomorei [1], dezlănţuită pe uliţele şi ulicioarele învăluite în nori de praf, şi scrîşneau printre dinţi :

— Plesni-ar fierea în voi !

II

Printre mugetele vacilor, în trîmbiţatul strident al cocoşilor şi larma continuă a glasurilor omeneşti, se făceau auzite în toate părţile şi altfel de glasuri — cînd înfundate sau răguşite, cînd puternice şi răsunătoare :

— La miting, tovarăşi !...

— La adunare !...

— Hai să mergem, băieţi !...

— La sfat !

— La morile de vînt !

O dată cu soarele ce-şi potolea dogoarea, dînd spre asfinţit, se aşeza pe îndelete şi pulberea arzătoare, iar plopii piramidali prinseră a se arăta în toată uriaşa lor înălţime.

[1] Oraşe din Palestina care conform unei legende biblice au fost dărîmate de dumnezeu, din pricina desfrîului locuitorilor. De aici expresia „Sodoma şi Gomora" în sens de desfrîu, precum şi de haos, zgomot, dezordine.

Ieşiră mai apoi la iveală, cît puteai cuprinde cu ochii, livezi şi căsuţe albe. De la un capăt la celălalt al satului, pe uliţe şi ulicioare stăteau îngrămădite căruţe, harabale, brişti, cai şi vaci. Toate astea umpleau la fel de îndesat nu numai livezile, ci şi toată întinderea de dincolo de livezi, pînă pe gorganul din stepă, unde morile de vînt îşi întindeau către cele patru zări lungile lor braţe ca nişte aripi de liliac.

De jur împrejurul morilor de vînt se revărsa tot mai larg, cu vuiet mereu crescînd, o mare de oameni, dintr-a cărei nemărginire însă nu puteai deosebi cu de-amănuntul nici unul dintre nenumăratele chipuri arse de soare. Se aflau strînşi acolo bătrîni cu bărbi cărunte, muieri cu feţe chinuite şi fete cu ochii şăgalnici ; copiii mişunau de colo pînă colo printre picioarele celor vîrstnici, iar cîinii răsuflau greu, cu limbile scoase. Tot puhoiul acela de suflete se pierdea în masa uriaşă a ostaşilor răspîndiţi pe toată cîmpia. Soldaţii, vădind un aer războinic, purtau pe cap fie înalte căciuli miţoase cu fundul de postav, fie şepci slinoase sau pălării de pîslă ca ale muntenilor, cu borurile pleoştite. Unii purtau bluze ferfeniţite, alţii cămăşi de stambă decolorate, unii erau înveşmîntaţi în *cerkeska* [1], alţii goi pînă la brîu — avînd atîrnate cruciş peste piepturile bronzate şi musculoase benzi de mitralieră. Deasupra capetelor tuturora lucea în aceeaşi neorînduială oţelul întunecat al baionetelor. Morile de vînt înnegrite de bătrîneţe priveau înmărmurite această privelişte, nemaipomenită de cînd lumea pe acest tărîm.

Chiar lîngă mori, pe gorgan, stăteau strînşi laolaltă colonei, comandanţi de batalioane şi de companii, şefi de stat-major. Dar cine erau oare aceşti colonei, aceşti comandanţi de batalioane şi de companii, aceşti şefi de stat-major ? Se aflau printre dînşii soldaţi din armata ţaristă ajunşi pînă la gradul de ofiţer, bărbieri, butnari, tîmplari, marinari ori pescari, unii orăşeni, alţii de pe la ţară. Toţi deopotrivă erau comandanţi de mici detaşamente roşii, pe care ei înşişi le organizaseră în staniţa, satul, cătunul sau uliţa de unde erau de baştină. Se mai găseau printre ei şi ofiţeri de carieră, trecuţi de partea revoluţiei.

Comandantul de regiment Vorobiov, un om lat în spete, cu mustăţile de-un arşin, se căţără pe o grindă cu roată la capăt,

[1] Un fel de caftan lung şi îngust, fără guler, strîns în talie.

care punea moara în mişcare. Grinda scîrţîi sub greutatea corpului său, şi glasu-i tună rostogolindu-se peste capetele mulţimii :

— Tovarăşi !

Cît de plăpînd se dovedea totuşi acest glas tunător, pentru toate acele mii de feţe arse de soare şi mii de ochi aţintiţi asupra colonelului. Se îngrămădiră în juru-i şi ceilalţi comandanţi.

— Tovarăşi !

— Du-te dracului !...

— Jos cu el !...

— La mama dracului !

— Ia, mai slăbeşte-ne !...

— Mama ta de comandant !...

— Da ce ? Poate n-ai purtat şi tu epoleţi ?

— Păi, e mult de cînd şi i-a rupt !...

— De ce mîrîi, mă ?...

— Daţi-i la cap ! Mama lor !...

Din necuprinsa mare de oameni se ridică o pădure de braţe. Iar din vuietul atîtor strigăte nu mai puteai desluşi nimic.

Lîngă una din mori stătea un om scund, îndesat, ca turnat în plumb, cu fălcile pătrate încleştate. De sub sprîncenele drepte fulgerau, împungînd ca două săgeţi, nişte ochi mici, cenuşii, cărora nu le scăpa nimic. Umbra scurtă pe care o arunca făptura omului pe pămînt era călcată într-una în picioare de lumea dimprejur.

Omul cu mustăţile mari, de pe grinda morii, tuna să-şi rupă pieptul :

— Da aşteptaţi... ascultaţi-mă mai întîi ! Trebuie să ne lămurim în privinţa situaţiei...

— Du-te-n...

Zarva stîrnită şi sudălmile mulţimii înăbuşiră glasul stingher al vorbitorului.

Prin vuietul glasurilor, dintr-atîta noian de braţe, se ridică atunci o mînă de muiere, lungă, arsă de soare şi numai oase de cît amar şi trudă o istoviseră, şi un glas muieresc chinuit începu a se zbate deasupra mulţimii :

— Nu mai trăncăni, hoitule, că nu te-ascultă nimeni !... Ehei !... Ce n-am avut eu ? Vacă am avut, două perechi de boi, casă şi samovar am avut... Şi unde-s toate astea acuma ?

Şi iarăşi răbufni în furie deasupra mulţimii furtuna ţipetelor tuturora. Fiecare îşi urla durerea, fără să mai asculte ce strigau ceilalţi.

— Dac-aş fi strîns grîul, aveam acuma pîine.
— Ni s-a spus că trebuie să răzbim spre Rostov.
— Da de ce nu ni s-au dat bluze? Şi nici cizme, nici obiele?
Glasul stingher de pe grinda morii ţipă :
— Atunci de ce v-aţi pornit cu toţii puhoi, dacă... ?
Mulţimea se înfurie de-a binelea:
— Din pricina voastră ! Voi, ticăloşilor, ne-aţi bolmojit şi ne-aţi amăgit ! Fiecare şedea la casa lui, avea gospodăria lui, pe cînd acuma batem fără rost stepa în lung şi în lat.
— Aşa-i ! Ne-aţi amăgit !... răsunară glasurile groase ale soldaţilor, şi baionetele lor negre se clătinară în văzduh.
— Ş-atunci încotro să ne-ndreptăm ?
— Spre Ekaterinodar !
— Păi, acolo-s cadeţii...
— N-avem unde să mai mergem...
Lîngă una din morile de vînt sta omul cu fălcile ca de fier şi privea mulţimea cu ochii lui mici şi cenuşii, pătrunzători ca nişte săgeţi.
Chiar în clipa aceea pe deasupra mulţimii trecu o vorbă ca un şuier, acuzatoare :
— Ne-au vîn-du-ut !
Glasul acesta fu auzit de la un capăt la altul, iar cei ce n-avură putinţa să-l audă, stînd pierduţi printre căruţe, leagăne, cai, focuri şi lăzi de muniţii, tot îi ghiciră amarnicul înţeles. Un fior trecu prin mulţime, de parcă oamenilor le-ar fi lipsit aerul. Ţîşni atunci în văzduh, ţipător, un glas isteric ca de muiere. Dar nu o muiere strigase, ci un soldat mărunt, cu nasul coroiat, gol pînă la brîu şi încălţat cu nişte cizme uriaşe :
— Ne vînd ca pe nişte stîrvuri de vite.
În clipa următoare, din mijlocul mulţimii porni să-şi facă loc spre morile de vînt un om tăcut, mai înalt cu un cap decît toţi cei ce se aflau acolo. Omul avea faţa nespus de frumoasă, cu o mustăcioară neagră abia mijită deasupra buzei. Purta o beretă de marinar cu panglicile fluturîndu-i pe ceafa arsă de soare. Fără să piardă din ochi grupul comandanţilor de pe dîmb, cu mîinile încleştate furios pe ţeava sclipitoare a puştii, marinarul continua să-şi facă loc prin mulţime.
„Ei, de-acu... s-a isprăvit !"
Omul cu fălcile de fier şi le încleştă şi mai tare. Îşi petrecu ochii cu tristeţe pînă foarte departe, peste această furtu-

noasă mare de oameni, deosebind deopotrivă gurile negre și fețele stacojii ale unora care urlau, ca și ochii clocotitori ai altora, din care scînteia pe sub sprîncene o furie nepotolită.

„Unde mi-o fi nevasta ?..." gîndea el.

Marinarul cu panglicile beretei fluturînd se apropia tot mai mult de morile de vînt, continuînd să strîngă la fel de încleștat pușca în mîini, fără a-și abate privirea de la grupul comandanților, temîndu-se parcă să nu-i piardă din ochi. Se zbătea mereu să-și facă loc prin mulțimea deasă care se vînzolea în toate părțile și vuia, împresurîndu-l strîns.

Celuilalt om, aceluia cu fălcile ca de fier, i se învolbură sufletul de un greu amar. Doar luptase alături de toți aceștia, umăr la umăr, ca mitralior, pe frontul turcesc. O mare de sînge se vărsase acolo și de mii de ori îi păscuse pe toți deopotrivă moartea... Împreună luptaseră apoi în lunile din urmă împotriva cadeților, a cazacilor și a generalilor, la Eisk, Temriuk, Taman, prin stanițele Kubanului...

După un timp, își descleștă fălcile și începu să vorbească, glasul său hîrîit și blînd totodată făcîndu-se repede auzit peste tot vuietul și zgomotul din jur :

— Tovarăși, pe mine mă cunoașteți. Ne-am vărsat sîngele laolaltă. Comandant voi m-ați ales. Dar dacă ar fi ca lucrurile să meargă și de-acum încolo la fel, apăi aflați că pierim cu toții. Căzăcimea și cadeții ne împresoară din toate părțile. Așa că n-avem nici o clipă de pierdut.

Omul vorbea în grai ucrainean și cîștiga inimile ascultătorilor.

— Da ce ? Parcă n-ai purtat și tu epoleți ? țipă ascuțit soldatul cel mititel, gol pînă la brîu.

— Parcă eu după epoleți am umblat ? Doar știți și voi cum a fost, am luptat pe front și epoleții mi i-au dat cei mari. Nu-s și eu tot de-ai voștri ? N-am dus și eu sărăcia pe grumaz la fel cu voi și n-am muncit și eu ca o vită ?... N-am arat împreună ? N-am semănat și n-am secerat împreună ?

— Ce-i drept, îi drept !... tună mulțimea fremătînd. Îi de-ai noștri !

Chiar atunci, omul cel înalt, cu bereta de marinar, se desprinse în sfîrșit din strînsoarea mulțimii și din două sărituri se trezi în fața celui ce vorbea și, tot așa de tăcut, fără a-l slăbi din ochi, dădu să-și repeadă baioneta asupra lui, dar atinse cu patul puștii pe cineva din spate. Omul cu fălcile de

fier nici nu se clinti din loc. Doar o crispare, aducînd a zîmbet, făcu să-i tresară chipul îngălbenit deodată, ca pergamentul.

Nimerindu-se alături, soldatul scund și gol pînă la brîu își frînse capul în piept ca un tăuraș și îl împinse din răsputeri pe marinar cu umărul sub cot.

— Ce faci, mă ?

Și baioneta, pe care marinarul tocmai se pregătea s-o înfigă în omul cu fălcile încleștate, își schimbă direcția și pătrunse pînă-n prăsele în pîntecele unui tînăr comandant de batalion ce se afla alături. Acesta horcăi zgomotos, de parcă ar fi țîșnit din el un fuior de aburi, și se prăbuși pe spate. Marinarul cel înalt se căznea cu înverșunare să scoată baioneta ce rămăsese înfiptă în șira spinării celuilalt.

Un comandant de companie, cu obraz de fată, fără fir de mustață, se agăță de una din aripile morii și se cățără sus. Dar aripa se lăsă scîrțîind și comandantul de companie se trezi iarăși la pămînt. Ceilalți comandanți, în afară de omul cu fălcile pătrate, scoaseră revolverele, în timp ce pe fețele lor palide și schimonosite se întipări o adîncă tulburare.

Cîțiva oameni, cu ochii holbați ca ai nebunilor, se smulseră din mulțime și o luară spre moara de vînt, strîngînd convulsiv puștile în mîini.

— Dacă-s cîini, cîinește să moară !

— Dă-i ! Omoară ! Nici de sămînță să nu lăsați !

Pe neașteptate, însă, totul amuți. Capetele tuturora se întoarseră și ochii li se ațintiră într-o singură parte.

Încordat în galop întins, cu burta la pămînt, gonea de-a lungul stepei un fugar negru ca pana corbului, purtînd în șa un călăreț îmbrăcat într-o cămașă împestrițată cu roșu, cu tot trupul lipit de coama calului și cu mîinile bălăbănindu-i-se de amîndouă părțile. Calul alerga nebunește și se apropia văzînd cu ochii, stîrnind în urma lui învolburate vîrtejuri de colb. Pe piept îi luceau clăbuci mari de spumă albă ca zăpada, însăși coastele păreau săpunite de-atîta sudoare. Călărețul, cu capul mereu așternut pe coama calului, se clătina în goana galopului.

Încă un punct negru se mai ivi în stepă.

Și un murmur trecu atunci prin mulțime :

— Mai vine unu !

— Că strașnic mai gonește...

Sforăind și împrăștiind clăbuci de spumă albă, calul negru ajunse în fața mulțimii și, oprindu-se dintr-o dată, se lăsă pe picioarele dinapoi. Călărețul în cămașă cu dungi roșii căzu ca

un sac peste capul calului și bufni cu zgomot înfundat la pămînt, cu mîinile desfăcute în lături și cu capul întors nefiresc într-o parte.

Unii se repeziră spre cel căzut, alții spre calul care se ridicase în două picioare și ale cărui coaste negre erau năclăite de sînge lipicios.

— Păi, ăsta-i Ohrim ! strigară oamenii din preajma celui prăbușit, îndreptîndu-i cu grijă trupul care începuse să se răcească. O rană adîncă se căsca de la umăr spre piept, iar pe spate se vedea o pată mică de sînge negru, închegat.

În timpul acesta, în toată mulțimea îngrămădită dincolo de mori, printre căruțe, pe ulițe și ulicioare, porniră a se vîntura din om în om vorbe pline de neliniște :

— L-au spintecat cazacii pe Ohrim !...

— Văleu ! Vai de capul meu !...

— Pe care Ohrim ?

— Ei, ai căpiat, cum de nu-l știi !? Pe-acela din Pavlovskaia, cu casa pe malul rîpei.

Dinaintea mulțimii ajunsese acum și cel de-al doilea călăreț. Fața, cămașa groasă, mîinile, pantalonii, picioarele desculțe erau toate numai pete de sînge. Să fi fost sîngele lui ori al altuia ? Ochii rotunzi îi ieșeau din orbite. Călărețul sări de pe calul care se clătina pe picioare și se repezi la celălalt care zăcea la pămînt. Pe fața acestuia se întinsese de neînlăturat umbra galbenă-străvezie a morții, în timp ce pe pleoape și apucaseră să se preumble muștele, roi.

— Ohrim !

Apoi omul se lăsă de-a bușilea, își lipi urechea de pieptul scăldat în sînge al mortului, dar se ridică numaidecît și rămase alături, cu capul plecat.

— Băiatul tatii, băiat !

— Îi mort ! vui surd mulțimea din jur.

Omul mai rămase cîteva clipe tăcut lîngă fiul ucis, după care, deodată, porni să vorbească mulțimii de față, glasul său hîrîit răsunînd pînă la casele mărginașe ale staniței, printre căruțe :

— Stanița Slaveanskaia s-a răsculat, și Poltavskaia, și Petrovskaia, și Stiblievskaia, la fel s-au răsculat. Răsculații au prins a înălța spînzurători pe maidanul din fața bisericii și-i spînzură pe toți la rînd, cum le cad în mînă. În Stiblievskaia au intrat cadeții și spintecă, spînzură și împușcă, iar călăreții lor îi gonesc pe ai noștri și-i îneacă în apa Kubanului. N-au

pic de îndurare pentru *inogorodnîie* — adică pentru cei pripășiți de pe aiurea. Nu-i cruță nici pe bătrîni, nici pe femeile bătrîne. Pe nimeni nu cruță. Aștia, zic ei, sînt toți bolșevici. Bătrînul Opanas, pîndarul, acela cu casa de peste drum de Iavdoha Pereperecița...

— Îl știm !... vui scurt mulțimea.

— ...a căzut în genunchi dinaintea lor și s-a rugat de ei, da degeaba, tot l-au spînzurat. Au puzderie de arme. Muierile și copiii sapă zi și noapte în grădini și-n livezi, ca să scoată puști și mitraliere, iar din clăi scot lăzi întregi de obuze și cartușe — de toate au cărat cu ghiotura de pe frontul turcesc. Scot și scot mereu, și tot nu pridideșc. Au tunuri. Ai zice c-a dat strechea-n toți. Ca un pojar s-a încins și arde Kubanul, de la un capăt la altul. Tare-i mai canonesc pe-ai noștri care sînt la oaste ! Sufletul li-l scot, nu alta, ș-apoi pe cîți îi spînzură de copaci ! Detașamentele răzlețe, chiar de izbutesc să răzbată pe alocuri, care spre Ekaterinodar, care spre Rostov ori spre mare, tot îs ajunse pînă la urmă și trecute prin sabie.

Omul se opri și iarăși rămase un răstimp alături de mort, tăcut și cu capul frînt pe piept.

Și în tăcerea de cremene înmărmuriseră toți, privind țintă la dînsul.

Deodată însă omul se clătină, dînd parcă să se agațe de ceva, apucă frîul și se zvîrli pe calul cu coastele nădușite, încă tremurînde, cu nările însîngerate, palpitînd din pricina răsuflării agitate.

— Încotro ? Ce-i cu tine, ai căpiat ? Pavlo !...

— Stai !... Încotro ? Înapoi !...

— Opriți-l !...

Tropotul copitelor se pierdu însă, tot mai slab, pînă ce pieri în depărtarea stepei. Călărețul lovea din răsputeri cu biciușca în calul care, supus, își lipi urechile, își întinse gîtul ud leoarcă și porni într-un galop întins. Umbrele piezișe și lungi ale morilor de vînt goneau prin stepă după el.

— Se prăpădește degeaba !

— Păi, or mai fi rămas și alții de-ai lui acolo ! Iar feciorul, uite-l, zace aicea.

Omul cu fălcile de fier dădu să și le descleșteze. Le desfăcu anevoie și vorbi rar :

— Ei, ați văzut ?

Mulțimea răspunse întunecată :

— Doar nu sîntem orbi !...

— Da de auzit, ați auzit ?

La fel de întunecat răsună răspunsul :

— Am auzit !

Fălcile de fier ale omului măcinară mai departe vorbele, fără îndurare :

— Tovarăşi, de-acuma nu mai avem unde ne duce. Şi-n față, și-n spate, tot o moarte ne-aşteaptă. Ceia de-acolo — arătă el spre casele căzăceşti trandafirii în asfinţit, spre livezile nesfîrşite, spre plopii uriaşi, cu umbrele piezişe întinzîndu-se departe — ceia de-acolo chiar noaptea asta se pot arunca asupra noastră, să ne căsăpească. Iar noi nici măcar santinele sau patrule n-avem, pe nimeni n-avem care să se-ngrijească de soarta noastră. Ar trebui să ne retragem. Dar încotro ? Mai întîi şi-ntîi trebuie să punem ordine în unități. Alegeți-vă comandanții. Da un lucru să ştiţi : pe cine l-aţi ales acela să fie bun ales. Și comandanţii să aibă drept de viaţă şi de moarte asupra fiecăruia. Numai într-o disciplină de fier stă mîntuirea noastră. O să ne croim drumul către forţele noastre principale, după care fără doar şi poate că vom primi o mînă de ajutor din Rusia. Vă-nvoiți ?

— Ne-nvoim ! răsună toată stepa, ca un singur oftat, smuls de pretutindeni, de prin căruțele înghesuite pe ulițe și ulicioare, de prin livezi și din tot cuprinsul staniţei, pînă hăt departe spre rîu.

— Bu-un ! Atuncea alegeţi-i chiar acuma, pe loc ! După asta să regrupăm numaidecît unităţile. Convoiul căruțelor trebuie neapărat despărţit de unităţile de luptă, iar comandanţii repartizaţi pe la unități.

— Ne-nvoim ! răsună din nou într-un glas stepa nemărginită, a cărei fîşie de la marginea zării îngălbenea uşor.

Printre cei din primele rînduri se afla un bărbat cu barbă semeaţă. Fără prea multă osteneală, glasul lui gros şi cam răguşit le acoperi pe toate celelalte :

— Da unde să mergem ? Și ce să căutăm într-acolo ? Am lepădat tot, și vite, și gospodării. Am ajuns lipiți pămîntului.

Ca şi cum ar fi aruncat cineva o piatră în mijlocul apelor, mulţimea prinse a se trage în lături, clătinîndu-se în cercuri şi vuind :

— Da tu unde-ai vrea să mergi ? Înapoi, ca să ne măcelărească pe toţi ?...

Bărbatul cu barbă semeaţă rosti din nou :

— Pentru ce să ne măcelărească, dacă ne ducem la ei de bunăvoie şi le dăm armele? Că doar n-or fi fiare... Iaca, cei din Morkuşinskaia, cam vreo cincizeci de oameni la număr, s-au predat. Şi-au lepădat armele, puştile, muniţia, iar cazacii nu s-au atins nici măcar de-un fir de păr din capul lor. Şi la vremea asta oamenii ceia or fi ieşit la arat.

— Păi, aceia care s-au predat acolo erau chiaburi.

Un nou vuiet de strigăte asurzitoare se stîrni peste mulţimea de capete, peste feţele înfierbîntate :

— Vezi, bagă-te în gura leului !

— Pe noi o să ne spînzure fără multă vorbă.

— Şi-apoi pentru cine să ieşim la arat ? izbucniră glasurile subţiri ale femeilor. Nu cumva tot pentru cazaci şi pentru ofiţări ?

— Care vra să zică, să ne punem iar grumazul în jug ?

— Iar s-ajungem sub cnutul cozacilor ?... Sub cnutul ofiţerilor şi-al ghenăralilor ?

— Cară-te de-aici, satană, cît mai eşti teafăr !

— Dă-i la mir ! Nu vedeţi c-am ajuns să ne vîndă chiar dintr-ai noştri ?...

Cel cu barbă le strigă :

— Mai bine ascultaţi !... Ce tot hămăiţi ca dulăii ?...

— N-avem ce mai asculta. Aiureli !

Oamenii îşi întorceau unii către alţii feţele aprinse şi tulburate. Furia le sticlea în ochi, în timp ce-şi agitau prin aer pumnii încleştaţi. Într-un loc lumea luă pe cineva la bătaie. Altcineva fu scos din mulţime şi gonit în pumni pînă la staniţă.

— Da mai tăceţi oleacă, cetăţeni !

— Staţi, oameni buni !... Unde mă duceţi ?... Ce-s eu, snop, de daţi aşa în mine ?

Omul cu fălcile de fier îşi descleştă gura :

— Tovarăşi, lăsaţi asta ! Să ne apucăm de treabă. Să alegem mai întîi comandantul-şef, iar acesta să-i numească la rîndu-i pe ceilalţi. Ei, pe cine alegeţi ?

Timp de-o clipă se lăsă peste cîmp o linişte desăvîrşită şi nu mişcă nimeni. Înmărmurise tot — şi stepa, şi staniţa, şi mulţimea fără sfîrşit. Apoi o pădure de mîini aspre, bătătorite se înălţă şi un singur nume ţîşni peste stepa nemărginită şi-n staniţă, de-a lungul livezilor fără număr şi peste rîu :

— Ko-ju-u-uh !

Cuvîntul o dată pornit se rostogoli şi răsună încă multă vreme, repetat de ecou, pînă la poalele munţilor albăstrii din zare:

— ...u-u-uh !...

Kojuh îşi încleştă la loc fălcile ca de piatră şi salută milităreşte. Sub umerii obrazului i se vedeau zvîcnind muşchii feţei. Apoi se apropie de cei doi morţi şi-şi scoase de pe cap pălăria de paie ponosită. Ca smulse de-o vîntoasă zburară într-o clipă şepcile tuturora, iar femeile prinseră a plînge cu sughiţuri. Kojuh rămase un timp cu capul plecat, dinaintea morţilor.

— Acum să ne îngropăm cu toate onorurile tovarăşii căzuţi. Ridicaţi-i !

Oamenii întinseră pe pămînt două mantale. Bărbatul cel înalt şi frumos, cu panglicile beretei atîrnîndu-i pe ceafă, veni lîngă comandantul de batalion, din pieptul căruia încă mai musteau cheaguri de sînge ce se împînzeau pe întinsul bluzei într-o pată mare, se aplecă tăcut asupra lui şi-l ridică cu luare-aminte, de parcă s-ar fi temut să nu-i facă vreun rău. Îl ridicară şi pe Ohrim. Şi amîndoi morţii fură porniţi spre cimitir.

Mulţimea se despica în două, făcînd loc convoiului să treacă, apoi din nou se contopea într-un singur tot, după care pornea a se scurge pe urmele celorlalţi, într-un şuvoi fără de sfîrşit. Umbra fiecăruia, piezişă şi lungă, o călcau necontenit cei ce veneau din urmă.

Un glas tineresc începu să cînte cu moliciune şi tristeţe :

Voi jertfă căzut-aţi în lupta cea grea

Glasului acestuia i se alăturară glasuri noi, grosolane şi nemeşteşugite, care cîntau de-a valma, pe toate vocile, mîncînd şi stîlcind cuvintele, fiecare cum i se năzărea. Dar cîntarea se împrăştia tot mai larg :

Din dra-gos-te pen-tru dreptate.

Oamenii aceia cîntau de-a valma şi pe toate glasurile, dar de ce oare cîntarea făcea să pătrundă în suflete, încetul cu încetul, o adîncă tristeţe care se împletea atît de ciudat, formînd un singur tot cu stepa singuratică, tulbure şi îngîndurată, cu morile de vînt, bătrîne şi înnegrite, cu vîrfurile daurite ale plopilor înalţi, cu căsuţele albe pe lîngă care treceau, cu livezile nesfîrşite de-a lungul cărora erau purtaţi morţii, de parcă

toate de-aici le-ar fi fost scumpe şi apropiate, de parcă aici s-ar fi născut şi tot aici le-ar fi fost hărăzit să-şi deie sfîrşitul ?

În lumina densă a amurgului, albăstreau în depărtare munţii.

Mătuşa Gorpina, aceea care-şi ridicase mîna ciolănoasă din pădurea de braţe omeneşti, îşi ştergea acum cu poala rochiei ochii roşii de plîns şi zbîrciturile pline de colb, se închina într-una şi tot mormăia :

— Sfinte dumnezeule, sfinte tare, sfinte făr' de moarte... Miluieşte-ne pre noi !... Sfinte dumnezeule, sfinte tare... Şi, amărîtă, tot în poala rochiei îşi sufla şi nasul.

Soldaţii treceau în rînduri strînse, într-un pas larg, cadenţat, cu feţele posomorîte şi sprîncenele încruntate, în timp ce deasupra lor se clătinau ritmic şirurile baionetelor negre.

Voi totul aţi dat ce-aţi avut pentru ea...

Colbul care se mai aşternuse spre seară, pregătindu-se parcă şi el pentru somnul din timpul nopţii, se ridică din nou alene, în rotocoale, şi învălui totul de jur împrejur.

Nu se desluşea nimic, că doar paşii se auzeau înăbuşiţi şi :

...Sfinte tare, sfinte făr' de moarte...
...Viaţă, avînt, libertate...

Crestele îndoliate parcă ale munţilor, învăluite pentru odihnă în zăbranicul nopţii, ascundeau primele stele strălucind sfioase.

Dar iată şi crucile ţintirimului. Unele erau prăbuşite de-a binelea, altele numai strîmbate. Pe alocuri se întindeau fîşii de pămînt acoperite de tufe. O bufniţă trecu în zbor lin. Lilieci pluteau neauziţi. Pe-alocuri albea nedesluşit marmura lespezilor, aurul inscripţiilor răzbea prin negura serii. Erau pietrele funerare ale cazacilor bogătani şi ale negustorilor, monumentele unei temeinice vieţi gospodăreşti şi ale unei orînduiri de nezdruncinat. Mulţimea trecea pe lîngă ele cîntînd :

...Sunat-a şi ceasul, po-po-rul trezit
Pe veci sfărîma-va robia.

Oamenii săpară două gropi alăturate. Meşteriră de asemeni în grabă sicrie din scînduri, proaspete şi mirositoare, alburii, nedesluşite în amurg, şi-i aşezară pe morţi în cuprinsul lor.

Kojuh, cu capul descoperit, se urcă pe movila de pămînt reavăn şi începu să vorbească :

— Tovarăşi ! Vreau să vă spun... Aceşti doi tovarăşi ai noştri au murit... Da... trebuie să-i îngropăm cu toată cinstea... Au căzut pentru noi... Vreau să spun... De ce-au murit ?... Vreau să spun, tovarăşi, că Rusia Sovietică n-a pierit şi că va rămînea în picioare în vecii vecilor. Tovarăşi, vreau să spun că sîntem aici împresuraţi. Dincolo însă-i Rusia, Moscova. Şi Rusia va birui. Tovarăşi, în Rusia, vreau să zic, s-a statornicit azi puterea muncitorilor şi a ţăranilor... De-aicea au să pornească toate. Asupra noastră s-au năpustit cadeţii, vreau să zic, adică generalii, moşierii şi tot felul de capitalişti. Într-un cuvînt... nişte lipitori, nişte ticăloşi. Da noi nu ne-om lăsa... mama lor, aşa şi pe dincolo ! Le-om arăta noi ! Tovarăşi, ă-ă... ă... adicătă, acuma vreau să spun să ne îngropăm tovarăşii şi să jurăm la căpătîiul lor că o să ştim să luptăm pentru Puterea sovietică...

Coborîră sicriele în gropi. Mătuşa Gorpina începu a plînge încetişor, cu mîna la gură, scîncind întii asemenea unui căţel, apoi preschimbîndu-şi deodată plînsul în bocete. După dînsa se mai luă încă o muiere şi apoi încă una, şi curînd tot ţintirimul se umplu de hohotele lor. Fiecare căuta să-şi facă loc, să ia cîte o mînă de ţărînă şi s-o arunce în groapă. Bulgării cădeau peste sicrie cu zgomot înfundat.

Cineva îl întrebă pe Kojuh la ureche :

— Cîte cartuşe să dăm ?

— Vreo douăsprezece.

— Cam puţine.

— Ştii foarte bine că n-avem muniţii. Trebuie economisit fiecare cartuş.

Salva de ultim salut răsună cam sărăcuţă. După ea urmă alta, şi apoi a treia. De fiecare dată se iveau pentru o clipă, luminate viu, feţe omeneşti, cruci şi lopeţi mînuite cu repeziciune.

Cînd salvele amuţiră, toţi îşi dădură seama dintr-o dată că se lăsase noaptea, că era linişte, că mirosea a colb încins, că murmurul necontenit al apei făcea să-i cuprindă o amorţeală sau nu ştiu ce anume tulburi amintiri. Dincolo de rîu, la marginea zării, se desena în noapte linia frîntă şi greoaie a munţilor întunecaţi.

Ferăstruicile oarbe priveau în întunericul nopţii şi în nemişcarea lor se ascundea parcă o taină prevestitoare de rău.

Lampa mică de tablă, fără sticlă, aşezată pe scăunel, scotea o şuviţă neagră, îndoliată parcă, de fum, care alerga grăbită, şovăitoare, spre tavan. În odaie stăruiau nori groşi de fum de ţigară. Pe podea se afla aşternut un fel de covor fantastic cu nenumărate linii şi semne, cu pete verzi şi albastre, cu şerpuituri negre. Covorul acesta nu era altceva decît o hartă uriaşă a Caucazului.

În bluze, neîncinşi şi desculţi, comandanţii se tîrau în patru labe pe întinsul ei, mişcîndu-se cu băgare de seamă.

Fumătorii se străduiau să nu scape scrumul pe hartă. Kojuh sta cinchit alături, cu fălcile încleştate, şi se uita cu ochii lui mici, sfredelitori, de o culoare deschisă, undeva într-un punct dinaintea lui. Fruntea îi era frămîntată de gînduri. Toate din jur păreau înecate în fumul albăstrui de tutun.

Dinspre rîu bătea necontenit în ferestrele întunecate clocotul plin de ameninţare al apei, care în timpul zilei nu se făcea atît de viu auzit.

Oamenii vorbeau încet, aproape în şoaptă, cu toate că din casa aceea şi din casele vecine fusese evacuată toată lumea.

— Să ştiţi că pierim aici cu toţii. Nu vedeţi că nu se execută nici un ordin de luptă ?

— Cu soldaţii nu-i chip de făcut nimica.

— Au să piară şi ei tot ca nişte laşi. Au să-i spintece cazacii pînă la unul.

— Pînă nu tună, ţăranul nu-şi face cruce.

— Ce dracu să mai tune, cînd de jur împrejur toate-s cuprinse de pîrjol ?

— Ei, du-te de-i lămureşte tu.

— Eu, unul, vă spun c-ar trebui să ocupăm Novorosiiskul şi să aşteptăm acolo.

— Nici nu poate fi vorba de ocupat Novorosiiskul, interveni un comandant ras ca-n palmă, cu o cămaşă curată pe el şi încins. Am la mine raportul tovarăşului Skorneak. E o harababură acolo, de nu mai ştii cum s-o scoţi la capăt. Şi nemţi, şi turci, şi menşevici, şi eseri, şi cadeţi, şi comitetul nostru revoluţionar — toţi s-au îmbulzit la un loc. Cît îi ziulica de mare se ţin numai de mitinguri, discută fără sfîrşit, fug de la

o adunare la alta, se înghesuie şi fac mii şi mii de planuri de salvare. Bat cu toţii apa-n piuă. Şi ca să ne ducem acolo armata, ar însemna s-o descompunem definitiv.

Prin clocotul necontenit al rîului se auzi deodată, limpede, o împuşcătură. Fără doar şi poate că împuşcătura izbucnise undeva foarte departe, însă ferăstruicile, tot aşa de negre şi nemişcate, păreau a şopti : „Uite... începe..."

Toţi ascultau cu încordare lăuntrică. Singura manifestare exterioară era că nici unul nu-şi lăsa ţigara din gură şi, pufăind a deznădejde, îşi purta mai departe, ca şi pînă atunci, degetele pe harta pe care o învăţaseră toţi pînă la cel mai mic amănunt.

Oricît însă le-ar fi umblat degetele pe hartă, se împiedicau mereu de aceleaşi bariere. Spre stînga nu te lăsa să răzbaţi marea colorată în albastru ; spre dreapta şi în sus, harta era împănată de-o sumedenie de staniţe, sate şi cătune duşmane. Jos, către miazăzi, îngrădeau drumul munţii de netrecut, vopsiţi în galben roşietic. Se simţeau ca într-o adevărată capcană.

Uite, aci, lîngă rîul acesta negru şi şerpuitor de pe hartă, al cărui vuiet loveşte necontenit în ferăstruicile întunecate, se află tabăra uriaşei lor coloane. Iar în toate văgăunile, stufăriile, pădurile şi stepele însemnate pe hartă, în toate staniţele şi cătunele din jur se adunau cazacii. De bine de rău, pînă acum tot mai izbutiseră să înăbuşe cîte o răscoală în vreo staniţă sau sat singuratic, dar uite că de data asta vîlvătaia răscoalei a cuprins întreaga nemărginire a Kubanului. Puterea sovietică e măturată de peste tot locul ; reprezentanţii ei din sate şi staniţe sînt spintecaţi, şi spînzurătorile se ridică pretutindeni la fel de dese ca şi crucile din cimitire. Îi spînzură pe bolşevici. Cei mai mulţi dintre ei sînt pripăşiţi de pe aiurea, dar mai sînt şi cazaci-bolşevici. Şi unii şi alţii se bălăbănesc în spînzurători. Vorba-i acum, pe unde să se retragă ? Unde-i scăparea ?

— E limpede ! Trebuie să ne strecurăm pînă la Tihoreţkaia, iar de acolo la Sveatoi-Krest, de unde răzbatem spre Rusia.

— Mă, că deştept mai eşti ! Auzi la el : Sveatoi-Krest ! Da cum vrei tu s-ajungi pînă acolo, prin tot Kubanul răsculat, fără obuze şi fără cartuşe ?

— Eu, unul, vă spun că trebuie să răzbim pînă la forţele noastre principale...

— Da unde-or fi ele, forţele astea principale ? Ai primit tu vreo ştire de la ele, sau cum ? Dacă-i aşa, spune-ne şi nouă.

— O să vă spun. Ocupăm Novorosiiskul şi aşteptăm acolo pînă ne vine ajutor din Rusia.

Toţi îşi spuneau părerea cu glas tare, însă dincolo de cuvinte fiecare gîndea : „Dacă mi s-ar fi dat mie misiunea asta, aş fi întocmit un plan pe cinste şi i-aş fi salvat pe toţi...“

De undeva din depărtări o nouă împuşcătură prevestitoare de rău stăpîni glasul nocturn al rîului, pentru ca după un răstimp alte două să-i urmeze. Apoi un ropot de împuşcături se auzi şi iarăşi peste toate se aşternu tăcerea.

Comandanţii îşi întoarseră capetele spre ferăstruicile întunecate.

Un cocoş se trezi cîntînd undeva pe aproape, în pod poate, sau dincolo de zid.

— Tovarăşe Prihodko, îşi descleştă fălcile Kojuh. Ia du-te dumneata şi vezi ce-i acolo.

Un cazac din Kuban, tînăr, de statură mijlocie, cu faţa frumoasă, uşor ciupită de vărsat, cu un *beşmet* [1] care îi strîngea trupul, călcă atent cu picioarele desculţe şi ieşi din odaie.

— Iar eu vă zic...

— Mă iartă, tovarăşe, dar e cu totul neîngăduit... îi tăie vorba omul cu faţa rasă ca-n palmă ; sta liniştit în picioare şi se uita la aceşti soldaţi făcuţi ofiţeri în cursul războiului. Erau ţărani, butnari sau bărbieri, pe cînd el, vechi revoluţionar cu şcoală militară. E cu totul neîngăduit să porneşti la luptă cu o armată care se află într-un asemenea hal. Înseamnă s-o duci de-a dreptul la pieire. Asta nu-i armată, ci mai degrabă o adunătură care se ţine de mitinguri. Trebuie neapărat s-o reorganizăm. Afară de asta, zecile de mii de căruţe cu refugiaţi ne leagă pur şi simplu de mîini şi de picioare. Căruţele trebuie despărţite de armată. Ducă-se unde or şti sau întoarcă-se acasă. O armată nu trebuie să fie încătuşată cu nimic, ci lăsată cu desăvîrşire liberă în mişcări. Daţi în scris ordinul : „Rămînem două zile în staniţă pentru reorganizare...“

Omul vorbea, dar cuvintele îi ascundeau alt gînd :

„Cunoştinţele mele sînt vaste, îmbin foarte bine teoria cu practica, iar arta militară am studiat-o temeinic în lumina istoriei. Cum se face atunci că nu comand eu, ci el ? Gloata-i oarbă şi, orice-ar fi, tot gloată rămîne...“

[1] Caftan scurt, vătuit.

— Şi ce-ai vrea dumneata, mă rog ? întrebă Kojuh cu glasul lui hîrîit, ca de fier mîncat de rugină. Mai toţi soldaţii au în convoi o mamă, un tată sau o logodnică. Într-un cuvînt, pe cîte unul apropiat. Oare crezi c-au să-i părăsească ? Dacă o să stăm aici şi o să tot aşteptăm, au să ne spintece cazacii pînă la unul. Trebuie să mergem, să mergem şi să tot mergem înainte. Cît priveşte problema reorganizării, ne-om reorganiza în mers. Trebuie să trecem cît mai repede pe lîngă oraş, fără să ne oprim, şi s-o luăm de-a lungul ţărmului mării. Avem să ajungem la Tuapse, de unde, dacă o luăm pe şosea, trecem munţii şi ne unim cu forţele principale. Nu se poate să se fi îndepărtat prea mult de acolo. Pe cînd aici, pe zi ce trece, ne încolţeşte tot mai de aproape moartea.

Atunci începură să vorbească cu toţii de-a valma. Fiecare îşi avea planul său, pe care îl socotea nici că se poate mai straşnic, dar care nu făcea pentru ceilalţi nici cît o para chioară.

Kojuh se ridică. Muşchii de fier ai feţei prinseră a-i juca şi, străpungînd adunarea cu ochii lui mici, cu luciri de oţel cenuşiu, zise :

— Mîine în zori... plecarea !

„Ticăloşii ăştia n-au să execute ordinul", gîndi el.

Toţi amuţiră încrîncenaţi, însă tăcerea fiecăruia ascundea acest gînd :

„Prostia din născare leac nu are".

IV

Auzul lui Prihodko, după ce ieşi afară din casă, fu izbit de vuietul crescut al apei, care stăpînea acum tot întunericul nopţii. Chiar lîngă uşă era pusă în bătaie o mitralieră, iar alături stăteau de strajă două siluete negre cu baionetele întunecate.

Prihodko o luă înainte prin întuneric, căutînd cu luare-aminte de jur împrejur. Cerul era acoperit de nori calzi, nevăzuţi. Din depărtare venea, dinspre toate zările, necontenit şi pe toate glasurile, hămăit îndîrjit de cîini. Cîteodată se opreau din lătrat, ciuleau urechea şi, auzind zgomotul apei, îşi reluau hămăitul încăpăţînat, plictisitor.

Prin beznă se ghiceau vag petele albicioase ale caselor. Pe uliţe se îndesau unele în altele nişte matahale negre care, privite mai de aproape, se dovedeau a fi căruţe, şi de pretutindeni, din căruţe şi de sub ele, se auzeau sforăiturile dese şi răsuflările adînci ale oamenilor dormind înghesuiţi. Ceva înalt şi negru se deosebea în mijlocul uliţei. Dar nici plop nu părea a fi şi nici clopotniţă de biserică. Uitîndu-te mai de aproape, vedeai că era o hulubă ridicată. Caii mestecau ritmic şi răsunător, vacile suflau, oftînd parcă.

Alexei păşea cu luare-aminte peste oameni, luminîndu-şi din cînd în cînd calea cu pîlpîitul ţigării. În pacea şi liniştea stăpînitoare peste tot, te aşteptai totuşi la ceva, poate la o împuşcătură undeva departe, urmată de încă una.

— Care eşti ?

— Om bun !

— Care eşti, mama ta ?

Două baionete, abia desluşite, îi atinseră braţele.

— Un comandant de companie ! Şi, aplecîndu-se, adăugă în şoaptă : „Afet".

— Întocmai !

— Răspunsul ?

Gîdilîndu-i urechea cu mustaţa aspră, soldatul îi şopti răguşit :

— „Conovăţ". De sub mustaţă duhnea tare a votcă.

Alexei porni mai departe, împiedicîndu-se mereu de căruţele negre pe care nu le putea desluşi, de caii care mestecau zgomotos, de oamenii care respirau adînc prin somn, în timp ce de jur împrejur nu contenea o clipă nici vuietul apei, nici lătratul răguşit şi îndîrjit al cîinilor. Alexei păşea cu băgare de seamă peste mîini şi picioare. Ici-colo, pe sub cîte-o căruţă, şopoteau glasuri. Soldaţii care n-adormiseră încă stăteau la taifas cu nevestele lor. Iar de sub garduri izbucneau rîsete tainice şi ţipete înăbuşite. Acolo se bănuiau a fi alţi soldaţi cu ibovnicele lor.

„Pînă la urmă tot m-au zărit ei, da-s beţi, ticăloşii ! Pesemne că le-au supt cazacilor toată votca. Ei, nu-i nimic ! Beie sănătoşi, numai minţile să nu şi le piardă... Proşti mai sînt şi cazacii ăştia ! Cum de nu ne-au căsăpit pe toţi pîn-acuma ?"

Ceva alb se ivi în întuneric... Poate o căsuţă ori poate o pînză de un alb lucitor.

„Da nici acuma nu-i tîrziu. Abia dacă mai avem cîte o duzină de cartușe de om și cincisprezece obuze de tun, pe cînd dînșii au de toate..."

Pata albă din întuneric se mișcă.

— Tu ești, Anka ?

— Da tu de ce umbli haimana noaptea ?

Un cal închis la culoare, pesemne negru, mesteca din fînul pus între hulube. Alexei își răsuci o nouă țigară. Fata se ținea cu o mînă de loitra căruței și-și scărpina un picior cu laba desculță a celuilalt. Sub căruță, era întinsă o cergă și de acolo răsuna un sforăit zgomotos ; dormea tatăl fetei.

— Zi, mult mai avem noi de umblat așa ?

— Nu, nu mai avem mult.

Alexei trase din țigară și în cercul de lumină al țigării se iviră pentru o clipă vîrful nasului, buricele degetelor îngălbenite de tutun, scînteile din ochii fetei, gîtul ei viguros, țîșnind parcă din cămașa albă, și salba cu care era împodobit. Dar în clipa următoare din nou s-așternu întunericul, îngroșînd și mai mult contururile mătăhăloase ale căruțelor. Vacile suflau pe nări, caii mestecau și dinspre rîu venea vuietul apei. De ce oare nu se mai auzea nici o împușcătură ?

„Ce-ar fi să mă însor cu ea ?..."

Și, cum se întîmpla totdeauna, în mintea lui se ivi pe neașteptate gîtul subțire, ca o tulpină, al unei fete necunoscute, ochii albaștri, într-o rochie gingașă de un albastru străveziu... Fata a isprăvit liceul. Și nici măcar nu-i este soție, ci numai logodnică... Pe fata asta n-o văzuse niciodată, însă știa că trebuie să fie pe undeva.

— Să știi că dacă vin cazacii peste noi, îmi fac seama !

Fata vîrî mîna în sîn și scoase ceva lucitor.

— E ascuțit, nu glumă. Încearcă-l.

Cu-cu-veau...

Ciudatul strigăt al nopții făcea să ți se strîngă inima de o ușoară spaimă — nu era plînset de copil, ci mai degrabă strigăt de cucuvaie.

— Ei, trebuie să plec. N-are nici un rost să-mi mai pierd vremea.

Doar că picioarele păreau înfipte în pămînt, și el nu se dovedea în stare să le urnească din loc. Ca să le poată totuși urni, își zise în gînd :

„Vaca s-a scărpinat cu piciorul după ureche..."

Zadarnic însă; rămase mai departe locului, pufăind din ţigară, şi iar se iviră în bobul de lumină al ţigării vîrful nasului, buricele degetelor, gîtul viguros şi cu gropiţă al fetei, salba şi pieptul tînăr strîns în cămaşa albă, cu cusături. Apoi iarăşi se aşternu bezna, străbătută doar de vuietul apei şi de răsuflarea oamenilor.

Şi apropie încet buzele de ochii ei. Părea că prin tot trupul îl furnică săgeţi. Prinse fata de cot:

— Anka!

Alexei mirosea a tutun, a trup tînăr şi sănătos.

— Hai, Anka, să mergem pînă-n livezi, să stăm puţin...

Dar fata se opinti cu amîndouă mîinile în pieptul lui şi se smuci cu atîta putere, încît el se clătină şi călcă peste mîinile şi picioarele cuiva adormit pe pămîntul gol. Pata albă fulgeră înlăuntrul unei căruţe care scîrţîi, răsună apoi un rîs încet, ispititor, după care totul se stinse. Mătuşa Gorpina îşi înălţă capul de pe pernă, se aşeză în capul oaselor şi prinse a se scărpina cu deznădejde.

— Măi-măi! Neastîmpărato, ce tot umbli brambura în toiul nopţii? Cînd o să te potoleşti şi tu o dată? Cu cine stăteai acolo?

— Cu mine, mătuşică.

— Aha! Tu erai, Aleoşenka? Nu te-am băgat de seamă. Ia spune, drăguţă, ce are să mai fie acuma cu noi? Văleu! Îmi spune inima că ne-aşteaptă necazuri cu nemiluita. Cînd a fost de-am pornit la drum, ne-a tăiat calea mai întîi o mîţă, una zdravănă de tot, borţoasă, şi după ea a ţîşnit un iepure. Doamne, dumnezeule cel milostiv!... Ce-au de gînd oare să facă balşevicii? Ne-am lăsat acasă toată bruma de sărăcie. Cînd m-a dat mama după moşneagul meu, mi-a zis: „Uite, îţi dau samovarul, da vezi să-l ţii ca pe ochii din cap. Iar cînd a fi să mori, să-l laşi şi tu la copii şi la nepoţi". Aveam de gînd să-l dau Ankăi, la măritiş. Şi, cînd colo, mi-am lăsat vraişte toată sărăcia strînsă cu atîta trudă. Ce-au de gînd balşevicii? Şi ce-are să facă ocîrmuirea sovietică? Pierde-se ocîrmuirea asta, cum mi-am pierdut eu samovarul! Ne-au spus: hai, plecaţi pentru trei zile, că după trei zile ne-om întoarce cu toţii acasă. Şi cînd colo, iaca-i o săptămînă încheiată de cînd tot rătăcim ca bezmeticii. Ce fel de ocîrmuire-i ocîrmuirea sovietică, dacă nu poate face nimic pentru noi? Asta nu-i ocîrmuire. Ai văzut cum s-au răsculat cozacii ca nebunii? Păcat de-ai noştri, de

Ohrim și de celălalt... de tinerelul acela. Oof, doamne, dumnezeule !

Mătușa Gorpina se scărpina toată vremea și, cînd tăcu, rîul de care uitaseră în acest răstimp se făcu iarăși auzit, umplînd mai departe cu vuietul său noaptea nemărginită.

— Ei, mătușică, n-are nici un rost să te tîngui, că din asta n-o să iasă nimic bun.

Alexei pufăi iar din țigară, cu gîndul la ale lui. Să rămînă la companie sau să treacă la comandament ? Și unde-i va fi dat s-o întîlnească pe fata cu ochii albaștri și gîtul subțire ?

Dar baba nu se mai putea potoli. Îndelungul său trecut o urmărea ca umbra și o mare suferință i se lăsa pe suflet. Doi din feciori îi pieriseră pe frontul turcesc. Pe alți doi îi avea sub arme aici. Bătrînul sforăia sub căruță, iar coțofana asta de nepoată s-a pitulat frumușel și nu scoate o vorbă. O fi dormind ? Dar parcă poți să știi ce-i cu ea ? Of, că tare-i amarnic ! A tras din greu în toți anii ei îndelungați — că doar a trecut de cincizeci. Moșneagului și feciorilor li s-au frînt grumajii de cît au muncit. Și pentru cine au muncit ? Pentru cozaci, pentru ghenăralii și ofițării lor. Tot pămîntul era al lor, în timp ce pripășiții de pe aiurea duceau o viață de cîine... Văleu, că greu de tot au mai dus-o ! Au muncit cu ochii în pămînt, ca boii. În fiecare zi, dimineața și seara, îl pomenise pe țar în rugăciunile ei. Se ruga pentru părinți, pentru țar, pentru copii și pentru tot neamul creștinesc. Dar țarul nu era țar, ci cîine, și l-au scos din scaun. Văleu, ce i-au mai tremurat picioarele de spaimă, cînd a aflat că l-au alungat pe țar ! Pe urmă însă și-a zis că, de vreme ce era cîinos la suflet, așa-i și trebuia. Cîinește s-a purtat, cîinește să piară.

— Rău mai pișcă puricii, ei sînt astăzi la putere !

Și bătrîna începu să se scarpine din nou. Apoi se uită în întuneric, de unde venea vuietul necontenit al rîului, își făcu cruce și zise :

— Pesemne că acuși se crapă de ziuă.

Mătușa Gorpina se întinse să mai doarmă oleacă, dar somnul nu se lipea de ea. Toată viața îi sta dinaintea ochilor și se ținea scai de dînsa ca umbra. Sta umbra alături, încremenită în tăcerea ei de piatră, ca și cum n-ar fi, și cînd colo, era aici, lîngă dînsa...

— Balșevicii nu se-nchină la dumnezeu. Eh, pesemne știu ei ce fac, că, ce-i drept, își văd de treaba lor. Cum au venit, toți au luat-o din loc : ofițării, moșierii au fugit mîncînd pă-

mîntul, iar cozacii așa s-au înrăit, că s-au făcut ca fiarele... Deie-le domnul sănătate, cu toate că nu se-nchină la dumnezeu. Și unde mai pui că-s de-ai noștri, nu păgîni. De-ar fi venit mai devreme, n-ar fi fost nici războiul acela blăstămat și mi-ar fi trăit și astăzi feciorașii. Acuma își dorm somnul de veci în țărîna turcului... Da de unde-au venit oare balșevicii aieștia ? Zice lumea că s-au ivit întîi și-ntîi la Moscova ; alții spun că-n țara nemțească mai întîi. Că i-ar fi scos țarul nemților și i-a trimis în Rusia. Și cum au venit, au prins a striga cu toții într-un glas : să li se dea pămînt oamenilor ! Și de muncit pămînturile să și le muncească pentru dînșii, nu pentru cozaci. Buni oameni !... Da de ce ei... să moară... feciorii... buni... somn... pisica... zît... tu...

Capul îi căzu înapoi pe pernă. O furase somnul. Pînă la ziuă nu mai era mult.

Fiecare cu ale lui. De sub o căruță, lipită de-un gard împletit, se auzea parcă gîngurind o turturică. Dar cum așa, să gîngurească o turturică noaptea, sub o căruță lipită de gard ? Să gîngurească, să bolborosească făcînd bășici la gură ? „B-b-b-ba“ și „ua-va-va...“ Pesemne, însă, c-or fi fiind cuiva dulci la ureche aceste bolboroseli, fiindcă, uite, un glas de mamă tînăr, frumos și plin, gîngurea de asemeni :

— Ce-i cu tine, floricica mea ? Na, na, na, mai suge ! De ce nu mai vrei ? Uite cum știm noi să facem : clătinăm din cap și nimerim cu gurița drept în țîța mamei !

Și femeia rîdea așa de fericită și rîsul îi era așa de îmbietor, încît toate din jur se luminară. Femeia nu se vedea, dar pesemne că era o frumoasă cu sprîncene negre și cercei de argint mari atîrnîndu-i de urechile mici.

— Și zi, nu vrei ? Și ce vrei, porumbașul meu drag ? Vai, da supărați mai sîntem noi ! Ce mai frămîntăm cu mînuțele țîța mamei !... Iar unghioarele parcă-s de foiță de țigară... Hai, să-ți pupe mama degețelele pe rînd : iaca unul, ș-al doilea, ș-al treilea... Oho ! Ian te uită ce bășici ! Păi, tu ai s-ajungi om mare... Iar cînd maică-ta are să fie bătrînă și știrbă, tu, feciorașule, ai să-i spui : „Vino și te-așază pentru masă, că te-oi ospăta cu cașa și cu chisăliță“. Stepane ! Măi, Stepane, de ce dormi ? Trezește-te, măi, că fecioru-tău zburdă...

— Stai, măi femeie ! Lasă-mă... Dă-mi pace... că mi-e somn...

— Da trezeşte-te odată, Stepan! Fecioru-tău zburdă... Tare greu te mai mişti! Iaca-ţi pun băiatul alături. Trage-l pe taică-tu de nas şi de buză... Aşa! Aşa!... Lui tata nu i-a dat încă mustaţa şi barba, aşa că tu trage-l de buză, trage-l!

Dintru început glasul bărbatului se auzi somnoros, dar mai apoi deveni la fel de fericit ca şi al femeii.

— Hai, băieţaş, stai lîngă mine. N-are nici un rost să ai de-a face cu muierile. Sîntem doar bărbaţi. Iac-acuşi pornim la război, iar după ce-o fi să-l sfîrşim, o să ieşim amîndoi la arat... Ei, da ce te-ai apucat să faci baltă sub mine?

Mama rîdea şi rîsul ei suna nespus de fericit, melodios.

Prihodko mergea încet, trecînd cu băgare de seamă peste picioare, oişti, hamuri şi saci. În răstimpuri îşi lumina calea trăgînd din ţigară.

Toate amuţiseră şi pretutindeni domnea întunericul. Pînă şi sub căruţa lipită de gard se statornicise tăcerea. Cîinii nu mai hămăiau. Doar rîul vuia încă, mai potolit, mai îndepărtat parcă. Somnul adînc învăluia zecile de mii de oameni în răsuflarea lui egală.

Prihodko mergea înainte, fără să se mai aştepte la împuşcături. Ochii i se lipeau de somn. În depărtare începeau să se ghicească contururile zimţate ale munţilor.

„Ăştia atacă totdeauna în zori..."

Alexei se întoarse şi-i raportă lui Kojuh situaţia. Apoi îşi căută în întuneric căruţa, o găsi, şi se urcă sus. Căruţa se clătină şi scîrţii. Ar mai fi vrut să se gîndească la ceva înainte de a aţipi. Dar la ce oare? Închise pleoapele ce i se lipeau şi căzu într-un somn adînc şi dulce.

V

Zăngănit de fiare, zornăit, trosnete, ţipete. Undeva lătra o mitralieră: ta-ta-ta-ta.

— Stai!... Încotro? Încotro?

Ce să fie cu văpaia aceea care cuprinsese tot cerul? O fi arzînd undeva? Sau mijesc zorile?

— Compania întîi!... Pas alergător... ma-arş!

Stoluri mari şi întunecate de ciori se roteau într-una pe cerul roşietic, cîrîind asurzitor.

În lumina cenuşie, premergătoare zorilor, oamenii le puneau cailor gîtare pe greabăn şi le aruncau pe deasupra cercurile de lemn ale hulubelor. Băjenarii şi soldaţii de la convoaie se îmbrînceau, scăpînd hulubele din mîini şi înjurînd de mama focului...

...Bum !... bum !... detunau undeva nişte tunuri.

...oamenii înhămau cu înfrigurare caii, îi biciuiau, căruţele se prindeau între ele — osie în osie — şi cu pocnete, neluînd seama la nimic în calea lor, cu roţile jucînd, oamenii goneau nebuneşte pe pod, blocînd drumul la orice pas.

...Tra-ta-ta-ta... bum... bum... !

Stoluri de raţe îşi luau zborul spre inima stepei, în căutare de hrană. Muierile urlau înnebunite...

...Ta-ta-ta-ta...

La fel de înfriguraţi, tunarii prindeau de trenuri şleaurile antetrenurilor.

Un soldat scund, cu ochii bulbucaţi, fără pantaloni pe el, numai într-o bluză scurtă de sub care i se vedeau mişcîndu-se picioarele păroase, alerga tîrînd în urma lui două puşti şi striga :

— Unde-i, mă, compania noastră ?... Unde-i compania noastră ?...

După el, bocind a deznădejde, se ţinea o muiere cu capul gol, îmbrăcată numai pe jumătate :

— Vasil !... Măi, Vasil !... Măi, Vasil !...

Ta-ta-trrra-ta-ta !... bum... ! bum... !

Uite c-a şi început : la marginea satului, învîrtejindu-se cu repeziciune pe deasupra caselor şi a copacilor, se ridicau coloane înalte de fum. Vitele mugeau.

Oare noaptea a şi trecut ? Parcă pînă mai adineauri nu stătuseră toate cufundate în întuneric ? Nu se auzise răsuflarea zecilor de mii de oameni adormiţi şi vuietul necontenit al rîului ? Şi oare crestele munţilor nu se înălţaseră acolo în zare, ca o beznă de nepătruns ?

Acuma, însă, munţii nu se arătau nici negri şi nici albaştri, ci trandafirii. Lăsînd în umbră munţii şi copleşind clocotul înfundat al rîului, huruitul, trosnetul şi scîrţîitul convoiului pornit la drum, răsuna acuma şi umplea văzduhul, înfiorînd inimile oamenilor, doar ţăcănitul mitralierelor : rrr... trra-ta-ta-ta.

Dar toate aceste zgomote păreau mărunte și neînsemnate față de grohotul care se revărsa din văzduhul sfîșiat, făcînd să se cutremure totul de jur împrejur... Bum !...

...Kojuh stătea înaintea casei. Fața-i galbenă era liniștită — ca și cînd cineva se pregătea să plece pe drumul de fier, și toată lumea forfotea și se grăbea ; dar, de îndată ce trenul va pleca, totul se va liniști și lucrurile vor reintra în ordinea lor obișnuită. Clipă de clipă vedeai venind spre el pedestrași de tot felul sau sosind în goană pe cai înspumați ștafete cu rapoarte. Alături de Kojuh, așteptau gata de plecare un aghiotant și cîțiva agenți de legătură.

Soarele se înălța tot mai sus pe bolta cerului și tot mai de nesuferit se auzea pîrîitul puștilor și țăcănitul mitralierelor.

La toate rapoartele, răspunsul lui Kojuh era același :

— Economisiți cartușele. Păziți-le ca pe ochii din cap. Nu cheltuiți muniția decît la crîncenă nevoie. Lăsați inamicul să se apropie cît mai mult și după aceea la atac. Nu-l scăpați însă în livezi. Pentru nimic în lume să nu-l scăpați în livezi ! Luați două companii din regimentul întîi și alungați-l pe dușman de la morile de vînt de pe gorgan. Puneți acolo mitralierele în bătaie.

De pretutindeni goneau spre Kojuh ștafete cu știri neliniștitoare. Kojuh, însă, arăta la fel de palid și liniștit. Doar mușchii feței mai tresăreau cîteodată. Iar de undeva din străfunduri, un glas rostea cu voioșie : „Bine, băieți, bine !..." Poate că n-ar mai fi fost decît un ceas sau chiar jumătate de ceas pînă ce aveau să pătrundă cazacii în sat, să-i căsăpească pe toți pînă la unul. Da, lucrul acesta Kojuh îl știa. Numai că vedea, în același timp, și cu cîtă hotărîre îi dădeau ascultare și-i executau ordinele companie după companie, batalion după batalion, cu cîtă dîrzenie luptau aceste batalioane și companii care pînă mai ieri se purtaseră anarhic, zbierînd doar cîntece deșănțate, nevoind să știe nici de autoritatea lui și nici de-a celorlalți comandanți, ținîndu-se tot timpul numai de băutură și de muieri. Kojuh vedea de asemeni cît de precis îi executau comandanții ordinele — aceiași comandanți care, doar cu o noapte mai înainte, nu se sfiiseră să-i arunce în obraz tot disprețul lor.

Îi fu adus în față un soldat pe care-l prinseseră cazacii, dar căruia pînă la urmă îi dăduseră drumul. Soldatul avea nasul, urechile, limba și degetele tăiate, iar pe piept purta scris chiar cu sîngele lui : „Mama voastră !... La fel o să pățiți toți !..."

„Bine, băieţi, bine..."
Cazacii atacau cu înverşunare.

Cînd însă dădură năvală spre Kojuh nişte oameni venind din spatele frontului şi-i spuseră cu sufletul la gură: „Ai noştri s-au încăierat între ei pe pod", faţa lui se îngălbeni ca lămîia. Va să zică, băjenarii s-au luat la harţă cu soldaţii de la convoaie... Şi Kojuh se repezi într-acolo.

Înaintea podului domnea o învălmăşeală de nedescris. Oamenii îşi distrugeau unii altora roţile cu topoarele, se loveau unii pe alţii cu bicele şi cu ciomegele... De pretutindeni răsunau strigătele bărbaţilor, mugetele vitelor, urletele de moarte ale muierilor, ţipetele ascuţite ale copiilor... Drumul pe pod era blocat de o îngrămădire uriaşă de căruţe agăţate în osii unele de altele, de cai încurcaţi în şleauri, sforăind neliniştiţi, de oameni prinşi între căruţe şi de copii urlînd înfricoşaţi. Dincolo de livezi se auzea turuitul mitralierelor: tra-ta-ta-ta... Nu era chip să te urneşti nici înainte, nici înapoi.

— Opreşte!... Opreşte!... urlă Kojuh cu glasul său răguşit, ca un huruit de fier. Cum însă în vuietul din jur nici el singur nu-şi auzise glasul, trase în urechea celui mai apropiat cal.

Oamenii se repeziră la el cu ciomegele ridicate.

— Aha, satană! Ne omori vitele!... Dă-i!!

Kojuh, aghiotantul său şi încă doi soldaţi se tot trăgeau înapoi, împinşi spre malul apei. Ciomegele vîjîiau deasupra capetelor lor.

— O mitralieră... urlă răguşit Kojuh.

Aghiotantul se strecură ca un ţipar pe sub căruţe, pe sub burţile cailor. O clipă mai tîrziu trăgea după el o mitralieră pe roate, iar în urmă-i gonea în pas alergător un pluton de soldaţi.

Ţăranii începură să urle ca nişte vite înjunghiate:

— Pe ei! Trădători ce sînt! şi, pocnind cu ciomegele, începură să le zvînture armele din mîini.

Soldaţii se apărau cu patul puştilor, că doar n-aveau să tragă în taţii, mamele şi nevestele lor.

Atunci Kojuh se aruncă spre mitralieră ca o pisică sălbatică, introduse o bandă de cartuşe şi mitraliera începu să şuiere în evantai pe deasupra capetelor: ta-ta-ta, în timp ce vîntul năprasnic al morţii le zbîrlea părul în cap. Asta-i făcu pe ţărani să dea înapoi. Dincolo de livezi, acelaşi răpăit hohotea într-una: ta-ta-ta-ta...

Kojuh se opri din tras şi începu să urle, să-şi rupă pieptul, nu alta, împroşcîndu-i pe ţărani cu un potop de înjurături. Asta îi linişti într-o clipă. Apoi ordonă să fie aruncate în rîu căruţele prinse una de alta, pe care nu mai era chip să le descurce în nici un fel. Ţăranii se supuseră. Şi astfel curăţară podul. În faţa podului ocupă poziţie plutonul de soldaţi, gata să deschidă focul, în timp ce aghiotantul punea ordine în trecerea căruţelor.

Căruţele treceau podul în goană, pe trei coloane alăturate. În urma căruţelor, alergau, legănîndu-şi coarnele, vacile legate de loitre ; porci galopau nebuneşte, întinzînd frînghiile şi guiţînd îngrozitor. Pardoseala podului duruia, săltau scîndurile de parcă ar fi fost clape de pian, asurzitorul zgomot înăbuşea cu desăvîrşire vuietul rîului.

Soarele se ridica tot mai sus. Luciul de metal topit al apei scînteia de-ţi lua ochii.

Panglica lată a convoaielor gonea dincolo de rîu, pierzîndu-se în nori deşi de pulbere — şi tot mai pustii rămîneau maidanele, uliţele, staniţa întreagă.

Cazacii împresuraseră staniţa într-un arc uriaş cu amîndouă capetele sprijinite pe rîu şi din întinsul căruia ţîşneau în fiecare clipă împuşcături. Arcul se strîngea într-una, înghesuind parcă tot mai mult staniţa, livezile şi convoaiele ce se scurgeau neîncetat peste pod. Soldaţii se băteau apărînd fiecare palmă de pămînt. Se băteau pentru copiii lor, pentru taţii şi mamele lor, ţinînd cu dinţii de fiecare glonte şi trăgînd cumpătat, fiecare împuşcătură de-a lor însă făcînd orfani în rîndurile căzăcimii, stîrnind lacrimi şi bocete în familiile căzăceşti.

Dar cazacii nu se sinchiseau, tăbărau înverşunat, şi aproape, tot mai aproape, scăpărau pe dinaintea ochilor celorlalţi lanţurile lor de trăgători. Izbutiseră să pătrundă pînă la marginea livezilor, şi acum se iveau de după copaci, de după garduri de nuiele şi de după tufişuri. Între cele două rînduri de trăgători, al cazacilor şi al oamenilor lui Kojuh, pitiţi şi unii, şi alţii, să tot fi rămas vreo zece paşi. Focul se potolise, soldaţii cruţau cartuşele : se pîndeau unii pe alţii. Adulmecînd prin văzduh, simţeau cum duhneşte dinspre cazaci a rachiu. Cu nările umflate de jind, trăgeau în piept aerul încărcat de mireasma tare a samagonului.

„Au turnat cîinii într-înşii pînă n-a mai încăput... Ce bine-ar fi de-am putea face şi noi rost de ceva udeală..."

Deodată, din lanțul trăgătorilor cazaci se auzi un glas despre care n-ai fi putut spune de era tulburat și voios sau, dimpotrivă, mînios ca de fiară :

— Ian te uită, mă ! Păi, ăsta-i Hvomka !!... Din ăștia-mi ești, mama ta, așa și pe dincolo ! Doamne !...

În aceeași clipă se zgîi încoace cu ochii săi de vițel un flăcăiandru înalt, un căzăcel căruia nu-i mijise încă mustața, și atît de mult ieși la vedere de după copac, încît puteai să tragi într-însul fără greș.

De dincoace, din cestălalt lanț, deșirîndu-se cît era de lung, se ivi Hvomka, căruia de asemeni nu-i mijise mustața.

— Tu ești, mă Vanka ?! Mama ta de golan smintit !...

Erau amîndoi de loc din aceeași staniță, își aveau casele pe aceeași uliță, gard în gard, sub niște sălcii uriașe. Dimineața, cînd era timpul să pornească vitele la păscut, mamele se întîlneau la gardul de nuiele și pălăvrăgeau. Cît să fi trecut oare de cînd călăreau amîndoi pe cîte o nuia și prindeau raci în Kubanul scînteietor, în ale cărui ape nu se mai săturau scăldîndu-se ? Și cît să fi trecut oare de cînd cîntau cu fetele laolaltă cîntecele lor ucrainene, de cînd fuseseră luați împreună la oaste și de cînd, împroșcați de schijele acelorași explozii, luptaseră, cot la cot, pe viață și pe moarte împotriva turcilor ?

Și acuma ?

Acuma căzăcelul urla :

— Ce faci aici, mă, momîie puturoasă ce ești ? Te-ai înhăitat cu blăstămații de balșevici, va să zică, holodronțule, banditule ?

— Cee ? Eu, bandit ? Da tu ce ești mă, ticăloșenie de chiabur ?... Taică-tău cît a mai jupuit norodul, și pe vii și pe morți i-a jupuit de piele. Nici tu nu ești altceva decît tot o lipitoare !...

— Eu, lipitoare ? Las'că-ți arăt eu ție !! Și, zvîrlindu-și cît colo pușca, își făcu vînt și-și repezi pumnul drept în fața lui Hvomka. Na, ține !...

Nasul lui Hvomka se făcu într-o clipită cît o pară din cele mari. Își luă și el vînt și-i întoarse una :

— Na și ție, cîine !

Cazacul chiorî.

Flăcăiandrii se prinseră de gît și începură a se pocni unul pe altul, de parcă ar fi tocat snopi de grîu în ogradă !

Cu ochii ieşiţi din orbite şi mugind ca vitele, cu pumnii strînşi, cazacii săriră toţi la bătaie şi umplură toată livada cu duhoare de samagon.

Cuprinşi ca de molimă, săriră şi soldaţii lui Kojuh şi se încăierară laolaltă lovindu-se cu pumnii. Cît priveşte puştile, nici vorbă să le mai folosească, de parcă nici nu le-ar fi avut.

Ehei ! Ce s-au mai bătut !... Pumnii curgeau drept în gură, la rădăcina nasului, în gîtlejuri, la fălci, cu icnete răguşite, sforăituri şi pîrîituri, iar peste ghemul viu de oameni învălmăşiţi curgea în huiet, scoţîndu-i şi mai mult din ţîţîni, un potop de sudălmi nemaiauzite.

Ofiţerii cazaci şi comandanţii soldaţilor de dincoace, înjurînd într-atîta că răguşiseră, alergau de colo pînă colo cu revolverele în mîini, silindu-se din răsputeri să despartă oamenii şi să-i facă să pună iar mîna pe arme, dar nu îndrăzneau să tragă, căci în nemaipomenitul ghem omenesc care duhnea a samagon şi se rostogolea de-a lungul şi de-a latul acestei arii vaste se amestecau laolaltă şi duşmani, şi de-ai lor.

— Aşa-a, ticăloşilor ! strigau soldaţii. V-aţi umplut de băutură pînă-n gît şi acuma nu vă mai pasă. Mama voastră !... Mama voastră !...

— Ba pe-a voastră ! Porcilor ! Că n-aţi fi vrînd să vă lăsăm să ne spurcaţi apa asta sfîntă !... zbierau cazacii.

Şi iarăşi se înteţea bătaia. Îşi strîngeau în braţe trupurile înfierbîntate, îşi turteau unii altora nasurile şi nu mai isprăveau să-şi care orbeşte la pumni, pe unde nimereau. Ura lor sălbatică şi îndîrjită nu le îngăduia să aibă nici o îndurare faţă de duşman. Simţeau nevoia să-l frîngă, să-i moaie oasele, să-l sugrume şi să-i simtă sub pumn capul făcut zob, din care să ţîşnească sîngele. Peste toate acestea, în aerul îmbîcsit de duhoarea greoaie şi nesuferită a rachiului, sudălmile curgeau ca un şuvoi neîntrerupt.

Trecu un ceas, încă unul trecu, şi bătaia asta nebunească tot nu se isprăvea, tot mai răsunau scîrbelnicele lor înjurături de mamă. Pe nesimţite, întunericul se lăsă de-a binelea.

Doi soldaţi, care se băteau de multă vreme în întuneric cu aprigă îndîrjire, gemînd şi suduind fără-ncetare, se opriră un răstimp ca să mai răsufle şi de-abia atunci se priviră unul pe altul.

— Tu eşti, mă Opanas ? De ce, moaşă-ta pe gheaţă, dai în mine ca-ntr-un snop ?

— Tu ești, Mikolka? Și eu care credeam că-i un cozac! De ce mi-ai făcut, mă afurisitule, mutra ferfeniță? Da ce-s eu, de dîrvală, ca să mă zvînți așa?

Ștergîndu-și fețele însîngerate și suduind de mama focului o luară amîndoi agale spre linia lor de trăgători, căutîndu-și puștile prin întuneric. Alături, doi cazaci încăierați pe jos gemeau cărîndu-și într-una la pumni. Se băteau așa cine știe de cîtă vreme, călărindu-se pe rînd, pînă se uitară unul la altul cu luare-aminte.

— Bătu-te-ar să te bată! Da de ce m-ai încălecat, mă, așa, ca pe un haram bătrîn?

— Tu erai, mă, Garaska? Păi, de ce n-ai zis cine ești? Te-auzeam eu că înjuri ca un bezmetic, da-mi ziceam că trebuie să fie unul din ăilalți.

Și, ștergîndu-se de sînge, o apucară spre tabăra căzăcească. Pînă la urmă înjurăturile scîrboase amuțiră și iarăși se auzi dinspre rîu vîjîitul apei și clămpănitul necontenit al blănilor podului. Convoaiele continuau să se scurgă fără sfîrșit. Nori negri se mișcau alene pe cer, tiviți pe margini cu purpuriul incendiului ce se stingea. De-a lungul livezilor se întindea lanțul de trăgători al soldaților, iar dincolo în stepă, de jur împrejur, lanțul cazacilor. Toți tăceau, bandajîndu-și fețele umflate și ochii învinețiți. Duruia încă podul și clocotea apa între maluri. Stanița fu evacuată pe deplin cu puțin înainte de revărsatul zorilor. Ultimul escadron trecu tropăind peste podeaua de scînduri și-n urmă-i limbi mari de foc învăluiră podul. Salve de pușcă și rafale de mitralieră, izbucnind din toate ungherele staniței, îi petreceau pe cei care plecau.

VI

Pe ulițele staniței mărșăluiau cîntînd și fluturîndu-și pulpanele largi ale cerkescelor strînse pe mijloc cazacii, batalioane de plastuni [1]. La căciulile negre, mițoase, cu fundul de postav,

[1] Plastuni — detașamente și unități speciale ale trupelor de cazaci din regiunea Kubanului și a Mării Negre, înființate în 1842, avînd de îndeplinit în special misiuni de cercetare.

aveau agăţate panglici albe. Feţele le erau care de care mai încondeiate; ochiul unuia arăta ca o umflătură vînătă-roşietică; în locul nasului, altul n-avea decît o ridicătură însîngerată; în sfîrşit alţii aveau obrajii umflaţi ori buzele le atîrnau zdrelite, cît pernele de mari. Unul măcar nu scăpase fără cel puţin o vînătaie zdravănă sub pleoape.

Cazacii, totuşi, mărşăluiau voioşi, în rînduri strînse, iar deasupra norilor de praf stîrnit de sub picioare răsuna cîntarea lor aprigă, hăcuită de ropotul paşilor bătînd ritmic pămîntul.

N-au vrut s-audă,
S-au răsculat...

răsuna grav şi puternic pretutindeni, prin livezi, pe cîmp, dincolo de livezi, în stepă, deasupra staniţei.

...Şi-au pier-dut U-crai-na !

Femeile le ieşeau în cale, căutîndu-şi fiecare omul, i se aruncau fericite în braţe de-l aflau, sau începeau deodată să-şi frîngă mîinile şi să bocească, acoperind cu bocetele lor cîntarea soldaţilor; alteori cîte o mamă bătrînă se zbătea cuprinsă de disperare, ori îşi smulgea părul cărunt, în timp ce braţe vînjoase o duceau în casă.

...s-au răs-cu-lat !...

De peste tot îi întîmpinau copiii... Nesfîrşiţi la număr ! De unde or fi ieşit oare, că doar toată vremea nu-i văzuse nimeni pe nicăieri ? Alergau şi ţipau :

— Tată !... tată !...

— Nenea Mikola !... nenea Mikola !

— Roşii ne-au mîncat juncanul.

— Unuia care dormea beat mort în grădină i-am scos ochiul cu praştia.

În locul fostei tabere a roşilor se întinsese acuma pe uliţe şi ulicioare altă tabără, a cazacilor. Prin curţi începură să fumege bucătăriile de vară, în jurul lor trebăluind femeile cazace. Îşi aduseseră înapoi vacile şi păsările, de pe unde le dosiseră prin stepă. Fiertul şi prăjitul erau în toi.

Pe malurile apei se iscase o fierbere mare, topoarele cădeau pe întrecute, şuieratul lor acoperind chiar şi vuietul rîului. Aşchii albe zburau în toate părţile, sclipind în soare. Cazacii se

sileau din răsputeri să arunce peste rîu un pod nou, în locul celui ars, ca să-l prindă din urmă pe inamic.

În staniță viața își urma nestingherită cursul. Se alcătuiau unități noi de cazaci. Ofițerii umblau cu carnețele în mînă. Stînd la mesele puse de-a dreptul în uliță, furierii întocmeau niște foi de efectiv. Se făcea apelul.

Cazacii cătau cu coada ochiului la ofițerii care se plimbau printre rînduri cu epoleții sclipind în soare. Nu demult, să tot fi fost șase-șapte luni, cu totul altfel stăteau lucrurile. Pe maidanele, ulițele și ulicioarele staniței, zăceau ofițeri dintr-aceștia, ca niște boțuri de carne însîngerată și cu epoleții rupți. Cei care încercaseră să se ascundă prin cătune, în stepă sau prin văgăuni, fuseseră prinși, aduși în staniță, bătuți fără cruțare, spînzurați, și apoi lăsați așa cîteva zile să hrănească corbii.

Toate acestea începuseră cu un an în urmă, pe vremea cînd pîrjolul izbucnit în Rusia ajunsese pînă pe frontul turcesc.

— Cine să fie ăștia ? Și cum de s-a întîmplat așa ceva ?...

Nimeni nu știa nimic. Numai că într-o bună zi se iviseră niște bolșevici neștiuți de nimeni și din ziua aceea parcă li s-ar fi luat tuturor o ceață de pe ochi. Începuseră dintr-o dată să vadă ceea ce nu văzuseră timp de veacuri, ceea ce timp de veacuri răbdaseră pe pielea lor. Răbdaseră ofițeri, generali, zbiri, atamani, marea oaste a cinovnicilor și nesuferitul serviciu militar care îi aducea la sapă de lemn. Fiecare cazac trebuia să-și trimită feciorii la oaste pe socoteală proprie. Cui i se întîmpla să aibă trei sau patru feciori, trebuia să-i cumpere fiecăruia un cal, șa, echipament, arme, așa că omului i se ducea de rîpă toată gospodăria. Mujicul însă venea în armată golpușcă ; acolo i se dădeau de toate, îl îmbrăcau din cap pînă-n picioare. Încetul cu încetul masele căzăcești sărăceau, se ruinau și se fărîmițau. Pe cînd pătura bogată a căzăcimii se ridica necontenit deasupra, se căpătuia și se întărea, ceilalți se duceau tot mai la fund.

Soarele orbitor urmărește de sus întreg întinsul desfășurat sub împărăția lui. O pîclă ușoară tremură în dogoarea zării.

Oamenii aveau obiceiul să spună :

— Nicăieri pe lume n-ai să afli meleaguri mai frumoase decît ale noastre !

Lumina orbitoare a soarelui joacă pe marea puţin adîncă. Creţuri verzi, străvezii, înfioară uşor apa şi spală alene nisipul de pe mal. Apa geme de-atîta peşte.

Alături e o altă mare, nespus de albastră şi de adîncă, în care, pînă în străfunduri, se oglindeşte cu faţa în jos bolta cerului albastru. Sclipirea apei, frîngîndu-se şi desfăcîndu-se în nenumărate vălurele luminoase, îţi orbeşte ochiul. În depărtarea sinilie fumegă vapoare, fuioarele lor de fum mistuindu-se alene pe suprafaţa apei. Sînt vapoare care vin aici după grîne, aducînd în schimb bănuţi.

Dinspre ţărm se înalţă munţii, asemeni unor giganţi albaştri ca sineala. Vîrfurile li-s acoperite de zăpezi veşnice, iar povîrnişurile sînt brăzdate de creţuri albastre întipărite adînc în scoarţă.

În nesfîrşitele păduri ale munţilor, în văgăuni, viroage şi văi, pe podişuri şi pe piscuri trăiesc păsări şi sălbăticiuni de toate soiurile, chiar şi zimbri, cum n-ai să mai găseşti nicăieri altundeva în lume.

În măruntaiele acestor masive sălbatice îngrămădite unele în altele şi scăldate de ploi, găseşti şi aramă, şi argint, şi zinc, şi plumb, şi mercur, şi grafit, şi piatră de var. Da ce nu găseşti acolo ! Ca un sînge negru se prelinge păcura din toate crăpăturile, iar pe apa izvoarelor şi a rîurilor joacă alene, în toate culorile curcubeului, pete unsuroase mirosind a petrol...

„Cele mai frumoase meleaguri..."

De la poalele munţilor şi dinspre ţărmurile mărilor se întind stepe, nesfîrşite stepe se întind.

„Întinsuri fără capăt, fără sfîrşit !..."

Nemărginite se întind lanurile de grîu care lucesc şi se pierd în zare, înverzesc păşunile şi foşneşte necontenit stuful deasupra bălţilor. În mijlocul desişului de necuprins al livezilor, peste care plopii piramidali îşi înalţă în cerul încins vîrfurile ascuţite, se zăresc petele albe ale caselor, staniţelor, cătunelor, iar pe gorganele fremătînd sub arşiţă îşi întind aripile mori de vînt cenuşii. Se văd în stepă ca nişte pete sure turmele de oi nemişcate, cu capetele vîrîte una în alta, iar deasupra turmelor plutesc, zumzăind în roiuri dese, milioane de tăuni, musculiţe şi ţînţari.

Cirezi de cornute roşii se oglindesc leneşe, pînă la genunchi, în oglinda apelor stepei. Herghelii de cai se îndreaptă spre văgăuni mişcîndu-şi capetele ritmic, fără încetare.

Iar peste toate acestea — o arşiţă răsunătoare, istovitoare, fără sfîrşit.

Caii care aleargă înhămaţi pe drum poartă pe cap pălării de paie, căci altfel i-ar prăbuşi la pămînt privirea aducătoare de moarte pe care o aţinteşte asupra lor discul mititel al soarelui. Chiar oamenii care s-au descoperit din imprudenţă se înroşesc deodată la faţă, ochii li se fac sticloşi şi cad din picioare ca trăsniţi în pulberea arzătoare a drumului... Peste tot freamătă arşiţa, ţiuind subţirel.

Cînd plugul greu, la care sînt înjugate trei sau patru perechi de boi cu coarnele încovoiate, trage brazdă în stepa nemărginită, într-atît e de gras şi unsuros pămîntul pe care îl întoarce brăzdarul lucitor, încît nici nu pare a fi pămînt, ci unt negru, şi-ţi vine uite aşa să-l ungi pe pîine, să-l mănînci. Oricît de adînc ar pătrunde plugul greu, înfigîndu-şi în pămînt brăzdarul lucios ca argintul, tot nu-i dat să ajungă la lutul cel sterp, iar oţelul scînteietor întoarce într-una straturi neatinse de cernoziom virgin, cum nu-i altul în toată lumea şi care pe alocuri atinge pînă la un stînjen grosime.

Şi ce rodnică, de neînchipuit ce rodnică este toată firea ! Dacă un băieţaş înfige într-o doară în pămînt un gîrneţ găsit pe drum, uitîndu-te mai apoi, vezi că a şi prins rădăcină, dă puieţi şi nu după multă vreme vei vedea cum îşi întinde crengile, în chip de cort, un copac în toată firea. Dar ce mai de-a struguri, de-a harbuji, zămoşi, pere, caise, pătlăgele roşii, vinete ! Parcă le poţi înşira pe toate ? Şi toate nefiresc şi nemaivăzut de mari.

Adesea între munţi se învălmăşesc nori, se tîrăsc apoi peste stepă şi se pornesc ploile. Pămîntul se adapă cu lăcomie, din plin, şi după aceea soarele turbat îl încălzeşte, pentru ca în cele din urmă ogoarele ţării să geamă de recolte nemaipomenite.

— Nicăieri pe lume n-ai să afli meleaguri mai frumoase decît acestea !

Dar cine-s oare stăpînii acestor minunate meleaguri ?

Cazacii din Kuban. Ei îs stăpînii acestor minunate meleaguri. Argaţi li-i sărăcimea muncitoare. Cîţi cazaci sînt, tot pe atîţia şi argaţi, aceeaşi limbă o grăiesc — cea ucraineană, şi de cîntat tot cîntece ucrainene cîntă şi dînşii.

Cazacul şi argatul sînt fraţi de-acelaşi sînge, deopotrivă amîndoi tot din dulcea Ucraină îs veniţi.

Cazacii n-au venit de bunăvoie pe meleagurile acestea. I-a mînat încoace, acum un veac şi jumătate, ţarina Katka ; a des-

fiinţat aşezarea căzăcească slobodă de la Zaporojie şi a avut mărinimia să le dăruiască groaznicele, de-a dreptul sălbaticele pe vremea aceea, meleaguri de aici. Din pricina acestei mărinimii, amare lacrimi au mai vărsat cazacii şi tare i-au mai dus dorul Ucrainei lor. Frigurile galbene ce bîntuiau prin mlaştini şi stufării au dat năvală asupra cazacilor, necruţînd nici tînăr, nici bătrîn, şi pe mulţi dintr-înşii vlăguindu-i pînă la os. În acelaşi timp cerchezii i-au întîmpinat pe aceşti venetici fără voie cu junghere şi gloanţe, care nu dădeau greş. Zaporojenii se luptau zi şi noapte cu frigurile galbene, cu cerchezii şi cu pămîntul sălbatic, pentru că nici măcar brazda ţelinei neatinse de veacuri de mîna omului n-aveau cu ce-o întoarce, şi vărsau lacrimi amare cînd se trezeau pomenind de scumpa lor ţară de baştină.

Iar acum... Acum :

— Nicăieri pe lume n-ai să afli meleaguri mai frumoase decît ale noastre !

Iar acum toţi se uită cu jind la acest ţinut îmbelşugat, plin pînă-n străfunduri de nemaivăzute bogăţii.

Flămîndă şi goală, mînată de nevoie, s-a pornit încoace sărăcimea din guberniile Harkov, Poltava, Ekaterinoslav, de prin părţile Kievului, s-a pornit încoace cu căţel şi purcel, s-a aciuiat prin staniţe şi a prins a clănţăni din dinţi, după pămîntul altora, ca nişte lupi hămesiţi.

— Ei, asta ! Vreţi pămînt ? ! Ia mai puneţi-vă pofta-n cui !

Aşa că, neavînd încotro, strămutaţii s-au băgat argaţi la cazaci, care le-au pus numele de „pripăşiţi“. Cazacii îi urgiseau în fel şi chip. Nu le primeau copiii în şcolile căzăceşti, le luau cîte zece piei pentru fiecare palmă de pămînt pe care îşi aveau casele şi livezile, ca şi pentru arenda pămîntului, le puneau în spinare toate cheltuielile staniţei şi le strigau cu dispreţ : suflete spurcate, holodronţi sau venetici.

Pripăşiţii însă, dîrji cum îi fierul, lipsiţi de pămînt fiind, fură siliţi, vrînd nevrînd, să înveţe tot soiul de meserii şi să facă tot felul de negoţuri, şi cum erau oameni descurcăreţi, dornici de cunoştinţă de carte şi de cultură, le plăteau cazacilor cu aceeaşi monedă, zicîndu-le chiaburi, sperietori şi bufniţe. Aşa se înfiripă între dînşii ura şi dispreţul, iar guvernul ţarist, generalii, ofiţerii, moşierii înteţiră şi mai mult, bucuroşi, această sălbatică duşmănie.

Pe aceste meleaguri minunate musteau într-una, ca fierea amară, doar furia, ura şi dispreţul.

Dar nu toţi cazacii şi nici toţi pripăşiţii se purtau în felul acesta între ei. Pripăşiţii care izbutiseră, fie prin deşteptăciunea şi dîrzenia lor, fie printr-o muncă aprigă, să iasă din sărăcie şi nevoi, se bucurau acum de toată stima cazacilor bogaţi. Unii luau mori în concesie, luau pămînt în arendă, aveau la rîndu-le argaţi din aceeaşi sărăcime a pripăşiţilor, din rîndurile căreia făcuseră şi ei parte cîndva, aveau bani la bancă şi făceau negoţ de cereale. Cazacii trăind în case acoperite cu tablă şi ale căror magazii gemeau de grîne îi vedeau cu ochi buni pe aceşti noi îmbogăţiţi, deoarece corb la corb nu-şi scoate ochii.

De ce-or fi galopînd încolo şi-ncoace pe uliţe, chiuind, cazacii cu cerkeska fluturînd în vînt şi cu căciulile pe-o ureche? Copitele cailor împroaşcă în toate părţile noroiul adînc de martie şi spre cerul albastru de primăvară fulgeră împuşcături. Să fie oare sărbătoare? Clopotele şi-au pierdut răsuflarea de cînd îşi tot împrăştie peste staniţe, cătune şi sate dangătul lor voios şi puternic. Oamenii sînt îmbrăcaţi în haine de sărbătoare. Toţi laolaltă, cazaci şi pripăşiţi, fete şi flăcăi, bătrîni cu bărbi albe şi bătrîne cu buzele stafidite au umplut de-a valma, ca în zi de sărbătoare, uliţele primăvăratice ale satelor.

N-o fi oare paştele? Da de unde! Asta nu-i sărbătoarea popilor, ci sărbătoarea omenirii. După atîta amar de vreme, cea dintîi sărbătoare a omenirii. Cea dintîi sărbătoare adevărată după atîta noian de veacuri, prima de cînd e lumea.

Jos războiul!...

Cazacii se îmbrăţişează între ei, îi îmbrăţişează pe pripăşiţi, şi pripăşiţii îi îmbrăţişează pe cazaci. Acum nu sînt nici cazaci şi nici pripăşiţi, ci numai *cetăţeni*. Nu mai sînt nici „chiaburi" şi nici „suflete spurcate" — sînt numai cetăţeni.

Jos războiul!...

În februarie l-au alungat pe ţar, în octombrie s-a întîmplat ceva în Rusia îndepărtată; nimeni nu ştia prea bine ce se întîmplase, doar un singur lucru se întipărise în inimile oamenilor:

Jos războiul!...

Lucrul acesta li se întipărise adînc oamenilor în inimi şi era pentru ei ameţitor de limpede.

Începură să se scurgă, unul după altul, regimentele de pe frontul turcesc. Se revărsa înapoi şuvoiul cavaleriei căzăceşti, mărşăluiau în rînduri strînse batalioanele de plastuni din Kuban, ca şi regimentele de infanterie alcătuite din pripăşiţi, du-

ruia artileria călăreață. Toate se revărsau într-un șuvoi neîntrerupt înapoi spre stanițele Kubanului natal, cu toate armele, munițiile, echipamentul și convoaiele. În drumul lor devastau fabricile și depozitele de votcă, se îmbătau, ardeau de vii și se înecau în bălțile de spirt, iar cei care scăpau teferi dădeau buluc spre stanițele și cătunele lor.

Între timp, în Kuban se și statornicise Puterea sovietică. Veniseră în Kuban cete de muncitori de la oraș și marinari de pe vasele scufundate, după ale căror lămuriri toate noțiunile se făcură dintr-o dată mai limpezi și mai precise, și lumea află astfel ce era cu moșierii și cu burghezia, cu atamanii și cu ura pe care guvernul țarist o ațîța între cazaci și pripășiți, între toate noroadele Caucazului. Și atunci începură să le zboare ofițerilor capetele : erau vîrîți în saci și aruncați în mare.

De arat trebuiau totuși să are, de semănat trebuiau totuși să semene, iar soarele — minunatul soare de sud — se încingea tot mai tare pentru vremea cînd aveau să se coacă grînele.

— Cum facem ca să ieșim la arat ? Trebuiește neapărat împărțit pămîntul, pentru că timpul n-așteaptă, au grăit pripășiții către cazaci.

— Să vă dăm vouă pămînt ? răspuns-au cazacii, întunecîndu-se la față.

Bucuria stîrnită de revoluție începu să pălească.

— Să vă dăm vouă pămînt, trîntorilor ?

Și atunci cazacii încetară a-și mai ucide în bătăi ofițerii și generalii ; aceștia prinseră a se ivi de prin toate cotloanele unde se ascunseseră și se înfățișară în adunările tainice ale căzăcimii, pentru a se bate cu pumnul în piept și a ațîța lumea :

— Bolșevicii au hotărît să le ia cazacilor toate pămînturile și să le împartă pripășiților, iar pe toți cazacii să-i facă argați. Și pe cei colțoși să-i surghiunească în Siberia, iar avutul să li-l ia și să-l împartă tot celor pripășiți.

Se întunecă viața Kubanului și pîrjolul porni să se întindă tainic peste stepe, văgăuni și stufărișuri, prin ogrăzile stanițelor și ale cătunelor.

— Nicăieri în lume n-ai să afli meleaguri mai frumoase decît ale noastre !

Și iarăși ajunseră cazacii chiaburi, bufnițe și sperietori.

— Nicăieri în lume n-ai să afli meleaguri mai frumoase decît ale noastre.

Şi iarăşi ajunseră pripăşiţii suflete spurcate, venetici şi holodronţi.

În luna martie a anului 1918, iţele se încurcară de-a binelea, iar în august, cînd prin locurile acelea soarele dogoreşte încă puternic şi nori nesfîrşiţi de pulbere încinsă rătăcesc prin stepă, veni vremea ca lumea să plătească cu lacrimi oalele sparte.

Cum nu poţi face, însă, ca apa Kubanului să curgă la deal, tot aşa nu poţi întoarce ce-a fost odată. Cazacii nu mai duceau mîna la cozoroc înaintea ofiţerilor şi, chiar de mai ascultau vreodată de vorba lor, ţineau încă bine minte că ofiţerii îi călăriseră cîndva şi că, la rîndu-le, ei înşişi îi hăcuiseră prefăcîndu-i în boţuri de carne sîngerîndă. Acuma însă ascultau cu luare-aminte ce le spuneau ofiţerii şi le îndeplineau fără crîcnire poruncile.

Topoarele răsunau, aşchii albe zburau în toate părţile şi-n puţină vreme un pod nou fu aruncat pe celălalt mal. Călărimea căzăcească şi batalioanele de plastuni trecură zgomotoase peste pod, grăbite să ajungă din urmă inamicul roşu care se retrăgea.

VII

Căruţele scîrţîiau, soldaţii mărşăluiau bălăbănindu-şi mîinile în tactul marşului. Unuia nu i se vedeau ochii de cît erau de umflate pleoapele, altul avea nasul cît o prună mare, pe obrazul celui de-al treilea se desenau zgaibe de sînge închegat. Mai toţi aveau cîte o vînătaie sub ochi. Păşeau bălăbănindu-şi mîinile în tactul marşului şi se făleau plini de voioşie :

— Cînd l-am atins o dată în bot, l-am şi dat peste cap.

— Eu, dacă l-am înşfăcat pe al meu, i-am strîns capul între genunchi şi dă-i şi iar dă-i la c... Da el, ticălosul, m-a apucat odată de...

— Ho-ho-ho !... ha-ha-ha !... hohoteau soldaţii.

— Şi cum ai să te arăţi tu acuma în faţa nevesti-ti ?

Uite aşa îşi povesteau ei păţaniile pline de haz şi nici unul măcar nu era în stare să priceapă cum se făcuse că-n loc să-i spintece şi să-i ucidă, se apucaseră a-şi căra unii altora la pumni în obraz cu o plăcere sălbatică.

Soldații duceau cu dînșii patru cazaci prinși în staniță, pe care îi descoseau toată vremea. Ochii cazacilor păreau stinși, pe fețele lor vinete se desenau șuvițe de sînge închegat, și asta-i apropia de soldați.

— Lua-v-ar dracu ! Da ce v-a apucat să vă bateți cu pumnii ca orbeții ? Ori n-aveți poate arme ?

— Ce să-i faci ? Eram cam băuți, răspunseră cazacii și-și plecară capetele în pămînt cu vinovăție.

Soldaților le sticliră ochii.

— Da unde-ați găsit voi de băut ?

— Păi, ofițării au găsit. În cea dintîi staniță în care am intrat, au găsit douăzeci și cinci de balerce îngropate într-o livadă. Eu gîndesc că le-or fi adus chiar ai noștri de la Armavir, cînd au prădat velnița de-acolo, și le-or fi îngropat. Ofițării ne-au așezat în front și ne-au momit : „Să știți că dacă ocupați stanița, vă dăm de băut". Da noi le-am zis : „Dați-ne de pe-acuma, și-i gonim ca pe găini". Ei, și ne-au dat cîte două butelci de om, așa c-am băut pe cinste. Numai că de mîncat nu ne-au dat voie să mîncăm, așa că ni s-a suit votca la cap. Iar cînd ne-am pornit la atac, am văzut că puștile ne împiedicau, și-atuncea le-am azvîrlit cît colo.

— Măi, ticăloșilor ! sări asupra lor un soldat. Ați băut ca porcii... Și-și ridică brațul să lovească.

Ceilalți însă îl opriră.

— Stai, mă ! Tu n-auzi că i-au asmuțit ofițării , și-acuma vrei să dai într-însul, ha ?

La o cotitură a drumului se opriră, și cazacii începură să-și sape groapa comună.

Convoiul nesfîrșit, stîrnind nori groși de colb care învăluiau totul de jur împrejur, se mișca șerpuind și scîrțîind de-a lungul drumului de țară, pe o lungime de zeci de verste. În față se zăreau munții albaștri. De sub pernele roșii care vîrfuiau căruțele claie peste grămadă, ieșeau greble, lopeți, balercuțe, sclipeau de-ți lua ochii cîte-o oglindă sau cîte un samovar, iar dintre perne și maldăre de haine, scoarțe și alte bulendre, se iveau capete de copii, urechi de pisici, găini cotcodăceau în coșurile lor împletite. Urmau apoi vacile legate de loitre, iar în umbra căruțelor se tîrau, cu limba scoasă de-un cot și gîfîind, cîini flocoși, plini de scaieți. Căruțele încărcate pînă-n vîrf cu bulendre scîrțîiau greu. Cînd se răsculaseră cazacii, iar oamenii se văzură siliți să fugă de pe la casele lor,

bărbații și femeile apucaseră în grabă, cu nesaț, tot ce le căzuse în mînă, zvîrlindu-le claie peste grămadă în telegi.

Nu era întîiași dată că pripășiții o luau din loc. În vremea din urmă răbufniseră pe alocuri împotriva Puterii sovietice destule răzmerițe căzăcești care îi alungau din cuiburile lor ; însă acestea durau de obicei două-trei zile. Veneau repede detașamentele roșii, puneau iar rînduială în toate și ei se întorceau la casele lor.

De data asta, însă, pribegia lor întrecuse orice măsură. Se împlinea a doua săptămînă de cînd se aflau pe drumuri, iar pîine nu luaseră cu ei decît pentru cîteva zile. Zilnic, așteptau să li se spună : „Ei, de-acuma vă puteți întoarce acasă..." Mergeau însă într-una mai departe și, pe zi ce trecea, lucrurile se încurcau tot mai mult... Tot mai îndîrjiți se răsculau cazacii. De pretutindeni veneau știri că prin stanițe fuseseră ridicate spînzurători și că pripășiții erau spînzurați pe capete. Pe bună dreptate oamenii se întrebau : cînd avea să se isprăvească odată cu toate acestea ? Și ce se va alege de gospodăriile lor lăsate vraiște ?

Telegile, cărуțele și furgoanele scîrțîiau, oglinzile luceau în soare, capete de copii se clătinau printre perne. Cete de soldați îmbrăcați pestriț pășeau pe-alături de drum, de-a lungul cîmpurilor arate și a harbuzăriilor curățate, ca după năvala unor lăcuste, de toată recolta de harbuji, zămoși, bostani și floarea soarelui. Nu mai constituiau acum nici companii, nici batalioane, nici regimente ; ci toate și toți se amestecaseră și se învălmășiseră laolaltă. Oamenii mergeau fiecare unde și cum nimerea. Unii cîntau, se certau, discutau, zbierau, înjurau ; alții se cățărau somnoroși în cîte-o căruță, să doarmă, și capetele li se bălăbăneau în toate părțile.

Nimeni nu se gîndea la primejdia ce-i păștea și la dușman. Nici la comandanți nu se gîndea nimeni, iar dacă aceștia încercau să organizeze cît de cît torentul acesta curgător, soldații îi suduiau de mamă, își aruncau puștile pe umăr ca pe bîte, pufăiau din lulele și urlau cîntece fără perdea. „Să nu vă-nchipuiți cumva că mai merge cu vechea muștruluială."

Pierdut în torentul care curgea necontenit, Kojuh își simțea pieptul apăsat de o povară grea. Dacă s-ar fi întîmplat să-i atace atunci cazacii, fără doar și poate c-ar fi fost trecuți prin sabie pînă la unul. Singura lui nădejde era că, de-ar fi să le fîlfîie moartea pe aproape, oamenii s-ar rîndui iarăși în unități

organizate cum o făcuseră în ajun. Dar nu va fi oare prea tîrziu ? Şi el ar fi vrut ca alarma să sune cît mai repede.

În torentul acesta, clocotind sălbatic, mergeau laolaltă demobilizaţi din armata ţaristă şi mobilizaţi ai Puterii sovietice, voluntari înrolaţi în Armata Roşie, în cea mai mare parte mici meseriaşi ca, de pildă, butnari, lăcătuşi, spoitori, tîmplari, cizmari, bărbieri şi, mai cu seamă, foarte mulţi pescari. Toţi aceştia făceau parte dintre pripăşiţi, care înainte de revoluţie trăgeau mîţa de coadă, ducîndu-şi zilele numai cu pîine şi cvas — muncitori cărora venirea Puterii sovietice le deschisese o ferestruică spre lumina vieţii şi care simţiseră dintr-o dată că s-ar putea ca viaţa să nu le mai fie chiar aşa de cîinoasă cum le fusese pînă atunci. Masa covîrşitoare a torentului era însă alcătuită din ţărani. Aproape toţi îşi părăsiseră gospodăriile şi o porniseră la drum. În staniţe nu rămăseseră decît înstăriţii, de care ofiţerii şi cazacii nu se legau.

Clătinîndu-şi siluetele zvelte strînse în cerkeskă şi uimind ochii celor ce-i priveau, treceau călări cazacii de Kuban. Aceştia nu le erau duşmani, ci fraţi întru revoluţie, căzăcimea săracă — în cea mai mare parte luptători de pe front, trecuţi prin foc şi fum, martori a mii de morţi, în inimile cărora revoluţia aprinsese o scînteie de nestins.

Treceau escadroane după escadroane, cu panglici roşii prinse de căciulile miţoase. Purtîndu-şi carabinele în bandulieră şi pe şold pumnalele şi săbiile negre încrustate cu argint lucitor, călăreţii treceau în formaţii frumos aliniate, prin mijlocul puhoiului ce se revărsa neîncetat în jurul lor.

Caii lor de soi clătinau mereu din cap.

Cazacii aceştia erau gata să se bată cu taţii şi cu fraţii lor. Îşi părăsiseră totul : casele, vitele, avutul — toată gospodăria se dusese de rîpă. Dar acuma se ţineau în şa, zvelţi şi îndemînatici, panglicile roşii cusute de mîini dragi împurpurîndu-le căciulile, şi cîntau cu glasuri tinereşti răsunătoare cîntece ucrainene.

Kojuh se uita la ei cu dragoste : „Bine, băieţi ! În voi mi-e toată nădejdea !“ Se uita cu dragoste la ei, dar şi cu mai multă dragoste se uita la hoarda zdrenţăroasă şi desculţă a pripăşiţilor învăluită în nori groşi de colb, pentru că el însuşi era os din osul lor şi sînge din sîngele lor.

Pe urma lui se ţinea neabătută umbra lungă şi piezişă a trecutului, de prezenţa căreia mai putea uita cîteodată, dar de

a cărei pecete niciodată n-avea să scape. În umbra asta piezişă a trecutului sta ascunsă viaţa cenuşie, dintre cele mai obişnuite, a omului de stepă, petrecută numai în trudă şi-n foame, lipsită de lumina învăţăturii şi amarnic de întunecată. Pe dinaintea ochilor lui trecu chipul maică-si, încă tînăr, dar brăzdat de zbîrcituri, ca o gloabă chinuită de atîtea poveri, cu o droaie de copii după ea, unul în braţe, alţii atîrnîndu-i de poale. Tată-său argăţise toată viaţa la cazaci şi se spetise muncind. Oricît se zbătuse nu se alesese cu nimic — nici cu casă, nici cu ogradă.

Începînd de la şase ani, Kojuh fusese ciobănaşul satului. Stepa, văgăunele, pădurea, oile, vacile, norii ce alergau pe cer, umbrele călătoare pe pămînt — toate acestea îi ţinuseră loc de învăţătură.

Fiind isteţ şi dezgheţat de felul său, intrase mai apoi băiat de prăvălie la un chiabur din staniţă, izbutind pe încetul să înveţe şi carte. Apoi veni vremea să meargă la oaste, urmă războiul, frontul turcesc... Kojuh se număra printre cei mai buni mitraliori. Linia frontului turcesc se desfăşura de-a lungul crestelor muntoase. Într-o zi se strecurase cu o grupă de mitraliori în spatele frontului inamic, într-o vale. Cînd divizia turcească, aflată în retragere. da tocmai să coboare la vale, el îşi puse mitraliera în funcţiune şi prinse a cosi duşmanul. Oamenii cădeau în pale, ca iarba, şi sînge fierbinte, fumegînd, se revărsa în şiroaie asupra lui. Pînă atunci niciodată nu-i trecuse prin minte lui Kojuh că valurile de sînge omenesc i-ar putea ajunge cuiva pînă peste glezne, dar cum sîngele acela era sînge turcesc se uită repede.

Drept răsplată pentru această nemaipomenită vitejie, Kojuh fusese trimis la şcoala de praporgici. Tare greu îi mai venea acolo ! Îi plesneau creierii în cap, nu alta. Însă Kojuh biruia greutăţile învăţăturii cu o stăruinţă îndîrjită. Şi totuşi... se văzu trîntit la examene. Ofiţerii instructori, ofiţerii profesori şi juncherii rîdeau cu toţii în hohote : „Auzi, ţărănoiul, ce şi-a pus în cap ? S-ajungă ofiţer ! Ticălos de mocofan tîmpit !... Ia te uită !... Ofiţer ! Ha-ha-ha-ha !..."

Kojuh îi ura, îşi încleşta fălcile şi se uita la ei pe sub sprîncene, dar tăcea. După un timp l-au trimis înapoi la regiment ca incapabil.

Şi iarăşi se văzu sub ploaia de şrapnele, în mijlocul miilor de morţi, printre gemete şi sînge, în timp ce mitraliera lui (avea un ochi nemaipomenit) cosea oamenii ca pe o iarbă, făcîndu-i să se aştearnă în pale dese la pămînt. Din pricina încordării mai

presus de puterile omenești, hăituit de moartea ce plutea în toată clipa deasupra capului, n-ajungea să gîndească în numele cui se vărsa sîngele ce-i trecea peste glezne. În numele cui ? Al țarului, al patriei, al credinței pravoslavnice ? Poate că s-o fi gîndit și la asta, dar nelămurit și încețoșat. Luminos, însă, un singur gînd îl stăpînea, îi sta aproape de suflet, și anume acela de a ajunge ofițer. Să răzbată prin gemete, sînge și moarte, cum răzbătuse atunci cînd ajunsese din ciobănaș băiat de dugheană. Sta în mijlocul exploziilor, sub ploaia de șrapnele, la fel de liniștit și cu fălcile încleștate ca-n vremea de odinioară la el acasă, cînd mergea la coasă și iarba cădea pale-pale în jurul lui.

Îl mai trimiseră o dată la școala de praporgici. Nevoia de ofițeri era mare — în toiul luptelor totdeauna se simte lipsa lor — ori el îndeplinea de fapt funcțiuni ofițerești. Ajunsese uneori să comande detașamente destul de mari, și niciodată nu știuse ce-i înfrîngerea. Soldații îl socoteau doar ca pe unul de-al lor, muncitor al pămîntului și legat de pămînt ca și ei, așa că-l urmau neșovăit. Pe omul acesta noduros și cu fălcile încleștate erau gata să-l urmeze prin foc și pară. Și în numele cui ? Al țarului, al patriei, al credinței pravoslavnice ? Poate să fi fost așa, însă gîndurile acestea pluteau ca într-o pîclă sîngerie. Adevărul e că și împrejurările le stăteau împotrivă, trebuiau să meargă la atac, altfel nici nu s-ar fi putut, fiindcă-i amenința din spate plutonul de execuție. Și dacă nu era chip să joace altcum, atunci cel puțin să-l urmeze în bătălii pe unul de-al lor, țăran cioturos ca și dînșii.

Greu îi mai venise la școală și a doua oară, mare pacoste căzuse pe capul lui. La fel îi plesneau creierii în cap. Și mai degrabă ar fi mers liniștit la moarte pe sub focul mitralierelor, decît să învețe fracțiile zecimale.

Ofițerii își rîdeau de dînsul și acuma. Era plină de ofițeri școala. Să fi fost oare nevoie chiar de-atîta ofițerime ? Nici vorbă că nu era nevoie. Spatele frontului însă alcătuia totdeauna un locșor retras unde se înghesuiau toți cîți voiau să scape de război. Pentru astfel de oameni se născoceau totdeauna mii de slujbulițe de care nu era nici o trebuință. Și ofițerii se tăvăleau de rîs : „Auzi, țărănoiul ! Auzi, bădăranul ! Ticălosul de nespălat !..." Ce-și mai băteau joc de el ! Și ce-i mai băgau bețe-n roate cînd trebuia să răspundă. Pînă la urmă însă răspunsurile lui ajunseseră să fie cît se poate de exacte. Biruise greul.

Şi totuşi din nou l-au trimis înapoi la regiment şi... tot pentru incapacitate.

Era acum din nou în mijlocul fulgerării tunurilor, printre exploziile şrapnelelor şi ţăcănitul nemilos al mitralierelor, în mijlocul uraganului de sînge şi foc, „şi moarte peste tot şi iad,“ [1] dar Kojuh se simţea ca la el acasă, aşa cum se simte ţăranul în gospodăria lui.

Ţăranul gospodar este îndărătnic de tot, ca boul de îndărătnic, şi dacă i-a intrat lui ceva în cap nu se lasă cu una cu două. Nu degeaba Kojuh era ucrainean, cu fruntea bombată streaşină peste ochii mici şi sfredelitori.

Pentru felul cum îşi ducea el la îndeplinire acea muncă aducătoare de moarte, fu propus şi a treia oară să meargă la şcoală.

Şi iarăşi se tăvăliră de rîs ofiţerii : „Cum aşa ? Iar s-a înfiinţat ţărănoiul acela ? Ticălosul de necioplit...“ Şi... l-au trimis a treia oară înapoi la regiment, tot pentru incapacitate.

Atunci veni de la statul-major un ordin enervat : „Ni s-au rărit din cale afară efectivele ofiţereşti. Înaintaţi-l numaidecît praporgic.“

He-he-he ! S-au rărit efectivele ofiţereşti ! Da. Le-au rărit luptele, fuga de pe front în spatele frontului.

Pînă la urmă l-au făcut, în dispreţ, praporgic. Şi Kojuh se ivi la companie cu epoleţii strălucindu-i pe umeri. Îşi văzuse visul cu ochii. Se bucura şi nu se prea bucura.

Se bucura pentru că, oricum, tot îşi atinsese scopul, izbutind să ajungă la ceea ce îşi pusese în gînd, chiar dacă dobîndise lucrul acesta cu preţul unei trude nespuse şi a unei strădanii peste puterea omenească. Şi nu se bucura, pentru că epoleţii strălucitori de pe umeri îl despărţeau de ai lui, cei aproape de suflet, ţărani şi soldaţi. Epoleţii aceştia, care îl despărţiră de soldaţi, nu-l apropiară în nici un caz de ofiţeri, şi în jurul lui Kojuh se făcu un cerc pustiu.

Ofiţerii nu-i mai spuneau cu glas tare : „ţărănoi“, „ticălos“, „bădăran“, însă de cîte ori Kojuh îi întîlnea în tabără, prin corturi sau la popotă, în jurul lui se făcea pe dată pustiu. Nu-i mai spuneau nimic prin cuvinte, ci doar cu ochii, cu faţa

[1] Citat din poemul *Poltava* de A. S. Puşkin, în romîneşte de George Lesnea.

şi cu fiecare gest al lor rosteau : „ticălos“, „ţărănoi“, „bădăran împuţit“...

Kojuh îi ura cu o ură liniştită, îndîrjită şi adînc ascunsă în suflet. Îi ura. Îi dispreţuia. Şi pentru ca ura asta, pe de o parte, ca şi îndepărtarea de soldaţi, pe de alta, să nu-l înăbuşe, se arunca în lupte cu o neînfricare rece, printre miile de morţi.

Şi pe neaşteptate totul prinse a se clătina. Se clătinau munţii Armeniei şi diviziile turceşti, soldaţii şi generalii cu feţele uimite, răvăşite de teamă, tunurile amuţite şi zăpezile de martie de pe culmi, toate se clătinau ca de pe urma cutremurării văzduhului, printr-a cărui crăpătură căscată se ivise ceva nemaipomenit şi nemaivăzut, ascuns pînă atunci în cele mai tăinuite străfunduri ale vieţii. Lucrul acesta nu apăru limpede dintr-o dată, însă cînd se vădi de nedezminţit lucrul acesta arătă simplu, limpede şi cu neputinţă de înlăturat.

Curînd după aceea apărură nişte oameni obişnuiţi, cu feţele supte şi gălbejite de pe urma traiului din fabrici, care începură să lărgească tot mai mult crăpătura. Din crăpătura asta răbufni atunci ura strînsă de veacuri în sufletele asupriţilor şi robilor răsculaţi.

Pentru prima oară lui Kojuh îi păru rău că pe umerii lui strălucesc epoleţii pentru care se străduise atîta. Se trezi deodată în acelaşi rînd cu duşmanii muncitorilor, ai ţăranilor şi ai soldaţilor.

De îndată însă ce zvonul celor întîmplate în zilele acelea de octombrie ajunse pînă pe meleagurile unde se afla Kojuh, el îşi rupse cu scîrbă epoleţii şi-i azvîrli cît colo ; prins apoi de şuvoiul zgomotos al trupelor pornite spre casă, nimeri şi el într-un vagon de marfă ticsit cu oameni şi hurducîndu-se din toate încheieturile. Kojuh se ghemui într-un ungher întunecos, căutînd să se arate cît mai puţin. Soldaţi beţi urlau tot soiul de cîntece şi vînau ofiţerii ascunşi. De-ar fi dat de dînsul, hotărît că n-ar mai fi ajuns teafăr acasă.

Întors acasă, găsise totul la pămînt. Vechiul regim şi vechile legături fuseseră năruite, iar alcătuirea cea nouă se dovedea deocamdată tulbure şi nelămurită. Cazacii se îmbrăţişau cu pripăşiţii şi hăituiau pe ofiţeri, răfuindu-se cu ei.

Muncitorii veniţi de prin fabrici şi marinarii de pe vasele scufundate căzură ca nişte firimituri de drojdie în mijlocul norodului plin de bucurie, iar Kubanul îşi crescu avîntul revo-

luționar asemeni unui aluat plămădit. În stanițe, cătune și-n sate se stabilea Puterea sovietică.

Deși Kojuh n-ar fi putut spune cu vorbele lui „clase, lupte de clasă, raporturi de clasă", prinsese totuși din gura muncitorilor tîlcul adînc al acestor cuvinte, pe care mai mult îl simțea cu inima decît îl înțelegea cu mintea. Și față de sentimentul nemărginit al luptei de clasă, ofițerii care îi inspiraseră mai înainte o ură îndîrjită îi apăreau acum fără nici o însemnătate, fiindcă ei nu erau decît niște biete slugi ale moșierilor și burghezimii.

Urmele epoleților pe care izbutise odată să-i cîștige cu o dîrzenie aproape supraomenească îi ardeau acum umerii. Și cu toate că norodul îl știa ca pe unul de-al lui, se uita la el chiorîș.

La fel de îndîrjit, cu aceeași îndîrjire ucraineană, Kojuh hotărî să stîrpească cu fierul roșu, punîndu-și preț sîngele și viața, aceste urme de pe umeri și să slujească de o mie de ori mai mult maselor sărăcimii, fiindcă era el însuși os din osul lor.

Și, deodată, treaba se porni. Sărăcimea începu să-i nimicească pe burjui. Cum burjui erau socotiți toți cei ce-aveau cîte o pereche de pantaloni mai mult, flăcăii pătrundeau prin casele oamenilor, le spărgeau sipetele, scoteau din ele toate boarfele pe care le găseau înăuntru, le împărțeau între ei și se împopoțonau cu ele pe loc, fiindcă deh ! de făcut o egalizare tot trebuia făcută.

Trecuseră și pe la Kojuh, cît acesta fusese pe front, aleseseră cîte ceva din lucrurile lui de îmbrăcăminte, iar cînd Kojuh se întoarse acasă într-o bluză zdrențăroasă, cu cizme scîlciate în picioare, iar pe cap cu o pălărie de paie din care curgeau firele, nu mai găsi cu ce să se schimbe. Nevastă-sa rămăsese numai cu fusta de pe dînsa. Lui Kojuh însă, plin de un singur simțămînt, de un singur gînd îndîrjit, nici că-i păsa de toate acestea.

Flăcăii socotiră de cuviință să-i egalizeze și pe cazaci, dar cînd ajunseră la egalizarea pămîntului, Kubanul începu să clocotească și Puterea sovietică fu răsturnată.

Kojuh mergea acum într-o căruță, iar de jur împrejurul lui stăruia numai larma oamenilor, scîrțîitul căruțelor și sforăitul cailor, pe sub nesfîrșiții nori de colb dogoritor.

VIII

La ultima stație de cale ferată, dinaintea munților, domnea o babilonie fără seamăn : zgomote de tot felul, țipete, plînsete și deșănțate înjurături de mamă, unități militare răzlețe, pîlcuri izolate de soldați. De dincolo de gară, unde de asemeni se bănuia un nemaipomenit vălmășag, veneau strigăte și împușcături. Din cînd în cînd se auzeau bubuind tunurile.

Aici se afla și Kojuh cu coloana lui de soldați și refugiați. În aceeași gară mai sosise și coloana lui Smolokurov, constituită tot din refugiați și ostași. De pretutindeni apăreau necontenit detașamente noi, hărțuite de cazacii care le urmăreau îndeaproape. Pe acest ultim petic de pămînt se înghesuiau zeci de mii de oameni sortiți pieirii, pentru că, de bună seamă, cadeții și cazacii n-aveau să cruțe pe nimeni, nici tînăr, nici bătrîn, și tuturor le era sortit să sfîrșească tăiați de săbii sau secerați de mitraliere, legănați în ștreanguri sau rostogoliți în rîpe adînci și îngropați de vii sub pietre și bulgări de pămînt.

Deznădejdea de care erau cuprinși nu-și găsea alinare decît în aceleași acuzații țipate de nenumărate ori pînă acum : „Ne-au vîndut... Ne-au vîndut comandanții !..." Iar cînd tunul începu să bubuie tot mai aproape, țîșni deodată acest amarnic îndemn :

— Fugiți, mă ! Scăpați cum puteți !

Băieții din coloana lui Kojuh țineau piept anevoie cazacilor, străduindu-se în același timp să domolească panica generală, dar era limpede că n-aveau să mai reziste mult.

Comandanții țineau sfat după sfat, dar nu izbuteau altceva decît să bată apa în piuă. Nimeni nu știa ce avea să se întîmple în clipa următoare.

Kojuh vorbi așa :

— Singura scăpare este să trecem munții și să pornim în marș forțat de-a lungul malului mării, pe ocolite, ca să ne unim cu forțele noastre principale. Cît privește coloana mea, o pun în marș chiar de-acuma.

— Să știi că dacă o pui în marș, deschid focul asupra ta, îl amenință, rînjindu-și dinții sclipitori, Smolokurov, un uriaș cu barbă neagră, mare și deasă. Trebuie să ne apărăm cu demnitate, nu să dăm bir cu fugiții.

Şi totuşi peste o jumătate de ceas coloana lui Kojuh se puse în mişcare. Nimeni nu îndrăzni s-o reţină. Nici nu se încolonase bine, că zeci de mii de soldaţi şi refugiaţi, cu căruţele şi vitele lor, se aruncară în panică pe urmele coloanei, îmbulzindu-se şi îngrămădindu-se unii în alţii, căutînd să se întreacă unii pe alţii şi să-i răstoarne în şanţ pe cei care le stăteau în cale, blocînd în felul acesta şoseaua.

Asemeni unui şarpe viu, nesfîrşit, coloana se tîra greoaie spre munţi.

IX

Mărşăluiră fără odihnă toată ziua, mărşăluiră toată noaptea. Înainte de revărsatul zorilor coloana, întinsă de-a lungul şoselei pe zeci de verste, se opri, fără să deshame. Deasupra trecătorii din munţi, aproape de tot, licăreau stele mari. Un pîrîu gălăgios răsuna neîncetat pe firul unei văiuge. Peste toate stăpîneau negura şi tăcerea, de parcă n-ar fi fost nici munţi, nici păduri, nici prăpăstii. Numai caii ronţăiau zgomotos. N-apucară oamenii să închidă bine ochii, că stelele şi începură să pălească. În depărtare se zăreau masivele împădurite ale munţilor, iar peste văgăune plutea întinzîndu-se o ceaţă lăptoasă. Şi din nou coloana întinsă pe zeci de verste se puse în mişcare, tîrîndu-se alene pe calea munţilor.

Ţîşnind orbitor de după culmile îndepărtate, soarele goni de-a lungul munţilor umbrele albăstrii. Capul coloanei ajunse la trecătoare. Ajunse la trecătoare şi toţi fură cuprinşi de uimire : dincolo de creastă se căsca o prăpastie fără fund, iar jos, ca într-o părere de vis, albea nelămurit oraşul. La marginea oraşului, uluindu-i prin măreţia neaşteptatei privelişti, pe tot întinsul zării se înălţa zidul de necuprins, albastru, al mării, un nemaivăzut zid uriaş atît de intens-albastru, că tăria culorii sale le învioră tuturor ochii.

— Ian te uită : marea !

— De ce s-o fi ridicînd aşa ca un zid ?

— Tare mă tem c-o să trebuiască să ne căţărăm şi peste zidul ăsta.

— Da de ce cînd stai pe țărm marea se întinde netedă, pînă hăt departe, la marginea zării ?

— Apăi, tu n-ai auzit că marea se ridica tot așa ca un zid, cînd Moise i-a scos pe evrei din robia eghipteană, și ei au trecut peste mare ca pe uscat ?

— Eu atîta știu că ni s-a pus de-a curmezișul și nu ne lasă să trecem.

— Asta-i din pricina lui Garaska. Să nu-și ude ciubotele noi-nouțe.

— Trebuie chemat un popă, că îndreaptă el treaba numaidecît.

— Ba dă-l încolo de lățos.

Acum, la coborîre, oamenii mergeau mai veseli și mișcările le erau mai sprintene. Din rînduri izbucneau mereu glasuri voioase și hohote de rîs. Coloana cobora mereu și nimeni nu se sinchisea de cuirasatul german, asemănător unui uriaș fier de călcat negru, posomorît în nemișcarea lui sinistră, care se zărea fumegînd și urîțind fața albastră a golfului. În jurul lui se deosebeau siluetele subțiri ale unor torpiloare turcești, care de asemeni scoteau șuvițe negre de fum.

Neîncetat apăreau de după crestele munților șiruri noi de soldați mărșăluind veseli, la fel de uluiți de priveliștea zidului albastru al mării ce se înălța pînă la cer, înviorîndu-le și lor ochii, făcîndu-i la fel de sprinteni în mișcări în timp ce coborau însuflețiți pe șoseaua albă și șerpuitoare.

În urmă-le venea convoiul căruțelor. Caii, cu hamurile lăsate pînă pe urechi, scuturau mereu din cap, vacile alergau în trap săltat. Țipînd de bucurie, fugeau la vale copii călări pe nuiele. Și după ei coborau grăbiți cei vîrstnici, proptindu-se să frîneze și să sprijine căruțele care se lăsau într-una pe o rînă. Și toți laolaltă, ivindu-se după cum îi obligau ocolișurile, cînd în dreapta, cînd în stînga, zoreau veseli spre o soartă necunoscută.

În urma tuturora se înălța creasta trecătorii, acoperind pe jumătate bolta cerească.

După ce coborî în vale și ocoli ca un șarpe nesfîrșit orașul între golf și fabricile de ciment, capul coloanei ajunse departe pe fîșia îngustă a țărmului mării. De o parte a acestei fîșii, stînci golașe coborau pînă aproape de țărm, dar de-ți aruncai privirea de cealaltă parte, îți zvîcnea inima de uimire ; atît de gingaș era albastrul întinsului pustiu al mării.

Nici o şuviţă de fum în depărtări, nici o pînză lucind albă în zare. Numai horbotele străvezii ale valurilor care băteau fără-ncetare ţărmul şi se mistuiau pe pietrele umede. În liniştea nemărginită, pe care numai inima o putea cuprinde, răsuna cîntecul de cînd lumea al valurilor mării.

— Ian te uită ! Iar îi culcată marea.

— Da tu cum îţi închipuiai, mă, că are să steie într-una ca un zid ? Ne-a înşelat vederea, pentru că ne uitam la ea de sus, din munte. Altminterea cum crezi tu c-ar putea oamenii să meargă pe ea ?

— Ehei, Garaska ! S-a isprăvit cu ciubotele tale noi. Dac-o fi să treci cu ele peste mare, chiar că ţi le udă de tot.

Garaska păşea voios, cu puşca pe umăr, în picioarele goale.

Un hohot de rîs se rostogoli printre rînduri. Pînă şi cei din urmă, care n-auziseră nimic şi nu ştiau despre ce-i vorba, rîdeau plini de voie bună.

În acelaşi timp un glas posomorît spunea :

— De-acuma-i totuna, nu mai avem încotro. Încoace-i apă, dincolo munţii, iar în spate cozacii. Ne-am întoarce noi bucuroşi, da unde să ne-ntoarcem ? Aşa că să-i dăm drumul înainte, şi gata !

Capul coloanei care se întindea pînă hăt departe, de-a lungul ţărmului, dispărea după o cotitură a drumului, în timp ce mijlocul nu mai sfîrşea de ocolit oraşul, iar coada tot mai şerpuia voioasă pe şoseaua albă ce cobora în serpentină de pe crestele trecătorii.

Comandantul german, care se găsea pe cuirasat, observase mişcarea neprevăzută constituind o dezordine în oraşul străin aflat sub oblăduirea tunurilor Kaizerului şi ordonă ca oamenii, convoaiele, soldaţii, copiii, femeile, în sfîrşit toată această lume necunoscută, care trecea grăbită de-a lungul oraşului, să se oprească numaidecît, să predea armele, muniţiile, proviziile, furajul şi să aştepte locului dispoziţiile ulterioare.

Dar şarpele cenuşiu şi colbăit continua să se tîrască înainte tot atît de zorit. La fel de zorit goneau vacile în trap îngrijorat, iar copiilor care fugeau cu paşi mărunţi, ţinîndu-se agăţaţi de loitrele căruţelor, le scăpărau picioruşele ; cei vîrstnici îşi biciuiau în tăcere caii încordaţi, un vuiet înfundat se isca din rînduri şi învăluia coloana pînă-n depărtări, în timp ce nori de praf, orbitor de albi, se stîrneau pe urmele lor.

Un alt torent de căruţe, gemînd de trupurile butucănoase şi îndesate ale unor marinari duhnind a rachiu, care înjurau de mama focului cu glasurile lor înăsprite de sare şi vînturi marine, porni să se reverse zgomotos dinspre oraş în vîltoarea vechiului torent nesfîrşit, rupînd osiile şi sfărîmînd roţile celorlalte căruţe. Marinarii aceia purtau bluze albe cu gulere albastre lăsate pe spate, iar de berete le atîrnau fluturînd panglici cu dungi galbene şi negre. Cele peste o mie de căruţe, brişti, droşte, faetoane, caleşti, pe care le încărcaseră vreo cinci mii de marinari înjurînd de mama focului şi înghesuiţi laolaltă cu nenumărate muieri sulemenite, dădură puhoi în convoiul care se tîra pe şosea.

Comandantul german aşteptă cît aşteptă, însă coloana nu se opri.

Şi deodată liniştea albastră fu sfîşiată de bubuitul tunurilor de pe cuirasat, trăsnetul său izbindu-se cu atîta tărie de crestele munţilor şi rostogolindu-se în văgăuni, că părea prăvălirea în gol a unor gigantice stînci. Peste o clipă ecoul bolborosi în neştiutele depărtări ale neclintitei zări albastre.

Deasupra şarpelui tîrîtor se ivi, tainic, un ghemotoc alb care plesni c-un trosnet greoi, destrămîndu-se apoi şi mistuindu-se alene în văzduh.

Calul acela murg, care pe întuneric arătase negru ca pana corbului, se ridică deodată pe două picioare făcîndu-şi vînt parcă şi din toată înălţimea lui se prăvăli la pămînt, sfărîmînd hulubele. Vreo douăzeci de oameni se repeziră într-acolo, prinseră calul de-a valma de coamă, coadă, picioare, urechi şi de moţ, îl traseră neînchipuit de repede alături de şosea şi-i făcură vînt într-un şanţ, pentru ca apoi să rostogolească după el şi căruţa. Nici o clipă măcar nu se opri nesfîrşitul convoi, ci, îndesîndu-se şi mai mult pe toată lăţimea şoselei, căruţă lîngă căruţă, gonea nestăvilit mai departe. Plîngînd, Gorpina şi Anka smulseră la repezeală din căruţa răsturnată unele boarfe ce le stăteau mai la îndemînă, le vîrîră prin căruţe străine, şi o porniră înainte pe jos, în timp ce bătrînul se grăbea cu mîini tremurînde să taie opritoarea, pentru a-i scoate calului mort hamul.

Şi din nou sclipi orbitoare limba de foc uriaşă a tunului de pe cuirasat, bubui iarăşi trosnetul lui peste oraş, acelaşi trosnet se rostogoli în munţi şi, după o clipă, de dincolo de întinsul mării îi răspunse surd ecoul. Şi pentru a doua oară se ivi în scînteietoarea înălţime albastră explozia şrapnelului

ca un bulgăre de zăpadă, pentru ca pe alocuri oamenii să cadă gemînd, iar într-una din căruțe copilul care sugea lacom la pieptul tinerei mame, mama aceea cu sprîncenele negre și cu cercei în urechi, să se moleșească dintr-o dată, mînuțele să-i cadă pe lîngă trup și buzele lui ce se răceau să scape bobișoara sînului.

Femeia răcni sălbatic, ca o fiară. Oamenii se repeziră la dînsa, dar ea nu se lăsă prinsă de brațele lor, ci, smulgîndu-se furioasă, îi tot vîra pruncului în gurița rece sfîrcul din care picurau stropi albi de lapte. Fetișoara lui cu ochii pe jumătate dați peste cap se stingea, învăluită în paloarea morții.

Iar șarpele se tîra, se tîra mereu, ocolind orașul. În același timp, sus în munți, chiar sub discul soarelui, la ieșirea din trecătoare, se iviră alți oameni și cai. Într-atîta arătau de mici, mai mici decît o unghie, încît abia de-i puteai desluși cu ochiul liber. Oamenii aceia trebăluiră un timp pe lîngă cai, apoi încremeniră locului.

În clipa următoare, patru bubuituri de tun izbucniră acolc sus, huietul lor rostogolindu-se prăpăstios printre munți — și curînd după aceea, jos, de o parte și de alta a șoselei, apărură binecunoscutele ghemotoace albe, care începură să plesnească în văzduh, din ce în ce mai aproape de șosea. De-a lungul convoiului, ici și colo, căzură oameni gemînd și se prăbușiră vite mugind. Oamenii erau repede puși în căruțe, fără să se țină seama de gemetele lor, iar vitele trase pe marginea șoselei, în timp ce șarpele continua să se tîrască mereu mai departe, căruță lîngă căruță, nedesfăcîndu-se cît de cît.

Ofițerul Kaiserului se supără. El avea dreptul să tragă în femei și copii, fiindcă așa cerea ordinea, dar altora le era oprit s-o facă fără voia lui, a comandantului. Și atunci țeava lungă a tunului de pe cuirasat se ridică, tunul bubui și o dată cu obuzul țîșni o limbă de foc uriașă. Șuierul obuzului trecu peste întinsul albastru al mării, peste convoaiele de pe șosea, înspre munți, depărtîndu-se cu repeziciune pentru ca să explodeze exact la ieșirea din trecătoare, acolo unde oamenii aceia străini, caii și tunurile lor de-abia se zăreau — toate mici cît unghia. Oamenii de pe țărmul acela prinseră a se foi din nou. Bateria formată din patru tunuri lansă una după alta salve comandantului cuirasatului, și ghemotoacele albe explodară în văzduhul albastru, chiar deasupra vasului *Goeben*. *Goeben* se supără și amuți. Din coș răbufniră deodată uriașe

rotocoale de fum negru şi des. Apoi, posomorît, cuirasatul se puse în mişcare, ieşi încet din golful azuriu în albastrul intens al mării, viră şi...

...marea şi cerul fură zguduite de o explozie îngrozitoare. Albastrul intens al mării păli. Pămîntul se cutremură cu atîta nefirească putere, încît oamenii simţiră cutremurul pînă-n coşul pieptului şi pînă-n creieri ; ferestrele şi uşile izbucniră larg în lături ; timp de o clipă toţi asurziră.

Deasupra trecătorii, întunecînd soarele, ţîşni o monstruoasă coloană neagră-verzuie, răsucindu-se alene pe loc şi înălţîndu-se. Puţinii cazaci rămaşi încă în mijlocul aburilor otrăvitori ai exploziei biciuiau înnebuniţi caii înspăimîntaţi de moarte, care se opinteau în şleauri, trăgînd după ei la deal singurul tun nevătămat, pentru ca după o clipă să dispară cu toţii după coama muntelui. În văzduh tot mai stăruia, risipindu-se anevoie, coloana neagră-verzuie de după explozie.

Această nemaivăzută zguduitură despică într-atît de adînc pămîntul, încît pînă şi mormintele se deschiseră spre lumină. Pe toate străzile se iviră oameni cu înfăţişări ca de morţi. Aveau chipuri de ceară şi ochii scoşi din orbite, erau înveşmîntaţi în albituri zdrenţuite şi slinoase, se tîrau laolaltă împleticiţi spre aceeaşi şosea. Unii se mişcau chinuit, într-o tăcere fără gînduri, cu ochii aţintiţi către un punct nevăzut dinaintea lor ; alţii se zbuciumau, se grăbeau, aruncîndu-şi exasperaţi cîrjile înaintea trunchiurilor mutilate ; în sfîrşit cei mai mulţi goneau gîfîind şi strigînd cu glasurile lor răguşite cuvinte greu de înţeles.

Undeva se auzea un glas subţirel, ca de pasăre împuşcată.

— A-apă... a-apă... a-apă !... răsuna neîncetat şi ascuţit deasupra luncii pîrjolite şi pustii glasul acesta de pasăre rănită.

Un băieţandru în zdrenţe, lăsînd pe alocuri să i se vadă pielea galbenă a trupului schilav, mergea ţeapăn şi privind drept înainte cu nişte ochi înfriguraţi care nu vedeau nimic.

— A-apă... a-apă !...

O infirmieră cu părul tuns băieţeşte şi cu o cruce roşie decolorată pe mîneca sfîşiată alerga desculţă pe urma băietanului :

— Stai, Mitea !... Încotro ai luat-o aşa ?... Stai puţin. Acuşi am să-ţi dau apă, ceai... Stai odată !... Haideţi înapoi, că doar n-or fi fiare.

— A-apă !... a-apă !...

Localnicii își ferecau în grabă ferestrele, ușile. În schimb ceilalți o luau necontenit la goană, urmăriți îndeaproape de gloanțele ce pocneau de prin poduri și de după garduri. Cei din lazarete, spitale și case particulare se aruncau de la etaje, săreau pe ferestre, cădeau mototol, dar se ridicau repede și porneau șontîc-șontîc după convoiul ce se depărta.

Iată și fabricile de ciment, și șoseaua... Pe șosea se scurgeau grăbite laolaltă vaci, cai, cîini, oameni, căruțe, harabale. Coada șarpelui se tîra, îndepărtîndu-se.

Oamenii schilozi fără mîini sau fără picioare și cei cu fălcile fărîmițate, înfofolite în cîrpe murdare, cei cu capetele înfășurate în bandaje pline de sînge, ca și cei cu burțile strînse în pansamente zoreau în febră și înnebuniți fără să piardă o clipă din ochi șoseaua, fără să poată ajunge însă din urmă căruțele ce se depărtau tot mai mult. Fețele oamenilor gonind pe lîngă căruțe erau aprige și întunecate, ochii lor priveau cu îndărătnicie doar înainte. Zadarnic răsuna neîncetat văzduhul de vaietele rugătoare ale celor de pe margini :

— Fraților !... Fraților !... Tovarășilor !...

Din toate părțile porneau glasuri, unele frînte, altele răgușite, altele ascuțite și răsunătoare, de se auzeau pînă în munți.

— Tovarăși, n-am tifos... Credeți-mă că n-am tifos. Îs numai rănit, tovarăși !...

— Nici eu n-am tifos... tovarăși !

— Nici eu n-am tifos...

— Nici eu...

— Nici eu...

Căruțele își urmau însă drumul, tîrîndu-se de-a lungul șoselei.

Unul dintre răniți se agățase de o haraba încărcată pînă-n vîrf cu tot soiul de bulendre și cu copii, și gonea după haraba mereu într-un picior. Stăpînul harabalei, un om cu mustața căruntă, cu fața tăbăcită de soare și vînt, se aplecă, îl apucă de singurul lui picior și-l trase sus, aruncîndu-l pe capul copiilor care se porniră îndată să urle înfiorător...

— Ce faci ?... țipă muierea cu basmaua căzută pe o parte. Ai căpiat, omule ? Îmi stîlcești copiii !

Dar invalidului îi lucea fața, de parc-ar fi fost cel mai fericit om de pe lume. De-a lungul șoselei se tîrau într-una răniți, împleticindu-se și căzînd, unii ridicîndu-se, alții rămînînd nemișcați să albească marginea șoselei.

— Credeți-ne, dragii mei, de-am putea v-am lua pe toți. Da unde să vă mai punem ? Avem și-așa destui răniți, iar de mîncare n-avem nici atîta. Ni-i milă de voi, da altfel ne-am prăpădi laolaltă...

Femeile își suflau nasul și-și ștergeau lacrimile ce le sclipeau în ochi.

Un lungan de soldat cu fața mohorîtă, invalid de un picior, privea cu încordare înaintea sa ; făcînd mișcări largi cu cîrjele și smucindu-și tot trupul vînjos înainte, măsura șoseaua fără să se oprească măcar pentru o clipă și înjura crîncen :

— Mama voastră... așa și pe dincolo !...

Iar convoiul se scurgea și se tot scurgea înainte. Ultimele roți stîrneau pulberea drumului undeva foarte departe și tot mai slab auzeau răniții scîrțîitul osiilor de fier. Orașul și golful rămăseseră în urmă. Pe șoseaua acum pustie nu se mai mișcau pe urmele convoiului mistuit în depărtări decît un lung șirag de morți vii cu fețele de ceară. Rînd pe rînd, ajunși la capătul puterilor, se opreau să se așeze și să se culce pe marginea șoselei. Și toți stăruiau cu ochii stinși spre depărtarea care înghițea ultima căruță, în timp ce pulberea, colorată de ultimele raze ale soarelui în amurg, se așternea încet.

Lunganul acela de soldat, invalid de un picior, continua să-și chinuiască trupul vînjos pe șoseaua pustie, mormăind într-una :

— Mama voastră... Iac-așa ! Pentru voi mi-am vărsat sîngele !... Încalte, mama voastră !...

Prin capătul celălalt al orașului pătrundeau cazacii.

X

Negrul șuvoi omenesc se scurgea zgomotos fără o clipă de zăbavă prin noaptea obositoare, neînchipuit de lungă.

Stelele păleau, sleite de puteri. La linia orizontului se zăreau munții suri, pleșuvi și arși, cu văgăune și albii secate.

Cerul se lumina, se lumina mereu. Undeva, înainte, se desfășura întinsul nemăsurat al mării, în necontenită prefa-

cere — o dată de-un viorìu gingaș sau alb-fumuriu, în clipa următoare împrumutînd culoarea albastră a cerului înecat în valurile ei.

Dar iată că se luminară culmile. Se luminară deopotrivă şi nesfîrşitele baionete întunecate unduind în văzduh.

Pe povîrnişurile stîncoase ajungînd pînă-n şosea, se deosebeau case şi vile pustii presărate prin podgorii. Pe alocuri vedeai oameni cu pălării de pai împletit, cu lopeţi şi tîrnăcoape în mîini. Priveau neclintiţi scurgerea nesfîrşitelor şiruri de soldaţi, bălăbănindu-şi braţele pe lîngă trup, priveau unduirea nenumăratelor baionete, clătinîndu-se deasupra capetelor lor.

Cine-or fi oare? De unde or fi venind? Și încotro se vor fi ducînd, bălăbănindu-şi mîinile ostenite şi neoprindu-se măcar timp de-o clipită? Feţele le erau galbene ca pielea tăbăcită, ochii, înconjuraţi de cearcăne negre, colbăiţi din cap pînă-n picioare, iar hainele, numai zdrenţe. Căruţele scîrţîiau, şi răsuna surd tropotul istovit al cailor. Căpşoare de copii apăreau de prin căruţe. După boturile pleoştite ale cailor, convoiul părea să fi rătăcit multă vreme fără popas.

Săpătorii ridicară hîrleţele să răscolească mai departe pămîntul. Ce le păsa lor?... Dar ostenind şi oprindu-se o clipă să-şi dezdoaie grumazul, își aruncau ochii asupra şoselei şi vedeau din nou şuvoiul oamenilor cotind, scurgîndu-se mereu de-a lungul ţărmului întortocheat, vedeau unduirea baionetelor fără de număr.

Soarele se înălţase mult deasupra munţilor, arşiţa stăpînea pămîntul, luciul mării orbea ochii. Trecu un ceas, două, cinci — şi torentul oamenilor tot nu se sfîrşea. Oamenii se clătinau pe picioare, caii dădeau să se oprească locului.

— Kojuh ăsta trebuie că şi-a ieşit din minţi.

Și oamenii se porniră pe crîncene înjurături.

I se raportă lui Kojuh că cele două coloane ale lui Smolokurov, care se alipiseră la coloana lui împreună cu convoaiele lor, s-au desprins de ea, oprindu-se să mîie peste noapte într-o aşezare întîlnită în drum, şi că acum între ei şoseaua rămăsese liberă pe o distanţă de vreo zece verste. Kojuh își încreţi anume ochii mici ca să-şi ascundă sclipirile batjocoritoare, nu prea potrivite în asemenea împrejurări, și nu răspunse nimic. Coloana își continuă calea fără popas.

— Ne omoară cu goana asta nebunească !... izbucniră de-a lungul coloanei voci înfundate.

— Da de ce ne-o fi gonind așa ? De o parte-i marea, de cealaltă munții. Cine să se lege de noi ? Iar dacă mai mergem multă vreme așa, murim și fără cazaci. De oboseală. Iaca, cinci cai au și căzut. I-am lăsat pe drum. Și oamenii cad prin șanțuri și nu se mai ridică.

— Pentru ce mai țineți seamă de poruncile lui ? țipară marinarii încinși cu revolvere, grenade și benzi de cartușe, dînd roată căruțelor și foindu-se printre rîndurile celor ce înaintau. Nu vedeți că-și face de cap ? Parcă n-a fost și el ofițer ? A purtat și el epoleți de aur ! Luați aminte la noi : o să vă rupeți gîtul cu dînsul ! O să vă mușcați pumnii, dar va fi prea tîrziu.

Cînd soarele ajunse la amiază și umbrele pămîntului se scurtară, oamenii, leoarcă de sudoare, se opriră preț cam de-un sfert de ceas ca să bea apă și să adape caii, și iarăși se întinseră la drum pe șoseaua încinsă, tîrîndu-și ca vai de ei picioarele de plumb și respirînd greu dogoarea văzduhului. Marea sclipea orbitoare, de nesuportat. Oamenii continuau să meargă, dar murmurul lor surd începu să destrame rîndurile — de nedezmințit și amenințător. Unii comandanți de companie și de batalioane îi spuseră deschis lui Kojuh că au de gînd să-și abată unitățile din coloană pentru popas, urmînd să pornească după aceea mai departe pe socoteala lor.

Kojuh se întunecă la față, dar nu le răspunse nimic. Și coloana mergea înainte.

Noaptea se opriră. Pe zeci de verste de-a lungul șoselei, în întuneric, prinseră a străluci focurile. Păduri nu se aflau în pustiul acela, așa că se apucară să taie tufe de mărăcini închirciți, noduroși, uscați, să rupă gardurile vilelor de pe marginea drumului, să scoată ușile și ferestrele din țîțîni, mobilele din case și tot ce mai găseau — și să le pună pe foc. Deasupra focurilor clocotea în ceaunașe fiertura.

Istoviți din cale afară cum erau, te-ai fi așteptat ca oamenii să cadă pînă la unul, turtiți, la pămînt și să adoarmă buștean într-o clipă. Însă în bezna luminată doar de văpăile tremurătoare ale focurilor, domnea o însuflețire ciudată. Se auzeau glasuri sporovăind, rîsete și acorduri de armonică. Soldații se zbenguiau și se împingeau glumind unii pe alții în focuri, umblau printre căruțele convoiului și se hîrjoneau

cu fetele. Pe pirostii fierbea cașa în ceaune. Flăcările focurilor uriașe jucau sub cazanele negre ale companiilor. Pe alocuri fumega și cîte-o bucătărie de campanie.

După toate semnele părea că tabăra aceea fără capăt se statornicise acolo pentru o vreme mai îndelungată.

XI

Cîtă vreme mărșăluiseră prin beznă, constituiseră laolaltă cu noaptea un același tot unic. Dar din clipa în care făcură haltă, unitatea lor se fărîmiță în mii și mii de părticele — fiecare cu viața ei deosebită.

Lîngă un focșor peste care atîrna un ceaun, salvat o dată cu alte cîteva bulendre și cu niște merinde din căruța părăsită în șanț, sta cinchită mătușa Gorpina, părul său răvășit în lumina roșietică făcînd-o să semene cu o vrăjitoare. Bătrînul dormea alături pe un caftan scurt de postav și, deși noaptea era caldă, își trăsese peste cap o pulpană a caftanului. Bătrîna boscorodea într-una :

— Nici tu strachină, nici tu lingură !... Tot acolo a rămas și balercuța. Cui i-o fi fost dat să se căpătuiască cu ea ? Bună și trainică balercuță... toată de arțar !... Da calul... Cine știe dac-om mai avea vreodată așa cal cum a fost Gnedko ! Ce mai alerga !... Nici n-aveai nevoie de bici... Haide, moșule, și-i mînca.

De sub caftan se auzi răgușit :

— Nu vreau.

— Ce treabă-i asta ? Dacă ai să flămînzești, n-o să te mai poți ține pe picioare. Că doar n-ai vrea s-ajungi să te ducem în spinare ?

Bătrînul continua să stea întins pe pămînt, cu fața acoperită, și tăcea.

Lîngă o căruță de pe șosea albi în întuneric silueta zveltă a unei fete. Se auzi, venind dintr-acolo, un glas feciorelnic :

— Inimioara mea... sufletelule... zău, dă-l odată încoace ! Nu se poate așa...

Alte cîteva siluete albe de femei se desluşiră în jurul căruței și alte glasuri se învălmășeau cu al celeilalte :

— Dă-l odată încoace. Trebuie să-l îngropăm, îngeraşul de el. Las' că l-a primi domnul în împărăţia lui...

Bărbaţii stăteau tăcuţi.

Muierile boscorodeau :

— Ce i s-au mai umplut ţîţele ! Nu-i chip să le storci.

Mîinile întinse pipăiră sînii umflaţi şi grei. Femeia avea capul gol şi ochii îi luceau în întuneric ca la pisici ; se aplecă peste pieptul rotund ce zbucnise alb prin iia ruptă şi degetele-i obişnuite apucară sfîrcul sînului, să-l vîre cu dragoste în guriţa deschisă, nemişcată şi rece.

— Parcă-i de piatră...

— A şi început să miroasă. Nici nu poţi sta alături.

Glasuri bărbăteşti interveniră :

— Ce să mai vorbim cu dînsa ? Luăm copilul, şi gata.

— Da nu se poate aşa ceva. Asta-i molimă curată. Trebuie neapărat îngropat.

Doi bărbaţi zdraveni şi vînjoşi încercară să desfacă braţele mamei ca să-i ia copilul. Un ţipăt ascuţit, turbat, ca de fiară, spintecă atunci văzduhul pe deasupra nenumăratelor focuri ce se ţineau lanţ, depărtîndu-se de-a lungul şoselei, trecu pe deasupra mării tulburi şi nevăzute, pînă la auzul celui ce-o fi stînd ascuns undeva în munţii pustii. Atît de cumplit se vînzoleau ei sub coşul căruţei, încît căruţa se legănă şi scîrţîi prelung.

— Mu-uşti ?

— Las-o dracului. Şi-a înfipt toţi dinţii în mîna mea.

Bărbaţii se lăsară păgubaşi. Femeile mai rămaseră un timp îndurerate lîngă căruţă, apoi se pierdură şi ele în întuneric pe rînd, pentru ca altele să se apropie şi să-i pipăie de asemeni sînii umflaţi.

— Îi fierbe laptele-n sîn, o să moară şi ea.

Femeia continua să şadă în căruţă tot aşa — cu iia ruptă, desfăcută la piept, şi îşi întorcea mereu într-o parte şi-n alta capul răvăşit, scăpărînd ca o fiară din ochii uscaţi şi pîndind în jurul ei, gata în fiece clipă să se apere cu îndîrjire. În răstimpuri continua să dea ţîţă guriţei reci şi încremenite.

Focurile tremurau, pierzîndu-se departe în întuneric.

— Sufleţelule, nu vezi că-i mort, dă-l încoace. Las' că-l îngropăm noi. Iar tu plîngi. De ce nu plîngi ?

Fata strînse la piept capul zbîrlit, ca de zgripţuroaică, al mamei, cu ochii de lup arzînd în beznă. Dar femeia îi înlătură grijulie mîinile şi-i spuse răguşit :

— Sst ! Încetişor, Anka, încetişor... că doarme. Nu-i tulbura somnul. O să doarmă aşa toată noaptea, iar dimineaţa, cînd s-o trezi, are să se zbenguie aşteptîndu-l pe Stepan. Să vezi ce mai clăbuci o să facă la gură cînd l-o vedea pe Stepan şi cum o să-şi mai desfacă picioruşele... Of, că tare-i drăgălaş şi isteţ copilul ! Înţelege tot...

Şi femeia rîse încetişor cu un rîs plăcut, înăbuşit, plin de toată dragostea ei.

— Sst !...

— Anka... Anka !... se auzi dinspre focuri. De ce nu vii la cină ?... Moşu-tău nu vrea să mănînce, iar tu ţi-ai luat valea... Parc-ai fi o iadă ochioasă, zău aşa. Caşa s-a făcut posmagi.

Mereu alte femei veneau, îi pipăiau sînii, îi spuneau cîte o vorbă de mîngîiere femeii şi se pierdeau în întuneric. Unele rămîneau cu bărbile proptite în palme, uitîndu-se la dînsa în tăcere. Mohorîţi, bărbaţii pufăiau din lulele pe întuneric — şi arar, în lumina roşietică, apăreau pentru o clipă feţele lor bărboase.

— Trebuie să trimitem după Stepan. Altmintrelea îi putrezeşte copilul în braţe şi face viermi.

— Am şi trimis pe cineva.

— S-a dus Mikitka-şchiopul.

XII

Focurile acestea erau altfel decît celelalte. Glasurile, hohotele de rîs, ţipetele uşoare, jucăuşe ale femeilor, înjurăturile pe şleau şi clinchetul sticlelor — toate sunau altfel. Ba era de ajuns să se îngîne întîmplător între ele mandolinele, chitarele şi balalaicile pentru ca numaidecît să se işte cîntarea tumultoasă a unei adevărate orchestre de coarde, cu totul stranie faţă de bezna nopţii şi faţă de nesfîrşitele focuri pierdute în depărtările întunecate. Înşişi munţii negri încremeniseră şi marea nevăzută tăcea, pentru ca să nu le strice oamenilor cheful.

Deosebiţi erau şi oamenii, toţi înalţi, spătoşi şi cu mişcări sigure. Trecînd prin raza cercului tremurător şi roşu al focurilor, constatai că-s bine hrăniţi, arşi de soare, îmbrăcaţi în

pantaloni negri și bluze albe marinărești, prin ale căror deschizături adînci le apăreau grumajii și piepturile bronzate. Pe ceafă le atîrnau panglicile beretelor. Nu rosteau o vorbă, o singură mișcare nu făceau fără să înjure strașnic de mamă.

Femeile, smulse pentru o clipă din întuneric de văpaia tremurătoare a focurilor, se mistuiau în clipa următoare ca niște pete vii, țipătoare. Izbucneau rîsete și țipete — se zbenguiau îndrăgostiții. Strîngîndu-și sub ele largile fuste pestrițe, altele stăteau cocoloșite pe lîngă focuri și găteau, fredonînd răgușit, în timp ce pe fețele de masă pătrate, întinse pe pămînt, se lăfăiau cutii de icre, sardele, marinată de crap, sticle de vin, dulceață, plăcinte, bomboane și miere. Pînă hăt departe se întindea tabăra aceasta și încă mai departe în întuneric răzbăteau larma, clinchetul, zgomotul glasurilor și hohotele sale de rîs deșănțate, înjurăturile și strigările ei învălmășite, sunetele neașteptat de armonioase ale mandolinelor și balalaicilor. Sau izbucnea deodată din beznă un cor de glasuri bete, de altfel frumos armonizate, și la fel de brusc se oprea, de parcă ar fi vrut să spună : „Ei, ați văzut ce ne poate pielea ? Știm de toate." Din nou răsunau clinchete, rîsete, larmă de glasuri, țipete stridente de femei și înjurături rostite în șagă.

— Tovarăși !...

— Da...

— Dați-i drumul !...

— Da cîntați odată, mama mamii voastre pîn' la a șaptea spiță !...

— Aoleu, Kambuz ! Dă-mi pace ! Mi-ai rupt brățara !... Am pierdut brățara...

Glasul îi fu înăbușit brusc de alt glas :

— Tovarăși ! Ce căutăm noi aici ? S-o fi-ntors oare cumva vremea cînd comandau ofițerii ?... De unde și pînă unde ne comandă Kojuh ?... Cine l-a pus, mă rog, general ? Tovarăși ! Asta-i curată exploatare a poporului muncitor. Dușmanii și exploatatorii...

— Mama lor !... Jos cu ei !...

Și-n clipa următoare cîntecul răsună de pretutindeni armonios, legat :

Porniți înainte, tovarăși,
Cu sufletu-n luptă-oțelit...

XIII

Un om sta la lumina focului, nemişcat, cu mîinile prinse pe după genunchi. Din întuneric răsări în spatele lui, în cercul de lumină roşie, capul unui cal; adună grăbit cu buzele lui moi fînul risipit pe jos şi începu să mestece zgomotos. Ochiul lui, mare, negru şi cu sclipiri violete lucea inteligent şi cu luare-aminte.

— Da, aşa era, zise dus pe gînduri omul, cu mîinile prinse tot pe după genunchi, privind ţintă jocul pîlpîitor al flăcărilor. Au mînat la un loc cam vreo mie cinci sute de marinari, toţi pe care izbutiseră să pună mîna... Vezi bine că fusese şi prostia lor. Ce şi-au zis: de vreme ce sîntem marinari şi treaba noastră-i pe apă, n-au de ce se atinge de noi. Da ceilalţi i-au mînat cu turma pe uscat şi le-au spus: „Săpaţi!" Iar în jur stăteau mitraliere, două tunuri şi cozaci înarmaţi. Şi aceştia ce să facă? S-au pus să sape şi să răscolească pămîntul. Erau toţi băieţi tineri şi zdraveni. Pe un dîmb se adunase o mulţime de lume. Muierile plîngeau. Ofiţerii umblau cu livolverele în mînă şi pe cine nu săpa destul de repede îl împuşca în pîntece, ca să se chinuiască mai mult. Ceilalţi săpau înainte, iar aceştialalţi, cu glonţul în pîntece, se tîrau prin balta de sînge de sub ei şi gemeau. Norodul ofta, iar ofiţerii urlau: „Ţineţi-vă gura, feciori de căţea!"

Toţi îl ascultau în tăcere pe cel ce povestea, dar de auzit auzeau şi mai multe decît le spunea omul, lucruri pe care ei le ştiau de mult, de aiurea.

În jurul lui, luminaţi de para roşie a focului, stăteau în picioare soldaţi cu capul gol, sprijiniţi în baionete. Altora, aşternuţi pe burtă, doar căciulile miţoase şi feţele atente sprijinite în pumni li se iveau din întuneric. Se mai aflau de faţă şi bătrîni bărboşi, ascultînd de asemeni încrîncenaţi. Siluetele femeilor mohorîte se desluşeau uşor în umbră. Focul se molcomea cîteodată, şi se vedea doar faţa omului cu mîinile prinse pe după genunchi, ghemuit la pămînt. Capul calului se ivea din nou, vreme de o clipă, în spatele omului, să adune fînul risipit şi să mestece zgomotos, în timp ce ochiul lui negru, atent şi el la cele ce se întîmplau, sclipea inteligent. Părea că-n afară de omul acesta nu se mai află nimeni de faţă, ci numai noaptea nemărginită, pe fundalul căreia se perindă ca într-o oglindă stepa, morile de vînt, un cal negru ca pana cor-

bului săgetînd stepa, trupul spintecat și însîngerat al călărețului prăbușindu-se peste cap la pămînt, ca un sac. Iar în urma-i alt călăreț sărind de pe cal, lipindu-și urechea de pieptul celui prăbușit și murmurînd : „Băiatul tatii, băiat !“

Cineva aruncă pe cărbunii încă vii un butuc de mărăcini uscat și plin de ghimpi. Lemnul se-nchirci o clipă, apoi, deodată, se aprinse spulberînd întunericul din jur. Și iar apărură soldații rezemați în puști, bătrînii cu bărbile răvășite pe piept, femeile mohorîte, și la pămînt capetele atente, sprijinite în pumni.

— Tare-au mai canonit ei o fată. O sotnie întreagă de cozaci au batjocorit-o pe rînd, și așa a și murit, sub ei. Era soră la ai noștri la spital, iar înainte fusese lucrătoare într-o fabrică. Umbla tunsă băiețește și mereu desculță. Era zburdalnică și vioaie ca o sfîrlează. N-avea cine-ngriji de răniți și să le dea de băut, așa că n-a vrut să-i părăsească. Spitalul era plin de exantematici, și cozacii i-au spintecat pe toți — douăzeci de mii. Îi aruncau pe fereastră, de la etaj, pe caldarîm. Ofițări și cozaci cu săbiile scoase umblau după ei prin oraș și i-au căsăpit pe toți pînă la unul. Au înecat tot orașul în sînge.

Părea că noaptea înstelată se mistuise undeva în gol, și munții întunecați se mistuiseră, și doar atît se auzea în preajma lor : „Tovarăși !... Tovarăși !... N-am tifos. Îs rănit.“ Iar pe dinaintea ochilor străfulgerară neșterse siluetele împleticindu-se pe șosea.

Apoi întunericul se ivi din nou și, deasupra întunericului, cerul înstelat. Omul continua să povestească potolit, dar toți cei de față auzeau mai multe decît spunea dînsul : de un băiat de doisprezece ani căruia i-au sfărîmat țeasta cu patul puștii ; de-o femeie bătrînă ucisă în bătăi ; de-o nevastă batjocorită de cîți au vrut și spînzurată apoi de cumpăna unei fîntîni ; de cei doi copii ai săi pierduți fără urmă. Omul nu povestea nimic despre aceste grozăvii, însă toți le știau cu de-amănuntul de pe undeva, de aiurea.

Marea tăcere a nopții din jur se îngemăna tainic și cu întunecimea plină de mister a munților, și cu întunecimea întinsului mării. Nici un sunet, nici o luminiță.

Doar pîlpîirea focului acela legăna într-una cercul mai îngust acum de întunecime. Omul luminat de văpaia focului tot nu-și desprinsese brațele de după genunchi. Calul mesteca zgomotos.

Un băietan, sprijinit în baionetă, izbucni deodată într-un chicot, și-n spuzeala roșietică a focului dinții săi sclipiră albi pe fața fără pic de tuleie.

— Cozacii de la noi din staniță, cum s-au întors de pe front, i-au înhățat pe ofițării lor și hai cu ei la oraș, la mare. Au ajuns la oraș și i-au dus pe chei, le-au legat la toți pietroaie de gît și le-au făcut vînt în mare. Se duceau gîlgîind la fund, tot mai adînc și mai adînc. Apa era albastră-albastră, ca lacrima de curată, și se vedea tot pînă la fund, zău așa. Am fost și eu acolo. Mult mai trecea pînă se duceau la fund !... Să fi văzut cum dădeau din mîini și din picioare, de ai fi zis că-s raci, nu altceva.

Și iar rîse băietanul, arătîndu-și dinții albi, în văpaia roșietică a focului. Omul cu genunchii prinși în mîini ședea neclintit dinaintea focului. Întunericul tremura cu sclipiri roșii, mulțimea ascultătorilor creștea.

— Iar cînd dădeau de fund, se încovrigau, se-ncleștau unul de altul și mureau așa, ghem. Stăteai și te minunai cît de bine se vedea.

Oamenii rămaseră un răstimp ascultînd. De departe veneau plutind prin văzduh, mișcîndu-ți inima, sunetele armonioase ale orchestrelor de balalaici și mandoline.

— Aiștia-s marinarii, șopti cineva.

— Cozacii de la noi din staniță i-au vîrît pe ofițări în saci. I-au vîrît în saci, au legat sacii la gură și hai cu ei la mare.

— Da cum așa, să îneci oameni în saci ? se auzi un glas trist, răgușit de vînturile stepei. Tăcu apoi o vreme și răsună din nou, la fel de trist prin întuneric : De unde să iei azi saci ? N-ai să afli nicăieri nici un sac. Și fără saci orice gospodărie e ca vai de lume. Îți vine să urli, nu alta. Nici din Rusia nu se mai aduce.

Coborî din nou tăcerea. Poate că era atîta tăcere din pricina omului ce sta dinaintea focului cu mîinile cuprinse pe după genunchi.

— Acum, în Rusia, e Puterea sovietică.

— Vrei să spui la Moscova ?

— Apăi unde-i mujicul, acolo-i și puterea.

— La noi au venit niște muncitori și ne-au adus cu ei libertatea. Au pus soviete prin toate stanițele și au zis să ne luăm pămîntul.

— Nouă ne-au adus dreptatea... Da burjuilor, jos cu ei !

— Păi, muncitorul nu se trage tot din țăran de-al nostru ? Ia te uită numai cîți de-ai noștri muncesc la fabrica de ciment, la presa de ulei ori la fabrica de mașini. Și cîți n-or mai fi pe la alte fabrici, prin alte orașe !...

De undeva se auzi slab :

— Aoleu, mamă !...

Apoi un copil mic se puse pe plîns. Mamă-sa se chinuia să-l potolească. Lucrurile se petreceau pare-se pe șosea, acolo unde șirul nesfîrșit al căruțelor arăta ca o imensă pată neagră confuză.

Omul își eliberă în sfîrșit genunchii, se ridică luminat doar dintr-o parte de văpaia focului, smuci de greabăn calul care tocmai dădea să se aplece, îi puse căpăstrul pe cap, adună fînul rămas pe pămînt și-l îndesă într-un sac, prinse sacul de șa, își dădu pușca pe spate, se zvîrli în șa și într-o clipă se mistui în întuneric. Multă vreme se auzi tropotul copitelor din ce în ce mai slab și tot mai departe, pînă ce se stinse cu desăvîrșire.

Și iarăși li se păru oamenilor că întunericul s-a spulberat, că stepa se întindea nemărginită și se înălțau morile de vînt, iar dinspre mori pornise un tropot de cal, și umbre piezișe și lungi se luară alergînd pe urmele călărețului, pe cînd un glas se auzi strigînd : „Încotro ? Ce, ai căpiat ? Înapoi !“ Iar un altul : „Păi, or mai fi rămas și alții de-ai lui acolo ! Iar feciorul, uite-l, zace aicea !...

— Ei, măi, compania a doua !...

Deodată coborî din nou întunericul, împînzit pînă-n depărtări de lanțul nesfîrșit al focurilor aprinse.

— S-a dus să-i raporteze lui Kojuh. Ăsta știe tot ce se petrece la cozaci.

— Ehei ! Cîți cozaci n-o fi spintecat el ! Și copii, și muieri.

— Păi, toate veșmintele de pe el îs cozăcești — și cerkeska, și căciula. Cozacii îl iau drept unul de-al lor. Îl întreabă: „Din ce polc ești ?“ Și el răspunde : „Din cutare !“ și trece mai departe. De i se întîmplă să dea peste o muiere îi taie capul cu sabia, iar de-i copil îl spintecă cu pumnalul. Iar dacă locu-i potrivit, se dă după vreo căpiță de fîn sau după vreun gard și trage cu pușca în cozaci. Știe tot ce se petrece la ei, ce unități au, cîte-s la număr, și tot ce iscodește îi raportează lui Kojuh.

— Cu ce-au păcătuit copiii nevinovați ? oftă cu amărăciune o femeie ce-și proptea bărbia în palme.

— Ei, măi, compania a doua ! Se vede că vi s-au astupat urechile, de nu mai auziți...

Cei care stătuseră pînă atunci tolăniți la pămînt se sculară fără grabă, se întinseră căscînd și o luară încet spre cazane. Deasupra muntelui răsăriră stele noi. Ajunși la cazane, oamenii se așezară pe jos și începură a înghiți din fiertură.

Oamenii mîncau lăcomiți fiertura din cazanul companiei, se frigeau, însă înghițeau de zor ca să nu rămînă în urmă. Își frigeau buzele și pe limbă simțeau pielițele ce le atîrnau din cerul gurii. Gîtlejul le era ars de asemeni și-i durea orice înghițitură, însă n-aveau timp să aștepte și-și înfundau mereu lingurile în cazanul fumegînd. Cîte unul pescuia cu lingura vreo bucată de carne, o înșfăca repede cu mîna și o vîra în buzunar, ca s-o aibă pentru mai tîrziu, și iarăși, fără contenire, își scufunda lingura în cazan, sub privirile chiorîșe și pizmașe ale celorlalți soldați.

XIV

În ciuda beznei compacte, simțeai mișcarea acelei mulțimi agitate și zgomotoase, în cuprinsul căreia se deslușeau anevoie mogîldețe alburii. Mulțimea se apropia fremătînd înfierbîntată, cu miile sale de glasuri răgușite de vînt sau de beție, înjurînd îngrozitor. Soldații care mîncau lăcomiți în jurul cazanelor își înturnară o clipă capetele în direcția aceea.

— Golanii de marinari !

— Ăștia n-au astîmpăr de fel...

Mulțimea se apropia. Și pe neașteptate izbucniră, șuvoi, sudălmi dintre cele mai alese.

— Mama voastră așa și pe dincolo ! Stați și haliți la cașă și puțin vă pasă că revoluția se duce pe copcă. Ticăloșilor !... Burjuilor !...

— Da ce tot lătrați la oameni ?... Dulăilor !...

Soldații cătară pieziș la marinari. Alta n-aveau ce face, fiindcă aceștia erau înarmați pînă-n dinți cu revolvere, benzi de mitralieră și grenade.

— V-aţi gîndit unde vă duce Kojuh? Revoluţia noi am pornit-o... Am scufundat toată flota şi nu ne-am sinchisit de Moscova. Bolşevicii au început să-i facă ochi dulci lui Wilhelm şi noi n-o să îngăduim nimănui niciodată să vîndă interesele poporului. Oricui o nesocoti interesele poporului îi facem felul pe loc. Şi cine-i, mă rog, Kojuh ăsta al vostru? Un ofiţer! Iar voi nu sînteţi decît o turmă de oi, mergeţi cu capu-n pămînt după el. Eh! Numai coarnele vă lipsesc.

De dincolo de focul peste care se vedea cazanul negru al companiei, se auzi un glas:

— Da voi ce v-aţi aninat de noi cu tîrîturile alea? Căraţi cu voi un bordel în toată legea.

— Şi ce-i treaba voastră? Vi-i ciudă? Să nu vă băgaţi nasul unde nu vă fierbe oala, că rămîneţi fără nas. Noi ne-am cîştigat dreptul la viaţă. Cine, mă rog, a pornit revoluţia? Marinarii. Pe cine împuşca, îneca şi-i lega de catarg ţarul? Pe marinari. Cine aducea literatură clandestină din străinătate? Marinarii. Cine i-a bătut pe burjui şi pe popi? Tot marinarii. Voi abia acum faceţi ochi, da marinarii de cînd tot luptă şi-şi varsă sîngele! Şi-n timp ce noi luptam şi ne vărsam sîngele nostru revoluţionar, voi ne împungeaţi cu baionetele ţariste. Ticăloşilor! Faceţi umbră pămîntului degeaba. Paştele mamei voastre!

Cîţiva soldaţi lepădară jos lingurile de lemn, puseră mîna pe arme şi se ridicară în picioare. Şi într-o clipită întunericul se făcu mai negru, în timp ce focurile intraseră parcă în pămînt.

— Pe ei, băieţi!

Soldaţii îşi smulseră armele de pe unde le-aveau, gata să deschidă focul.

Cu o mînă marinarii îşi scoteau revolverele din tocuri, cu cealaltă îşi desfăceau în pripă grenadele de la centură.

Un ucrainean cu mustăţile sure, care făcuse tot războiul imperialist pe frontul apusean, unde şi fusese înaintat la gradul de subofiţer datorită îndrăznelii şi sîngelui său rece, şi care mai apoi, la începutul revoluţiei, împuşcase unul după altul pe toţi ofiţerii companiei lui, supse o lingură de caşă fierbinte, scutură lingura de buza cazanului, îşi şterse mustăţile şi zise:

— Parc-aţi fi cocoşi. De ce n-aţi cînta mai bine cucurigu?

De jur împrejur se auziră rîsete.

— Da de ce-şi bat joc de noi caraghioşii ăştia ? se repeziră supăraţi flăcăii spre cel cu mustăţile sure.

Nesfîrşitele focuri ce se întindeau hăt departe apărură iar din întuneric.

Marinarii îşi vîrîră revolverele în tocuri şi-şi atîrnară grenadele la centuri.

— Din partea noastră, duceţi-vă învîrtindu-vă. Mama voastră azi şi mîine...

Şi banda dezordonată porni mai departe, la fel de zgomotoasă cum venise, desluşindu-se încă o vreme în întuneric, pentru a se pierde definitiv pe lîngă focurile ce se ţineau lanţ pînă în depărtări.

Marinarii plecaseră, dar ceva din volbura lor mai plutea totuşi în aer.

— Multe balerci de rachiu mai au !

— Îs furate de pe la cozaci.

— Cum aşa, frate ? Păi, ei plătesc peşin tot ce iau.

— Se scaldă în bani, nu alta !

— Toate vasele le-au jefuit.

— Păi, de ce-ar fi lăsat atîta amar de bănet să se ducă la fund o dată cu vasele scufundate ? Cui i-ar mai fi folosit ?

— Cînd au intrat la noi în staniţă, mai întîi şi-ntîi s-au pus de i-au curăţat pe burjui pînă la firul de praf. Au împărţit toată prada la săraci, iar pe burjui i-au gonit din staniţă. Pe cîte unii i-au mai împuşcat, pe alţii i-au atîrnat de cîte un copac.

— Era la noi un popă, se grăbi un glas voios, temîndu-se parcă să nu-i taie vorba alţii. Cum a dat să iasă pe pridvor — tronc ! L-au şi dat de-a berbeleacul. Şi a zăcut el mult şi bine lîngă biserică, pîn' ce-a început să pută, da de ridicat tot nu l-a ridicat nimenea de-acolo.

Şi omul cu glas voios se grăbi să rîdă cu hohote, ca şi cum s-ar fi temut să nu-l întrerupă cineva. Rîseră şi ceilalţi.

— Ia uitaţi-vă, măi fraţilor, a căzut o stea.

Toţi ciuliră urechile. Dinspre pustia nemărginită a nopţii, din depărtările nestrăbătute de nimeni, venea un sunet semănînd a plescăit de apă sau poate un glas tainic, pe care-l aducea vîntul dinspre marea nevăzută.

O vreme stăpîni tăcerea.

— E drept ce grăiesc marinarii ! Uitaţi-vă numai la noi. De ce-om fi bătînd drumurile ? Trăiam ca oamenii pe la casele noastre, aveam fiecare şi pîine, şi vite, pe cînd acuma...

— Așa-i, grăiesc drept. Și eu tot așa zic : ne-am luat după un neisprăvit de ofițăr, și-am plecat să căutăm potcoave de cai morți.

— Ce ofițăr ? Așa ofițăr sînt și eu, ești și tu !

— Da Puterea sovietică de ce nu ne trimite ajutor ? Stau acolo la Moscova și huzuresc, iar noi trebuie să descurcăm ițele încurcate de ei.

Spre marginea taberei, în preajma focurilor gata să se stingă, durau freamăte și glasuri ce se pierdeau în depărtare. Marinarii mișunau de la un foc la altul, de la o unitate la alta, răscolind oamenii.

XV

Noaptea puse stăpînire peste tot întinsul. Ici și colo focurile începură a se stinge. Nu trecu mult și lanțul lor auriu se mistui, iar catifeaua neagră a nopții și tăcerea acoperiră totul. Se stinseră și glasurile oamenilor, și numai molfăitul sonor al cailor mai umplea întunericul.

O umbră întunecată zorea strecurîndu-se printre căruțele negre, nemișcate, iar cînd îi era cu putință o lua la fugă pe marginea șoselei, sărind peste trupurile celor adormiți. În urmă-i, șchiopătînd de un picior, se ținea anevoie altă umbră, la fel de neagră și de nerecunoscut. Se trezea cîte unul dintre cei adormiți pe lîngă căruțe, își înălța alene capul și urmărea cu privirea umbrele ce se pierdeau repede în întuneric.

— Ce-or fi căutînd ăștia pe-aici ? Și cine-or fi ? Să nu fie cumva niște spioni...

S-ar fi cuvenit să se scoale și să pună mîna pe ei, dar prea-i copleșea somnul, și capetele lor se prăbușeau la loc în culcușuri.

Aceeași noapte neagră și tăcerea stăpîneau peste tot, doar cele două umbre continuau să alerge în neștire, sărind peste trupurile adormite și strecurîndu-se prin locurile unde drumul era mai strîmt. Caii, auzindu-i trecînd, se opreau din mestecat, ciuleau urechile și ascultau cu luare-aminte.

Drept înainte și spre dreapta, țîșnind parcă de sub munții negri, răsună în depărtări o împușcătură. Această împușcătură

singuratică şi de prisos nu tulbură decît liniştea scormonită de ronţăitul sonor şi paşnic al cailor, şi pustietatea şi întunericul nopţii. Apoi tăcerea se statornici din nou. Dar ecoul împuşcăturii nu se mistuise de tot, fiindcă în văzduh mai stăruia încă un fel de ţiuit subţire. Cele două umbre goneau mereu, din ce în ce mai grăbite.

Pac-pac-pac... se auziră iarăşi cîteva împuşcături repetate, venind tot dinspre dreapta, de sub munţi. Cu tot întunericul dens, se deosebea în depărtări gura căscată a unei trecători. Pe neaşteptate, o mitralieră începu să şuiere sacadat, căutînd parcă a se întrece pe sine însăşi : ta-ta-ta. Trecu un timp. Mitraliera mai clănţăni scurt de cîteva ori ; ta-ta, adăugînd astfel şi ceea ce nu reuşise să spună mai înainte.

Un cap se ridică negru în întuneric, apoi altul. Cineva se înălţă în capul oaselor. Altul sări agitat în picioare şi porni să bîjbîie prin piramida de arme, căutîndu-şi puşca. Căută un timp, dar nu izbuti să dea de ea.

— Ei, Griţko, auzi ? Auzi, măi ?

— Ia, mai slăbeşte-mă !

— Auzi, măi ?... Cozacii !

— Piei de-aici, păcătoşenie ! Cînd ţi-oi da una-n bot, ai să-ţi culegi dinţii de pe jos ! Zău c-ai să-ţi culegi dinţii de pe jos...

Celălalt întoarse capul, îşi frecă şalele şi dosul, după care se întoarse acolo unde-şi avea aşternută mantaua, se întinse pe ea şi-şi făcu loc cu umerii ca să stea mai în voie...

...Ta-ta-ta...

...Pac-pac-pac...

În gura căscată a trecătorii pîlpîiră luminiţe palide şi subţirele ca nişte împunsături de ac.

— Mama lor de javre ! N-ai linişte nici o clipă din cauza lor. Abia s-au întins oamenii să se odihnească, că i-au şi ajuns haitele din urmă. Încurca-vi-s-ar maţele la toţi, afurisiţilor ! Bine, de bătut te poţi bate cum îţi vine mai bine, dă-i cu mînie, muşcă cu dinţii, da nu te lega de oameni cînd se hodinesc ! Dă-le pace să doarmă. Totuna nu faci nici o scofală, îţi strici gloanţele de pomană. Şi-atît ! N-au bieţii oameni un pic de hodină.

După o clipă, molfăitului sonor şi măsurat al cailor i se mai adăugă încă o răsuflare de om adormit.

XVI

Omul care gonea în frunte întrebă cu sufletul la gură :

— Da unde-s ?

Celălalt, venind pe urma lui, răspunse din fugă :

— Uite-aici. Vezi copacul ? Acolo-s, pe şuşa. Şi strigă : Mă-tu-şă Gorpi-na-a !

Din întuneric se auzi :

— Ce-i ?

— Aicea sînteţi ?

— Da, aici !

— Unde-i căruţa ?

— Chiar acolo unde staţi. Dincolo de şanţ, la dreapta.

O clipă după asta răzbătu prin întuneric alt glas, ca de turturică, tînguitor şi plin de lacrimi.

— Stepane-e !... Nu mai trăieşte, Stepane-e !...

Şi femeia îi întinse cu smerenie pruncul. Soldatul luă ghemotocul înfăşurat, ciudat de ţeapăn şi rece, de parcă ar fi fost un boţ de gheaţă, duhnind totuşi un miros greu. Femeia îşi lipi capul de pieptul soldatului şi, dintr-o dată, întunericul fu sfîşiat de plînsul ei răsunător, deznădăjduit.

— Nu mai trăieşte, Stepane...

Muierile apărură pe dată. Pentru o treabă ca asta nu-s niciodată ostenite şi nici somn nu mai au. Făpturile lor se conturau confuz, stînd roată în jurul căruţei. Şi femeile se cruceau, oftau, dădeau sfaturi.

— Plînge, în sfîrşit.

— Asta are s-o uşureze.

— Trebuie să-i sugă cineva laptele, c-altfel are să i se urce la cap.

Muierile îi pipăiră sînii umflaţi de lapte.

— Parcă-s de piatră !

Apoi prinseră a se închina mormăind rugăciuni, îşi lipiră buzele de sfîrcuri şi supseră, scuipară cu cucernicie în trei părţi ale zării şi făcură semnul crucii peste laptele scuipat.

Oamenii se apucară să sape în beznă groapa, printre tufele joase de mărăcini adînc înfipte în pămînt. Lopeţile aruncau pămîntul în întuneric. De cum fu gata groapa, coborîră pruncul înfăşurat în pînză, traseră bulgării înapoi şi neteziră pămîntul.

— Nu mai e, Stepane-e !...

Omul se bănuia în beznă ca o mogîldeață neagră, îmbrățișînd cu amîndouă mîinile o tufă de mărăcini. Smiorcăia înăbușit, și nu puteai ști dacă-i gîlgîie plînsul în gîtlej sau dacă icnește, așa cum icnesc băietanii cînd se iau la trîntă. Porumbița îi cuprinse gîtul cu brațele.

— Stepane-e... Stepane-e... Stepane-e !...

Și lacrimi fierbinți luminară iarăși întunericul.

— Nu mai este... s-o sfîrșit cu el, Stepane !...

XVII

Noaptea stăpînea acum peste toate. Nicăieri nici focuri, nici larmă de glasuri. Nimic alta decît molfăitul zgomotos al cailor. Într-un tîrziu încetă și asta. Parte din cai adormiră. În puțină vreme se lumina de ziuă.

De-a lungul munților negri și tăcuți se întindea mută, nesfîrșită, pata întunecată a taberei.

Somnoroasa moleșeală dinaintea zorilor, biruitoare asupra tuturor ființelor, într-un singur loc nu se făcuse simțită de fel. Printre copacii unei livezi adormite licărea o luminiță. Cineva veghea acolo pentru toți.

Într-o sufragerie uriașă, cu pereții tapetați în imitație de stejar, cu tablouri de preț sfîrtecate atîrnînd pe pereți, la lumina chioară a unei lumînărele de ceară, se vedeau îngrămădite claie peste grămadă prin unghere piramide de arme și șei. Pe perdelele și portierele scumpe smulse de la geamuri și întinse pe jos, sforăiau soldați adormiți în cele mai ciudate poziții. În odaie mirosea greu a sudoare omenească și a grajd.

Din dreptul ușii privea ochiul negru și îngust al unei mitraliere.

La masa impunătoare de stejar sculptat, ocupînd întreg mijlocul sufrageriei, sta Kojuh, cu ochii săi mici și pătrunzători, de a căror săgetare nimeni nu scapă, ațintiți asupra unei hărți întinsă pe toată masa. Flacăra acelei lumînărele de biserică pîlpîia într-una, ceara picura într-o grămăjoară ce se întărea mereu, în timp ce umbre vii și mișcătoare se agitau pe masă și pe pereți, pe chipurile oamenilor.

Aghiotantul se apleca peste marea albastră şi peste lanţurile de munţi, semănînd cu nişte urechelniţe păroase, şi le privea cu luare-aminte.

Deoparte aştepta unul din agenţi, cu puşca în bandulieră, cartuşierele înşirate pe centiron, sabia la şold, şi toate cîte se aflau pe el jucau sub umbrele tremurătoare.

Încremeneau doar în clipa în care flacăra luminării rămînea pentru o vreme nemişcată.

— Uite, îşi puse aghiotantul degetul pe una din urechelniţe. Ne mai pot ataca şi din văgăuna asta.

— N-au cum răzbi pînă aici. Îs prea înalţi munţii acolo ca să-i poată trece, aşa că prin partea asta n-ai cum răzbi.

Aghiotantul îşi picură pe mînă un strop de ceară fierbinte.

— Numai de-am ajunge la cotitura asta, că-ntr-acolo nu se mai vîră ei. Trebuie să ne silim din răsputeri s-o ţinem tot înainte.

— Nu mai avem nimic de halit.

— Tot un drac ! Parcă de-am rămîne pe loc or să ne pice colaci din cer ? Singura noastră scăpare îi să mergem într-una. Aţi trimis după comandanţi ?

— Vin numaidecît, răspunse agentul îndreptîndu-şi trunchiul, în timp ce pe faţă-i pîlpîiau aceleaşi umbre jucăuşe.

Doar în ferestrele imense stăruia, nemişcată, bezna nopţii.

Ta-ta-ta-ta... răsună undeva departe în văgăunele negre ale munţilor, şi noaptea, iarăşi, fu străbătută de şuvoiul ameninţării.

De altfel paşii grei care răsunară mai întîi pe scări, pe terasă şi apoi în sufragerie, aduceau ei înşişi ameninţarea sau numai vestea despre ea. Pînă şi la lumina săracă a acelei lumînări uşor pîlpîitoare, se putea vedea cît de colbăiţi erau comandanţii, cît de colţuroase feţele lor, din pricina oboselii, arşiţei şi a marşurilor fără răgaz.

— Ei, ce se-aude pe-acolo ?

— I-am pus pe fugă.

În sufrageria uriaşă, abia luminată, totul era confuz, nelămurit.

— N-au cu ce ataca, se auzi glasul răguşit al unuia dintre ei. De-ar avea barem tunuri. Dar n-au decît o singură mitralieră, ş-atîta tot.

Kojuh împietri încruntat şi toţi pricepură că nu de atacul cazacilor se sinchisea el.

Comandanţii se înghesuiră în jurul mesei, unii fumînd, alţii mestecînd vreo coajă de pîine, cei mai mulţi cercetînd obosiţi şi fără să se concentreze harta întinsă pe masă, cu acelaşi aer confuz şi nelămurit.

Kojuh mormăi printre dinţi :

— Văd că nu executaţi ordinele.

Pe feţele istovite, pe cefele prăfuite ale comandanţilor jucau umbre tremurătoare. Şi deodată glasurile lor puternice, obişnuite să comande în aer liber, umplură de-a valma sufrageria.

— Soldaţi-s rupţi de oboseală.

— Pe-ai mei nici în picioare nu-i mai poţi scula.

— La mine nici focurile nu şi le-au aprins măcar. Cum le-am anunţat halta, au căzut din picioare ca morţi.

— E cu putinţă să facem mereu asemenea marş forţat ? Păi, dac-om ţine-o tot aşa, în cîteva zile se duce dracului toată armata...

— În doi timpi şi trei mişcări !

Faţa lui Kojuh arăta ca de piatră. Ochii săi mici sub fruntea încruntată, cu sprîncenele aduse înainte, nu priveau, ci aşteptau doar, ascultînd parcă cu încordare. Bezna încremenise în dreptul ferestrelor deschise larg şi tot ce se bănuia dincolo, în cuprinsul nopţii, se bănuia trudit, copleşit de o vagă nelinişte. Dinspre munţi nu mai izbucneau împuşcături. De aceea bezna dintr-acolo părea şi mai densă.

— În tot cazul, în ce mă priveşte nu-s de loc dispus să-mi risc unitatea, urlă un colonel, ca şi cum ar fi dat o comandă. Eu răspund moral de viaţa, sănătatea şi soarta oamenilor care mi-au fost încredinţaţi.

— Nici că se poate mai adevărat ! îl susţinu un comandant de brigadă, pe care statura, încrederea în sine şi obişnuinţa de a comanda îl deosebeau de ceilalţi.

Fusese ofiţer în vechea armată şi socotea că-n sfîrşit venise vremea să-şi dea la iveală întreaga capacitate şi tot talentul ascuns, pe care vîrfurile armatei ţariste le ţinuseră atît de nechibzuit şi de prosteşte sub obroc.

— ...nici că se poate mai adevărat. Afară de asta, planul operativ nu-i de fel pus la punct. Cu totul altfel trebuiau dispuse unităţile. În fiecare clipă ni se poate tăia drumul.

— De-aş fi eu în locul lor, îi luă vorba din zbor, cu aprindere, un comandant de sotnie din unităţile căzăceşti de Kuban, zvelt şi cu mijlocul subţirel strîns în cerkeska, cu pumnal de

argint la cingătoare şi cu căciula cu fund de postav pusă semeţ pe-o ureche. De-aş fi eu în locul cazacilor, aş năvăli pe neaşteptate asupra coloanei şi, cît ai zice peşte, praful şi pulberea s-ar alege.

— Şi-apoi nici tu dispoziţii, nici tu ordine... Ce sîntem noi ? Hoardă sîntem, bandă ?

Kojuh rosti rar şi apăsat :

— Cine comandă aici, eu sau voi ?

Vorbele acestea puseră parcă o pecete de neşters în atmosfera din încăperea vastă. Ochişorii mici şi pătrunzători ai lui Kojuh aşteptau. Dar nu un răspuns aşteptau.

Sub jocul umbrelor tremurătoare chipurile celorlalţi îşi schimbau trăsăturile, expresia.

Şi din nou glasurile lor puternice şi răguşite de vînt se învolburară prin încăpere.

— Şi răspunderea noastră, a celorlalţi comandanţi, e la fel de mare !

— Pînă şi pe vremea ţarului era obiceiul să te sfătuieşti în clipe grele cu ofiţerii, dar mai ales acuma, în vreme de revoluţie.

Vorbele lor însă ascundeau altfel de gînduri :

„Mă nătîngule, bondocule, stîrpitură, ţopîrlane, nu înţelegi şi capul tău n-o să înţeleagă niciodată toată complexitatea situaţiei. Gradul de ofiţer l-ai căpătat pe front, or pe front, din lipsă de ofiţeri adevăraţi, pînă şi neghiobii erau făcuţi ofiţeri. Te-or fi ales ele masele conducător, numai că masele au orbul găinilor..."

Astfel de gînduri exprimau privirile, feţele, făpturile foştilor ofiţeri ţarişti. Nici ceilalţi comandanţi însă — butnarii, stolerii, spoitorii, bărbierii — nu gîndeau altfel :

„Ai fi tu de-ai noştri, dar de ce ăi fi mai dihai decît unul de-alde noi ? Şi de ce-ai fi tu comandantul şi nu noi ? Am scoate-o şi noi la capăt, ba încă mult mai bine decît tine..."

Kojuh asculta tot ce spuneau deopotrivă şi unii, şi alţii — atît vorbele lor cît şi ce se ascundea dincolo de vorbe. Sta cu ochii micşoraţi aţintiţi dincolo de ferestre, ascultînd vuietul întunericului, şi aştepta.

Şi aşteptarea lui se împlini.

Mai întîi undeva în depărtări se iscă în mijlocul nopţii un zvon slab şi înfundat. Apoi zvonul acela se întări din ce în ce mai mult, deveni mai lămurit, crescu şi se limpezi într-atîta, că se puteau deosebi acum nenumăraţi paşi călcînd apăsat şi

greoi prin întuneric. O dată ajunși la scări, pașii își pierdură din ritmul inițial, se desfăcură și urcară scările în dezordine, care cum nimerea, bocăniră un timp pe verandă și, o clipă după aceea, pe ușile negre date în lături se revărsă în lumina tulbure din sufragerie un șuvoi de soldați. Atît de mulți, că umplură pînă în unghere vasta sufragerie. Chipurile lor se desluşeau anevoie, dar cert este că erau mulți la număr și toți arătau ca unul. Comandanții se înghesuiră la capătul mesei peste care stătea întinsă harta. Flacăra lumînării de-abia pîlpîia.

În lumina asta tulbure soldații tușeau, își suflau nasul, scuipau pe podele și-și ștergeau scuipatul cu picioarele, fumau. Fumul puturos de mahorcă se împrăștia valuri peste mulțimea adunată aici.

— Tovarăși !...

În vasta încăpere plină de lume și abia luminată se făcu liniște.

— Tovarăși !...

Cuvintele răzbeau greu printre dinți.

— Atît voi, tovarăși delegați de companii, cît și voi, tovarăși comandanți, trebuie să cunoașteți situația în care ne aflăm. Orașul și portul din spatele nostru sînt ocupate de cozaci. Douăzeci de mii de soldați roșii, răniți ori bolnavi, au rămas în mîinile lor, și pe toți acești douăzeci de mii de oameni i-au ucis cozacii pînă la unul, din ordinul ofițerilor. Aceeași soartă ne așteaptă și pe noi. Cozacii se țin pe urmele ariergărzii de la coloana a treia și ne hărțuiesc într-una. În dreapta noastră e marea, în stînga sînt munții. Între ele, o fundătură și în fundătura asta ne găsim noi. Cozacii gonesc dincolo de munți, căutînd să se strecoare prin trecători ca să răzbească pînă la noi, iar noi sîntem nevoiți să le respingem fără încetare atacurile. Și n-au să ne dea pace pînă n-om ajunge acolo unde munții cîrmesc dinspre mare. Acolo munții-s înalți și se-ntind în adîncime, așa că n-au cum răzbate cozacii pînă la noi. Mergînd așa de-a lungul țărmului, putem ajunge la Tuapse. Trei sute de verste sînt pînă acolo. Iar de-acolo pornește peste munți o șosea pe care, dacă o urmăm, trecem iarăși în Kuban, unde se află forțele noastre principale și unde ne e și scăparea. Trebuie să ne încordăm din răsputeri și să mergem mai departe. Provizii mai avem numai pentru cinci zile, așa că dacă n-o luăm din loc crăpăm cu toții de foame. Atîta ne rămîne : să mergem, să mergem într-una. Nu să mergem, ci să alergăm, și să nu ne mai fie gîndul nici la somn,

nici la apă, nici la mîncare. Numai mergînd cît ne-or ține picioarele putem scăpa. Iar de-o fi să ne taie cineva calea, răzbim printr-înșii.

Kojuh tăcu, fără să se uite la nimeni.

În odaia plină de oameni și de ultimele umbre pe care le arunca flacăra lumînării pe sfîrșite, se făcu liniște. Aceeași liniște domnea și în noaptea uriașă de dincolo de ferestrele negre, ca și deasupra întinsului tăcut al mării.

Strălucirea zecilor de ochi pe care Kojuh nu-i vedea, dar pe care-i simțea, îl luminau. Reluă printre dinții strînși, înspumați ușor :

— Pîine și furaje, în drum, nu-i nici o nădejde să găsim, așa că nu ne rămîne altceva decît să gonim într-un suflet pînă ce-om ieși la cîmpie.

Tăcu din nou cîteva clipe, coborî ochii în podele și adăugă cu greutate :

— Eu renunț la comandă. Alegeți-vă alt comandant.

Lumînarea arsese pînă la capăt și întunericul învălui deopotrivă toată încăperea. Peste toate se întinse, nemișcată, liniștea.

— Ce, nu mai sînt lumînări ?

— Ba sînt, zise aghiotantul, aprinzînd unul după altul bețe de chibrit care cu flăcăruia lor luminau zeci de ochi nemișcați, pironiți asupra lui Kojuh ; stingîndu-se la răstimpuri, iarăși se întunecau toate.

În sfîrșit fu aprinsă o lumînărică subțire de ceară, și asta descleștă dintr-o dată oamenii din încremenirea lor, le dezlegă limbile. Oamenii se porniră din nou să tușească, să-și sufle nasul, să scuipe și să șteargă scuipatul cu picioarele, să-și întoarne capetele unul către altul.

— Tovarășe Kojuh, începu să vorbească un comandant de brigadă, potolit și tărăgănat de parcă n-ar fi comandat niciodată. Ne dăm cu toții seama prea bine de toate greutățile și piedicile uriașe care ne stau în cale. Din urmă ne paște pieirea, dar de-o fi să rămînem pe loc aceeași pieire ne paște și în față. Pentru asta trebuie să mergem înainte cu cea mai mare iuțeală. Și numai dumneata, cu energia și cu ingeniozitatea dumitale, vei fi în stare să scoți armata noastră la liman. Nădăjduiesc că asta-i și părerea tuturor tovarășilor mei.

— Așa-i !... Întocmai !... Te rugăm !... se grăbiră să răspundă comandanții în cor.

Ochii zecilor de soldaţi sticleau în semiîntuneric, pironiţi la fel de stăruitor asupra lui Kojuh.

— Cum să renunţi dumneata la comandă ? i se adresă comandantul cavaleriei, împingîndu-şi căciula cu fund de postav pe ceafă cu un gest atît de violent, că era cît pe ce să-i cadă din cap. Păi, nu te-am ales noi cu toţii ?

Soldaţii îl priveau tăcuţi pe Kojuh şi doar ochii le luceau în orbite.

Privirea lui Kojuh păru şi mai pătrunzătoare sub fruntea boltită :

— Bine, tovarăşi. Pun însă o singură condiţie, obligatorie pentru toţi, pe care s-o iscăliţi : pentru orice neexecutare de ordin, cît de neînsemnată, împuşcarea. Iscăliţi !

— Cum aşa ? Păi noi...

— Da de ce-am face-o ?...

— Şi de ce adică n-am iscăli ?

— Da sîntem şi aşa, oricînd... răspunseră şovăind comandanţii, pe diferite glasuri.

— Ei, băieţi ! se-ntoarse Kojuh cu fălcile încleştate spre delegaţi. Ia spuneţi şi voi acuma, ce părere aveţi de povestea asta, măi băieţi ?

— Moarte !... detunară zecile de glasuri, spărgînd pereţii sufrageriei şi revărsîndu-se prin ferestrele negre, larg deschise spre pustiul nopţii.

— Să-i împuşti ! Mama lor... Ce să stai şi să te uiţi la gura lor, dacă nu ixicută ordinele. Dă-le la cap !

Asemeni cercurilor unui butoi, care plesnesc pe neaşteptate, eliberate parcă, soldaţii foiau neliniştiţi pe loc, înfruntîndu-se unii cu alţii, agitîndu-se fără răgaz, suflîndu-şi nasurile şi îmbrîncindu-se, trăgînd grăbiţi din ţigări şi strivind chiştoacele sub picior.

Încleştat, Kojuh rosti printre dinţi, apăsat, ca să le intre bine în cap tuturor :

— Oricine va călca disciplina, comandant sau soldat de rînd, va fi împuşcat.

— Să fie împuşcat ! Să fie împuşcaţi toţi, mama lor de javre, orice-or fi, comandanţi sau soldaţi ! clocotiră din nou glasurile, spărgînd şi de astă dată pereţii sufrageriei, care din nou nu mai părea aşa de vastă ca la început, şi revărsîndu-se în noaptea de afară.

— Bine. Atunci, tovarăşe Ivanko, scrie : comandanţii se învoiesc ca la cel mai mic act de indisciplină sau neexecutare de ordine să fie împuşcaţi fără judecată. Să semneze toţi.

Aghiotantul scoase din buzunar un petic de hîrtie şi, aplecat asupra mesei, chiar lîngă flacăra lumînării, începu a scrie.

— Iar voi, tovarăşi, întoarceţi-vă la unităţi şi aduceţi oamenilor voştri la cunoştinţă hotărîrea pe care am luat-o aici : disciplină de fier, fără nici o cruţare pentru nimeni.

Împingîndu-se şi înghesuindu-se spre uşi, soldaţii aruncară ţigările, tropăiră pe verandă, pe scări şi-n grădină — şi multă vreme glasurile lor se auziră înviorînd întunericul departe şi tot mai departe.

Deasupra mării zarea începea să albească.

Şi, dintr-o dată, comandanţii simţiră că li se luase o piatră de pe inimă. Toate se luminaseră şi erau acum simple, limpezi şi precise. Glumeau, rîdeau şi treceau pe rînd să-şi pună iscăliturile pe sentinţa de moarte.

La fel de încruntat ca şi pînă atunci, Kojuh dădea ordine scurte, ca şi cum tot ce se întîmplase n-ar fi avut nici o legătură cu măreaţa şi foarte însemnata sarcină pe care era chemat s-o îndeplinească.

— Tovarăşe Vostrotin, ia-ţi compania şi...

Prin noapte se apropia un cal galopînd şi după cîteva clipe galopul său fu oprit brusc în faţa verandei. Se auzi apoi sforăitul calului, în timp ce era legat de stîlp, trupul său scuturîndu-se şi scările şeii sunînd.

În semiîntunericul tulbure şi tremurător, se ivi un cazac de Kuban purtînd pe cap o căciulă cu fund de postav.

— Tovarăşe Kojuh, raportă el. Coloanele a doua şi a treia s-au oprit peste noapte la zece verste în urmă. Comandantul vă ordonă să aşteptaţi aci pînă ce au să sosească şi coloanele lor, ca s-o porniţi înainte împreună...

Kojuh îl privea, iar trăsăturile feţei sale arătau împietrite, nemişcate parcă.

— Altceva ?

— Cete de marinari umblă printre soldaţi şi convoaie, urlă şi încearcă să abată oamenii din drum, îi îndeamnă să nu mai asculte de comandanţi. Spun că soldaţii trebuie să-şi comande singuri. Şi mai spun că Kojuh trebuie ucis...

— Altceva ?

— Cazacii au fost alungați din trecătoare. Pușcașii noștri au pătruns pe ocolite pînă deasupra lor și i-au gonit de cealaltă parte a munților, așa că-ntr-acolo acuma e liniște. Trei de-ai noștri îs răniți — unul mort.

Kojuh tăcu un răstimp, apoi zise :

— Bine. Poți pleca.

În sufragerie, chipurile oamenilor și lucrurile de pe pereți se deosebeau mai lămurit. În cadrul unui tablou se bănuia albastrul unei mări creată de un penel măiestru ; în cadrul uneia din ferestre abia începea să albăstreze marea cea vie și minunată.

— Tovarăși comandanți, peste un ceas toate unitățile se pun în marș. Marș forțat. Oprire numai atît cît e nevoie pentru adăpat oamenii și caii. În dreptul fiecărei trecători postați grupe de pușcași întărite cu mitraliere. Nu lăsați unitățile să se rupă una de alta. Urmăriți cu străşnicie ca populația să nu fie obijduită. Raportați-mi cît mai des prin agenți călări starea unităților !...

— Am înțeles ! tunară într-un glas comandanții.

— Dumneata, tovarășe Vostrotin, rămîi cu compania în coada coloanei, tampon între noi și marinari, nu-i lăsa să se țină de coloana noastră. N-au decît să meargă cu cealaltă coloană.

— Am înțeles !

— Ia cîteva mitraliere cu dumneata și, la nevoie, trage în plin.

— Am înțeles !

Comandanții se îndreptară spre ieșire.

Kojuh începu să dicteze aghiotantului un ordin pe armată, prin care unora dintre comandanți le lua comanda, pe unii îi muta la alte unități, pe alții îi înainta la comanda unor unități mai mari.

Aghiotantul împături apoi harta și ieși împreună cu Kojuh.

În încăperea uriașă, pustie acum, cu podelele pline de scuipat și de resturi de țigară, pîlpîia doar flacăra roșietică a spicului de lumînare uitată, domnea tăcerea și stăruia încă mirosul greu în urma celor ce fuseseră convocați la adunare. Lemnul de sub spicul lumînării aprinse începu să se scorojească înnegrindu-se și fumega ușor. Puștile și șeile nu mai erau acolo.

Pe ușa mare, cu amîndouă canaturile date în lături, se zărea marea peste întinsul căreia pluteau vălurile ușoare de pîclă albăstrie, dinaintea zorilor.

De-a lungul țărmului, de-a lungul munților, de la un cap la celălalt al coloanei, tobele sunau deșteptarea și bătaia lor era asemenea unei ploi cu mazăre măruntă. Undeva trîmbițau niște goarne, gîgîind ciudat ca un cîrd de lebede de alamă, și ecourile lor metalice se rostogoleau pe sub munți, prin prăpăstii și pe țărm pentru ca să piară apoi în largul mării nemărginite. Deasupra minunatei vile, părăsită de curînd, se ridica un stîlp uriaș de fum. Lumînărica uitată aprinsă își făcuse datoria.

XVIII

Coloanele a doua și a treia care veneau în urma coloanei lui Kojuh rămăseseră mult în urmă. Nimeni n-avea chef să se silească prea mult. Bîntuia arșița și oamenii erau tare osteniți. De cum cădea seara, coloanele se opreau pentru popasurile de noapte, iar dimineața porneau la drum, cît mai alene. Spațiul pustiu care albea pe șosea, între coloana din cap și celelalte două din urmă, se făcea tot mai mare.

La popasurile pentru înnoptat, tot așa, pe nenumărate verste se întindea și tabăra lor, de-a lungul șoselei, șerpuind între munți și țărmul mării — oamenii erau la fel de colbăiți, istoviți de marș și sleiți de arșița soarelui. Dar din clipa în care făceau haltă, aprindeau voioși focurile, se porneau pe glume, rîs și taifas, înhățau repede armonicile, și se revărsau atunci fermecătoare cîntări ucrainene, unele duioase și mergînd drept la inimă, altele pline de mînie și amenințare, ca și istoria acestui popor.

Rătăceau și aici printre focuri cete de marinari goniți din prima coloană, înarmați pînă-n gît cu pistoale și grenade, înjurînd de mama focului și bombănind :

— Ce sînteți voi, mă, turmă de oi ? După cine vă țineți ? După unul cu epoleții de aur din armata țaristă. Și cine-i, mă rog, Kojuh ăsta ? Nu l-o slujit el pe țar ? L-o slujit ! Iar acuma, iacătă, s-o făcut bolșevic. Știți voi cine-s bolșevicii ? Or venit

din Germania în vagoane plumbuite ca să iscodească ce şi cum pe la noi, iar în Rusia s-au găsit proşti care să se ţină după ei ca scaiul de oaie. Ştiţi voi că-s înţeleşi în taină cu Wilhelm ? Asta e, oi tîmpite ce sînteţi ! Duceţi la pieire Rusia, duceţi la pieire norodul rusesc. Noi, socialiştii-revoluţionari, n-am ţinut seamă de nimeni şi de nimic. Guvernul bolşevic de la Moscova ne-a dat ordin să predăm flota nemţilor. Dar noi încalte am înecat-o, şi s-au ales nemţii cu buza umflată. Auzi comedie, de ce-au fost în stare ! Iar voi, voi sînteţi nişte golani şi habar n-aveţi de nimic. Umblaţi după ei cu capetele-n pămînt, ca o turmă. Bolşevicii s-au înţeles pe ascuns cu nemţii. I-au vîndut lui Wilhelm Rusia, cu toate ale ei, şi au primit în schimb de la nemţi un tren întreg cu aur. Sînteţi nişte rîioşi împuţiţi... Fi-v-ar să vă fie !

— Ce tot lătraţi, mă, ca nişte cîini ? Ia mai duceţi-vă şi-n mama voastră...

Îi suduiau ei, soldaţii, pe marinari, însă nu se-ndepărtau bine aceştia, că şi începeau să le calce pe urme :

— Ce-i drept îi drept... Or fi ei marinarii nişte mincinoşi, da de data asta i-adevărat ce grăiesc. De ce nu ne-ajută bolşevicii ? Cozacii ne hărţuiesc. Da cei de la Moscova de ce nu se sinchisesc de noi, de ce nu ne trimit nici un fel de ajutoare ? Numai la ei se gîndesc.

Ca şi mai înainte, dinspre trecătoarea ce se zărea neagră chiar şi în întunericul nopţii, se auziră împuşcături. Tot atunci, fulgerară în mai multe locuri timp de-o clipă nişte stele mici de foc, repede mistuite. O mitralieră turui o vreme, apoi tabăra uriaşă se scufundă încet în linişte şi pace.

Şi întocmai ca la coloana întîi, tot într-o vilă pustie, cu veranda dînd spre marea nevăzută, se strînseră şi aici comandanţii celor două coloane. Adunarea nu se deschise pînă ce un călăreţ nu aduse nişte lumînări de stearină pe care le descoperise într-un cătun din apropiere. Tot pe o masă de sufragerie era şi aici întinsă harta, parchetul de asemeni era acoperit cu mucuri de ţigară şi tot atît de stinghere atîrnau pe pereţi tablouri scumpe, cu pînzele găurite ori sfîşiate.

Uriaşul acela blajin, cu barba neagră, Smolokurov, care nu ştia cum să-şi cheltuiască forţa fizică, şedea la masă, îmbrăcat într-o bluză albă marinărească, cu picioarele crăcănate, şi sorbea ceai. În jurul lui se aflau comandanţii de unităţi.

Din felul cum fumau, își aruncau unul altuia vorbele și striveau sub picior resturile de țigară, se vădea că nu prea știau cum să înceapă.

Și, ca și dincolo, fiecare din cei adunați aici se socotea cel chemat să salveze uriașa masă de oameni, scoțînd-o la liman.

„Încotro ?“ își zicea fiecare.

Situația era tulbure și plină de nesiguranță. Ce-i aștepta înainte ? De un singur lucru erau încredințați : că din spate îi alunga pierzarea.

— Trebuie numaidecît să alegem un comandant peste cîteșitrele coloane, începu un comandant.

— Așa-i ! Întocmai ! vuiră laolaltă.

Fiecare, însă, ar fi vrut să spună : „E de la sine înțeles că pe mine ar trebui să mă aleagă“, dar nu putea să declare lucrul acesta.

Și tocmai pentru că toți doreau același lucru, se fereca fiecare în tăcerea lui, nici cu coada ochiului nu se uitau unul la altul și fumau.

— La urma urmei tot trebuie să facem ceva, tot trebuie să alegem pe cineva. Eu, unul, îl propun pe Smolokurov.

— Smolokurov !... Smolokurov !...

Astfel că dintr-o dată ieșirea din impas fusese găsită. Fiecare gîndea : „Smolokurov ăsta e un tovarăș pe cinste, băiat de treabă, îi cu trup și suflet de partea revoluției, are un glas care se aude cale de-o poștă, urlă la mitinguri ca nimeni altul, iar dacă o să-și rupă gîtul în treaba asta, atunci... atunci bineînțeles că o să se apeleze la mine...“

Și toți izbucniră din nou într-un singur glas :

— Smolokurov !... Smolokurov !...

Stînjenit, însă, Smolokurov își întinse în lături brațele uriașe :

— Păi, știți și voi... Dac-ar fi vorba de apă, mai zic și eu, la nevoie aș putea să comand chiar ș-un cuirasat. Da aicea sîntem pe uscat.

— Smolokurov !... Smolokurov !...

— Ei bine, dacă vreți voi... fie ! M-oi apuca și de asta, numa să știți, fraților, că trebuie să mă ajutați cu toții, c-altfel cum vine asta, eu singur să... Ei, bine. Mîine pornim. Scrie ordinul de zi.

Toţi ştiau însă prea bine că, indiferent dacă se scriau sau nu se scriau ordinele, altceva n-aveau de făcut decît să se tîrască înainte, mereu înainte, rămînerea pe loc sau întoarcerea în braţele cazacilor însemnînd fără doar şi poate pieirea tuturora. Şi toţi îşi dădeau seama că, deocamdată, nici lor nu le rămînea altceva, poate, decît să aştepte pînă ce Smolokurov, nemaiştiind pe unde să-şi scoată cămaşa, va încurca lucrurile şi cu ordinele sale îşi va frînge gîtul. Deşi, la drept vorbind, nici n-avea cum îşi frînge gîtul, deoarece altceva n-avea de făcut decît să se ţină tîrîş-grăpiş pe urmele coloanei lui Kojuh.

Cineva zise :

— Trebuie să i se trimită lui Kojuh ordinul de zi ca să afle că a fost ales un comandant nou.

— Ce-i pasă lui de asta, că el tot cum l-o tăia capul are să facă, vuiră glasuri de jur împrejur.

Smolokurov izbi aşa de îndîrjit cu pumnul în masă, încît scîndurile mesei gemură parcă.

— Las' pe mine, că-l fac eu să se supună ! N-a şters-o el spre oraş cu coloana în chipul cel mai ruşinos ? Ar fi trebuit să rămînă acolo, să primească bătălia şi să moară cu cinste.

Privirile tuturora stăteau aţintite asupra lui. Smolokurov îşi îndreptă din şale trupul uriaş, şi nu atît vorbele sale, cît statura impunătoare şi gestul frumos al braţului întins erau convingătoare. Şi dintr-o dată toţi simţiră că s-a găsit o ieşire din acest impas. Pentru toate cîte se întîmplaseră numai Kojuh era vinovat ! O luase razna înainte, nu lăsase nimănui prilejul să se folosească de situaţie şi să-şi arate vitejia, de aceea, de-acum înainte, va trebui ca toţi pînă la unul să-şi încordeze forţele şi toată luarea-aminte numai în lupta pe care o vor duce împotriva lui.

Se puseră pe treabă numaidecît cu înfrigurare. Trimiseră mai întîi spre Kojuh un agent călare, ca să-l ajungă chiar în timpul nopţii. Apoi organizară un comandament, scoaseră nişte maşini de scris şi puseră pe picioare o cancelarie. Şi i-au dat drumul.

Începură să bată la maşină foi volante către soldaţi, în vederea educării şi organizării lor :

„Noi, soldaţii, nu ne temem de duşman..."

„Ţineţi minte, tovarăşi, că armatei noastre nu-i pasă de primejdii..."

Toate aceste foi volante erau multiplicate, citite în companii şi escadroane. Soldaţii le ascultau neclintiţi, fără să-şi

dezlipească privirile de pe buzele vorbitorului, apoi făceau pe dracu-n patru, întrebuinţînd tot felul de şiretlicuri, adesea chiar bătîndu-se, ca să pună mîna pe cîte o foaie din acestea, o netezeau frumos pe genunchi, o răsuceau şi o fumau.

Îi trimiteau şi lui Kojuh asemenea foi volante, însă acesta, pe zi ce trecea, se depărta tot mai mult cu coloana lui şi tot mai mare devenea pe şoseaua pustie spaţiul gol dintre ei, ceea ce îi întărîta foarte mult pe cei din urmă.

— Tovarăşe Smolokurov, lui Kojuh ăsta nici nu-i pasă de dumneata. O ţine razna tot înainte, i se adresau subalternii. Nici capul nu-l doare de ordinele dumitale...

— Ce să-i faci ! rîdea Smolokurov cu bunătate. V-am spus doar că sînt marinar şi că nu mă pricep în treburile de pe uscat...

— Da dumneata eşti comandant peste întreaga armată, doar dumneata ai fost ales, şi-atunci Kojuh este subalternul dumitale.

După asemenea cuvinte, Smolokurov tăcea cîteva clipe şi apoi, deodată, întreaga lui făptură de uriaş izbucnea plină de furie :

— Bine ! Las', că-l dau eu pe brazdă !... Îl dau eu pe brazdă !...

— Ce rost are să ne tîrîm mereu pe urmele lui ? Trebuie neapărat să întocmim un plan, un plan al nostru. În timp ce el o ţine într-una de-a lungul ţărmului cu gîndul să ajungă la şoseaua care duce dinspre mare spre stepele Kubanului, peste munţi, prin trecătoare, noi putem trece munţii pe aici, de-a dreptul prin Dofinovka, e aici un drum vechi peste munţi. Scurtăm drumul.

— Ordin urgent către Kojuh să-şi oprească coloana unde se află ! tună Smolokurov. Iar el să se înfăţişeze numaidecît la mine pentru consfătuire. Toată armata va trece munţii pe aici. Dacă nu se opreşte, pun artileria pe el.

Kojuh însă nu se înfăţişă şi-şi văzu de drum, tot mai departe şi mai departe, fără să poată fi ajuns din urmă.

În această situaţie, Smolokurov ordonă trupelor să apuce drumul peste munţi. Atunci şeful său de stat-major, fost elev al academiei militare şi om care îşi dădea seama de situaţie, folosind prilejul cînd ceilalţi comandanţi nu se aflau în preajma lui Smolokurov, ştiind prea bine că, faţă de ei, Smolokurov se

arăta întotdeauna nervos şi foarte îndărătnic, i se adresă cu prudenţă :

— Dacă trecem pe aici, vom fi puşi în situaţia să pierdem în munţii de netrecut convoaiele şi căruţele cu băjenari şi, ceea ce este cel mai grav, artileria, fiindcă drumul care taie munţii spre dincolo e o simplă cărare de munte. Kojuh face foarte bine că merge mai departe, cu gîndul să ajungă la punctul unde şoseaua asta dă în cealaltă, care duce peste munţi. Şi nu uita că, fără artilerie, cazacii trec prin noi ca prin brînză. Or să ne bată pe rînd, şi pe Kojuh, şi pe noi, pînă ne-or stinge.

Şi, deşi limpezi, spusele lui nu erau convingătoare. Convingător pentru el era faptul că şeful de stat-major, deşi absolvent al academiei militare, nu se fălea cu aceasta şi-i vorbea deosebit de atent şi politicos.

— Dă ordin să se ţină şoseaua drept înainte, mormăi încruntat Smolokurov.

XIX

Ca de obicei, de cîte ori coloana lui Kojuh oprea pentru popasul de noapte, în locul somnului şi odihnei răsunau în întuneric larma glasurilor, balalaicile, armonicile şi rîsul fetelor. Sau se revărsau peste tot cuprinsul nopţii, dîndu-i viaţă, coruri armonioase, formate din glasuri tinere, care vibrau puternice, pline de avînt şi de un tainic înţeles :

Ur-lă ma-rea, ur-lă
Vî-nă-ta sti-hie.
Robi la turci, co-za-cii
Gem în grea ro-bie...

Cîteodată, cîntecul unduia lin, altădată izbucnea clocotind. Oare nu cumva însăşi marea îşi ridica şi-şi culca ritmic valurile asemeni acestor glasuri tinereşti ? Şi-n melancolia unor astfel de nopţi întunecoase, nu cumva era însăşi melancolia fetelor şi a flăcăilor care se smulseseră din robia generalilor, a ofiţerilor şi a burjuilor, ca să se bată acum pentru

libertate? Şi-n clocotul îndîrjit, atoatestăpînitor în imperiul nopţii, nu se cuprindea oare chiar bucuria lor de a trăi?

Vî-nă-ta sti-hie...

Marea se afla la un pas numai, acolo jos, dar nu se arăta ochilor şi tăcea neclintită.

Pierzîndu-se parcă în spuza aceasta de fericire amestecată cu durere, contururile munţilor apărură la orizont uşor poleite. Tivul lor dantelat de aur contură şi mai precis înfăţişarea îndoliată oarecum a acelor masive sfîrtecate de natură.

Alunecînd peste piscuri, trecători şi prăpăstii, beteala de argint a lunii încă nevăzute lucea atît de viu că, prin contrast, pădurile, stîncile şi povîrnişurile se iviră mai negre, mai îndoliate, de nepătruns.

Dar după ce luna se arătă în sfîrşit în plinul ei pe înălţimi, aruncîndu-şi ochii vrăjiţi peste toate cele din jur — într-o clipă se schimbă şi faţa lumii. Flăcăii se opriră din cîntat. Toate se vedeau acum mai limpezi. Flăcăii şi fetele leneveau aşezaţi pe pietre, stînci şi trunchiuri răsturnate, iar jos, la picioarele lor, se întindea marea, strălucitoare de nespus. De la o margine la alta a zării, luna îşi vărsa darnică văpaia sa rece de aur topit. Oglinda mării sclipea orbitoare.

— Parc-ar răsufla cineva, murmură un oarecare.

— Se zice că pe toate astea le-a făcut dumnezeu.

— Cum se face că, dacă mergi tot înainte, dai de Romînia, de Odesa sau de oraşul Sevastopol; adică de ce, încotro îţi arată busola, acolo ajungi?

— Nouă, fraţilor, cînd ne băteam pe frontul turcesc, înainte de fiece luptă, ne făcea popa slujbă. Da oricît slujea el, tot cădeau ai noştri, seceraţi cu duiumul.

Fîşii noi de lumină se iveau de un fumuriu bătînd în albastru, se aşterneau peste povîrnişuri; se frîngeau pe terase, dînd la iveală ba un colţ de stîncă albă sau braţele întinse ale vreunui copac, ba cîte o prăpastie cu malurile vrîstate de crăpături, şi toate se înfăţişau acum în lumina lunii lămurite, limpezi şi vii.

De-a lungul şoselei se mişcau, apropiindu-se într-o singură larmă, zgomote şi glasuri, tropăituri şi sudălmi — ca un blestem — sudălmi rostite în toată goliciunea.

Oamenii îşi întoarseră capetele înspre partea aceea...

— Care-s acolo, mă ? Care-s, mama lor, ticăloşii care-njură acolo ?

— Marinarii. Caută potcoave de cai morţi.

O hoardă nesfîrşită de marinari trecea, cînd scăldată în lumina lunii, cînd acoperită de umbrele nopţii, în timp ce pe deasupra ei, în pas cu hoarda parcă, se vînzoleau, asemeni unui nor puturos şi înăbuşitor, josnicele înjurături. Pe ţărmul mării se aşternu plictiseala. Simţindu-se obosiţi, fetele şi flăcăii se întinseră căscînd şi erau pe cale să se împrăştie.

— Trebuie să ne culcăm.

Hăulind, urlînd şi înjurînd, hoarda marinarilor se apropie de un fel de terasă stîncoasă ieşită deasupra drumului. Într-o căruţă, ascunsă de bătaia lunii, dormea Kojuh.

— Încotro ? le barară drumul două santinele înarmate.

— Unde-i comandantul ?

Dar Kojuh şi sărise în picioare, ochii săi, ca de lup, sticlind deasupra căruţei. Santinelele luară poziţie de tragere :

— Să ştiţi că tragem !

— Ce vreţi ? răsună glasul lui Kojuh.

— Uite, am venit la dumneata pentru că eşti comandantul. Ni s-au isprăvit proviziile. Ce să ne facem acuma ? Să crăpăm de foame ? Sîntem cinci mii de suflete. Ne-am jertfit toată viaţa pentru revoluţie, iar acuma nu ne mai rămîne decît să crăpăm de foame.

Faţa lui Kojuh nu se vedea, atît de deasă era umbra în care se afla. În schimb toţi îi vedeau ochii scînteietori, ca de lup.

— Intraţi în rîndurile armatei şi-atunci vă dăm arme şi vă trecem la hrană. Şi proviziile noastre sînt pe sfîrşite. Nu-i putem hrăni decît pe luptătorii sub arme, pentru că altfel n-ar fi chip să răzbatem. Dar pînă şi lor a trebuit să le micşorăm raţiile.

— Şi noi sîntem luptători. De ce vrei să ne bagi cu de-a sila în rîndurile voastre ? Parcă noi nu ştim singuri ce avem de făcut ? Cînd o fi să ne batem, ai să vezi că n-o să ne batem mai prost decît oamenii dumitale, ba chiar mai bine. N-o să ne înveţi dumneata pe noi, care sîntem revoluţionari vechi. Unde eraţi voi, d-ăştia de-alde dumneata, cînd noi scuturam tronul ţarului ? Eraţi ofiţeri în armata ţaristă. Iar acuma, după ce i-am dat revoluţiei totul, să crăpăm de foame ? După dumneata, cine-a pus mai întîi mîna pe băţ acela-i mare şi tare !

Iacătă, în oraş, au doborît la pămînt o mie cinci sute de oameni de-ai noştri ; pe alţii, ofiţerimea i-a îngropat de vii, iar...

— Aceia şi-au dat viaţa, iar voi vă destrăbălaţi pe aici cu muierile...

O turmă de tauri sălbatici parcă răgea în urletul marinarilor :

— Şi ce ne scoţi ochii cu asta, nouă, care am luptat ?

Cei ce se aflau piept în piept cu santinelele urlau şi ameninţau, însă nu era chip să înşeli ochii de lup, pentru că ei pe toate le vedeau şi nimic nu le scăpa. Dacă aici, la un pas, unii urlau şi ameninţau, pe de lături şi undeva înapoi, îşi făceau loc, aplecîndu-se, siluete izolate, străbăteau pe furiş locurile inundate de lumina tulbure, albastră, a lunii, îşi desprindeau din fugă grenadele de la centură. Deodată, ca la un semn, din toate părţile, toţi aceştia se aruncară asupra căruţei înconjurate.

În aceeaşi secundă însă : ta-ta-ta-ta...

Fulgera mitraliera din căruţă. Şi ce supusă era ea acestor ochi de lup. Peste tărîmul împărţit între bezna nopţii şi petele de lumină fumurie ale lunii gloanţele n-avură alt rost decît să le şuiere marinarilor pe la ureche vîntul morţii. Toţi o luară la fugă în dezordine.

— Ian te uită, diavolul ! Şi cîtă dibăcie ! De-am avea şi noi aşa mitraliori, atunci...

Pe toată întinderea ei, tabăra dormea sub lumina fumurie a lunii. Dormeau şi munţii fumegînd în depărtări. Iar peste nemărginirea mării lucea vie o cale de argint.

XX

Nu se luminase bine de ziuă şi capul coloanei se şi întindea undeva, departe, pe şosea.

În dreapta era aceeaşi nemărginită mare albastră, în stînga se înălţau masivele păduroase ale munţilor, dincolo de care se arătau stîncile golaşe ale altora.

De după culmile stîncoase coborau valurile de arşiţă din ce în ce mai neîndurătoare. Nori albi de colb pluteau de-a lungul şoselei. Pe deasupra coloanei de oameni şi vite roiau mii

de muşte sîcîitoare. Aceste muşte nu erau străine de convoaie; ele însele, băştinaşe tot din stepa Kubanului, îi însoţeau cu credinţă pe băjenari încă din clipa în care îşi părăsiseră gospodăriile, înnoptau laolaltă cu ei şi tot laolaltă porneau, în zori, la drum.

Şoseaua se strecura ca un şarpe alb pe sub desişul pădurii. Prin aceste locuri domneau liniştea, umbra şi răcoarea. Stînci se zăreau printre copaci. De la cîţiva paşi doar de şosea, desişul părea de nepătruns. Peste tot se întindea păienjenişul lianelor şi al hameiului sălbatic. Mărăcinii ţeseau neobişnuit de lungi împletituri, şi nemaivăzute tufişuri ţepoase urcau în belşug spre creste. Prin aceste desişuri nu mişunau decît urşi, pisici sălbatice, capre, cerbi, ba chiar şi rîşi, mieunînd noaptea ca mîţele, de te-apuca scîrba. Pe sute de verste nu întîlneai nici o aşezare omenească. De cazaci, nici pomeneală.

Pe vremuri, locurile acestea erau locuite de cerchezi, risipiţi prin munţi. Poteci strîmte şerpuite prin văgăune şi păduri. Pe alocuri se iveau, lipite de cîte o stîncă, căsuţe cenuşii, mici ca bobul de grîu. Tarlale sărăcuţe de porumb răsăreau prin luminişul pădurilor aproape virgine, iar pe firul apelor în defileuri descopereai chiar grădiniţe frumos îngrijite.

Cu vreo şaptezeci de ani în urmă, guvernul ţarist îi izgonise pe cerchezi în Turcia. De-a lungul acestor ani, cărările fuseseră năpădite de buruieni, grădinile cerchezilor se sălbăticiseră, iar pe sute de verste jur împrejur se întindea pustietatea muntoasă şi stearpă, unde nu sălăşluiau decît fiarele.

Raţiile ce se împărţeau pe la halte deveneau din ce în ce mai mici, astfel că flăcăii îşi strîngeau într-una sforicica de la pantaloni.

Convoaiele înaintau anevoie. Răniţii se tîrau agăţaţi de loitrele căruţelor, capetele copiilor se bălăbăneau, singurul tun al coloanei era tras din greu de nişte cai, numai pielea şi osul.

Şoseaua şerpuia neîncetat, cu întorsături neaşteptate, coborînd pe alocuri pînă la malul mării. Şi nu era chip să priveşti albastrul fără capăt al apelor pe deasupra cărora trecea soarele orbitor.

Valuri uşor dantelate, străvezii ca sticla şi strălucitoare, venind din tainice depărtări, spălau necontenit pietrişul mereu umed al plajelor.

Nici o clipă nu-şi îngăduia convoiul răgaz de odihnă. Şi totuşi, laolaltă — flăcăii, fetele, copiii, răniţii — aşa cum

puteau, dădeau buzna spre plajă, scoţîndu-şi din fugă pantalonii zdrenţuiţi, cămăşuicile sau fustele. Într-o clipă armele erau puse în piramidă şi toţi se aruncau în apa albăstrie. Ţîşniri de stropi scînteietori oglindeau în jurul lor numai curcubeie. Aidoma de însorite şi scînteietoare izbucneau apoi rîsetele, ţipetele, strigătele şi exclamaţiile lor — toate îngemănate într-o larmă de voie bună. De abia la ceasul acela, plaja îşi justifica existenţa.

Asemeni unui animal peste fire de uriaş, cu faţa brăzdată de cute blajine şi înţelepte, marea se întindea domoală, mîngîind prietenoasă ţărmul însufleţit şi trupurile bronzate ale oamenilor ce se agitau în apă zbenguindu-se şi rîzînd cu hohote, ţipînd şi stropindu-se unii pe alţii.

Coloana îşi vedea de drum, tîrîndu-se mai departe.

Unii ieşeau grăbiţi din apă, îşi înhăţau la repezeală pantalonii, cămăşile, fustele, armele şi, goi puşcă, strîngîndu-şi la subsuori zdrenţele împuţite, cu mărgăritare de apă tremurînd pe trupurile arse de soare, goneau pe alături de coloană şi, ajungîndu-i din urmă pe ai lor, urmăriţi de huiduieli, batjocuri şi glume pipărate, îşi îmbrăcau din mers hainele mirosind a sudoare.

Şi alţii le luau locul, alergînd nesăţioşi în jos să se dezbrace din fugă şi să se arunce în valuri, în mijlocul vuietului şi al stropilor scînteind sub soare. Fiara, acum potolită, cu faţa brăzdată de bătrîneşti cute străvezii, le mîngîia şi lor trupurile la fel de duios.

Iar coloana, în timpul acesta, se tîra mereu pe şosea.

Deodată, pe ţărmul pustiu, se iviră, răzleţe, cîteva vile şi căsuţele albe ale unui tîrguşor. Se-nşirau singuratice de-a lungul şoselei. Toate se înghesuiau de-a lungul fîşiei albe şi înguste care constituia în condiţiunile acelea singura cale de comunicaţie prin labirintul pădurilor, stîncilor, prăpăstiilor şi malurilor rîpoase.

Cum dădeau de cîte o vilă, flăcăii se repezeau într-acolo să o cerceteze, însă nu-ntîlneau nicăieri picior de om, toate vilele fiind părăsite, la voia întîmplării, părăginite.

Tîrguşorul, în schimb, era locuit de greci cu faţa smeadă, nasul coroiat şi ochi negri ca prunele, oameni tăcuţi şi nutrind o duşmănie ascunsă.

— N-avem pîine... N-avem... Flămînzim şi noi...

Nu se dumireau în privinţa soldaţilor acestora — de unde veneau, încotro şi pentru ce aleseseră calea aceea. Într-atît de

morocănoşi şi duşmănoşi erau, că nici măcar nu-şi dădeau osteneală să întrebe ce şi cum.

E adevărat că, oricît scotociră soldaţii, nu descoperiră nimic. Dar mutrele băştinaşilor trădau limpede că ascunseseră pîinea prin tainiţe ştiute numai de dînşii. Şi, întrucît erau neam de grecotei, oricît se tînguiră grecoaicele acelea cu ochi negri, soldaţii le luară toate caprele.

Iată, într-o vale largă mărginită de munţi înalţi, un sat rusesc care luase fiinţă nu se ştie cum. În fundul văii şerpuia sclipitor un pîrîiaş. Cîteva căsuţe. Şi vite erau. Pe o costişă, nişte mirişti galbene. Oamenii semănau grîu. Erau de fel de prin părţile Poltavei, grăiau şi ei tot ucraineşte.

Le-au dat soldaţilor cîte puţin din puţinul lor, şi pîine, şi crupe de mei. I-au întrebat de unde vin şi încotro s-au pornit. Auziseră ei că fusese răsturnat ţarul şi că la putere veniseră acum bolşevicii, dar habar n-aveau cum vine asta. Flăcăii îi lămuriră pe îndelete. Şi oricît avea să-i doară inima, fiind doar de-ai lor, în ciuda urletelor şi văicărelilor muiereşti, le-au luat toate găinile, gîştele şi raţele.

Coloana trecea într-una mai departe şi nu se oprea nicăieri.

— Tare-aş mai hali ceva, mormăiau flăcăii şi-şi mai strîngeau o dată sforicelele pantalonilor.

Călăreţii continuau să scotocească vilele pe rînd. În cea din urmă descoperiră un gramofon şi un teanc de plăci. Prinseră gramofonul în curele pe o şa goală şi, pe neaşteptate, printre stînci, în inima pădurilor tăcute, pe sub norii de colb albastru, se auzi :

A fost odat' un puric... Ha-ha-ha... [1]

cîntat de un glas aspru, deopotrivă de omenesc şi neomenesc în acelaşi timp.

Băieţii păşeau, hohotind ca nebunii :

— Ia mai puneţi-o pe-aia cu puricele !...

Apoi puseră, una după alta, plăcile : *Duce-m-aş o dată la pîrîu*, *Nu mă ispiti* şi *Tot neamul omenesc de pe pămînt*.

Un alt glas izbucni de pe altă placă :

Ocroteşte-l, doamne, pe ţar...

---

[1] Din *Balada puricelui* de compozitorul rus Musorgski.

Se porniră de-a valma să urle :

— Mama lui, arde-l-ar focul, cu dumnezeu cu tot !

— Atîrnă-ţi-l de...

Şi-n clipa următoare careva smulse placa de pe disc şi o aruncă pe şosea, să fie călcată de miile de paşi ai celor ce treceau.

Din ziua aceea, gramofonul nu mai avu o clipă de răgaz ; din zori şi pînă-n noapte, urla şi hîrîia într-una tot felul de romanţe, cîntece populare şi arii de operă. Gramofonul trecea, pe rînd, pe la fiecare escadron şi companie în parte, iar de se întîmpla cumva ca vreuna din unităţi să-l ţină mai mult decît se cuvenea, iţele se-ncurcau şi oamenii săreau la bătaie. Într-atît îndrăgiseră drăcia aceea de gramofon, încît se purtau cu el de parcă ar fi fost o făptură vie.

XXI

Culcat pe coama calului, cu căciula dată pe ceafă, gonea în galop pe marginea şoselei un cazac de Kuban, strigînd :

— Unde-i tătucul ?

Faţa călăreţului era toată numai sudoare, iar coastele calului, leoarcă de asemeni, tremurau anevoie.

Uriaşi nori rotunzi, albi, strălucitori se iscaseră de peste munţii împăduriţi, lăsîndu-se alene spre şosea.

— Mă tem că-ncepe furtuna.

Capul coloanei oprise undeva, după o cotitură a şoselei. Rîndurile pedestrimii se îndesară spre cei din faţă. Căruţele dădură una în alta, iar caii, loviţi peste bot, îşi smuciră capetele în sus. Convoiul se oprea anevoie. Opintirea celor din primele rînduri trecu în val spre coada convoiului pînă ce tot convoiul rămase pe loc.

— Ce s-o fi întîmplat ? Că doar nu-i vremea de făcut haltă.

Faţa şuvoind de sudoare a cazacului, răsuflarea grea a calului şi tremurul coastelor lui, oprirea aceea pe nepusă masă răspîndiră printre oameni nelinişte şi panică. Undeva, în depărtarea dinspre munţi, răsunară în acelaşi timp cîteva împuşcături, ceea ce îngrijoră şi mai mult coloana statornicind

în făpturile tuturor presimţiri rele. Împuşcăturile încetară. Însă ecoul lor mai stăruia încă, de neînlăturat în imensa tăcere ce se lăsase peste convoi.

Gramofonul amuţise. Kojuh trecu în brişcă spre capul coloanei. Cîteva clipe mai apoi, călăreţi trimişi dintr-acolo zăgăzuiră drumul băjenarilor, suduindu-i drăceşte :

— Înapoi !... Că de nu, tragem... De-aţi crăpa odată aici, pînă la unul !

— Vouă v-am spus doar... Acolo începe acuşi lupta, iar voi o luaţi razna înainte. Nu-i voie ! Avem ordin de la Kojuh, dacă nu vă supuneţi, să tragem.

Băjenarii fură cuprinşi de panică. Muierile, moşnegii, babele, fetele, copiii se puseră deopotrivă pe plîns şi urlat :

— Şi unde să ne ducem ? De ce ne goniţi ? Ce să ne facem acum ? Mergem şi noi cu voi laolaltă. Şi, dacă ne-o fi dat să murim, atuncea să murim încalte împreună.

Călăreţii însă erau neînduplecaţi :

— Kojuh a poruncit să rămîneţi la cinci verste înapoia soldaţilor. Nu vedeţi c-altfel ne împiedicaţi să ne batem ?

— Da ce ? Noi nu sîntem tot de-ai voştri ? Nu-l am eu acolo, la voi, pe Ivan al meu ?

— Şi eu pe Mikita.

— Şi eu pe Opanas.

— Voi o să vă luaţi valea şi pe noi ne lăsaţi. Asta e, că vreţi să vă descotorosiţi de noi...

— Pesemne voi gîndiţi cu dosul, nu cu capul. Vi s-a spus doar că luptăm pentru voi. Cum s-o curăţa drumul din nou, aveţi să porniţi şi voi pe urmele noastre pe şuşa. Da aşa cum stă treaba acuma, ne împiedicaţi. Acuşi o să-nceapă lupta.

Cît puteai cuprinde cu privirea înapoi, nu se vedeau decît căruţe îndesate una în alta. Puhoiul oamenilor ce veneau pe jos, al răniţilor mergînd pe-alături de şosea se înghesui de asemeni spre cei din faţă. Muierile, aiurite, urlau. Întreg convoiul se înţepenise locului, blocînd şoseaua pe o lungime de vreo zece verste. Roiurile muştelor, bucuroase de popas, înnegreau în straturi dese spinările, coastele şi grumajii cailor, mişunau pe feţele copiilor. Caii dădeau cu deznădejde din cap şi zvîrleau mereu cu copita sub pîntece. Prin frunzişul copacilor albăstrea marea. Pribegii însă nu vedeau decît bucata de şosea zăgăzuită de călăreţi şi dincolo de ei, aşteptînd cu puştile în mîini, soldaţii, feciori de-ai lor, atît de apropiaţi lor. Stăteau

jos şi-şi răsuceau ţigări din frunze late de buruieni pe care le umpleau cu iarbă uscată.

Dar iată că în coloana soldaţilor se produse o mişcare neaşteptată. Ridicîndu-se alene, soldaţii se urniră din loc — şi astfel distanţa dintre ei şi convoiul căruţelor se mărea cu fiece clipă. Golul acesta, din ce în ce mai întins, peste care se aşternea doar colbul stîrnit de picioarele lor, ascundea acum numai ameninţare şi nenorocire.

Călăreţii erau neînduplecaţi. Trecu un ceas şi apoi încă unul. Şoseaua pustie se întindea albind în depărtare, apăsătoare ca moartea. Muierile, cu ochii umflaţi, continuau să bocească sughiţînd. Printre copaci se vedea albastră marea, iar pe deasupra munţilor împăduriţi coborau spre mare norii.

Un bubuit de tun, plin şi îndîrjit, ţîşnind de nu ştiu unde, străbătu deodată văzduhul, urmat numaidecît de alte două bubuituri. Apoi o salvă se rostogoli bubuind peste munţi, păduri şi prăpăstii. Rece şi nepăsătoare, începu a turui mărunt o mitralieră.

Atunci oamenii nu mai putură răbda şi toate bicele pe care le aveau la îndemînă plouară puhoi peste spinările cailor. Caii dădură s-o rupă din loc, însă călăreţii, înjurînd de mama focului, se năpustiră cu nagaicele asupra lor, lovindu-i din răsputeri peste bot, peste ochi, peste urechi. Fornăind şi scuturîndu-şi capetele sub lovituri, umflîndu-şi nările sîngerînde şi holbîndu-şi ochii rotunzi, caii se izbeau în oişti, se ridicau în două picioare şi zvîrleau necontenit în lături. Dar din spate năvăliră caii celorlalte căruţe, înnebuniţi de urletele neomeneşti cu care erau zoriţi şi de zecile de bice care-i loveau. Pînă şi copiii, ţipînd ca înjunghiaţi, îi şfichiuiau cu vărguţele peste picioare şi pîntece, căutînd să dea acolo unde pielea e mai gingaşă ; muierile zbierau ca scoase din minţi, cu mîinile încleştate pe hăţuri ; răniţii îşi năuceau caii cu cîrjele peste coaste.

Peste fire de îngroziţi, opintindu-se înainte cu mînie, caii izbutiră să dărîme zidul călăreţilor şi să-i dea peste cap ; încrîncenîndu-se în hamurile ponosite, fornăind înfiorător, cu grumajii întinşi şi urechile strînse, ţîşniră ca vîntul de-a lungul şoselei. Ţăranii urcau din fugă în căruţe, răniţii alergau cît alergau agăţaţi de loitre, cădeau şi iarăşi se agăţau, fiind tîrîţi mai departe, se rupeau în cele din urmă de tot şi se duceau de-a berbeleacul pînă în şanţurile mărginaşe.

Din vîrtejul norilor alburii de praf care se-nvolburau pe şosea nu răzbăteau decît tunetul roţilor, turuitul asurzitor al

căldărilor atîrnate de osii și hărmălaia nebunească a celor din căruțe.

Prin frunzișul copacilor sclipea marea albastră.

Convoiul își potoli goana doar după ce ajunse din urmă unitățile de infanterie ale coloanei, reluîndu-și tîrîșul de melc, de totdeauna.

Nimeni nu pricepea nimic din cele întîmplate. Se zvonea că undeva, înainte, s-ar fi întîmpinat cu cazacii. Numai că n-aveau de unde răsări cazacii pe meleagurile acelea. De multă vreme, lanțul munților înalți se ridica între ei ca un zid. Se mai zvonea c-ar fi fost cerchezi, calmuci, gruzini sau nu știu ce alte neamuri necunoscute și că armata aceea a lor ar fi fost cît frunza și iarba. Drept urmare a acestor zvonuri, căruțele cu pribegi se îndesară și mai mult în unitățile de luptă. Și nu era chip să-i îndepărtezi, decît dacă te-ai fi hotărît să-i împuști pe toți pînă la unul.

Oricine ar fi fost dușmanii aceia nevăzuți — cazaci, gruzini, cerchezi sau calmuci — viața trebuia să-și urmeze cursul. Așa că iarăși începu să cînte gramofonul cocoțat în șa :

O, lasă-mă, zbucium al dragostei...

Pe alocuri, de-a lungul coloanei, flăcăii cîntau. Mărșăluiau pe șosea la voia întîmplării. Se mai abăteau cîteodată din drum, urcînd în munte și, sfîșiindu-și ultimele zdrențe printre cioate, mărăcini și tufe de porumbar, descopereau mere mici pădurețe, groaznic de acre, cu care își umpleau burțile, strîmbîndu-se și schimonosindu-se sălbatic. Ghindele strînse de sub stejari le mestecau între dinți, dar hrana asta îi obliga să scuipe din belșug o salivă amară și usturătoare. Ieșeau din pădure zgîriați pînă la sînge și cu veșmintele ferfenițite, silindu-se să-și acopere rușinea cu ce le mai rămăsese din zdrențe.

Se furișau în pădure și muierile, fetele, copiii, însă țepii le pătrundeau în carne, spinii îi zgîriau, lianele li se încolăceau strîns în jurul trupului, așa că nu era chip nici să dea înapoi, nici să meargă înainte. Pădurea răsuna de țipete, rîsete și gemete. Cu foamea nu-i de glumit.

Prin unele locuri, munții se îndepărtau. Pe costișe înverzea cîte o tarla mică de porumb încă necopt sau se ivea, pitit sub malul mării, cîte un sătuc. Într-o clipă, tarlaua se acoperea de oameni ca de lăcuste. Soldații rupeau știuleții, se

întorceau pe șosea, dezghiocau în palmă grăunțele crude, le zvîrleau în gură și mestecau lăcomiți îndelungă vreme.

Culegeau și mamele grăunțe de porumb în palmă, le mestecau și ele la fel de îndelung, însă nu le înghițeau, ci terciul acela subțiat cu scuipat îl vîrau cu limba caldă copiilor în gurițe.

La răstimpuri se auzeau iar împușcături și rafale de mitralieră, însă nu le mai lua nimeni în seamă, de parcă ar fi fost ceva obișnuit. Amuțeau după aceea. Și iarăși prindea gramofonul să cînte cu glas păsăresc :

Azi nu mai cred în jurăminte...

Pădurea vuia de chemările unora, de hohotele de rîs ale altora și din toate părțile răsunau cîntece soldățești. Convoaiele băjenarilor se contopiră de-a valma cu ultimele unități de infanterie și toți laolaltă se scurgeau fără răgaz pe șoseaua învăluită în nori de praf fără sfîrșit.

XXII

Pentru prima oară, dușmanii barau drumul coloanei. Erau niște dușmani noi.

Dar de ce-o făceau ? Și ce voiau ?

Kojuh înțelese că ajunsese în fața unei bariere de netrecut. În stînga se ridicau munții, în dreapta se întindea marea, șoseaua se strecura, îngustîndu-se, printre ele. Un rîuleț de munte, spumos, peste care fusese ridicat un pod după asemănarea celor de cale ferată, ațînea calea coloanei. Cu nici un chip nu se putea trece pe alături, iar la capătul podului dușmanul pusese în bătaie mitraliere și tunuri. Astfel că la gura acestei trecători, străjuite de împletitura grinzilor de oțel, putea fi oprită orice armată. Ehei, de-ar fi fost cu putință desfășurarea largă a trupelor ! Altcum stau lucrurile cînd ți-i dat să te bați în stepă !

Chiar în vremea aceea îi parveni lui Kojuh ordinul statului-major al lui Smolokurov prin care i se preciza cum ar trebui să opereze împotriva inamicului. Galben de furie ca o

lămîie şi cu fălcile încleştate, Kojuh mototoli ordinul în pumn fără să-l citească şi-l zvîrli cît colo pe şosea. Soldaţii ridicară cu grijă hîrtia de pe jos, o netezira pe genunchi şi răsuciră din ea ţigări pe care le umplură cu frunze uscate.

Trupele coloanei se întindeau de-a lungul şoselei. Kojuh îşi aruncă privirea asupra soldaţilor lui : rupţi, desculţi, jumătate din ei avînd doar cîte două sau trei cartuşe de om, cealaltă jumătate numai cu puşca goală în mîini. Un singur tun cu şaisprezece obuze, şi-atîta tot. Kojuh însă îşi încleştă fălcile şi mai amarnic şi continuă să-şi privească soldaţii de parcă fiecare dintre ei ar fi avut pe puţin trei sute de cartuşe în cartuşieră, de parcă ar fi avut baterii care ţinteau ameninţătoare, cu chesoanele doldora de obuze, iar de jur împrejur s-ar fi întins stepa natală pe nemărginirea căreia, după obicei, şi-ar fi putut desfăşura coloana pînă la cel din urmă om.

Şi, ca şi cum într-aievea ar fi avut în ochi această desfăşurare, rosti :

— Tovarăşi ! Ne-am bătut şi cu cozacii, şi cu cadeţii. Ştim pentru ce ne-am bătut cu ei. Ne-am bătut pentru că voiau să înăbuşe revoluţia.

Soldaţii se uitau la el mohorîţi şi privirile lor parcă spuneau :

„Asta o ştim şi fără să ne-o spui tu. Dar ce folos ? ! Tot nu ne putem strecura pe podul ăla strîmt ca o gaură."

— ...deocamdată, ne-am descotorosit de cozaci. Cît or fi munţii între noi, mai avem timp de răsuflat. Însă alţi duşmani noi ne închid azi drumul. Şi cine-s duşmanii aceştia ? Menşevicii gruzini. Menşevicii sînt tot o apă cu cadeţii. Fraţi buni cu burjuii sînt ei, şi altceva nu visează decît pierzania Puterii sovietice...

Ochii soldaţilor grăiau :

„Pupă-te-n bot cu Puterea ta sovietică cu tot. Noi sîntem desculţi, goi şi n-avem ce mînca."

Kojuh pricepu prea bine ce se învolbura în ochii lor şi-şi dădu seama că o asemenea împotrivire va însemna pieirea.

Şi atunci puse totul pe o singură carte, adresîndu-se în primul rînd călăreţilor :

— Misiunea voastră, tovarăşi, este să daţi iureş şi să cuceriţi podul.

Călăreţilor le era limpede că misiunea pe care le-o ordona Kojuh era nebunie curată. Părea de neînchipuit că vor izbuti, de cîte unul, să treacă în galop podul pe sub focul mitralierelor

dușmane — cu scopul de a se desfășura dincolo de pod — fără ca jumătate din oameni să nu acopere cu trupurile lor podul, iar ceilalți, în neputință de a sări peste ei, dînd astfel înapoi, să nu fie secerați pînă la unul.

Călăreții aceștia aveau pe ei niște cerkesce așa de mîndre, argintul armelor lor — unele părintești, altele strămoșești — așa de tare lucea, așa de frumos și de războinic le ședeau pe o sprînceană căciulile cu fund de postav și cubancele din blană de miel, așa de nărăvaș își scuturau capetele, neastîmpărați în frîie, minunații lor cai de Kuban, încît, dîndu-și seama că privirile tuturor stau ațintite asupra lor în admirație, ei strigară într-un singur glas :

— Îl luăm, tovarășe Kojuh !...

Tunul, pus în bătaie într-o poziție acoperită, începu să tragă, lovitură după lovitură, în locul din fața podului, unde era camuflat cuibul de mitraliere, umplînd prăpăstiile, stîncile și munții cu ecoul asurzitor al exploziilor sale. În timpul acesta, călăreții, după ce-și îndreptară căciulile pe cap, țîșniră tăcuți, fără nici un strigăt sau împușcătură de după cotitura șoselei pe caii lor înnebuniți de groază, cu urechile culcate, grumajii întinși și sforăind pe nările sîngerii ; zburară în galop spre pod și se treziră deodată în mijlocul lui.

Buimăciți de huruitul tot mai sălbatic de care răsunau munții, mitraliorii gruzini se turtiră la pămînt sub valul șrapnelelor care explodau clipă de clipă chiar deasupra lor, în văzduh. Gruzinii, care nu se așteptau la atîta îndrăzneală, se dezmeticiră în sfîrșit și abia într-un tîrziu se încleștară pe mitraliere. Un cal căzu, apoi altul și încă unul, dar călăreții se și aflau pe pod și o dată cu cel de-al șaisprezecelea obuz ajunseră dincolo de pod, în timp ce dușmanii o luară la fugă.

— Ura-a-a ! și începu măcelul.

Unitățile gruzine care ocupaseră poziție la oarecare depărtare de pod traseră cîteva focuri răzlețe, părăsiră poziția, o luară la sănătoasa pe șosea și se mistuiră după o cotitură.

Celelalte unități de lîngă pod, a căror cale de retragere era acum tăiată, se repeziră spre țărmul mării. Însă ofițerii lor fuseseră mai iuți de picior, săriseră în șalupe și vîsleau grăbiți spre vapoarele ale căror coșuri scoteau nori de fum gros. După cîteva clipe, vapoarele se îndepărtară spre larg.

Bălăcindu-se în valuri pînă la gît, soldații gruzini făceau mereu semne disperate către vapoarele desprinse din loc, țipau,

blestemau, se rugau în numele copiilor lor, însă din urmă le cădeau săbii peste grumaji, peste cap, peste umeri, şi pe valuri începură să se rotească cercuri mari de sînge.

Vapoarele arătau acum ca nişte puncte negre la marginea albăstrie a zării. Curînd dispărură. Pe ţărm nu se mai ruga, nu mai blestema nimeni.

XXIII

Piscuri stîncoase răsăreau deasupra pădurilor şi de-a lungul trecătorilor. Vîntuleţul, adiind dintr-acolo, aducea răcoare ; însă în vale, pe şosea, stăpîneau încă arşiţa, muştele şi colbul.

Şoseaua se întindea acum ca un coridor îngust, gîtuită de stînci. De sus, pe pereţii trecătorii atîrnau rădăcini noduroase, ieşite la suprafaţă din pricina ploilor care măcinaseră pămîntul în jurul lor. Întortocherile şoselei închideau de fiecare dată vederea înainte şi înapoi. Nu era chip nici să faci cale întoarsă, nici s-apuci într-o parte sau alta. Pe coridorul acesta îngust, torentul omenesc se scurgea neabătut în una şi aceeaşi direcţie. Din cauza stîncilor, marea nu se mai zărea.

Cîteodată, mişcarea convoiului înceta. Rămîneau locului căruţele, oamenii şi caii. Aşteptau îndelung, istovitor de mult, pentru ca, după o vreme, convoiul să se mişte şi să se oprească iar. Nimeni nu ştia nimic. Dar nici de văzut nu se vedea nimic, în afară de şirul de căruţe, pereţii stîncoşi şi cotitura drumului. Iar deasupra capetelor, un peticuţ de cer albastru.

Un glăscior subţirel pîlpîi :

— Ma-mă-ă, me-re !...

Din altă căruţă, alt glas scînci :

— Ma-mă-ă...

Iar dintr-a treia izbucni :

— Da potoliţi-vă odată ! De unde să vă iau mere ? Vreţi să mă caţăr pe pereţi ? Nu vedeţi şi voi că numai pereţi îs peste tot ?

Dar copilaşii nici gînd să se liniştească. Scînceau cît scînceau, apoi, cu glasuri sfîşietoare, se puneau pe bocit cît îi ţinea gura :

— Ma-mă-ă !... Dă-ne popuşoi !... Dă-ne mere... me-re. Dă-ne po-pu-şoi !...

Semănînd în clipele acelea cu nişte lupoaice încolţite, mamele se uitau de jur împrejur cu ochii sticlindu-le sălbatic şi-şi băteau copiii.

— Sst ! Mai tăceţi, mă ! Nu-i de trăit de răul vostru. De v-ar lua dracu odată şi s-ar isprăvi cu voi ! Mi-aţi scos sufletul, nu alta... Şi ele însele se aşterneau pe plîns cu lacrimi pline de furie şi neputinţă.

Undeva, foarte departe, izbucniră din nou împuşcături înăbuşite. Dar nimeni nu le auzea şi nimeni nu ştia de unde se scorniseră.

Stăteau pe loc un ceas, două, trei. Se mişcau un timp şi din nou se opreau.

— Ma-mă-ă, popuşoi !...

Tot atît de întărîtate, gata să sugrume pe oricine le-ar cădea în mînă, mamele scotoceau pe fundul căruţelor, se ciondăneau între ele, rupeau lujere din porumbul verde aruncat în căruţă, le mestecau mult şi anevoie, pînă le sîngerau gingiile, apoi se aplecau asupra guriţelor jinduitoare ale copiilor şi le vîrau în cioc boţul călduţ. Pruncii apucau boţul acela şi se chinuiau să-l înghită, însă terciul aspru îi înţepa, îi rîcîia în gîtlej, îi înăbuşea, îi făcea să tuşească şi, pînă la urmă, scuipau totul, urlînd :

— Nu vra-au !... Nu vra-au !...

Aduse la exasperare, mamele îi snopeau în bătăi :

— Da ce dracu ăţi fi vrînd ?

Mînjindu-şi obrajii cu lacrimi, copiii apucau totuşi dumicatul de pe buzele mamelor şi-l înghiţeau cu noduri.

De după o stîncă, Kojuh cerceta încleştat cu binoclul poziţiile duşmanului. În jurul lui se înghesuiau comandanţii, privind şi ei prin binocluri. Soldaţii îşi îngustau ochii, cercetau de asemeni zarea într-acolo şi nu vedeau mai rău decît vedeau comandanţii cu binoclul.

Îndată după cotitura aceea a şoselei, văgăuna se lărgea, prin gîtul larg al trecătorii se zăreau munţii albăstrind în depărtare. Păduri întinse şi dese coborau pe masivul care ascundea trecătoarea. Partea de sus a masivului era de cremene, iar piscul se profila ca un perete drept, înalt de patru stînjeni, deasupra unei prăpăstii adînci — acolo se afla poziţia inamicului. Şaisprezece tunuri ţinteau de acolo cu lăcomie şoseaua

care ieşea din coridor. N-apucă bine capul coloanei să treacă de poarta dintre stînci, că bateria şi mitralierele declanşară un atît de năprasnic foc spre locul acela, încît nici unul din primii cutezători nu scăpă cu viaţă. Soldaţii dădură înapoi, în dosul stîncilor. Kojuh se convinse repede că nici pasărea n-ar fi putut trece pe acolo. Iar de desfăşurat, n-avea cum se desfăşura. Singura cale de acces era şoseaua — numai că de-a lungul ei stăpînea focul morţii. Comandantul se uita la orăşelul care albea în depărtare şi la golful albastru pe suprafaţa căruia se desenau siluetele negre ale vapoarelor gruzine. Trebuia de chibzuit şi de găsit o altă ieşire, dar care anume? Era necesară o altă cale, dar ce fel de cale? Şi Kojuh se lăsă în genunchi, să purice harta întinsă pe şoseaua colbăită, cercetînd cele mai mici întortocheri, văgăune şi cărări.

— Tovarăşe Kojuh!

Kojuh îşi înălţă fruntea. Dinaintea lui se aflau doi soldaţi care se cam clătinau pe picioare.

„Canaliile! îi trecu prin minte. Au şi izbutit să se îmbete."

Însă îi privi fără să scoată o vorbă.

— Treaba stă aşa, tovarăşe Kojuh, că noi n-avem cum sări peste şoseaua asta. Ne culcă gruzinii la pămînt pînă la unul. Şi-am fost amîndoi chiar acuma, ca să zic aşa, în cercetare. Adicătelea, ne-am dus... voluntari.

Kojuh nu-şi lua ochii de la ei:

— Ia suflă. Da nu trage-n piept, suflă-mi în faţă, ca lumea... Ştii că aşa ceva se pedepseşte cu împuşcarea?

— Să mă bată dumnezeu dacă mint! Oi fi duhnind eu a ceva, da duhnesc a pădure. M-am tot strecurat prin pădure şi-am tras pesemne pădurea în piept.

— Ori ăi fi crezînd că-n pădure-s crîşme sau cum? îi luă vorba celălalt, cu ochi şireţi şi veseli de ucrainean.

— În pădure-s copaci, şi atîta tot.

— Spuneţi pe scurt ce-aveţi de spus.

— Păi, să vezi, tovarăşe Kojuh. Mergeam amîndoi prin pădure şi vorbeam de-ale noastre, treburi serioase, adică dacă-i bine să ne lăsăm cu toţii oasele pe aici sau să ne-ntoarcem şi să nimerim în labele cozacilor. Numai că noi nici să murim nu vrem şi nici să-ncăpem în labele cozacilor. Ce-i de făcut atunci? Ne uităm noi în jur şi, cînd colo, zărim printre copaci un han. Ne-am tîrît pîn-acolo şi ce să vezi: patru gruzini stau şi beau vin şi mănîncă şaşlîk. Că-s beţivani gruzinii, asta-i lucru ştiut. Aşa ne gîdila nările mirosul de carne friptă, că

n-am mai putut răbda. Aveau livorverele la şold. Am sărit şi-am împuşcat doi. „Staţi, nu mişcaţi !“ le-am strigat. „Sînteţi împresuraţi, mama voastră aşa şi pe dincolo. Mîinile sus !“ Au rămas buimaci, nu se aşteptau la aşa ceva. I-am mai făcut felul unuia, iar pe ista l-am cetluit. Ei, ce să mai zic, hangiul aşa s-a spăriet, că era cît pe ce să-şi dea duhul. Ce mai la deal la vale, şaşlîkul rămas de la gruzini l-am mîncat noi, da de plătit tot ei trebuie să-l plătească, că, deh, au soldă mare. Da-n vin nici nu ne-am muiat măcar buzele, c-ai dat doar ordin în privinţa asta.

— Dracu s-o ieie blestemata asta de băutură ! Să mi se strîmbe gura dac-am mirosit măcar vinul ! Întoarcă-mi-se maţele în burtă, dacă...

— Lasă asta. Scurt, ce mai ai de spus ?

— La cei trei le-am luat armele şi i-am tras în pădure, iar pe-al patrulea l-am adus aici ; şi pe hangiu l-am adus, ca să nu trăncănească. Pe drum am întîlnit cinci bărbaţi, cu muieri şi cu fete, de loc de-aici, de lîngă oraş, ruşi de-ai noştri. Au şi aşezarea lor la marginea oraşului, pe cînd gruzinii îs de altă naţie decît noi, asiatici, smoliţi la faţă şi au mare slăbiciune pentru muierile albe. Ei, şi-au lăsat oamenii totul baltă şi au venit cu noi. Zic ei c-ar fi nişte potici pe unde se poate înconjura oraşul. Mai zic că tare-i anevoios drumu pe-acolo şi numai pe margini de prăpastie trebuie să calci, prin păduri, prin rîpe adînci şi tot soiul de crăpături ; însă una-i limpede : că se poate trece. Da ca s-o iee cineva de-a dreptul, zic ei, îi lucru cu neputinţă. Poticile zic că le cunosc cum îşi cunosc degetele de la mîini. Îi greu, de bună samă, să spună cîte sînt, ce mai calea valea — îi moarte curată, da totuşi, pînă la urmă, se poate ieşi de aici.

— Unde-s oamenii aceia ?

— Iac-aicea.

Tocmai atunci se apropie de Kojuh un comandant de batalion.

— Tovarăşe Kojuh, adineauri am fost în cercetare pînă la ţărmul mării. Pe-acolo, nu-i chip de trecut. Malu-i stîncos şi drept ca peretele pînă jos, în apă.

— Şi apa-i adîncă ?

— Lîngă stînci pînă la brîu, dar pe-alocuri urcă pînă la gît, dacă nu şi peste cap.

— Ei şi ? se oţărî unul dintre soldaţi, numai zdrenţe şi cu puşca în mînă, care stătuse deoparte şi ascultase cu luare-aminte. Ei, şi ce-i dacă vine apa peste cap ?... Or fi pe acolo niscaiva pietre desprinse din munte şi căzute în mare, aşa că, la nevoie, poţi sări iepureşte, din piatră în piatră.

Din toate părţile îi veneau lui Kojuh rapoarte, indicaţii, lămuriri, planuri, uneori neaşteptate, limpezi şi ingenioase, aşa că situaţia generală începea să se precizeze.

Kojuh îşi convocă subordonaţii la sfat. Fălcile îi stăteau tot încleştate, iar de sub fruntea bombată priveau drept înainte ochii neînduplecaţi.

— Uite aşa stau lucrurile, tovarăşi ! Tustrele escadroanele noastre or să pornească, ocolind oraşul peste munţi. Drumu-i greu, pe potici, prin păduri, peste stînci, prin văgăune, pe deasupra drumul mai trebuie făcut şi noaptea. Oricum ar fi, însă, operaţia trebuie executată cu orice preţ !

„O să pierim cu toţii. Nici un cal n-o să se mai întoarcă..." li se citea călăreţilor în priviri, orice alte cuvinte ar fi rostit.

— Avem cinci călăuze. Ruşi de-ai noştri de prin partea locului. Gruzinii le-au făcut destulă vreme viaţa amară. Familiile lor rămîn ostatice la noi. Călăuzelor li s-a spus că familiile răspund pentru ei. Ocoliţi pe un cerc cît mai larg din spate şi năvăliţi în oraş...

Kojuh păstră o clipă de tăcere, privi umbrele nopţii care se tîrau spre trecătoare şi adăugă scurt :

— Treceţi-i prin sabie pînă la unul !

Călăreţii îşi dădură toţi căciulile pe ceafă, voiniceşte.

— Am înţeles, tovarăşe Kojuh, şi se şi azvîrliră cu îndrăzneală în şei.

După care Kojuh reluă :

— Regimentul de infanterie... tovarăşe Hromov, cobori cu regimentul dumitale direct peste rîpă şi te strecori printre pietre pînă în port. Cum se va crăpa de ziuă, fără să se tragă un foc, dai năvală asupra vapoarelor ancorate la chei şi le capturezi.

Făcu din nou o pauză, apoi aruncă :

— Să nu-ţi scape nici unul viu !

„E de ajuns să puie gruzinii un singur trăgător asupra noastră pentru ca să ne secere de pe pietre cîte unul, tot regimentul..." gîndeau oamenii în sinea lor, însă răspunseră într-un glas :

— Am înţeles, tovarăşe Kojuh.

— Două regimente să fie pregătite pentru atacul frontal.

Pe încetul, roşul aprins al culmilor din depărtare prinse a se stinge şi munţii se acoperiră de un albastru des, uniform. Noaptea intra tîrîş în trecătoare.

— Comanda acestor două regimente o iau eu !

În tăcerea copleşitoare din jur, li se întipări tuturor în ochi pădurea deasă, îndărătul căreia se ridica un povîrniş de cremene, iar sus, deasupra lui, singuratic, cu privirea neclintită ca a morţii, peretele drept al stîncii. Imaginea dăinui o clipă şi se mistui. Noaptea intra tîrîş în trecătoare. Kojuh se căţără pe o ieşitură a stîncii. Jos se întindeau şiruri nedesluşite de zdrenţe, de picioare desculţe, se clătinau, unele lîngă altele, spăngi ascuţite.

Toţi cei din jur îl priveau ţintă pe Kojuh. Omul acesta ţinea în mîinile sale dezlegarea tainei : viaţă sau moarte ? El avea datoria să găsească ieşirea din această situaţie care — după cum o vedeau cu toţii — era fără ieşire.

Îndemnat de flacăra miilor de priviri aţintite asupra lui, Kojuh se simţea şi el purtătorul acelei taine neştiute care privea viaţa şi moartea lor. Şi le zise :

— Tovarăşi ! N-avem de ales. Sau ne lăsăm oasele aici, sau o să ne ajungă cazacii din urmă şi o să ne canonească de moarte pînă la unul. Greutăţile ce ne stau în cale par de neînvins. N-avem cartuşe şi nici obuze pentru tunul nostru. Ne rămîne să ne batem cu mîinile goale, în timp ce de sus stau căscate asupra noastră gurile a şaisprezece tunuri duşmane. Dar dacă ne-am porni la atac cu toţii, ca un singur om... Tăcu timp de o secundă ; faţa, şi aşa ca de fier, i se împietri şi mai mult ; strigă sălbatic, cu un glas care nu semăna cu al lui, cutremurînd pînă în străfunduri făpturile tuturor : Dacă vom izbi cu toţii ca un singur om, să ştiţi că drumul spre ai noştri ne este deschis.

Pînă şi cel de pe urmă soldat cunoştea aceste lucruri, chiar şi fără să i le amintească dînsul, însă glasul ciudat cu care strigase el îi zgudui într-atît, de parcă le-ar fi spus nişte adevăruri nemaicunoscute pînă atunci, şi soldaţii strigară :

— Izbim ca un singur om ! Sau răzbim, sau ne lăsăm oasele aici !

Ultimele pete alburii ale stîncilor dispărură în întuneric. Nu se mai zărea nimic, nici masivul, nici stîncile, nici pădurile. Se mistuiseră în întuneric şi crupele ultimilor cai porniţi la

marş prin noapte. Nu se mai întrezăreau nici soldaţii răspîndiţi pe coastă, coborînd la vale şi făcînd să lunece pietrele mărunte, ţinîndu-se unul de zdrenţele celuilalt şi luînd-o prin surpătură spre mare. Se mistuiseră în pădurea deasă şi ultimele rînduri ale celor două regimente, pe urmele cărora doar peretele de stîncă abrupt privea cu orbitele sale reci ca ale morţii. Convoiul părea să fi încremenit şi el în tăcerea uriaşă a nopţii. Nu ardeau focuri, glasuri şi rîsete nu se auzeau pe nicăieri, pînă şi copilaşii zăceau muţi, cu feţişoarele supte de foame.

Peste toate domneau tăcerea şi întunericul.

XXIV

Un ofiţer gruzin, cu mustăcioară tinerească, îmbrăcat într-o cerkeska roşie cu epoleţi de aur, strînsă pe talie, cu ochi negri migdalaţi, în lumina cărora (lucru pe care îl ştia) nu se mai săturau să privească femeile, umbla în sus şi în jos pe terasa masivului, aruncînd din cînd în cînd cîte o privire în jurul lui. Pretutindeni numai tranşee, parapete şi cuiburi de mitraliere.

La douăzeci de stînjeni de terasă se deschidea o prăpastie abruptă şi inaccesibilă, sub ea începea coborîşul pietros şi anevoios, pierzîndu-se în întunecimea pădurilor de netrecut, iar dincolo de păduri trecătoarea stîncoasă din ascunzişul căreia ieşea panglica albă a şoselei pustii. Tot într-acolo priveau pe ascuns şi tunurile puse în bătaie. Acolo era duşmanul.

Pe lîngă mitraliere patrulau cu pas măsurat santinele semeţe, îmbrăcate în uniforme noi-nouţe, ca scoase din cutie.

Porcii aceia zdrenţăroşi îşi primiseră de dimineaţă, cînd încercaseră să-şi scoată nasul din trecătoare, o astfel de porţie zdravănă, că n-aveau s-o uite multă vreme.

De fapt, el, colonelul Miheladze (aşa de tînăr şi totuşi colonel !), alesese această poziţie de deasupra trecătoarei şi stăruise mult pe lîngă statul-major să i se aprobe ocuparea ei. După părerea lui, era o poziţie-cheie pentru toată coasta mării în regiunea aceea.

Colonelul își mai trecu o dată privirea peste terasa masivului, peste prăpastia abruptă, peste stîncile de pe țărm care se prăvăleau vertical pînă în apele mării. „Da, parcă anume s-au îngrămădit toate astea acolo, la comandă, să țină piept oricărei armate vrăjmașe“ se gîndi el.

Dar asta n-ar fi fost de ajuns. *N-ar fi fost de ajuns* ca zdrențăroșii aceia să fie opriți, *ei* trebuiau nimiciți cu orice preț. În această privință, colonelul întocmise următorul plan : vapoare ințesate cu trupe urmau să fie trimise în spatele coloanei, la punctul unde șoseaua cobora spre mare, debarcarea avea să se desfășoare sub protecția unui foc nimicitor astfel ca, închizîndu-se amîndouă ieșirile defileului, hoarda aceea de zdrențăroși și puturoși să piară ca șobolanii în capcană.

El, prințul Miheladze, proprietarul unei moșioare nu prea mari, dar încîntătoare, din apropierea orașului Kutais, va tăia cu o singură lovitură capul năpîrcii veninoase ce se tîra de-a lungul țărmului.

Rușii sînt dușmanii Gruziei, ai marii și minunatei Gruzii, ai culturii ei ; sînt dușmanii ei de moarte, ca și armenii, turcii, azerbaidjenii, tătarii și abhazienii. Bolșevicii sînt dușmanii omenirii, dușmanii întregii lumi civilizate. El însuși, Miheladze, e socialist, însă el... („Ce-ar fi să trimită după fetișcana aceea, grecoaica ?... Nu, nu face... Nu face tocmai aici pe poziție, din cauza soldaților...“) ...însă el e socialist adevărat, cu o înțelegere adîncă a mecanismului istoric al evenimentelor, și e un dușman înverșunat al tuturor aventurilor care, sub masca socialismului, dau frîu celor mai josnice instincte ale maselor.

Nu-i setos de sînge, ferească sfîntul, ba chiar îl dezgustă vărsarea de sînge, dar cînd e vorba să apere civilizația lumii, cînd e vorba de mărirea și binele poporului său, devine fără cruțare. Și *ăștia* vor fi stîrpiți pînă la unul.

Cu binoclul în mînă, colonelul se plimba de colo pînă colo și-și petrecea privirea de la povîrnișul îngrozitor de abrupt la pădurile întunecoase, de nepătruns, de la panglica albă și șerpuitoare a șoselei ieșind dintre stînci, și pe care nu se zărea țipenie de om, la roșeața culmilor încinse de vîlvătaia apusului, ascultînd tăcerea, pașnica tăcere a serii ce se lăsa molatică peste toate.

Mîndra cerkeska confecționată din cel mai fin postav, ce-i făcea atît de zveltă silueta frumoasă, pumnalul și revolverul de preț, amîndouă încrustate cu aur, căciula albă ca neaua, ieșită din mîinile lui Osman, cel mai vestit meșter din tot Cau-

cazul, singurul în stare să facă asemenea capodopere — toate acestea îl îndatorau să săvîrşească o vitejie fără seamăn, îl deosebeau de toată lumea, de soldaţii care încremeneau în poziţia de drepţi cînd dădeau cu ochii de el, de ofiţerii care n-aveau nici experienţa şi nici ştiinţa lui militară. Şi, tot purtîndu-şi de colo pînă colo statura zveltă, colonelul simţea cum îl apasă un simţămînt de singurătate.

— Ei, tu !

Ordonanţa, un gruzin tinerel cu faţa galbenă, cu trăsături neregulate, dar foarte prietenoasă, şi cu nişte ochi negri şi umezi ca şi ai colonelului, încremeni cît era de lung în poziţia de drepţi şi-şi duse mîna la cozoroc.

— Ordonaţi !

„Adă încoace pe fetişcana aceea... grecoaica..." voi să spună colonelul. Însă nu această poruncă i-o dădu ordonanţei, ci, privindu-l cu asprime, întrebă :

— Ce se-aude cu masa ?

— E gata. Domnii ofiţeri aşteaptă.

Colonelul trecu maiestuos pe lîngă soldaţii cu feţele supte, care săreau în picioare şi împietreau în poziţia de drepţi. Erau înfometaţi, fiindcă pe acele înălţimi nu se putea aduce hrană şi nu primeau decît cîte un pumn de porumb. Soldaţii salutară astfel împietriţi, urmărindu-l cu privirea, în timp ce colonelul se depărta, fluturîndu-şi nepăsător mănuşa albă trasă pe degete numai pe jumătate.

Trecu aşa, încetişor, pe lîngă focurile fumegînd albăstrii în liniştea înserării, pe lîngă conoveţele artileriei, pe lîngă piramidele de arme ale infanteriei de acoperire şi intră într-un cort lung, albind în amurg, în care scînteia de-ţi lua ochii o masă lungă, întinsă de la un capăt la altul al cortului, încărcată cu sticle, păhărele şi tacîmuri, cu farfurii pline de icre, brînzeturi şi fructe.

Conversaţia grupurilor de ofiţeri, la fel de tineri şi cu trupurile aidoma de zvelte, strînşi tot în cerkesce frumoase, încetă numaidecît şi toţi se ridicară în picioare.

— Vă rog ! zise colonelul şi toţi se aşezară.

Mai apoi, pregătindu-se de culcare în cortul personal, colonelul se simţi cuprins de o ameţeală plăcută. În timp ce-i întindea ordonanţei piciorul ca să-i tragă cizma strălucitoare de lac, îşi spuse :

„Păcat că n-am trimis după grecoaică... Deşi poate că tot e mai bine că n-am trimis..."

XXV

Noaptea se așternuse neînchipuit de vastă, înghițind sub acoperămîntul ei deopotrivă culmile, stîncile și prăpastia afundă, care acum nu se mai zărea de fel, dar care pe lumină se căscase limpede în fața masivului, cu adîncul ei păduros. Pe parapetul tranșeii patrula înainte și înapoi o santinelă înveșmîntată parcă într-o uniformă de catifea neagră, așa cum toate apăreau în întunecimea aceea catifelată. Făcea alene zece pași într-o parte, la fel de alene se întorcea și tot alene venea înapoi. Spre unul din capetele tranșeii se desprindea din întuneric profilul nelămurit al unei mitraliere, spre celălalt se bănuia pata neagră ca păcura a rîpei abrupte. Prezența acelei rîpe nevăzute, ale cărei povîrnișuri coborau drepte ca niște ziduri, sădea în sufletul santinelei un puternic sentiment de liniște și siguranță. Nici chiar o șopîrlă nu s-ar fi putut cățăra pînă acolo.

Și iar făcea santinela zece pași alene într-o parte, din nou se-ntorcea alene și iarăși...

Avea acasă o grădină mică și un ogor la fel de mic, semănat cu porumb. O avea de asemeni pe Nina, în brațe cu micuțul Sergo. La despărțire, Sergo se uitase lung la el cu ochii săi ca prunele, se săltase apoi în brațele maică-si, întinzînd către el mînuțele dolofane și zîmbindu-i cu bășicuțe de spumă în jurul fermecătoarei lui gurițe știrbe. Cînd taică-său îl luase în brațe, îi stropise toată fața cu bolboroseala lui atît de drăgălașă. Și zîmbetul acela al guriței fără dinți, cu bășicuțe de spumă în jur, nu înceta să strălucească în întunericul de necuprins ce-l înconjura acum.

Zece pași alene într-o parte, conturul abia ghicit în beznă al mitralierei, întoarcerea înceată în loc, bezna tot atît de nelămurită în întuneric a rîpei prăpăstioase și iarăși...

Bolșevicii nu-i făcuseră nici un rău... Dar de tras el avea să tragă oricum într-înșii de acolo, de pe înălțimi. De-a lungul șoselei, nici măcar șopîrla nu va putea să treacă... Bolșevicii îl răsturnaseră pe țar, și mult mai supsese țarul din bogățiile Gruziei. Așa că foarte bine i-au făcut. Umbla zvonul că-n Rusia au împărțit tot pămîntul țăranilor... Santinela oftă. Îl mobilizaseră și, dacă i s-ar porunci, ar trage în cei de după stînci.

Venind din neştiute tainiţe, dinaintea ochilor se iviră zîmbetul guriţei ştirbe şi băşicuţele din colţul buzelor pruncului, şi o mare căldură i se lăsă omului în piept, în timp ce zîmbea doar pe dinlăuntru, fiindcă obrazul tot sever şi întunecat rămase.

Neclintită se aşternea tăcerea pînă la marginea rîpei negre ca smoala. Părea a nu mai fi mult pînă la revărsatul zorilor şi tăcerea aceea apăsa greu peste toate. Capul soldatului, greu ca de plumb, se lăsă tot mai jos şi mai jos... Dar avu puterea să şi-l înalţe din nou. Deşi noaptea părea de nepătruns, privirile lui desluşiră pînă-n depărtări crenelurile piscurilor negre. Printre piscuri clipeau stele singuratice.

În depărtare răsună deodată un ţipăt ciudat, ca de pasăre de noapte. Cum se face că niciodată pînă atunci nu mai auzise sub cerul Gruziei asemenea ţipăt de pasăre ?

Toate arătau încremenite, apăsătoare, şi totuşi veneau plutind către el ca un adevărat ocean de neguri. Nu i se păru însă de fel ciudat că pîclele acelea, deşi nemişcate, pluteau în întîmpinarea lui.

— Tu eşti, Nina ? Unde-i Sergo ?...

Deschise ochii. Sta rezemat de parapetul tranşeii şi cu capul frînt pe piept. Ultimele frînturi ale visului din care se smulsese îi mai pluteau încă alene pe dinaintea ochilor, în noapte.

Clătină din cap. Toate încremeniră parcă în jurul lui. Cercetă bănuitor zarea pînă departe, dar şi acolo stăruia aceeaşi beznă nemişcată, acelaşi parapet al tranşeii se vedea nelămurit, apoi buza prăpastiei, mitralierele şi rîpa nevăzută, dar prezentă în simţuri mai ales. Din nou se auzi undeva, în depărtare, ţipătul acela ciudat ca de pasăre de noapte. Dar păsări ca să ţipe aşa nu s-au aflat niciodată în văzduhul Gruziei.

Soldatul îşi holbă cuprinsul privirii şi mai mult. Pretutindeni aceeaşi întunecime în linii frînte şi, printre aceste linii frînte ale piscurilor, clipeau aceleaşi stele, mai pale de astă dată şi alunecînd mereu pe boltă. Drept înainte plutea un ocean de neguri tăcute ; acolo, în adîncuri, ştia că se află păduri întunecoase şi dese. Omul căscă şi se gîndi : „Nu trebuie să stau pe loc, pentru că iar..." Dar n-apucă să-şi isprăvească bine gîndul că iar porniră dinspre rîpa abruptă şi dinspre prăpastia de sub munţi să plutească spre el, fără oprire, nesfîrşite fîşii negre de întuneric compact, şi soldatul îşi simţi inima cuprinsă de o tristeţe apăsătoare.

Întrebă :
„S-ar putea oare ca bezna să umble ?“
Şi i se răspunse :
„Cum să nu, s-ar putea.“
Numai că nu cu viu grai i se răspundea, ci cu rîsul gingiilor ştirbe ale copilului.

Şi cum gura pruncului arăta ştirbă şi moale, omul se sperie. Întinse mîinile după el, însă Nina scăpă capul pruncului pe pămînt. Capul cenuşiu se rostogoli pînă la marginea prăpastiei şi acolo se opri. Omul simţi în inimă o înjunghietură. Nevastă-sa înmărmurise de groază, dar nu din cauza copilului. Altceva o îngrozea. În negura deasă de dinaintea zorilor, la marginea prăpastiei apăruseră o sumedenie de capete cenuşii, rostogolite pesemne şi ele pînă acolo... Capetele acestea se înălţară tot mai mult, apoi grumajii se arătară, braţe se întinseră, umeri se lărgiră, şi un glas scrîşnit, ca de fier spart, ţîşnind parcă dintre nişte fălci ce nu se puteau descleşta, nărui liniştea şi încremenirea din jur :

— Înainte ! La atac !

Un urlet asurzitor, ca de fiară, făcu parcă să explodeze toate de jur împrejur. Gruzinul apăsă pe trăgaci, dar se prăbuşi şi o durere neomenească, sfîşietoare, stinse într-o clipă imaginea pruncului care se sălta în braţele maică-si, întinzînd mînuţele, şi, făcînd băşici, zîmbea cu guriţa ştirbă.

XXVI

Colonelul ţîşni afară din cort şi se aruncă la vale, spre port. De jur împrejur, sărind peste pietre şi peste cei căzuţi, se rostogoleau valvîrtej, în lumina din ce în ce mai lămurită a zorilor, soldaţii. Din urmă îi gonea, învolburîndu-se la vale o dată cu ei, un urlet neomenesc, nemaiauzit pînă atunci. Cai înnebuniţi de groază se rupeau de la conoveţe şi o luau razna, în galop, cu căpestrele bălăbănindu-li-se în vînt...

Iute de picior ca un băietan, colonelul cobora cu atîta repeziciune, sărind peste pietre şi peste tufişuri, încît pieptul îi zvîcnea agitat sub bătăile aprige ale inimii. Ochii săi nu căutau decît golful, vapoarele... scăparea...

Şi, cu aceeaşi repeziciune cu care fugea, tot felul de gînduri îl fulgerau nu numai în creieri, ci din creştet pînă-n călcîie :

„Numai... numai de nu m-ar ucide... numai de m-ar cruţa. Sînt gata să fac orice pentru ei... Să pasc vitele, curcile... să spăl oalele... să muncesc pămîntul, să curăţ grajdurile... Numai de m-ar lăsa să trăiesc... numai de nu m-ar ucide... Doamne !... Viaţa... viaţa..."

Tropot uriaş de paşi huia pe urmele lui şi pe de lături aici, aproape, zguduind pămîntul. Mai îngrozitor însă decît tropotul acesta, tot din urmă, huind în noaptea ce se sfîrşea, copleşind urletul acela sălbatic, neomenesc : a-a-a !, un alt urlet nebunesc, împănat cu sudălmi răguşite, unele mai deşănţate decît altele şi zbierate cu sufletul la gură, se rostogolea peste fugari.

Şi ca o îndreptăţire a groazei pe care acest urlet o răspîndea pe tărîmul acela, ici şi colo se auzeau ciudate zgomote seci : craaac ! craaaac !... Colonelul îşi dădu seama că nu puteau fi decît ţestele oamenilor strivite ca nişte coji de nucă sub paturile puştilor. Apoi un fel de ţipete iepureşti izbucneau scurt, pentru ca foarte repede să amuţească, şi colonelul înţelese că nu puteau fi decît ţipetele oamenilor străpuşi de baionete.

Colonelul alerga cu dinţii încleştaţi, şi răsuflarea convulsivă, asemenea unor aburi fierbinţi, îi răbufnea pe nări.

„...Numai de-aş scăpa viu... numai de m-ar cruţa ! Nu mai am nici patrie, nici mamă... nici onoare... nici dragoste... Numai de-aş scăpa... Mai tîrziu, toate au să fie la fel cum au fost... Dar acum, doar atîta vreau : să trăiesc... să trăiesc... să trăiesc..."

Într-o vreme i se păru că puterile sale sleiesc, dar în clipa următoare îşi încordă gîtul şi-şi vîrî capul între umeri, strînse pumnii şi, legănîndu-şi amarnic braţele pe lîngă trup, o luă la goană cu atîta iuţeală, încît stîrni un vînt ce-i bătea în faţă şi lăsă în urmă pe soldaţii care alergau nebuneşte. Strigătele lor de moarte îl purtau ca pe aripi pe colonelul fugar.

Crracc !... Crracc !...

În sfîrşit se iviră apele albastre ale golfului... Iată vapoarele... O, iată scăparea !...

Ajuns în sfîrşit la limita cheiului, se opri timp de o secundă. Ceva se petrecea pe întinsul cheiului şi pe dig, pe punţile de debarcare şi pe punţile vapoarelor. De pretutindeni se iscau aceleaşi zgomote seci : crracc !... crracc !...

Uimirea colonelului nu mai avea margini. Același urlet sălbatic cutremura văzduhul, aceleași zgomote seci scrîșneau sub loviturile paturilor de pușcă, într-un tumult izbucneau și se stingeau mereu aceleași strigăte dinaintea morții ale înjunghiaților cu baioneta.

În aceeași secundă, colonelul se întoarse și, cu o ușurință nemaipomenită, cu o repeziciune fără seamăn, părăsi portul. Încă o clipă îi scînteie în ochi, pentru cea din urmă oară, albastrul nemărginit de dincolo de dig...

„...Vreau să trăiesc... vreau să trăiesc... să trăiesc..."

Gonea pe lîngă căsuțele albe care-l priveau nepăsătoare cu ferestrele lor negre și mute. Gonea spre marginea orașului, s-ajungă la șoseaua unduioasă și albă care ducea în Gruzia, nu în Gruzia cea mare, leagănul culturii întregii lumi, nu în Gruzia unde fusese înălțat el colonel, ci în Gruzia lui dragă, unde, primăvara, copacii în floare împrăștie miresme îmbătătoare, unde dincolo de munții acoperiți cu păduri verzi albesc piscuri înzăpezite, unde arșița e răsunătoare, unde se ridică orașul Tiflis, Vorontovskaia, curge înspumatul rîu Kura, unde alergase el de copil.

„...Vreau să trăiesc... vreau să trăiesc... să trăiesc..."

Printre căsuțele tot mai rare se întindeau vii. Urletul, urletul acela îngrozitor și împușcăturile din ce în ce mai stinghere rămăseseră departe în urmă, jos, pe țărmul mării.

„Am scăpat !..."

În aceeași clipă, pămîntul se cutremură sub tropotul unui galop greu și apăsător care umplu toate străzile. De după colț țîșni un noian de călăreți, pe cai cu gîturile întinse, și o dată cu ei răsună același odios urlet vestitor de moarte : „raaa..." Lamele înguste ale săbiilor scînteiau în aer.

Fostul prinț Miheladze, cîndva colonel în armata gruzină, se repezi fulgerător înapoi.

„...Ajutor !"

Cu răsuflarea tăiată, porni în goană pe strada care ducea spre centrul orașului. Bătu pe la cîteva porți, dar și porțile, și portițele stăteau încleștate în zăvoare de fier, și de dincolo de ele nimeni nu dădea nici un semn de viață. Cei de acolo erau monstruos de nepăsători față de ceea ce se întîmpla în stradă.

Atunci prințul își dădu seama că singura scăpare ce-i mai rămăsese era grecoaica. Ea îl va fi așteptînd, fără îndoială, cu

negrii săi ochi strălucitori plini de milă. Era la ceasul acela singurul om de pe lume care... Se va însura cu dînsa, îi va dărui ei moşia şi banii, îi va săruta poala rochiei...

Deodată, o explozie îi sfărîmă capul în bucăţele.

La drept vorbind, însă, nu în bucăţele îi sărise capul, ci despicat în două de o lovitură de sabie piezişă, care-i împrăştie creierii pe caldarîm.

XXVII

Arşiţa se înteţise. O ceaţă moartă, nevăzută, se întinsese apăsătoare peste oraş. Străzile, pieţele, cheiul, digul, casele, şoseaua erau pline de leşuri omeneşti zăcînd în cele mai felurite poziţii. Capetele unora arătau înfiorător de stîlcite, altele erau desprinse de-a binelea de trup. Creierii tremurau pe caldarîm ca piftia. Şiroaie de sînge, pe cale să se-nchege, se scurgeau ca la abator de-alungul caselor, de-a lungul gardurilor de piatră, se adunau în rigolele de sub porţi.

Alte leşuri de oameni, cu feţe tinereşti şi cu mustăcioare abia mijind, zăceau de asemenea pe punţile vapoarelor şi în cabine, la posturile de luptă şi în cale, în camerele de maşini şi la cazane.

Morţi dintr-aceştia atîrnau neclintiţi şi peste parapetul cheiului, iar de priveai în apa limpede şi albastră îi vedeai zăcînd liniştiţi pe fund, pe pietrele verzui şi vîscoase, în timp ce deasupra lor roiau bancuri cenuşii de peşti.

Împuşcăturile şi rafalele mitralierelor răsunau acum numai înspre centrul oraşului. O companie de gruzini, încleştîndu-se la pămînt în jurul catedralei, murea eroic. Dar, pînă la urmă, amuţiră şi aceştia...

Morţii îşi dormeau somnul de veci, dar cei vii se năpustiseră în orăşel — furnicînd pe străzi şi pe chei, prin curţi şi prin case — în timp ce pe şoseaua ce ducea spre oraş, coborînd pe colnice sau urcînd din ascunzişul rîpelor, se înghesuia convoiul de oameni, căruţe şi cai. Pretutindeni domneau forfotă, strigăte, rîsete şi larmă de glasuri.

Peste locurile acestea, aflate acum deopotrivă sub stăpînirea vieţii şi a morţii, trecea Kojuh călare :

— Am învins, tovarăşi ! Am învins !

Şi, ca şi cum în jurul lor nu s-ar fi vărsat sînge de om, nici morţii n-ar fi zăcut pe caldarîm, luptătorii strigau cu năvalnică bucurie :

— Ur-rraaa !

Ecoul pornea hăulind de departe, de pe înălţimile munţilor albaştri, ca să piară spre cealaltă depărtare — dincolo de vapoarele din golf, în întinsul albastru al mării de peste dig.

Prin pieţele, dughenele şi prăvăliile oraşului, preocupaţi şi grăbiţi, oamenii se şi puseseră pe treabă. Spărgeau lăzi, sfîşiau valuri de postav, smulgeau din rafturi teancuri de albituri şi de plăpumi, jefuiau cravate, fuste şi ochelari.

Printre cei mai harnici şi cei dintîi care se înfiinţaseră acolo erau marinarii. Pretutindeni vedeai mişunînd siluetele lor îndesate şi puternice, în bluze albe şi pantaloni cloş, pe cap cu berete rotunde ale căror panglici fluturau în vînt. Strigătele lor vuiau asurzitor :

— Vîsleşte !

— Aruncă... ancora !

— Dă-i drumul !

— Goleşte raftul ăsta !

Marinarii lucrau organizat, repede şi cu îndemînare. Unul îşi pusese pe cap o foarte elegantă pălărie de damă cu voaletă. Altul se maimuţărea sub o umbreluţă de mătase cu dantele.

Forfoteau şi soldaţi printre ei, neînchipuit de zdrenţăroşi, desculţi, cu picioarele murdare şi crăpate, prădînd îndeosebi stămburi, pînzeturi şi doc pentru femeile şi copiii lor.

Un soldat scoase dintr-o cutie o cămaşă scrobită, îi desfăcu mînecile şi prinse a rîde cu hohote :

— Ia uitaţi-vă-ncoace, mă băieţi ! Mama ei de treabă ! Cică asta-i cămaşă !

Îşi vîrî capul în deschizătura pieptului ca într-un jug :

— Da de ce o fi aşa băţoasă ca o scoarţă ?

Începu să se încovoaie şi să se-ntindă ca un berbec ca să-şi vadă pieptul.

— Zău că nu se-ndoaie. Stă ţeapănă ca arcul şi nu se dă după trup.

— Ptiu... Da prost mai eşti, mă băiete ! Păi, ştii tu ce cămaşă-i asta ! Ii crohmolită.

— Adică cum, crohmolită ?

— O întăresc boierii cu făină de cartofi ca să le iasă pieptul afară.

Un soldat înalt și ciolănos, căruia prin zdrențe i se vedea trupul negru, scoase la iveală un frac. Îl cercetă îndelung și pe față, și pe dos, apoi, cu un gest hotărît, își lepădă zdrențele de pe el și, gol cum era, își vîrî brațele lungi, ca de orangutan, în mînecile fracului. Mînecile însă îi ajungeau numai pînă la cot, dar asta nu-l împiedică să-l îmbrace de-a dreptul pe piele. Apoi și-l încheie pe burtă. Numai că jos fracul era tăiat... Soldatul pufni și spuse apoi :

— Îmi mai trebuie niște pantaloni.

Și se puse pe căutat, însă pantaloni nu mai erau. Atunci el se duse la raionul de albituri și scoase din raft o cutie de carton cu înfățișare ciudată. O deschise, își aruncă ochii înăuntru, și iarăși pufni :

— Ei, drăcia dracului ! Or fi pantaloni, n-or fi pantaloni ? Da una știu bine, că tare-s subțirei. Hvedor, ce să fie oare ?

Lui Hvedor nu-i ardea de asemenea drăcii. El scotocea după stambă pentru femeie și copii, care erau despuiați.

Soldatul se uită de jur înprejur, apoi, încruntat, cu un gest la fel de hotărît, își trase pantalonașii aceia în picioarele lungi, noduroase, negre de soare și de murdărie. Îmbrăcămintea aceea însă nu-i ajungea decît pînă deasupra genunchilor și era dantelată.

Hvedor se uită la el și începu să se tăvălească de rîs :

— Băieți, ia uitați-vă la Opanas !

Magazinul se cutremură de hohote.

— Păi, aiste-s izmenuțe muierești, mă !

Iar Opanas răspunse întunecat :

— Da ce, muierea nu-i și ea om ?

— Cum vrei tu să umbli în izmenuțe de-astea ? Îs despicate și ți se vede toată avuția. Afară de asta-s și subțiri.

— Și ai un tur zdravăn !...

Opanas se uita cu tristețe la pantalonași :

— Asta așa-i. Că proști mai sînt, doamne ! De ce-or fi făcînd izmenuțe așa de subțiri ? Strică materia degeaba.

Totuși scoase din cutie tot ce era acolo și, fără altă vorbă, începu să-și tragă, una după alta, șase perechi de pantalonași. Volănașele îi fluturau în unde bogate mai sus de genunchi.

La un moment dat, marinarii ciuliră urechile și deodată se năpustiră afară, ca turbați, pe ușă și pe ferestre. În stradă se auzeau chiote, înjurături, tropot de cai și nagaici șuierînd peste spinările oamenilor. Soldații se repeziră și ei la ferestre. Marinarii traversau piața mîncînd pămîntul și căutînd să scape

cu ce jefuiseră. Dar călăreţii dădeau pinteni cailor, îi ajungeau din urmă şi-i biciuiau fără cruţare pînă le sfîşiau bluzele. Din dungile vinete şi umflate care le brăzdau feţele ţîşnea sîngele.

Marinarii căutau în jurul lor ca nişte fiare încolţite. Nemaiputînd răbda, începură a zvîrli cît colo sacii ticsiţi cu prădăciuni şi se împrăştiară care încotro.

XXVIII

Tobele răpăiau grăbite, împrăştiind nelinişte în văzduh. Gornistul suna adunarea.

După douăzeci de minute, soldaţii cu înfăţişări aspre stăteau înşiraţi pe maidan. Această asprime a chipurilor lor nu se potrivea de fel cu hainele în care erau înveşmîntaţi. Unii mai purtau încă vechile zdrenţe îmbîcsite de sudoare. Alţii, dimpotrivă, îmbrăcaseră cămăşi scrobite, neîncheiate în nasturi, încinse în talie cu cîte o sfoară, iar pepţii stăteau ţepeni.

Mai erau şi dintre aceia împopoţonaţi cu bluze femeieşti de noapte sau cu brasiere, care le făceau şi mai caraghioase grumazul, braţele şi mîinile negre neacoperite cu nimic. În flancul drept al companiei a treia, un soldat înalt, ciolănos şi posomorît la faţă purta pe pielea goală un frac negru, cu mînecile ajungîndu-i pînă la coate. Deasupra genunchilor goi nu se vedeau albind decît nişte danteluţe încreţite.

Kojuh veni pînă în dreptul frontului, încleştîndu-şi fălcile de fier şi fulgerînd scîntei din ochii săi cenuşii. Îl urmau îndeaproape comandanţii, cu neasemuit de frumoase căciuli gruzine ofiţereşti pe cap, îmbrăcaţi în cerkesce de culoarea smeurei, pumnale negre, încrustate cu argint, scînteindu-le la brîu.

Kojuh se opri o clipă şi-şi aruncă din nou de-a lungul frontului fulgerul tăios, ca de oţel, al ochilor săi mici.

— Tovarăşi !

Glasul său răsuna la fel de scrîşnit, asemeni fierului spart, ruginit, ca şi în noaptea cînd strigase : „Înainte ! La atac !..."

— Tovarăşi ! Sîntem o armată revoluţionară şi ne batem pentru copiii noştri, pentru nevestele noastre, pentru mamele

noastre bătrîne, taţii noştri, pentru revoluţie, pentru pămîntul nostru. Dar cine ne-a dat oare pămîntul ?

Kojuh tăcu, aşteptînd parcă un răspuns, deşi ştia foarte bine că soldaţii, stînd în front, n-ar fi avut cum răspunde.

— Cine ni l-a dat ? Puterea sovietică. Şi cum aţi răspuns voi acestei fapte ? V-aţi făcut tîlhari ş-aţi pornit să prădaţi ca-n codru.

Atît de încordat se aşternuse tăcerea peste maidan, că te aşteptai din clipă în clipă să plesnească. Glasul de fier ruginit sună mai departe :

— Eu, comandantul coloanei, ordon să i se dea cîte douăzeci şi cinci de nuiele fiecăruia din aceia care au luat chiar şi un capăt de aţă.

Smirnă stăteau soldaţii în front, cu ochii holbaţi la el. Era îmbrăcat în zdrenţe ; pantalonii atîrnau pe el numai fîşii. Pălăria de paie slinoasă îi cădea pe ceafă ca o pleaşcă.

— Cine a prădat chiar şi un capăt de aţă să facă trei paşi înainte !

Trecu o clipă de tăcere apăsătoare. Nu se urni nimeni din loc...

În clipa următoare însă, pămîntul se cutremură de un ropot înfundat de paşi : un ! doi ! trei !... Nespus de puţini erau ceilalţi îmbrăcaţi în vechile lor zrednţe, care rămăseseră neclintiţi locului. În frontul nou, se aflau o mulţime de soldaţi, îmbrăcaţi cu ce nimeriseră fiecare să înhaţe.

— Tot ce aţi jefuit în oraş merge la grămadă, pentru copiii şi nevestele voastre. Aruncaţi jos tot ce-aţi jefuit. Da tot să aruncaţi !...

Tot rîndul întîi prinse a se mişca şi oamenii aruncară la pămînt bucăţi de stambă, pînză şi doc. Alţii îşi scoaseră cămăşile scrobite, bluzele de damă, brasierele, le puseră dinaintea lor grămăjoare şi rămaseră în pielea goală, arşi de soare. Soldatul din flancul drept îşi scoase şi el de asemenea fracul şi izmenuţele rămînînd gol şi ciolănos.

În aceeaşi vreme apăru o căruţă din care nişte soldaţi aruncară jos un snop de vergi.

Kojuh se apropie de soldatul din flancul drept.

— Culcă-te la pămînt !

Soldatul se aşeză în patru labe, apoi se întinse stîngaci cu faţa îngropată în grămada de izmenuţe, în timp ce soarele îi ardea dosul despuiat.

Kojuh ţipă cu glasu-i ca de fier ruginit :

— Culcaţi-vă jos pînă la unul !

Şi toţi se aşternură la pămînt cu spinările şi dosurile goale în bătaia soarelui fierbinte.

Kojuh îi privi cu faţa împietrită. Nu oare aceiaşi oameni, vuind fremătător ca o singură coardă, îl aleseseră cîndva comandant ? Nu cumva oare tot ei strigaseră : „Ne-ai vîndut... ne-ai trădat... ?“ Nu erau ei aceia care se jucaseră cu el de parc-ar fi fost în mîinile lor o surcică ? Şi nu oare aceiaşi oameni voiseră să-l ia în vîrful baionetelor ?

Acum stăteau întinşi la picioarele lui, goi şi supuşi.

Şi un val de forţă şi de tărie, asemeni valului din trecut ce-l stăpînise cînd se străduia, plin de ambiţie, să ajungă ofiţer, îi învolbură şi acum sufletul. Numai că valul ce-l simţea acum clocotind în suflet era altfel de val, şi altfel de ambiţie îl stăpînea. Pe el nu-l însufleţea acum alt gînd decît acela de a-i scăpa de pierzanie, de a-i scoate la liman pe aceşti oameni care aşteptau aşa de supuşi vergile lui pedepsitoare. Aşteptau supuşi. Dar de-ar fi îndrăznit să le spună : „Băieţi, întoarceţi-vă la cazaci, la ofiţeri“, fără doar şi poate că l-ar fi spintecat cu baionetele.

Atunci glasul răguşit al lui Kojuh răsună din nou peste capetele celor aşternuţi la pămînt :

— Îmbrăcaţi-vă !

După ce se ridicară, oamenii se porniră a-şi îmbrăca iarăşi cămăşile scrobite şi bluzele femeieşti ; soldatul din flancul drept îşi îmbrăcă iarăşi fracul şi-şi trase, una după alta, cele şase perechi de pantalonaşi muiereşti.

Kojuh făcu un semn şi doi soldaţi, strălucind de bucurie, luară vergile neatinse şi le aruncară înapoi în căruţă ; căruţa porni de-a lungul frontului şi toţi azvîrleau bucuroşi într-însa bucăţile de stambă, pînză şi satin.

XXIX

Pe oceanul de catifea neagră al nopţii pîlpîiau flăcările roşcate ale focurilor, luminînd feţele plate, ca de carton, ale oamenilor şi siluetele lor, cîte o margine de căruţă şi cîte un bot de cal. Noaptea vuia de glasuri, strigări şi hohote de rîs. Cîntări

porneau de pe aproape, ca să se stingă în depărtări. Undeva era pusă la încercare o balalaică, o armonică îi răspundea din altă parte, întrerupînd-o. Peste tot ardeau focuri...

Dar noaptea mai vuia și de altceva ascuns la care oamenilor nu le venea să se gîndească.

Deasupra orașului se vedea răsfrîntă lumina albăstrie a becurilor electrice.

Într-un loc trosneau uscăturile puse pe foc. Văpaia roșietică a focului lumina o față bătrînă, cunoscută. Ha-a, să trăiești, bunicuţo ! Mătușă Gorpina ! Moșul sta tăcut deoparte, întins pe-o zeghe. Văpaia roșietică a focului mai lumina de asemenea și chipurile unor soldați de fel din aceeași staniță, așezați roată la foc, alături de bătrînă. Deasupra focului atîrnau căzănele, dar, ca să vezi, în căzănele fierbea apă chioară.

Mătușa Gorpina se trezi vorbind :

— Doamne !... Maică precistă !... Ce-o mai fi și asta ? De cînd mergem, mergem, și tot mergem, dar de mîncare poți să-ți dai și sufletul că tot nu afli nimic. Ce fel de nacealnici avem noi, dacă nu-s în stare să ne dea nici atîtica de-ale gurii ? Să mă bată dumnezeu dacă mai pricep ce fel de nacealnici sînt ăștia... Anka nu-i aici, moșneagul tace.

Focurile se țineau lanț, de-a lungul șoselei, pînă-n depărtări.

Întins pe spate mai la o parte de foc, un soldat, a cărui față nu se putea deosebi, își pusese mîinile căpătîi și privea cerul întunecat, fără stele. Părea a fi pradă aducerilor aminte sau, poate, va fi fost încercat de un dor adînc. Sta culcat cu mîinile sub cap și cugeta la ale sale. Glasu-i tînăr, lin și-ngîndurat plutea pe căile gîndului :

...Ia-ți odată ne-ve-stica...

Apa chioară din cazan fierbea în clocote.

— Ce treabă-i asta ?... vorbi iarăși mătușa Gorpina. Ne-au adus pînă aicea și-acuma o să dăm cu toții ortul popii. Poate să fiarbă apa asta pînă poimîine, că de-astîmpărat foamea tot nu ți-o astîmpără. Îți umflă numai burta, și atît.

— Ian priviți ! rosti un soldat, întinzîndu-și spre foc un picior îmbrăcat în pantalon nou de călărie și încălțat cu o botină nouă, englezească.

La focul vecin, o armonică începu să cînte veselă, zglobie. Pe alocuri, lanțul focurilor era întrerupt.

— Şi Anka asta tot nu mai vine... Pe unde mi-o fi umblînd, lepădătura ? Ce să mă fac cu ea ? Ai face bine, moşnege, ca măcar tu s-o scarmeni oleacă. Ce stai ca o momîie şi taci ?...

...Şi dă-mi pipa în-na-poi...

continua să cînte soldatul. Apoi se întoarse pe burtă, îşi sprijini bărbia în pumni şi, lăsîndu-se luminat de văpaia focului, îşi aţinti ochii în flăcări.

Meşteşugit mai cînta armonica tot felul de melodii săltăreţe. Pe valurile nopţii, tremurătoare în lumina focurilor, mai aproape sau mai departe, lîngă focuri, pluteau tot hohote de rís, larmă de glasuri şi cîntări.

— Toţi au fost oameni şi fiecare din ei a avut o mamă...

Soldatul rostise aceste cuvinte cu glasul său tinerel, fără să se fi adresat cuiva anume. Şi, ca la un semn, se năpusti asupra tuturor tăcerea, amuţiră rîsetele, larma şi cîntările armonicei şi se făcu simţit mirosul greu al leşurilor venind dinspre masiv, acolo unde neînchipuit de mulţi îşi aflaseră moartea.

Un soldat vîrstnic se ridică de la locul său ca să-l vadă pe omul ce rostise cuvintele acelea... Apoi scuipă în foc. Bulgării de jar sfîrîiră. Şi fără îndoială că tăcerea coborîtă peste bezna dintr-o dată mai împovărătoare ar fi durat încă multă vreme dacă, pe neaşteptate, văzduhul n-ar fi fost străbătut de strigăte, larmă de glasuri şi înjurături.

— Ce-i ?

— Ce s-a întîmplat ?

Toate capetele se întoarseră într-o singură parte. În întunericul dintr-acolo se auzi :

— Haide ! Mişcă, ticălosule !...

În cercul de lumină pătrunse o mulţime de ostaşi tulburaţi. Văpaia focului îşi arunca lumina, ciudat şi ireal, fie asupra unei frînturi de faţă roşie, fie asupra unui braţ ridicat, fie asupra unei baionete. În mijlocul soldaţilor, uimind prin neaşteptatul întîmplării, luciră timp de-o clipă epoleţii aurii pe umerii unei cerkesce care înfăşura strîns trupul subţire al unui gruzin tînăr, aproape copilandru.

Gruzinul se uita în jurul lui cu o privire de fiară încolţită. Ochii, nespus de mari, erau minunat de frumoşi, ca de fată, iar pe genele lungi tremurau picături de sînge ca nişte lacrimi roşii. Aşteptai să rostească numaidecît : „mamă"... Dar gruzinul tăcea şi-şi rotea ochii în toate părţile.

— L-am găsit ascuns într-un tufiş, începu unul din soldaţi, stăpînit încă de emoţie. Iaca cum a fost. M-am dus pentru nevoi într-un tufiş. Ai noştri mi-au strigat : „Du-te mai încolo, măi javră". M-am băgat atunci în desiş şi deodată, ce să vezi ? ceva negru. Dintru întîi, am crezut că-i vreo piatră şi-am pus mîna. Cînd colo, era ăsta. Nu-i vorbă, i-am altoit noi cîteva paturi de puşcă...

— Înjunghiaţi-l, mama lui ! îşi repezi un soldat mărunţel puşca spre prizonier.

— Stai, aşteaptă... i se împotriviră însă ceilalţi. Trebuie raportat comandantului.

Gruzinul se rugă de el :

— Ce-s eu vinovat ? Am fost mobilizat... am fost mobilizat... N-am putut să nu mă duc... M-au trimis... Am acasă o mamă...

Alte lacrimi roşii de sînge îi apărură pe gene, prelingîndu-se de pe fruntea spartă. Soldaţii priveau mohorîţi, cu mîinile încleştate pe puşti.

Soldatul care sta pe burtă de cealaltă parte a focului şi se uita neclintit în foc, luminat de flăcări, îşi ridică faţa şi zise :

— Îi tînăr de tot... Ia te uită, n-are nici şaisprezece ani...

Aproape în aceeaşi clipă, glasuri izbucniră împotriva lui :

— Da ce eşti tu, mă ? Domn ?... Ne batem cu cadeţii. Ce-au atuncea gruzinii, de ni se încurcă printre picioare ? Da ce, noi i-am rugat să vină aici ? Ne batem pe viaţă şi pe moarte cu cozacii, şi alţii n-au ce se amesteca. Cine şi-o vîrî nasul în fiertura noastră i l-om tăia cu cap cu tot.

Din toate părţile izbucniră glasuri aprinse şi înrăite. Soldaţi de pe lîngă alte focuri se apropiară, de asemeni.

— Care-i ăla cu gura ?

— Ia, ţîncul ăla de-acolo, care stă întins lîngă foc. Nici caşul de la gură nu i-a căzut.

— Mama lui !

Un soldat sudui cumplit, căznindu-se să tragă căzănelul de pe foc. Tocmai atunci se apropie şi comandantul. Privi în treacăt băiatul, se întoarse şi plecă, aruncîndu-le alor săi, ca să n-audă gruzinul :

— Achitaţi-l !

— Haide ! i se adresară gruzinului doi soldaţi pe un ton voit aspru şi-şi aruncară puştile pe umăr fără să-l privească.

— Unde mă duceţi ?

Porniră tustrei. Din întuneric se auzi cu aceeaşi asprime voită :

— La statul-major... la interogator... ai să rămîi acolo peste noapte...

După o clipă răsună o împuşcătură. Detunătura se rostogoli multă vreme, se sparse de munţi şi amuţi... dar în cuprinsul nopţii tot mai stăruia huietul detunăturii amuţite. Cei doi soldaţi se întoarseră şi se aşezară tăcuţi la foc, fără să se uite la nimeni... Numai ecoul împuşcăturii, care nu voia parcă să se stingă, stăruia încă în tot cuprinsul nopţii.

De aceea, parcă dorind cu orice preţ să înăbuşe ecoul acesta de nestins, toţi începură a vorbi de-a valma cu însufleţire şi mai tare decît de obicei. Careva se apucă să-şi chinuie armonica, un altul să zdrăngănească din balalaică.

— Cînd a fost de ne-am strecurat prin pădure şi ne-am apropiat de stînca aceea cu peretele drept, ne-am dat seama că treaba era pierdută dinainte. Pînă la ei nu puteam ajunge, iar de întors de-acolo nu ne mai puteam întoarce. De cum s-ar fi crăpat de ziuă, ar fi deschis focul asupra noastră şi ne-ar fi împuşcat pînă la unul...

— Nu era chip nici încolo, nici încoace, îl întrerupse cineva rîzînd.

— Şi-atunci ne-a trecut prin minte că s-ar putea foarte bine ca porcii ceia de cîini să se prefacă numai că dorm. Ce ne-am fi făcut, dacă, pe nepusă masă, ar fi început să plouă de sus cu gloanţe ? Zece puşcaşi dac-ar fi pus colo sus, pe marginea prăpastiei, ar fi fost de ajuns să măture amîndouă regimentele ca pe nişte muşte. Ei şi atunci, prindem a ne căţăra unul pe umerii celuilalt, ba chiar şi pe capetele oamenilor ne mai aşezam cîteodată picioarele...

— Da tătucul unde era ?

— Păi, şi tătucul se căţăra laolaltă cu noi. Ajunsesem aproape sus. Mai rămăsese ca vreo doi stînjeni, numai că rîpa urca în partea aceea dreaptă ca peretele. Nu era chip nici înainte să mai sui, da nici înapoi să cobori. Nu ştiam ce-o să ne facem. Parcă ne îngheţase la toţi răsuflarea. Atunci tătucul a smuls unuia baioneta de la armă, a înfipt-o în stîncă, şi s-a căţărat sus. Toţi au făcut la fel şi ne-am urcat aşa, pe urma lui, pînă în vîrf.

— Dintr-ai noştri, un pluton întreg a căzut în mare. Era întuneric beznă şi trebuia să sărim iepureşte de pe o piatră pe alta. Oamenii au căzut în apă unul după altul şi s-au înecat.

Oricît de însufleţiţi vorbeau oamenii şi oricît de vioi ardeau focurile, întunericul nopţii era stăpînit de acel ceva pe care oamenii l-ar fi vrut îngropat pentru totdeauna — în timp ce de pe înălţimile munţilor vîntul aducea pînă la ei aceeaşi neîndurătoare duhoare de leşuri.

Mătuşa Gorpina arătă într-o parte şi întrebă :

— Ce-o fi acolo ?

Oamenii îşi îndreptară privirile în partea aceea. În bezna dinspre masivul ce se înălţa nevăzut clipeau făclii tremurătoare, fumegînde, mişcîndu-se şi aplecîndu-se neîncetat.

Un glas tineresc, cunoscut, lămuri din întuneric :

— Îs de-ai noştri şi oameni de prin partea locului, la corvoadă, strîng morţii. Toată ziua au strîns la morţi.

Tăcerea oamenilor era ca de piatră.

XXX

Soarele strălucea din nou. Din nou se vedea marea sclipind, iar în depărtări, profilîndu-se, contururile albastre-fumurii ale munţilor. Toate acestea păreau a coborî alene pentru că şoseaua urca acum în serpentine tot mai sus şi mai sus.

Undeva, foarte jos, albul orăşel minuscul dispărea treptat la orizont. Golful albastru era mărginit de linia subţire a digului, trasă parcă cu creionul. În apele golfului se arătau ca nişte punctuleţe negre vasele gruzine părăsite la chei. Păcat că nu le putuseră lua cu dînşii.

Altminteri, luaseră destule altele. Dintr-o dată, şase mii de obuze şi trei sute de mii de cartuşe. Cai gruzini puternici, încordaţi în şleauri, trăgeau la deal şaisprezece tunuri de-ale inamicului. Tot felul de materiale de război stăteau încărcate pe furgoanele luate de la gruzini : telefoane de cîmp şi corturi, vălătucuri de sîrmă ghimpată, lăzi cu medicamente. În urmă veneau ambulanţele sanitare. Toate erau din belşug. Numai pîinea şi fînul lipseau.

Caii păşeau nerăbdători şi flămînzi, scuturînd într-una din cap. Soldaţii îşi strînseră şi mai tare curelele, dar toţi erau veseli pentru cele două-trei sute de cartuşe pe care le ducea fiecare la cingătoare. Mărşăluiau voiniceşte, învăluiţi în nori

încinşi de praf alburiu şi petrecuţi de aceleaşi roiuri de muşte, obişnuite cu marşurile, care se ţineau scai pe deasupra convoiului. Un cîntec ritmat în bătaia paşilor străbătea prin văzduhul însorit şi sclipitor :

Ci oare crîşmăriţa n-are destulă votcă ?
N-are destulă bere şi mied în crîşma ei...

Scîrţîitul necontenit al harabalelor, căruţelor, briştilor, furgoanelor umplea aerul. Printre pernele roşii moţăiau copii cu feţişoare supte.

Pe cărările care legau serpentinele şoselei, scurtînd astfel urcuşul, se tîrau nesfîrşite şiruri de bărbaţi, cu aceleaşi şepci pe cap, cu aceleaşi pălării de paie sau de pîslă cu borurile pleoştite, sprijinindu-se în toiege. Femeile, înveşmîntate în fuste numai zdrenţe, urcau desculţe. Nici o vită nu era însă mînată din urmă cu nuiaua. Nici vaci, nici porci, nici păsări nu se vedeau pe nicăieri. Pînă şi cîinii dispăruseră cine ştie pe unde, goniţi de foame.

Şarpele acesta nesfîrşit, mişcîndu-şi într-una inelele fără număr, se tîra din nou prin munţi spre stîncile golaşe, trecea din nou pe lîngă prăpăstii adînci, rîpe şi crăpături spre trecătoarea prin care să coboare de cealaltă parte a munţilor, în stepa unde ar fi găsit pîine şi nutreţ pentru vite, unde-i aşteptau ai lor.

În oraş găsiră plăci noi :

Izbeşte cu talpa pămîntul, fîrtate,
Şi trage-i un cîntec cu chiot, aşa...
To-re-a-dore, nu te lăsa !...

Culmi pieptişe creşteau spre cerul albastru.

Orăşelul dispăruse jos, în pîcla albăstrie a văii. Şi tot mai înceţoşat se vedea ţărmul. Iar marea se mai zări o vreme ca un zid albastru, pînă pieri şi ea după coamele copacilor care străjuiau de amîndouă părţile şoseaua. Deasupra convoiului stăpîneau arşiţa, colbul şi muştele. De-a lungul şoselei, surpături de pămînt şi păduri — păduri pustii, fără urmă de picior omenesc, unde numai fiarele sălăşluiau nestingherite.

Către seară, deasupra căruţelor scîrţîitoare, răsuna aceeaşi tînguire :

— Maa-mă, mi-e foame !... Mi-e foame !... Dă-mi ceva de mîncare !...

Mamele, ele însele scofîlcite şi negre de foame, aducînd la înfăţişare cu nişte păsări sălbatice, îşi lungeau înfrigurate gîturile, privind cu ochi injectaţi urcuşul serpentinelor fără capăt şi continuau să-şi depene în neştire pe lîngă căruţe picioarele desculţe. N-aveau ce le răspunde copilaşilor.

Convoiul se tîra fără oprire tot mai sus, spre înălţimile ameţitoare. Se răriră şi pădurile, pînă ce rămaseră cu totul în urmă. De-acum încolo avea să înceapă pustia stîncilor, a rîpelor, a prăpastiilor, a grămezilor uriaşe de stînci, surpate de pe culmi. Orice sunet, tropot de copită sau scîrţîit de roată creştea din toate părţile şi se învălmăşea atît de puternic, încît pînă şi glasurile oamenilor le acoperea.

Se prăvăleau mereu cai şi caii aceia erau părăsiţi în drum.

Dintr-o dată, arşiţa scăzu. Nori se rostogoliră de peste culmi, totul se făcu cenuşiu. Noaptea coborî într-o clipită. Şi, o dată cu ea, bolta întunecată se prăvăli asupra lor în torente. Nu numai cu ploaia se luptau acum oamenii, ci şi cu şuvoaiele de apă vuind nebuneşte, care-i ameţeau şi-i răsturnau la pămînt, învîrtejindu-se turbate prin beznă, ca prinse într-o vîntoasă drăcească. Apa se năpustea de pretutindeni, de sus, de jos şi din lături, şiroindu-le pe zdrenţe şi pe laţele de păr năclăit. Dezorientate, unităţile pierdură legătura dintre ele. Oamenii, căruţele, caii se tîrau prin neştiutul beznei, ca şi cum hăuri clocotitoare i-ar fi despărţit pe unii de alţii, fără să vadă la un pas măcar, fără să ştie ce se petrece în jurul lor.

Careva fu luat de ape... altul răcnea spintecînd întunericul... dar cum ar mai fi fost chip să auzi în tumultul acela vreun glas omenesc ?... Al apelor să fi fost acest clocot, al vîntului acest urlet sau toată această satanică dezlănţuire a cerului negru să fi fost ? Ori munţii se vor fi prăbuşit poate ?... Poate că apele vor fi măturat totul în calea lor — şi oameni, şi căruţe, şi cai...

— Aju-toor !

— Aju-toor ! Î sfîrşitul lumii !...

Oamenii îşi vor fi închipuit că ţipă, însă ţipetele lor nu erau altceva decît şoapte sugrumate pe buzele lor învineţite.

Adesea, din pricina puhoaielor furioase, caii trăgeau după ei în prăpastie căruţele cu copii, iar o bună bucată de vreme oamenii mergeau orbeşte pe urma unei simple năluciri, fără să-şi dea seama că de mult căruţele pieriseră dinaintea lor.

Copiii se îngropau în pernele şi ţoalele ude leoarcă :

— Ma-măă !... Ma-măă !... Ta-tăă !...

Pînă şi copiilor li se părea că urlă a deznădejde, însă, de fapt, urla apa care se revărsa în furie, urlau bolovanii nevăzuţi care se rostogoleau de pe stîncile nevăzute, vuia cu mii de glasuri vii vîntul turbat care aducea mereu la vale torente noi de apă.

Apoi, deodată, cineva, cu cuvînt hotărîtor în desfăşurarea acestei nebunii, trase o uriaşă perdea despărţitoare — şi toate cîte pînă atunci se aflaseră ascunse în bezna nopţii nemărginite începură să capete relief în tremurătoarea lumină albastră a fulgerelor orbitoare. Culmile crenelate ale munţilor din zare, colţii stîncilor prăvălite, buzele prăpăstiilor, urechile cailor, toate apărură limpezi în străluminarea de o clipă a fulgerelor albastre. Mai groaznic însă apăru faptul că în lumina asta tremurînd nebuneşte totul părea încremenit şi mort : încremenite păreau rafalele piezişe ale ploii, încremenite puhoaiele spumoase, încremeniţi caii cu genunchiul ridicat pentru celălalt pas, încremeniţi în mişcarea lor neterminată oamenii cu gurile căscate, frînt fiindu-le cuvîntul pe buze, încremenite mînuţele palide, învineţite ale copiilor, pierduţi printre pernele ude. Toate păreau încremenite în străluminarea mută a fulgerelor convulsive.

Toată noaptea se prelungi convulsia albastră a fulgerelor aducătoare de moarte. Dar abia în clipa în care, la fel de neaşteptat, perdeaua fu cu desăvîrşire trasă înapoi, oamenii îşi dădură seama că totul nu durase decît o miime de secundă.

Toate pieriră din nou în imensitatea nopţii şi-n aceeaşi clipă păru că trosneşte din temelii un munte. Bubuitul acesta copleşi pe dată orgia diabolică a naturii şi huietul lui ţîşni din măruntaiele munţilor cu atîta furie, că nu mai încăpu în cuprinsul nesfîrşitei bezne şi, plesnind în rostogoale din ce în ce mai puternice, se împrăştie în toate părţile, peste prăpăstii, păduri şi rîpe ascunse vederii. Oamenii asurziseră, iar copiii zăceau ca morţi.

În mijlocul şuvoaielor de apă, al străfulgerărilor albastre scăpărînd fără-ncetare, al bubuiturilor crescînd necontenit, coloana se opri. Trupele, tunurile, chesoanele, băjenarii, briştile rămaseră locului în nemişcare. Oamenilor li se sleiseră puterile şi nu se puteau urni mai departe. Rămaseră locului, în voia puhoaielor turbate şi a palelor de vînt, a tunetelor şi a groaznicei străfulgerări albastre, de nesuportat. Puhoaiele le ajunseră cailor mai sus de genunchi. Dezlănţuirile nopţii păreau a nu mai avea sfîrşit.

Dimineața, soarele apăru din nou strălucitor. Văzduhul era străveziu și curat. Munții albaștri se iviră ușori și aerieni. Numai oamenii arătau negri, supți la față, vlăguiți, cu ochii duși în fundul orbitelor ; își încordau ultimele rămășițe de putere ca să le ajute cailor să tragă. Cailor le puteai număra coastele ieșite în afară, capetele erau numai oase și doar pielea strălucea, spălată de ploaie.

Lui Kojuh i se raportă :

— Situația e următoarea, tovarășe Kojuh : trei căruțe au fost măturate în prăpastie cu oameni cu tot. O stîncă desprinsă din munte a turtit o brișcă. Doi oameni au fost trăsniți de fulger. Doi soldați din compania a treia au dispărut fără urmă. Caii cad și acuma cu nemiluita. Zac pe tot lungul șoselei.

Kojuh privi șoseaua proaspăt spălată, stîncile care se îngrămădeau mohorît în jur și rosti :

— Nu facem haltă de noapte. Trebuie mers într-una zi și noapte, fără oprire !

— Tovarășe Kojuh, nu țin caii. N-avem fir de fîn. Cît am mers prin pădure, le-am putut da măcar frunze. Da pe unde trecem acum îi piatră goală.

Kojuh tăcu un timp :

— Trebuie mers înainte fără oprire. Dacă ne oprim, pierdem toți caii. Scrie ordinul.

Aerul curat de munte era minunat. Să-l tot tragi în piept ! Însă zecilor de mii de oameni numai de asta nu le ardea. Mergeau în neștire pe lîngă căruțe, pe marginea șoselei, pe lîngă tunuri — cu privirile mute înfipte în pămînt. Călăreții descălecaseră și-și duceau de dîrlogi caii vlăguiți.

De jur împrejur se îngrămădeau stînci sălbatice și golașe, se căscau despicături înguste, întunecate prăpăstii fără fund ce-și așteptau victimele. Negura plutea de-a lungul văgăunelor pustii.

Adîncul văilor înnegurate și al prăpăstiilor era plin de scîrțîitul căruțelor și huruitul roților, de tropotul copitelor și zăngănitul fiarelor, care nu conteneau o clipă. Și toate aceste zgomote, repetate de pretutindeni de mii de ori, creșteau într-un urlet sălbatic de neamuțit. Toți mergeau tăcuți. Și chiar de s-ar fi întîmplat să urle vreunul, cuprins de deznădejde, glasul său tot l-ar fi înghițit scîrțîitul, vuietul și scrîșnetul coloanei ce se tîra pe zeci de verste.

Copiii nu mai plîngeau. Nici pîine nu mai cereau. Doar căpșoarele ofilite mai izbuteau să și le miște între perne. Ma-

mele nu le mai spuneau să tacă, nu-i mai mîngîiau și nici nu le mai dădeau să sugă, ci pășeau alene pe lîngă căruțe, privind cu o încordare fără margini la pînza nesfîrșită a șoselei care urca în serpentină pînă la nori. Ochii lor nici lacrimi nu mai aveau.

O groază cumplită, nestăpînită îi cuprindea pe toți cînd se întîmpla să se oprească vreun cal. Cu o înverșunare sălbatică săreau de-a valma la roți, împingeau cu umerii, băteau furioși cu bicele, urlau cu glasuri neomenești, și toată încordarea, toată sforțarea lor erau înghițite pe îndelete de scîrțîitul răsfrînt de sute de ori al nenumăratelor roți pe care de tot atîtea ori îl vîntura ecoul peste munți.

Calul mai făcea un pas, încă unul, se prăbușea la pămînt rupînd oiștea și nu-l mai puteai ridica. Picioarele îi rămîneau întinse, printre buzele întredeschise rînjeau dinții, iar în licărirea ochilor violeți se stingea lumina vie a zilei.

Copiii erau scoși din căruță. Pe cei mai mărișori îi bătea mînioasă mama ca să umble pe jos, pe cei mici îi lua în brațe sau în cîrcă. Iar dacă se întîmpla să fie mai mulți... dacă erau mai mulți, atunci mama lăsa unul sau doi din cei mai mici în căruța nemișcată și pornea înainte, cu ochii uscați, fără să se mai uite înapoi. Din urmă, fără să bage seama la cele întîmplate, veneau tot atît de încet alți oameni și căruțele în mers ocoleau căruța nemișcată, caii vii pe cel mort și copiii celorlalți pe copiii rămași ai nimănui. Și scîrțîitul necontenit al nenumăratelor roți, de mii de ori repetat, înghițea fără milă cele întîmplate.

O mamă, care purtase pînă atunci un copil în brațe pe distanță de multe verste, începu să se clatine. Simți cum i se taie picioarele și, deodată, șoseaua, căruțele, stîncile porniră să se învîrtească o dată cu ea.

— Nu... n-o s-ajung.

Se așeză pe o movilă de pietriș de la marginea șoselei și-și aruncă ochii drept înainte, legănîndu-și copilul. Pe dinaintea ei treceau șirurile nesfîrșite de căruțe.

Copilul îi sta ghemuit în brațe, cu gurița deschisă, neagră și uscată, cu ochișorii săi, ca două albăstrele, ațintiți spre nicăieri.

Maică-sa îi șopti deznădăjduită :

— Sufletelul meu drag, n-am lapte. Inimioara mea, floricica mea...

Şi porni să-şi sărute nebuneşte copilaşul, viaţa ei, ultima ei bucurie. Nici ochii săi, însă, nu mai aveau lacrimi de plîns.

Guriţa neagră a pruncului sta nemişcată ; nemişcaţi priveau ochişorii de culoarea albăstrelei, acoperiţi de o ceaţă. Femeia strînse la piept guriţa dragă şi fără viaţă care începea a se răci.

— Fetiţa mea dragă, de-acu n-ai să te mai chinuieşti, n-ai să-ţi mai aştepţi moartea în chinuri.

Trupuşorul plăpînd i se răcea încet în braţe.

Femeia scormoni pietrişul şi-i aşternu acolo odorului culcuşul din urmă, îşi scoase de la gît crucea de care nu se despărţise niciodată şi-i petrecu şnurul slinos pe după căpşorul greu şi rece, acoperi trupul copilei cu pietriş şi-l închină de nenumărate ori cu semnul crucii.

Se scurgeau, mereu se scurgeau oamenii pe dinaintea ei, fără să privească. Necontenit se tîrau căruţe, scîrţîind cu mii de glasuri ruginite, şi ecoul lor, izbindu-se de stîncile golaşe, se prăvălea de sute de ori peste munţi.

Departe, înainte, în capul coloanei, mergeau pe jos călăreţii, trăgînd după ei de dîrlogi caii vlăguiţi, cu urechile atîrnîndu-le ca la cîini.

Căldura se înteţi. Roiurile muştelor care, pe tot timpul cît ţinuse furtuna, se făcuseră nevăzute, pierind prin ascunzişurile căruţelor, ieşiră din nou la iveală, să zboare, copleşitor de multe, pe deasupra convoiului.

— Mă, băieţi, ce tot umblaţi voi ca nişte motani cu coada între picioare, care se ştiu vinovaţi c-au mîncat din oala cu chişleac ? Ia cîntaţi ceva !...

Nimeni nu răspunse. Îşi vedeau de drum, la fel de alene şi de istoviţi, trăgînd caii după dînşii.

— Eh, rărunchii mă-ti ! Pune grahomonul. Barem el să ne zică ceva...

Vîrîndu-şi mîna în sacul cu plăci, soldatul scoase una la întîmplare pe care se chinui s-o silabisească :

— B...b...i...bi...m b...o...m... bom, bim-bom... Ce-i comedia asta ?... C...l...o...v...n...i clovni... Artiştii... r...î...s...u...l...u...i rîsului. Straşnic !... Ia să-i dăm drumul !...

Întoarse manivela gramofonului care se clătina în şa, puse placa şi declanşă piedica.

Timp de o clipă, pe faţa omului se zugrăvi o uimire neprefăcută, apoi ochii i se îngustară ca două dungi luminoase, gura i se duse pînă la urechi, dinţii îi luciră şi se porni pe un

rîs de-a dreptul molipsitor. În loc de cîntec, din pîlnia gramofonului izbucni un hohot de rîs care te aiurea. Rîdeau doi, cînd unul, cînd altul, cînd împreună. Şi rîdeau cu glasurile cele mai neaşteptate. Cînd subţire de tot ca nişte băieţi pe care-i gîdilă cineva ; cînd gros, ca mugetul de bou, făcînd să se cutremure totul în jur. Hohoteau gîfîind şi întrecîndu-se unul pe altul cu frenezie, cum rîd femeile cînd le apucă istericalele, rîdeau cutremurîndu-se şi părea că nu vor mai sfîrşi vreodată.

Călăreţii care mergeau alături se uitau la pîlnia care rîdea sălbatic, pe toate glasurile, ca ieşită din minţi, şi se treziră dintru început zîmbind. Un singur gîlgîit de rîs doar trecu apoi printre rînduri, dar, nemaiputîndu-se stăpîni nici ceilalţi, se porniră deodată să rîdă cu hohote după chipul în care rîdea pîlnia, şi hohotele lor, crescînd, năvăliră printre rînduri, tot mai departe şi mai departe, de-a lungul coloanei.

Rînd după rînd, hohotele ajunseră pînă la unităţile de infanterie, care se puseră pe rîs fără să ştie de ce anume rîdeau, pentru că gramofonul nu se auzea pînă acolo, dar molipsiţi de cei dinaintea lor. Şi aşa, din rînd în rînd, hohotele acestea nu se mai opriră şi ajunseră pînă-n coada coloanei.

— Da ce dracu au de rîd aşa ? întrebau, pentru ca pe dată să-nceapă şi ei să rîdă cu hohote straşnice, dînd din mîini şi clătinînd din cap.

— Ei, drăcia dracului !...

Toată infanteria mergea şi rîdea ; rîdeau convoaiele, băjenarii, rîdeau mamele cu groaza în ochi ; rîdeau oamenii, păşind alături de scîrţîitul necontenit al roţilor neunse, prin imperiul stîncilor golaşe, pe o distanţă de zece verste şi jumătate.

Cînd hohotele acestea de rîs ajunseră la Kojuh, comandantul se făcu galben la faţă ca pielicica tăbăcită din care îi era făcută scurta. Pentru prima oară de cînd începuse marşul pălea atît de violent.

— Ce-i asta ?

Aghiotantul, chinuindu-se să-şi stăpînească rîsul, îi zise :

— Dracu ştie ce au. Se vede c-au căpiat cu toţii. Mă duc să văd ce s-a-ntîmplat.

Kojuh îi smulse din mînă dîrlogii şi nagaica, se zvîrli neîndemînatic în şa şi se porni să biciuiască fără cruţare coastele calului. Calul costeliv mergea încet, cu urechile pleoştite, deşi nagaica începuse să-i brăzdeze pielea. O luă anevoie la trap. Cei din jur hohoteau într-una.

Kojuh simţi că începeau să-i joace muşchii feţei şi-şi încleştă fălcile îndîrjit. În sfîrşit ajunse la avangarda coloanei, unde toţi se stricau de rîs. Înjură de mamă şi lovi cu nagaica în gramofon.

— Tăcere !

Placa spartă crîcni şi amuţi. Tăcerea trecu printre rînduri şi stinse rîsul. În aer răsunau iarăşi, amestecîndu-se, scîrţîitul roţilor, pîrîitul osiilor şi duruitul fiarelor, de mii de ori repetate înnebunitor. Crestele stîncoase şi întunecate ale văgăunelor pustii rămîneau în urmă.

Cineva rosti :

— Aicea-i cumpăna apelor !

Şoseaua cotea pentru ca să coboare spre stepă tot în serpentine.

XXXI

— Cîţi sînt ?

— Cinci.

Pădurea, cerul, munţii din depărtare se topeau în pustiul arşiţei mistuitoare.

— În şir ?

— În şir...

Călăreţul, un cazac de Kuban dintr-o patrulă de recunoaştere, cu faţa şiroind de sudoare, nu isprăvi ce-avea de spus, pentru că, dînd să se apere de muştele ce-l înnebuneau, calul năduşit ca şi el smuci frîul, gata să i-l smulgă din mîini, şi-l prăvăli pe coamă.

Kojuh şedea în brişcă, împreună cu aghiotantul şi vizitiul. Feţele lor erau stacojii şi înfierbîntate, de parcă tocmai atunci ar fi ieşit din baia de aburi. De jur împrejur nu se zărea ţipenie de om.

— Da-i departe de şosea ?

Cazacul arătă cu biciuşca spre stînga :

— Dincolo de tăietura ceea de pădure. Să tot fie vreo zece, poate cincisprezece verste.

— Drum din şosea se face într-acolo ?

— Se face.

— De cozaci aţi dat ?

— Nu, n-am dat. Ai noştri au mers şi mai departe, aproape douăzeci de verste, da pe nicăieri nu le-a mirosit a cozaci. Oamenii de prin cătune spuneau că cozacii s-ar fi apucat să sape tranşee la vreo treizeci de verste de rîu.

Deodată faţa lui Kojuh se linişti şi se făcu galbenă, ca şi cum cu cîteva clipe mai înainte nici n-ar fi fost roşie ca racul fiert. Doar muşchii de sub pometi îi zvîcneau în obraz.

— Ordin către capul coloanei să ocolească pe drumul de care spuneai. Toate unităţile de luptă, băjenarii, convoaiele să se perinde prin faţa *lor*.

Cazacul se plecă uşor peste greabănul şeii şi spuse cu băgare de seamă, ca nu cumva vorbele lui să fie luate drept o încălcare a disciplinei :

— Ocolu-i mare... Cad oamenii din picioare... Îi năuceşte arşiţa... şi-s nemîncaţi.

Kojuh îşi aţinti ochii mici spre zarea încinsă şi tremurătoare şi albastrul ochilor săi se încenuşă. De trei zile şi trei nopţi... Feţele oamenilor se subţiaseră de foame, iar ochii le sticleau în orbite. De trei zile şi trei nopţi nu puseseră nimic în gură. E adevărat că munţii rămăseseră undeva în urmă, dar mai aveau încă de mers, din răsputeri, ca să scape odată de pustietatea costişelor deluroase şi să ajungă în staniţe, unde să poată găsi hrană pentru oameni şi cai. Mai erau nevoiţi să grăbească şi pentru a nu le lăsa timp cazacilor, care se aflau în drumul lor, să se întărească. N-aveau nici o clipă de pierdut. Şi totuşi trebuia să piardă timpul ce se cerea pentru ocolul acela de zece-cincisprezece verste.

Kojuh se uită la chipul tînăr şi înnegrit de soare şi de foame al cazacului dinaintea lui. În ochi îi scăpărară scîntei de oţel. Şi împingîndu-şi parcă cuvintele printre dinţii încleştaţi zise :

— Coloana să cotească din şosea şi să treacă pe-acolo.

— Am înţeles !

Cazacul îşi îndesă pe cap căciula rotundă de miel, udă de sudoare, lovi cu biciuşca fugarul care n-avea nici o vină, şi calul se înviora uimitor de repede, ca şi cum nu l-ar mai fi năpăstuit arşiţa mistuitoare şi nici roiurile de muşte şi tăuni. Începu să danseze pe loc, se întoarse şi se întinse voios în galop pe şosea. Dar asta numai şosea nu era, ci o mare de nori de praf cenuşii-albicioşi, care se învîrtejeau la nesfîrşit, valuri

după valuri, înălţîndu-se peste coroanele copacilor şi pierzîndu-se apoi fără urmă departe, dincolo de munţi.

Şi în mijlocul acestor nori de praf ce înghiţiseră şoseaua se bănuiau, mărşăluind, miile de flămînzi ai coloanei.

Brişca lui Kojuh, a cărei lemnăraie frigea ca focul, o luă din loc. Scîrţîitul nesuferit al căruţelor ce veneau din urmă se învălmăşea cu ţiuitul arşiţei. O mitralieră cu ţeava încinsă de căldură se holba dinapoia briştei.

Cazacul dispăru în vîrtejul norilor de colb pîcloşi şi înecăcioşi. Nu se desluşea nimic. Auzea numai tîrîşul neorînduit şi fără nici o noimă al picioarelor istovite, ropotul înecat al copitelor şi scîrţîitul roţilor. Pe feţele negre, arse de soare, luceau broboane de sudoare tulbure.

Se mistuiseră rîsetele şi larma voioasă de odinioară, numai tăcerea plutea apăsătoare pe deasupra tuturor. Şi pe sub povara acestei tăceri încinsă la culme, răsunau la întîmplare paşii nesiguri ai oamenilor sleiţi şi toropiţi de căldură, tropotul copitelor şi scîrţîitul roţilor.

Oamenii, peste măsură de vlăguiţi, mergeau cu capetele în piept şi urechile pleoştite.

Copiilor li se legănau căpşoarele dintr-o parte în alta, iar dinţişorii rînjiţi albeau tulburiu.

— A-pă !... A-pă !...

O pîclă albicioasă şi înecăcioasă stăpînea văzduhul şi pe sub pîcla asta se tîrau nevăzute şiruri de soldaţi şi călăreţi, se deşirau scîrţîind căruţele în convoi. Poate că nu arşiţa şi nici pîcla albicioasă îi apăsa pe oameni ca nişte poveri, ci numai o deznădejde cumplită, lipsa celei mai mici licăriri de speranţă şi lipsa oricărui gînd salvator, numai simţămîntul soartei de neînlăturat la care fuseseră condamnaţi. Tăria aceea de fier care păstrase de nezdruncinat unitatea acestor convoaie de oameni şi care nu-i părăsise nici o clipă măcar, de cînd intraseră în trecătoarea îngustă dintre mare şi munţi, iată că acum se irosise cu totul şi dinainte li se arăta doar îngrozitorul sfîrşit ; erau istoviţi, flămînzi, desculţi, zdrenţăroşi, şi tot ce nu izbutiseră pînă atunci foamea şi încleştările din luptă săvîrşea acum soarele. În acelaşi timp, acolo, undeva în faţă, ascunse în tranşee, îi aşteptau lacome de sînge regimentele de cazaci sătui şi bine înarmaţi, conduse de hrăpăreţii lor generali.

Cazacul călărea prin aceste înecăcioase valuri de praf, îmbîcsite deopotrivă de tăcerea oamenilor şi scîrţîitul roţilor, descoperind unităţile militare doar după ce răguşea strigînd.

Pe alocuri pîcla cenuşie se destrăma, dezvăluind în fîşia de lumină tremurătoare spinarea unduioasă a dealurilor, pădurea potopită de arşiţă şi cerul, care se topea în zare ca o leşie albastră, în timp ce soarele îşi arunca cu înverşunare săgeţile, drept în feţele aprinse ale soldaţilor. Convoiul se tîra mereu înainte, şi mereu răsunau în neorînduială paşii omeneşti, tropotul răzleţ al copitelor, scîrţîitul căruţelor — şi toate dezvăluiau deznădejdea. Destrămîndu-se cîteodată pînza norilor de praf, ieşeau la iveală aşternuţi pe marginea şoselei oameni sleiţi de puteri, cu capetele frînte pe spate, cu gurile negre şi uscate deschise, roiuri de muşte dîndu-le tîrcoale.

Poticnindu-se într-una de oameni şi cai, cazacul ajunse în sfîrşit detaşamentul din capul coloanei. Se aplecă uşor din şa şi-i şopti ceva comandantului. Acesta se încruntă, se uită la soldaţii ce se iveau pentru o clipă şi piereau iarăşi în norii de praf, se opri şi cu un glas străin parcă, răguşit, comandă :

— Regime-ent... stai !

Glasul lui sunase prin pîcla înecăcioasă ca printr-un strat gros de vată. Cu toate acestea cuvintele lui fură auzite de cine trebuia. şi porunca fu repetată spre coada coloanei pe diferite glasuri, pînă se stinse în depărtări :

— Batalion... stai ! Companie-e... stai !

Undeva, departe de tot, răsună vag în văzduh şi se stinse pe încetul :

— ...stai !

Tropotul paşilor din capul coloanei amuţi. Mişcarea oamenilor în marş se curma pe încetul, pentru ca peste toate cele ascunse în pîcla tulbure şi încinsă, pe care nimeni n-o mai răscolea acum, să se aşeze nu numai liniştea nemişcării, dar mai ales liniştea de după imensa oboseală şi de după necruţătoarea arşiţă pe care le suportaseră pînă acolo. O clipă doar, fiindcă imediat după aceea liniştea fu întreruptă de nenumărate zgomote înfundate. Oamenii tuşeau şi scuipau praful înghiţit, înjurau şi-şi răsuceau ţigări din frunze de iarbă. Aşezîndu-se pe încetul valurile de colb, apărură oamenii, caii, căruţele.

Unii se lăsară pe marginea drumului, prin şanţuri de-a lungul şoselei, cu arma între genunchi, alţii se prăvăliră să zacă nemişcaţi pe spate sub soarele arzător.

Caii stăteau pleoştiţi, cu boturile în pămînt, neputincioşi să se mai apere împotriva roiurilor de muşte care se lipeau de ei.

— Scoală !... Hei, sus !...

Nici gînd să se mişte sau să se ridice cineva. Încremenită stătea şoseaua cu toţi oamenii, caii şi căruţele de pe întinsul ei. Părea că nici o putere din lume n-ar fi fost în stare să-i ridice pe aceşti oameni înşiraţi de-a lungul şoselei ca nişte movile de piatră înecate în arşiţă.

— Da ridicaţi-vă odată... mama voastră aşa şi pe dincolo... Ce dracu !

Oamenii începură să se ridice cîte unul, cîte doi, ca nişte condamnaţi la moarte, şi fără să se mai aşeze în rînd, fără să mai aştepte vreo comandă, porneau cum se nimerea, aruncîndu-şi din mers puştile grele pe umăr şi ţintind zarea cu ochii lor înroşiţi.

Se tîrau înainte, pe şosea, pe marginea şoselei, pe taluzurile şanţurilor. Căruţele îşi reluară scîrţîitul. Se puseră în mişcare de asemenea şi nesfîrşitele roiuri de muşte.

Doar ochii tuturor luceau albi pe feţele negre ca tăciunele. Oamenii se apărau împotriva soarelui arzător, punîndu-şi pe creştet în locul şepcilor frunze de brustur, crengi şi smocuri de paie răsucite. Picioarele desculţe, înnegrite şi crăpate, păşeau în neştire. Unii se despuiaseră de tot, tuciurii la trup, avînd grijă numai ruşinea să şi-o acopere, ca negrii, cu nişte biete zdrenţe numai franjuri. Pe sub pielea neagră li se vedeau muşchii slăbiţi şi uscaţi. Păşeau cu capul dat pe spate şi cu puştile pe umăr, cu ochii micşoraţi şi cu gurile deschise, arse de sete. Era o hoardă zdrenţăroasă de oameni aproape goi, cu pielea neagră, pe care-i urmăreau ca nişte strigoi arşiţa, foamea şi deznădejdea. Şi pe şoseaua coborînd în serpentine din munţi spre stepă, iarăşi începură a se ridica alene şi a se învolbura norii de colb albicios.

Pe neaşteptate răsună o comandă care li se păru oamenilor oarecum ciudată :

— La dreapta... ocoliţi !

Şi, de fiecare dată cînd altă unitate se apropia de locul acela, oamenii auzeau şi nu se dumireau :

— La dreaptaa... ocoliţi !... La dreaptaa... ocoliţi !...

Oamenii se cam mirară în cea dintîi clipă, dar mai apoi coborîră învioraţi pe drumeagul pietros de ţară, fără pic de colb. De-aici se vedeau mereu cum cotesc infanteriştii şi călăreţii, cum scîrţîie şi se clatină greoi la vale briştele şi căru-

țele. Undeva în depărtări se desluşeau pădurile şi munţii albaştri. Soarele la fel dogorea, nebuneşte şi nepotolit. Coteau în zbor greoi, o dată cu regimentele de soldaţi, şi regimentele de muşte. Tăcerea de pînă atunci şi norii de praf aşternîndu-se alene la pămînt se topiseră în urmă pe şosea. Drumeagul de ţară se învioră de glasuri, strigăte şi rîsete :

— Unde ne-o fi ducînd ?

— Poate că-n pădure, să ne mai umezim gîtlejul, că tare ni s-a mai uscat.

— Căposule ! Şi-o saltea ţi s-o fi pregătit în pădure, ca să te-ntinzi la umbră.

— Şi gogoaşe cu caimac au pregătit în cinstea ta.

— Cu unt...

— Şi cu smîntînă...

— Ba cu miere...

— Şi-un harbuz rece...

Soldatul cel înalt şi ciolănos, îmbrăcat în fracul sfîşiat acum şi ud leoarcă de sudoare, cu nişte zdrenţe de danteluţe murdare, prin care i se vedea pielea atîrnîndu-i deasupra genunchilor, scuipă supărat colbul care-i intrase în gură :

— Ia mai legaţi căţeaua, javrelor !...

Îşi strînse mînios cureaua şi îşi supse burta pînă sub coaste. Apoi, cu un aer fioros, îşi mută povara armei de pe-un umăr pe celălalt.

Hohotele de rîs stîrniră neorînduială în roiul des de muşte.

— Mă, Opanas, de ce ţi-ai acoperit tu dosul, dacă dinainte ţi se vede tot ? Întoarceţi, mă, izmana cu turul în faţă, că dacă te-o vedea aşa muierile din staniţă să ştii că n-o să se mai uite una la tine şi te-ai şters pe bot de colţunaşi.

— Ho-ho-ho... ha-ha-ha...

— Mă, băieţi, zău aşa, mă ţiu că o să facem haltă mare.

— Da nu-i nici o staniţă pe-aici. Ştiu eu bine că nu-i.

— Ce tot baţi capul, mă ? Vezi stîlpii de telegraf care pornesc din şuşa ? Ce-ar căta aici telegraful, dacă n-ar fi staniţă ?

— Ei, cavalerie ! De ce mîncaţi pîinea statului de pomană ? Ia cîntaţi !

Pe sub neîndurătoarea arşiţă, în mijlocul roiurilor negre de muşte care planau alene în văzduh, în mijlocul oamenilor rupţi de oboseală, goi, zdrenţăroşi, şiroind de sudoare şi acoperiţi de praful alb ca făina, păşind însă voioşi sub privirea

nepăsătoare a soarelui, se auzi deodată hîrîind gramofonul de pe calul pe care se cumpănea în şa :

Voi, zile-a primăverii mele,
şşş... şşş... spre ce-e liman...

De-abia se mai mişcau picioarele grele ca de plumb şi totuşi un glas de tenor, înalt şi dogit, începu :

Gospodina ştia bine...

Dar cîntecul se curmă pe neaşteptate, deoarece cîntăreţul avea gîtlejul uscat. Alţii, atunci, cu glasurile la fel de răguşite, prinseră din zbor strofa :

...ce voia muscalul
Şi-aştepta ca darabana
Mai curînd să dea semnalul...

Feţele înnegrite se-nveseliră într-o clipă şi glasuri noi de ici şi de colo se adăugiră, mai groase ori mai subţiri, realizînd, în ciuda faptului că erau deopotrivă de răguşite, o cîntare destul de armonioasă :

Cînd o auzi îşi zise :
„Doamne, slavă ţie !"
Şi-l pofti : „Am colţunaşi...
Vrei să guşti, bădie ?"
El sări în sus ca ars :
„Păi n-am timp, mătuşă !
Colţunaşi, of, colţunaşi !"
Şi-o tuli pe uşă...

Multă vreme răsunară de-a valma deasupra coloanei îngînîndu-se cele două cîntece :

Col-ţu-naşi, col-ţu-naşi...
Voi, zile-a pri-măverii mele,
Spre ce liman v-aţi depărtat... ?

— Ia te uită, măi : tătucu !

Treceau pe lîngă el, întorcîndu-şi capetele şi privindu-l stăruitor. Da, el era ! Acelaşi : scund şi îndesat, ca o ciupercă sub borurile pleoştite ale pălăriei murdare de paie. Sta locului,

urmărindu-i cu privirea. Prin deschizătura bluzei rupte, îmbibată de sudoare, i se vedea pieptul păros. Pantalonii atîrnau numai zdrenţe, iar prin găurile ghetelor rupte îi ieşeau degetele picioarelor crăpate.

— Mă, băieţi, tare mai seamănă tătucu nostru cu un bandit. De-ar fi să-l întîlneşti cumva în pădure, apăi ştiu c-ar intra groaza în tine.

Toţi se uitau la el cu dragoste şi zîmbete în priviri.

Mulţimea se scurgea alene şi-n neorînduială, însoţită de vuietul înăbuşit al glasurilor, în timp ce Kojuh stăruia asupra lor cu privirea sfredelitoare a ochilor săi mici, albaştri, pe faţa împietrită.

„Da... Seamănă cu o hoardă, cu o hoardă de bandiţi adevăraţi, gîndea el. Dacă ar fi să ne iasă acum în cale cozacii, totul s-ar duce dracului... Curată hoardă !...“

Voi, zile-a primăverii mele... şşşş...
...Col-ţu-naşi !... Col-ţu-naşi !...

— Ce-o fi asta ? Ce-o fi ? se înfioră mulţimea şi în aceeaşi clipă se stinse hîrîitul gramofonului şi amuţiră „colţunaşi, colţunaşi“ şi „voi, zile...“

Se lăsase o tăcere de mormînt, plină numai de tropotul paşilor. Toate capetele se întoarseră şi toţi ochii se aţintiră într-o singură parte, într-acolo unde se înşirau în zare, ca pe-o aţă, stîlpii de telegraf din ce în ce mai mici, pierzîndu-se ca nişte creioane subţiri în arşiţa ţiuitoare. De primii patru stîlpi atîrnau înţepeniţi patru bărbaţi goi. Roiuri dese şi negre de muşte mişunau în jurul lor. Capetele le erau frînte pe piept, de parcă bărbiile tinereşti ar fi vrut cu orice preţ să smulgă ştreangurile cu care fuseseră sugrumaţi. Le rînjeau dinţii între buze, iar orbitele negre se holbau goale, ciugulite de păsări. Din burţile ciugulite se scurgeau măruntaiele verzi şi vîscoase. Pielea le plesnise pe trup de muşcătura atîtor vergi cu care fuseseră biciuiţi. Soarele dogorea. Stoluri de ciori se împrăştiară pe vîrfurile stîlpilor şi se uitau chiorîş la coloana noilor sosiţi.

Patru trupuri de bărbaţi atîrnau de primii patru stîlpi de telegraf. Dar de-al cincilea... de-al cincilea stîlp era spînzurată o fată goală, cu pielea neagră şi sînii tăiaţi.

— Regime-ent... stai !...

Pe stîlpul dintîi stătea prinsă într-un cui o foaie de hîrtie albă.

— Batalioon... stai !... Companie-e... stai !

Comenzile porniră de-a lungul întregii coloane şi se pierdură în depărtare.

Dinspre cei cinci spînzuraţi adia o tăcere de moarte şi o duhoare dulceagă.

Kojuh îşi scoase de pe cap pălăria ruptă, cu borurile pleoştite, şi cîţi se mai aflau cu şepci pe cap se descoperiră de asemenea. Ceilalţi îşi smulseră de pe creştete şomoioagele de paie, cununile de iarbă şi crengi.

Din înalt dogorea soarele.

În văzduh plutea duhoarea aceea dulceagă.

— Tovarăşi, ia daţi încoace hîrtia.

Aghiotantul smulse hîrtia albă pe de stîlp, agăţată la picioarele mortului, şi i-o aduse lui Kojuh. Din nou se încleştară fălcile acestuia, astfel că vorbele îşi făceau anevoie loc printre dinţi :

— Tovarăşi, zise el, arătînd hîrtia ce sclipea în bătaia soarelui. Asta-i o scrisoare de la generalul Pokrovski către voi. Auziţi ce vă scrie : „Cu aceeaşi pedeapsă cumplită cu care i-am pedepsit pe aceşti cinci ticăloşi de la uzina din Maikop, îi vom pedepsi şi pe toţi ceilalţi care vor avea cea mai mică legătură cu bolşevicii". Vorbitorul tăcu, încleştîndu-şi şi mai amarnic fălcile. După un răstimp, adăugă : Aceştia-s fraţi de-ai voştri şi... o soră de-a voastră.

Şi iar îşi încleştă fălcile, silindu-se să nu mai vorbească. De altfel atît era de ajuns.

Mii de ochi scăpărau, fără să clipească. O singură inimă, neomeneşte de mare, bătea în piepturile oamenilor.

Din orbitele negre ale spînzuraţilor se scurgeau picături negre. În aer plutea duhoarea dulceagă.

Se stinse ţiuitul arşiţei şi bîzîitul subţire al roiurilor de muşte, peste toate lăsîndu-se o linişte desăvîrşită. Numai tăcerea de moarte şi duhoarea de nesuferit stăpîneau peste toate. Din orbitele spînzuraţilor picurau lacrimi negre.

— Drepţi !... Înainte-e... marş !...

Ropotul paşilor grei tulbură deodată liniştea, umplînd cadenţat şi egal aerul dogoritor, ca şi cum un singur om ar fi păşit, nespus de înalt, nespus de greu, ca şi cum o singură inimă ar fi bătut, neomenesc de uriaşă.

Mulțimea mărșăluia aproape alergînd, fără să ia seama la pasul colosului, călcînd apăsat în miile lor de pași. Și tot mai mari le erau pașii. Soarele îi urmărea de pe boltă, arzîndu-i pînă în măruntaie cu arșița lui drăcească.

Un soldat cu mustăcioara neagră, din flancul drept al primului pluton, se clătină pe picioare lăsînd să-i scape pușca din mînă și se prăbuși la pămînt. Fața stacojie i se umflă, vinele gîtului se încordară și ochii aprinși, sîngerii, i se dădură peste cap. Soarele dogorea nebunește.

Nu scoase nimeni o vorbă, nu se opri nimeni. Toți treceau înainte cu pași din ce în ce mai mari și grăbiți, țintind cu ochi strălucitori depărtarea, unduind în valurile arșiței.

— Un sanitar !

Veniră cu o teleguță și ridicară soldatul. Soarele îl ucisese.

Mai merseră așa un timp oarecare. Și din nou căzu un soldat, apoi încă doi căzură.

— Să vie teleguța !

Apoi răsună comanda :

— Regiment, v-acope-e...riți !...

Cei cu șepci și le puseră pe cap. Alții deschiseră umbreluțe de damă. Cine n-avea nimic smulgea din mers iarbă uscată și și-o răsucea în jurul creștetului. Tot din mers își rupeau de pe ei zdrențele năclăite de sudoare și de colb ori își trăgeau jos pantalonii, le sfîșiau în bucăți și-și puneau pe cap un fel de testemele ca ale muierilor, și continuau să mărșăluiască apăsat, zgomotos și vioi, depănînd mereu din picioarele desculțe și înghițind șoseaua care le fugea sub picioare.

Kojuh voia să ajungă cu brișca lui la unitatea din capul coloanei. Vizitiul, cu ochii bulbucați de căldură, biciuia caii, și pe coastele lor apăreau dungi de sudoare. Dar oricît alergau caii înspumați peste fire, tot nu fu chip să ajungă capul coloanei, fiindcă șirurile greoaie se întinseseră la drum lung, cu niște pași tot mai largi și mai iuți.

— Ce-or fi avînd de-au luat-o așa razna, ca iepurii ?... se miră vizitiul. Au căpiat, pesemne !

Și iarăși se porni să-și bată caii istoviți, smucindu-i fără milă din hățuri.

„Bun, bun, băieți ! se gîndi Kojuh, privindu-i pe sub fruntea teșită cu aceiași ochi care căpătaseră acum o culoare de oțel azuriu. Dacă mergem tot așa, facem într-o zi și-o noapte șaptezeci de verste..."

Kojuh coborî din brişcă şi o apucă înainte pe jos, silindu-se să nu rămînă în urmă, pierzîndu-se în puhoiul de oameni care mărşăluiau repede, greu şi apăsat.

Linia stîlpilor de telegraf, goi şi singuratici, se pierdea în depărtare.

Capul coloanei ocoli la dreapta. Cum urcă în şoseaua pustie, din nou începură a se ridica şi a-i învălui pe soldaţi norii necruţători de praf. Nu se mai vedea nimic. Pe sub valurile înecăcioase de colb, care se rostogoleau grăbite înainte, doar ropotul egal şi apăsat al paşilor răsuna.

Una după alta, unităţile din urmă se apropiau de cei cinci stîlpi şi se opreau.

O linişte de mormînt plutea în văzduh ca o pîclă deasă, stingînd orice sunet din jur. Comandantul citea hîrtia generalului. Mii de ochi scăpărau fără să clipească şi inimile lor zvîcneau în bătaia unei singure inimi nemaivăzut de uriaşe.

Cei cinci spînzuraţi atîrnau în aceeaşi veche încremenire. Frînghiile le tăiaseră gîtlejurile pînă la os şi prin despicăturile cărnii negre se vedeau oscioarele albe.

De pe vîrful stîlpilor pîndeau aceleaşi stoluri de ciori, aruncînd în jos priviri piezişe din ochii lor sticloşi. Duhoarea grea şi dulceagă de carne putredă, prăjită la soare, umplea aerul pînă la îngreţoşare.

Apoi oamenii o luau repede din loc, tăcerea de pînă atunci fiind sfărîmată de tropotul înteţit al miilor de paşi. Fără nici o comandă, se aliniau treptat în şiruri strînse şi, uitînd de soare, păşeau năuciţi înainte, cu capetele descoperite, fără să mai vadă lanţul stîlpilor pierzîndu-se în zare şi nici umbrele teribil de scurte ale amiezii, aşternute pe pămînt în orbitoare contururi negre. Ochii chinuitor de îngustaţi aţinteau, scînteind, depărtarea ce tremura în arşiţă.

Răsuna aceeaşi comandă :

— Acope-e-riţi !...

Oamenii mergeau tot mai repede, cu paşi tot mai mari, în şiruri drepte şi strînse, coteau la dreapta şi se revărsau pe şosea, înghiţiţi deodată de valurile de praf care prindeau a se rostogoli înainte, laolaltă cu ei.

Aşa treceau miile, zecile de mii de oameni. Nu mai erau nici plotoane, nici companii, nici batalioane, nici regimente, ci un singur tot uriaş, căruia greu i-ai fi putut găsi vreun nume. Şi în pasul acestui colos se auzeau mii de paşi, în privirea lui

se cuprindeau mii de ochi, în inima lui de necuprins bătea mulţimea nenumăratelor inimi.

Mergeau înainte ca un singur om, cu privirile aţintite pe zarea dogoritoare.

Umbre lungi şi piezişe se aşterneau pe pămînt. Munţii lăsaţi în umbră se acoperiră cu o ceaţă albăstrie. Soarele slăbit, istovit şi îmbunat se prăvălise dincolo de marginea zării. Căruţele şi harabalele pline cu copii şi răniţi, care se tîrau anevoie în urma unităţilor, erau de asemenea oprite vreme de cîteva clipe ca să li se spună oamenilor :

— Ia uitaţi-vă şi voi ce-au făcut generalii din fraţii voştri...

Apoi convoaiele căruţelor o luau din loc şi numai scîrţîitul roţilor destrăma tăcerea din jurul spînzuraţilor. Copilaşii şuşoteau speriaţi :

— Mamă-ă, n-au să vină la noapte morţii la noi ?

Muierile îşi făceau cruce, îşi suflau nasul în poale şi-şi ştergeau ochii :

— Sărăcuţii de voi...

Bătrînii umblau posomorîţi pe lîngă căruţe. Toate pătrundeau în nedesluşirea nopţii. Stîlpii nu se mai vedeau cu de-amănuntul, ci semănau în întuneric cu nişte mogîldeţe uriaşe care proptesc bolta cerului. Întreg întinsul bolţii scînteia de stele vii, care însă nu izbuteau să lumineze noaptea pe deplin. Părea că primprejur se înalţă culmile negre ale unor munţi, de parcă pe cei adevăraţi nu i-ar fi învăluit de multă vreme noaptea. De fapt, ceea ce se desluşea acum nu era altceva decît costişele de la poalele munţilor, şi părea că de jur împrejur se întindea stepa necunoscută, tainică şi confuză, unde te puteai aştepta să se-ntîmple orice.

Deodată un strigăt sinistru străbătu văzduhul, atît de sinistru încît însăşi stelele părură a se clătina într-o parte.

— Valeu, valeu, valeu !... Ce-au făcut dintr-înşii !... Fiarele !... Fiarele turbate !... Ajutor, oameni buni !... Ia uitaţi-vă numai la ei !...

Femeia îmbrăţişă stîlpul şi-şi lipi părul despletit de picioarele ţepene ale spînzuratului.

Mîini puternice o smulseră cu greu de lîngă stîlp şi o tîrîră spre o căruţă. Femeia se răsuci ca o şerpoaică, le scăpă din mîini, se repezi iar spre stîlp, îmbrăţişă din nou picioarele ţepene ale mortului şi iarăşi cerul înstelat păru a se înfricoşa, zvîrcolindu-se nebuneşte de colo pînă colo.

— ...Unde vi-s mamele? Unde vi-s surorile? Parcă n-aţi vrut să trăiţi şi voi?... Unde vi-s ochii frumoşi, unde vi-i puterea, unde vi-i vorba mîngîietoare?... Vai, bieţii de voi! Vai, nenorociţii de voi!... N-are cine vă căina, n-are cine vă plînge, n-are cine vă boci... N-are cine vărsa o lacrimă după voi...

Alţi oameni încercară din nou s-o smulgă de lîngă stîlp. Ea, însă, le lunecă şi acestora din mîini şi din nou se zbuciuma fără sens noaptea de deasupra ei:

— Ia te uită ce-au făcut, căpcăunii!... Mi l-au mîncat pe feciorul-meu, l-au mîncat pe Stepan. Şi pe voi v-au mîncat. Dacă-i aşa, mîncaţi-ne pe toţi o dată, cu sînge şi cu carne, cu tot... Ghiftuiţi-vă încalte cu carnea noastră, cu oasele noastre, cu ochii noştri, cu creierii noştri. Îndopaţi-vă pînă ce-o să vi se oprească odată-n gît.

— Măi, da asta şi-a ieşit rău din minţi...

Căruţele treceau scîrţîind mai departe. Trecu mai departe şi căruţa femeii. Alţi oameni se chinuiră să smulgă femeia de lîngă stîlp, dar ea din nou le scăpă şi nu ţipete răsunară sub bolta cerească, ci noaptea însăşi de la un capăt la altul se cutremură.

Abia cei din ariergardă izbutiră să stăpînească femeia, legînd-o de loitrele ultimei căruţe şi tîrînd-o după ei. Plecară!

Locul acela rămase pustiu şi numai în văzduh stăruia duhoarea dulceagă a morţilor.

XXXII

Acolo unde şoseaua ieşea din munţi, cazacii aşteptau coloana, ahtiaţi de sînge. De cînd focul răzmeriţei cuprinsese întreg Kubanul, forţele bolşevice se retrăgeau pretutindeni din faţa regimentelor căzăceşti, a unităţilor ofiţereşti ale gărzilor albe, din faţa „cadeţilor". Nicăieri nu fuseseră în stare să organizeze vreo rezistenţă de lungă durată, să stăvilească năvala înverşunată a generalilor, părăseau pe rînd oraş după oraş, staniţă după staniţă.

Încă de la începutul răscoalei, o parte a forţelor bolşevice izbutise să scape din cercul de fier al răsculaţilor. Aceste forţe, alcătuind de fapt o gloată uriaşă şi dezordonată, urmată înde-

aproape de zeci de mii de băjenari, încărcaţi în mii de căruţe, o luaseră la goană pe fîşia îngustă dintre mare şi munţi. Şi aşa de repede fugiseră, încît cazacii nu izbutiseră încă să le ajungă din urmă. Acuma, însă, regimentele căzăceşti stăteau la pîndă şi-i aşteptau.

Cazacii aflaseră prin iscoadele lor că bandele acestea, revărsîndu-se în torent peste munţi, duceau cu ele nenumărate bogăţii jefuite de pretutindeni, pietre preţioase şi aur, îmbrăcăminte şi gramofoane, mari cantităţi de arme şi de muniţii. Faptul că oamenii aceia totuşi umblau rupţi, desculţi şi fără şepci pe cap nu-l explicau decît prin puterea obiceiului lor de golani înrăiţi şi a vieţii de pribegie de care nu se dezbăraseră. Şi cazacii, de la general pînă la ultimul soldat, îşi lingeau de pe acum degetele la gîndul că toate bogăţiile acelea aveau să le cadă frumuşel în mînă.

Generalul Denikin îi dăduse generalului Pokrovski misiunea de a-şi organiza la Ekaterinodar unităţi cu care să încercuiască bandele ce coborau din munţi şi să le nimicească pînă la unul. Pokrovski îşi organizase repede un corp de armată, bine aprovizionat cu muniţii şi minunat de bine echipat, hotărînd să le aţină pribegilor calea la rîul Belaia, rîul alb de spumă, care curgea năvalnic din munţi. Deocamdată trimise în întîmpinarea lor un detaşament.

Cazacii, cu căciulile pe-o ureche, călăreau voioşi pe cai buni şi sătui, care zburdau dînd din cap şi trăgînd nerăbdători de dîrlogi. Tecile cizelate ale săbiilor zăngăneau şi sclipeau în lumina soarelui. Trupurile zvelte, strînse în cerkesce, încinse cu cingători argintate, se legănau în şei. Panglici albe le fluturau la căciuli.

Treceau prin staniţe cîntînd. Căzăcioaicele le ieşeau vitejilor în întîmpinare cu tot soiul de bunătăţi fierte şi prăjite, iar bătrînii le rostogoleau dinainte poloboace cu vin.

— Aduceţi-ne şi nouă măcar un balşevic, din aceia noi, ce coboară din munţi, ca să vedem şi noi cum arată.

— V-aducem negreşit. Da să pregătiţi şi voi spînzurătorile !

Straşnic se mai pricepeau cazacii la băut, după cum pe tot atîta de straşnic se pricepeau şi la luptă.

În zare se învolburau nori uriaşi de colb alburiu.

— Aha ! Iacătă-i că vin !

Iată-i într-adevăr, rupţi, negri de soare, în zdrenţe, cu şomoioage de paie şi iarbă împletită pe cap în loc de şepci.

Cazacii își îndesară căciulile pe ceafă, smulseră într-un singur zăngăt săbiile strălucitoare din teci, se aplecară pe greabănul șeilor, și caii căzăcești porniră zburînd într-asemenea huiet, că le șuiera vîntul pe la urechi.

— Ehei ! Ce-o să-i mai spintecăm !

— Ur-raa !...

Ceea ce urmă însă, după o clipă sau două, fu de neînchipuit și îngrozitor. În plină năvală se-ncăierară, fiind azvîrliți de pe cai cu capetele despicate și gîturile retezate. Adesea se întîmpla să fie spintecați și călăreț și cal deopotrivă, din aceeași străfulgerare de sabie. Cazacii făcură drumul întors și se așternură pe fugă îndărăt, într-atîta de lipiți de coamele cailor, că nici nu li se mai deosebeau făpturile. Și mai pîrdalnic le șuiera vîntul pe la urechi, în timp ce gloanțele pizmașe, lovindu-i, îi smulgeau din șei. Blestemații aceia de golani îi fugăriră astfel două, trei, cinci, aproape zece verste. Și singura scăpare a cazacilor fu că urmăritorii aveau caii peste măsură de trudiți.

Cazacii trecură prin staniță în zbor, iar ceilalți, năvălind, se grăbiră să scoată cai odihniți de prin grajduri, să spintece în dreapta și-n stînga pe cei ce li se împotriveau și să-și continue goana pe urmele fugarilor. Multe căciuli căzăcești cu panglicuțe albe se rostogoliră în stepă și multe cerkesce strîngînd cu cingători de argint cizelat cîte un mijloc zvelt de cazac înnegriră gorganele albăstrii, lanurile galbene și pădauricile verzi.

Abia cînd ajunseră la posturile lor înaintate, din tranșee, se simțiră cazacii scăpați de urmărire.

Bandele de golani goi și desculți, coborîte din munți, alergară din răsputeri după escadroanele lor să le vie în ajutor, și din clipa aceea porni să se audă glasul tunurilor și al mitralierelor.

Kojuh, însă, nu voi să-și desfășoare forțele ziua. Bănuind că inamicul este mult mai numeros, nu crezu nimerit să-și dezvăluie forțele și așteptă să se lase întunericul. După ce se întunecă de-a binelea, întîmplările nopții le continuară de fapt pe cele ale zilei. Năpustindu-se asupra cazacilor, oamenii aceștia zdrențuiți nu mai erau oameni, ci diavoli. E adevărat că-i spintecau și-i înjunghiau săbiile și baionetele cazacilor, șiruri-șiruri îi culcau la pămînt mitralierele lor, dar și rîndurile cazacilor se subțiau, tot mai slab bubuiau și scuipau foc tunurile lor, tot mai rar le turuiau mitralierele, iar puștile de-abia li se mai auzeau. Cazacii cădeau ca spicele.

De la un timp, parte din cazaci nu se mai putură împotrivi şi o luară la fugă în dezordine. Însă nu-şi putură găsi scăparea nici în bezna nopţii. Şiruri-şiruri se culcau la pămînt, sub săbiile şi baionetele năvălitorilor. Atunci se lăsară păgubaşi şi de tunuri şi de mitraliere şi de obuze, se repeziră care încotro în noapte şi se împrăştiară prin pădurici, prin văgăune, buimăciţi de diavoleasca putere cu care fuseseră izbiţi.

Cînd soarele apăru de după gorgane, mulţi cazaci cu mustaţa neagră poposeau pe-ntinsul stepei nemărginite, nefiind printre dînşii nici răniţi, nici prizonieri — deoarece toţi făcuseră acolo ultimul popas.

În spatele liniei de luptă, printre convoaiele de băjenari, deasupra focurilor fumegînde, se fierbea mîncarea în căzănele. Caii îşi ronţăiau fînul şi ovăzul. În depărtare bubuiau tunurile, însă lumea se obişnuise cu ele şi nici nu le mai lua în seamă. De cum amuţi canonada, începură a se ivi, dinspre linia de bătaie, ba cîte un agent călare cu ordine, ba cîte un furajor, ba cîte un soldăţel care se strecurase pe ascuns, să-şi vadă familia. Din toate părţile îl impresurau femei cu feţele chinuite, arse de soare. Se repezeau la el şi-i apucau calul de scări, de dîrlogi :

— Ce-i cu al meu ?

— Da cu al meu ?

— Mai trăieşte al meu, ori ba ?

Şi-l priveau toate cu ochi rugători, plini de groază sau de nădejde.

Călăreţul trecea în trap, plesnind uşor din nagaică şi aruncînd vorbe zgîrcite uneia sau alteia dintre femeile ce-i ieşiseră în cale.

— Trăieşte... Îi sănătos... Rănit... Rănit... Mort... L-or aduce numaidecît încoace...

În urma călăreţului, femeile se închinau, unele bucuroase şi uşurate, altele, scoţînd deodată ţipete ca de fiară, se prăbuşeau ca moarte la pămînt. Atunci celelalte se repezeau să toarne apă peste ele.

Fură aduşi răniţii — şi mamele, nevestele, surorile, logodnicele, vecinele se porniră să îngrijească de ei. Iar cînd aduseră morţii, toate se aruncară peste trupurile lor şi pînă hăt departe răsunau plînsetele, urletele şi bocetele zadarnice ale femeilor.

Nişte călăreţi plecară îndată după popă.

— Îi îngropăm ca pe vite, fără cruce şi fără slujbă !

— Popa face mofturi. Cică-l doare capul.

— Aha ! Te doare capul ? Va să zică, nu vrei ? Apăi te-om bate la dos, pînă ţi-om lecui capul.

Îl şfichiuiră pe popă o dată, de două ori cu nagaica. Popa sări ca ars şi începu să se agite. Călăreţii îi porunciră să-şi pună odăjdiile. Popa îşi vîrî capul prin deschizătura odăjdiilor negre, brodate cu fir alb, care se desfăceau larg în jos, iar pe deasupra îşi puse patrafirul la fel de îndoliat. Apoi îşi scoase pletele de sub odăjdii. I se porunci să-şi ia crucea, cădelniţa şi nişte tămîie.

Alţi călăreţi aduseră, mînîndu-i dindărăt, pe diacon şi pe dascăl. Diaconul era un bărbat uriaş, beţiv, îmbrăcat şi el tot în odăjdii negre de doliu, împodobite cu fir alb şi avea o faţă stacojie de prea multă băutură. Dascălul era slab şi uscăţiv.

Se gătiră. Călăreţii îi mînară din spate pe tustrei la cimitir. Caii mergeau în buiestru. Popa, diaconul şi dascălul goneau, nevoie mare. Caii dădeau din capete, iar călăreţii pocneau din nagaici.

Dincolo de locul unde poposiseră convoaiele, lîngă livezi, se afla cimitirul. O mulţime de lume se îngrămădise acolo. Privind în depărtare, oamenii îl văzură venind pe popă :

— Ian te uită cum îl mînă de dinapoi pe popă !

Muierile îşi făcură cruce.

— Ei, slavă domnului ! Aşa cel puţin au să-i îngroape cum se cuvine.

Iar soldaţii ziceau :

— Ia te uită. Pînă şi pe diacon şi pe dascăl i-au adus.

— Frumos îi şi diaconul ! Are o burtă ca de porc.

Popa, diaconul şi dascălul se apropiară cu sufletul la gură şi lac de sudoare. Dascălul aprinse cădelniţa şi o flutură repede de cîteva ori. Morţii zăceau cu mîinile adunate pe piept.

— Binecuvîntează, doamne...

Diaconul psalmodia cu o voce obosită de bas. Dascălul abia bolborosea pe nas, înghiţind cuvintele :

Sfinte dum-ne-ze-u-le, sfinte tare, sfinte făr' de moar-te...

Din cădelniţă ieşea un fum albăstrui. Femeile plîngeau înăbuşit, cu palmele la gură. Soldaţii, negri la faţă şi scofîlciţi, stăteau încruntaţi. Glasurile slabe ale popilor nu pătrundeau pînă la ei.

Unul dintre călăreţii care îi aduseseră pe popi şi sta alături descoperit, călare pe un murg înalt, strînse uşor calul între coapse şi calul făcu un pas înainte. Călăreţul se aplecă din şa cu multă cuvioşie către popă şi-i şopti de răsună tot ţintirimul :

— Mama ta, dacă mai guiţi aşa ca un porc nemîncat, să ştii că te jupoi de piele...

Popa, diaconul şi dascălul îl priviră pieziş, cu groaza-n ochi, şi numaidecît dascălul prinse a zbiera aşa de puternic, încît toate ciorile cîte erau în cimitir se ridicară în văzduh, cîrîind. Popa îşi dezvălui în sfîrşit calităţile glasului său de tenor, iar dascălul se înălţă în vîrful degetelor, dădu ochii peste cap şi începu a cînta într-un falset aşa de strident, că-ţi spărgea urechile :

Odih-neş-te, doam-ne, pe ro-bii tăi...

Călăreţul îşi trase calul îndărăt şi rămase nemişcat ca o statuie, întunecat la faţă şi cu sprîncenele încruntate. Toţi îşi făceau cruce şi se închinau.

În timp ce răsturnau pămîntul în groapă, răsunară trei salve. Muierile îşi suflau nasul, îşi ştergeau ochii şi rosteau înduioşate :

— Tare frumos a mai slujit părintele, din toată inima !...

XXXIII

Noaptea se lăsase peste stepa nemărginită, peste povîrnişuri, peste blestemaţii de munţi ce se înălţau albăstrind în zare în timpul zilei şi peste staniţa de pe malul ocupat de duşman. Nici o luminiţă nu se zărea într-acolo, nici un zgomot nu se auzea, de parcă nici n-ar fi fost sat în partea aceea. Pînă şi cîinii, speriaţi de huietul luptelor de peste zi, amuţiseră. Nu răsuna acum decît ropotul rîului.

De dincolo de rîul nevăzut acum, din spatele cenuşiilor tranşee căzăceşti tunurile bubuiseră toată ziua, cutremurînd pămîntul. Cazacii trăseseră într-una, fără să ţină seama la numărul obuzelor consumate. Nenumărate ghemotoace albe ţîşni-

seră deasupra stepei, a livezilor şi a văgăunilor. Dar de dincoace li se răspunsese rar, alene şi fără chef.

— Aha !... exclamau cu o bucurie răutăcioasă artileriştii cazaci. V-am venit de hac... Puneau iar tunurile în poziţie de tragere, le încărcau şi iarăşi vîjîiau obuzele prin văzduh.

Pentru cazaci treaba apărea limpede : de cealaltă parte, oamenii erau peste măsură de zdruncinaţi şi slăbiţi, abia dacă mai răspundeau focului inamic. E adevărat că pe înserat golanii încercaseră să dezlănţuie un atac, dinspre rîu, însă primiseră o papară atît de zdravănă din partea cazacilor, încît toate lanţurile lor de trăgători se trîntiseră la pămînt, care cum apucase. Păcat numai că se întunecase, pentru că altfel le-ar fi arătat ei. Da nu-i nimic, mai aveau înaintea lor dimineaţa !

Rîul vîjîia şi umplea cu vîjîitul lui întunericul nopţii. Kojuh era mulţumit şi ochii lui mici aveau scînteieri de oţel cenuşiu. Era mulţumit, îşi ţinea armata în mîini, ca pe-un instrument ascultător şi mlădios. Uite, pe înserat îşi pusese în mişcare lanţurile de trăgători, dar cu ordinul de a simula numai atacul şi, ajunşi la un punct anumit, de a se culca la pămînt. Acum, ocrotit de întunericul catifelat, ducîndu-se să controleze poziţiile, îi găsise pe toţi la locurile lor, chiar deasupra malului abrupt al rîului, sub care se deschidea o văiugă de şase stînjeni, în fundul căreia vuia rîul, amintindu-le tuturor de vuietul celuilalt rîu, din noaptea în care începuseră toate acestea.

Fiecare soldat se tîrîse dibuind prin întuneric şi măsurase din ochi adîncitura văiugii. Fiecare soldat din regimentele tupilate la pămînt îşi cercetase cu de-amănuntul locul pe unde ar fi urmat să înainteze, pentru ca să nu mai aştepte ca un orb să-l îndrumeze comandanţii pentru toate cele.

Sus în munţi începuseră ploile. Pe timpul zilei rîul alergase spumegînd ca turbat. Acum se astîmpărase şi vîjîia mai domol. Soldaţii reuşiseră să măsoare adîncimea apei, şi ştiau că acum prin locul acela apa era adîncă de doi-trei arşini. Pe alocuri vor fi nevoiţi să treacă înot. Nu-i nimic, puteau s-o facă. Încă de cu zi, cît stătuseră pitiţi în gropi, viroage, tufişuri şi buruieni, sub ploaia de şrapnele care se spărgeau necontenit deasupra capetelor lor, îşi întipăriseră bine în minte fiecare în sectorul lui partea de creastă din tranşeea duşmană unde urma să lovească, şi acum ştiau unde anume aveau să atace.

În stînga se aflau două poduri, unul de cale ferată, celălalt de lemn. Pe întuneric nu se vedea nici unul din ele. Cazacii

instalaseră în zona aceea o baterie de tunuri şi cîteva mitraliere. Dar nici acestea nu se vedeau.

Potrivit ordinelor lui Kojuh, profitînd de întunericul nopţii şi de zgomotul apei, regimentul de cavalerie şi unul din regimentele de infanterie ocupaseră poziţie în faţa podurilor, aşteptînd în neclintire clipa de atac.

Nici o stea nu scînteia în noaptea ce se scurgea alene, nici o mişcare şi nici un zgomot nu-i tulburau liniştea. Doar vuietul apei nevăzute, curgînd sub malul abrupt, umplea monoton imensitatea ei pustie.

Cazacii stăteau în tranşee şi ascultau vîjîitul apei repezi de munte, dar nu lăsau arma din mînă, deşi aveau credinţa că zdrenţăroşii de dincolo n-ar fi îndrăznit să treacă rîul noaptea. Doar le dăduseră cu cîteva ceasuri mai devreme o papară zdravănă. Şi aşteptau. Noaptea se scurgea alene.

Stînd ca nişte bursuci, cu capetele lipite de malul văiugii, ascultînd ca şi cazacii vîjîitul apei repezi, soldaţii lui Kojuh aşteptau şi ei. Şi ceea ce aşteptau şi unii şi alţii să se împlinească, părînd că niciodată nu se va mai împlini, se împlini totuşi. Încet, anevoie, ca o părere albăstrie, se întrezăriră zorile.

Nu se deosebea încă nimic, nici contururi, nici linii, nici culori. Doar atît — întunericul începuse să pălească, devenind străveziu. Şi la ceasul acesta al zorilor, cei ce pînă atunci stătuseră de veghe apărură moleşiţi după oboseala aşteptării din timpul nopţii.

Ceva de necuprins cu ochiul liber, poate o scînteie electrică sau poate un stol de rîndunele trecînd în zbor neauzit fulgeră deodată pe malul stîng.

Şi-n aceeaşi clipă, de pe înălţimea aceea de şase stînjeni, prinseră a se scurge ca dintr-un sac soldaţi amestecaţi de-a valma cu bulgări de pămînt, nisip şi pietriş. Rîul vuia mai departe...

Mii de trupuri făcură să clipocească de mii de ori apa, şi toate aceste mii de clipoceli fură înăbuşite de vuietul apei... Rîul vîjîia monoton...

În pîcla cenuşie dinaintea zorilor, în faţa cazacilor uluiţi răsări ca din pămînt o pădure de baionete. Lupta prinse a clocoti, încleştată printre gemete, urlete şi înjurături. Nu oameni păreau că se bat pe tărîmul acela, ci fiare mişunînd încolăcite unele de altele şi sîngerînd din belşug. Cazacii îi ucideau pe soldaţi cu zecile, dar şi ei înşişi cu sutele mureau. Puterea aceea drăcească, răsărită nu se ştie de unde, se năpus-

tise din nou asupra lor. Să fie oare aceştia chiar bolşevicii pe care îi tot goneau de-a lungul întregului Kuban ? se întrebau cazacii. Nu, fără doar şi poate că aceştia erau alt soi de oameni. Prea erau negri la-nfăţişare, goi pe de-a-ntregul sau înveşmîntaţi în nişte amarnice zdrenţe.

În clipa în care prin văzduh străbătură urletele sălbatice venind de pe malul drept al rîului, artileria şi mitralierele coloanei deschiseră focul peste capetele soldaţilor, asupra staniţei, iar regimentul de cavalerie trecu în goană nebunească peste poduri. În urma cavaleriei alerga gîfîind infanteria. Scoaseră repede din luptă bateria şi mitralierele, iar escadroanele de cavalerie se revărsară prin toată staniţa. Unii zăriră ţîşnind dintr-o casă ceva alb, care sări pe un cal fără şa şi se mistui ca fulgerul în pîcla fumurie dinaintea zorilor.

Tot mai lămurit începeau să se deosebească biserica albă, casele şi plopii. Dincolo de livezi tremura geana roşie a zării.

Din casa popii fură scoşi afară nişte oameni cu feţe pămîntii şi epoleţi de aur. Fuseseră prinşi o parte din ofiţerii statului-major. Li se tăiară capetele lîngă grajdul popii. Sîngele îl absorbi bălegarul.

Din pricina huietului de glasuri, a împuşcăturilor, a înjurăturilor şi a gemetelor, vuietul rîului nu se mai auzea.

Soldaţii căutară anume casa atamanului staniţei şi scotociră toate cotloanele, din pod pînă-n pivniţă, însă pe ataman tot nu-l găsiră. Fugise. Atunci răcniră :

— Dacă nu ieşi afară, să ştii că-ţi tăiem copiii.

Atamanul însă nu se arătă.

Şi soldaţii începură să-i spintece copiii. Nevasta atamanului se tîra pe jos cu cozile despletite, cu mîinile încleştate de picioarele lor. Unul dintr-înşii îi zise cu mustrare :

— Ce zbieri aşa, de parcă te-ar înjunghia cineva ? Iaca, am avut şi eu o fetiţă întocmai ca a ta, tot de trei ani, şi-am îngropat-o într-o movilă de pietre, acolo sus în munţi. Da n-am zbierat de loc.

Spintecă mai întîi fetiţa, apoi despică ţeasta mamei care hohotea.

Lîngă o casă cu geamurile sparte, împrăştiate pe jos, se strînseseră nişte muncitori de la calea ferată.

— Aici a înnoptat generalul Pokrovski. Numai oleacă aţi întîrziat ! Cum v-a auzit, a ieşit pe fereastră cu cercevele cu tot şi aşa cum era, doar în cămaşă, fără izmene, a sărit pe-un cal pe deşelate, şi dus a fost.

Călărețul întrebă încruntat :

— Păi, de ce n-avea izmene ? Făcuse baie ?

— Da de unde ! Dormea.

— Cum vine asta ? Ce, dormea fără izmene ? Așa-i obiceiul la ei ?

— Așa... Boierii dorm totdeauna fără izmene, c-așa îi sfătuiesc doftorii.

— Nemernicii ! Pînă și de dormit tot ca neoamenii dorm.

Călărețul se depărtă scuipînd.

Cazacii fugeau de rupeau pămîntul. Șapte sute de-ai lor zăceau fără viață prin tranșee ori înșirați de-a lungul stepei. Și iarăși, mai mult decît groaza și încordarea, pe cazacii care fugeau îi stăpînea o uimire fără margini. De unde se iscase această nemaiștiută putere satanică ce se năpustise asupra lor ? Cu două zile în urmă doar, aceeași staniță fusese ocupată de forțele principale ale bolșevicilor. Cazacii îi scoseseră din staniță în urma unui atac fulgerător, îi fugăriseră și-i fugăreau și acum. De unde atunci se scorniseră aceștia ? Nu cumva însuși Satana îi ajuta ?

Soarele, strălucitor pe linia depărtată de orizont a stepei, îi orbea pe fugari cu razele lui lungi și piezișe.

Pînă departe în stepă, prin pădurici și în jurul gorganelor, se întindea tabăra convoiului și a băjenarilor. Aceleași fumuri albăstrii se unduiau deasupra focurilor aprinse. La fel de sfrijite și bălăbănindu-se într-una pe gîturile subțiri arătau căpșoarele copiilor. Tot pe foi de cort albe, luate de la gruzini, erau întinși morții cu mîinile împreunate pe piept, în timp ce în preajma lor se zbăteau isteric femei smulgîndu-și părul din cap. Numai că femeile erau altele decît cele de rîndul trecut.

În jurul călăreților se înghesuiră niște soldați.

— Încotro ?

— Mergem să-l aducem pe popă.

— Dați-l încolo de popă !

— Păi, cum așa, fără popă ?

— Kojuh a dat ordin să cînte fanfara luată de la cozaci.

— Ei, fanfara ! Ce să faci cu fanfara ? Fanfara are trîmbițe de alamă, pe cînd popa are gîtlej viu.

— Ce dracu să facem noi cu gîtlejul popii ? Cînd prinde a urla, te-apucă vătămătura. Cu fanfara e altceva. Fanfara-i și ea unitate militară.

— Să vină fanfara ! Fanfara !...

— Să vină popa !... Popa !...

— Duceți-vă în mama voastră, cu popă cu tot.

Strigătele de „fanfara !“ și „popa !“ se amestecau cu înjurăturile cele mai deocheate. Cîteva femei, care auziseră despre ce era vorba, veniră în goană și începură să țipe ca apucate :

— Aduceți-l pe popă !... Aduceți-l pe popă !...

Niște neveste tinere de soldați strigau și ele :

— Ba să vină fanfara !... Fanfara !...

Pînă la urmă birui fanfara.

Călăreții descălecară :

— Din partea noastră, aduceți și fanfara.

Băjenarii și soldații pășeau în rînduri nesfîrșite. Sumbru și încet răsunau sub soarele cu luciri de aramă glasurile de aramă ale fanfarei, picurîndu-le oamenilor tristețe pe suflete, dar făcîndu-i în același timp să se simtă și mai puternici.

XXXIV

Cazacii fuseseră zdrobiți. Deși ofensiva trebuia continuată cu orice preț, Kojuh totuși nu se urnea din loc. Iscoadele și băștinașii trecuți de partea lui Kojuh spuneau deopotrivă același lucru : cazacii concentrează noi forțe și se reorganizează. Din Ekaterinodar le sosesc mereu întăriri ; huruind puternic, se concentrează unități de artilerie ; niște batalioane speciale de ofițeri se apropie amenințătoare, mergînd în rînduri strînse sosesc mereu sotnii proaspete de cazaci. Tot mai masive forțe se îndreptau într-acolo, tot mai aprig se strîngea cercul în jurul lui Kojuh. Oh, trebuie să pornească odată ! Trebuie să pornească ; încă le-ar mai fi fost în putere să spargă încercuirea și să-și facă drum peste frontul inamic, doar forțele principale bolșevice nu se vor fi depărtat prea mult. Kojuh însă... nu se urnea din loc.

Nu-l lăsa inima să se pună în mișcare atîta vreme cît cele două coloane rămase în urmă nu-l ajunseseră încă. Cunoscîndu-le capacitatea redusă de luptă, era convins că de le-ar fi lăsat să se descurce singure, bizuindu-se numai pe puterile lor, cazacii le-ar fi zdrobit și împrăștiat, iar pe oameni i-ar fi nimicit pînă la unul. Or, atunci, gloria care trebuia să încunune viitorul lui Kojuh, salvator a zeci de mii de oameni, avea să se întunece de pata acestui măcel.

Şi Kojuh hotărî să aştepte. Cazacii însă mobilizau într-una forţe care să le îngroaşe rîndurile. Cercul de fier din jurul lui Kojuh se strîngea de neînvins şi, ca o confirmare a acestui fapt, artileria duşmană începu să bubuie, cutremurînd din temelii stepa şi bolta cerească, împroşcînd fără încetare peste bieţii oameni noian de şrapnele şi schije de obuz. Totuşi Kojuh nu se mişcă. Ordonă numai alor lui să se răspundă duşmanului de asemeni cu foc. Necontenit, în timpul zilei, peste cele două rînduri de tranşee, se spărgeau ghemotoacele albe ale şrapnelelor, desfăcîndu-se în pale străvezii, iar noaptea aşa de des era zguduită bezna de huietul zgomotos al bombardamentului, încît vîjîitul rîului nu se mai auzea.

Trecu o zi şi o noapte. Tunurile bubuiau cu înverşunare pînă li se încălzeau ţevile, dar coloanele din urmă tot nu se arătau. Mai trecu o zi şi încă o noapte, însă coloanele nu se zăreau pe nicăieri. Cartuşele şi obuzele se topeau văzînd cu ochii. Atunci Kojuh dădu ordin să se consume cît mai puţine muniţii. Cazacii prinseră curaj ; vedeau că focul celorlalţi slăbea cu fiecare ceas şi că aceştia nu mai înaintau. „Şi-au sleit toată puterea !“ gîndiră ei şi începură să pregătească lovitura hotărîtoare.

De trei zile şi trei nopţi Kojuh nu închisese ochii. Faţa îi era tăbăcită de nesomn ca pielicica cojocului. Îşi simţea picioarele grele de parcă le-ar fi avut îngropate în pămînt pînă la genunchi. Începu a patra noapte. Tunurile scăpărau fără contenire şi la fiece clipă explodau obuzele. Kojuh spuse :

— Mă întind pentru un ceas. Dacă se-ntîmplă ceva, treziţi-mă.

Dar nici n-apucă să închidă bine ochii, că şi veniră la el :

— Tovarăşe Kojuh !... Tovarăşe Kojuh, e rău de noi...

Kojuh sări în picioare buimăcit, fără să-şi dea seama unde se află şi ce se petrece cu dînsul. Îşi trecu mîinile peste faţă, se frecă la ochi şi deodată rămase uluit de tăcerea care se lăsase peste toate. Amuţiseră tunurile care bubuiseră zi şi noapte fără-ncetare, conteniseră să bată, şi doar ţăcănitul salvelor de puşcă străbătea bezna. Proastă treabă ! Asta înseamnă că s-a pornit bătălia corp la corp. Poate c-or fi izbutit să rupă chiar frontul pe undeva. În aceeaşi clipă auzi în noapte vuietul rîului.

Kojuh se repezi la statul-major. Feţele tuturor celor de-acolo erau plumburii. Îi smulse cuiva receptorul din mînă. Le prindeau bine acuma telefoanele luate de la gruzini.

— Aicea-s eu, comandantul.

În receptor se auzi un glas subţirel, ca de şoarece :

— Tovarăşe Kojuh, nu mai pot ţine. Trimite-mi întăriri. Ne atacă unităţi de şoc ofiţereşti...

Kojuh răspunse cu asprime :

— Nu-ţi trimit nimic. N-am de unde. Rezistă pînă la ultima picătură de sînge.

De la celălalt capăt al firului i se răspunse :

— Nu pot să ţin. Tot atacul e concentrat asupra sectorului meu. Nu-i chip de ţi...

— Şi eu îţi ordon să ţii. N-am nici un om în rezervă. Viu numaidecît acolo.

Kojuh nu mai auzea vuietul rîului, ci numai pîrîitul armelor izbindu-l din faţă, şuierînd deopotrivă undeva în dreapta şi stînga.

Încercă să dea ordine Kojuh, dar nu izbuti să spună pînă la capăt ce avea de spus, cînd se auzi : a-a-a !...

Cu tot întunericul nopţii, Kojuh îşi dădu repede seama că o unitate de cazaci izbutise să rupă într-un sector linia de apărare. Prin ruptura aceea pătrunseseră călăreţii cazaci, care tăiau acum ca nebunii pe oricine le cădea sub tăişul săbiilor.

Kojuh se repezi într-acolo. Se lovi piept în piept cu o umbră. Era chiar comandantul cu care vorbise la telefon.

— Tovarăşe Kojuh...

— Ce cauţi aici ?

— N-am mai putut ţine... Au spart frontul...

— Cum de-ai îndrăznit să-ţi părăseşti unitatea ? !

— Tovarăşe Kojuh, am venit să te rog personal să-mi dai întăriri.

— Dezarmaţi-l !

În bezna de nepătruns se auzeau ţipete, scrîşnete de sabie, împuşcături. Pe după căruţe şi grămezile de boarfe, pe după casele înecate în întuneric, scăpărau mereu focuri de revolver şi de puşcă. Doar dracu ar mai fi putut desluşi care-s duşmanii şi care ai tăi... Cine ar fi putut jura că nu chiar unităţile tale se împuşcau unele pe altele ?... Ori, poate, toate acestea se petreceau numai în vis ?

Kojuh ghici în umbra care alerga prin întuneric pe aghiotantul lui.

— Tovarăşe Kojuh...

În glas îi sta ascunsă toată frămîntarea de care era cuprins. Se vede treaba că băiatul voia cu orice preţ să trăiască. Şi deodată îl auzi pe comandant :

— Cum aşa ?... Asta să fie sfîrşitul ?

Glasul părea străin. Nu-şi amintea să-l fi auzit. Kojuh nu vorbise niciodată astfel. În jurul lor se vînturau laolaltă împuşcăturile, ţipetele, gemetele. Atunci, în mintea aghiotantului, undeva în străfundurile subconştientului, scăpără un gînd oarecum răutăcios :

„Aha ! Va să zică, şi tu eşti la fel cu ceilalţi... Şi tu vrei să trăieşti..."

Doar o miime de secundă dură gîndul acesta. Aghiotantul nu deosebea nimic în bezna neagră, ci numai faţa împietrită a lui Kojuh o vedea limpede. Şi-i auzi glasul, ca de fier spart, chinuindu-se să-şi facă loc printre fălcile încleştate :

— Luaţi numaidecît o mitralieră de la statul-major şi duceţi-o acolo unde s-a spart frontul. Adunaţi-i pe toţi cei de la statul-major şi de la trenurile regimentare. Împingeţi-i pe cazaci cît puteţi către căruţe. Unul din escadroanele de la flancul drept să fie adus aici...

— Am înţeles !

Aghiotantul se mistui în întuneric. Aceleaşi strigăte, împuşcături, gemete şi tropote bîntuiau de jur împrejur. Kojuh plecă în goana mare. În dreapta şi-n stînga, puştile scuipau limbi mici de foc. Numai într-un singur loc, pe o lungime de vreo cincizeci de stînjeni, se căsca întunericul negru. Pe-acolo pătrunseseră cazacii. Soldaţii nu fugiseră. Împinşi în lături, se aruncaseră la pămînt, fiecare pe unde nimerise, şi continuau să tragă din ascunzişurile acelea. Se puteau desluşi prin beznă mogîldeţe alergînd salt după salt, cîştigînd tot mai mult teren, aruncîndu-se într-un nou salt şi cocoloşindu-se din nou la pămînt ca să deschidă focul asupra cestorlalţi. Într-acolo şi trăgeau soldaţii din sectorul care fusese străpuns de călăreţii cazaci.

Între timp fusese adusă mitraliera de la statul-major. Kojuh ordonă să se înceteze focul şi să nu se mai tragă decît la comandă. Apoi îşi încleştă mîinile pe mînerele mitralierei, şi pe dată se simţi în toate apele lui. Mai fulgerau încă, în dreapta şi-n stînga, puştile soldaţilor. Dar cum încetă focul lor, lanţul trăgătorilor inamici se aruncă înainte strigînd : ur-rraa !... Iată-i ajunşi aproape... acum li se deosebeau siluetele îngheboşate, gonind prin întuneric cu arma-n cumpănire.

Kojuh dădu comanda :

— Foc concentrat !

Şi-n acelaşi timp, el însuşi apăsă pe trăgaciul mitralierei.

Tîrrr-tîrrr-tîrrr-tîrrr...

Siluetele negre se prăbuşeau ca nişte cuburi de joc. Întreg lanţul trăgătorilor în atac se clătină, şovăi timp de-o clipă şi porni tîrîş înapoi... Se tîrîră astfel înapoi cu rîndurile rărite. Întunericul se lăsă din nou, de nepătruns. Împuşcăturile se făcură din ce în ce mai rare, şi iarăşi, crescînd pe încetul, se auzi vuietul rîului.

Împuşcăturile şi strigătele amuţeau acum nu numai pe linia de luptă, ci şi în spatele ei. Rămaşi fără susţinere, cazacii se împrăştiară treptat care încotro şi-şi părăsiră caii, ascunzîndu-se pe sub căruţe sau strecurîndu-se în case. Vreo zece cazaci, prinşi în învălmăşeală, fură măcelăriţi cu lovituri de sabie peste gurile duhnind a votcă.

În lumina cenuşie dinaintea zorilor un pluton îl petrecu pe comandantul dezarmat la cimitir, de unde se întoarse fără el.

Soarele, ridicîndu-se, lumină de pe boltă lanţul trăgătorilor morţi, care zăceau în linie frîntă, nemişcaţi, aduşi parcă şi părăsiţi acolo de un puhoi de ape. Pe alocuri, pe acolo unde în timpul nopţii secerase mitraliera lui Kojuh, morţii zăceau grămadă. Inamicul trimise un parlamentar. Kojuh le dădu voie să-şi strîngă morţii. Gîndea că, putrezind sub soarele acesta arzător, ar putea răspîndi cine ştie ce molimă.

Dar după ce fură adunaţi morţii, iarăşi prinseră tunurile glas şi iarăşi se cutremurară de bubuitul lor groaznic nu numai întinsul stepei şi bolta cerească, ci însăşi inimile şi frunţile oamenilor.

În albastrul cerului ploua într-una cu schije plumburii. Şi, de cum bănuiau o nouă explozie, oamenii îşi căscau gurile larg ca să nu li se spargă timpanele. Morţii, în schimb, aşteptau să se îndure careva de ei şi să-i ducă îndărătul liniei de luptă pentru îngropăciune.

Cartuşele puşcaşilor se topeau, chesoanele tunurilor se goleau. Kojuh nu se mişca din loc. Despre coloanele care urmau să sosească nu se auzea nici acum nimic. Întrucît n-ar fi vrut să ia singur o hotărîre, chemă comandanţii la sfat. În cazul că rămîneau pe loc, erau sortiţi pieirii pînă la unul, dar dacă izbuteau să răzbată dincolo, de aceeaşi soartă ar fi fost ameninţate coloanele din urmă.

XXXV

Departe, în coada coloanei, acolo unde se îngrămădeau laolaltă căruţele, caii, bătrînii, copiii şi răniţii într-o larmă de glasuri şi zgomote, împînzind stepa nemărginită, cobora amurgul. Şi ca-n toate serile de pînă atunci, fuioare de fum albastru pîlpîiau deasupra focurilor aprinse.

Oamenii nu prea se sinchiseau de faptul că se aflau la vreo cincisprezece verste înapoia unităţilor de luptă, dincolo de marginea îndepărtată a stepei, şi nici de faptul că ziua întreagă huietul din depărtări al canonadelor făcuse să li se zguduie pămîntul sub picioare. Uite, şi acum, de pildă... dar se obişnuiseră într-atîta cu clocotul artileriilor, că nici nu-l mai băgau în seamă.

Amurgul cobora albastru, pîlpîiau fuioare de fum albastru, în albastru se colora pădurea din depărtare. Pînă şi cîmpia pustie şi tainică dintre pădure şi tabăra căruţelor se acoperea cu o ceaţă albăstrie.

Larmă de glasuri şi zăngănit de fiare, nechezat de cai şi zăngănit de căldări, scîncete de copii şi nenumărate focuri roşietice aprinse în amurg.

În această atmosferă, amintind vremile de-acasă, în această paşnică hărmălaie se iscă deodată venind din pădure un zvon străin şi depărtat.

La început doar un sunet se auzi, venind din depărtări : a-a-a-a. Apoi, ţiuitul acesta prelung „a-a-a-a" se preciză venind din depărtarea tulbure a amurgului, din umbra tulbure a pădurii.

Într-o clipă, de pe fondul pădurii se desprinseră, negre, mai întîi o umbră, apoi alta şi încă una. Contopindu-se una cu alta într-o fîşie cît întinsul pădurii de lungă, umbrele negre prinseră a se desfăşura legănîndu-se şi crescînd din ce în ce mai ameninţătoare spre locul taberei, aducînd o dată cu ele, de asemeni legănîndu-se şi crescînd cu aceeaşi presimţire de rău, acelaşi sunet, plin de groaza dinaintea morţii : ra-a-a-a !...

Toate capetele, cîte vor fi fost în tabără la ceasul acela, de oameni şi de dobitoace se înturnară într-acolo, spre pădurea tulbure, de lîngă care se desprinsese rostogol acea fîşie unduioasă din cuprinsul căreia arar scînteiau în acelaşi legănat luciri scurte de-o clipită.

Toate capetele oamenilor şi ale dobitoacelor adunate pe lîngă focurile roşii în amurg stăteau îndreptate într-acolo.

Şi toţi auziră deodată un tropot greu de copite scuturînd pămîntul pînă-n măruntaie şi înăbuşind chiar bubuitul cutremurător al tunurilor depărtate din linia de luptă.

Rr-a-a-a.

Printre roţi, hulube şi focuri, se frămîntau glasurile deznădăjduite ale mulţimii care-şi vedea pierzarea cu ochii :

— Cozacii !... Cozacii !... Co-za-ci-i !...

Caii se opriră din ronţăit şi-şi ciuliră urechile. Cîinii, pripăşiţi naiba ştie de pe unde, se ascunseră pe sub căruţe.

Nu schiţă nimeni nici măcar intenţia de a scăpa cu fuga. Se holbau numai spre acea avalanşă neagră ce se rostogolea asupra lor în amurgirea din ce în ce mai densă.

Tăcerea aceea de piatră, străbătută doar de tropotul înfundat al copitelor, fu sfîşiată deodată de ţipătul unei mame. Strîngînd la piept singurul copil ce-i mai rămăsese, se repezi cît o ţineau picioarele în întîmpinarea avalanşei ce se rostogolea în acelaşi surd tropot de copite :

— Moar-tea !... Moartea !... Vi-ne-e moar-tea-aa !...

Ţipătul ei se răspîndi într-o clipită, ca o molimă, printre zecile de mii de oameni care urlară deopotrivă :

— Moar-tea !... Moar-tea-aa !...

Toţi cîţi se aflau acolo înşfăcară fiecare ce-i stătea la îndemînă : bîte, legături de fîn, cercuri, caftane, nuiele, răniţii, cîrjele şi, cuprinşi de groază, agitînd în aer toate aceste unelte de război, se aruncară în întîmpinarea morţii.

— Moar-tea !... Moar-tea-aa !...

Copiii alergau şi ei, ţinîndu-se de poalele mamelor şi ţipînd subţirel, laolaltă cu ceilalţi, cît îi ţinea gura :

— Moal-tea !... Moal-tea-aa !...

Cazacii, care se apropiau gonind în galop, cu degetele încleştate pe mînerele săbiilor scînteietoare, ce nu cunoşteau cruţarea, desluşiră în acelaşi timp în negurile nopţii şiruri nenumărate de infanterie rostogolindu-se spre ei ca valurile unui ocean uriaş, şi puşti fără număr zăriră ridicate deasupra capetelor, şi steaguri negre desluşiră fîlfîind în vînt, însoţite de acest urlet sălbatic şi de necuprins : moar-tee !

Brusc, fără ca să fi dat cineva vreo comandă, dîrlogii se întinseră de la sine ca nişte strune, caii se opriră în plin galop, îşi smuciră capetele înapoi şi săriră în două picioare. Cazacii amuţiră, se săltară în scări şi-şi aţintiră ochii ageri spre rîndu-

rile negre şi dese care se revărsau în huiet asupra lor. Cunoşteau ei obiceiul acestor diavoli de a se apropia fără să deschidă focul pînă la un întins de braţ, pentru ca apoi, deodată, să dezlănţuie drăcescul lor atac la baionetă. Aşa se bătuseră de fiecare dată, din ziua cînd apăruseră din munţi şi pînă în noaptea cînd se treziseră pe neştiute cu dracii aceştia la ei în tranşee. Mulţi cazaci mai căzuseră din pricina lor în stepa strămoşească.

De după căruţe şi de la focuri, unde cazacii îşi închipuiseră că vor găsi o mulţime neputincioasă şi neînarmată de bătrîni şi femei, pînă şi aici, în spatele frontului, de unde gîndeau să împrăştie ca pe un pojar panica în toate unităţile duşmanului, pînă şi de-aici, va să zică, se iscau mereu trupe peste trupe, tulburînd noaptea cu urletele lor groaznice :

— Moar-tee !

Şi cînd văzură cazacii că puhoiul acesta nu părea să aibă capăt, întoarseră caii, îi încinseră cu nagaicele şi se aşternură pe fugă. Sfîşiind pădurea cu goana lor, pîrîiau în urmă-le crengile uscate şi tulpinile moarte.

Rîndurile dintîi ale femeilor, copiilor, răniţilor şi bătrînilor, care alergau spre cazaci cu sudoarea morţii pe faţă, se opriră. Înaintea lor, acum, se întindea mută pădurea neagră şi pustie.

XXXVI

În a patra zi de cînd tot bubuia tunul, nişte iscoade aduseră vestea că de la Maikop sosise şi se alăturase duşmanului un general nou, care aducea cu el un puternic detaşament de trupe, constituit din cavalerie, infanterie şi artilerie. La consfătuirea comandanţilor, se luase hotărîrea ca unităţile de sub comanda lui Kojuh să-şi croiască drum chiar în noaptea aceea peste trupul inamicului şi să-şi urmeze calea, fără a mai aştepta coloanele rămase în urmă.

Kojuh ordonă ca focul de infanterie să scadă treptat spre seară, cu scopul de a înşela duşmanul. Artileriştii să regleze cu minuţiozitate tragerea, fixînd aparatele de ochire asupra tranşeelor inamice, să fie oprite cu desăvîrşire orice trageri de noapte. Regimentele ce aveau să alcătuiască lanţurile de puşcaşi trebuiau aduse pe întuneric cît mai aproape de înălţimea pe

care își avea inamicul tranșeele și să se îngroape la pămînt în așteptare, dar într-atîta tăcere, încît inamicul să nu simtă nimic și să nu se alarmeze. Toate mișcările unităților urmau să fie terminate la unu și treizeci de minute după miezul nopții. La ora unu și patruzeci și cinci de minute, artileria avea să deschidă asupra tranșeelor inamice un foc concentrat cu toate piesele puse în linie, socotit a cîte zece lovituri de fiecare tun. La ora două din noapte, o dată cu ultimul obuz, urma să fie dezlănțuit atacul general. Regimentele de infanterie aveau drept obiectiv luarea cu asalt a tranșeelor inamice. Regimentul de cavalerie rămînea în rezervă pentru susținerea unităților de atac și urmărirea inamicului.

Nori negri, uriași se lăsaseră de cu seară jos de tot asupra stepei și rămaseră acolo nemișcați. Ciudat, tunurile tăceau de amîndouă părțile. Pînă și focurile de armă încetaseră. Era liniște. Se auzea foarte limpede vuietul rîului.

Kojuh pîndea cu urechea în întuneric la vuietul apei. Lucrurile stăteau prost. Pe cînd în zilele și nopțile trecute o clipă nu contenise focul tunurilor și al puștilor, de astă dată nu se auzea nici măcar o singură împușcătură de armă. Nu cumva și inamicul pregătea o operație asemănătoare cu aceea pe care o pregătise el aici? Dacă va fi așa, atunci amîndouă atacurile, dezlănțuite în același timp și lipsite de elementul surpriză, se vor sfărîma unul de altul.

— Tovarășe Kojuh...

În odaie intră aghiotantul, urmat de doi soldați înarmați, încadrînd un piticuț de soldat dezarmat, palid la față.

— Ce-i cu ăsta?

— Vine de la inamic și aduce o scrisoare din partea generalului Pokrovski.

Kojuh își îngustă ochii mici și ageri, ațintindu-i asupra soldatului mărunțel care după ce răsuflă ușurat căută ceva în sîn.

— Care va să zică, uite așa, am căzut prizonier la cozaci. Ai noștri se retrăgeau și noi, șapte cu de toți, am căzut prizonieri. Ce i-au mai canonit pe ceilalți, de moarte i-au canonit...

Vreme de un minut soldatul tăcu. Se auzea vîjîind rîul. De cealaltă parte a ferestrelor domnea întunericul.

— Iaca și scrisoarea. Ce m-o mai suduit generalul acela, Pokrovski... Și adăugă cu sfială: Și pe dumneata, tovarășe, te-a suduit. Mi-a zis, uite, ai să-i dai asta, mama lui așa și pe dincolo.

Ochii jucăuşi ai lui Kojuh, sclipind de viclenie, începură să alerge grăbiţi şi mulţumiţi pe rîndurile generalului Pokrovski, scrise chiar de mîna lui.

„...tu, ticălosule, mama ta... i-ai făcut de rîs pe toţi ofiţerii armatei şi flotei ruseşti, intrînd în rîndurile acestor hoţi şi golani de bolşevici. Află de la mine, mă banditule, că atît ţie cît şi golanilor tăi v-a sunat ceasul ! Scoate-ţi din cap c-ai putea trece mai departe, fiindcă eşti înconjurat de trupele mele şi de acelea ale generalului Heiman. Noi, mă ticălosule, te-am înhăţat bine şi, orice ai încerca, n-avea grijă că nu ne scapi din mînă. Dacă vrei îndurare, adică dacă vrei să-ţi ispăşeşti păcatele într-o companie de disciplină, îţi ordon să îndeplineşti întocmai următorul ordin : depune chiar azi toate armele în staţia Beloreceenskaia, iar banda ta dezarmată adună-ţi-o la o depărtare de patru, cinci verste la apus de această staţie. Îndată ce vei fi îndeplinit acest ordin, raportează-mi de executare la cantonul al 4-lea al căii ferate.“

Kojuh se uită la ceas şi apoi la geamurile întunecate. Ceasul arăta unu şi zece. „Va să zică, de asta au încetat focul cozacii : generalul aşteaptă răspunsul meu !“ îşi zise Kojuh. Într-una soseau rapoarte din partea comandanţilor de unităţi — toate unităţile ajunseseră cu bine pînă foarte aproape de poziţiile inamice, unde se îngropaseră la pămînt în aşteptare.

„Bun... bun...“ îşi zicea Kojuh şi, fără să spună o vorbă, liniştit şi cu faţa împietrită, se uita cu ochi micşoraţi la cei dinaintea lui.

În întunericul de dincolo de geamuri, în vîjîitul rîului, pătrunse tropotul grăbit al unui cal în galop. Lui Kojuh îi zvîcni inima : „Iar s-a întîmplat ceva... Şi tocmai acuma... cînd a mai rămas un sfert de ceas...“

De afară se auzi călăreţul sărind din şa şi calul sforăind.

— Tovarăşe Kojuh, zise gîfîind călăreţul, un cazac de Kuban, care intrase şi-şi ştergea sudoarea de pe faţă : Vine coloana a doua !...

În lumina nefirească şi orbitoare care i se aprinse deodată în faţa ochilor, i se perindau pe dinainte noaptea şi poziţiile inamice, generalul Pokrovski şi scrisoarea acestuia, îndepărtata Turcie unde mitraliera soldatului de atunci cosise mii de oameni. Iată că, înfruntînd de mii de ori moartea, el, Kojuh, rămăsese viu şi nevătămat — nu numai pentru a-i scoate la

liman și a-i scăpa de pierzanie pe oamenii de sub comanda sa, ci pe miile de oameni care îl urmau neputincioși, sortiți să cadă în mîna cazacilor.

Doi cai negri ca pana corbului zburau prin noaptea de smoală. În aceeași vreme, rîndurile întunecate ale nu știu căror trupe intrau în staniță.

Kojuh sări de pe cal și intră în odaia mare, viu luminată, din casa unui cazac bogat.

Lîngă masă sta în picioare, cît era de lung, uriașul de Smolokurov și bea ceai dintr-un pahar. Barba lui neagră apărea și mai frumoasă pe albul bluzei marinărești pe care abia o îmbrăcase.

— Sănătate, frățioare, i se adresă lui Kojuh cu glasul său de bas profund și catifelat, privindu-l în chip firesc de sus, fără să vrea cîtuși de puțin să-l jignească. Vrai ceai ?

Kojuh însă trecu de-a dreptul la chestiunea care-l muncea :

— Peste zece minute atacăm. Unitățile mele se află chiar în botul tranșeelor inamice. Tirul artileriei este reglat. Dacă manevrezi și tu cu coloana a doua pe flancuri, izbînda noastră-i sigură.

— Nici nu-mi trece prin cap.

Kojuh întrebă încleștat :

— De ce ?

— Pentru că băieții mei n-au sosit, răspunse Smolokurov vesel și cu bunătate, zîmbind de sus la omul scund în zdrențe.

— Coloana a doua intră în staniță. Am văzut-o cu ochii mei cînd intra.

— N-o dau.

— Și de ce n-o dai ?

— De ce, de ce... ? Ce tot o ții într-una cu „de ce" ?! zise Smolokurov cu frumosul lui bas profund. Pentru că oamenii-s osteniți și trebuie să se odihnească. Cum de nu pricepi atîta lucru ? ! Că doar nu ești băiat de țîță...

Ca împins de-un resort, toate cîte le simțea Kojuh făcură loc unui singur gînd : „Dacă înving, tot singur voi învinge..."

Reluă totuși liniștit :

— Atunci, cel puțin ține-o în rezervă lîngă stație, ca să-mi pot lua eu rezervele mele și să întăresc cu ele unitățile care atacă.

— Am spus că nu. Cînd am spus ceva e sfînt. Știi doar asta.

Smolokurov începu să se plimbe de la un capăt la celălalt al odăii. Întreg trupul său uriaş şi faţa, pînă acum cîteva clipe plină de bunătate, exprimau o îndărătnicie de catîr. Nu mai era nimic de făcut cu el. Kojuh pricepu asta şi-i spuse aghiotantului :

— Haide !

— Staţi o clipă, interveni atunci şeful de stat-major al lui Smolokurov, ridicîndu-se de la locul său ; veni lîngă acesta şi i se adresă politicos şi autoritar în acelaşi timp : Ieremei Alexeici, la staţie am putea-o trimite, mai ales că rămîne în rezervă.

Vorbele lui ascundeau de fapt acest gînd : „Dacă s-o-ntîmpla să-l bată pe Kojuh, atunci şi pe noi au să ne măcelărească".

— Ei, dacă... păi, eu... la drept vorbind, n-am nimic împotrivă... Din partea mea, poţi lua unităţile care au sosit.

De-ndată ce Smolokurov se încăpăţîna în vreo privinţă oarecare, orice-ai fi făcut, nu l-ai mai fi putut urni din loc. Dar era de ajuns o presiune cît de mică, venind pe neaşteptate de la cineva străin discuţiei de pînă atunci, pentru ca, deodată, să se zăpăcească şi să cedeze imediat.

Pe faţa încadrată de barba neagră apăru iarăşi expresia veche de bunătate. Îl lovi peste umăr cu mîna lui uriaşă pe omul scurt şi îndesat :

— Ei, frăţioare, cum stăm ? Noi, mă băiete, sîntem lupi de mare. Numa pe apă ne pricepem ce-avem de făcut, îi venim de hac pînă şi lui Scaraoţchi ; da pe uscat ne pricepem ca porcul la mărgăritare.

Şi începu să rîdă cu hohote zgomotoase, arătîndu-şi dinţii sclipitori pe sub mustăţile negre.

— Vrai ceai ?

— Tovarăşe Kojuh, zise prietenos şeful de stat-major, chiar acum scriu ordinul şi coloana o să se îndrepte spre staţie, la dispoziţia dumitale, ca rezervă.

Înţelesul era însă altul : „Ai făcut tu ce-ai făcut, măi frate, dar de ajutorul nostru tot nu te-ai putut lipsi..."

Apropiindu-se de cai, Kojuh îi şopti aghiotantului :

— Rămîi aici. Mergi cu coloana pînă la staţie şi după instalare îmi raportezi situaţia. Crezi c-ar fi de mirare dacă alde ăştia au să te mintă din ochi ?

Întinsele lanţuri de trăgători, îngropate la pămînt, strîns lipite de pămîntul tare, aşteptau în întunericul dens şi apăsător

al nopții. Mii de ochi ageri, ca de fiară, scotoceau bezna, însă în tranșeele căzăcești nu mișca nimeni și totul era numai tăcere. Doar apele rîului curgeau vîjîind.

Soldații n-aveau ceasuri ; așteptarea însă devenea pentru fiecare și mai încordată. Timpul apăsător al nopții părea împietrit, dar toți simțeau cum pe încetul și de neînlăturat se apropiau ceasurile două. Timpul se scurgea în vuietul necontenit al apei.

Și deși toți așteptau tocmai ceea ce urma să se-ntîmple, cu totul pe neașteptate noaptea fu despicată cu desăvîrșire în două, iar în despicătura aceea începură să scapere în văzduh corolele roșii ale exploziilor. Treizeci de tunuri declanșaseră focul urlînd fără întrerupere. Sub lanțul exploziilor orbitoare de șrapnele, se deosebi în sfîrșit linia sinuoasă a tranșeelor căzăcești, scufundate pînă atunci în beznă, și în adînciturile cărora mureau oameni.

„Ei, de-acu-i destul, ajunge..." gîndeau cazacii îngroziți de moarte, înghesuindu-se în pereții uscați ai tranșeelor și așteptînd cu fiecare clipă să contenească odată a se mai aprinde pe cer corolele acelea roșii, despicătura nopții să se strîngă la loc, să înceteze pentru cîteva clipe măcar tunetul acela năprasnic ce-i cutremurase pînă-n măruntaie, pentru ca să mai răsufle și ei cît de cît. Dar tunurile hohoteau într-una și mereu se aprindeau pe boltă corolele roșii, la fel de amarnic își petrecea tunetul acela cutremurarea din pămînt prin călcîie pînă-n creștet, aidoma sfîșiau noaptea ici și colo gemetele celor ce se închirciseră în spasmele morții.

Și tot pe neașteptate ființa nopții își închise despicătura, tăcerea ce-i urmă avu darul să stingă deopotrivă scînteierea roșie a corolelor de pe cer și răgetul năprasnic al tunurilor. În fața tranșeelor căzăcești se ivi ca din pămînt un puhoi de siluete negre, mugind viu și sălbatic. Cazacii erau pe cale să părăsească tranșeele, nevrînd să aibă de-a face cu puterile necurate. Dar și pentru asta era prea tîrziu. Tranșeele se umplură cu morți înainte ca oamenii cei vii să-și mai poată duce gîndul la capăt. Dîndu-și seama de crudul adevăr, cazacii se întoarseră vitejește cu fața spre potrivnicii lor și începură a se înjunghia unii pe alții.

Da, fără doar și poate că numai oștile diavolului erau, deoarece cincisprezece verste i-au fugărit și aceste cincisprezece verste le-au făcut doar într-un ceas și jumătate.

Generalul Pokrovski își strînse resturile batalioanelor ofițerești, ale batalioanelor de „plastuni“ și ale sotniilor de cazaci și conduse aceste trupe istovite cu desăvîrșire și nedumerite de ceea ce se întîmplase înapoi, la Ekaterinodar, lăsîndu-le „golanilor“ calea cu desăvîrșire liberă.

XXXVII

Rîndurile strînse de soldați în zdrențe mărșăluiau încordîndu-se din răsputeri și tropăind înăbușit, încruntați și cu fețele pîrlite de praf de pușcă. Lumina micșorată a ochilor le scăpăra sub sprîncene, cercetînd neîncetat marginea tremurătoare a stepei încinse și pustii.

Greu duruiau, zorind, roțile tunurilor. Caii, învăluiți în nori de colb, dădeau din cap nerăbdători... Artileriștii nu-și luau nici ei ochii de la geana zării albăstrind în depărtare.

Pe urma lor, într-un huruit fără contenire, se întindeau la nesfîrșit convoaiele. Mame stinghere grăbeau pe lîngă căruțe străine, stîrnind cu picioarele desculțe pulberea drumului. Pe fețele înnegrite luceau stins ochii uscați pentru totdeauna, fără să-și fi plîns jalea, ațintiți și ei în depărtarea albăstrie a stepei.

Rănițiii se tîrau și ei cuprinși de aceeași înfrigurare și grabă ce-i stăpînea pe toți. Unii își trăgeau anevoie piciorul beteag, oblojiți cu petice murdare, alții își săltau umerii pe cîrji în timp ce se zvîrleau cu mișcări largi înainte. Alții, sleiți de puteri, își încleștaseră mîinile uscățive pe cîte o loitră de căruță și toți pînă la unul căutau, fără să-și desprindă o clipă ochii, spre zarea colorată în albastru.

Zeci de mii de ochi în febră ținteau cu încordare tărîmul dinaintea lor — acolo era fericirea, acolo era sfîrșitul chinurilor și-al oboselii.

Deasupra lor, pe boltă, dogorea soarele Kubanului natal.

Nu se mai auzeau cîntări și glasuri strigînd ; nici gramofonul nu mai hîrîia fără rost. Convoiul nesfîrșit al căruțelor scîrțîind prin norii de praf ce se ridicau cu repeziciune și ropotul înfundat al potcoavelor, tropotul rîndurilor strînse de soldați și roiurile de muște înnebunite — toate acestea se scurgeau într-un șuvoi nepotolit, deșirat pe zeci de verste spre depăr-

tarea albastră tainică şi ademenitoare. Iată, acuşi-acuşi se va deschide zarea şi inimile vor striga cu un oftat de bucurie : ai noştri !

Oricît mergeau însă, prin cîte staniţe, cătune, aule şi alte aşezări omeneşti treceau, pretutindeni era acelaşi lucru : într-una se trăgea înapoi depărtarea albastră, la fel de tainică şi inaccesibilă. Pe oriunde ajungeau, una şi aceeaşi lămurire auzeau :

— Au fost aici, da au plecat. Alaltăseară poposeau încă aici. Deodată s-au zorit, au început să forfotească de colo pînă colo, au ridicat tabăra şi au plecat cu toţii.

Într-adevăr, fuseseră acolo. Uite şi locul unde-şi avuseseră conoveţele. Peste tot, fîn împrăştiat şi ghemotoace de balegă. Locul însă era pustiu acum.

Iată şi locul pe unde trecuse artileria, mormane de cenuşă ale focurilor stinse şi urmele roţilor de tun, cîrmind pe după staniţă în şleahul mare.

Pe scoarţa bătrînilor plopi piramidali de pe marginea drumului se vădeau rănile albe şi adînci pricinuite de osiile căruţelor în timp ce vor fi trecut poate pe alături.

Toate acestea, cu prisosinţă toate, arătau că pînă nu demult fuseseră aici aceia de dragul cărora trecuseră pe sub ploaia de şrapnele a cuirasatului nemţesc şi se bătuseră cu gruzinii, de dragul cărora îşi lepădaseră copiii în văgăunele munţilor şi se încăieraseră nebuneşte cu cazacii. Îndărătnică şi mereu iluzorie fugea de ei depărtarea albastră. Ca şi pînă acum răsuna tropotul grăbit al copitelor, scîrţîitul necontenit al roţilor, zumzetul roiurilor de muşte gonind în zbor după convoi. răpăitul necontenit şi neamuţit al paşilor, în timp ce deasupra şuvoiului acela de zeci de mii de oameni se învălmăşeau, străduindu-se să-l ajungă, norii de colb. Ca şi pînă acum nădejdea tremura în lumina zecilor de mii de ochi aţintiţi asupra marginii stepei.

Sfrijit şi cu pielea feţei neagră ca tăciunele, Kojuh mergea ursuz în brişca lui, cercetînd şi el, zi şi noapte, cu ochii săi cenuşii îngustaţi, geana albăstrie de la marginea zării. Şi pentru el această zare albastră rămînea ferecată, tainică şi de neînţeles. Şi Kojuh îşi încleşta mai strîns fălcile.

Şi aşa se mistuiau în urmă staniţă după staniţă, cătun după cătun, cum însăşi zilele se mistuiau apăsătoare, unele după altele.

Căzăcioaicele îi întîmpinau cu plecăciuni adînci, dar în ochii lor zîmbind prieteneşte mocnea ura. După plecarea coloanei, urmărind-o lung cu privirea, se minunau şi nu pricepeau cum

de nu uciseseră în staniță și nu prădaseră pe nimeni fiarele acelea, pe care le urau de moarte.

În timpul popasurilor de noapte, venind la raport, comandanții îi aduceau lui Kojuh una și aceeași veste : detașamentele de cazaci se retrăgeau mereu din fața coloanei fără să tragă nici un foc, lăsîndu-le drumul liber. N-avusese loc, ziua sau noaptea, nici un fel de atac asupra coloanei. De cum trecea însă convoiul, detașamentele de cazaci își închideau numaidecît rîndurile în urma lui, fără să hărțuiască de loc ariergarda.

— Bun ! Pesemne că s-au ars bine... spuse Kojuh și mușchii feței îi tremurară vădit. Apoi ordonă : Trimiteți agenți călări pe la toate convoaiele și pe la toate unitățile de trupă, cu ordinul să nu se abată pe nicăieri. Nu trebuie să se oprească nimeni. Să meargă și să meargă într-una tot înainte. Popasurile de noapte nu trebuie să treacă de trei ceasuri !...

Și iar își încorda puterile întreaga coloană. Scîrțîiau căruțele, caii sleiți se întindeau să plesnească în șleaurile de frînghie, huruiau grăbite tunurile grele. La ceasul încins al amiezii ori în bezna nopții, sub cerul presărat cu stele ori spre revărsatul zorilor, o clipă nu se oprea măcar huruitul greu al convoaielor întinse la nesfîrșire pe stepele Kubanului.

Lui Kojuh i se raporta :

— Cad caii. Soldații nu mai pot să țină la pas.

El însă răspundea printre dinți :

— Aruncați căruțele fără cai. Mutați încărcătura pe altele. Nu-i pierdeți din ochi pe cei ce rămîn în urmă și strîngeți-i de pe drum. Grăbiți pasul. Trebuie mers într-una, fără oprire, înainte, mereu înainte !

Zeci de mii de ochi cercetau mereu marginea zării și, zi și noapte, privirile oamenilor rătăceau peste miriștile țepoase, fără pic de grîne. Ca și înainte, prin stanițe și prin cătune, ascunzîndu-și ura, căzăcioaicele le ziceau cu miere în glas :

— De fost au fost, da au plecat. Aseară erau încă aici.

Cu aceeași priveliște se întîmpinau ochii plini de tristețe ai oamenilor : vetre de focuri stinse, fîn risipit pe jos, bălegar nestrîns.

Pe neașteptate, de-a lungul convoaielor și unităților militare, printre femei și copii, trecu un zvon :

— Azvîrle podurile în aer... Pleacă și azvîrle după ei podurile în aer...

Înmărmurită de groază, mătușa Gorpina murmura și ea cu buzele crăpate de arșiță :

— Dărîmă podurile. Pleacă şi dărîmă podurile după ei.

Soldaţii îşi strîngeau puştile în mîinile înţepenite şi mormăiau înăbuşit :

— Aruncă podurile în aer... Pesemne că nu vor să aibă de-a face cu noi şi fug dinaintea noastră aruncînd podurile în aer...

Cînd cei din capul coloanei se apropiau de vreun rîu, pîrîiaş, rîpă sau loc mlăştinos, vedeau cu toţii prăbuşită lemnăria podului, doar capetele stîlpilor de susţinere făcuţi ţăndări ivindu-se din apă ca nişte măsele stricate. Calea era astfel frîntă şi-n văzduh bătea vînt de deznădejde.

Kojuh însă ordona încruntat :

— Faceţi podurile la loc. Înjghebaţi orice fel de treceri. Alcătuiţi detaşamente speciale de oameni care ştiu să mînuiască securea şi trimiteţi-i înainte călări, cu avangarda. Strîngeţi de la locuitori tot ce-i grindă, bîrnă sau scîndură şi duceţi-le în capul coloanei !

Securile prindeau a ciopli zgomotos, şi surcele albe, lucind în soare, zburau în toate părţile. Şi peste podiştele prinse rar în cuie, la repezeală, care se clătinau şi scîrţîiau, porneau iar să se scurgă puhoiul miilor de oameni, convoaiele nesfîrşite şi artileria greoaie. Caii sforăiau cu băgare de seamă, aruncînd priviri piezişe şi sperioase spre apă.

Necontenit se scurgea torentul acesta omenesc şi necontenit le stăteau ochii aţintiţi pe linia de neatins care despărţea stepa de cer.

Kojuh convocă comandanţii la sfat. Muşchii feţei tremurau nervoşi şi totuşi el li se adresă cu un glas foarte potolit :

— Tovarăşi, ai noştri fug de noi din răsputeri...

I se răspunse întunecat :

— E de nepriceput ce se întîmplă.

— Aruncă podurile în aer şi fug. De dus multă vreme aşa n-o mai putem duce. Caii pier cu zecile. Multor oameni li se sleiesc puterile şi rămîn în urmă. Pe toţi care rămîn îi taie cozacii. După învăţătura pe care le-am dat-o, cozacii se tem de noi şi se dau deoparte. Generalii lor îşi retrag toate unităţile din drumul nostru. Oricum ar fi, însă, noi sîntem strînşi într-un cerc de fier şi, dacă treaba asta mai durează mult, cercul o să ne-năbuşe. Cartuşele s-au împuţinat, obuzele le numărăm pe degete. Trebuie să spargem cercul.

Kojuh îi cuprinse pe toţi într-o singură privire a ochilor mici şi înguştaţi. Comandanţii tăceau.

Atunci el reluă apăsat, trecîndu-şi cuvintele unul cîte unul printre dinţi :

— Trebuie să răzbim. De-am trimite o unitate de cavalerie, n-am izbuti nimic. Caii noştri-s slăbiţi şi n-au să poată ţine goana, iar cozacii i-ar tăia pînă la unul. Mai mult chiar, ar prinde atunci curaj şi ne-ar încleşta din toate părţile. Trebuie să-ncercăm altceva. Cineva trebuie să răzbată pînă la ai noştri şi să le dea de ştire despre noi.

Se făcu din nou tăcere. După o clipă, Kojuh urmă :

— Este cineva care ar vrea să se ducă ?

Se ridică un comandant tinerel.

— Tovarăşe Selivanov, ia cu dumneata doi soldaţi, urcaţi-vă în maşină şi luaţi-o din loc ! Faceţi-vă cu orice preţ drum într-acolo. Spune-le că noi sîntem. Întreabă-i de ce fug de noi. Vor să ne lase pradă pieirii, sau ce vor ?

Peste un ceas, înaintea casei ţărăneşti în care se instalase statul-major, scăldată în razele piezişe ale soarelui, staţiona un automobil. Pe automobil fuseseră fixate două mitraliere, ţintind una înainte, cealaltă înapoi. Şoferul, într-o bluză slinoasă, cum umblă toţi şoferii, închis într-însul şi preocupat, fără să scoată o clipă ţigara dintre dinţi, sfîrşea să controleze maşina. Selivanov şi cei doi soldaţi, deopotrivă de tineri şi nepăsători, dar cu încordarea ascunsă în priviri, aşteptau.

Motorul începu să duduie şi maşina porni cu toată viteza, împrăştiind în văzduh rotocoale de fum ; nori de colb o învăluiră şi maşina goni tot înainte, din ce în ce mai mică, pînă se mistui în depărtări.

Mulţimea fără capăt, nesfîrşitele căruţe şi caii nenumăraţi continuau să se scurgă pe şosea fără să ştie de automobil. Se scurgeau necontenit mai departe zecile de mii de oameni, totuna de încruntaţi, şi ochii lor, cînd plini de nădejde, cînd cuprinşi de disperare, stăteau aţintiţi departe, spre zarea albastră.

XXXVIII

Automobilul trecea ca o vijelie. Defilau pe de lături, în imagini piezişe, care piereau într-o clipă dinaintea ochilor, căsuţe ţărăneşti, plopi, garduri de nuiele şi biserici îndepărtate. Pe uliţă, în stepă, prin staniţe, în mijlocul drumului, oamenii,

caii, vitele n-apucau să-şi arate spaima — nu mai era nimeni, ci numai trîmbe turbate de colb se învîrtejeau pe şosea, laolaltă cu frunzele smulse din copaci şi cu fire de paie.

Căzăcioaicele clătinau din cap.

— Da al cui să fie ? Trebuie să fi căpiat de-a binelea !

În primul moment, patrulele cazacilor luau automobilul care gonea nebuneşte drept unul de-al lor şi-l lăsau să treacă, socotind că nimănui nu i-ar da prin minte să se vîre chiar în bîrlogul lor ! Mai apoi, însă, unii îşi veneau în fire, trăgeau pe urma lui un foc, două, trei, dar ia-l de unde nu-i ! Maşina gonea nebuneşte, sfredelind parcă aerul ca un burghiu, undeva departe se topea în zare şi cu asta povestea era sfîrşită.

Aşa zbura automobilul, zdrăngănind şi şuierînd, înghiţind verstă după verstă, zeci de verste unele peste altele. De i s-ar fi întîmplat însă o pană sau de-ar fi plesnit un cauciuc, s-ar fi dus totul pe apa sîmbetei. Cele două mitraliere îşi holbau ţevile — una înainte, una îndărăt — patru perechi de ochi pîndeau cu încrîncenare drumul ce-l aveau de străbătut.

Huruind şi zdrăngănind, maşina zbura mereu mai departe, răsuflînd din toate ale ei cu un şuierat subţire. Pe cei patru oameni îi cuprindea groaza cînd, ajunşi la vadul vreunei ape, vedeau podul prăbuşit, doar pilonii de susţinere arătîndu-se din valuri ca nişte măsele stricate. Atunci se aruncau pe drumeagul lăturalnic, făcînd ocolişuri mari pînă ce descopereau vreo trecere din bîrne, înjghebată de băştinaşi.

Către seară, văzură lucind în depărtare, peste cuprinsul unei staniţe întinse, o turlă de biserică. Pe măsură ce se apropiau, livezile şi plopii creşteau, căsuţe albe le fugeau în întîmpinare.

Deodată, unul din soldaţii aceia tinerei îşi întoarse faţa de nerecunoscut, buimacă de fericire şi ţipă subţire, să le spargă celorlalţi urechile :

— Ai no-ştri !!

— Ce-ai spus ?... Un-dee ?... Un-dee-s ?...

Nici urletul maşinii ce gonea ca vîntul nu fu în stare să înăbuşe glasul care urlă încă o dată :

— Ai noştri ! Uite-i ! Ai noştri !...

Selivanov se ridică în picioare furios, temîndu-se de dezamăgire, dar se întoarse numaidecît şi începu să strige :

— Ur-ra-a !!

În întîmpinarea lor venea o patrulă călare. Pe căciulile călăreţilor se vedeau, ca nişte maci, stelele roşii.

În aceeaşi clipă îi trecu pe lîngă ureche un prea bine cunoscut ţiuit, subţire şi melodios. Ţiuitul acela : dzziţiuuu... semănînd cu un bîzîit de ţînţar, le mai trecu de cîteva ori pe la urechi, în timp ce dinspre grădinile verzi, de după garduri şi de după case erau împroşcaţi cu împuşcături de armă.

Inima lui Selivanov se zgîrci de teamă. „Tocmai ai noştri... ai noştri să ne omoare ?“ Şi începu să ţipe cu glas de băieţandru, ascuţit şi frînt, învîrtindu-şi cu disperare şapca deasupra capului :

— Sîntem de-ai vo-ştri !... De-ai vo-ştri !!...

Caraghiosul... Ca şi cînd l-ar mai fi putut auzi cineva în vuietul acela vijelios al maşinii ce gonea. Pînă la urmă, înţelese şi el acest lucru şi-şi înfipse mîinile în umărul şoferului :

— Stai, stai !... Opreşte !...

Soldaţii îşi ascunseră capetele după tăbliile mitralierelor. Şoferul, a cărui faţă se sfrijise în aceste cîteva clipe, frînă brusc maşina, fum şi colb învăluind-o pe deplin. Din pricina acestei brutale opriri, toţi se prăvăliră înainte. Două gloanţe sfîşiară tabla de fier şi se înfipseră în caroserie.

— Sîntem de-ai vo-ştri !... De-ai vo-ştri !... urlau patru gîtlejuri omeneşti.

Împuşcăturile însă nu conteneau. Soldaţii din patrulă îşi smulseră carabinele de pe umeri, îşi abătură caii din drum, ca să nu împiedice tirul celora din livezi, şi tot galopînd pe de lături, începură de asemeni să tragă din mers.

— Ne ucid... mormăi încleştat şoferul, oprind motorul şi descleştîndu-şi mîinile de pe volan.

Călăreţii soseau în galop. Vreo zece ţevi de puşcă stăteau gata să tragă asupra celor din maşină. Cîţiva călăreţi, cu feţele schimonosite de frică, săriră de pe cai înjurînd de mama focului :

— Lăsaţi mitralierele !... Mîinile sus !... Jos din maşină !...

Alţii, palizi la faţă, se aruncară de pe cai răcnind :

— Tăiaţi-i ! Ce vă zgîiţi la ei ? Nu vedeţi că-s ofiţări... băga-i-aş !...

Şi tăiuşurile săbiilor smulse din teci sclipiră.

„Ne ucid...“

Selivanov, cei doi soldaţi însoţitori şi şoferul săriră în aceeaşi clipă din maşină. De îndată ce se treziră între boturile cailor plini de nelinişte, între săbiile ridicate şi carabinele îndreptate împotriva lor, se simţiră mai uşuraţi — nu mai erau lipiţi de mitralierele care îi înnebuniseră pe călăreţi.

Era rîndul lor de astă dată să-i împroaşte pe ceilalţi cu cele mai alese înjurături :

— Ce-aţi căpiat ?... Să trageţi într-ai voştri !... Pesemne c-aveţi ochii dinapoi. Nici nu v-aţi uitat în actele noastre ! Dacă ne ucideaţi, degeaba v-aţi fi căinat, că totuna : morţii de la groapă nu se mai întorc. Mama voastră aşa şi pe dincolo !...

Călăreţii se potoliră.

— Da cine sînteţi voi ?

— Cine ? Acu-ntrebaţi ? ! Trebuia s-o fi făcut de la început ş-apoi să fi tras. Duceţi-ne la statul-major.

— Ce era să facem ? răspunseră cu vinovăţie călăreţii încălecînd. Tot aşa s-a întîmplat şi săptămîna trecută, cînd a trecut în zbor un automobil blindat şi ne-a tocat din plin cu mitralierele. De-aţi şti ce panică au mai stîrnit ! Hai, suiţi-vă-n maşină.

Urcară din nou în maşină. Doi dintre călăreţi se aşezară alături, în timp ce ceilalţi, cu carabinele în mînă, înconjurară cu grijă automobilul.

— Numa să nu daţi drumul prea tare maşinii, tovarăşi, că nu ne putem ţine de voi. Caii-s istoviţi de tot.

Convoiul ajunse la livezi şi cîrmi pe nişte uliţe. Soldaţii cu care se întîmpinau se opreau locului şi-i înjurau în toate felurile :

— Unde-i mai căraţi, mama lor ? Faceţi-le felul, şi gata.

Umbrele serii, calde încă, se întindeau pieziş. Undeva, nişte cheflii urlau cîntece de petrecere. De-a lungul uliţelor se căscau ferestruicile scoase ale căsuţelor căzăceşti, ascunse pe după copaci. Leşul unui cal, zăcînd în praf, răspîndea o duhoare de nesuferit. Peste tot locul stăteau risipite braţe de fîn de care n-aveau, se vede, nevoie. Pomii de prin livezi aveau trunchiurile cojite, erau ciuntiţi şi cu crengile rupte. În toată vremea cît trecură de-a lungul staniţei, nu văzură pe uliţe ori prin curţi nici măcar o găină sau un porc.

Alaiul se opri la casa popii, o casă mare, unde se instalase comandamentul. În nişte urzici dese de lîngă cerdac sforăiau doi oameni beţi. Printre tunurile de pe maidanul din faţa casei, nişte soldaţi jucau stos.

Ceata intră buluc la comandantul detaşamentului.

Peste fire de fericit şi impresionat de cele prin cîte trecuse, Selivanov începu să povestească despre întreaga lor campanie, despre luptele cu gruzinii şi cu cazacii, sărind de la una la alta, nedovedind pînă la urmă să spună ceva pe înţeles.

— Mamele... copii părăsiţi prin văgăune... căruţele căzute în prăpastie... tras pînă la ultimul cartuş... luptat cu mîinile goale...

Deodată se opri. Comandantul detaşamentului, care şedea ghemuit la masă, proptindu-şi în palme mustaţa lungă şi bărbia acoperită de peri deşi, continua să-l scruteze cu ochii săi reci, fără să-l întrerupă măcar o dată.

Ceilalţi comandanţi, tineri deopotrivă şi cu feţele arse, stăteau care în picioare, care pe jos, şi-l ascultau nepăsători, străini, fără nici un zîmbet pe chipurile împietrite.

Selivanov simţea cum îi dă năvală sîngele în gît, în ceafă, în urechi. Se opri brusc şi zise cu un glas răguşit parcă pe neaşteptate :

— Poftim hîrtiile, şi-i vîrî comandantului documentele sub nas.

Acesta nici nu se uită la ele şi le trecu aghiotantului său, care începu să le cerceteze fără chef, ca şi cum ar fi ştiut dinainte ce cuprind. Fără să-l slăbească din ochi pe Selivanov, comandantul spuse răspicat :

— Informaţiile pe care le avem noi sînt cu totul altele.

— Daţi-mi voie, şi lui Selivanov îi năvăli tot sîngele în obraz şi pe frunte. Asta înseamnă că ne... că ne luaţi drept nişte...

— Avem cu totul altfel de informaţii, reluă comandantul calm şi fără a-şi ridica din palmă mustăţile lungi şi bărbia, fără să-l slăbească din ochi pe Selivanov şi nelăsîndu-se întrerupt. Informaţiile noastre sînt precise. Întreaga armată refugiată din peninsula Taman a fost bătută pe ţărmul Mării Negre şi a pierit pînă la ultimul om.

În odaie se făcu linişte. Prin ferestrele deschise pătrundeau de după biserică strigăte de soldaţi cheflii şi sudălmi grele.

„Se cam găsesc în descompunere dumnealor..." gîndi Selivanov cu o ciudată mulţumire.

— Îmi daţi voie, adăugi cu glas tare. Va să zică, nu v-ajung documentele... ? Ce înseamnă asta, la urma urmei ? După ce-am trecut prin atîtea chinuri şi osteneli de necrezut, după ce ne-am bătut peste puterile omeneşti şi-am răzbit în sfîrşit pînă la ai noştri, să ajungem acuma...

— Nikita, spuse atunci comandantul la fel de liniştit, luîndu-şi mîna de la bărbie şi ridicîndu-se în picioare ; îndreptîn-

du-se din șale, își arătă deodată făptura de lungan, cu niște mustăți lungi atîrnînd în jos.

— Ce-i ?

— Ia caută ordinul.

Aghiotantul prinse a scotoci prin geantă, găsi hîrtia și i-o întinse. Comandantul o așternu pe masă și, fără să se aplece, ca din turla bisericii, începu să citească. Înălțimea de la care citea sublinia parcă însăși părerea formată dinainte, a lui și a celorlalți de față.

ORDINUL Nr. 73 AL COMANDANTULUI

Într-o radiogramă interceptată de noi, generalul Pokrovski îi făcea cunoscut generalului Denikin că dinspre mare, din direcția Tuapse, înaintează o hoardă nenumărată de golani. Această hoardă sălbatică este alcătuită din prizonieri ruși întorși din captivitatea germană și din marinari. Sînt perfect înarmați, posedă o artilerie numeroasă și muniții, și transportă cu ei cantități mari de lucruri de preț jefuite. Acești porci cuirasați distrug tot și bat toate forțele pe care le întîlnesc în cale : cele mai bune unități de cazaci și de ofițeri cadeți, menșevici sau bolșevici.

Lunganul se rezemă cu cotul în masă acoperind cu palma hîrtia, se uită țintă la Selivanov și repetă apăsat :

— Și bol-șe-vici !

Apoi își luă mîna de pe hîrtie și, tot în picioare, continuă să citească :

Avînd în vedere această situație, ordon ca retragerea să se efectueze fără nici o haltă. Toate podurile să fie aruncate în aer, toate mijloacele de trecere peste ape distruse, luntrile adunate pe țărmul nostru și arse toate pînă la una. Comandanții de unități rămîn răspunzători de retragerea în ordine a unităților.

Comandantul îl privi din nou stăruitor pe Selivanov și, nelăsîndu-l nici măcar să deschidă gura, îi spuse :

— Uite ce-i, tovarășe : nu vreau să te bănuiesc cu nimic, însă pune-te și dumneata în situația noastră. Ne vedem... întîiași dată, iar informațiile pe care le avem, după cum vezi, contrazic cele spuse de dumneata. N-avem dreptul... Sîntem doar

răspunzători față de masele ce ne-au fost încredințate și am fi niște criminali dacă...

— Bine, dar cei de-acolo așteaptă ! strigă deznădăjduit Selivanov.

— Nu te aprinde. Te înțeleg. Te înțeleg foarte bine. Uite ce-i : haide să gustăm ceva. Cred că ți-o fi foame. Să vină și băieții dumitale...

„Pesemne că vrea să ne ia separat interogatoriul..." gîndi Selivanov și, dintr-o dată, simți că-l învăluie somnul căruia nu i se putea împotrivi.

După ce se așezară la masă, o căzăcioaică frumoasă și gravă aduse și puse pe scîndura goală o strachină cu zeamă de varză fierbinte, acoperită cu un strat așa de gros de grăsime, că nici nu aburea.

— Mîncați sănătoși, dragii mei, zise ea, ploconindu-se adînc.

— Ei, zgripțuroaico, ia și halește tu mai întîi.

— Vai de mine, tătucule. Da se poate ?

— Hai, hai !

Femeia își făcu cruce, luă o lingură, o înfundă în zeama care prinse dintr-o dată a aburi și, suflînd în lingură, începu să soarbă încetișor.

— Mai mult !... Și-au luat o modă, pînă acum au otrăvit cîțiva de-ai noștri. Fiare ce sînt !... Ia, aduceți votca încoace...

După ce se ridicară de la masă, erau înțeleși : Selivanov avea să se-ntoarcă la ai săi cu mașina, urmat de un escadron care să-i verifice spusele.

Mașina mergea acum mai cu măsură, în timp ce stanițele și cătunele cunoscute rămîneau în urmă. Selivanov ședea în mașină între doi călăreți, aprigi la înfățișare, cu revolverele gata să tragă. De jur împrejur, încadrînd mașina, soldații — toți laolaltă, ori alandala, se ridicau greoi și se lăsau în șeile largi, în timp ce copitele cailor de cavalerie măsurau des pămîntul.

Mașina mergea fără grabă, și tot fără grabă alergau în urma ei norii de colb.

Pe încetul, încordarea de pe fețele călăreților aflați în mașină slăbi, trăsăturile li se destinseră ; oamenii deveniră mai încrezători și, în bîzîitul reținut al mașinii, începură să-i istorisească lui Selivanov povestea lor amară. Armata era istovită, soldații nu prea vădeau a fi disciplinați, ordinele de luptă nu se executau și toți o luau la fugă chiar dinaintea celor mai

neînsemnate grupuri de cazaci. Oamenii dezertau în cete din unitățile în descompunere și o apucau razna care încotro.

Capul lui Selivanov picotea de somn, în timp ce prin minte îi fulgera acest gînd :

„Dacă dăm acum de cazaci, s-a dus dracului totul..."

XXXIX

Nici o stea nu scînteia pe cer. Prin întunecimea moale, catifelată a nopții nu se vedeau nici gardurile de nuiele, nici ulițele, nici plopii piramidali, nici căsuțele, nici livezile. Doar luminițe singuratice clipeau pe alocuri ca niște bolduri înfipte în catifeaua neagră a nopții.

În imensitatea întunecoasă și moale se simțea totuși foind o mulțime vie și nevăzută. Nimeni nu dormea. Doar din cînd în cînd răsuna prin întuneric zăngănitul cîte unei căldări răsturnate sau nechezatul cailor mușcîndu-se unii pe alții și zvîrlind cu picioarele, și glasurile oamenilor : „Prrr... Stai, haramu dracului..." Ici și colo străbătea monoton cîntecul de leagăn, sărac în cuvinte, al cîte unei mame : nani-nani-nani...

Împușcături răzlețe izbucneau prin depărtări, dar nimeni nu mai tresărea, știind că trebuie să fi fost oameni de-ai lor care trăgeau. Pe alocuri, larma creștea. Oamenii se sfădeau sau, regăsindu-se, se bucurau. Apoi totul se liniștea și iar domnea numai întunericul.

— E cea din ur-mă zi... se auzea somnoroasă cîntarea cuiva pe care-l ghiceai zîmbind ostenit.

De ce n-or fi avut oamenii somn ?

Mai departe sau mai aproape, sub ferestre, se auzea zdrumicîndu-se nisipul și scîrțîind niște roți.

— Da tu încotro ai apucat-o ? Uite unde-s căruțele noastre.

Auzeai, dar nu vedeai nimic. Peste toate, noaptea își așternuse catifeaua neagră.

Ciudat ! Oare oamenii nu mai erau osteniți ? Și nu mai scrutau ei, oare, fără întrerupere, geana depărtată a zării ?

Și noaptea aceea catifelată de septembrie, și gardurile de nuiele ascunse în întuneric, și mirosul de tizic — toate le erau

cunoscute și dragi, așteptate cu sufletul la gură atîta vreme, pentru că le aminteau de pămîntul natal.

A doua zi, dincolo de staniță, va urma să aibă loc întîlnirea frățească cu trupele forțelor principale. Din această pricină noaptea era plină de atîta forfotă și bătăi de copite, de strigări și foșnete, de scîrțîit de roți și zîmbete, mai ales plină de zîmbete somnoroase.

O fîșie de lumină îngustă, venind prin ușa întredeschisă, se așternu pe pămînt, se frînse de gardul împletit și se lungi pînă departe peste grădina de zarzavat, cu straturile călcate în picioare.

Într-o căsuță căzăcească clocotea samovarul. Pereții sclipeau strălucitor de albi. Pe fața de masă curată erau puse cești și pîine albă.

Kojuh ședea pe o laviță, descins și cu bluza descheiată, prin deschizătura căreia i se vedea pieptul păros. Ședea cu umerii plecați, mîinile atîrnîndu-i în jos și capul frînt pe piept, așa cum șed de obicei gospodarii întorși de la cîmp, obosiți după o zi de trudă, după ce-au umblat toată ziua pe urma plugului, să întoarcă brazda neagră și grasă care curge de sub brăzdarul lucios, și se simt moleșiți de osteneala care le-a amorțit plăcut mîinile și picioarele, în timp ce nevasta pregătește cina și o pune pe masă, iar din perete luminează o lămpușoară de tablă, fumegînd ușor.

Se afla de față și fratele său, de asemeni descins, dezarmat. Își scosese fără grijă cizmele din picioare și se uita acum cu luare-aminte la talpa făcută ferfeniță. Nevasta lui Kojuh ridică cu o mișcare îndemînatică de gospodină capacul samovarului, din care se învălmășeau aburi, trase dinăuntru un șervet atîrnînd greu și aburind fierbinte în care se aflau niște ouă, îl despături și lăsă ouăle să se rostogolească pe o farfurie. În umbra unui ungher erau așezate icoanele. În cealaltă jumătate a odăii, unde stăteau gospodarii, era liniște.

— Ei, stați jos și mîncați.

Și parcă împunși de ceva, întoarseră capetele tustrei. În fîșia de lumină apărură, una după alta, trei din beretele acelea cunoscute, rotunde și cu cordelușe fîlfîind pe spate. În aceeași vreme pătrunseră pe ușă înjurături de mamă și zgomote înfundate de pat de pușcă.

Fără să piardă o clipă de răgaz, gîndind numai : „of, unde mi-am pus revolverul ?“, Alexei țîșni în picioare :

— După mine !
Şi se aruncă înainte ca un taur. Un pat de armă îl lovi în umăr. Se clătină oleacă, dar izbuti să se ţină încă pe picioare pentru ca, în clipa următoare, faţa cuiva să pîrîie sub pumnul lui greu şi mai apoi, gemînd şi înjurînd groaznic, omul acela să se prăbuşească la pămînt.
Alexei sări peste el.
— După mine !...
Se smulse din fîşia de lumină şi se scufundă în întuneric, gonind cu paşi mari de cîte-un stînjen şi sărind peste straturi, rupînd tulpinile de floarea soarelui.
Kojuh se aruncă după dînsul, dar îl nimeriră pe neaşteptate cîteva paturi de puşcă şi se prăbuşi înaintea gardului de nuiele. Glasuri înăsprite de vînturile mării urlau în jurul lui :
— Aha-ha !... Uite-l, atingeţi-l !...
În spatele lui se auzi atunci, ascuţit şi pătrunzător :
— Aju-toor !...
Kojuh se încordă din răsputeri şi sări în picioare, se rupse dintre cei care dădeau în el şi fugi din fîşia de lumină, trecu în întuneric şi, luîndu-se după auz, îşi regăsi fratele în grădină. Pe urma lor, cît pe ce să-i ajungă, răsuna tropot de paşi grei şi mugeau strigătele hîrîite ale urmăritorilor :
— Nu trageţi, că se-alarmează ceilalţi... Daţi cu paturile puştilor !... Iacătă-l ! Fugiţi după el !...
Deodată, în bezna dinaintea lor se înălţă un zaplaz. Scîndurile pîrîiră. Alexei îşi şi făcuse vînt dincolo. Sări şi Kojuh peste gard, mlădios ca un băietan. Dar amîndoi căzură într-o învălmăşeală şi mai cumplită de răcnete, lovituri, înjurături, bufnituri ale paturilor de puşcă şi sclipiri de baionetă, cu care fuseseră aşteptaţi de cealaltă parte.
— Daţi-le la cap ofiţărilor !... Înfigeţi baioneta într-înşii !...
— Nu-i atingeţi !... Nu-i atingeţi !...
— Ei, am pus mîna pe voi, ticăloşilor !... Înjunghiaţi-i pe loc !
— Duceţi-i numaidecît la comandament. Or să-i descoasă ăia de acolo... cu jăratic la tălpi...
— Faceţi-le felul aici, pe loc !
— Nu, duceţi-i la comandament ! La comandament !
În vîltoarea neagră a furtunii ce se dezlănţuise, Kojuh şi Alexei nici măcar pe ei înşişi nu se mai auzeau.
Înghesuiţi şi împunşi din toate părţile prin întuneric, cu toată larma necontenită de ţipete, zgomote, urlete şi înjurături

după ei, petrecuţi de zăngănitul armelor şi de ascuţişurile baionetelor, fură tîrîţi amîndoi la comandament.

„S-ar părea că am ieşit la mal“, îşi spuse cu lăcomie Kojuh, şi nu-şi mai lua ochii de la lumina ce se revărsa prin ferestrele clădirii cu două caturi a şcolii, în care se instalase comandamentul.

Cînd alaiul intră în cîmpul de lumină dinaintea şcolii, toţi căscară gura pînă la urechi şi se zgîiră de mirare :

— Păi, ista-i tătucu nostru ! !

Kojuh arăta liniştit, însă sub piele îi jucau muşchii feţei :

— Ce-i cu voi ? Aţi căpiat de-a binelea ? !

— Vezi că... Da de unde puteam noi şti ? Blestemaţii aceia de marinari îs de vină. Au venit la noi şi ne-au spus c-au dat de doi ofiţări, spioni de-ai cozacilor, care voiau cică să-l ucidă pe Kojuh, şi că trebuia să punem mîna pe ei. Noi, ne-au spus ei, avem să hăituim ofiţării din vizuina lor, iar voi staţi la pîndă de cealaltă parte a zaplazului. Iar cînd a fi să sară peste zaplaz, ţineţi-le spăngile drept sub dosuri, ca să cadă-n ele. Nu-i nevoie să-i duceţi la comandament. Acolo se găsesc şi trădători şi-au să le deie drumul. Făceţi-le felul pe tăcute, şi gata. Şi noi i-am crezut, da cînd colo...

Kojuh rosti calm :

— Acuma puneţi-vă şi voi cu patul de puşcă pe marinarii aceia.

Soldaţii se năpustiră mînioşi în diferite direcţii. Din întuneric se auzi glasul liniştit al cuiva :

— Ca potîrnichile s-au risipit ! Ce, erau proşti să-şi aştepte moartea ?

— Să mergem să bem ceai, îl pofti Kojuh pe fratele său, ştergîndu-şi sîngele de pe faţă. Dar voi puneţi santinele !

— Am înţeles !

XL

Vara era pe sfîrşite, dar soarele caucazian mai dogorea încă puternic. Zariştea străvezie a stepelor pîlpîia în albastru. Lucea în lumină păienjenişul subţire. Plopii cu frunzişul rărit păreau duşi pe gînduri. Începuseră livezile să pălească. Spre cerul albastru se înălţa o clopotniţă albă.

Dincolo de grădini, în stepă, ca pe vremea dinainte de începutul luptelor, era strînsă o mare de oameni și, tot ca pe vremea aceea, nu puteai cuprinde cu privirea mulțimea de la un capăt la celălalt. Ceva nou, totuși, se vădea acum plutind pe deasupra mării omenești. Aceleași erau căruțele băjenarilor, dar din ce pricină oare pe fețele oamenilor se întipărise, strălucitoare, pecetea unei încrederi de nestins ?

Același era și puhoiul soldaților zdrențăroși, goi și desculți. Și, totuși, din ce pricină oare chipurile lor jigărite păreau făurite din fier — stînd drepți ca lumînarea, fără să scoată o vorbă, în șiruri nesfîrșite, perfect aliniate ? Și de ce oare sclipetul baionetelor lor sugera o muzică plină de armonie ?

Iar cealaltă mulțime de soldați de unde apăruse oare, să stea față în față cu cei dintîi, îmbrăcați și încălțați, rînduiți în șiruri la fel de nesfîrșite, dezordonate însă și cum se nimerise, în timp ce baionetele lor se bălăbăneau în văzduh, iar pe fețele lor stătea întipărit un aer de imensă uimire și lacomă nerăbdare ?

Ca și atunci se învîrtejau nori de colb deasupra mulțimii, însă acum, fiind toamnă, colbul greu din cauza umezelii se așeza mai repede, aerul stepei se făcea mai limpede și străveziu, și însăși trăsăturile fețelor omenești se deosebeau mai limpezi.

Pe vremea aceea, în mijlocul nemărginitei și tulburii mări omenești, se înălța verde gorganul singuratic cu negrele sale mori de vînt ; de astă dată, însă, în mijlocul mării omenești se afla o poieniță și o căruță.

Pe vremea aceea, marea omenească se revărsa în stepă ca o furtună dezlănțuită, pe cînd acum sta locului tăcută, zăgăzuită parcă de țărmuri de fier.

Lumea aștepta. Peste mulțimea de necuprins cu privirea, peste stepa albastră bîntuită de arșița aurie, în necuprinsul cerului albastru se revărsa, fără cuvinte. neauzită, o muzică sărbătorească.

După un timp, se arătă un grup de oameni nu prea numeros. Cei din rîndurile cu fețele de fier își recunoscură numaidecît comandanții, ca și dînșii la fel de istoviți și negri la chip. Și cei care stăteau în fața lor își recunoscură comandanții la fel de bine îmbrăcați ca și ei, arși de vînt și zdraveni la înfățișare asemenea lor.

Printre cei dintîi pășea Kojuh, mic de stat, numai pielea și osul, înnegrit pînă la os, zdrențăros ca un golan și tîrșind

în picioare nişte ghete ponosite, prin căscăturile cărora se vedeau degetele răşchirate. Pe urechi îi atîrnau borurile ferfeniţă ale unei sperietori slinoase, care fusese cîndva o pălărie de paie.

Grupul comandanţilor se îndreptă spre căruţă, rînduindu-se de-a valma de jur împrejur. Kojuh se căţără deasupra, îşi smulse de pe cap ciuperca de paie şi-şi aruncă privirea îndelung asupra frontului de fier al soldaţilor lui, asupra căruţelor fără număr care se pierdeau în stepă, asupra mulţimii mohorîte a băjenarilor, asupra şirurilor de ostaşi ai forţelor principale. Aveau în ele ceva putred. Şi atunci îşi făcu loc în sufletul lui un puternic simţămînt de satisfacţie pe care, altădată, nici sieşi n-ar fi îndrăznit să şi-l mărturisească : „Se descompun !"

Toţi cei de faţă îşi aţintiră, la rîndul lor, privirile asupra lui Kojuh. Şi Kojuh le vorbi :

— Tovarăşi !...

Ştiau toţi despre ce avea să le vorbească şi totuşi scînteia curiozităţii le luci tuturor, vreme de o clipă, pe chipuri.

— Tovarăşi, am bătut pînă aici, flămînzi, goi şi desculţi, cinci sute de verste. Cozacii ne-au atacat, ca turbaţi. N-am avut nici pîine, nici provizii, nici furaje. Oamenii se prăbuşeau din picioare, se rostogoleau în prăpăstii, cădeau sub gloanţele vrăjmaşului. N-am avut muniţii şi ne-am bătut cu mîinile goale...

Şi deşi toate acestea le erau pe deplin cunoscute, pentru că doar ei înşişi le înduraseră pe unele, iar pe altele le aflaseră din miile de povestiri, vorbele lui Kojuh străfulgerară ca o noutate încă neîncercată.

— ...ne-am lăsat copiii prin văgăune...

Şi peste capetele lor, peste marea aceea nemărginită de oameni, se răspîndi şi li se strecură tuturor în inimi, li se strecură în inimi şi-i făcu să se cutremure bocetul femeilor :

— Valeu ! Bieţii noştri copilaşi !...

De la o margine la alta a acestei mări omeneşti trecu, rostogolindu-se ca un talaz :

— ...copilaşii noştri !... Copilaşii noştri, copilaşi !...

Faţa lui Kojuh era ca de piatră. Aşteptă pînă se liniştiră şi urmă :

— Şi cîţi dintre ai noştri n-au căzut sub gloanţe în stepă, în păduri, în munţi, rămînînd acolo să-şi doarmă somnul de veci ! ?

Toate capetele se descoperiră şi o tăcere de moarte se aşternu peste mulţimea aceea nesfîrşită, de la o margine la cealaltă margine a zării, şi plînsetele încete ale femeilor păreau

flori presărate pe un mormînt, la ceasul de pomenire a celor ce încetaseră să mai fie.

Kojuh rămase un timp cu capul aplecat, apoi își înălță fruntea, își petrecu din nou privirea peste miile de oameni din fața lui și rupse tăcerea :

— Și pentru ce oare au îndurat miile, zecile de mii de oameni toate aceste chinuri ?... Pentru ce ? Se uită la ei îndelung și spuse pe neașteptate : Pentru un singur lucru : pentru Puterea sovietică, fiindcă țăranii și muncitorii n-au nimic pe lume, în afară de asta...

Atunci din piepturile tuturora, încordate pînă la marginea răbdării, izbucni un singur oftat, și lacrimi stinghere se scurseră pe chipurile ca de fier ale soldaților, se scurseră încet pe fețele arse de vînt ale celor care îi întîmpinaseră acolo, pe chipurile bătrînilor deopotrivă. Chiar și ochii fetelor se luminară de lacrimi...

— ...pentru puterea țăranilor și a muncitorilor...

„Va să zică asta era ! Pentru asta ne-am bătut noi, am căzut, am murit, am pierit și ne-am pierdut copiii !"

Părea că un văl greu li se luase de pe ochi, părea că pentru prima oară li se dezvăluise taina tainelor.

— Lăsați-mă, oameni buni, să vă spun și eu ce am pe suflet, strigă smiorcăind cu amărăciune mătușa Gorpina, în timp ce-și făcea drum spre căruță, agățîndu-se de roți : Lăsați-mă să...

— Da stai locului, mătușă Gorpina, așteaptă să isprăvească mai întîi tătucul nostru. După aceea o să spui și tu ce ai de spus !

— Ia dă-mi pace, se apără bătrîna cu coatele, îndîrjindu-se într-atîta să se cațăre pe căruță, că nu era chip s-o dai în lături.

Lunecîndu-i basmaua într-o parte, bătrîna apăru privirilor tuturora cu lațele sale încîlcite de păr cărunt și țipînd cît o ținea gura :

— Ajutați-mă, oameni buni ! Ajutați-mă !... Eu mi-am lăsat samovarul acasă. Cînd m-am măritat, mama mi l-a dat de zestre și mi-a zis : „Păzește-l ca pe lumina ochilor", iar noi l-am zvîrlit cît colo. Da dinspre partea mea, ducă-se pe pustii ! Trăiască puterea noastră dragă ! Ne-am spetit toată viața în trudă, da parte de bucurie n-am avut. Și feciorii mei... feciorii mei...

Bătrîna începu să scîncească cu lacrimi bătrînești, despre care însă nu-ți puteai da seama de-s lacrimi de crîncenă suferință ori, dimpotrivă, lacrimi de nelămurită și fulgerătoare bucurie, al cărei tainic înțeles se prea poate ca ei înseși să-i fi scăpat.

Și iarăși puhoiul acela de oameni răsuflă din adînc, oftatul său greu de aceeași neînțeleasă fericire plutind pînă la marginea zării, acolo unde stepa se unea cu cerul. Pe căruță se cățăra acum, morocănos și tăcut, moșneagul Gorpinei. Pe acesta însă, așa cum era, zdravăn încă la trup, cu palma crăpată, neagră de pămînt și catran, chiar că nu ți-ar fi fost ușor să-l clatini de acolo.

Ajuns sus, se minună singur de cît de înalt era acolo — dar uită de îndată acest simțămînt — și, ținîndu-se drept și puternic ca un brad, cu fața tăbăcită de vînturi, începu a hîrîi ca o teleguță neunsă :

— Iac-așa ! Am avut și noi un haram bătrîn, da bun de ham și trăgător. Știți și dumneavoastră că țiganii văd prin cal ca prin sticlă. L-au căutat în gură și sub coadă și-au zis că are zece ani, da cînd colo avea douăzeci și trei bătuți, iar dinții ca de smoală !...

Bătrînul rîse. Era întîia dată cînd rîdea. În jurul ochilor i se strînseseră o groază de crețuri, care se răspîndeau pe toată fața ca niște raze mititele, iar rîsul acesta șugubăț, de copil, nu se potrivea de loc cu mătăhăloasa lui făptură de țăran.

Mătușa Gorpina însă nu-și putea veni în fire de uimire și se bătea cu mîinile peste coapse :

— Doamne dumnezeule !... Ia uitați-vă bine la el, oameni buni, a căpiat, sau ce s-o întîmplat cu dînsul ? De-o veșnicie, de cînd îl știu, o tăcut și-o tot tăcut. Pe tăcute m-o luat de nevastă, pe tăcute m-o iubit, pe tăcute m-o bătut, ș-aicea deodată a prins gură : ce să fie oare ? Mai știi, să nu-și fi pierdut mințile, arză-l-ar focul ! Sau ce alta o fi ?

Deodată, crețurile de pe fața moșneagului se risipiră ; bătrînul își încruntă sprîncenele ce-i atîrnau peste ochi și iarăși începu să scîrțîie peste toată stepa teleguța lui neunsă :

— Ne-au ucis telegarul !... Am pierdut tot, tot ce-am avut în căruță. Și-am pornit-o pe jos. Am tăiat eu șleaurile, da ce folos, că tot le-am lepădat pe drum. Samovarul babei și tot calabalîcul nostru de-acasă, pe toate le-am pierdut. Iaca, dumnezeu mi-i martor că spun drept. Și mugi cu un glas puternic : Nu mi-i jale de loc de ce-am pierdut ! Ducă-se dracului ! Nu-mi

pare rău !... Totu-i pentru puterea noastră ţărănească. Făr' de ea, am crăpa ş-am rămînea sub vreun zaplaz ca nişte stîrvuri puturoase. Şi moşneagul începu să plîngă cu lacrimi rare, bătrîneşti.

Ca stîrnit de furtună, trecu de la un capăt la altul al mulţimii valul aceloraşi strigări :

— Ur-raaa ! Asta-i puterea noastră dragă, puterea noastră ţărănească... Trăiască şi înflorească Puterea sovietică !...

Aşa trecu valul strigărilor de la un capăt la celălalt al adunării.

„Să fie oare chiar asta fericirea ?..." gîndi Kojuh, simţindu-şi pieptul pătruns de vîlvătaia unui foc uriaş, şi fălcile îi tresăriră.

„Va să zică, aşa arată." Şi de aceeaşi vîlvătaie a zguduitoarei, neaşteptatei, imensei bucurii fură cuprinse inimile tuturor soldaţilor din rîndurile de fier, jigăriţi, îmbrăcaţi în zdrenţe. „Va să zică, pentru asta am flămînzit şi-am îndurat frigul şi toate chinurile, nu numai ca să ne scăpăm pielea !..."

Niciodată nu vor uita mamele, purtînd în inimi răni nevindecate, adunîndu-şi pe obraz lacrimi veşnic nesecate, niciodată nu vor putea uita rînjetul flămînd al trecătorilor ! Dar iată că şi amintirea acelor groaznice locuri se prefăcea acum într-o tristeţe potolită ce-şi găsea loc în acea muzică solemnă de sărbătoare, care plutea neauzită peste capetele imensei mulţimi, desfăşurată la nesfîrşit în stepa fără capăt.

Iar ceilalţi, îmbrăcaţi şi sătui, stînd în şiruri dese faţă-n faţă cu oamenii jigăriţi şi goi din rîndurile de fier, nefiindu-le dat să treacă prin toate încercările prin cîte trecuseră tovarăşii lor, se simţeau ca nişte orfani în mijlocul acestei sărbători şi, plîngînd, nu se ruşinau de lacrimile lor. Rupseră rîndurile şi, măturînd totul în calea lor, porniră ca o avalanşă spre căruţa pe care stătea Kojuh, sfrijit, rupt şi desculţ. Şi întreaga stepă, pînă-n depărtări, fu străbătută de strigătele lor :

— Tă-tu-cul no-stru !... Du-ne unde ştii... Sîntem gata să ne dăm şi viaţa !

Mii de mîini se întinseră spre el, mii de mîini îl cuprinseră şi-l ridicară pe umeri, peste capetele celorlalţi, şi porniră cu el. Pe zeci de verste se cutremura stepa, răscolită de nesfîrşitele urale :

— Urrr-aaa !... Urrr-aaa ! Tătucuuuului Koju-uuh !

Îl purtară pe Kojuh pretutindeni. Şi unde stăteau şirurile drepte ale propriilor săi soldaţi, şi unde se instalase artileria,

şi printre caii escadroanelor. Molipsiţi de entuziasmul general, de-a dreptul transfiguraţi, călăreţii se răsuceau şi ei în şei, deschizîndu-şi gurile ca la comandă şi strigînd o dată cu ceilalţi, fără oprire.

Îl purtară apoi printre convoaiele băjenarilor, printre căruţe, şi mamele îşi întindeau pruncii spre el.

După un timp, Kojuh fu adus înapoi şi urcat din nou, cu grijă, pe căruţa care sta în mijlocul poieniţei. Kojuh deschise gura ca să le vorbească şi deodată toţi rămaseră uimiţi şi se minunară, de parcă de-abia atunci l-ar fi văzut pentru întîia oară :

„Măi, da ochii i-s albaştrii !"

Nu, nu-şi mărturisiră prin viu grai uimirea, pentru că nici n-ar fi fost în stare să exprime în cuvinte ceea ce simţeau la ceasul acela, însă era pe deplin adevărat : Kojuh avea la ceasul acela ochii albaştri, blajini şi zîmbind mereu cu zîmbete copilăreşti. Nu rostiră nimic din toate acestea, ci altceva :

— Urrr-aaa !... Trăiască tătucul nostru ! Trăiască tătucul ! Mergem cu el pînă la capătul pămîntului ! Ne vom bate pentru Puterea sovietică ! Ne vom bate cu panii, cu gheneralii, cu ofiţării...

Ochii albaştri ai lui Kojuh îi învăluiau cu o privire blîndă, în timp ce în inimă i se întipărea cu pecete de foc :

„Nu am nici tată, nici mamă, nici nevastă, nici fraţi, nici prieteni, nici neamuri. Nu-i mai am acum decît pe aceştia, pe care i-am salvat eu de la moarte. Eu, eu i-am salvat... Oameni dintr-aceştia, cu jugul pe grumaz, sînt milioane... Şi-am să mă bat pentru ei. Aceştia îmi vor fi de-acum încolo şi tată, şi casă, şi mamă, şi nevastă, şi copii... Am salvat de la moarte mii şi zeci de mii de oameni. I-am scos din cele mai groaznice împrejurări şi le-am scăpat viaţa..."

Cu pecete de foc i se întipăriră în inimă gîndurile acestea, însă buzele rostiră :

— Tovarăşi !...

Dar nu dovedi să termine. Îmbrîncind mulţimea de soldaţi, îşi croia drum vijelios spre căruţă o ceată compactă de marinari. Nu se vedeau acum decît beretele lor rotunde cu panglicile fluturînd. Dînd din coate cu toată puterea, avalanşa marinarilor se apropia tot mai mult de căruţă.

Kojuh îi privea calm cu ochii săi cenuşii, care îşi recăpătaseră deodată vechea sclipire de oţel, în timp ce faţa i se făcu iarăşi de fier şi fălcile i se încleştară la loc.

Marinarii ajunseră foarte aproape. Doar cîteva rînduri de soldaţi îi mai despărţeau de căruţă. În sfîrşit, iată-i inundînd totul în jur. Unde ţi-ai fi aruncat ochii, numai berete rotunde şi panglici fluturînd în vînt ai fi văzut, iar în mijlocul acestei mări, ca o insulă, căruţa pe care sta în picioare Kojuh.

O namilă de marinar spătos, înarmat pînă-n dinţi cu grenade, două revolvere şi cartuşiere, se apucă de-o loitră a căruţei şi căruţa se aplecă într-o parte pîrîind. Marinarul se căţără sus, alături de Kojuh, îşi scoase bereta de pe cap, o flutură în vînt şi glasul său răguşit, în care se contopeau deopotrivă vînturile de mare, aerul sărat, vitejia, beţia şi viaţa destrăbălată, răsună ca un tunet pînă în depărtări :

— Tovarăşi !... Iaca noi, marinarii revoluţionari, ne căim amarnic şi ne recunoaştem vinovaţi faţă de Kojuh şi faţă de voi. În timp ce el se muncea să salveze lumea de la moarte, noi i-am pus beţe în roate şi, ca să zic aşa, i-am făcut tot soiul de porcării, nu l-am ajutat şi i-am căutat nod în papură. Abia acuma vedem că nu ne-am purtat cum se cuvine. Aşa c-am venit, în numele tuturor marinarilor adunaţi aici, să mă închin pînă la pămînt înaintea tovarăşului Kojuh şi să-i spun din adîncul sufletului : „Ne recunoaştem vinovaţi, aşa că ne iartă şi nu mai fi supărat pe noi".

Şi atunci, cu glasuri la fel de aspre şi pătrunse de aerul sărat al mării, marinarii izbucniră într-un singur strigăt :

— Iartă-ne, tovarăşe Kojuh... Iartă-ne şi nu mai fi supărat pe noi.

Sute de mîini vînjoase îl traseră de pe căruţă şi începură să-l arunce în sus cu înfrigurare. Kojuh zbura în sus, cădea înapoi, dispărea prin pădurea de mîini, zbura iar în sus — şi stepa, cerul, lumea adunată acolo se învîrteau toate în jurul lui.

„Nu mai pot !... Mă prăpădesc. Ticăloşii ăştia au să-mi întoarcă toate maţele pe dos."

De la un capăt la altul al zării se cutremura văzduhul de tunetul glasurilor :

— Urrr-aaa-a-a !... Trăiască tătucul nostru !... Urrr-aaa !

Cînd îl aşezară în sfîrşit iarăşi pe căruţă, Kojuh se cam clătina pe picioare şi ochii lui albaştri mijeau într-un zîmbet plin de şiretenie.

„Aşa de bine au mai învîrtit-o porcii ăştia de cîini, c-au ieşit basma curată. Dacă m-ar fi prins în altă parte, m-ar fi jupuit de viu..." se gîndi Kojuh.

Glasul lui de fier ruginit rosti cu tărie :

— Cîine să fie cine și-o aduce aminte!
— Ho-ho-ho!... Ha-ha-ha! Urrr-aaa-a-a!
Mulți oratori se rînduiră la vorbit. Fiecare își închipuia că spusele lui erau lucrul cel mai de seamă cu putință și, dacă s-ar fi întîmplat să nu-și poată descărca sufletul, fiecăruia i se părea că se vor duce toate de rîpă. Dar mulțimea sta răbdătoare și-i asculta. Numai că nu puteau auzi cum trebuie decît cei ce avuseseră norocul să se afle prin preajma căruței; către ceilalți nu zburau decît frînturi de vorbe, iar pe la margini nu se auzea nimic. Stăteau totuși răbdători și ascultau cu jind, întinzînd gîtul, ciulind urechile și pîndind să prindă cît de puțin din cele ce se spuneau. Muierile dădeau pruncilor să sugă din sînii ofiliți sau îi legănau în brațe, întinzîndu-și și ele gîtul, trăgînd cu urechea la spusele celorlalți.
Ciudat e că, neauzind de loc sau prinzînd numai un cuvînt din zece ori din cinci, le era de ajuns și atît ca, pînă la urmă, să fi înțeles ceea ce era mai de seamă.
— Ai auzit? Cehoslovacii au ajuns pînă la Moscova, da acolo le-au dat peste bot, și-au fugit în Siberia.
— Iar au început să ridice panii capul. Cică vor pămînturile înapoi.
— Chiar de ne-ar săruta în dos și tot nu mai văd ei pămînturile înapoi.
— Ai auzit, Panasiuk? În Rusia au acu Armată Roșie.
— Ce fel de armată zici?
— Roșie: și pantalonii roșii, și cămașa roșie, și căciula roșie. Roș în față, roș în spate, roșu peste tot... ca racul fiert.
— Ia nu mai behăi degeaba.
— Zău așa! Chiar acu a spus-o unul dintre vorbitori.
— Asta am auzit-o și eu. Acolo nu mai sînt soldați, că le-a pus la toți porecla de ostași roșii.
— Ne-or da oare și nouă pantaloni roșii?
— Cică, la ei s-a strîns cureaua. Îi disciplină, nu șagă.
— Mai bine ca la noi nu poate să fie. De cînd a vrut tătucul să ne bată cu vergile, merge treaba strună, de parcă ne-ar fi pus zăbăluțe. În marș, ni-s șirurile trase cu ața, iar cînd trecem prin stanițe nu-i om care să plîngă sau să ofteze de răul nostru.
Vorbeau între ei, folosind frînturi prinse în zbor de la oratori și neștiind să-și facă o părere despre toate, dar simțeau că, deși se aflaseră izolați de pămîntul cel mare al Rusiei, prin stepa nemăsurată, munți de netrecut și păduri de nepătruns,

deşi ajunseseră acum flămînzi, goi şi desculţi, fără mijloace materiale şi fără nici un fel de ajutor, făuriseră şi ei, chiar dacă într-o măsură mai mică decît în Rusia, aceleaşi lucruri care fuseseră făurite acolo. Şi toate acestea le făuriseră singuri. De înţeles în adînc lucrul acesta nu-l înţelegeau, însă îl simţeau cu inima. Numai că nu erau în stare să-şi mărturisească noile simţăminte.

Oratorii se ţinură lanţ, unul după altul, pînă ce seara sinilie coborî de-a binelea. Pe măsură ce vorbitorii istoriseau despre toate cele, creştea tot mai mult în sufletul oamenilor o fericire imensă, fericirea de a se simţi legaţi pe vecie de acel tărîm nemărginit, cunoscut şi necunoscut totuşi, care se chema Rusia Sovietică.

Nenumărate erau focurile care scînteiau în întuneric ; tot aşa de nenumărate ca şi stelele care licăreau pe boltă.

Fumurile străvezii, luminate de flăcări, se ridicau alene. În jurul focurilor şedeau osteniţi soldaţi în zdrenţe, femei, bătrîni şi copii în zdrenţe.

Şi asemeni fuioarelor de fum ce se mistuiau pe nesimţite, fără noimă, sub cerul înstelat, se mistuia, din cauza istovirii, şi simţămîntul fericirii ce-i învăpăiase pînă de curînd. În întunericul molatic, dantelat pe alocuri de reflexele focurilor gata să se stingă, pierea de pe feţele nenumăraţilor oameni zîmbetul, pentru ca, încetul cu încetul, să se lase toţi pradă somnului.

Focurile se sting. E linişte. Peste toate se întinde noaptea albastră.

1924

Traducere de *Laurenţiu Fulga* şi *A. Steinberg*

DOUĂ MORŢI

La comandamentul Sovietului din Moscova se prezentă într-o zi o fată tînără cu ochi cenuşii şi cu băsmăluţă pe cap.

Cerul de octombrie se pogorîse ameninţător, iar pe acoperişurile reci şi ude ale caselor, printre hornurile lor negre, se tîrau iuncherii şi-i culcau la pămînt cu împuşcături de armă pe nesocotiţii care treceau prin Piaţa Sovietskaia.

Fata spuse :

— Nu pot fi cu nimic de folos revoluţiei ; totuşi aş încerca să aduc la comandament informaţii din zona iuncherilor. Ca soră de caritate nu-s prea pricepută. De altfel, aveţi surori destule. Nici să lupt nu ştiu, n-am ţinut niciodată o armă în mînă. Dar dacă îmi daţi un permis de liberă trecere, vă voi aduce informaţii.

Tovarăşul cu „mauser" la cingătoare, cu scurta de piele pătată de ulei şi obrajii scofîlciţi de nopţi de nesomn şi de tuberculoză, îi răspunse, după ce o cercetă din ochi cu atenţie :

— Dacă ne înşeli, vei fi împuşcată. Înţelegi cum stau lucrurile ? Dacă te descoperă acolo, te împuşcă ei. Dacă ne înşeli pe noi, vei fi împuşcată aici !

— Ştiu.

— Ai cîntărit bine totul ?

Fata îşi potrivi băsmăluţa.

— Daţi-mi un permis de trecere pentru toate posturile şi un act doveditor că sînt fiică de ofiţer.

Fu rugată să treacă în camera alăturată, la uşa căreia se postă o santinelă.

Afară, în piaţă, ropoti iarăşi o ploaie de împuşcături. Sosise un car blindat al iuncherilor, care trase cît trase şi plecă.

— Naiba s-o ştie... Informaţii am luat eu, dar ce valoare or fi avînd... spuse tovarăşul cu faţa suptă, de tuberculos. Cine

ştie, poate că fata o să ne înşele. Dar, fie ce-o fi, să-i dăm ce ne cere. N-are să poată povesti prea multe despre noi. Iar dacă o prindem, îi facem felul.

I se dădură acte false şi fata o porni spre Arbat, la liceul Alexandrovski. Pe la colţurile străzilor arăta ostaşilor roşii permisul.

La Znamenka ascunse permisul roşu. Iuncherii o înconjurară şi o conduseră în camera de gardă a liceului.

— Aş vrea să lucrez ca soră de caritate. Tatăl meu a fost ucis în războiul cu nemţii, cînd cu retragerea lui Samsonov, iar fraţii mei sînt pe Don. Luptă în unităţile de cazaci. Mă aflu aici numai cu o surioară mai mică.

— Foarte bine, minunat. Te primim bucuroşi. În lupta noastră grea pentru marea Rusie, ne bucură ajutorul sincer al oricărui patriot cinstit. Iar dumneata mai eşti şi fiică de ofiţer. Fii binevenită la noi!

O conduseră în salon. Se aduse ceaiul.

Ofiţerul de serviciu spunea în acest timp iuncherului din faţa lui:

— Uite ce ai de făcut, Stepanov: îmbracă-te ca muncitor şi strecoară-te pînă în Pokrovka. Iată adresa. Informează-te amănunţit asupra fetei care a venit adineauri la noi.

Stepanov îmbrăcă un palton cu o găurice însîngerată pe unul din piepţi; de-abia îl scoseseră de pe un muncitor ucis. Îşi trase şi pantalonii acestuia, cizmele rupte, îşi puse pe cap o căciulă şi, cînd se înseră, o porni spre Pokrovka.

Acolo, un cetăţean cu părul roşu ciufulit şi cu nişte ochi ce-i jucau ciudat în cap îl informă:

— Da, la numărul doi, stă una. Cu o soră mai mică. O burjuică, dracu s-o ia.

— Unde e acum?

— Păi, lipseşte de azi-dimineaţă. Te pomeneşti c-au arestat-o. E fiică de stabs-căpitan, o scorpie... Dar ce nevoie aveţi de ea?

— Să vezi, servitoarea ei era dintr-un sat cu noi. Aş fi vrut s-o văd, numai aşa. Ei, rămîi cu bine!

Noaptea, după ce se întoarseră de la posturi, iuncherii o înconjurară pe fata cu ochi cenuşii cu atenţii deosebite. Făcuseră rost de prăjituri şi bomboane. Unul începu să cînte la pian cu însufleţire; un altul, punînd un genunchi în pămînt, îi oferi vesel un buchet de flori.

— Să facem praf toată hoarda asta de ţopîrlani. Îi aranjăm noi pe cinste. Mîine noapte atacăm dinspre Piaţa Smolenskaia, ehei, o să le meargă fulgii.

Dimineaţa o conduseră la spital ca să panseze răniţii.

Cînd trecură prin faţa unui zid alb, pe fată o izbi o privelişte înfiorătoare ; jos, lîngă zid, zăcea un muncitor îmbrăcat într-o cămaşă de stambă roz, cu capul dat pe spate. Cizmele cu pingele tocite îi erau pline de noroi ; deasupra ochiului stîng, o găurice întunecată.

— A fost un spion ! aruncă iuncherul fără să privească într-acolo. L-am prins.

Fata lucră ziua întreagă la spital, cu blîndeţe şi îndemînare ; răniţii o priveau recunoscători drept în ochi, ochii ei cenuşii, cu gene stufoase, negre.

— Mulţumesc, surioară.

În noaptea celei de-a doua zile ceru voie să plece acasă.

— Unde vrei să te duci ? Doamne fereşte, e foarte primejdios. Acum fiecare colţ e păzit. De cum vei ieşi din zona noastră, bădăranii au să pună mîna pe dumneata şi au să te împuşte, fără multă vorbă.

— Am să le arăt actele, am să dovedesc că sînt paşnică. Nu pot să nu mă duc. O am pe surioara mea acolo. Cine ştie, poate i s-a întîmplat ceva. Mi-e sufletul chinuit...

— Deh, ce să-i faci, aşa-i cînd ai o soră mai mică. Ai dreptate. Dar am să-ţi dau doi iuncheri să te însoţească.

— Nu, nu, nu... protestă ea speriată întinzînd mîinile înainte, mă duc şi singură... mă duc singură... Nu mă tem de nimic.

Ofiţerul o privi ţintă.

— M-da... Atunci aşa să fie !... Du-te.

„Cămaşă roz, iar deasupra ochiului o găurice întunecată... capul dat pe spate..."

Fata ieşi pe poartă cufundîndu-se numaidecît într-un ocean de beznă — nici o dîră de lumină, cît de slabă, nici un sunet, nimic.

O luă pieziş de la liceu prin Piaţa Arbatskaia spre Porţile Arbatskie. O însoţea un rotocol mic de întuneric în care îşi desluşea propria-i făptură. Altceva nimic — era singură în lumea întreagă.

Teamă nu simţea. Numai înlăuntrul ei, o încordare.

Cîteodată, în copilărie, se furişa în camera tatălui, după ce acesta pleca, lua din cui ghitara ce atîrna pe covorul din

perete, deasupra patului, se aşeza apoi pe pat cu picioarele pe pătură şi începea a zgîndări cîte o strună, trăgînd tot mai sus căluşul. Treptat, scîncetul strunei devenea tot mai subţire, mai ascuţit, de nesuportat, strecurîndu-i în inimă un spasm ascuţit : ti-ti-ti-i... „Au, se rupe, nu mai ţine"... Simţea fiori de-a lungul şirii spinării, iar pe fruntea-i micuţă se iveau broboane de sudoare... Şi aceasta îi aducea o desfătare copleşitor de vie, de neasemuit.

Mergînd acum prin întuneric, fără să simtă vreo teamă, acel „ti-ti-ti-i" subţirel o străbătea iarăşi, tot mai viu, mai ascuţit. Abia îşi mai dădea seama de propria-i făptură.

La un colţ întinse mîna — dădu de zidul unei case. Groaza i se revărsă prin tot trupul cu o sfîrşeală moleşitoare, şi, ca atunci în copilărie, picături de sudoare îi îmbrobonină fruntea. Da, zidul unei case, cînd aici ar fi trebuit să fie grilajul grădinii publice. Înseamnă că s-a rătăcit. Nu-i nimic, îndată va găsi direcţia cea bună. Dinţii îi clănţăneau în gură din pricina unui tremur lăuntric, cu neputinţă de stăpînit. Cineva se apleca parcă deasupra ei şi-i şoptea :

— Păi, ăsta e începutul sfîrşitului... Nu înţelegi ?... Tu crezi că doar te-ai rătăcit, cînd colo e încep...

Cu o sforţare supraomenească încercă să se orienteze : la dreapta e Znamenka, la stînga bulevardul... Pesemne că a luat-o printre ele. Îşi întinse mîinile înainte — un stîlp. De telegraf ? Cu inima zvîcnind se lăsă în genunchi, bîjbîi pe jos. Degetele dădură peste fier rece şi ud... era grilajul grădinii publice. Povara îi căzu de pe umeri ca prin farmec. Se ridică liniştită şi... se înfioră din nou. În jur totul se mişca, tulbure, neclar, pierind, apoi ivindu-se iarăşi. Se mişca totul : şi clădirile, şi zidurile, şi copacii. Troleurile tramvaielor, şinele cu sclipiri roşii-sîngerii se legănau într-o beznă roşie-sîngerie. Se mişca şi bezna. Pălălăiau şi norii joşi, însîngeraţi.

Fata mergea în direcţia de unde se revărsau aceste vîlvătăi tăcute. Mergea spre Porţile Nikitskie. Ce ciudat că pînă atunci nimeni n-o somase, n-o oprise. În negrul porţilor, al gangurilor, al colţurilor — doar ştia bine — stăteau ascunse patrulele care n-o slăbeau din ochi. Se afla mereu sub privirile lor, mergea scăldată în lumina pălălăilor roşii, străbătînd parcă o mare de văpăi.

Păşea liniştită, strîngînd într-o mînă permisul albilor, iar în cealaltă, pe al roşilor. Aceluia care o va striga îi va arăta permisul corespunzător. În jur, pustiu — numai vîlvătaia aceea

neostoită, de un roşu mortuar. În strada Nikitskaia o aştepta o privelişte înspăimîntătoare. Limbile de foc se înfigeau cu sălbăticie în norii joşi, înroşiţi, şi peste aceştia se învălătuceau furtunos coloane învolburate de fum purpuriu. O casă uriaşă devenise toată străvezie, străpunsă de o lumină incandescentă, orbitoare. Şi din această incandescenţă orbitoare, totul zbura ca turbat spre nori, cu zgîlţîiri nebuneşti ; numai grinzile, traversele, zidurile rămîneau nemişcate, ca un schelet negru. Ferestrele căscate aruncau aceeaşi lumină înnebunitoare.

Spre nori zburau snopi de scîntei asemenea unor păsări roşii cu coadă lungă de foc ; printre trosnete şi pîrîituri stăruia o neostoită şoaptă încinsă — un pîlpîit care acoperea totul în jur.

Fata se întoarse. Oraşul sta cufundat în beznă. Pierise pe de-a-ntregul, cu nemişcatele-i clădiri, cu clopotniţele, pieţele, scuarurile, teatrele, aşezămintele sale. Nu rămăsese decît o matahală de întuneric.

Şi în această nemărginire — tăcerea, şi în tăcere, ceva ascuns, gata-gata să sară, ceva pe care nu-l puteai numi. În tăcere era o pîndă şi tăcerea aceasta stăruia. Pe fată o cuprinse iarăşi spaima.

O dogoare de neîndurat o învăluia din cînd în cînd. O luă pieziş. Ajunse pînă la un colţ întunecat unde îi ieşi înainte o siluetă scundă ; pe baionetă jucau reflexe roşiatice.

— Încotro ? Cine eşti ?

Se opri. Uitase : ce permis ţinea în mîna dreaptă şi pe care îl avea în stînga ? Clipa de şovăială se prelungea. Ţeava puştii se ridică pînă în dreptul pieptului ei.

Dar ce înseamnă asta ?! Dădu să ridice mîna dreaptă, dar, fără să-şi dea seama, o ridică tremurînd nervos pe cea stîngă, descleştînd pumnul.

Era permisul iuncherilor.

Omul îşi îndepărtă arma şi începu să netezească permisul cu degete stîngace, nepricepute. Pe fată o cuprinse un tremur mărunt, neîncercat încă niciodată în viaţă. În spate, ţîşni trosnind din mijlocul vîlvătăilor un snop de scîntei care făcu lumină... Pe palma scorojită stătea permisul iuncherilor... cu susul în jos...

„Ufff... analfabetule !"

— Na.

Strînse din nou în pumn hîrtiuţa blestemată.

— Încotro ? auzi în urma ei.

— La comandament... la Soviet.

— Ia-o prin ulicioare, vezi să nu te împuşte.

...La comandament fu ascultată cu atenţie : informaţiile ei erau foarte preţioase. Toţi îi vorbeau prietenos, îi puneau tot soiul de întrebări. Bărbatul cu scurtă de piele şi obraz de ofticos îi zîmbi cu blîndeţe :

— Ei, bravo, fată ! Bagă de seamă numai să n-o păţeşti...

Pe înserate, cînd focurile de armă începură a se domoli, o luă iar spre Arbat. De pe străzile învecinate se aduceau la spital mereu alţi şi alţi răniţi. Atacul din Piaţa Smolenskaia fusese respins : iuncherii suferiseră mari pierderi.

Noaptea întreagă, cu obrazul tras, sleit de oboseală, fata făcu pansamente, dădu de băut, îndreptă feşe, în timp ce rănitii o urmăreau cu ochi plini de recunoştinţă. În zori, dădu buzna în salon un iuncher cu capul gol, îmbrăcat în haine de muncitor ; părul îi era răvăşit şi faţa schimonosită de furie.

Se năpusti asupra fetei :

— Ea... tîrfa asta... ne-a vîndut...

Fata se dădu înapoi, albă ca varul, apoi faţa i se aprinse, roşie ca focul. Strigă :

— Voi... voi îi omorîţi pe muncitori ! Ei vor să scape de soarta lor îngrozitoare... Eu nu... eu nu mă pricep să lupt cu arma şi atunci v-am omorît într-alt fel...

O duseră lîngă un zid alb unde se prăbuşi supusă, cu două gloanţe în inimă ; pe acelaşi loc căzuse muncitorul cu cămaşă de stambă roz. Şi pînă ce au luat-o de-acolo, ochii ei cenuşii cu gene stufoase au privit fără încetare spre cer, spre cerul aspru şi ameninţător de octombrie.

1926

Traducere de *A. Gabrielescu* şi *M. Roth*

BRIGADIERUL

Stăm amîndoi în umbra caldă, albăstruie a unei şire. În depărtare se conturează nemişcate două combine. De pe pămînt se ridică un abur azuriu. Combinerii şi tractoriştii stau ; unii, lungiţi pe pămîntul încă jilav, dorm buştean cu faţa-n jos, alţii, pe jumătate goi, îşi cîrpesc cu petice cămăşile. Aşteaptă să se mai zvînte grîul după ploaia năprasnică şi apoi munca va prinde a clocoti din nou.

Mustaţa îi stă pleoştită şi dinţii orbitori de albi îi lucesc. Iar pe chipul lui de bronz s-a întipărit pentru totdeauna fie un gînd ce nu-l slăbeşte, fie o amintire ce nu se va şterge în veci. E un brigadier voinic, priceput, care nu iartă nimănui nici o abatere.

— Şi aşa, tovarăşe Sarahvimîci, am scăpat de moarte luptînd cu dinţii.

L-am privit lung, iar el a zîmbit dînd la iveală dinţii zdraveni de sub mustaţă. Chipul însă îi rămăsese tot împietrit, cu ochii aceia care nu rîdeau niciodată. Avea aproape cincizeci de ani.

— Cum s-a întîmplat ? Şi cînd ?

Omul privi spre depărtări. Văzduhul, la fel de albăstriu, tremura deasupra stepei.

— În nouă sute optsprezece... Lucrurile s-au întîmplat cam aşa... Albii erau pe cale să cucerească Usti-Medvediţa. Atacau de zor dinspre Usti-Hopior. Donul se revărsase şi ai noştri nu ne puteau trimite ajutoare. Popii băgaseră mitraliere în clopotniţa bisericii Învierii şi albii trăgeau de acolo fără oprire. Bateria pitită pe după un gorgan ne năucise. Ai noştri au întins-o spre malul celălalt cu bacul şi cîteva barcazuri. Şi se vedea bine cum pică unul după altul pe puntea bacului, cu arme cu tot, cum îi seceră mitraliera — dintr-o clopotniţă, fi-

rește, are bătaia lungă. Ai noștri n-au mai putut rezista pînă la malul celălalt și au început să sară în apă. Pe mulți i-a tras apa la fund. Ăi de-au ajuns dincolo, pe mal, uzi leoarcă, fără pușcă, au luat-o la sănătoasa. Malul era deschis, ca-n palmă, și au căzut și acolo destui.

Pe noi, vreo optzeci de inși, ne-au încolțit dincolo de staniță, spre Brehunia, și atunci ne-am gîndit să ne retragem prin livezi. Dar știi dumneata că, atunci cînd vine apa mare, îneacă și livezile, le face lac. Nu mai aveam nici o ieșire. Ne-am apărat cu patul armelor. M-a altoit unul și pe mine cu un pat de pușcă drept în creștet, de mi-au sărit mințile din loc. Cînd m-am dezmeticit, zăceam pe aproape de-o moară. Erau și tovarășii cu mine, iar moara cu abur se vedea mai încolo, pe un dîmb, lîngă biserica cimitirului. Albii trebăluiau în jurul nostru, ne dezbrăcau în pielea goală și ne legau perechi-perechi, de mîini, cu o sîrmă. Se făcuse noapte. Ei, gîndii eu, înseamnă că s-a zis cu noi. Toți ai noștri pricepeau că ni s-apropie sfîrșitul. Unii amuțiseră, alții înjurau de mamă, iar alții plîngeau.

De cum a prins cerul o pojghiță cenușie, au început să ne scoată, au luat cam vreo douăzeci și i-au dus. Noi, cei rămași, ascultam. Mitraliera a slobozit o rafală, apoi a tăcut. Inima mi s-a strîns ghem... Eh ! De-acu-i totuna. S-a făcut liniște. Au venit albii înapoi, singuri. Au mai scos o serie. Iar a pîrîit mitraliera. Și așa — de trei ori. În sfîrșit ne-a venit rîndul, mie și tovarășului meu. Eram din ultima serie. Tovarășul meu era slăbit de tot — fusese rănit la picior ; rana nu era prea gravă, dar pierduse mult sînge. Ne-au scos și pe noi. O beznă, de-ți dădeai cu degetele în ochi. Numai pe dîmb se ghicea, neagră, biserica ; pe după dîmb, cerul de smoală se împînzea, treptat, cu scame cenușii — d-aia se vedea. Tovarășul de care mă legaseră atîrna greu de mine și a trebuit să-l car în spinare. Albii ne îmboldeau pe la spate cu paturile puștilor. Am ajuns și ne-am aliniat. Încercam pămîntul cu talpa și simțeam că de-aici începe rîpa — ne aflam așadar ceva mai jos de fabrica de cărămizi. În luncă era frig. Cînd au pornit mitraliera, l-am smucit odată pe tovarășul meu, de ne-am și prăvălit amîndoi devale. Ne-am izbit de ne vuia capul ; jos, în rîpă, gemete, țipete, horcăituri. Au început apoi să zvîrle de sus pămînt peste noi. Eu îmi tot ridicam capul, ca să nu mi-l acopere. Aud de sus un glas — pesemne vorbea un ofițer :

— Destul, dracu să-i ia. Mai turnați mîine pămînt și-l bătătoriți bine cu picioarele, ca să nu pută cîinii ăștia.

Îi auzii că pleacă.

Nu mai gemea nimeni în rîpă. Se vedea din ce în ce mai bine. M-am dezgropat din pămînt şi am început să-l trag şi pe tovarăşul meu. Dar el nu mişca de fel, iar mîna legată de a mea i se răcea. Am dat la o parte ţărîna de pe obrazul lui. „Vanea, zic, Vanea !" Tăcea. Se prăpădise, sărmanul ! I-am tras mîna la gura mea şi am început să rod sîrma taman ca un cîine. Am ros şi am tot ros, de am simţit sărat pe limbă — îmi era gura plină de sînge. În luncă se lumina de ziuă şi eu rodeam înainte. Vedeam acum bine rîpa. Pe fundul ei, de sub pămîntul prăvălit, mai ieşea cîte o mînă, cîte un picior. Mă făcusem fiară, aşa sfîşiam cu dinţii. Ba mi-am găurit şi obrazul cu capătul sîrmei, pînă ce în sfîrşit s-a rupt şi am putut s-o desfăşor de pe mînă — eram slobod ! Cînd m-am ridicat, mai să-mi vină rău, simţeam că mă topesc. Am luat-o peste lutul prăvălit, peste tovarăşi — erau reci toţi. Am încercat să urc rîpa, dar era dreaptă zid şi alunecam. Atunci am luat-o la picior peste luncă, iar lumina zilei creştea mereu... Cocoşii cucurigau, cîinii lătrau. Fugeam cît mă ţineau picioarele. Donul era aproape de tot. Mă uit : pe drum o muiere mergea cu căldările la fîntînă. Cînd m-a văzut, căldările zdrang ! de pe cobiliţă : doar un om cu mintea rătăcită aleargă aşa cum l-a făcut mă-sa ! A tras un ţipăt : „Văleu, necuratul !" Şi a luat-o la goană. Eu îmi vedeam de drum. Am ajuns într-un suflet la Don, m-am aruncat în apă şi am început să înot. Apele erau umflate, reci, mă duceau ; n-am apucat să mă dezmeticesc că valul mă şi tîrîse departe, de nici nu se mai vedea staniţa. Prin apropiere — nici un om. Asta era bine, numai că mă cam lăsau puterile şi înotam ca vai de lume, numai cu o mînă, ailaltă îmi era amorţită din pricina sîrmei. Soarele se ridicase de o suliţă deasupra pădurii. Mamă, de m-o zări careva, m-am dus pe copcă ! Am ieşit din rîu de-a buşilea şi zdup în codru.

Am stat culcat pînă pe înnoptate şi-mi frecam mereu mîna — se învineţise urît. Ei, şi noaptea am pornit-o tiptil prin pădure. Mă opream după cîţiva paşi, mai ciuleam urechea şi iar o porneam. Două zile am mers aşa, fără să mănînc nimic, numai de băut beam. A treia zi mă clătinam pe picioare şi-mi ţiuiau urechile. Îmi ziceam : „Să ştii că m-am rătăcit". La o biserică se trăgeau clopotele. Spre dimineaţă am ieşit din pădure ; cînd m-am uitat în jur — o casă. M-a văzut o fetişcană, a zbughit-o înăuntru şi a tras zăvorul. A ieşit apoi un ţăran cu ochiul ager, om în toată firea, cu barbă neagră. M-a cercetat

îndelung: „Mă, omul lui dumnezeu, mi-a zis, ce te plimbi în pielea goală, ca Adam ? Dar Eva unde ți-e ?“

Ce să-i răspund ? M-a ajuns sfîrșitul, mă gîndeam. „N-am mîncat de două zile, zic. Ba chiar de trei.“ A stat el o clipă, a chibzuit, apoi a intrat în casă. S-a dus după topor sau după furcă, am bănuit eu, ca să mă mîne la staniță. Omul a ieșit cu un cuțit și un sac în mînă. M-am dat îndărăt : te pomenești că vrea să mă vîre în sac ? „Na, mi-a zis, despică-l jos pe la colțuri, iar pentru gît taie-ți o spărtură. Ian te uită, zice, ți-ai rupt toată chelea-n pădure, de parcă ești un berbec jupuit, te-ai făcut una de sînge.“ Am despicat sacul, l-am potrivit pe mine, iar el i-a poruncit fetei să-mi taie un codru de pîine. A adus ea o jumătate de pîine tot ascunzîndu-se pe după pestelcă, dar trăgea cu coada ochiului la mine și se minuna. Iar țăranul a spus : „Niște cazaci călări au luat-o întins pe șosea ca să-l caute pe unul de n-a murit în rîpă. Tu, omule, treci pe malul ălălalt al Medvediței și dă o goană pînă la calea ferată, că roșii țin frontul lîngă stanița Serebriakovaia.“ Ei, și așa am ajuns la ai noștri, înainte de a se înnopta. Am stat ce am stat în spital, apoi îndată după asta am intrat în ofensivă. Popii s-au apucat iar să tragă cu mitralierele din clopotniță. Din livadă bubuia bateria. Apa Donului scăzuse de mult și l-am trecut ca nimica. Ne-am năpustit asupra staniței, iar albii au luat-o la sănătoasa, cum făcusem noi în primăvară. Cînd am avut o clipă de răgaz, m-am dus acasă la mine, am deschis ușa și... și... Ce să fie asta, măi frate !...

S-a ridicat în picioare, falnic ca un stejar, a rămas așa, drept, lat în umeri, apoi s-a așezat la loc. Am aruncat o privire iute spre chipul lui. Era liniștit, nemișcat, ca de bronz. Și-a urmat vorba :

— Am deschis ușa spre tindă și ce văd ? Nevastă-mea întinsă în prag, cu poalele ridicate peste picioarele goale și cu o mînă retezată... Feciorii mei zăceau în bucătărie... Unul abia mergea pe nouă ani, iar ăl mare pe treisprezece. S-au adunat vecinii și au început a-mi povesti despre ai mei — i-au schingiuit albii tot timpul din ziua cînd am fugit eu, iar cînd am năvălit noi în staniță i-au omorît. Din ziua aceea n-am mai luat prizonieri. Pe atunci comandam o sotnie și m-au retrogradat, tocmai din pricina asta. De două ori m-au dat în judecată, au vrut chiar să mă împuște, dar eu tot n-am mai luat prizonieri ! A tăcut un răstimp, apoi a adăugat liniștit : Acum am o altă familie...

A rămas multă vreme cu ochii pierduți în depărtare, înfipți în stepa peste care se așternuse o dogoare vălurită, apoi deodată a scos un răcnet asurzitor și a sărit în picioare. Mi s-a părut că pămîntul se lasă sub greutatea lui.

— Ahvonka ! Ucigă-te-ar toaca !... Iar îți faci mendrele, ha ? Te ating cu o amendă... și-și căută în buzunar carnetul. Unde dracu-i ?

Afonka, tractoristul, un flăcău tînăr, negru ca un drac de ulei, funingine și metal, cu fața luminată doar de albul ochilor, strivi în grabă cu piciorul smolit și gol mucul de țigară, se apropie și, dînd la iveală într-un zîmbet dinții albi ca laptele, se rugă :

— Nu mă mai scrie, Ivan Semionîci, și așa-s ciuruit de amenzi. N-o să mai am nimic de primit la plată.

Celălalt însă bubui de răsună stepa :

— Pe ăl care o mai fuma în post îl rup în două !...

— Ei, mai are și omul voie cîteodată, se băgă în vorbă un combiner gol pînă la brîu, cu pielea lucioasă de nădușeală și negreală, atîta ploaie... împrejur numai bălți, și el...

— Ești amendat și tu !... dudui peste stepă. Ca să nu mai zăpăcești oamenii...

Uriaș, arămiu la față, brigadierul porni spre baracă să-și ia carnetul. Tractoriștii și combinerii se adunară grămadă.

— Diavol colțos ! Doar vede și el că în jur e numai abur ; pe așa jilăveală nu poți munci, grînele-s la pămînt...

Brigadierul se înapoie.

— Marș la mașini ! Să se controleze cum funcționează !... Apoi, întorcîndu-și capul, strigă către bucătăreasă : Masa să fie gata îndată. Cînd s-o ridica soarele deasupra stejarului, începem lucrul.

Și, sprinten, deși atît de mătăhălos, o luă liniștit în urma tractoriștilor care se îndreptau spre mașinile lor negricioase.

— U-uf, satană !... ocărî bucătăreasa și-și potrivi basmaua pe cap.

Apoi deodată, un zîmbet pînă la urechi înflori pe fața ei roșie, nădușită :

— Iar cînd o veni toamna, o să-l săltăm pe brațe. Și anul trecut l-am săltat, și tare greu mai era, mamă, mamă...

— Dar pentru ce l-ați săltat pe brațe ?

— Păi, cum altfel ? Toți tractoriștii noștri au fost premiați pentru economie de combustibil. Ăilalți abia încep să strîngă bucatele, iar noi sîntem pe terminate. La alții-s pierderi, iar

noi n-am păgubit nici un bobuleţ. L-am săltat, cum să nu! Mi-am betegit braţele de greu ce-i, blestematul, cît un urs...

Aruncă o privire spre brigadierul care se întorcea de la maşină, îşi potrivi mînioasă basmaua şi alergă spre cuptorul de sub şopron, bombănind :

— U-uf, diavol colţos...

Brigadierul îşi reluă locul şi rămase tăcut, ascultînd atent cum uruiau motoarele puse în funcţiune pe loc, pentru probă. Apoi spuse :

— Oameni inconştienţi... Acum grînele s-au uscat, se poate începe lucrul. Mai tăcu, apoi urmă liniştit : Aflã că şi eu am fost la fel de inconştient. Dacă mă crezi, Sarahvimîci, cînd au început să se înjghebeze colhozurile, nu mi-am dat seama că o să se lucreze mai bine cu maşinile... Mă gîndeam aşa : „Moşii şi strămoşii noştri au trăit fără colhozuri şi n-au dus-o mai prost". Totuşi în colhoz am intrat. Şi de ce? Pentru că tot aşteptam să mă încaier cu albii. Cu toate că-i dăduserăm peste cap în Marea Neagră, mă tot gîndeam ca nu cumva să se întoarcă iar la noi, cu burghezimea, de pe-acolo de unde plecaseră. Atunci, în loc de ostaşi, puteam să-i am pe toţi din colhoz. Ba încă gata pregătiţi — văzuşi ce băieţi straşnici sînt! Pune-i pe cai, şi drept la atac. Altminteri, cînd începi s-o iei cu mobilizare, cu pregătiri, cu adunări, laşi să curgă multă apă pe gîrlă. Pe cînd aşa, totul e pregătit : îs gata mobilizaţi — colhoz...

Oftă. Oftase pentru întîia oară.

— Eram inconştient. Acum însă totul mi s-arată altfel... Şi, după o tăcere, repetă cu glas înfundat : Acu am altfel de familie.

Se ridică de jos sprinten şi masiv :

— Au mîncat. Ian auzi cum uruie. Să mă duc să...

Şi se duse. Miriştea trosnea sub paşii lui. Aburul uşor albăstrui al stepei se risipea.

Zăpuşeala năpădea valuri-valuri.

1939

Traducere de *A. Gabrielescu* şi *M. Roth*

CUPRINS

Redactor responsabil : Natalia Stănescu
Tehnoredactor : Sorina Malcaş

Dat la cules 23.11.1962. Bun de tipar 14.02.1963. Apărut 1963. Tiraj 15.160. Broşate 10.090 legate 1/1 5070. Hîrtie semivelină satinată de 63 g/m². Format 610×860/16. Coli ed. 38,94. Coli tipar 39. A. T. 103. C.Z. pentru bibliotecile mari 8S. C.Z. pentru bibliotecile mici 8S—O=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 21.210 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — R.P.R.

